

MÓRICZ ZSIGMOND

FORR A BOR

1931

TARTALOM

ELSŐ KÖNYV

ELSŐ FEJEZET

amelyben látni, hogy pezsdül meg a must. Az érettségiző nagydiákok élete. Az október hatodiki forradalom. A tanítás módja az elmúlt század utolsó esztendejében. Annak a generációnak zsendülése, amely a mai Magyarországot e szörnyű viharban tartja és élteti.

MÁSODIK FEJEZET

amelyben lefolyik a nagy inkvizíció, amelynek célja a szörnyű bűnösök kiderítése s egyben az ifjúság ellenszegülő karakterének megtörése, mert hiszen ebben az időben az egész középiskolai oktatásnak legfőbb célja a hű és engedelmes állampolgárok nevelése.

HARMADIK FEJEZET

amelyből kiviláglik, hogy egy elkövetett baklövés az embert újabbakra sodorja. Vagy az is, hogy a meg nem fontolt erényes cselekedetet az ember megfontolt rossz tettekkkel igyekszik jóvátenni.

NEGYEDIK FEJEZET

amelyben az élet furcsa hajszája jelenik meg. Ha a sors valakire ráveti magát, akkor annak nem hagy békét. És ez a hajszája addig tart, míg csak bírja az áldozat. Már akár jó az, ami történik vele, akár rossz.

MÁSODIK KÖNYV

ELSŐ FEJEZET

*amelyben megindul valami olyan zavarosság, amit úgy hívnak: „ez az élet, fiam”.
Már cselekedetekkel beszélnek az emberek.*

MÁSODIK FEJEZET

amelyben feltűnik a diákélet szörnyűséges végkapuja, a sárkányok és veszedelmek tajtékzó örvénye, mely már közvetlen a nagy Életbe torkollik. A matúra.

HARMADIK FEJEZET

amelyben érettségükről bizonyosságot adnak a fiúk, mikor a matúra nehézségeit az élet szabályszerű módszerével tüntetik el.

NEGYEDIK FEJEZET

amelyben a diák alakok belemosódnak a felnőttek közé, ahogy a tiszta vizű patak a deltánál összekavarodik a sárga és sáros folyó vizével.

ELSŐ KÖNYV

ELSŐ FEJEZET

*amelyben látni, hogy pezsdül meg a must. Az érettségiző nagydiákok élete.
Az október hatodik forradalom. A tanítás módja az elmúlt század
utolsó esztendejében. Annak a generációnak zsendülése, amely
a mai Magyarországot e szörnyű viharban tartja és élteti.*

1

A Fertő-diákkamara a Fertő utcáról vette a nevét. A Fertő utca pedig arról, hogy a város fertő-jéig nyúlt. Ez a fertő egy mocsár volt a város kellős közepén. Rendes, szabályszerű mocsár, náddal és kákával és szittyóval.

Arra nagyon jó volt, hogy a természetrajztanár oda járjon botanizálni az ötödik osztályosokkal, s arra is, hogy minden télen beleszakadjon egypár diák korcsolyázás közben.

Arra is éppen alkalmas volt, hogy ebben az utcában engedélyezze a rendőrség azt a házat, amelyet tűzszín lidércfénnyel kellett közigazgatási okokból megjelölni, bizonyára azért, hogy a felsőbb diákok el tudják kerülni, ami elég nehéz volt, mert az iskola leghíresebb s legnépesebb kamarája éppen ebben az utcában volt, s óhatatlan volt, hogy tévedésből, mikor éjfélkor hazafelé mentek, vagy együtt-tanulásból vagy együtt-lumpolásból - kaput ne tévesszenek.

Az igazgató új seprű lévén, elhatározta, hogy seperni fog, s megszünteti a Fertőt. Azzal kezdte, hogy a nyári városi közgyűlésen indítványozta, hogy tömjék be magát a pocsolyát, amely a várost a vasúti állomástól elválasztja. Népkertet kell ott létesíteni, s a diákokkal fogja ősszel elültettetni a fácskákat, hogy az ifjúság lelke közelebb jöjjön a fákhöz, úgyis ezen a poros alföldön oly kevés fát lát, hogy nem csoda, ha nem szereti a természetet.

Valahogy oly talpraesetten beszélt, hogy a közgyűlés megszavazta a mocsár betömését. Ki-rendelték a közmunkaerőt, s mire a diákok beiratkozásra jelentkeztek, a Fertőnek már se híre, se hamva nem volt. Nagy sík terület volt a helyén, ahova megszámlálhatatlan sok szekér földet hordtak, s javában dolgozott a városi kertész, Somogyi tanító a planírozáson.

Szeptember folyamán eljött az is, hogy az egész gimnáziumot kivezényelték a faültetésre.

Szép őszi nap volt, s az emlékezetes maradt, mert ezen az egész héten nem volt komoly tanítás. Tudniillik nem volt annyi ásó és kapa, amennyi diák volt, s az igazgató azt akarta, hogy minden diáknak legyen egy fája, amelyet azután is neki kellett gondozni.

Nagyon szép volt, és nagy hecc volt, de a Fertő-kamara elégedetlen volt, mintha csak érezte volna, hogy szép sorsának végét jelenti ez az akció.

A Fertő-kamaráról ugyanis annyit el kell mondani, hogy ebben a tágas, poros alföldi fészekben ez az egy hely volt, amely a diákéletet képviselte. A gimnázium csak most hatodik éve volt főgimnázium. Azelőtt csak algimnázium volt, s a főtéren az elemiiskola régi egyemeletes épületében volt elhelyezve. Ott igen kedélyes élet volt. Rendes tanár egy sem volt, csupa öreg, papból kvietált bácsi tanított; volt köztük negyvennyolcas is, Turi Bogár bácsi, aki hófehér bajuszával, piros arcával az egész város büszkesége volt, csak a kis diákok üztek csúfot belőle, mit azonban ő nem vett rossz néven. Most, hogy felépült a magas, ijesztően merev főgimnázium, amely úgy emelkedett ki a város földszintes házai közül, mintha borzadna tőlük, a minisztérium beleszólt a tantestület dolgába, s az összes öreg professzort nyugdíjba küldték, és csupa nőtlen fiatal tanárt neveztek ki s választottak be. Így bizonyos szempontból kedélyes volt az iskola élete, a tanárok alig voltak öregebbek néhány évvel a nyolcadosztá-

lyosoknál, s társadalmilag pláne igen kedves volt, mert a város összes eladó lánya pályázhatott a fiatal professzorokra. Volt is disznótor, miegymás, elég.

A Fertő-kamara a Fertő megszüntetésével létalapjában érezte magát megtámadva, és tiltakozását jelentette be a szokásjog alapján levő aranyélet megbontása ellen.

Ezt a kamarát egy nyugdíjas pénzügyőr tartotta fenn. Volt egy tágas, alacsony háza, amelynek minden szobáját diákoknak szokta kiadni hat esztendő óta, s ezzel pótolta az internátust, amit a város és az állam kifizetett a költségvetésből. A Fertő-kamarában minden szabad volt, s a fiúk valósággal előléptek, mikor oda bejutottak. Itt soha nem volt lakóhiány, mert a hetedik és a nyolcadik osztály valósággal pályázatot tartott, s ki kellett érdemelni ivásban, verekezésben s diákcsínyekben való jelességgel, hogy valaki bejuthasson, mikor azt a kort elérte, a Fertő-kamarába.

Most is gyűlés volt itt.

Perczes, Sebi, Suhajda, Torony András, Szabó voltak ennek a szobának a lakói. Mindannyian az osztály jelesei, hátulról számítva. Perczest kivéve, aki olyan furcsa jeles volt, aki csak a rossz tanulók közt érezte jól magát, pedig azért azok mégis lenézték.

Suhajda nagybátyja patikus volt Kunverebesen, s most érkezett meg hazulról egynapi betegség ürügye alatt kimaradva az iskolából, s egy óriási tizenöt literes demizson sósavat hozott onnan egy parasztszekéren, mint felkérdezkedett diák.

Ezt a sósavat öntözték szét literes üvegekbe, kitéve magukat annak, hogy leforrázzák a kezüket, lábukat.

Mikor mind az öten fel voltak szerelve, a setét éjszaka leple alatt elindultak a komoly expedícióra.

Mentek a fák tövét meglocsolni.

Ezt találták a leghelyesebb bosszúnak. Halálra ítélték a szegény csemetéket. Hogy fog a jövő tavaszon Somogyi tanító csodálkozni, hogy a fái nem akarnak új rügyet eregetni.

- Aztán vigyázzatok, meg ne lásson valaki.
- Nem szabad kettőnek együtt lenni. Mindenki oszoljon.
- Spórolni kell a sósavval. Közvetlen a fák tövéen kell lecsöpögtetni.
- Csak te ne taníts, én is tudok annyit.
- Nézd mán, ez még a döfi. Talán meginnád.
- Nem szeretem a sok beszédet.

Evvel el is oszlottak a setétségben, s egyik ment jobbra, a másik balra.

- Csak Józsiás meg ne lásson, mert akkor vége.

Suttyomban szökdöstek ki, kisvártatva s dideregve osontak a kis fák erdeje felé. A fácskák talán megérezték a veszedelmet, ami fenyegette őket, mert valamennyien borzongtak s leveleik vészajokkal suhogtak az őszi éjszakában.

Reggel nyolckor kezdődött a tanítás.

A nyolcadik osztályosok azonban elvárták a tanároktól, hogy negyed órát késsenek. De legalább tíz percet.

Ha mégis elkövette valamelyik tanár, hogy pontosan a nyolc órai csengetéskor jött be az osztályba, akkor a legnagyobb veszélynek tette ki magát.

Először is láрма volt, nyugtalanság volt, amely nem akart lecsillapodni, aztán jelentések, betegek, kifogások ez ellen, az ellen. Baj volt a padokkal, könyvekkel, a kályhával, a szellőztetéssel, a pedellussal, az órákkal. Sokszor egy fél órát eltöltöttek a magyarázatokkal s feljelentésekkel, úgyhogy a tanárok inkább elengedték azt az első negyed órát.

Ma azonban már háromnegyedkor nagyon sokan voltak a diákok a nyolcadik előtt, mint a méhek a kaptár nyílása előtt.

- Torony, sztrájkolni fogunk.
- Rátz, gyere csak, ez abszurdum, amit a tanárok csinálnak.
- Sarku, ma október hatodika, s mégis órát akarnak tartani.
- Vértanúk napja.
- Nemzeti ünnep.
- Mégiscsak abszurdum.

Általános zsibongás, nyüzsgés, vad törtetés.

Végre valaki kiadta a jelszót, hogy ki kell vonulni a Paradicsomba.

A Paradicsom a város legvégén a régi népkert volt, melyet az új parktelepítés szintén jogaiban sértett. Elhanyagolt táj volt, s a diákok épp ezért kedvelték. Ott állott a régi honvédemlék. Negyvennyolcban egy kis csata volt itt, s az elesett honvédek sírja fölé vasobeliszket emelt a kegyelet.

- Koszorúzzuk meg a honvédemléket!
- Éljen! Általános éljenzés.
- Ne üvöltsetek, mert már bent van az igazgató úr, meghallja, lejön, s akkor vége.

Elkezdtek megszervezni magukat. Hányan vannak, ki hiányzik, ki merrűnne jön. Elébe menni a későknek, s értesíteni arról, hogy sztrájk van, ma senkinek sem szabad órára jönni, ki kell menni a Paradicsomba, s meg kell koszorúzni a hősök sírját.

Mikor már elegen voltak, a legtöbben elkezdtek nyugtalankodni, hogy jönni talál egy tanár, vagy pláne az igazgató, s akkor dugába dől az egész. Suttogtak, izgultak, olyanok voltak, mint az összeesküvők, s egyik-másik halálsápadt volt, a többi pirosabb, mint máskor. Vámos Miksa, a tüdővésztes zsidófiú, lázat kapott, s a kezét úgy tartotta a hóna alá, mintha hőmérő volna. A legergikusabb volt Pétery Pista, a legjobb tanuló, nagy erős piros fiú, aki valamennyiük közt a legjobban nem szeretett tanulni, s jó bizonyítványát részben hallatlan éles eszének s jó memóriájának, részben presztízsének köszönte, mert kezdettől fogva ő volt a különben gyenge osztály díszje, s nem jött aztán senki, aki kiverte volna a pozíciójából.

- Gyertek már, a guta üssön meg benneteket - káromkodott nevetve -, mert még lefülelnek itt bennünket, akkor aztán meglesz a blamázs.

De Fussbaum Náci, az elegáns és eszes kereskedőfiú nagyon helyesen tartotta az elvet, hogy be kell várni mind az egész osztályt, mert akkor ők csinálják az árulókat.

Hallatlan izgalom volt, lábujjhegyen jártak, senki sem bírt megállni, mind nyüzsgött, mintha féreg lett volna bennük.

- Jön Csordás - szaladt elő a lépcső felől egy fiú, s akkor valamennyien beosontak a tanterembe, s az ajtót is magukra húzták, hogy a tanár, akinek a rajzterem felé az ő ajtajuk előtt kellett elhaladni, valamit észre ne vegyen.

A tanár, nagyon piros fiatalember, nem is vett észre semmit, csak éppen azt tűnt fel neki, hogy a nyolcadik osztály milyen csendes. Már arra is gondolt, hogy benyit, s megnézi, mi van ott, hiszen még a tanárnak nem kell benn lennie, mikor hirtelen nagy viháncolást és kirobbanó kacagást hallott. Erre ő is megnyugodott, s tovább ment, csak azután gondolt rá, mikor elfordult a folyosón, hogy vajon mi van abban a nyolcadikban.

A nyolcadikban az volt, hogy affér tört ki. Pereczes, a sovány, kis, majdnem jeles, igen tevékeny részt vett ezekben az első ötlettermő izgalmakban itt most. Mint mindig, itt is az első közé akart befurakodni, s mindig a nyüzsgő csoport legbelsejébe bűjt, s két hegyes könyökével és sikító hangjával azonnal elismételte, amit valaki már kimondott, s úgy tett, mintha az éppen az ő gondolata lett volna. Suhajda, a morózus képű, bibircsós arcú, nagy erős fiú, nagyon utálta ezt a stréberkedést, s már régen kereste az alkalmat, hogy a tyúkszemére lépjen, de sose jutott hozzá, mert ő Pereczessel ellentétben legjobban arra törekedett, hogy a legtávolabbi sarokban maradjon, mikor valamit kérdeztek. Ő bizony egész iskolai pályája alatt egyszer sem nyújtotta fel az ujját, még csak kikérezkedésre sem. Ellenben a Pereczes nagyon a begyében volt, s most Pereczes éppen a lába alá került. Ebben volt is egy kis szándékosság, mert Szabó, a magoló, köztük volt, de ő a gyenge Vámost lassan hátrább tolt, s jól kiszámította, hogy rettentő nagy bakancsaival hirtelen rátaposott a Pereczes lábára.

Pereczes nem sikoltott fel. Oly rettentő fájdalmat érzett, a két lábán a kis lábujj zsugorodott volt, s arra tiport rá a nagy mafla, s oly velőt hasító fájdalmat érzett, hogy belefagyott a hang, de öntudata működött, nem akarta visításával kifelé elárulni az elhaladó tanár előtt magukat. Elsápadt, s mikor Suhajda a nyomást megduplázta, azt hívén, hogy nem volt elég, akkor azután mint egy hörcsög nekiesett hegyes könyökével, s leszúrta magáról.

Suhajda azt mondta csak:

- Fáj?

Ebből Pereczes előtt felvillant, hogy szándékos volt. Két kézzel, körömmel beleugrott az arcába, s lehúzta róla a bőrt. Suhajda sem volt rest, egyet mordult, s a nyakába könyökölt a kis Pereczesnek, s a fejét lenyomta a víz alá, aztán elkezdte a lábával keresni annak a lábát, de többet nem találta meg.

Senki sem tudta, mi történt, csak azt látták, hogy forgás és dulakodás van, s erre kitört a viháncoló kacagás.

Pereczes sántikálva kibicegett a csoportból, s a padig ment, és ott túlzott sziszegéssel, jajgatással borult az első padra, s a bal lábát oly komikusan rázta, hogy a fiúk az első percekben majd meghaltak a nevetéstől.

Két fiú érkezett az osztályba. Gyurkó, a csizmás paraszt és Jákób, a filozófus. Nyugodtan jöttek be az ajtón, csak akkor ámultak el, mikor a tumultust látták.

- Sztrájk, sztrájk... - hangzott fel a zúgás - megyünk sztrájkolni. Ne rakjátok le a könyveket! Még ki hiányzik, még ki hiányzik?

A két fiú álmélkodva nézte a felfordulást, s a nyüzsgő magyarázatok miatt nem voltak képesek megérteni, miről van szó.

- Gyerünk már a Paradicsomba, menjünk már a Paradicsomba - mondta Gondos Márk -, mire való ez a mafláskodás, gyerünk már a Paradicsomba.

A hosszú szolnoki zsidófiú, akit csak az idén kaptak, mert eddig odahaza járt iskolába, s azért kellett eljönnie, mert egy apácát rajzolt a fizikaórán, akin semmi más nem volt, csak a vélum, s emiatt, hogy a rajz valahogy a tanár kezébe került, kicsapták az intézetből, s itt püspöki engedéllyel nyert fölvételt, ez egy kis nimbusszal vette körül az osztály előtt, mert a diákság a szenvedőt s a vértanút sejtette meg benne, ráeszméltette őket, hogy valóban ideje van a gyors cselekvésnek.

Most már a tömeghangulat elég érett volt arra, hogy valóban a tettek mezejére lépjenek.

Azok is felvették a kabátjukat, akik eleinte lerakták, s valamennyien a hónuk alá vették a könyveiket, s kezdtek felsorakozni. Voltak, akik keresték a padbantársakat, voltak, akik a személyes iskolán kívüli barátokhoz csatlakoztak, de mindenki fegyvertársat keresett, mintha senkiben sem lett volna önálló akarat.

Valamennyien a vezérre tekintettek, Péteryre, aki ugyanúgy izgult, s folyton beszélt, de semmi fogatja nem volt.

Most, hogy egy pillanatnyi csönd volt, ő is elnémult.

- Megyünk vagy nem megyünk? - kiáltotta valaki hátulról.

- Nekem mindegy - mondta Pétery egyszerre általánosságban -, ha mindenki akarja...

- Gyerünk, gyerünk már! - kiabálták, akik hátrább állottak.

- Hát gyerünk na, mi lehet belőle.

Ebben a percben nyílt az ajtó, és Nyilas Mihály jött be, az igazgató unokaöccse, aki egy osztályba járt velük.

- Sztrájk, sztrájk - zúgta felé az egész osztály.

Nyilas meghökkenve bámult rá, és sovány arcán képtelen csodálkozás volt.

- Október hatodika van - mondta Pétery mosolygós, tatáros szemeit szinte lehunyva -, s a tanári kar nem adott szünnapot, kimegyünk a Paradicsomba, s megkoszorúzzuk a honvéd-emléket.

- Felnőttek vagyunk.

- Mi vagyunk az iskola vezetői.

- Felelősek vagyunk.

Effélék hallatszottak.

- Hát akkor menjünk.

Nyilas zavarban volt. Érezte, hogy itt most voltaképp ő lesz a felelős mindenért.

- Én nem megyek - mondta.

Mindenki elnémult. Egy kis pillanatig úgy látszott, hogy dugába dőlt az egész.

Elhallgattak, s ellenségesen nézték a fiút, akinek az arca lassan vörös lett, aztán elkezdett sápadt lenni.

- Én nem megyek ki, de nem állok útjába. Ha ti kimentek, én elmegyek a tanári könyvtárba olvasni.

Egyszerre megértették, hogy a bátyja miatt. Rájöttek, hogy a dr. Isaák Géza igazgató öccse nem teheti azt, amit ők, de nagyon helyesnek találták, hogy nem akadályozza meg őket. Mindenki tudta, hogy szabad bejárása van a tanári könyvtárba, s minden szabad idejét ott szokta tölteni. Ez jó lesz.

- Hát akkor mi menjünk, ne lopjuk a napot.

Még egy tanárfiú volt az osztályban, Babarczy Pimpi, egy nagyon népszerű fiú, aki olyan puha volt, mint az írós vaj, ez sem fog ellentállani, de még nincs itt. Nyilas el volt intézve, mert konok gyerek volt, s ez biztos, hogy nem fog ellenük semmit se tenni, ha nem is jön velük.

Erre elindultak.

- Halt, várjatok - kiáltott Pétery -, marhák, az nem lesz jó. Ki kell szökni. Ha a pedellus egy tömegben meglát bennünket, akkor rögtön szalad az igazgató úrhoz, s utánunk jönnek a tanárok. Szép csendesen iszkoljon ki mindenki. A hátsó kapun. Gyülekezés a templom előtt.

Ennek mindenki megörült, mert senkiben sem volt elég bátorság, hogy nyíltan rohamozza meg a főkaput. Már Torony András, a legmagasabb köztük, ment is kifelé, és jobbra kanyarodott, hogy a folyosón a hátsó kapu felé menjen.

Utána ketten-hárman mentek. Voltak bátrak, akik együtt indultak, s mindig akadt egy-egy, aki utánuk futott, s becsatlakozott.

Az osztálynak csak húsz növendéke volt.

Hirtelen üres lett a tanterem, csak Nyilas maradt ott, s most jött eszméletre, s álmélkodva látta, hogy itt valóban főbenjáró cselekedet folyik. Még röstellte is, hogy kikapcsolódott az osztály együtteséből, de visszavonni röstellte kijelentését, s meg aztán félt is a következményektől.

Utánanézett a fiúknak, akik néhány méternyire eltűntek a szeme elől a folyosó elszögellésénél, s nem mert a fölépcső felé menni, nem mert a tanári könyvtárba menni, hanem ő is a hátsó kapura igyekezett, hogy az udvaron keresztül hazaszökjön az igazgatói lakásba, mert a bátyjánál lakott.

Mikor kijutott a kollégium épületéből, már senkit sem látott, már akkor a többiek mind kijutottak az utcára.

Óvakodva ment a lakásba, amely az iskolaudvar utcai frontján volt, kedves, villaszerű modern épület, még nem is volt teljesen készen, egy s más hiányzott. Felsietett a négy vagy öt lépcsőn s besurrant a házba.

- Te mért jöttél vissza, fiacskám? - kérdezte a nagyanyja, aki nőtlen bátyjának a háztartását vezette, s akivel igen jó viszonyban volt.

- Ma nincs tanítás - mondta -, mert október hatodika van.

A nagymama megnyugodott, ő pedig sietve bebújt a szobájába, s hogy zajgó lelkiismeretét megnyugtassa, kirakta maga elé a könyveit, s elhatározta, hogy a legszigorúbban tanulni fog, különösen a matematikát, mert abban volt a leggyengébb, s a bátyjának az volt a tantárgya.

De nem tudott tanulni, csak ült a könyvek mellett. Nem értette magát. Hallatlanul szégyellte, hogy kivonta magát a fiúk közül. Milyen szép volna most ott menni köztük, végigmasírozni a városon, esetleg hazafias nótákat énekelni. Most nyerhette volna meg az osztályban a népszerűséget. Esetleg beszédet tartott volna a vértanúk emlékénel, s ünnepelnék... Hogy valamivel

pótolja, szép beszédet írt, amelyben összefoglalta az ifjúság feladatait a hazával szemben, a jövő generáció kötelességeit, Magyarország új jövőjét rajzolta meg, amelynek szebbnek, öntudatosabbnak és megszervezettebbnek kell lennie, mint amilyen most...

Mikor ideért, büntudattal ejtette le a ceruzáját: hogy legyen megszervezve az ország, mikor ő, aki ezeket akarja tanítani, gyáván elbújt, és csak itt a néma és üres házban írja a frázisokat.

Kilenc óra után a nagymama bejött s azt mondta:

- Fiacskám, az egész iskola az udvaron van, mindenki ott van, csak te nem vagy ott.

Lehajtotta a fejét, s sokáig várta önmagától, hogy mit feleljen.

- Édes nagymamám... a nyolcadik osztály szabadságot vett magának, hogy kimegy a honvédek sírjához.

A nagymama, száraz, sovány, magas nő volt, özvegy papné, s kezdte kicsit megérteni, mi történhetett.

De ő sem mert ítéletet mondani, megértette, hogy az unokája nem ment el a fiúkkal.

- Nagyapád honvéd volt - mondta -, mikor Görgey Tokajnál volt a hadseregével, ő pataki diák volt... - s mert nem bírt állni, leült egy szék sarkára, s gondolkozva nézett maga elé. - Nagyapád ki volt állítva a hídnak mint ő... Reggel jöttek a muszkák, s őt elfogták. Már akkor a magyar sereg elment. Görgey otthagya az őreket sorsukra. Nem értesítették őket, hogy a sereg éjszaka elmasíroz, s ő egyszerűen ottmaradt fogolynak. Nagyapád megértette, hogy ez helyes volt, nem is zúgolódott, hanem azon az éjszakán megfázott, mert igen zord idő volt, s kórházba került. Ebbe a fázásba pusztult bele szegény. Tüdőbajt kapott, és fiatalon itthagyt engem öt gyerekkel... De volt ott egy nagyon derék orvos a muszka kórházban, az kivallatta őt, s mikor megtudta, hogy diák, megszánta. Nagyapád megmondta neki, hogy ő véletlenül éppen ide való, egyik szomszéd faluba, amelyiknek a tornya oda is látszott. Azt mondta neki az orvos, hogy majd segít rajta... Adott neki egy ezüst rubelt, hogy azzal menjen a patikába. Valami orvosságért. De ne jöjjön többet vissza... Nagyapád aztán nem is jött vissza, hanem gyalog hazament a faluba. Aztán jöttek a faluba muszkák, s őt bebújtatták egy kazalba. A muszkák magyar szökevény katonákat kerestek, és a hosszú pikákkal beleszurkáltak a kazlakba is. Csak az Isten őrizte meg a szegény diákot, ott ment el mellette a szurony, egy centiméterrel a szíve felett. Ha az a pika akkor őt eléri, akkor most te nem vagy itt...

A nagymama ezzel semmit sem akart mondani, csak éppen elmesélte a tényt, amelyet már számtalanszor hallott a fiú, de ilyen tisztán sohasem értette meg, hogy ő egy negyvennyolcas hősnek az unokája, s valahogy igen elfacsarodott a szíve.

Halálosan szégyellte magát.

- Ha hazajön Géza bátyád, nézd meg, az óraláncán van az az ezüst rubel, amit nagyapád akkor kapott az orosz orvostól.

Ezzel kiment a szobából.

Ő sápadtan maradt a szobában, s lefeküdt a díványra, és keservesen sírni kezdett. Ámulónak tekintette magát. Egy negyvennyolcas hős unokájának nem lett volna szabad kibújni a felelősség alól.

A fiúk ellenben ezalatt kiértek a Paradicsomba.

A Kevi utcán már kettős rendekbe sorakoztak, elfogták a késlekedő fiúkat is, és tizenötön haladtak végig a hosszú utcán, elől ment Pétery, utána kettős sorokban a többiek.

Mikor a Paradicsomba értek, elkezdtek énekelni, hogy:

Kossuth Lajos azt üzente,
Elfogyott a regementje.

A honvédemlék előtt körbeállottak, Pétery a szobor talapzatára lépett s beszédet mondott. Beszédében egy szó sem volt az ifjúság kötelességéről, a jövő generáció megszervezéséről. Hazafias szólamokat mondott, mint a felnőttek szoktak március tizenötödikén.

Aztán elénekelték a Himnusz, s széteszlottak, s a Paradicsomba hozzáfogtak játszani. Suhajda zsebében mindig volt egy jó labda, amivel az iskolaudvaron szokás játszani, s longamétába kezdtek.

Csak délben jöttek el, igen szép nap volt. A reggeli esős borulat elmúlt, az éjjel esett, csak az volt a baj, hogy nem lehetett leülni, mert a padokat a városi tanács már elvitte az új népkertbe.

Délben, mikor a déli harangszó távolról idehallatszott, eloszlottak, s mindenki hazament, mintha az iskolából jöttek volna.

3

Szombat volt ez a nap, másnap nem volt tanítás, sőt ma délután sem, mert szombat délután nem volt iskola.

A fiúk roppant büszkén mentek haza, mint akik nagy hőstettet vittek végbe, s mindenki eldicsekedett, hogy a nyolcadik osztály milyen vitézséget mívelt.

Az egész város tudomásul vette, s mindenki helyeselte. A szülők, akiknek a fia ott volt a kiruccanáson, büszkéek voltak a társaságban, a délutáni kaszinói kártyázáson csak arról beszéltek, hogy Pétery Pista milyen ügyesen csinálta.

Ellenben Nyilas Mihály szégyenkezve és megtörtén várta az ebédet. Semmit sem tudott a zárt szobában, hogy mi is történt, s rettegett a perctől, hogy a bátyja szeme elé kerüljön.

Feküdt a díványon, amely új dívány volt, s olyan természetű, hogy aki ráfeküdt, az oda is ragadt.

Mikor a nagyanyja beszólt, hogy gyere ebédelni, úgy tépte fel magát a díványról, hogy a ruhája majdnem ottmaradt.

A lakásnak az utcára három szobája volt. A középső volt az ebédlő. Bátyja már az asztalnál ült, az ő tányérja is ott volt a helyén. A bátyja nagyon fiatal ember volt, huszonnyolc éves, éppen tíz évvel volt öregebb nála. Hogy ily fiatalon választották igazgatónak, annak részben az volt az oka, hogy az egész tanári kar fiatal volt. Csupa fiatal tanárt neveztek ki, az egyház-tanács is csak nőtlen embert választott meg, mert a főgondnoknak négy eladó lánya volt, s arra számított, hogy azokat az új tanárokkal elvétel. E fiatal emberek közt dr. Isaák Géza a legtekintélyesebb lett azonnal. Annak idején elnöke volt az egyetemi segélyegyletnek, s mindenki nagy jövőt érzett előtte. Tudták, hogy készül az egyetemi magántanári vizsgára, amire, a többi fiatal tanár nem volt hajlamos, angolul, franciául magánszorgalomból tanult meg, s a könyvtára angol remek kiadású könyvekkel volt tele, s a Budapesti Szemle már több tanulmányát közölte. De mindezek felül volt még egy érdeme, az, hogy szakállt viselt. Szép, kissé ritkás és kissé vörhenyes szakáll volt, amit nagyon ápolt, és ami tekintélyt adott neki. Nagyon kedves ember is volt, rendkívül nyugodt, s a szemöldökei közt oly két szigorú vonás, hogy aki

még nem ismerte, az félt is tőle, pedig tele volt humorral, kedvességgel s olyan nagyszerű fölényel, ami azonnal mindenkivel szemben az első helyre emelte. Az igazgatósága még csak ideiglenes volt, most október első napjaiban volt az intézőbizottság nagygyűlése, amelynek véglegesítenie kellett a választást, úgyhogy e napokban éppen borotvaélen volt az állása, mert ellenpárt alakult ki. Volt egy ellenjelölt, a görög tanár, aki jóval idősebb volt nála, az egész tanári karban a legidősebb, házas ember is volt, két gyereke már az iskola növendéke, egyik az elsőbe, a másik a harmadikba járt. Ez a tanár, név szerint Koós, aki igen népszerűtlen volt az egész iskolában, a diákok rettentően félték tőle s gyűlölték maró szatírája és keménysége miatt, a vulgója csak az volt, hogy „a kos”... S ez rá is illett, mert a fejét mindig úgy tartotta, mintha öklelni akarna, s még kis diákokra is úgy nézett, mintha alulról nézne fölfelé, a nyáron nagy korteskedésbe kezdett, s egyenként igyekezett elhalászni az Isaák párhíveit. Folyton vacsorát adott, s arra mindenféle lemondhatatlan ürüggyel, a legszélesebb társadalmi kényszerrel csalta be a tanárokat s a szavazattal bíró egyházi férfiakat, civileket, most igen jól érezte magát, mert a nyolcadik osztály hallatlan s vakmerő tette, úgy érezte, az ő malmára hajtja a vizet.

Már délelőtt ki is adta a jelszót, hogy az iskolai fegyelem meglazult, s az Isaák erélytelensége csődbe viszi az iskolai fegyelmet. Sürgött-forgott, kapacitált és mindenkit meggyőzött, hogy ennek véget kell vetni. Egyelőre semmit sem akart, csak példás büntetést. Isaák érezte, hogy csak egy hajszálon függ a választás, mert a diákok csínye az öregeknek egyáltalán nem tetszett. A Koós felfogását mindenki osztotta, mert az idősebb generáció csak a közfegyelemben érzi a maga pozíciójának a nyugalma. Mi lesz az országból, ha engednek, s az ifjúság vérszemet kap s egyre vadabb kilengésekre merészkedik. Még jól emlékeztek a városban a régi községi al gimnázium dolgaira, mikor a szilaj kunvérű diákok úgy a fejükre nőttek, hogy állandóan botrányok voltak. Csak most kergették nyugdíjba Veres bácsit, akivel a diákok egész nyíltan a legnagyobb csúfságokat csinálták, döglött macskát vittek az órájára, s példátlan gonoszságokat műveltek. Ezt a szellemet ki kell irtani. Koós verte a dobát, hogy most kell megfogni a gyeplőt, különben vége az egész iskolának.

Az igazgató egész komoran ült az asztalnál, s egy szót sem szólt.

Gyáva barátai egész délelőtt jöttek suttogni s jelenteni, hogy Koós ezt mondta, azt mondta, s hogy ki mit mondott, hogy a főgondnokkal már találkozott valaki, s ugyanaz a véleménye, mint Koósnak. Legalább öt fiú kicsapartását követelte Koós, és Szentes főkurátor úr is azt mondta, hogy meg kell tizedelni ezt a bitang társaságot. Ő nem szólt semmit, pár szóval csak csitította az embereket. Koóssal többször találkozott, s nézte, hogy ragyog annak az arca, s hogy elhallgat, mihelyt ő megjelenik. Még ha egyedül volt, akkor is elhallgatott, olyan lefojtott volt, mintha erőt venne, hogy ki ne robbanjon belőle a tűz, a láva.

Hétfőre összehívta a fegyelmi tanácsot a diákok ügyében, és keddre volt kitűzve az igazgatótanács ülés, amely többek közt a választást is megejtí az iskola részéről.

Az ebéd igen hallgatagon folyt le. Az igazgató evés közben végigolvasta az újságot, pedig ezt nem szokta. Szeretett az asztal mellett kedélyes lenni, s apró tréfákkal mulattatta az anyját. Most mindhármukon valami felhő volt. Ha elveszti az állást, akkor ki kell költözni ebből az épületből.

- No, ti szabadsághősök - mondta váratlanul az ebéd végén, és ránézett az öccsére.

Ez pirulva hajtotta le a fejét, és érezte, hogy amint szokott, pirul és sápad egyre-másra. A szeme rögtön tele lett könnyel.

- Mi volt az, Michael vitéz?

A fiú nem tudott szólni, úgy elfojtotta a torkát a könny.

- Semmi - mondta.

- Mért mondod semminek?... Mit csináltatok a Paradicsomkertben?

A nagymama szólt:

- Misi idehaza volt egész délelőtt.

Az igazgató nagyot nézett. Volt egy különös szemöldök-mozdulata, oly magasra nyílt a szeme, mint egy feltárt kapu, s ilyenkor a csodálkozás és a jóakarát szokott egyszerre kiomlani a szemeiből.

Darabig nézett az öccsére, aki szatír-szemöldökeket összehúzza s maga elé meredt.

- Te nem voltál a fiúkkal?

Misi csak ingatta a fejét.

- Mért?

- Mikor én bementem az osztályba, már késő volt.

- Hogyhogy?

- Már akkor megvolt a megbeszélésük, és éppen indultak.

- Szóval találkoztál velük?

- Igen.

- Hívtak?

- Igen.

- S mért nem mentél?

- Nem mehettem... Nem akartam...

- Nem találtad helyesnek?

- Akkor nem... - s dacosan hozzátette - de most igen.

A bátyja hallgatott.

- Kinek az ideája volt ez? - kérdezte minden szándék nélkül. De hogy az öccse erre nem felelt, röstellte is a kérdést, mert úgy tűnhetett fel, mintha vallatni akarná a fiút s kiszedni belőle a főbűnösöket.

- Az egész osztály indulásra készen állott.

Az igazgató felállott az asztaltól, s ahogy szokott, ebéd után leült a nagy kályha mellett a kanapéra. Annak a bal sarkában szokott egy szivart elszívni, s azalatt tréfálva tartott előadást az életről. A napi dolgokból kiindulva az ország dolgaira tért át, szeretett az öccsével beszélni, mert az bár szűkszávú volt, de nagyon értelmes és a koránál magasabb érdeklődésű, lehetett előtte egész programokat kifejteni.

- Adj csak egy szivart.

Misi ugrott. Röstellte azt is, hogy mindennap külön kellett ezt néki mondani, hiányzott belőle az a figyelem, hogy kérdés nélkül jusson eszébe, hogy a bátyját vagy valakit kiszolgáljon. Pedig nagyon szolgálatkész volt, s most is majdnem leverte buzgóságában a szivartartót a kis asztalkáról, amely az ajtó melletti sarokban állott.

A doboz üres volt.

- Nincs.

- Ejnye, eredj hát akkor, hozz öt darab portorikót. De olyan legyen, mint a holdvilág, és olyan pettyek legyenek rajta, mint egy-egy aranylencse.

Misi boldog volt, nagyon boldog, úgy érezte, az egész affér el fog simulni, a bátyja már nem haragszik, s átvette a pénzt, és szaladt esze nélkül, az ajtón ki se fért, előbb az egyik ajtófélbe ütődött bele, aztán a másikba. A bolt szemben volt az utca másik oldalán, s el kellett menni a Fussbaum-bolt előtt. Mikor ott ment, a nyitott ablakon kikiáltott Fussbaum Náci:

- Nyilassy!...

Megcsendesítette a lépéseit, s visszanezett az igazgatói lakás felé. Ha a bátyja véletlenül kinéz, meg fogja látni, hogy Fussbaummal beszél.

Náci nagyorrú, sápadt s igen elegáns zsidófiú, kiszaladt kalap nélkül az utcára, ez sem igen történt meg vele valaha, s fontoskodva karolt bele.

- Mondja, Nyilassy kérem, mit szól az igazgató úr?

- Semmit. Nem mondott még semmit.

- Jókedvű vagy rosszkedvű?

- Nem tudom.

- Tudja, arról van szó, hogy a zsidókat ki akarják csapni.

Misi nagyot nézett.

- Miért?

- A mai hecc miatt, a főgondnok Szentes azt mondta a Kondor ügyvédnek, hogy most aztán megcsíptük a zsidókat, ki fogjuk tekerni a nyakukat... Azt mondta, hogy van itt egy szolnoki nagyszájú zsidógyerek, az csinálta az egészet, az okvetlen repülni fog, de ha lehet, az összes zsidó. Kondor ügyvéd úr jóban van vele, mert kikeresztelkedett, és pörös ügyben éppen most összeköttetésben vannak, mert Kondor az ügyvédje a Békés-pörben, s nála volt délelőtt az irodában. Azt mondta, hogy mióta annyi zsidó van az iskolában, azóta itt minden felfordult, mert mindent a zsidófiúk találnak ki. Hát ez abszurdum. Az egész dolgot a keresztény fiúk találták ki, s az sem igaz, hogy Gondosnak része lett volna benne, de ki is hallgatna Gondos Márkra, hiszen még csak egy hónapja van itt az iskolában, hát ilyen abszurd beállítás, az mégis utolsó dolog. De legelőször mindig a zsidókat veszik elő. Magától nagyon kedves volna, Nyilassy kérem, ha az igazgató úrnak csak annyit mondana, hogy nem a zsidók találták ki. De most mondja meg nekem, Nyilassy kérem, hogy egy hazafias ügyben a zsidók hogy viseljék magukat. Ha ellentmondának, akkor az egész világ megvetését kapnák. Hát lehetséges az, hogy például, ha a zsidók azt mondják a fiúknak, hogy mi nem megyünk ki a honvédsírhoz október hatodikán, nem lett volna az pizsokság? És mégis a zsidókon akarják elverni a port.

Misinek folyton az járt az eszében, hogy egyszer már megmondta ennek a Fussbaumnak, hogy ő nem Nyilassy, hanem Nyilas, és ez mégis folyton Nyilasizza. Közben pedig arra gondolt, hogy ezek a zsidók mindenből zsidókérdést csinálnak, s ő azt jól hallotta, hogy az alatt a kis idő alatt, amíg az osztályban benn volt a fiúkkal, tényleg az a szolnoki fiú, a Gondos, vagy hogy híjják, mert még a nevét sem ismerte, az lármázott legjobban.

- Csak ezt akartam mondani - nyújtott kezét Fussbaum, s visszaszaladt.

Misit sértette, hogy oly elegánsan nyújtott kezét ez a Fussbaum, mintha leereszkedne hozzá. Egészen úgy viseli magát, mint egy budapesti jogász, aki fölötte van mindnyájuknak. Még érezte a hátában a zsidófiút, s valami érthetetlen ingerültség volt benne, s el volt határozva, hogy egy szót sem fog szólani a bátyjának a zsidókról.

Mikor bement a boltba, amely papírkereskedés volt, de volt egy trafikpolca is, szórakozottan állott, míg ki nem jött a kereskedő, aki nagy darab nehézkes ember volt, keresztény volt és szeplős csontos kezei voltak.

- Mivel szolgálhatok? - s mikor ezt mondta, az udvarias szó oly rosszul állott neki, mintha frakkot vett volna.

- Portorikót kérek.

A boltos elébe tette a fadobozt, s ő belenyúlt s elkezdett válogatni. A doboz félig volt, s nem voltak már benne szép sárga szivarok. Se pettyesek. Csak válogatott, válogatott, s nem merte azt mondani, hogy nem talál olyat, ami a bátyjának kedvére legyen, de a kereskedőnek eszébe jutott, hogy csak sárga szivarokat szeret az igazgató úr, s azt mondta: - Bontsak egy új dobozt?

Már bontotta is s elébe tette. Ez egy gyönyörű doboz volt, csupa remek sárga s pettyes szivarral volt tele, legalább így a tetején, s ő örömmel vett ki belőle öt darabot.

- Tessék hatot venni, mert nincs fillérem - mondta a kereskedő.

Erre ő megint zavarba jött, mert a bátyja valóban tévedett, mikor ötöt mondott. Ugyanis két szivar hét krajcárba került s most nem tudta, mit tegyen. Természetes takarékosága miatt tehát négyet vett ki, hogy túl ne költekezzen.

- Elég lesz? Ritkán vannak ilyen szép szivarjaink.

- Elég - mondta ő s mikor visszakapott a pénzből, oly gyorsan ment el, mintha kergetnék. Félt is, hogy nagyon sokáig maradt el a Fussbaum miatt, meg a válogatás miatt, s ész nélkül sietett az utcán keresztül haza.

Mikor belépett a szobába, megisméltődött, hogy újra beleütődött az ajtóba, s ezt nagyon restellte.

- Négyet hoztál?

- Igen, mert nem tudott visszaadni.

- Hogyhogy nem tudott? - mondta mosolyogva a bátyja, s átvette az aprópénzt.

De ő nem magyarázta tovább, mert igen zavarban volt.

Az igazgató nem olvasta meg a pénzt, hanem olvasatlanul eresztette bele lassan a kis bőrtárcájába, s Misi meglátta, milyen hosszú és szép ujjai vannak, s milyen szép mozdulattal csorgatja be az ezüst, nikkel és bronz pénzt a kis tárcába, amely szintén igen finom darab volt. Örült, hogy a bátyja ilyen elegáns ember, megvigasztalva érezte magát a Fussbaum fölénye miatt.

A bátyja igen lassan s nagyon szép mozdulatokkal rágyújtott a szivarra.

- Nagyon szép szivarok. Valamennyi szép, egész szokatlan.

Aztán azt mondta:

- Vidékre ritkán küldenek le szép szivarokat. Rendesen azokat a fekete bagókat küldik, hogy az embernek elmegy a kedve a szivarozástól. Csak Pesten lehet primát kapni... Meg is fogok mindent próbálni, hogy Pestre jussak. Báró Eötvös Loránd mondta, hogy maradjak mellette

asszisztensnek, de két évig nem lett volna semmi fizetésem, s kénytelen voltam elfogadni egy vidéki választást. Pedig okosabb lett volna, ha ott maradok s megtartom a nevelői állásomat a Borhidayaknál. Sőt amellet lehetett volna vizsgára előkészítést kapni, s valószínűleg több pénzt kerestem volna, mint az a nyolcszáz korona, ami a segédtanári fizetés volt, amivel itt kezdtem. De persze, a függetlenség vágya dolgozott bennem, azt hittem, több időm lesz magammal foglalkozni, s hogy már ekkorára elkészülök a disszertációmmal. Az ember mindig elszámítja magát. Az egyetemen túl jól ment a dolgom, olyan összeköttetéseim voltak, hogy kétezer koronát kerestem az utolsó évben, de viszont minden percem le volt foglalva, s attól féltem, hogy ahelyett, hogy a tudományban képezem ki magamat, társaságbeli léhűtő lesz belőlem. Mert ez bizony ragályos. Minden este frakkba öltözni és a társaságban au fait lenni, az kizárja a felsőbb matematikával való foglalkozást. Így pedig elvesztettem ezt az öt évet. Hiányzik a laboratórium, hiányzik a könyvtár, és legjobban hiányzik a szakbeli eszmecsere. Az ember hiába vigyáz, elparlagiasodik. Ma már, ha Pesten maradok, föltétlenül megvan az egyetemi magántanárságom, közelebb vagyok az Akadémiához. Gyulai Pál nagyon szeretett. Szeret most is, de nem vagyok képes eleget dolgozni. Az adminisztráció is lefoglal. Az ember nem is gondolná, hogy egy ilyen iskolának mennyi minden ügye-baja van. Még az is jobb volt, mikor nem kellett igazgatói munkával babrálni, mert nemcsak az, hogy az iroda éppen elég dolgot ad, de folyton vacsorára kell járni, kaszinóba, s most bevásárolták a képviselő-testületbe, szép, szép, de ez is időt s energiát vesz el...

Misi nem tudta, hogy bátyjának ez a monológja voltaképpen védekezés és új tervekkel való öngyógyítás arra az esetre, ha nem választják meg végleges igazgatónak.

- Azért nem értem mégse, hogy mért nem mentél a fiúkkal.

Misi nem tudott a bátyja előtt beszélni. Tudott volna ő önmagának felelni, vagy olyanoknak, akik megértik s kissé alatta vannak szellemileg, úgyhogy nincs kitéve annak a kritikának, amit a bátyjától rettegett, de így csak annyit mondott:

- Géza bátyám, kérem, én nem mehettem. Félttem, hogy azt mondják, hogy az igazgató öccse is benne van...

- Persze, persze. De ha az ember lelkesedik valamiért, akkor ezeket az anyagi szempontokat nem bírálja el. A fiúk nem kapacitáltak?

- Nem.

- Különös, mert nekik viszont az lett volna a jó, ha a bandában még az igazgató öccse is benne lett volna. Így még nekem is könnyebb lett volna a dolgom, mert azt mondhattam volna, hogy tömeghisztéria tört ki rajtuk. Hazafias lelkesedés, ami magával ragadta az egész társaságot, még a saját öcsémet is. Így azonban az embereknek az a felfogása, hogy ez egy megszervezett támadás volt a fiúk részéről az iskolai fegyelem ellen, s a hazafiasság csak ürügy volt. Két szempont kezd uralkodni a társasági bírálatban, egyik, hogy a Fertő csinálta az egészet, hogy már tegnap meg volt beszélve az egész, a másik...

Elhallgatott, s erősen szívtá a szivart, a füstöt kis karikákban bocsátotta ki, olyanokban, mit annyit csodált Misi, fel lehetett volna fűzni ezeket a karikákat az ujjára. Ő nem dohányzott, még titokban sem, megpróbálta, de nem ízlett, s csak azért irigyelte a dohányosokat, hogy ilyen szép karikákat tudnak eregetni.

Nyílt az ajtó, és Józsiás professzor lépett be, akit a diákok Jókelesznek neveztek. Sovány, magas, szemüveges professzor volt, akinek a nikkal cvikker úgy belevésődött az orrába, hogy az orra nyergét papírvékonyságúra törte már.

Ezt a tanárt nem szerették a fiúk, mert ez volt a spicli. Nem restellte személyesen folyton utánajárni minden fiú minden dolgának. Ő volt az első, aki minden pletykát tudott az egész iskoláról, a felsőbb osztályokban tanította a latint, s megjelent egy fordított kötete is. Gelliust s más obskurus latin író fordított le fiatalabb korában. Az Akadémia adta ki, s ez némi tekintélyt adott neki, de második kötete ott hevert a fiókban, azóta nem tudott kiadót találni.

Szokott sustorgásával jelent meg, s oly sokáig fogta az igazgató kezét, hogy azalatt Misi el is távozott a szobából.

- Kérlek alázatossággal - mondta -, ma estére nevezetes dolog készül. Meg vagyok hívva a főgondnokhoz vacsorára. A főgondnok össze akarja hívni azokat, akik a választásnál befolyással bírnak, de csak civileket, illetve tanárt senkit se hív meg, csak minket kettőnket.

Az igazgató összevonta a szemöldökét. Úgy látszik, a főgondnok ma ki akarja ugratni a nyulat a bokorból, hogy ő hajlandó-e elvenni Bertát, a sovány legöregebb lányát, akit annyira a nyakába akarnak sózni, hogy már azt a hírt körözik a városban, hogy Berta azért nem ment öt év óta férjhez, mert őrá vár.

Ennél kellemetlenebb hírrel alig kedveskedhetett volna a jó Józsiás, aki mint egy kullancs lógott rajta az első perctől kezdve. Lerázhatatlan barátság volt ez, mert Józsiás egyáltalán nem volt kellemes ember. A keze nedves volt s hideg, mint egy békáé s ott szokta felejtetni annak a kezében, akivel kezet sikerült fognia, s talán még kéjelgett is abban, hogy milyen kellemetlen hatást tesz mindenkire a kézfogásával.

- Na ülj le már és mondd el ezeket az érdekes dolgokat.

Józsiás leült, de előbb elvett egy szivart kínálás nélkül az asztal sarkáról. A legszerényebben választott a három szivar közül, de még mindig méltatlan volt a szép szivarra.

- Ott lesz Polgár bácsi, Szekeres, Wolfner, a főmérnök... természetesen ott lesz a polgármester, Vásáry doktor és Mártonffy. Nők nem lesznek, de valami nagy pikantériát mondok: itthon van Sárika, a Kendeffy-lány, tudod, s ők is ott lesznek. A Szentes felesége Kendeffy-lány, tudod, s csak azért hívták meg az özvegyet, hogy a lányát ne hívhassák meg a patikusokhoz, ahol ma este nagy vacsora van.

Az igazgató örömmel elmosolyodott. Kendeffy Sárikával egyszer találkozott és nagyon kedvesnek találta. Felújult benne a pesti Váci utcai korzó, mert ez a kedves nagyvilági lány csak úgy lehelte a fővárosi életet. Meglehetősen nagy birtokuk volt a határban, de Budapesten élnek a legelőkelőbb társaságban. Most már nem bánta az egész vacsorát, sőt örült neki, mert úgy érezte, mintha meg volna mentve.

4

A vacsora kitűnő volt, bár a Szentesék vacsorái nem voltak különösebben híresek. Paprikás-csirke volt s rántott csirke. Nagy szenzáció volt, hogy ugorkasaláta is volt. Aztán túrós és káposztás rétes, ez kicsit ragadványos volt, a papirosa nem sikerült, az egész tapadt, de igen jóízű volt. Utána párolt hús volt kovászos ugorkával, aztán torta. Egyéb nem volt.

Bor volt elég, nagyon jó egri bor, mert a városnak is vannak ugyan szőlői az utóbbi időben, de nem úri dolog a saját termésű gyenge bort inni. Hanem ez az egri vagy gyöngyösi bor, ez nagyon remek volt. Nem volt túl nehéz bor, lehetett inni, s itták is.

Az igazgató úgy volt ültetve, hogy a jobb oldalán Berta ült, a bal oldalán Sárika.

Berta soványabb volt, mint valaha s a keze állandóan remegett. Nem lehetett tudni, valami betegség miatt vagy a belső idegesség izgalma miatt, mert az első percben látnia kellett, hogy az igazgató nagyon tartózkodóan udvarias vele szemben, de úgy beszél vele, mint mindig, mint egy gyermekkel, akit nem vesz komolyan. Tréfálgatott vele, kötődött, kedves volt, de állandóan érezni lehetett, hogy semmibe sem veszi. Szegény Berta, ha soká nem látta Isaákat, beleélte magát abba, hogy komoly a dolog, s valóban készült arra, hogy egyszer csak kibőjtöli s elfoglalja helyét az iskola mellett olyan nagyszerűen megépített igazgatói lakásban s a társadalomban, ahol az Isaák előnyomulása szemmel látható volt.

Sáríka viszont nagyon szép volt ezen az estén. Huszonkétéves volt, s mintha most lenne teljes virágzásban. Nagyon művelt lány volt. Érettségizett, ami ebben az időben még szokatlan s feltűnő volt, s lányok szokása szerint rendkívül jól tanuló volt s mindenre emlékezett. Nagyszerűen beszélt, kedves, kellemes és sok mindenhez értett, még a politikához is. Alkalmas lett volna rá, hogy nagykövet felesége legyen, s az európai szalonokban volt a helye, mert németül, franciául s angolul kitűnően beszélt. Isaák kissé érezte is mellette, hogy háttérben van, mert ő a nyelveket csak könyvből tanulta, s nem ismerte a fordulatokat, a nyelv élő lelkét, amit csak a valóságos gyakorlatban lehet megtalálni. S aztán szegény fiú is volt, aki otthonról nemcsak hogy egy fillér segílyt sem kapott, mióta a debreceni kollégiumba bevitték, de inkább neki kellett segíteni a családját, úgyszólván nem tudta diákkori nagy keresetét sem magára fordítani. De azt érezte, hogy a lánynak nagyon kellemes, mert ruhája kitűnő volt, nyakkendőben általában szinte kultuszt űzött, jólesett, hogy cipője, fehérneműje kifogástalan, s megvolt a gyakorlata, hogy a legjobb társaságban hogyan szokás lányokkal foglalkozni.

Örömmel hallotta, hogy a tanítványa, Borhiday Gábor nagyon komoly ember lett, sokáig bent volt a minisztériumban, de kevésnek találta a munkalehetőséget s most kormánybiztos, az alföldi csatornázás kérdésének tanulmányozására van kiküldve, rövidesen főispán lesz, esetleg képviselő, s akkor csak egy lépés, hogy államtitkár legyen belőle. Tisza István nagyon szereti s nagy jövője van.

Ha a választás nem sikerül, akkor mégis Pestre fog menni, s nem kétséges, hogy most könnyebben fog menni az elhelyezkedés, mint hat évvel ezelőtt.

Valósággal nyeregben érezte magát, mert megcsapta a budapesti társaság levegője, s jól látta, hogy az országban minden a társaság kezében van, s mindenki azt az állást és pozíciót nyeri el, amit társaságbeli értékeivel el tud nyerni, meg tud fogni. Magában sóhajtott egyet, nagyon helytelen volt az a lépése, hogy engedte magát leszorítani a helyes útról, ami megnyílt előtte, s eljött ebbe a poros alföldi városba tanárnak. Ki kellett volna várnia.

Egész idő alatt Pestről beszéltek Sáríkával, s valósággal teleitta magát az otthagytott étellel.

Körülnézett a társaságon.

Szemben ült vele a polgármester, szokatlanul nagy, vastag ember, fekete kun arca volt, nagy orra s eleven, mosolygó szeme. Úgy ült ott, mint egy törzsfőnök. Hosszúszárú csibukot kapott, s azzal bedugta a száját, s többet nem szólott, csak hallgatta a beszélgetéseket.

Az urak nagyobb részt cívis formájúak voltak. Polgár bácsi, a közgyám, pláne csizmában, s oly vastag volt, hogy úgy látszott, mintha kidagadt volna a csizmáiból, de nagyon kedves volt, jókat nevetett, s jókat mondott. Érdekes volt figyelni, ha megszólalt.

Az est hőse, mint mindig, bor mellett, Szekeres volt, egy ezüstbe borult földbirtokos, aki úgy ült itt is, mintha a bricskája bakján ülne; soha el nem mosolyodott, ellenben olyan kedves adomákat mondott, amelyekben rendesen volt egy kis öngúny, hogy akik ráfigyeltek, nyúltak a kacagástól. Most éppen azt mesélte, hogy tréfálta meg a két sógornőjét. Meghívta őket

egymáshoz vizitre, s a két fősvény úriasszony egyszerre indult el hazulról, s a piac sarkán találkoztak egymással. Nagyon kedves volt, ahogy a szavaikat mesélte, hogy örültek meg egymásnak, azt hívén, hogy a másik elébe jött, hogy invitálja. Szóról szóra tudta, mit mondtak egymásnak s hogy elképedtek, mikor mindenik a másiknál akart ebédelni...

Vásáry doktor nevetett lehangosabban, mert ő nagyon jól ismerte a két úriasszonyt. Mind a kettő tele volt rigolyákkal, s egyik sem fizetett soha.

Az esperes, Balajthy András szép, előkelő, ősz fejű úr, hatalmas és tekintélyes ember, szintén itt volt és pipázva hallgatott.

Mártonffy doktor ügyvéd volt, előzőleg Borsod megyében élt, s elmondott egy kedves esetet, hogy egy parasztnak az ügyét igen nehezen tudta elintézni, s többhónapi szorgalmas munka után, mikor a fizetésre került a sor, azt mondta a paraszt, hogy olyan ajándékot fog kapni tőle az ügyvéd úr, hogy haláláig megemlegeti. Hát ő várt, hizott disznót, tehenet s más effélét, s egyszer csak beállít hozzá az atyafi, hogy hoz neki egy betanított Mátyásmadarat.

Feltűnt, hogy Józsiás professzor nem volt itt. Úgy látszik, csak képzelte, hogy meghívták. Vagy talán elvárta. Nagyon ingerült lehet most. Biztosan a Fertő körül cserkészik a diákokra.

Asztalbontás után a szalonba mentek át, s külön csoportok alakultak. A gazdák a legeltető társulat dolgairól beszéltek, hogy lehet jövőre megszerezni a csegei pusztát, az igazgató Sáríkával egy sarokasztalka mellett tovább folytatták a pesti csevegést.

- Kedves igazgató úr - ült le hozzájuk Kendeffyné -, igazán nagyon örülök, hogy szülővárosomban ilyen igazgatót találok.

- Óh, nagyságos asszony, elpirulok, mint egy kislány.

- De komolyan, maga melyik Isaák-családból való? Erdélyi?

- Nem egészen, illetve Partium. Szatmár megyeiek vagyunk, de Erdélyből jöttek ki az őseink a fejedelmek alatt. Tordai nemes és alispán volt az egyik régi Isaák, aki Apaffy Mihály idejében bujdosóba kellett menjen...

- Lássá, egész erdélyiesen beszél.

- Talán egy kicsit szándékosan. Szóval, ez az Isaák Mihály menekülni volt kénytelen. Nem egyedül, hanem egész Torda megyével együtt. Megmaradtak a naplói, sajnos félbeszakadva, nagyon kedves és mulatságos. Teleki Mihály kijelentette a császári biztosok előtt, hogy Torda az Szatmár megyéhez tartozik. Emiatt nekik meg kellett telepedni Nagydoboson. Ott élt aztán valami tizenkét esztendeig mint ideiglenesen elkovártélyozott ember. Magával hozta a feleségét, négy gyermekét, hat cselédjét, tizenkét lovát, számtalan birkáját. Felesége meghalt, fia megházasodott, cselédjei elpusztultak, lovait ellopták. Sose tudta visszaperelni, s úgy látszik, nem is került vissza többet Tordára, itt maradtunk s az apáim papok lettek, paplányokat vettek, szóval már én szatmári bennszülött voltam.

- No de azért mégiscsak erdélyi, a Kendeffyek is erdélyiek. A nagyapám jött ide, s vett három- vagy négyezerholdas birtokot, sajnos az mind elment, most már csak kolduskodunk, ugye.

Az igazgató tudta, hogy hatszáz holdjuk még van, s a legjobb földek ezen a szikes területen, hát csak mosolygott.

- Mindig örvendek, ha egy erdélyivel összehalálok - mondta az úriasszony, aki rendkívül előkelő jelenség volt, olyan havas-piros volt még most is az arca, érezni lehetett rajta, hogy valaha bűbájos lányka lehetett, s ma is még valami végtelen édesség volt az egész lényében. -

Mert tudja, Isaák, én is Kendeffy vagyok ám, nemcsak az uram. Elég távoli unokatestvéri viszony, ötödik vagy negyedik fokon, úgyhogy nem kellett pápai engedély.

- Nagyságos asszony katolikus?

- Én igen, de az uram ága reformált, úgyhogy Sárka reformáta.

Szekeres meghallotta, hogy vallásról van szó, odalépett.

- Akkor úgy vannak kérem, mint én. Én katolikus vagyok, a feleségem kálvinista. Én aztán, hogy a családi békesség nagyobb legyen, kitértém. Nincs abban semmi. Mondtam, hogy a pápisták nem vesztek, a kálomisták nem nyertek.

Nagyot nevettek, s Szekeres továbbment, mert itt nem volt pohár az asztalon.

- Hát arról beszéljen már, mi lesz a diákokkal - mondta Kendeffyné, s kíváncsian előre hajlott.

- Mit tart helyesnek, nagyságos asszony?

- Nézze, ez nagyon kedves. Ezek a diákok. Hogy ezek megünnepelték az október hatodikát, nem? Énnekem ez annyira tetszik, hogy ki se mondhatom. Ez ma már csak egy ilyen ízig-vérig kálvinista tiszta magyar intézetben lehetséges. Hogy úgy spontán egyszer csak felkerekedik egy intézet diáksága, egy kis összeesküvést csapnak össze, s mint a madarak, kirepülnek a kalickából, s elmennek megkoszorúzni a hősök szobrát, hát ez nagyon kedves. Nem? Magának nem ez a felfogása, Isaák? Hallom, a maga öccse is köztük volt.

Az igazgató nevetett, de nem szólt.

- Még mit hallott, nagyságos asszony?

- Mondják, hogy a zsidók forradalma. Hogy a zsidó diákok biztatták fel a többi, de ezt én nem hiszem. Az csak úgy lehetséges, ahogy én elgondolom. Mint a madarak. Csiri, csara, egyszer csak az egész osztály felkerekedik, s kirepül az ablakon vagy a hátsó ajtón, az mindegy s elmennek énekelni a Himnusz meg azt, hogy Kossuth Lajos... Hát nem édes? Nem ennivalók? Ezt mindenütt el fogom mondani. Remélem, a szegény gyerekeknek nem lesz semmi bajuk, hiszen ezért jutalmat érdemelnének. Nem?

- Meghívjuk a nagyságos asszonyt a hétfői konferenciára védőügyvédnek.

- Maga nagy diplomata, Isaák, hogy kivallat engem, s még egy szót sem mondott a saját véleményéből. Jöjjön csak, kedves sógor - s a főgondnokot odahívta -, jöjjön csak, jöjjön, hát mondja, magának mi a véleménye, mivel kell megjutalmazni ezeket az édes gyerekeket, ezért a mai hőstettükért?

A főgondnok, aki fájdalommal konstata, hogy Berta egész este szomorú, s most sincs jelen, azt mondta:

- Azzal, hogy meg fogjuk őket szabadítani a zsidóktól.

- Á, lári-fári, maguk mindjárt az antiszemitizmust viszik bele mindenbe. Mert tegyük fel, hogy egy zsidó deák volt az első, aki elkiáltotta magát, bár nem tudom elképzelni, hát nem érdemelné meg az a deák a vitézségi érmet ezért az ötletért?

- De szabadelvűen kezeled a vitézségi érmekeket.

- Na nézzék, hát olyan ritka a mi világunkban a vitézség, hogy ezért csak megérdemelnek egyet?

- Nem olyan egyszerű a dolog - mondta a főgondnok. - Már nagyon a nyakunkra nőnek ezek a zsidók. Most is a Patkós-birtok megint zsidó kézre került. Megeszik még a fülünket is. És mi lesz az iskolai fegyelemmel. Én bizony amellet vagyok, hogy ki kell vizsgálni a dolgot s ha tényleg zsidók voltak az indítványozók, példásan meg kell őket büntetni. Nem mondom, nem kívánom, hogy csak egy keresztyén fiúnak is baja legyen egy ilyen hazafias tüntetés miatt, de azokat meg kell szabályozni, s el kell venni a kedvüket mindenféle agitáló kedvtől.

- Hagyja maga, éppen most mondta az igazgató, hogy az ő öccse is benne van a dologban.

- Pardon, nagyságos asszony, most méltóztatott megállapítani, hogy én semmit se mondtam.

- Maga diplomata, Isaák, magát felvisszük Pestre. Nincs magának itt semmi keresnivalója.

- Dehogyan viszik, nagyságos asszony - kiáltott fel a polgármester. - Nem adjuk ám oda. Nekünk is szükségünk van egy-két kultúremberre. Sokra nincs, de egy-kettő elfér. Most is milyen remek ideája volt az igazgató úrnak, mikor mint községi képviselőtestületi tag, amint belépett, azonnal keresztülvitte, hogy ezt a mocsárt a vasút mellett megszüntessék. Tessék, már a leggyönyörűbb fák állanak ott, s örök idő óta csak a nád meg a sás meg a sár bűzölgött. Mondhatom, oly remek beszédet mondott, hogy egyetlen hang se volt ellene. Le a kalappal. Aki első fellépésére ilyen egészséges ideával jön, s azt keresztül is tudja vinni, az nagyon sokban segítségére lehet a városnak. Az igazgatónkat nem engedjük innen elvinni.

Az igazgató csöndesen mosolygott. Kissé meg volt hatva, hogy mégis méltánylással vannak vele szemben. Úgy ült ott, mint valaki, aki körül harcok folynak, akitől várnak, akire büszkék az emberek.

Sáríka rápillantott, s kissé rajta is felejtette a szemét.

- Sáríká, és te mit mondasz ehhez?

- Én azt hiszem, a diákokat egy kicsit meg kell büntetni, de nem nagyon, úgyhogy ne fájjon nekik.

Az igazgató rápillantott, mosolygott, s arra gondolt, hogy okos lány. Okos felesége lesz valaha valakinek. Nézte a lányt, aki semmiben sem hasonlított az anyjához. Barna volt és olyan acélos, nem szeleverdi, mint az anyja.

Hiányzott talán ez a naiv báj belőle, de milyen jó felesége lehet valaha valakinek.

Valaha valakinek - folyton ez motoszkált a fejében.

- Na, Isaák, ez aztán Kolumbusz tojása, ezt elfogadhatja - mondta vidáman s megnyugodva Kendeffyné.

Az igazgató érezte, hogy az állása sziklaszilárd, s szinte bánta is. Nem volna rossz most kerülni Pestre. Ha aztán az ember megvénül, elnehezedik. Már most is azt érzi, hogy a sár lehúzza magához. De viszont mint kérelmező jelenni meg Pesten, s állást kérni... Jobb lesz az úgy: megérkezni... Beérkezni...

- Tavasszal esedékes a törvényhatósági tagok újraválasztása - mondta a polgármester -, nem tudom, mit szól hozzá az igazgató úr, de nekem elhatározott szándékom, hogy őt fogjuk beküldeni. Ő majd megvédi a mi érdekeinket. Hiába küldünk ezekből a mi embereinkből, ez nem tud beszélni, s egyik sem tudta soha érvekké alátámasztani a kívánságainkat. Nem szörnyű, hogy mi fizetjük az óriási utadót a megyének, s a mi utainkkal ennyit sem gondolnak.

Pattintott egyet kövér ujjaival.

Az igazgató mosolygott. Felsőbb matézis és útépítés a pusztán... Valami különöset érzett, mintha égne a bal arca. Arra nézett, Sárika szeme volt rajta, s ahogy összenéztek, a lány pillantása melegen s mosolyogva állotta az ő nézését, úgyhogy neki kellett elfordítania a szemét...

- Ha Pestre jön, kedves Isaák - mondta Kendeffyné -, el ne kerülje a házunkat.

Az igazgató könnyen meghajtotta a fejét.

- Nagyságos asszonyom, rendelkezésére állok, és ha maguk teniszezni akarnak, az iskolakertben kitűnő pályát csináltunk most, s annak a megnyitását éppen a héten akarom megtartani. Remélem, megtisztelnak. Nem is utolsó dicsőség, amit Sárika megnyerhet, a montreuilly-i díjak után nálunk teniszkirálynő lenni, mi tudniillik veszedelmes partnerek vagyunk: most kezdjük tanulni ezt a nemes sportot.

Sárika felnevetett:

- Óh, nagyon szívesen leszek tréner idehaza - mondta, mert az egész város tudta róla, hogy híres teniszbajnoknő.

- Ez hazafias kijelentés - szólt oda a polgármester. - Lássátok, ez már megint siker. A mi igazgatónk újabb sikere.

A főgondnok kedvetlenül nézett az igazgatóra.

5

A Fertőben a diákok még mindig ébren voltak.

A tágas alacsony szobát egy petróleumlámpa világította meg. A sarkok sötétek voltak és piszkosak, egy olyan helyiség volt ez, ami nem is lehetett más, csak piszkos. Rozoga faágyak nyúltak el a fal mellett, tele poloskával, s a szalmazsákok rendetlenek voltak, a takarók silányak, barnák, feketék, a diákok maguk gondoskodtak a mosásról, s így szeptemberi berukkolás óta még senki sem váltott lepedőt. A cipőt maguk tisztították maguknak, s a múlt hetekben eső volt, az akkori sáros cipők még most is ott állottak a fogas alatt, azonmód sárosan, nagy lehullott sárdarabok szárazan mellettük, mert a takarítást is csak úgy végezte egy vén, fogatlan, morgó bejáróné, hogy semmit se csinált, igaz, fizetést is ahhoz illően kapott.

Valami végtelen sivárság s szomorúság volt ebben a kamarában. Szegénység és elhagyatottság, elhanyagoltság. Innen kellett kinőni annak a generációnak, amelyik a jövő század első harmadában az országot kiemelte a nehéz sorsból. Ügyvédek, orvosok, tanárok, jegyzők, szolgabírók lettek azokból a fiatalemberekből, akik a múlt század végén ebben a szomorú barlangban nőttek. Most visszagondolva rá, nem is lehetett más ebből a világból, csak ami lett. Gazdasági válság, világháború, forradalom, a középosztály tehetetlensége, a közállapotok megromlása. Ez a diáklakás szimbóluma volt annak az elhanyagoltságnak, amiben a századot végezte a magyar intelligencia, s ahonnan kinőtt az új század. És szomorú az volt, hogy ez a lakás nem volt egyetlen és különleges. Minden vidéki gimnázium hasonló lakásviszonyok közt nevelte az ifjúságot. Rozsnyótól Brassóig, Sárospataktól Kalocsáig mindenütt ez volt az általános. Az ifjúság a saját kedélyében találta meg az élet hajnalkorának a derűjét és örömeit, mert a környezete annyira züllött és keserves volt, hogy abban semmi szép és semmi felemelő nem volt. Még a debreceni kollégiumban is így volt. Ma még állanak a régi diákcétusok a régi épületben, pár éve elvittem oda a feleségemet, hogy megmutassam neki diákkori életem tanyáját, ahova a szívem ma is olthatatlan szerelemmel visszahúz. Megdöbbsenem, hogy

ugyanazokat a vaságyakat találtam s ugyanazokat a telefaragott, alacsony asztalokat. Én úgy emlékeztem vissza harmincöt év távolából, hogy termék voltak, s megütődtem a szegénységnek szörnyű szomorúságán. Ma tanítóképezdei növendékek laknak benne, mert azóta pompás internátus épült a gimnazisták és az akadémiai hallgatók számára, külön kétágyas szobákkal, villanyvilágítással és vízvezetékkel. A feleségem megdöbbenve s szorongva nézte a szomorú farkasbarlangokat s a végtelenül szomorú tofla ruhájú, elhanyagolt külsejű, szegény fiúkat, akik olyanok voltak, mint valami éjjeli menedékhely lakói. Akkor nyár volt, s olcsón bennhagyták őket nyárra is, s a fiúk, hogy magukat eltartsák s a kollégiumi díjakat be tudják fizetni, fahordásra vállalkoztak napszámba a fakereskedőnél, s a vagonokból meglepően alacsony napszámbérért rakták éppen ki a fát, s akik otthon voltak, az ágyon fetrengtek fáradtan, mint a zsákhordó munkások a Dunapart kövein, s ugyanolyan szomorú szegényszag volt körülöttük, mint a barakkok vedlett lakóinál.

Fölöslegesnek látszik, hogy az ember ma panaszkodjék a múlt bajai miatt, de ha megvizsgáljuk ifjúkorunk képét, rá kell jönnünk, hogy ez volt az alapja az utolsó huszonöt év nemzeti bajainak, s talán intő lesz annak a generációnak, amely ma van hivatva az ifjúság életéről gondoskodni.

Egy nemzetnek legfőbb kötelessége mindig csak az lehet, hogy gyermekeiről gondoskodjék, s azt igyekezzék belenevelni a jövő helyes és szép élésébe. Egy ilyen fertőben felnőtt generációnak nincsenek igényei felnőtt korában sem, mert nem szokott hozzá az igényekhez. Lehet, hogy szüleik azért nem aggódtak sorsuk felől, mert ők még szomorúbb ifjúkort értek. Ezeknek a fiúknak túlnyomórészt szegény szüleik voltak, akik még ebben az időben is hasonló nyomorban éltek a nádfedele kis házakban, pénzkereseti lehetőségek nélkül, s megnyugtatta őket az a tudat, hogy fiaikból elvégre mégiscsak urak lesznek.

Úrrá lenni, ez volt ennek a kornak a vezéreszméje. Minden szülő csak arra törekedett, hogy a maga nehéz életsorából kiemelje a gyermekét, s élére állítsa valami hivatal révén a tömegnek. S ha ezekből a parasztfiakból vagy kisiparos-gyermekekből később szolgabírák lettek vagy közigazgatási tisztviselők - basák lettek, akik semmit nem gondoltak a nép, a tömeg kívánságaival és szükségleteivel, csak arra gondoltak, hogy magukat kárpótolják az ifjúkor hiányaiért, ha ügyvéd lett, nyúzó fiskális lett, ha férj lett, házizsarnok lett.

Ezekben a diákkamarákban nemigen voltak témák. Mit beszéltek éjfélig tartó vidám együtt-létük alatt? Pletykát egymásról és a tanárokról, amire mélyen lefojtott érzékiségük vitte őket. Magasabb eszmei vagy elvi szempont nem érdekelte őket, a nap témái kielégítették. Ebben az időben az orosz diák az emberiség problémáival foglalkozott, a német diák a közgazdaság elveivel birkózott, a szomorú magyar Alföldön azonban állati tengődésben éltek. A tananyag abszolúte nem érdekelte őket, legfeljebb arról vezettek listát s végeztek számításokat, hogy mire mikor kerül a felelés sora, s sokat beszéltek a Józsiásokról, akik spiceliskedtek s megakadályozták őket abban, hogy szinte rablóbandákká alakuljanak.

A környezet magasabb szempontból sem gyakorolhatott rájuk kedvező befolyást. Ennek az Alföldnek földművesnépe ebben az időben érthetetlenül eldurvult volt. A város piacán volt egy artézi kút, a lányok odajártak vízért, s míg a meleg kénes illatú vízzel telecsorgatták a pléh-kannáikat, míg sor került rájuk, kaszinóztak, diskuráltak, s a legfiatalabb lányok is fesztelenül beszéltek a legdurvább szavakkal, s a diákkamarák bármikor kaptak lányvendéget, akik a fiatal diákvér túlpezsdülését lecsapolták. Maga a kun paraszt rendkívül nehéz lépésű és tunya gondolkodású volt. Magasabb politikai, gazdasági vagy pláne kulturális gondolat nem jutott el hozzájuk. Itt még a képviselőválasztás sem okozott mozgalmat. Két nagy város volt egy kerület, egyiknek lakossága tízezer léleken felül volt, a másiké is hét- vagy nyolcezer. Tizenöt-húszezer léleknek volt itt joga egy képviselőt választani, mert a kormány számolt ennek a

népnek az ellenállásával, ellenzéki szellemével, s ilyen stratégiai sakkhúzással vette ki a méregfogát annak, hogy a nép az ország dolgába beleszólhasson. Most visszagondolva, egészen csodálatosnak látszik ez a politika, s alig lehet megérteni, hogy micsoda emberek voltak azok a kormányférfiak, akik erőszakkal így rendezték az országot. Híre volt, hogy Erdélyben román kerületek vannak, ahol százhatvan választó elég volt egy képviselő megválasztására. Azokkal a biztos kerületekkel fizette a kormány a hű képviselőket, akiket okvetlen be kellett hozni, a hirtelen kinevezett államtitkárokat, és még azt az egy-két író is, akit benn akart látni a parlamentben.

Végtelenül szomorú, élő halálra ítélt állapot volt ez.

Ennek a kornak a gyermekei voltak a fiúk, akik most az október hatodiki hazafias sztrájk ügyeit tárgyalták.

- Ki fogják hát csapni a zsidókat?

- Fenét fogják, húszan vagyunk az osztályban, ha a hét zsidót kicsapják, akkor tizenhárman maradunk, és ez szerencsétlen szám.

- Fussbaumot nem fogják kicsapni, mert az anyjánál vásárolja a fehérneműjét minden tanár.

- Steinert se fogják, mert az apja ügyvéd.

- Schwarzot se fogják, mert a Steinerrel a legjobb barátságban van.

- Steiner Náthánt, azt kicsapják.

- Miért?

- Hát olyan kicsi zsidó.

- Nem engedik a nagy zsidók. Azoknak, barátom, olyan összeköttetésük van, hogy csoda.

- Persze hogy nem engedik, ott van Kondor ügyvéd, a főgondnok a markában van.

- Tudjátok, kit fognak kicsapni?

- Kit?

- Jókeleszt. Nagyot kacagtak.

- A jó vóna.

- Ej, de megszákoljuk, ha meglesz az érettségi.

- A tavalyiak is ígérték, azok se zsákolták meg.

- Nem, mert megszökött. Az érettségi napján elutazott családi fedezet alatt.

- Nahát én nem engedem el neki. Én már második óta fenem rá a fogamat. Míg algimnáziumban voltam, minden évben felpofozott egypárszor.

Nyílt a kis kapu, s csapódott, behallatszott. Kicsit elhallgattak, nem kellemetlen vendég jön-e.

- Farkast emlegettek, jön Jókelesz.

Mindnyájan nevettek, de idegesek voltak.

Nem Józsiás tanár jött, hanem Altmann és Gondos Márk.

- Szervusz, szervusz - üdvözölték őket.

- Láttuk, hogy még világos van, hát bejöttünk.

- Na, mi van, mi lesz?

- Ti mit tudtok?

A két zsidófiú oly otthon volt náluk, egyáltalán semmi nyoma nem volt a diákok közt semmi ellentétnek, az, hogy ezek zsidók voltak, egy vonalnyira sem változtatta meg a diákviszonyt. Éppen olyan szegények voltak, mint ők, s ugyanaz az észjárásuk volt. Éppen úgy nem szerettek tanulni, ezek is csak éppen urak akartak lenni valaha, hogy kiszabaduljanak az otthoni nyomorból.

Az egyiknek az apja szatócs volt, a másiké szappanos, mind a ketten átvették a többi fiú felfogását az életről, de tudták, hogy nekik kevesebb lehetőségük lesz majd az életben, mint a keresztyén fiúknak, nem lehet belőlük szolgabíró.

Egyik leült a Sebi ágyára, a másik a Mesterére.

- Ma dől el.

- Hogyan?

Altmann, a szappanos fia, fontoskodva mondta:

- Péteryyel találkoztam, azt mondta, hogy ma vacsora van a nagybácsijánál, Szentesnél, ott lesz az igazgató úr is.

- Az a kérdés, ott lesz-e a kos?

- Fenét lesz. Vagy egyik, vagy másik. Gondos Márk hallgatott.

- Barátaim - mondta -, ha engem kicsapnak, akkor felakaszthatom magamat. Mindenki azt meséli, hogy én vagyok az értelmi szerző. Isten bizony, sose jutott eszembe se, mi közöm van nekem az október hatodikához, annyi közöm van, mint őfelségének, Ferenc Józsefnek.

Ezen nevettek, csak azért, mert a királyt mondta.

- Miért csapnának ki, te egy szót se szóltál. Ellenben Ferenc József beleszólt.

- Na látod.

- Csapják ki Péteryy Pistát, ő tartotta a beszédet.

- Hűj, de kutya rosszul beszélt. Azt hittem, jobb szónok. Olyan frázisokat mondott, hogy a „Kárpátoktól az Adriáig” - mondta Gondos.

- Mi a nyavalyát mondjon, ilyenkor azt kell mondani. Gondos Márk cigarettadobozt vett elő, s az tele volt dohánnyal. Sodort egyet, azután sorra adta a fiúknak.

- Már valami modernebbet kellene mondani.

- Hadd a fenébe azt a modernséget, mert ha ezt a szót még egyszer kimondod, ellened vallok.

Gondos Márk elhallgatott. Valami keserűség, savanyúság volt a szájában. Úgy érezte, megkapta a pofont, s hallgatnia kell. Nem könnyű az, lenyelni ezeket a brutalitásokat. Miért?

- Én éppen olyan magyar vagyok, mint akárki - mondta, s röhögött egyet hozzá.

- Aj, hagyjátok a fenébe, inkább beszéljünk a lányokról.

Nevettek, s elkezdtek a lányokról beszélni, de olyan mosdatlanul, hogy szinte alig érthető, hogy hogy fejlődött ki a magyar középiskolák diáksága közt a végzetetlen durva, lealacsonyító nyelv és felfogás. A nő az ő szemükben csak az állati kél kielégítésének anyaga volt, s ezek a fiatal fiúk, akiknek oly sima volt még az arca, a bajusz és a szakáll még alig ütközött rajta, oly mosdatlan nyelvűek és lelkűek voltak, nyoma sem volt annak, hogy a nőben valami magasabbat s tisztességeset lássanak, annak meg még kevésbé, hogy embernek tekintsék. Nem is igen

volt alkalmuk nőkkel találkozni. Úrilányokkal soha szót nem válthattak, semmi társadalmi lehetőség nem volt, hogy valahol összejöhessenek lányokkal vagy úriasszonyokkal, s így magukba fojtva úgy éltek, mint az élet rabjai, a börtönben fantáziájuk kicsapongására voltak utalva, s az volt a divat, hogy ezt a szájjal s szóval való kéjelgést féktelenül űzzék.

A házigazda jött be, Balabás uram, mezítláb s ingben, gatyában jött az ágyból.

- No, még nem feküsznek le az úrfiak? - kérdezte.

- Jöjjön, Balabás bácsi, gyűjtson rá.

Az öreg az asztalhoz lépett, s a fiúk szemtelenül azt kérdezték:

- Mondjon egy jót, Balabás bácsi.

A vén végrehajtó borostás arcán vigyorgás volt, rossz fogai közt megnyálazta a megsodort cigarettát, s azt mondta:

- Hát tudják-e maguk, azt mondják meg, melyik nő a jobb, a sovány vagy a kövér?

Erre megindult a röhögés és a vitatkozás.

Egy félóraig eltartott, mikor az öreg megmondta a véleményét:

- Én evvel egy liter bort nyertem egyszer, mer megmondtam, hogy a sovány jobb, mer a kövér hamarabb kifárad.

Ez volt az előkészület a másnapi leckére. A könyv az senkinek sem jutott eszébe.

6

Nyilas Mihály az asztal mellett ült és írt. Sietve írt, mert sietnie kellett. Október harmincegyedikén járt le a Mészáros-féle pályázat a Nemzetiben, s a darabja még sok munkát kívánt. Ma úgy fel volt izgatva az események miatt, hogy úgy érezte, szépet fog írni.

A IV. felvonás nagy jelenetét írta, mikor Sertorius, a nagy rabszolgavezér az édesanyjával találkozik.

Nagyon vigyázott rá, hogy ne hasonlítson a Coriolanus találkozásához Volumniával, mert a helyzet kissé hasonlít. Coriolanus a hazáját ostromolja, s Volumnia a hazáját védi meg, fia ellen. Sertorius, a rabszolga, Rómát akarja megközelíteni, s most, mikor búcsút vesz spanyol hazájától, hogy a roppant távolságban levő zsarnoki várost, a városok városát meghódítsa, anyja, aki elkísérte őt a határig, búcsút vesz tőle: nagy titkot árul el. Az anya nem rabszolganő, csak az apja volt rabszolga. Az anya a patríciusok vérét hordja magában, s csak a sors különös kényszere, nem is a szerelem, hanem a családi helyzet dobta egy rabszolgának az ölébe. Ezt vallva, nem akarja őt visszatéríteni erről az útról, mert dicsőségszomj van benne, csak fel akarja világosítani, hogy Rómának ne lerombolója legyen, hanem urává akarjon lenni, mert joga van rá. Az anyai ősök patríciusok voltak, s csak azért vándoroltak ki a kolóniába, mert sérelem érte őket otthon. Az anya ezért a fiában, a válás pillanatában fel akarja ébresztetni a nemes érzéseket, a büszkeséget és fiúi kötelességet az ősi honnal szemben.

Mikor odaér az anya, hogy legyőzi szemérmét, s fiának megvallja a tragikus érzéseket, Misi olyan szavakat talál, amelyektől zokogás tör ki a lelkéből.

Leborult az asztalra, úgy sírt, mert a saját életét érezte, s azt írta meg ebben a tragédiában. Az ő anyja az, aki itt beszél. Az ő anyja is főúri ősökre tekint vissza, s az ő szenvedései fakadnak fel a mély nyomorban a parasztház mélyén.

Könnyen tudta a rabszolgavezér alakját megrajzolni, csak saját életét és gondolatait kellett leírnia, ő már három év óta a magyarságot mindig úgy tekintette, hogy vérségi kötelékkel van összekötve annak minden rétegével, s azért fájt neki a nép elnyomása az urak által, mert az volt az érzése, hogy egyik testvére nyomja el a másikat. Ő volt tehát az a Sertorius, aki magára veszi azt a feladatot, hogy élére áll a néptömegnek, hogy fegyverrel kivívja a jogaikat. Kenyeret és jogot akart szerezni testvéreinek a testvérektől. Mély megrendülés szaggatta a szívét, mert érezte azt a tragikus feszültséget, amelybe ő maga is belekerülne, ha valóban vállalkozna valaha erre a munkára.

Mikor kisírta magát, megállott, s újra olvasta a drámai jelenetet:

Anyám, te szent, dicső anya, te most
megtörted azt, mi bennem legvadabb.
Egy isten voltam én, fekete isten,
komor, miként komor az ezredek
órjási szobra, mely a tengerek
fölött komor pompájában úgy uralg.
És most egyik felem leomlott, mintha az
homokból épült sár vala csupán,
ám mit teend a másik fél szobor...
Anyám te most megölted hű fiad...

Az anya:

Fiam, te drága kedves kis fiam,
ne tűnődj és ne értsd balul szavam.
Nem véltem én megrontani szíved,
csupán tudásodra adom, hogy értsd,
nem csak komor bazalt vagy, a tetem
szilárd kövében van arany is ám.
Ez nem ronthatja meg szíved vasát,
ez még acélosabbá kell hogy tégye azt.

A szíve dagadt az örömtől, hogy ilyen jól megtalálta a megoldást, s csodálta Maya nagyszerű elméjét, hogy ilyen kitűnően ki tudja fejezni azt a finom gondolatot, amely őt eltölti. Csak a jambusokat kell még csiszolni. A formával baj van, bár úgy érzi, a mondanivaló pontos és tökéletes.

Lehetetlen, hogy a darab meg ne kapja a kétezer koronás díjat.

Dagadt a szíve, s az anyja arcára gondol, milyen ámulva és boldogan fogja a dicsőség hírének hallani. Anyja, a paplány, mindennél jobban tiszteli a költőket, s az apja, ha este hazajön ökreivel a mezőről s anyja azt fogja mondani neki, hogy a fiad kétezer koronát nyert az ország első színpadán a beadott pályaművével, akkor az öregnek a szeméből könnyek fognak szivárogni az örömtől, bár sohase látta sírni életében, de káromkodni annál többször.

Ott volt a szíve most az anyjánál, a szegény kis torz anya ölébe hajtotta a fejét, és valami kimondhatatlan szeretetet érzett az édesanyja s az egész emberiség iránt.

Ebben a percben gyanús neszt hallott. Mintha a külső ajtót nyitnák. Hazajött a bátyja.

Hamarosan s rémulten rakta össze papírjait s eldugta a fiókban, s előhúzta az asztalról a kikészített iskolai könyveket, és úgy rakta maga elé, mintha erősen bele volna temetkezve az iskolai penzumba.

Kis idő múlva a bátyja csakugyan benyitott.

Nagyon szép volt, ahogy benézett. Hosszas, kerekded arca csillogott, erős, barna szemei fényesek voltak s kedves mosoly volt az arcán.

- Te még fenn vagy?

- Igen - mondta mosolyt erőltetve, de alig volt hangja.

A bátyja megállott felette, s behajolt a latin szövegbe, amely előtte ki volt terítve.

- Tacitus?

Nem felelt.

- Tacitus az egyetlen író, aki olyan finom és pontos, mint a matematika.

Szerette volna a szemeit megtörölni, mert érezte, hogy az előbbi könnycseppek maradéka rajta van, de nem merte, félt, hogy észreveszi a bátyja.

- Tacitus a legnagyobb író. Nem is nagy író, hanem nagy elme. Mert a legnehezebb az élet tényeit oly logikusan s világosan látni, mint egy matematikai képletet. S Tacitus ezt teszi... Persze, te már nem vagy képes Tacitust olvasni, nyelvtani elemzéssel pedig nem lehet eljutni az írói gondolat élvezéséhez. Rosszul tanítják ma a latint. Még az én időmben, pedig az se volt olyan régen, s már mi igen messze estünk attól a régi latinizáló kortól, mikor latinul beszéltek a kollégiumokban, de azért én s mi páran az osztályban el tudtunk jutni oda, hogy egyfolytában olvastuk a klasszikusokat. Tacitust is azért persze nem gimnazista koromban érttettem meg, hanem volt egy idő, amikor nagyon rávettem magamat a latinra, az egyetemen, valahogy egy kicsit heccből, akkor fedeztem fel magamnak. A tanulásnak az az egy értelme van, ha az ember annyi hasznát veszi, hogy rájön nagy dolgoknak a megértésére... Azért én nem vagyok a latin tanítás híve, mert ma már az életben nincs szükség a latinra, mint nagyapáinknál... már az apáink sem vették sok hasznát... De azt nagyon sajnálnám, ha a latin klasszikusokat meg nem ismertem volna, sokkal szegényebbnek érezném magamat... Különösen éppen Tacitust sajnálnám, ha nem találkoztam volna vele... Igen, azt akartam róla mondani, hogy Tacitus oly világosan tud megfogalmazni egy karaktert, egy életsorsot, egy embernek az egész életjelentőségét, hogy az mind egy-egy tökéletes, egyszerű alapigazság hatásával van közölve. S ez a legnehezebb, mert az emberek élete rendkívül sokrétű. Ebből a szempontból Tacitus hibás is, hiányos is, mert ő leegyszerűsíti az egyéniségek rajzát. Nem foglalkozik egyébbel belőle, csak amire szüksége van, például hogy mi szerepe van Britannicusnak az államélet fejlődése szempontjából. Ha egy író ennyire csak egyes szempontokat vesz tekintetbe, persze könnyebb a helyzete, mert elmellőzheti a fölöslegeseket. Letisztítja a csatlakozó mozzanatokot, s egy aranszálat von ki csak abból az életből, amelyet bonckés alá vesz. Mert a jellemek és az életek különböző fajsúlyú anyagokból vannak megteremtve. Van bennük kő, homok, sár, s van a nemesebb lelkekben arany. Tacitus mindenkiben megtalálja azt a kis aranyat, ami benne van. Még a sötét és zordon figurák is arannyal verettek nála. Vagy tömör, sziklaszerű jelenségnek építi fel... Mindenesetre a legjobb elmeképző stílus az övé... Na, de hát most már menjünk aludni, éjfél elmúlt.

A szivarja is éppen véget ért, körülnézett, hogy hova törje, aztán meggondolta, nem akart az öccse szobájában bagót hagyni.

- Mi az, te sírtál? - nézett meghatva az öccse arcára.

- Nem, Géza bátyám...

Az igazgató hosszan nézte az öccsét.

- No, nem kell odaengedni magadat ilyen gyáva érzéseknek. Neked nem lehet semmi bajod, s a többinek sem. Nem fogjuk olyan tragikusan felfogni a dolgot. Már megvan a garanciám, hogy senki sem kívánja a fiúk szigorú megbüntetését... De erről ne szólj senkinek.

Megsimította a Misi fejét, amitől annak megint s még hevesebben elkezdett ömleni a könnye, mert az volt az érzése, hogy így kellene a testvéreknek, a rokonoknak, a magyaroknak s az egész emberiségnek szeretni egymást.

- No, te csacsi - mosolygott rajta a bátyja. - Hát miért sírsz?

- Nem azért...

- Hát miért?...

- Én nem tudom...

- Na, feküdj le szépen, s ne maradj fenn ilyen sokáig, reggel korán kell kelni.

- Igen.

- Hát jó éjszakát, fiacskám.

- Jó éjszakát, Géza bátyám.

Az igazgató elment, s behúzta maga után az ajtót, ő pedig nagyon gyorsan levetkezett, lefeküdt, s egy perc múlva már aludt is,

7

A nyolcadosztály terme a földszinten volt, a jobb oldali folyosón, ott, ahol a folyosó megtörik s a hátsó udvarra nyílik.

Történelmi regényt írok, ez a dolog a régi történelmi múltban folyik le; a múlt században; annak is az utolsó évében. Abban az időben volt a humanista iskola legsúlyosabb válsága. A tanterv s a tananyag az élettől teljesen idegen volt. Latin klasszikusokon nevelték a diákságot, hexameterekkel abrakoltatták őket, de a fiúk nem akarták ropogtatni ezt a zabot. De nem akarták a többi tárgyat sem, mert még az élet-anyagot áruló címek, mint a történelem, a természetrajz, a természettan is, olyan elvont volt, hogy még nehezebb volt, mint a klasszika-filológia.

A tanár is oly idegen volt a tananyaggal szemben, mint a diák. A tanár bejött a zsibongó osztályba, s erejének legnagyobb részét a fegyelmezés foglalta le, ami elég nagy munka volt, mert hiszen a tanítási anyagot valósággal kalapáccsal s kegyetlen szigorral lehetett csak a fiúk fejébe verni. A tanár leült a katedrán elhelyezett székre, s onnan nem állott fel többet, míg csak a megváltó csengettyűszó fel nem hangzott.

Közben félórát magyarázott, s félórát feleltetett. A magyarázat alatt az egész osztály aludt, a felelés alatt pedig drukkolt, hogy rá ne kerüljön a sor. Akit kiszólítottak, annak ki kellett menni a fekete tábla elibe, s ott vallást tenni arról, hogy körülbelül mi maradt meg a fejében a tudományból, amit előző órán a tanár lehetőleg szó szerint elmondott, ahogy a tankönyvben van, s aztán otthon privát szorgalomból be kellett vágni a szöveget. Tisztán a memóriára volt

építve ez a tanítás. Aki szalmázott s a maga szavaival mondta el a napi leckét, az az egész osztály közmulatságára szerepelt, mert hisz mindenki előtt ott volt kinyitva a könyv, s azzal szórakoztak a fiúk, hogy ellenőrizték, hogy zavarja össze szekundában-testvérük a mondatokat. De aki kivágta a rezet s elfújta az egész anyagot szó szerint, az mindenesetre köztiszteletet szerzett magának.

Mért adták ezekbe a gimnáziumokba a szülők a gyermekeiket? Bizonyára nem azért, hogy tudóst neveljenek belőlük, hanem részben azért, hogy a szülők társadalmi rangjának megfelelő képesítést szerezzenek a fiaik, részben azért, mert a szülők ki akarták emelni a gyerekeiket abból az alacsony sorsból, amelyben ők tengődtek. Gazdák, iparosok, kiskereskedők, kishivatalnokok, szegény lateinerek azt remélték, hogy a fiaik, ha megszerzik az érettségit, ezzel diplomát kapnak arra, hogy urak legyenek. Hogy úri pályákra mehessenek. Aki érettségizett, abból már nem lesz hároméves baka, hanem egyéves önkéntes úr, s egy év múlva tiszthelyettes, aztán tartalékos hadnagy, főhadnagy, kapitány. Ha a gyakorlatra bevonul, s felveszi az aranyzsinóros egyenruhát, éppen olyan elegáns úriember lesz, mint a császári és királyi tisztek. Aztán ha a matúra megvan, istenem, minden lehet belőle. Jogász, ügyvéd, a városok vezetői, a megye urai. A minisztériumok előkelői, a bíróságok fejei. Lehetnek mérnökök, orvosok, tanárok s még az isten tudná mi minden. Egy bizonyos, urak lesznek. Nem kell nekik a nehéz testi munkában őrlődni s még ha nem jutnak is valami nagy gazdagsághoz, legalább meg lesznek kímélve a nyomortól és a szegységteljes munkától.

A fiúk is tudták ezt úgy homályosan, s igazat adtak a szüleiknek ebben a magas reményben és vágyban. Oly magas volt a jutalom, hogy azért el kell viselni ezeket a gyötrelmes nehéz iskolai órákat, amelyekben semmi örömük nem volt. Tanulták a logaritmust és a vegytani képleteket. Tanulták heti nyolc órán át a latint, s még a nyolcadik osztályban sem volt köztük egy sem, aki latinul egy egyszerű mondatot ki tudott volna élőszóval mondani. Tanulták a görögöt az ötödik osztálytól kezdve heti négy órán, s fogalmuk sem volt, hogy mi az az aorisztosz. Arról meg pláne nem, hogy a görög kultúra mennyi szépet produkált. Tanulták a németet is, a harmadik osztálytól kezdve, de hat év alatt annyit sem voltak képesek bevágni, hogy ha a sors külföldre vitte volna őket, egy pohár vizet képesek lettek volna kérni. De hogy is tanulták volna meg, mikor a német tanár maga sem tudott németül, s a szakvizsgán már negyedik ízben bukott el. Nem lehetett kitenni az iskolából, mert egy főember lányát idejében elvette, Fieber tanár vérverejtékesen vergődött Schiller Tell Vilmosával és Goethe Iphigeniájával. S nyaggatta a nyelvtani szabályokat az előtte ismeretes nyelvtani kulcsok segítségével. Minden nyelv egy kaptafára volt húzva a tanítás menetében. Úgy ment a latin, mint a görög vagy a német. De a németet a német gyermeknek is úgy tanították, hogy ha az osztályba német anyanyelvű gyermek került, rendes dolog volt, hogy éppen a németből elégségest kapott. Éspedig olyan német tanártól, aki a pincérnél utazás közben, ha ugyan utazott valaha, csak a legnagyobb nehézséggel tudott megrendelni egy ebédet.

Így alakult ki az a közszellem a diákok közt, amely egyszerűen börtönnek s kínozókamrának tekintette az iskolai életet, s mikor a nyolcadikba került, akkorára már úgy vélte, elég jogot szerzett hozzá, hogy felszabadítsa magát a tanulás rettentő kényszere alól, s előlegezze magának egy jövőendő boldogabb kornak a szabadságait.

Hiszen már csak egy vizsgán kell túllennie, s itt a szabad élet. Az a vizsga a rettegett matúra volt, amelyet zárt teremben, minden segédeszköz nélkül kellett elvégezni. A diákfantázia s a diákleleményesség tehát egy egész éven át csak azzal foglalkozott, mint a betörőké a megfúrhatatlan páncélszekrény előtt, hogy miképpen lehet kijátszani a terem zárt falait, a borítékban érkező kérdéseket s a saját fejével úgyis kitalálhatatlan feleleteket. Ennek azonban megvoltak a maguk technikai módszerei, s így minden diák biztosan érezte magát a matúra

eredményében, akkor pedig mire való egy évig még mindig csak tanulni, magolni, könyvet falni. A vizsgán majd átsegít a svindli, addig pedig élvezzük a fiatal vér, a fiatal élet könnyelmű szabadságát.

A nyüzsgés és zsebongás ma valamivel fojtottabb volt, mint máskor.

A német fiú, Langschein, a katedra előtt állott, igen elegáns volt, zsebkendő volt a bal zsebében, lila selyemkendő, s igen kacéran csipkésedett ki belőle. Úgy állott ott, mintha táncrendező volna. A szemei vörös karikásak voltak, s szőke bajuszát kis kefével keféltette fölfelé.

- Nagyon fess vagy.

- Na ja.

- Lumpoltál az este?

- Na ja.

Kiduzzasztotta a tokáját, s ringatta magát a féllakkcipője sarkain, s álmosan visszagondolt a remek estére. Egyáltalán nem is látszott gimnazistának, olyan volt, mintha az egyetemről jött volna haza. Fiatal fiú volt, de oly hirtelen nőtt a bajsza, ha akarta volna, nagyobb pofaszakállt viselhetett volna, mint a latin tanár, aki lobogó, széles oldalszakállal járt. Egy pozsonyi gyáros fia volt, s valami romantika volt körülötte, mert voltak, akik tudni vélték, hogy szerelemgyerek. Mindenesetre mindig volt pénze, s a német tanárnál lakott, és a Kollmann-társasághoz tartozott. Kollmann ügyvéd fia tavaly végzett, de a szelleme még itt volt, ő volt az az úrifíú, aki felforgatta az egész várost. Vadászpuskával járt, s ezzel nagyon imponált a parasztlányoknak, akiknek selyemblúzzokkal hódította meg a szerelmét. Bor, biliárd, vadászkirándulások. Egyetlen fiú volt, s az apja szemefénye. Ma már jogász Kolozsváron, de itt maradt a szelleme, s ez azt jelentette, hogy az életben csak az a jó, ha egy fiatal diáknak gazdag papája van s az nem vonja meg tőle a magas havi zsebpénzt, s abból fenéig ki lehet üríteni az élet minden örömpoharát.

- Mér vagy olyan rosszkedvű?

- Erre a marha Fieberra vagyok dühös. Hát kérlek, van nálunk egy kis cseléd, s utánvetette magát. Az éccaka majdnem megcsípett.

Nyilas Mihály az első padban ült, s a leckébe belemerülve, mert semmit nem készült, s félt, hogy felelni fog. Nagy kétségbeeséssel olvasta a mai szöveget, s látta, hogy egész csomó szó van benne, amit nem ismert pontosan, de most megütötte a fülét a Langschein szava, s vér futotta el a fejét. A szemét lehunyta, s megszedült. Ő még soha életében ki nem mondott semmi ilyet, le volt benne fojtva minden vágy és minden feszültség, s fantáziájában élte ki az erotikus álmokat. Hogy két fiú ilyen egyszerűen és közvetlenül beszélt ilyen disznóságról, az úgy hatott rá, mintha a felhalmozott és ledugaszolt puskaport felrobbantják.

Kis idő múlva ránézett a két fiúra. A német fiú csak most tűnt fel neki teljesen. Mintha egy férfi lett volna köztük, akinek egészen más az élete, mint az övék. A másik, az egy komor, sasorrú fiú volt, idegen nevű, Sarkunak hívták. Ez is igen elegáns fiú volt, de nem oly gazdag, mint Langschein. Ennek is vörösek voltak a szemhéjai, igen rossz tanuló volt, de sztoikus nyugalommal viselte a rossz bizonyítványt, s csak valami kényszer miatt járt iskolába s egyetlen ambíciója az volt, hogy keresztülmenjen az osztályokon. Nem is tudott róla közelebbit. Ez az erős, vaskos fiú bizonyára soha egy könyvet el nem olvasott, de egyebet sem csinált, se nem tornászott, se a közdolgokban részt nem vett, idegenül járt-kelt köztük, s mindig szórakozott volt.

A két fiú továbbment az ablakhoz, s ott előkelően s halkan beszélgetett, megpróbált volna tovább tanulni, de nem volt képes odafigyelni. Sírni szeretett volna e miatt a romlottság miatt, ami ezekből áradt, fejét tenyerébe hajtotta, s a feje görcsösen megfájult.

Alig vette észre, hogy a tanár bejött. Mivel mindenki tudta, hogy Fieber rossz képesítésű tanár, s ma is még csak segédtanári minőségben van, az osztály nemigen állott fel. A tanár meglehetősen zajban írta be a szükséges adatokat az osztálykönyvbe, aztán megkérdezte a hiányzókat. Csak egy fiú hiányzott, de tízen kiáltották be a nevét.

- Mester - mondta a tanár.

Mester felállott. Fölemelte a könyvet, s mindjárt olvasni kezdte a német szöveget, rendkívül hibásan, zsidó léte, vad magyaros kiejtéssel és akadozva.

Megkezdődött a szokott kínzás. A fiú, aki olvasni sem tudta Schillert, a szavakat még kevésbé ismerte, nyelvtanról fogalma sem volt.

A tanár kedvetlenül baklázott vele.

Misi ránézett a tanárra. Sovány, túl magas ember volt, szőke és szögletes német, aki azonban itt nőtt magyar földön, azért nem tudott németül. Olyan ijedten nézett rá, ez a tanár cseléd után jár. Igen undorító volt elképzelni. Fiatal felesége van, s kicsi babái, az egyik csecsemő, a másik is alig nagyobb, és egy diákkal versenyez a konyhalány körül... Hát ez így megy? Talán nem is igaz. Még az volna a legjobb, ha nem is volna igaz. De azt sem lehet hinni, hogy nem igaz. Szokták. A tanár is ember. Nagyon utálatos akkor az ember.

Nem mert sokáig ránézni, mert félt, hogy még felszólítja, s annyira ellenszenves volt neki, hogy nem is akarta nézni, és mégse tudott menekülni tőle, folyton visszatért rá a szeme s úgy vizsgálta, mint valami szatírt. És milyen hallatlan buta. Semmit se tud.

Ezt ismeri, ezt a szöveget, mert minden esztendőben azt verklizi, ennyit csak tudhat, de mért nem tud levizsgázni. A nagybátyjánál hallotta, hogy az év elején beszéltek róla, hogy megint megy vizsgázni, s azt beszéltek a tanárok maguk közt, hogy nem fog tudni levizsgázni, s csak-ugyan felsülve jött vissza Pestről. Nem is tartották meg a vacsorát, amit a kedvéért akartak rendezni, azt mondták, hogy meghült Pesten...

Nagyot sóhajtott, s kinézett az ablakon. Nagyon kellemetlen ez az egész világ. Nagyon idegennek érzi magát. Senkije sincs, akivel érdemes volna jóbarátságban lenni.

A tanár most leültette a felelőt, s nem szólt semmit neki. Új nevet keresett a noteszában, s felszólította Jákóbot.

Erre ő egy kis örömmel nézett fel. Igen, ez az egy fiú van, akit szeret. Jákób egy tanító fia volt itt helyben, igen furcsa, csúnya zömök fiú, a feje is olyan zömök és lapos tetejű volt, mintha kalapáccsal ráverték volna. Szőkés kevés haja volt s kidomborodó, nagy homloka. Rendkívül széles vállai, s oly rosszul áll rajta minden ruha, mintha vasvillával hányták volna rá. De ebben a koponyában sok furcsaság van. Komor és kedvetlen ember, aki nem tud nevetni, s ha nevet, oly rossz, apró fogai vannak, hogy még csúnyább lesz. A bőre is olyan zsírfényű, mintha mindig izzadna, s a legjobb tornász az osztályban. Tavaly volt egy érdekes esete. Az akkori nyolcadikosok az iskolaudvar hátuljában a tornaszereken gyakoroltak privát passzióból, s egyikük sem tudta megcsinálni az óriás kelepert. Jákób ott volt. Mikor egy kis szünet volt, odament a nyújtóhoz, szokott merev magatartásával felkapott rá, szabályszerűen megcsinálta a nagy lendületet, s kétszer-háromszor egész testtel, ugyanazzal a merevséggel körülkelepelt s akkor leugrott és elment. A nyolcadikosok meg voltak sértve.

De neki tetszett ez a virtus. Rúdmászásban, kötélmászásban, távolugrásban Jákób volt az első az évzáró vizsgán, futásban második lett, s ő harmadik, s erre nagyon büszke volt, bár tudta, hogy közelébe se juthat Jákóbnak, de neki szerencséje volt. Jákób viszont megbotlott, majdnem kibicsaklott a lába. A verseny után Jákób irgalmatlan volt vele szemben, megengedett magának néhány viccet az ő rovására. Ezt nem szerette, ő boldog volt, hogy Jákób nyert, s Jákób irigyelte őt.

De ő, akiben tehetséget érzett, azt úgy szerette, mint a testvérét, s nem rótt fel neki bűnül ezt sem.

Ez a Jákób fizikus volt és matematikus. Neki ez a két tárgy volt a legnehezebb, s gyakran vitatkozott Jákóbbal, hogy a filozófia a legmagasabb tudomány az emberi elme minden munkája közt, Jákób kinevette, s csúfolódott vele. Ateista volt, de persze azt nem lehetett hangosan hirdetni, csak úgy négy szemközti beszélt a vallásról és az istenről, kicsinylően, s odaadta neki a nyár végén a Büchner Erő és Anyag című könyvét, s azt ő egész nyáron falta. Elfogadta a Büchner elméletét, s mégis kételkedett benne. Nem tudta megtámadni, de az egészben nem hitt. Agyrémmnek tartotta, s mégis oly hatást gyakorolt rá, hogy egész átalakította az életről, a világról való felfogását, csak azon csodálkozott, hogy a könyv régi volt, a hetvenes években jelent meg, s mégis, senkitől sem hallott róla. Nem lehet igazi nagy tudós, akit a tudósok nem fogadnak el, aki nincs benne a köztudatban. Valószínűleg rájöttek az emberek arra, amire ő nem tudott rájönni. Bizonyára nem eléggé tudomány ez a könyv, gondolta magában, s elhatározta, hogy alaposabban meg fogja tanulni a fizikát. A nagybátyját nem merte megkérdezni, mert a bátyja is fizikus volt, csak mint titkos tudományt kezelte a könyvet, s mikor most az őszön összekerült Jákóbbal, végeérhetetlen vitákba bocsátkozott vele az istenség fogalmáról s a természet rendeltetéséről. Jákób azt mondta, hogy ez metafizika, s így fölösleges. Csak annyira képes az emberi értelem, hogy az okokkal s mértékkel megismerhető világot ismerje meg. Ami azon túl van, az nem tartozik bele az emberi ész figyelemkörébe.

Nagy és nevezetes korszak volt ez az ő életében, s ő nem volt képes leszűkíteni a figyelmét a valóban megismerhetőre. Őt sokkal jobban gyönyörködtette az, ami túl van az életen. A fantázia több örömet adott neki, mint a reális igazság. De ez a száraz realista kinevette. Egyáltalán mindenben nevetett, s oly gúnyosan, felduzzasztott tokával s hátraszegett fejjel, hogy neki a legnagyobb erőfeszítést kellett végeznie, hogy fenn tudja tartani saját magának a lelki hangulatait.

De azért nagyra becsülte Jákóbot, s ez a határozottság, amit mindenben tanúsított, amit tudott, imponált neki, s szégyellte, hogy érv ellen érvet nem tud hozni vele szemben. A jövő tudását érezte benne. A Magyar Tudományos Akadémia tagjának tekintette máris, és egyetemi katedrát érzett alatta.

Most is úgy felelt, annyira szabályszerűen, oly precízen, hogy a tanár egészen más hangon beszélt vele, mint akárkivel is az osztályban, valósággal úgy látszott, mintha a tanár volna zavarban, s a tanár felelne, sőt vizsgázna s ha tévedett, ami ennél a kapkodó embernél szokatlan volt, elpirult, elvörösödött s sietve igazította helyre, amit mondott. Például Schiller életrajzi adatait minduntalan helytelenül említette, s Jákób flegmával igazította helyre a tévedését, amit a tanár habozás nélkül elfogadott. Le is ültette hamar, mert kezdett kényelmetlen lenni neki a Jákób mindentudása.

A többi feleltetés aztán olyan volt, mint az első. Dadogás, kínlódás, szövegmacerálás. Végre csengették.

Misi úgy érezte, hogy valami illetlen dolog történt. Egy felnőtt, egy tanár nagyon kicsinyesnek és tudatlannak bizonyult már megint. Ez csak egy olyan semmi ember, aki a cseléden harcol, fúj.

Az óra közben csendes zsibongás volt. A fiúk csak most kezdtek felébredni s levegőhöz jutni. Még az első órát mindnyájan álmosan töltötték, s kábultak voltak, a német óra olyan utókúrának látszott a reggeli fáradtság kiheverésére, most aztán kezdett friss lenni mindenki, és itt-ott verekedés is volt, hogy a karjukból s derekukból kirázzák a tunyaságot.

- Most folyik a konferencia - jött be kívülről Fussbaum Náci, aki a pedellusnál volt s zsemlyét vett. Ezt rágsálta, mintha sütemény volna, s minden pillanatban leverte magáról a morzsákat.

- Kíváncsi vagyok, hogy mi lesz az ítélet.

Úgy állották körül többen, mintha valami fontos közléseket vártak volna tőle, tekintve, hogy frissen értesült arccal jött be kívülről, de ő semmit se tudott, s valószínűleg a konferenciát is csak kikombinálta.

Misi roppant izgatott lett. Hajlama volt arra, hogy mindjárt mindenben felizgatódjék. Azonnal kigyúlt a vére, s nem bírt nyugodtan szembenézni az eseményekkel. Neki minden nagy dolog volt, s szinte elhalványodott, mert az ítélet előtte egyenlő volt a halálos ítélettel. Egész életében mindig rettegnie kellett két dologtól, egyik az, hogy elveszti a tandíjmentességet, a másik az, hogy nem bírta magát a tanulásra koncentrálni. Most már a harmadik iskolában végezte a gimnáziumot, s a legutóbbi iskolaváltoztatása szinte tragikus körülmények közt folyt le. Előbb Debrecenben volt kisdíák, s a harmadik osztály után a szülei hazavitték Sárospatakra. Az ő kollégiumban azonban nem tudott helytállni, nem tudott presztízst teremteni, mert az öccsei gyenge tanulók voltak, s őt is csak abba a kategóriába sorozták. Sose tanult életében annyit, mint ott, de tanulása csak rabmunka volt, semmi lelkesedés nem volt benne, mert már megnyílt a szeme s a figyelme nagyobb dolgok iránt, és művészettörténelmet tanult, s történelmi munkákat olvasott. Macaulayt olvasta, s az iskolai könyvek szűkek és: kicsinyek voltak neki. Memóriája nem volt, könyvnélkülit nem tudott bevágni, pedig abban az időben az iskolában csak biflázással lehetett sikert elérni. Így megtörtént vele, hogy ugyanabból a latin szövegből ötször egymás után belőtt, s többet nem hívta fel a professzor. A görögből szintén a leggyengébbek közé került, s a németből is csak ott lógott az osztály végén. Hatodikban karácsonykor három szekundát kapott, ami annyira elkéséltette, hogy többet nem akart iskolába menni. Nagybátyja véletlenül náluk töltötte a karácsonyt, s látta az ő nagy letörtségét. Egy napot rászánt, s levizsgáztatta. Utána azt mondta, hogy nagyon csodálkozik a tanári osztályzatokon, s meg volt vele elégedve. Minthogy ő határozottan kijelentette, hogy semmi körülmények közt többet be nem megy a kollégiumba, elhatározta, hogy magához veszi. „Menj el az igazgatóhoz - mondta neki -, kérd ki a múlt évi bizonyítványodat, s kérd meg, hogy írja rá, hogy ezt a negyedévet itt töltötted, egyebet ne írjon rá.” Ez meg is történt, s az öreg igazgató, aki oly rövidlátó volt, hogy csaknem az orrával szántotta a papírt, mikor ezt a kétsoros jegyzetet ráfirkantotta, azzal a boldogsággal hagyta ott, hogy megmenekült a kínzókamrától. Aztán a szünidő végén bátyjával eljött ebbe az alföldi városba, ahol úgy érezte, mintha valami roppant nívósüllyedésben volna része a két híres és nagy kollégium után.

Első órán nagy szerencse érte. A történelemtanár volt akkor az osztályfőnök, s mikor az osztálykönyvbe beírta az adatait, azt kérdezte, hogy történelemből milyen osztályzata volt. Ez volt az egyetlen egyese, s ő a váratlan kérdésre, szinte túlzott önérzettel felelt, hogy: jeles.

Ez mély benyomást tett az osztályra, s őt azonnal mint jelest fogadták el.

Ez meg is maradt, ez a vélemény róla, s tudomásul vették, hogy az igazgató öccse jeles diák. Most aztán nem volt nehéz ezt a közvéleményt fenntartani. Az osztály rendkívül gyenge volt a tudományokban, s az ő alapjai igen jók voltak. Hiszen ha a szorgalma is az lett volna, de ő nagy lelkiismeretfurdalással érezte, hogy méltatlanul viseli magát. Most már harmadik éve van itt, de egyre csökken a szorgalma s a becsületessége. Most is készületlenül jött órára - s jóformán bele sem nézett semmibe. Szokása szerint már csak óra előtt futotta át a napi leckét, s rábízta magát arra a szerencsére, hogy valahogy majd csak kivágja magát, úgy sincs soron felelettel semmi tárgyban.

Lapulva és idegesen figyelt a fiúk beszédére. Szerette volna megtudni, mi történt a Paradicsomban, ahol a tüntetés lefolyt, s míg a leckét tanulta, fél füllel a fiúk beszédét leste.

Nem tudott meg semmi fontosat, csak kavargó beszédeket hallott, s már vége is volt a szünetnek, csengettek, s lassan mindenki a helyére ült.

A történelemtanár egy különös, zavaros ember volt. Régebben ő volt az igazgató, de kibuktatták az ő bátyja kedvéért. Azóta ez az ember a megsértett zsenit játszotta. Kalap nélkül járt, s úgy ment át az utcán, olvasva, hogy a szekér majdnem elgázolta. Azt mondták róla, hogy habókos, ő viszont panaszkodott, hogy nem bírja ki a kisvárost. Eredetileg katolikus kispap volt, sőt felszentelt pap, s szerelem miatt kiugrott, de az első felesége hamar meghalt, s akkor úgy kapott itt állást, hogy elvette az esperes lányát. Nagyon idegenszerű volt, mert mindig érezni lehetett rajta a katolikus nevelést. Mikor Amerika felfedezéséről magyarázott, a legnagyobb kíméletet tanúsította a katolikus szempont irányában. A reformációt a legnagyobb dicsőítéssel tanította, de csak akkor elevenedett fel, mikor Kálvinról oly rosszakat mondott, hogy a fiúk elvitték a hírét. Azután zárkózott lett az osztállyal szemben.

Most Magyarország oknyomozó történelmét adta elő, s a vallás felvételéről úgy beszélt, hogy jegyezték a szavait. Minden percben azt fejtegette, hogy a római pápa Magyarország legfőbb patrónusa volt, s az ezer év alatt minden válságban a pápai segítő kéz mentette ki az országot.

Szerelem miatt - gondolta magában Misi -, mi az a szerelem? Nem borzasztó, hogy egy tanár azért vesz el egy lányt, hogy annak a segítségével állást szerezzen. Nem szerette ezt az embert, idegen volt neki a simasága, az olajozott előadásmódja, ahogy ott ült a katedrán, igen elegánsan, s olyan művészi hanyagsággal, mintha zenetanár volna, vagy bohém, s úgy magyarázott, hogy sohasem nézett az osztályra; egyáltalán híres volt arról, hogy sohase nézett senkinek a szemébe. Elnézett az emberek feje fölött, az égre nézett, vagy a semmibe s úgy ejtette a szót, mint az alamizsnát. Hosszú fehér ujjai voltak, s lankadtan tartotta a kezét, és soha senkit sem ismert az osztályban. Mindig megkérdezte mindenkinek a nevét, s úgy tett, mintha még nem találkozott volna vele. A tárgyról is úgy beszélt, mint aki mindent tud, de nem akar beszélni, s keresi a szavakat, hogy miként mondja el simán és finoman a sértéseit. Borzasztóan lenézhetette ezt a vad kálvinista csürhét.

Misi szerette volna, ha őszintén beszél, ha megmondaná hát, mi az igazság, de nem kérdezhetette meg tőle, lehetetlen volt, hogy egy diák kérdést tegyen fel egy tanárnak, s ahhoz, hogy megértse, neki is tudnia kellene már mindent a dolgokról, ahhoz pedig nagyon sok tudás kell. Ez a tárgy pedig rendkívül érdekelte, a történelem, bár Jákób erre is azt mondta, hogy a történelem a hazugságok tárháza. Hogy a történelmet úgy írják, ahogy az uralkodóház érdeke kívánja. Ezt ő nem értette, mert hogy jut el a bécsi udvar fülébe, hogy ebben a távoli kisvárosban mit mond a tanár a tanítványnak...

Félóráig beszélt, alig mondott mást, mint ami a könyvben előttük volt. Akkor jött a felelés. Három fiút feleltetett le, közben álmódóva nézett ki az ablakon, s nem hallotta, hogy a diák mit mondott. Lehetett nála a könyvbe belenézni, lehetett súgni, nem törődött vele. De néha makacskodott, s akkor hirtelen méreg futotta el, s csapkodta az asztalt az osztálykönyvvel.

- Kérem, kérem, maguk nagyon lelkiismeretlenek. Visszaélnék az ember jóságával. Ne gondolják, hogy nem látom, mit csinálnak. Kelemetlen, kelemetlen.

Ezt a szót igen szerette, és egy l-lel mondta.

Végre csengettek.

A második szünetben már teljesen kialakult az osztály rendes formája. A vad és szilaj fiúk a padok tetején ugráltak. Nem lehet tudni, mért szeret minden diák a padra felugrani. Olyan ez, mint a kakas, aki mindig a magaslatot keresi, hogy kedvére kikukorikolja magát. Viaskodtak, dühöngtek, egymást ököllel vágták s birkóztak. Az elegáns fiúk cigarettáztak nyitott ablaknál, s kifelé fújták a füstöt. Langschein volt a központ. Misi szeretett volna odamenni közéjük, de ő nem tartozott a bandába, csak egy volt köztük, aki hozzá szított, az osztály heccmajsztere, Kiss Pál, egy híres orvos fia, egy gyönyörű, kövér fiú, aki olyan szép volt, mint egy szüzlány, s olyan csintalan, mint egy buja csődörcsikó. Ezt nagyon szerette, mert szórakoztatta a vicces és pezsgő bátorsága. Kiss Pálnak volt egy nővére, Vilma, aki úgy hasonlított az öccséhez, hogy az szinte csodálatos volt, de annyira szemérmes és halk volt, amennyire szilaj és csattanó kedvű a fiú. Valahol azt sejtette meg, hogy összekombinálták ezt a lányt az ő bátyjával, s ezért Palit már sógorának nézte, s így kötelességszerűen is elfogadott mindent tőle. Ők odahaza családi összetartásban nevelődtek, pedig a testvéreivel hallatlan távolság volt jellemben, ízlésben, vágyban, mindenben, de az a tény, hogy testvérei, elfogadtatta vele kritika nélkül az öccseinek minden furcsaságát, amit nem ismert fel magában. Ezzel a fiúval is úgy volt, csak a gyanú, hogy esetleg rokona lesz ez a gazdag fiú, lemérsékelte vele szemben a kritikáját. Kiss Pali a legrosszabb két tanuló közé tartozott az osztályban, bár nem volt vitás, hogy az igazán legrosszabb a polgármester fia volt. Markos. Ez egy egészen tiszta parasztfiúféle volt, aki lovakat nyargalt, s abszolúte nem törődött a tanulással. Csak azért végzett gimnáziumot, mert a polgármester fia mégsem lehetett hároméves baka. A tanítását is abbahagyta, egy negyed-órára nem bírta rákényszeríteni, hogy odafigyeljen, úgyszólván a vizsga után - érthetetlen módon áterestették, egyetlen szekundát sem kapott - megkérte a bátyját, hogy jövőre ne kelljen tanítani, pedig ez igen nagy áldozat volt, mert tizenhat koronát kapott egy hónapra, s az abban az időben abnormis összeg volt, s abból teljes ruházkodását fedezhette. A bátyja bólintott, vita nem volt, s most az év elején szó sem esett a tanításról.

Különben nagyon nehéz volt a verseny, ki a legrosszabb tanuló. Tavaly volt még egy tanítványa, Blum Vilmos, egy rendkívül gazdag zsidó bérlőnek a fia, egy furcsa degenerált alak, sovány, vékony, nagy szemű fiú, aki soha egyébbel nem törődött, csak a nyalánkságokkal és a lányokkal. Tele volt erotikus képekkel, minden zsebében meztelen nők képe volt rakásra rakva, de azokat nem mutatta soha senkinek, hanem órán is előszedte, s nézegette. Oly figyelmetlen volt azonban, hogy minduntalan elhullatott belőlük egy-két darabot, s gyakran volt azon a ponton, hogy kicsapják emiatt, de valahogy mindig elsimították a dolgot. Ez aztán annyira nem tudott semmit, hogy a tananyag elemeit sem tudta, csodálatos volt, hogy el tudott vergődni a nyolcadik osztályig, igaz, mindig javítóvizsgákkal, de azt beszélték, hogy az apja roppant bőkezű volt a tanárokkal szemben. Tavaly náluk is lakott, egy szobában vele, és száz koronát fizetett egy hónapra, de erre az évre már nem fogadta be a bátyja, mert belátta, hogy nem tesz jót a nevének, pedig az apa, egy tömzsi, vaskos, szélkifúttá arcú öregember akár háromszáz koronát is fizetett volna, csakhogy a fia az igazgatónál lakhasson.

De a többi fiú is mind gyenge volt, még az osztály jelese, Pétery Pista is. Azt mondták, hogy a nyolc év alatt egyszer sem nézett bele a tankönyvbe, s mégis színjeles volt minden osztályban. Remek memóriája volt, tiszta szemei, s oly értelmesen nézett, és oly bátor és okos volt, hogy sose lehetett nem tudáson kapni.

De ő nem tudott vele mit kezdeni. Ezek mind olyan dolgokhoz értettek, amihez ő nem értett. Az élet dolgaihoz. Akár gazdagok voltak, akár szegények, mindnek tele volt a feje a pusztá imádatával, a földdel, lovakkal, kutyákkal, puskával, nyúllal és fogollyal. És mindenekfölött lányokkal, akikről soha nem lehetett tőlük egy türelmes jó szót hallani, csak erkölcstelen dolgokat. Mindenkinek minden pletykáját tudták, és röhögve beszéltek róluk. Női tisztesség, az ismeretlen fogalom volt előttük. A nő csak kéjtárgy és alacsonyabb lény volt számukra, s oly malac nyelven beszéltek, mint az öreg emberek.

Ez a tíz perc is hamar elmúlt, s bejött a harmadik tanár, Babarczy.

Az osztályfőnök.

Furcsa volt, hogy minden évben változott az osztályfőnök. Az ötödik és hatodikban a történelemtanár volt az osztály főnöke. Ez lemondott, mert nem bírta ezt a különösen vad társaságot. Akkor a latintanárnak adták az osztályt, de az is lemondott róluk, s kért egy első osztályt, hogy azt nevelhesse. Most senki sem akarta őket vállalni, így az ártatlan és szelíd irodalomtörténet-tanárra maradtak, aki elég tekintélyes és elég közömbös volt, hogy ezt az utolsó évet a keze alatt tölthessék.

Mielőtt bejött, nagy izgalom volt, mert azt várták, hogy ki fogja hirdetni a konferencia eredményét. Annál valószínűbbnek látszott, mert csaknem félórát késett. Bár sohase volt pontos, mert ő volt a tanári könyvtár őre, s ott szokott dolgozni a könyvtárban, s minduntalan elfeledkezett arról, hogy órája van.

A teremben már rekedt volt a levegő. Már fűtötték a nagy kályhát, s oly erősen, hogy tízpercen nyitva kellett tartani az ablakokat, mégsem oszlott a gyantás, festékszagú iskolaszag.

Végre bejött a tanár, halottsápadtan, mint mindig, de most úgy tűnt föl, hogy ennek jelentősége, van. A tanár, Babarczy István, a híres Babarczy papi családból való; nagy történészek és írók voltak a családban, s a tanárnak az öccse is idejárt az osztályba. Ketten voltak ők tanár-öcsők, de Babarczy Pimpí olyan áldott fiú volt, aki a légynek sem vétett, s mindenbe belesodródott, mert ellentmondani nem tudott. Úgy hívták maguk közt, hogy Pimpike, s olyan is volt, mint egy madár, a nagy orrával s rettentő bibircsós pattanásos arcával kushadt.

A bátyjának is az volt a legfőbb jellemvonása, hogy szokatlanul nagy orra volt. Szinte olyan hősies orr, messze kiemelkedett az arcából, s vékony kis bajusza komikusan volt kétfelé sodorva. Kövérkés sápadt ember volt, igazi könyvmoly, aki a szobából csak annyi időre lépett ki, míg az iskolába jött. Nagyon derék ember, egész lénye csupa jóság. Soha nem tudott elégtelent adni. Ő felelt a diákok helyett.

Az egész osztály izgatottan várta a pillanatot, mikor fogja kimondani mint osztályfőnök az ítéletet. Cédulák indultak el a padok közt, kézről kézre adták, s egymást keresztezték a papírok. Nem bírta senki magában tartani a véleményét, a ceruza segítségével népszavazást tartottak, arra tippeltek, hogy kicsapnak-e valakit vagy nem. De az idő csak telt. A tanár a középkori barátokról beszélt, a kódexekről, rendkívül egyhangúan és monotonul. Ő az a tanár volt, aki túlment a könyv keretein, mert maga is kutatott, s megvoltak a véleményei. Sajnos, ő is átvette azt az irodalomtörténeti felfogást, hogy a kódexeket a mai ember s a mai gyermek nem tudja megérteni. Nem tudták olvasni a kódexeket. A nyelvészek félrevezették az embereket azzal, hogy mindenáron egy régi nyelvet akartak megállapítani. Úgy tettek, mint a latinnal.

Csak a nyelvtani szokatlanságokkal foglalkoztak, ahelyett, hogy a nyelv által fenntartott élet kincses emlékeit keresték volna ki. Hiszen a halotti beszédet is el lehet úgy olvasni, hogy a mai ember is tökéletesen élvezze:

„Látjátok feleim szemetekkel, mik vagyunk! Íme, por és hamu vagyunk! Mennyi malasztban teremtette eleve Isten a mi őszünket, Ádámot, és adta vala neki a paradicsomot házává.”

Nem borzong-e meg a hátunk a csodától és érthetlentől, hogy hétszáz évvel ezelőtt ily végtelenül tömören és komoran zendül fel a halott felett a beszéd? S magyarul! ebben a különös világban. Magyarul, élő, ma is élő, ma is égő és ható szavakban. Beszédben, folyamatos és rendkívüli érett igékben. Ha már akkor oly ép és tökéletes a magyar nyelv, hova kell visszamenni, hogy megtaláljuk az eredetét?

Misi volt az egyetlen, aki a tanárral velement és együtt örült, s nem volt neki sem furcsa, sem szokatlan. Ő az igazságot kereste a nyelvben, neki az volt a fontos, amit mond, s nem a helyesírás szokatlansága. Ő már elolvasta Szent Katalin életét azokban a különös versekben, ahogy több száz oldalon éneklie a krónikás, és azt a világot akarta belőle megismerni, amelyről annyit mond a vers. Most Temesvári Pelbártról beszélt a tanár, elmondta sorsát, életét s azt, amit a tudomány mai állása szerint tudunk róla. S feltűnt előtte Mátyás király korának csodálatos világa. Akkor is éltek az emberek. Tömegben éltek és problémáik voltak. Akkor is a szerelem, a hit és a vagyon izgatta őket, s elhatározta, hogyha Sertoriusát befejezi, Mátyásról fog tragédiát írni. Szörnyű emberek, Szilágyi Mihályok nyüzsgöttek a lelkében, Vitéz János, Csesze... Galeotti... S valamennyiük felett Mátyás, aki gyermekül vette a trónt, s országot tudott csinálni ebből a vad és tunya világból. Kultúrát nyomott belé. Valósággal vasvesszővel tanította meg a tudományokra ezt a népet... Még nem értett az élet titkaihoz, még nem tudta, hogyan s miként volt lehetséges, hogy egy Beatrix olyan hatással tudott lenni egy ilyen nagy emberre, hogy a magyar udvart olaszra alakította át, de itt akarta megkeresni a titkot. A háromszáz éves titkot, hogy a magyarság ennek a különös varázsnak volt az áldozata, ezért ragaszkodott a Habsburgokhoz, Ausztriához: annak az idegen világnak fénye éppen úgy megvesztegette jóra s nagyra s dicsőségre, csillogásra vágyó lelkét, mint Mátyást a Beatrix olasz kultúrája.

Nem is tudott, az első padban, arról, amit a fiúk műveltek, az egyre forrongóbb s lázasabb várakozásról, őt nem érdekelt az ítélet, csak éppen a szégyenkezéssel keresztül, hogy ő tegnap kivonta magát a forradalomból.

Nagyon váratlan volt neki, hogy csengettek. A tanár nem feleltetett senkit.

Mikor befejezte mondatát s felállott, egy fiú felugrott s azt mondta:

- Tanár úr kérem...

- Tessék.

- Tanár úr kérem, megvolt a konferencia?

A tanár elpirult. Misi megfigyelte, hogy a tanár mindig el szokott vörösödni, ha indulatba jött. Ha például valaki egyáltalán semmit se tudott, nem szidta össze, hanem elpirult a füléig, s azt mondta, hogy: „Pedig látja, ezt meg kellett volna tanulnia.” Ez volt az egész szidása, de ez neki olyan izgalmat okozott, hogy ő nem bírta el. Most is piros lett. Halotthalvány arca rózsaszínbe borult, nem tudta, mit fog felelni a diáknak. Egy kicsit várt, s akkor ránézett az osztályra. Mindenki feszülten figyelt és várt.

- Majd meg fogják tudni.

Ezzel vette a könyveit, s kiment.

Az osztály hallatlan zúgással támadt fel, mikor kiment.

- Már baj van... Már valami nagy baj van... Nem merte megmondani!... - kiabáltak, s most senki sem ugrott fel a pad tetejére, hanem nyüzsögve, vitatkozva szállottak szembe egymással. Mindenki okosabb akart lenni a másiknál, s mindenki jövődölt.

Rettenetes izgalom és feszültség volt, s szinte kétségbeestek a gyengébb idegzetűek, mert nagyon komoly veszélytől kezdtek félni.

A szünet alatt, mint a végveszélyben levő hajó utasai. Míg reggel észre sem lehetett venni senkin valami különösebb izgalmat, most már olyan volt valamennyi, mint a meghajszolt állatok.

Különösen a zsidó fiúk izgultak. Most egyszerre kitűnt, hogy ezek mennyire érzik az idegenségüket. Minden veszély csak őket fenyegette. Íme, a legkisebb bajban csak őrájuk hárul a felelősség, pedig hiszen mindenki tudja, hogy ők egyáltalán nem voltak felelősebbek, mint a többiek, csak izgatottabbak voltak s mozgékonyabbak. Most egyszerre mindenki emlékezett arra, hogy a szolnoki fiú volt a leglármásabb. Semmi oka nem volt rá, de a vérében volt, hogy mozogjon s beszéljen, szervezzen és izgasson. A hecc forralta a véré. Ez a Gondos egy furcsa hosszú fiú volt, sápadt, és olyan orra volt, mint Michelangelónak, olyan betört nyergű orr, s kicsit orrhagon is beszélt. Hosszú sovány kezeivel folyton gesztikulált, s most is ő volt az, aki a legtöbb érvet felsorakoztatta pro és kontra maga mellett s maga ellen. Ebből ügyvéd lesz, nagyon logikus volt, de cseppet sem örült annak, hogy ő legyen a mártírja az október 6-nak.

Csengettek, bejött Koós tanár.

Úgy jött be, mint egy bulldog. Nagy szemeit forgatta, s vészjósló volt minden mozdulata.

Halálos csend volt. Aztán síri hangon felszólította az első felelőt. Torony András volt ez, a cétusból. Igen gyenge tanuló, azonkívül, hogy rettenetes magas volt, a legnagyobb az osztályban, színtelen alak, aki semmibe sem avatkozott; eleinte igen jó tanuló volt, de a hozott energiája elfogyott úgy a negyedik, ötödik osztály táján, azóta már csak vonszolta magát, nem bírt lépést tartani az osztállyal, s a szülei a legnagyobb megerőltetéssel taníttatták tovább, hogy meneküljenek tőle. Ha végez, gondolták, majd az állam eltartja.

Torony András olvasta a görög szöveget s megakadt.

- No, kérem - kiáltott rá a tanár, s a hangja olyan volt, mint egy hóhéré. - Mi lesz...

Torony hozzáfogott tovább olvasni a szöveget. A nyelve akadozott, s még annyit sem tudott, mint máskor. Szórakozott volt, s minden pillanatban rosszul olvasta a szavakat.

Hozzáfogtak elemezni. A tanár gyilkos kedvében volt, s a legnehezebb nyelvtani képleteket fedezte fel a szövegben. - No barátom, hát csak a negyvennyolc, a negyvennyolc? - fakadt ki, s lejött a katedráról, s elkezdett a padok közt járkálni.

Mindenkinek borsózott a háta.

- Fussbaum - kiáltott fel a tanár, s Fussbaum Náci felállott, a könyvet elegánsan felemelte, s mintha monokli lett volna az orrán, belepislantott a szövegbe. Kiderült, hogy oda sem figyelt, s azt sem tudta, hol tartanak.

- Á, hát ez nagyszerű - mondta Koós -, sejtelve sincs a dolgokról. Hol jár az esze? Na. Meghülyült?

Fussbaum nem volt hozzászokva, hogy vele ezen a hangon beszéljenek, de valóban hibásnak érezte magát, tehát nem mert felelni.

- Ez a nyolcadik osztály - mondta Koós -, nagyszerű. Nyolcadik osztály. Maturándusok. Remek. Gratulálok. Nagyon finom emberek. Talán kirándulnánk, nem? Az nagyon egészséges. Csak ritkán van alkalom. Egy jó kis majálisra. Októberben. He? Üljön le kérem.

Körülforgatta a szemét az osztályon, s szúrósan nézett bele mindenkinek az arcába. Nézte, hogy ki van legjobban megijedve. Váratta őket, hogy hadd citerázzanak.

- Finom társaság - folytatta -, jeles egy osztály. Négy év alatt még olvasni sem tanultak meg. Nem ismerik meg a gammát a zétától... De persze, a szőkét megismerik a barnától... Csak nevéssenek. Nagyon mulatságos. Mondja csak kérem, a könyvnélkülivel rendben vagyunk?

Torony András egyszerre leeresztette a könyvet. Nem tudott ugyan a könyvnélküliből sem, egy szót sem, de örült, hogy legalább ettől a feladattól menekül.

- No kérem, no kérem. Ez sem megy? Steiner!...

Steiner egy egészen kisméretű gyerek volt, olyan, mintha nem is a nyolcadikban volna, hanem a negyedikben. Kedves kis zsidó fiú volt, rózsás arcú, de halvány. Valami degeneráltság volt benne, apró orra s előreugró nagy álla volt. A szája olyan volt, mintha fogatlan lett volna már. Mosolyogva állott rendelkezésre, mert kitűnő tanuló volt, s a mai leckével is úgy elkészült, mintha sejtette volna, hogy felelni fog.

- Halljuk azt a könyvnélkülit.

Steiner egy hiba nélkül ledarálta.

- Meddig terjed a görög birodalom kérem?

- Nyugat-Indiától Hispániáig.

- Meddig?... Hogy érti ezt kérem?

- Nagy Sándor Nyugat-Indiáig jutott el.

- Nagy Sándor?... Hát az a görög birodalom, kérem?

- Hát nem?

Koós erre a szemtelen válaszra hallatlanul feldühödött.

- Hát nem. Nem, kérem. Vegye tudomásul, hogy nem. Akkor azt lehet mondani, hogy Franciaország határai az Uráltól Egyiptom déli sarkáig és a Jeges-tengertől Gibraltárig terjednek. Tekintve, hogy Napóleon ezt az egész területet letiporta.

Valaki hangosan nevetett.

- Ugye, nevetséges. Ki volt az, aki nevetett?

Senki sem felelt. Mindenki egyformán sunyított.

Koós elengedte az inkvizíciót. Úgyis csak az volt a célja, hogy Steinert sarokba szorítsa.

- Hát mi volt ennek a birodalomnak a közepe?

- A Boszporusz.

- Miii?... Hát hol ez a Boszporusz?

- Konstantinápoly mellett.

- Úgy. Hát hol az a Konstantinápoly?

- A Boszporusz mellett.

Általános kacagás tört ki.

- Maga egy jeles földrajztudós, Steiner úr. Mi a fekete, ami nem fehér. Mi a fehér, ami nem fekete. Mi?

Steiner hallgatott.

- Tudja maga, hol van Athén? És Spárta? És Syrakusa? És Konstantinápoly? Ezek ott vannak valahol egymás mellett, igen?

- Igen.

- Igen?!... És Párizs meg London meg Berlin, az is egy bokorban van. Igen?

- Nem.

- Hát hogy gondolja?

- Mindenik a maga helyén.

Az egész osztály nevetni kezdett, nagyon mulatságos lett a dolog.

- Steiner úuuur... Van magának egyáltalán valami fogalma a földrajzról?... Vámos Miksa, menjen csak és hozza el a nagy térképet, Európa térképét. Ezek után igen kíváncsi vagyok, hogy milyen az a térképtudomány, amelyikkel egy nyolcadosztályos rendelkezik.

Vámos, a tüdővész, felállott s bukácsolva sietett ki az osztályból, s azalatt Koós tovább faggatta Steinert a térkép felől, de az egyre zavarosabb feleleteket adott.

Mikor a térképet felakasztották a fekete táblára, Steinernek ki kellett menni elébe.

- Na, most mutassa meg, hol van Konstantinápoly?

Steiner megállott a térkép előtt s elkezdte nézni. Hozzáfogott nézni Spanyolországot. Nem találta.

- Nem arra, kérem, feljebb, feljebb - gúnyolta Koós.

Steiner elkezdte nézni Franciaországot, s megtalálta Párizst. Az osztály már annyira kacagott, hogy senki sem bírta tartani a nevetést.

- És hol van Nyugat-India?

Steiner ijedten nézte a térképet, s a szeme összevissza kalandozott a különböző színeken.

- Ázsiában - mondta -, Nagy Sándor keresztülment Perzsián, és a kínai kőfalat megkerülve találta meg az Indiába vezető utat.

- Hát hol van az a kínai kőfal? Mutassa!

Steiner hallgatott, s tévedezett a térképen.

- Ez hallatlan... Pétery...

- India nem lehet rajta ezen a térképen - mondta iskolásan -, ez Európa térképe. India pedig Ázsia délkeleti sarkában van.

Koós ráreccsentett Steinerre.

- Steiner úuuur... Maga is odajárt negyvennyolcat ünnepelni? Igen? Miért nem vándorolt ki inkább Indiába?... Hogy történik az, hogy maga ennyire nem ismeri Európa térképét?

- Tanár úr kérem, én csak két éve vagyok itt.

- És?

- Az első négy osztályt Kalocsán végeztem, s mivel igen kicsi voltam, nem kívánták tőlem a tisztelendő páterek, hogy a térképet mutassam. Mivel a feladott anyagot mindig pontosan megtanultam, azzal meg voltak elégedve.

- Úgy. Szóval India Kalocsán maradt. Hát kérem. Most október nyolcadika van. Ha nekem karácsonyig meg nem tanulja az egész földabroszt, én esküszöm magának, hogy nem eresztem át a görög nyelvből. Igen? Steiner úr!...

Steiner bekullogott a helyére, s fanyar mosollyal leült.

Koós azonban tovább elmélkedett

- Mit tudnak maguk?... Egyáltalán minek járnak maguk iskolába? Minek maguknak a görög nyelv? Meg a földrajz, ha ilyen csekély tudással el tudnak jutni a matúráig? Menjenek kapálni. Menjenek a pult mellé. Aki a rőföt kezébe veszi, annak nem kell a görög aorisztoszokról tudni. Mit akarnak maguk? Hivatalöltetléknek készülnek? Hogy lesz magukból ügyvéd meg fészkes micsoda? Na, jól néz ki az az ország, amelyiknek maguk lesznek a vezetői. Tíz év múlva, húsz év múlva. Pöffeszkedni fognak az állásokban. Tudatlanul. Hát kérem, gyerünk tovább... Nem az én feladatomban, hogy magukat földrajzra oktassam. Az általános műveltség nem az én beosztásom. Hogy arra neveljem az ifjú urakat. Biztosan a lányok körül több tapasztalatuk van, mint a térkép körül.

Ezalatt Torony András ott állott a helyén, mint egy torony, s tartotta a könyvet.

- Üljön le.

Erre a Torony örömmel leült.

Most a szolnoki fiút szólította fel, a hírhedt Gondos Márkot.

Ez gyorsan s hadarva kezdte olvasni a szöveget.

Koós gyilkos gúnnyal nézte s hallgatta.

- Szolnokon így olvassák a görögöt? Ez a szolnoki dialektus? A szolnoki görög dialektus? Van magának fogalma a görög hangsúlyról? Mi a hangsúlyos szótag a görögben?

A fiú hallgatott.

- Egyáltalán nagyon nem helyeslem, hogy mindenféle idegen iskolákból felvesznek a nyolcadikba tanulókat. Mért nem maradt Szolnokon? Ott még nagyobb ünnepet lehetett volna rendezni október hatodikára. Jobban ki lehetett volna élni a hazafias lelkesedést. Ott még nagyobb csata volt. Damjanich!... Damjanich szelleme lepte meg, kérem? A görög hangsúly szelleme az nem ragadt rá, de a Damjaniché igen? Olvassa csak, kérem, még egyszer azt a szöveget.

A fiú most már lassan, szinte szótagolva olvasott.

- Maga is benne van a Fertő-kamarában?

- Nem.

- Hogy lehet az?

A fiú hallgatott.

- Mert ez valósággal fertő. Fertőző betegség, ahogy maga a görögöt olvassa. Nincs piros cédula ragasztva a maga ajtajára odahaza?

Az osztály nevetett.

- S miért nem ment maga pótlónak? Mi kényszerítette rá, hogy görögöt tanuljon? Hiszen ma már lehet szabadon választani, hogy akinek ilyen botfüle van, az ne legyen kénytelen görögöt tanulni, mehet *kotlósnak*... S milyen szép az a tudomány, amit ott tanítanak. És milyen jó. Ki lehet vándorolni az anyaosztályból. A gyarmatokra. Fel a második emeletre. Ott van a pótlósok terme, nem igaz? Ott aztán lehet napot lopni, szundítani. Nagyon finom. Talán még most is meg lehetne folyamodni. Milyen derék volna, ha a pótlósok szaporodnának egy taggal. Még meg is éljeneznék. Ott igen méltányolják, ha valaki ennyire analfabéta.

Az osztály hozzá volt szokva, hogy a tanár minden alkalmat megragad arra, hogy viccekkel s alpári csúfolódásokkal szórakoztassa magát és az osztályt.

S ez így ment mindvégig, a csengetésig. Közben Koós az összes kollégája ellen elhelyezett egy-egy fullánkot, tajtékzott, és prüszkölt. Különben magából a szövegből majdnem semmit sem vэгzett el.

Végre csengettek. Csengetéskor bejött a pedellus, és egy ívet adott át Koósnak.

Ő nagy göggel vette át az ívet. A tokját kidüllesztette, elolvasta, aztán intett, hogy legyenek csendben, mert felolvassa.

Az igazgató küldte a levelet, s abban az volt, hogy a tanári kar a legszigorúbban vette a tegnapi nagy fegyelemsértést, és a dolog megvizsgálására bizottságot küldött ki a tanári testület. Minden diáknak jelentkeznie kell kihallgatásra, ezért délután négy órakor meg kell jelenni a bizottság előtt a tanári szobában.

Koós ridegen s monoton hangon olvasta fel a rendeletet, azzal egy hosszú szünetet tartva, vette a kalapját, és eltávozott az osztályból.

Ha egy megjegyzést tett volna, megoldódott volna a hangulat, de így némaság lett, s a fiúk belső izgalommal pakolták össze a könyveiket, s szótlanul s kedvetlenül távoztak el.

8

Délután az első óra vallásóra volt.

A vallástanár, Csapodi, kis kövér ember volt. Sima, széles arca frissen borotválva, kevés bajusza volt, szőkés kis bajusz, amit szeretett volna pederni, de hivatásához nem illett a pedrész, ezért mihelyt megszodorta, mindjárt el is borzolta.

Egyháztörténelmet tanított ebben az évben, de voltaképpen ez is vallás- és erkölcstanítás volt. Kitűnően tudott azon a papi nyelven beszélni, amely a prédikációk nyelve. Megtámadhatatlan általánosságokat mondott kimondhatatlan unalmasan. Igen gyorsan beszélt és nagyon sokat, de sohasem történt meg, hogy valami olyat mondott volna, amit meg lehet jegyezni. Az ő szemében, vagy legalábbis a szavaiban mindenki szent volt, aki valaha az egyház történetében részt vett. Mindenki abszolút tökéletes ember volt, hibátlan, nagylelkű és nagyszellemű, színig telve jóakarattal és bölcsességgel. Mindenki boldogan tűrte a szenvedéseket, s mint az emberi lélek kiválasztottja, boldogan és áhítatosan élt. Egyik szent embert a másiktól csak a neve különböztette meg s az évszámok, amelyeket pontosan meg kellett tanulni. Különben sem a kort, sem a társadalmi vagy kulturális különbségeket nem lehetett megismerni. A háromszáz év előtti papok ugyanazok voltak, mint a mostaniak, nem volt különbség a minőségben. Szentek galériája élt benne, aki bejutott a reformáció történelmébe, az mind kifogástalan és tökéletes lény lett. Különben ragaszkodott a könyv betűihez, amelyekhez semmit hozzá nem tett és semmit el nem vett belőle. Magyarázata sima és folyamatos leckefelmondás volt, amit

csak erkölcsi fejtetésekkel bővített ki. De ezek a fejtetések viszont benne voltak a tavalyi, harmadévi s nyolcadévi tankönyvekben. Mind a nyolc osztályban ő tanította a vallást, s mindegy volt, hogy melyik tankönyv szövegével egészítette ki az előadását.

Tőle nem lehetett hallani soha olyan megjegyzést, ami sajátja lett volna. Beszéde olajozott síneken futott zajtalanul és zökkenő nélkül, csak az az egy csodálatos volt benne, hogy oly simán és folyamatosan tudott beszélni, mint egy gép, amelyet ha felhúznak, az többet nem téved el s addig jár, míg végére nem jut az időnek, amennyire felhúzták.

Jómódú ember volt, mert gazdagon házasodott. Itt helyben, úgy is kapta meg az állást, a legbefolyásosabb egyháztagság veje volt, s a felesége, mint mindenki tudta, megcsalta, mégpedig igen sűrűn változtatva az udvarlót. Most egy tanító volt a kedvence, aki csak tavaly jött a városba, s szőke haja volt, középen elválasztva. A fiúk csak azon csodálkoztak, hogy egy elemi iskolai tanító is be tud jutni az asszony kegyeibe. A tanár nem szokott a felesége dolgaiból tragédiát csinálni, mindig a legjobb viszonyban volt azokkal, akik a feleségének éppen udvaroltak, úgy látszik, ezzel akarta elejét venni a botránynak. Nyíltan járt velük az utcán s társaságban, s nem tudták lerázni a nyakukról, s csak akkor szakított velük, ha egy újabb jelölt került, mikor is ugyanolyan kitartással sürgölődött az új gavalér mellett.

A piculás bank volt a főszereplője, ahol napibiztos volt, és egy másodpercet nem késett. Bár az iskolában sem szokott késni. Abban a pillanatban, mikor csengettek, már vette a kalapját és ment az osztályba, hogy szabályszerű előadásait megtartsa.

Semmi tisztelet nem vette körül, senki sem tanulta meg a leckét, amit feladott; a nyolc év úgy tűnt el, mint a semmi. Nyomtalanul és békésen, mert elégtelent még sohasem adott senkinek.

A mai órája is olyan volt, mint a többi. Hozzáfogott az előadáshoz és csendes unalommal folyt az óra.

Az óra második felében feleltetett, de az is úgy folyt le, hogy felszólított valakit, s mikor az már a második mondatnál belesült a leckébe, átvette a szót, s ő beszélt helyette, ugyanazon a monoton, sima módon, kövér kis kezét összetette és izgalom és bánat nélkül tartott előadást, elmondva újra s újra ugyanazokat a megjegyezhetetlen mondatokat, míg csak a csengetés be nem következett.

Így történt meg, hogy ez az iskola a tökéletes vallástalanság szellemében őrizte meg a fiúkat. Nem is vallástalanság, csak vallásnélküliség volt az. Isten, erkölcs, jócselekedetek. Ezek voltak az ő szakadatlan témái, s írni kellett volna a mondatait, mert azok mintaképei voltak a szürkeségnek.

Nyolc év alatt senki sem tudott rájönni, mit ért ő Isten alatt, s mik azok a jócselekedetek, amelyeket az erkölcs parancsol és vezérel.

Senki sem gondolt az ő óráin arra, hogy van világ, s hogy a világban az emberek élete különbözőképpen folyik. Igen, ott volt a Bűn, amely elárasztja csábításaival a halandókat, akik beleesnek az örvénybe, de Isten kegyelme kimenti őket.

Ám ezt nem hangsúlyozta. Nem érezte, hogy neki volna a legnagyobb feladata ezeknek a fiatal lelkeknek a megreformálásában. Nem érezte, hogy neki kellene megadni azt a lelki alapot, amely később megmentse az embereket, akik valóban szembe kerülnek azokkal a csábításokkal. Senkit sem ismert közelebből a növendékei közül. Senkinek nem tudott semmi dolgáról. Ez nagyon nehéz munka lett volna, mert akkor foglalkoznia kellett volna velük, s személyesen is befolyásolni. Sokkal könnyebb és kényelmesebb volt pontosan megjelenni az órán, s a maga módszere szerint végigbeszélni.

A fiúk úgy tekintették ezeket az órákat, mint valami kényszerrabságot, amit el kell szenvedni.

Mikor jött a megváltó csengetés, felszabadultak, kinyújtózkodtak, és hozzáfogtak birkózni és verekedni.

Utolsó óra volt a földrajz.

Összefoglaló természettudományi földrajzot tanított ebben az évben Kasznár, a természetrajz-tanár. Ez egy rendkívül kövér ember volt, csupa szakáll, és oly pálinkaszagú, hogy nem lehetett a közelében lenni. Református pap volt, aki már több ízben cserélte a parókiát tanszékkal. Átkos szenvedélye volt az ital. Hozzá kellett menni a természetrajzi szertárba, ahol a padok úgy voltak építve emelkedően, mint a színházban. Nagy térképek lógtak a falakon s bonctani képek. Egy sarokban üvegszekrényben egy csontváz állott, s a tanár szekrényében pálinkás üveg, s nem egyszer megtörtént, hogy előadás közben kivette a butykost s ivott belőle.

Ez a tanár jól tudta az anyagát, nagyon értelmes volt, s okos dolgokat mondott. Szerettek is az órájára járni, mert felvilágosodottan beszélt, s racionális felfogása volt a dolgokról. Nem félt attól, hogy cinikusan beszéljen az emberről, mint állatról, s most az általános földismeret keretében érdekes dolgokat mondott a földgömb különböző részein lakó emberek életéről.

Magyarázni nem szeretett. Feleltetés közben fűzte hozzá a témákhoz a megjegyzéseit. A leckét felolvastatta egyik fiúval, s kibővítette sokszor olyan drasztikus magyarázatokkal, hogy a szemérmesebb fiúk pirultak, a többiek pedig röhögtek.

Furcsa szokása volt, hogy törtszámokkal osztályozott. $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{4}$ volt a kedves száma. Konferencián aztán összeadta a számjegyeket, amiket osztályozott, s elosztva az összes felelések számával, kijött neki, hogy milyen kalkulusa van az illetőnek. Ebből aztán nem engedett, s neki közömbös volt, ha valaki más tárgyakból színjeles volt is, ha az ő osztályozása alapján 2,6 jött ki, akkor ő hármast adott neki.

Alapjában véve az ő órái is nyomtalanul tűntek el a fiúk emlékezetében. Nem tanultak semmit. Úgy emlékeztek vissza ezekre az órákra, mint valami cirkuszra.

Kasznár aztán igazán egyetlen növendékét sem ismerte. Állandó kábulatában teljesen magába zárkózva élt. Emberkerülő volt. A tanári szobába csak akkor ment be, ha külön berendelték. Itt élt ebben a két nagy helyiségben. Folyton itt volt, akkor is, ha nem volt semmi dolga. Családi élete igen boldogtalan volt átkos szenvedélye miatt. Sok gyermeke volt és mind nyomorék; egyik süket volt, a másik törpe vagy sánta, hátgerincsorvadásos. A felesége igen vékony, sápadt kis asszonyka volt, akit senki sem látott házon kívül soha. Cseléd nélkül végezte az egész háztartást, és pedig a legszűkebb körülmények közt, mert az ura alig adott haza valamit a fizetéséből, a többit elitta.

De órán igen szigorú igyekezett lenni, követelte a tanulást, s igen nagy véleménye volt a tudományáról. Annak a realista generációnak volt a tagja, amelyik az empirikus tudományt tekintette csak tudománynak, s ezzel a nagy hitével valamit mégis beleiktatott a növendékeibe: az élet megbecsülésének és tiszteletének érzését.

Ezért nem tudott pap lenni. Unta s lenézte ezt a hivatást, amelynek semmi racionális alapja nem volt. Egyszer a fiúk előtt részeg fővel azt mondta, hogy: „olyan úrnak nem tud szolgálni, aki nincs... Ez van - mondta, s rámutatott a csontvázra. - De ki tudja megmutatni az Isten csontvázát, vérkeringését, agyműködését?... vagy csak szükségszerűségét is?...”

A fiúk röhögtek az ilyen mondásokon, de benne maradt a lelkükben, s később, a háború alatt a Kasznár tanítványai az ő szavára hivatkoztak nemegyszer, hogy: igaza volt a vén részegesnek.

Ma csöndesen telt el az óra, mindenki hallgatott, mert óra után menni kellett le a tanáriba a kihallgatásra.

Negyven év múlva az író azt gondolja, hogy ezek közül a tanárok közül egy sem volt, aki méltó lett volna az állására.

Sőt úgy gondolja, hogy az egész kor a legsajnálatosabb tévedésben volt a tanár szerepe felől. A kor egyáltalában semmibe sem vette a tanárt, mint tényezőt. Fölösleges és szükséges rossznak tekintette, viszont a tanári fizetést valami csalogató mézes hordónak, s mindazok, akiknek valami beleszólásuk volt a tanárválasztásban, azon az alapon szavaztak, hogy kinek mi haszna lesz abból, hogy egy új tanár kerül a városba.

Olyan magasabb szociális vagy szellemi gondolat, hogy a tanár a jövő nemzedék irányítója, senkinek sem jutott eszébe.

Ha az ember negyven év múlva meggondolja, úgy néz erre a régen elmúlt korra, mint az örültek házára. Ennyire felelősség nélkül, terv nélkül, céltalanul élni. Milyen jó volna, ha már akkor céltudatos és tervgazdálkodás folyt volna legalább a középiskolában. Ezekből a növény-
déből semmi sem lett. Ivócimbora, kártyapajtas, kuglizó kolléga, s főleg pletykázó, pénz-
harácsoló kiskaliberű szemétnép. Magyarország átaludt megint egy nemzedéket.

9

Csak Nyilasnak nem kellett vallania, ő hazament, szégyenkezve, hogy kimaradt a büntető-hadjáratból. Nem örült neki, hogy menekül, mert benne élt az emberi szolidaritás érzése. De nem volt joga a büntetésre, mert nem követte el a bűnt. Úgy érezte, mintha ezzel kiesett volna az osztály közösségéből, s ez nagyobb szégyen volt számára, mint a legkeményebb büntetés.

A fiúk ott zsúfolódtak a tanári szoba előhelyiségében.

Dideregték s nevettek. Egymást lökdöstek és gonosz megjegyzéseket tettek.

A rendszer most munkába vette őket.

Erre nevelték a fiatal generációt, fegyelemre és meghunyászkodásra. Úgy látszik, ennek a kornak arra volt szüksége. Hogy elkerüljék a nagy rázkódtatásokat, a társadalom azzal védekezett, hogy már a legfiatalabb korban veréssel és fegyelemmel összetörjék az egyéni szabadságot.

Ha a fiatalság arra neveltetett, hogy az állam nyakán éljen majd a jövőben, meg kellett tanulni a kullancs lapulását, vagyis a fegyelmet.

MÁSODIK FEJEZET

amelyben lefolyik a nagy inkvizíció, amelynek célja a szörnyű bűnösök kiderítése s egyben az ifjúság ellenszegülő karakterének megtörése, mert hiszen ebben az időben az egész középiskolai oktatásnak legfőbb célja a hű és engedelmes állampolgárok nevelése.

1

Tehát 1899. okt. nyolcadikán délután négy órakor a gimnázium - az akkori modern iskola-építészetnek ez a kaszárnyatípusa, ahol egy sarok nem volt, ami kedves és kellemes lehetett volna, s aminek a sivárságát csak a gyermeki fantázia és gyermeki kedély bírta megszokni - kieresztette magából a diákokat, mint a kaptár a méheket.

Hét osztály diáknépe szétszlott, s mindenki csak arról beszélt, hogy a nyolcadikosok be maradtak zárva.

Ott maradt az egész nyolcadik osztály, s felmentek a nagy lépcsőn az emeletre, ahol a lépcső kettéoszlik, s jobbról abba az előszobába torlódtak, amely közös előterme az igazgatói és a tanári szobának.

A szoba elég keskeny ahhoz, hogy ennyi fiú gyűljön össze benne. De be kellett menni mindenkinek, s a pedellus, a derék Kátai odaállott az ajtóba parancs szerint, mint egy börtönőr, belől a szobában, s a diákok látták, hogy be vannak fogva.

Hisz ez volt a cél, hogy megéreztessék velük a fogság érzését. Ha a tanári kar s az igazgató nem is csinálta tervszerűen, de az a magasabb rendeltetése volt ennek az intézkedésnek, hogy az iskola növendékei ki ne menjenek az életbe úgy, hogy meg ne ismerkedjenek ezzel az érzéssel. A közösségnek, az életnek, nagy szüksége volt arra, hogy a fiatal s szabad és csapongó lelkek ne oszolhassanak el az iskola falai közül úgy, hogy előiskolát ne kapjanak az élet e legsúlyosabb törvényéből: hogy minden ember az állam foglya.

Ebben az időben már ott tartott az emberiség, hogy az állam, amelyet annyi ezer év alatt felépített a maga szükségére s hasznára, felibe nőtt s mint valami félelmetes Moloch, elnyelte a saját gyermekeit. Legalábbis rabságban tartotta, úgyhogy azoknak csak bizonyos szabad mozgást engedélyezett, megjelölt utakon, de azokról az utakról letérni nem lehetett, s aki mégis letért, annak azonnal s szigorúan a körmére koppintottak. Mint a nyáj, amelynek szabad volt legelni, amerre a pásztor akarta terelni őket, de nem volt szabad kitérni, tilosba menni, telekkönyvileg elzárt területekre kalandozni. Nem a fű és a rét volt az irányadó, hanem a határok. S hiába volt a bárányok számára a láthatatlan vonalon túl szebb és selymesebb a pázsit, arra menni tilos volt, s arra való volt a pásztor és annak az alkalmazottja, a rendőreb, hogy a szelíd állatokat elterelje a tilostól. Ezt kellett beleiktatni az ifjúság lelkébe is. Hogy ha majd felnőttek lesznek nemsokára, tudják, s ott égjen a lelkükben a törvény, hogy mi szabad és mi nem. De legalább hamarabb kezdődne a dolog s hamarabb lehetne keresztülesni rajta. A bezúfolt fiúk nyája egyre izgatottabb lett. Nevetés és kuncogás tört ki minden pillanatban. Oly furcsa volt az, hogy ebben a keskeny szobában ott kell állniok, összekötött könyveiket cipelve s kíváncsian s izgalommal várva a fejleményeket.

- Most felakasztanak bennünket.

- Ácsolják ott benn a bitókat.

- Hallod a kopogást?

- Dehogy, a puskákat töltik.
- Főbe fognak löni?
- Egy lat puskapor?

Apró szavak sercegetek, mert a fiatal lélek humorba fojtja az izgalmát, nem ismerve a veszélyt, ami fenyegeti.

A percek teltek, tíz perccé lett az idő, s csak ott kellett állani az egyik lábról a másikra helyezkedve.

Ez a várakozás, ez a megvárakoztatás a leghatalmasabb fegyver minden hatalom kezében. Később, mikor a nagyurak előszobájában kellett ezeknek a fiúknak várakozni, gyakran eszükbe jutott, hogy hogyan állottak ott az előszobában a Kátai őrizete alatt. A várakozás. Mikor csak egy percre van szükség, hogy a folyamodó megmondja a hosszú idő alatt felgyült mondanivalóját, s az utolsó negyedórák valami kiállhatatlan izgalomba sűrűsítik a feszültséget, míg végre szinte robban a kétségbeesés, s mikorra valósággal a Hatalom színe elé kerül, elernyed, elgyávul, s már azt sem bánja, ha semmi sem történik, csak túlessen a dolgon.

De mit csinálnak odabenn a tanárok. Mire várnak, mért állatják itt őket, mikor mennyivel jobb volna kint lenni a szabadban, legalább engednék, hogy az iskola udvarán lehetnének, futkározhatnának, birkózhatnának, egymást kergethetnék, s a tornaszereken erejüket próbálhatnák. De nem, itt kell állani, ebben a szűk helyiségben, s szívni egymás gőzét és izzadtságának szagát s ijedtségének lelki páráját. Az arcok kipirulnak, a szemek betegesen fénylenek, az ajkak remegni kezdenek. Már vannak gyerekek, kik nem bírják az izgalmat, s nem értik, senki sem érti, hogy mit akar hát velük a tanári testület, hogy ennyi ideig senki se szól hozzájuk, csak itt kell állaniok s fáradni a lábaknak és a szíveknek.

Nem tudják, hogy ez most az igazi érettségi. Nem az, mikor le kell felelni abból, amit tudnak, hanem ez a tortúra, amin keresztüleresztik őket. Nem ők csinálják s nem a tanárok csinálják, ennek a kornak az élete csinálja. A polgár nem számít. A polgár csak anyag, amellyel a hivatalok kényük-kedvük szerint bánnak el. S az ifjúság ebben az előkészítő poshasztóban kell hogy keresztülmenjen. Kell az, hogy megtanulja, hogy neki semmi akarata, semmi joga, semmi szabadsága nincs. Hogy lehetne másképp abba a nagy igába beletörni s belekényszeríteni őket, ami rájuk vár az életben. Hogy lehetne egyetlen parancsszóval tíz, tizenöt év múlva valamennyiüket berendelni egy szörnyűséges forgatagba, ahol megszűnik minden egyéniség, minden akarat, minden emberi érdek, csak egyetlen parancsoló szó küldi őket bele a vérbe és a vasba. Itt kell kezdeni a preparálást, ebben a korban. Vagy még sokkal hamarabb, mert hiszen ma már mind készen vannak. Nyolc esztendő harca tanította meg őket arra, hogy erről a kellemetlen délutánról senki sem maradt el, senki sem szökött, senki sem lógott meg. Már az első évben, mikor a beiratkozásra hozta őket a szülőjük, kézen fogva, s mikor legelőször állottak fel a tanár szólítására, már akkor megkapták az első fegyelmezést, az első leckét a vak engedelmességből.

A legnagyobb csoda, hogy mégis valamit elsajátítottak a tudományokból. Mert hogy lehet tanulni parancsszóra, fegyelemre és merev vonalak közt? Tanulni csak szabadon lehet, a lélek minden erőit megnyitva s minden korlátot levetve. De ezeknek az iskoláknak a szelleme az volt, hogy ki kell kapcsolni a szabad gondolatot, a vizsgálást és a megértést. Nem megérteni, csak felfogni volt szabad, s csak a memória segítségével beidegzeni azt, amit elébük adtak, s rájuk parancsoltak. Egy külön képességet nevelt ki bennük az iskolai drill, azt, hogy önmaguktól elválva kellett magukba préselni a mások gondolatait. Nyolc év szenvedése virágzott itt ki most, hogy nem lázadtak fel, sőt eszébe sem jutott senkinek, hogy még fel is lehetne lázadni.

Csak ott állottak tehát a jövőadó adófizetői, a jövőadó hivatalkeresői, a jövőadó katonái. S igyekeztek egy kis vidámsággal, egy kis humorral elviselhetővé tenni a sorsot.

Kátait vették hirtelen célba.

- Kátai bácsi, mi van?
- Kátai bácsi, van-e vajás zsemleje?
- Kátai bácsi, éhesek vagyunk, itt van két krajcár, hozzon egy kiflit.
- Jó száraz kiflit, Kátai bácsi, tudja, amilyet odalent árul a portásfülkében.
- Tavalyi kiflit.
- Penészes kiflit.
- Nekem dupla adag penészt, de zöldet kérek.

S minden szó után kicsattanó kacagás.

És Kátai, a hatalom szolgája, kénytelen eltérni a vicceket és az ugratást és a csipkelődést, mert mégis nincs az oldalán fegyver; csak egy szegény sovány tüdővésztes ember, aki a hatalmas iskolaépületnek a nedves pincelakásában lakik; a felesége is oly sovány és halavány, mint akibe csak háltni jár a lélek, s a gyerekei is olyanok, mint a kórházi beteg gyermekek, mert az épület úgy van megépítve, hogy a szolga a föld alatt lakik, jó sötét, levegőtlen szobában, amelynek az ablakai fent a magasban vannak, mint a börtönablakok, s ha ott kell aludni egy hosszú télen át, lefogy az arcokról a pirosság. De Kátai ezt nem tudja, mert azelőtt suszter volt, s a suszterműhelyek sem jobbakk, ott is csak a betegség miazmái élnek és virítanak, s most mégis kijárhat a mélyből, s itt tartózkodik nappal a cúgos és hideg folyosókon s az előszobákban s a lépcsőházban, ahol majdnem elviszi az isten szele. Dehogya az istené, az agyafűrt ördögé, aki kitalálta az üvegajtók nélküli légvonatot, ahol neki folyton futnia kell, felsőkabát és kalap nélkül.

Kátai végre elunja a nagy diákok heccelődését, s keservesen szól rájuk:

- Inkább hallgatnánk.

Erre a szóra kitör a végeérhetetlen kacagás.

- Költői többes.
- Hatalmi többes.
- Kátai, az igazgató úr helyettese.

S Kátai sápadtan s ellenségesen néz bele a csoportba, amelyik még mindig nem ismeri az életet, s merészel gúnyt űzni a hatalom szolgájával.

Már olyan indulatban van a szolga, hogy az arcán vörös foltok gyúlnak ki, s kék szeme szikrázik, a keze ökölbe szorul, mert azért önérzet van benne, őt sem destruálta még eléggé az élet, a régi szabad, önálló iparosönérzet ébred fel benne, az adófizető polgár önérzete, aki jogot akar formálni ahhoz, hogy élő ember legyen, szabad polgár, s megalázva érzi magát, hogy a diákság nem tiszteli benne a tekintélyt.

Hirtelen nyílik az ajtó, s a vallástanár jelenik meg felettük.

Azonnal mély csend, halálos csend.

- Kérem... - és a csend egyre mélyebb lesz. Vannak, akik háttal voltak ennek az ajtónak, azok most odafordulnak és várnak, s már a büntetéstől félnek, ha meghallották a tanárok, hogy a pedellust sértegették... - Kérem - mondja a tanár ünnepélyesen és a hangjával gurgulázva -, kérem, legyenek itt csendben... Nagyon szép dolog, hogy mikor... azért vannak jelen... hogy a hibáik alól kimentsék magukat, akkor ilyen fertelmes lármát csapnak... Nagyon szép... Kérem, névsor szerint tessék egyenként belépni, és viseljék magukat illedelmesen... Ábris Ferenc...

Az előszoba legutolsó sarkából hirtelen halálos ijedtséggel s teljesen fejvesztetten furakodik elő egy vékony fiú. A könyveit görcsösen szorítja a hóna alatt. Nem gondolta, hogy névsor szerint fog menni a vallatás, mivel pedig ő a legártatlanabb az egészben, tehát a dolgon kívülállónak képzelte magát. Azt hitte, hogy a nagyobb kolomposokat fogják először kihallgatni, s most nagyon meg van rettenve, hogy éppen őneki kell megkezdeni, mikor ő soha semmit se tudott s nem bírt kezdeményezni. Nem volt elkészülve erre a feleletre, s most eszeveszetten megy előre, s minden fiú lök rajta egyet, míg végre az ajtóhoz ér és bemegy, s becsukódik utána a nagy barna, sárgán flóderozott ajtó.

Sápadtan és tétovázva áll meg bent.

A nagy tanári szobában csak hárman vannak. A történelemtanár az elnök, ott ül középen, mellette ül Koós, a görög tanár, és a másik oldalon odaül a vallástanár.

- Na álljon ide elibünk. Hát mért nem jön ide? - szól rá a görög tanár, s nagy szeméit vészjóslóan forgatja. Mint egy bulldog, ahogy szokott. Vastag ajkai felett a kevés deres bajusz rákunkorodik, s fejét előre nyújtja, hogy rövid nyaka hosszabb legyen. Nagyon harapós.

- Mondja el, kérem, hogy történt a dolog - szól a történelemtanár szenvtelen hangon, s felnéz a plafonra, mint aki álmodik, s nincs is jelen ebben a prózai jelenetben, amely szemmel láthatóan nem érdekli.

Ábris megáll sután s ijedten a hosszú zöld asztal előtt középen, s megremeg. Nagyon sovány és nagyon kócos. Egy igen szegény földművesnek a fia, az elemi iskolában szerencsétlenségére a tanító ambicionálta, hogy az osztályból valaki a gimnáziumba kerüljön, s a szüleit rábeszélte, hogy taníttassák a fiút. Így került a gimnáziumba, s most már nyolcadik esztendeje eszi otthon a rántott levest reggel, hogy utána iskolába menjen. Délben, mikor hazamegy, rendszerint nincsen ebéd, csak kenyeret vág, s valamit harap hozzá. Egy savanyú ugorkát vagy paprikát vagy egy kis szalonnát, mert náluk csak kétszer esznek egy nap, s ő mind a két étkezésből kimarad, mert nem lehet összeegyeztetni az iskolai renddel. Az iskolához az kell, hogy mint a polgári osztálynál szokás, reggel kávé legyen az asztalon, délben három tál étel s vacsorára megint két étel. Ezt az ő kedvéért azok a szülők nem tudják megcsinálni, akik nyáron hajnalban mennek ki a mezőre, s este későn jönnek haza. Neki még így is előjogai vannak, összevissza eszik tehát, s amellet oly vékony, mint egy agár, s oly fáradt, sosincs kedve se tornázni, se tanulni... Csak lopja a napot, amit a testvérei, akik be vannak fogva a tanyán, nagyon irigyelnek s rossz néven vesznek, mert ő a becézett, a diák, aki sohase fog kapálni és szántani, hanem úr lesz.

Ábris Ferke ott áll a három tanár előtt, s nincs semmi mondanivalója.

- Na kérem, mért nem beszél? Hogy támadt ez a zendülés? Ki volt, aki legelőször kimondta, hogy szombaton nem kell ittmaradni órán, hanem ki kell menni a Paradicsomkertbe, s megkoszorúzni a hősök szobrát?

Ábris Ferke hallgat, s nem tudja. Valóban nem tudja, mert nem is gondolt rá. Nem képzelte, hogy neki kell számot adni erről az egész heccről, de meg nem is szeret ilyenbe avatkozni. Hozzá van szokva odahaza, hogy a környezet, a parasztok, azok mind hallgatással intézik el a dolgokat. Tanúvallomás? Mire az? Csak bajt hoz a nyakára annak, aki megteszi.

- Tanár úr kérem, én csak mentem a többivel.

- Hogyhogya ment a többivel? Hogy ment? Mért ment? Nem olyan buta talán, hogy ha valamit nem ért meg, akkor is megteszi, ha semmit sem ért belőle? - kiáltott rá Koós.

Ábris Feri hallgatott, s maga elé nézett.

- Nahát beszéljen kérem - mondta a vallástanár kegyes hangon -, mindnyájuknak az válik javára, ha minél előbb tiszta képet kapunk arról, hogy mi történt.

Ábris csak nézett maga elé.

- Én, kérem, a padban ültem, s tanultam a napi leckét. Átismételtem, s egyszer csak nagy volt a láрма, aztán mindenki azt mondta, hogy megyünk. Akkor én is mentem, mert mindenki ment.

A görög tanár legyintett, ezzel azt jelezve, hogy ez a legsötétebb, legbutább ember a világon, ezzel nem érdemes szóba se állani.

De a történelemtanár elszánt programjához híven még egy kérdést tett fel.

- Most mondja el, kérem, hogy mentek ki, s odakint mi történt?

Ábris hallgatott. Vékony kis ruhája elvászott volt, a nadrágja a térdén kikúposodott. Nagyon gyenge vásári áru volt. Az iskolában a sok üléstől kitáskásodik. A zsebei tele vannak, s azok is lecsüngenek, az ujja rövid, oly árván és ágrólszakadtan állott ott a három kövér, jó húsú, jó ruhájú tanár előtt, mint egy szegény metyeles bárány. Mi lesz ebből, ha leteszi az érettségét? Az apja már beszélt a mezőrendőrség kapitányával s kérte, hogy a fiát, ha végez, vegye fel a hivatalba, s az meg is ígérte, mert választás következik, s akkor az öreg Ábris jó lesz kolomposnak. Szerencséje van a fiúnak, hogy így összeesik a kettő, a választás a jövő télen, így meg is fogja kapni az írnokságot, s akkor ő lesz a mezőrendőrségen az, akihez a sok kis lopás s efféle tartozik. Bizony, úr lesz, akkor majd egy kicsit rendbe jön, mert fizetést kap s hivatala lesz... Az apa már ezt előre látta, s mivel az apa volt az ambiciózus és nagyszájú, hát azért kell neki tanulni, hogy az apa keríthesse majd a fia segítségével a kezébe a vezető szerepet a pusztán...

- Nem történt semmi, tanár úr kérem. Én tanultam, mert rögtön csengetés volt, és a számtantanár úr igen pontos, csengetéskor már belép, és első óra számtan volt...

- Szóval csengetés előtt történt.

- Nem tudom, csak féltem, hogy rögtön csengetnek. És ezért nem figyeltem semmire, csak mikor mondták, hogy menni kell már.

- Ki mondta?

- Mindenki.

- Nyilas nem ment. Tudja?

- Azt tudom, hogy ő ott maradt az osztályban még.

- Maga mért nem maradt ott?

- Kérem szépen, mindenki ment.

- Nyilas nem ment

- Ő az igazgató úr öccse.

- És?

- Aztán igen szép rendben kimentünk, kettős sorokban, s az utcán hazafias dalokat énekeltünk. Odakint körbe állottunk a hősök síremléke előtt, és ottan volt ének és szónoklat.

- Ki szónokolt?

De most Ábrisanak az jutott eszébe, hogy nem lesz jó Pétery Pistát elárulni, mert a Pétery-birtok ott van mellettük, s nekik csak egy „hétforintos földjük” van, ellenben Péteryék igen nagy birtokosok, hát az apjának nagyon kellemetlen lenne, ha a Pétery anyja, aki kardos asszony, valamiképpen bosszút állana az ő apján.

Megcsavarta hát a nyakát, s azt mondta:

- Én nem emlékszem, tanár úr kérem.

- Nem emlékszik? Hát hogy lehet az? Elvesztette az emlékezőtehetségét?

De Ábris csak hallgatott.

- Hát kérem, ne töltsük az időt - mondta az elnök -, mert sohasem érünk a végére.

- Menjen el kérem, szégyellje magát. Egy nyolcadosztályosnak már emlékezni kell. Azt megértem, hogy görög órán nem emlékszik semmire. Különben lesz rá gondom, hogy ott is visszaemlékezzék... Hogy minek taníttatják az ilyen emberek a gyerekeiket. Hát nem lett volna jobb, ha otthon marad, és hajtja a lovat, meg őrzi a birkát...

- Na menjen kérem, menjen. Tessék beszólítani a következőt... Ne arra menjen kérem, hanem a középadjón ki, s azonnal távozzon az épületből. Nem szabad a többiekkel érintkezni. Menjen haza.

- Igenis, köszönöm szépen - mondta Ábris Feri, és boldogan ment ki. Úgy érezte, hogy ezt megúsza.

Már akkor a vallástanár kiszólt az előszobába:

- Altmann Samu.

Bejött Altmann.

Azonnal látta, mi a tennivalója. Odaállott arra a helyre, ahonnan Ábrist eltávozni látta. Éppen olyan rangasz volt, mint az, de zsidó volt, és az arcáról hiányzott az a paraszt kétségbeesés. Nagy orrát húzogatta, és szemeit összehunyorította. Fejét félrefordította, s úgy nézett vissza a tanárokra, s ő is el volt szánva, hogy olyan óvatos lesz, amilyen csak tud lenni. Nem volt jó tanuló soha, de az apja, a szappanos, apró hiteleket adott a parasztoknak, nagyon jól tudta, hogy nem kell ahhoz lumennek lenni, hogy a fiából jó ügyvéd legyen, hát nem sokat búsult rajta, hogy a fia sose hozott haza valami briliáns bizonyítványt. Nem baj, zsidófiú úgysem kap tandíj elengedést, sőt sokkal magasabb díjat fizet, de csak elvégezze az iskolákat, a végén úgyis attól függ, hogy milyen ügyes lesz az életben.

- Kérem, mondja el, hogy történt ez a zendülés?

Altmann nagyot nyelt. Most hogy mondja ő ezt el, hogy semmi baj ne legyen belőle se neki, se másnak.

- Kérem szépen, tanár úr, az úgy történt, hogy én késve érkeztem az iskolába, mert odahaza dolgom volt. Kivételesen úgy elkéstem, hogy már azt hittem, bent van a tanár úr is régen, s nagyon féltem, hogy nem fogom tudni igazolni a késést. És mikor bejöttem az osztályba, akkor már minden rendben volt, és az osztálytársaim...

- Megálljon csak - kiáltott rá Koós -, mit beszél maga hasból. Hiszen csengetés előtt ment el az osztály. Még nem is csengettek el az órára, mikor maguk már megszöktek.

- Igen, tanár úr kérem, sietett az órám, és azt hittem, el fogok késni, csak azután vettem észre, hogy egy negyedórát sietett az órám - s elő is húzta az óráját -, nem jól jár, kérem - s megvetően nézett az órára, amely olcsó pakfonóra volt, s azonnal hozzáfogott felhúzni.

- Szándékosan beszél összevissza - mondta megvetően Koós.

A vallástanár nem akart beleszólani, mert nem tartozott az ő növendékei közé, és nem akar beleavatkozni egy más felekezetű fiú vallatásába. De nagyon helyeselt szemével, arcával a görögtanárnak.

- Szóval maga csak akkor jött, mikor az osztály már útra készen állott.

- Igenis - mondta Altmann olyan basszushangon, hogy szinte megzörrent a toll a tartóban.

- És maga, kérem, nem kérdezte, hogy mi történt, hogy mért mennek el, hogy mi ez az egész?

- Nem.

- Miért nem kérdezte? Mért nem mondta, hogy ez abszurdum?

Altmann hallgatott.

- No, megkukult? - kiáltott rá a görögtanár.

- Örült neki?

- Nem örültem.

- Mért nem örült?

Altmann hallgatott.

- Hisz az örömdetes dolog, ha mehetnek a diákok a hazafias lelkesedésüket kiengedni. Az nagyon örömdetes.

Altmann meglógatta a fejét.

- Nem szeretem én az ilyeneket, tanár úr.

- Mért nem szereti?

- Mi hasznom van abból, hogy elmentünk?

- Ezt szeretném tudni.

- Én is.

- Tessék tisztességesebben viselkedni!

Altmann hallgatott, s újra meglóbálta a fejét.

- Ki beszélt a síremléknél?

- Ki beszélt?

- Ki, ki?

- Én azt hiszem, Nyilas Mihály, az igazgató úr öccse.
 - Nyilas? - kiáltott fel egyszerre a három tanár.
 - Nyilas volt az egyetlen, aki nem volt ott magukkal!...
 - Nem figyeltem meg.
 - Mért nem akarják megmondani, hogy ki beszélt? Összeesküvés?
 - Nem a.
 - Hát akkor mért nem tudja? Csak nem olyan hülye, hogy tegnapelőtt egyik társa szónoklatot tartott a füle hallatára, s maga már nem tudja, ki volt az?
 - Nagyon rövid ideig beszélt, és én egészen hátul állottam, és nem is volt érdekemben, hogy arra figyeljek.
 - Hallatlan. Az embernek megáll az esze. Maguk vérszerződést kötöttek, hogy nem fogják bevallani, hogy ki beszélt? Hiszen úgyis tudjuk. Pétery beszélt.
- Altmann hallgatott.
- Na, emlékszik már?
 - Nincs kizárva.
 - Kérem, ezt tessék súlyosbító körülménynek venni - mondta az elnök a vallástanárnak, aki jegyzeteket csinált a vallatásról.
- Altmann meghajtotta magát és megfordult, hogy elmegy.
- Várjon csak - kiáltott rá Koós, akit felbőszített, hogy ez csak úgy kibúvik a vallomástétel alól.
 - Van magának tandíjmentessége?
 - Nincsen, tanár úr kérem, én dupla tandíjat fizetek.
 - Elmehet.
- Altmann gyorsított léptekkel ment ki a középajtón.
- Koós gúnyosan nézett körül.
- Ezekkel tízszeres tandíjat kellene fizettetni. Ilyen rossz tanuló, csak úgy átcúsúszik-mászik az osztályokon, és meg fogják látni, hogy a kezébe fogja kaparintani a nép felett a befolyást. Ez lesz a legkeresettebb fiskális.
 - Nem akarnak vallani.
 - Inkvizíció kellene nekik. Egy kis vaskesztyű... De majd én kiszedem a következőből...

2

Míg a tanári szobában a vallatás folyt, azalatt a fiúk tovább összezsúfolódva állottak, s a fiatal lélek pezsgő forrása miatt szakadatlanul beszélgettek. Ez a beszélgetés halk volt és duruzsoló, mert nem akarták, hogy valamelyik tanár kijöjjön és rájuk kiáltson, s ezzel esetleg súlyosbítsák a dolgot, egyik-másik már félt a büntetéstől, pedig el sem tudták képzelni, hogy miféle büntetést lehet rájuk róni e miatt a „bűn” miatt, hogy megünnepelték október hatodikát.

Az ablak melletti sarokban az elegáns fiúk állottak, és suttogva beszéltek. Pétery Pista körül torlódtak össze, s az ő mulattatására beszéltek. Pétery magasabb volt a többinél, vaskos, hirtelen duzzadt fiú volt, göndör haja tiszta homloka felett. Olyan volt az egész fiú, mint egy bikabornyú, tele vérrel és életkedvvel, s káromkodott:

- Fene egye meg, én is jól kifogtam a nevemet, míg rám kerül a sor.

Nevettek, és kis kárörömmel vették, hogy a P betű a névsor végén van.

- Egyéb bajod nincs - mondta Langschein. - Én tudnék nagyobb bajt is.

- Barátom, olyan érdekes dolgot láttam a nyáron - mondta Sarku, és ahogy szokta, rögtön olyan dologról kezdett beszélni, hogy mindenki elfeledte azt, hogy mi van itt - megérezték a lányszagot. Ez a Sarku olyan bakszagú volt, a cigarettaszag valami más bűzzel keveredett rajta, olyan volt, mint egy hímkutya, amelynek mindig a szukákon van az esze.

- Otthon a faluban. Van nálunk egy gróf, Barakonyi gróf, nagy uradalma van, hétezer hold. A fia nagyon jó pofa. A szeretője a jegyzőné.

- Diák? - kérdezte lihegve egy kisfiú.

- Egyetemista.

- Hányadéves?

- Tudja a frász.

- Nem vagy vele barátságban?

- A nyavalyába. Ismerjük egymást, de az apám mindig harcol velük, mert a birtokunk ott van a grófi uradalom mellett, és annyi baj van emiatt, mert a grófi béresek, cselédek, mind csak kárt csinálnak, és nem lehet soha kártérítést kapni, mert a szolgabíró mindig ott lebzsel a kastélyba, hát hiába megyünk hozzá, elutasítja.

- Az mindegy - szólt Langschein -, az igazság, igazság.

- Ha - fanyalgott Sarku -, sütheted az igazságot, mikor neked csak hétszáz holdad van, nekik meg hétezer.

- Hétezer, az nagyon sok lehet - mondta Perczes, a falusi tanító fia -, nálunk a falu egész határa ezerkétszáz hold.

A mesélő nem reflektált rá.

- Két tanyája van a határban, a Boldog tanya meg az Anna tanya. A Boldog tanyán van a kastély, oda csak a meghívott vendégeket viszik be, az Anna tanyán vannak a cselédek. A Boldog tanyán akkora kastély van, hogy abban van vagy háromszáz szoba, meg saját templom is van. Külön templom odaépítve a kastélyhoz, én voltam egyszer kint, láttam, úgy be van építve, hogy egy fedett folyosó köti össze a kastéllyal, hogy esőben is úgy lehessen kimenni, hogy meg ne ázzanak. Feketelibériás inasok vannak. Borotvált arcú inasok, de a főinasnak pofaszakálla van. Ilyen széles pofaszakálla, egész a két válláig ér, alig tud magyarul, lengyel inas, az már ott van náluk valami harminc éve, ez a nagy gazember, ez szedi össze a lányokat az aratók közül a grófoknak.

- A lányokat?

- Igen.

- Mire? - kérdezte Perczes.

Az úri fiúk nevettek.

- Marha.

- Mindig summásokat hozatnak a felvidékről, ott laknak egész nyáron a pajtában, ott főzik az ételt a ganédomb mellett, és éccakára bemennek a pajtába, férfiak, nők, keresztül-kasul. Aj, nagyon jó grófnak lenni. Barátom, ha én gróf volnék, de jó dolgom volna.

- Én még nem láttam grófot - mondta borzongva egy fiú.

- Télen vannak a vadászatok, akkor jönnek csapatostul. Olyan nagyszerű ruhájuk van. Néha piros frakkban lovagolnak.

- Mikor rókavadászat van?

- Igen. Meg a körvadászatokon lakkesizmában. Olyankor az egész falu minden férfinépe fel van fogadva. Hús krajcárt kapnak egy napra, körbe állanak a határban, s felhajtják a nyulakat, az nagyszerű, mikor beléjük lőnek. De nálunk mindenki vadorzó, kirakják a tört, abba beleakad a vad. Egyszer egy dām vadat fogtak, s kimérték az egyik háznál. A szolgabíró maga jött, és az egész falut végigvallatta és tizenkét embert megcsaptak. Akkor volt ilyen vizsgálat, mint ez, erről jutott eszembe.

- Minket is meg fognak csapni?

- Az komisz volna, mert a hajdúk vágták mogyorófavesszővel. Le kellett tolni a nadrágot, hogy jobban érezzék.

- De hát hogy lehet az máma?

- Már nincs botbüntetés.

- Nálunk van, mert ott úgy van nevelve a nép, ott mindenki az uradalomból él, és aki nem fogadja el a büntetést, az éhenhalhat, mert az többet nem kap se feles földet, se az erdőbe be nem mehet, se napszámra nem mehet többet.

- Lisztát vezetnek?

- Ismernek ott mindenkit. Aki csak a legkisebbet ellene szól a tisztartónak vagy az ispánnak, az meghalt. Az megdögölhet éhen. Hát szóval a fiatal grófnak olyan jó dolga van, barátom, mint a paradicsomba. Annak mindenki szolgálója. A jányok kivált. Amék jány feljár a kastélyba, annak fizetése van. Az mindenik kap egy tehenet, vagy némelyik két ökröt, vagy egy kis házat.

- Jó... És kapnak jányt?

- Ha.

- És aztán nem vetik meg?

- Kit?

- A lányt.

- Kicsoda?

- A falu.

- Á, irigylik.

Nevettek. Összebújtak, még szorosabbra, összedugták a fejüket, úgy itták a szavakat.

- Az öreg grófnak van egy öccse, az olyan részeges, hogy csuda. Az már reggel öt órakor lejön a faluba, és bemegy akármelyik házba és pálinkát kér. És ott iszik együtt a parasztokkal.

- Demokrata.

- Mán nyolc órakor olyan részeg, hogy lefektetik az ágyra. Ágyba nem fekszik, vetett ágyba, hanem az ágy tetejére. És káromkodik. Úgy tud káromkodni, hogy a haja szála az égnek áll az embernek. Mikor kialussza magát, akkor felkél, és átmegy egy másik házba, és ott újra pálinkát kér.

- Külföldre nem járnak?

- Nem, ez mindig otthon van. Nem szeret külföldre menni, mert ott nem ilyen úr. Úgy imádják őket, mint az Istent. Ezért nem lehet velük jóba lenni, mert az apám megmondja nekik a magáét. Ha találkoznak az utcán vagy a mezőn, mindig megmondja nekik, hogy: maguknak így kell jó példával előljárni?... Félnék is az apámtól, mert ha fellebbezésre kerül a dolog, mindig neki van igaza, de persze nemigen fellebbeznek, hanem a parasztokat büntetik, nem is vall ott senki.

- A jegyzőné, azt mondtad, a jegyzőné.

- Igen, a jegyző felesége olyan csinos asszony, az ura meg öreg ember, legalább negyvenéves, kopasz. Az is részeges, és van neki egy még öregebb segédjegyzője, egy olyan kuli. Osztan mikor kimegy az utcára részegen, elkezd kiabálni, hogy a segéd az a disznó. Az egész falu fülehallatára szidja a segédet, mint a bokrot, hogy a felesége avval csalja meg. A meg eszébe se jut, hogy a kis grófra gyanakodják. Nagyszerű dolgok ezek, barátom.

Vihogva s kipirult arccal nevettek. A többiek messzebből leskelődtek oda, szerették volna hallani azokat a jó dolgokat, amit meséltek, de nem engedték, mert ez csak a kasztnak a joga, erről tudni.

Most nyílt az ajtó, s egy tanár jött be, Borsy Gáspár.

Megállott az ajtóban, mert nem tudott keresztülmenni a fiúk sűrű csoportján.

- Mi van itt? - mondta furcsa éles hangján. - Vizsgálat?

- Igen, tanár úr.

- A negyvennyolc miatt?

- Igenis.

- Nahát kérem, az úgyis kell, mert fegyelemnek kell lenni az iskolában meg a családban.

A fiúk tiszteletteljesen nevettek, mert ennek a tanárnak az volt a szokása, hogy a legfurcsább indiszkrécióval szokott beszélni mindenről. Az órán is mindig előhozta a családját és olyanokat mondott, hogy a fiúknak kétfelé állott a füle tőle.

- Én is megvertem ma a feleségemet.

A fiúk kuncogva nevettek.

- És miért, kérem, miért. Azért, mert a kisbaba a földön csúszkált és bepiskította a szőnyeget, és ő megverte a kisbabát. Hát egy kisbabát nem szabad megverni, mert annak még nincs öntudata, de neki már van, tehát őt lehet.

A fiúk hálásan nevettek.

- Nahát ne gondolják, hogy bottal ütöttem szegény feleségemet, vagy vettem egy fejszét és annak a fokával agyoncsaptam. Nem, csak szóval. Mert a gyöngéd asszonyi léleknek már a szó is verés... De hiába, a nő egy alacsonyabb rendű lény, azon nem lehet segíteni. A nőnek egész más a lelke. A teste is, igen. Ezen ne tessék nevetni... Azért nem helyeslem, hogy most a lányokat is fel akarják venni a gimnáziumba. Hát egy leány sohase veheti fel a versenyt egy fiúval a tanulásban. Legalábbis így kellene lenni. Mért vagyunk mi a teremtés koronája, nem igaz, kérem? Itt van például Szabó úr, hát hogy versenyezzen egy lány Szabó úrral.

Harsogó kacagás.

- Felőlem fölvehetik a lányokat is, úgyis kimaradnak. Itt nem lehet táncolni, pletykálni, mi komoly emberek vagyunk, férfiak, mi még sose pletykáltunk, igaz? Azér mondom... De különben is, mire jó az, a lányokat iskoláztatni? Hogy elvegyék a fiúktól az állásokat? Olcsóbban fognak dolgozni, mert hiszen őket a férfiak tartják el. No lám. Itt is megvan a férfi rövidítve, kérem. Egyfelől elveszik tőlük az állást, másfelől a nyakunkon lógnak, és megeszik a keresetünket.

A nevetés újra kitört.

- Maguk, kérem, már nagy emberek. Egpár hónap, és kint vannak az életben. Magukkal már lehet beszélni. Maguknak is van már öntudata, különbséget tudnak tenni a jó és a rossz között. Ez a fontos az életben, hogy az emberek tisztában legyenek a kötelességeikkel. Egy nyolcadik gimnazista már eléggé érett arra, hogy meg tudja ítélni a kötelességeit. Nem lehet bemenni az igazgató úrhoz?

A fiúk helyet szorítottak, hogy a tanár bemehessen az igazgatói irodába, amelynek az ajtaja az előszobából nyílt, szemben a tanári szoba ajtajával. A tanár odáig tolakodott, benyitott az ajtón, benézett; látta, hogy senki sincs az igazgatói irodában, erre ottmaradt köztük, s most már ki kellett volna menni, de az még nehezebb lett, mint a bejövetel volt. Ott állott tehát köztük kimagasodva a szakállával, mert ez az egy tanár szakállt viselt. Kondor fekete deres szakála volt, amit kocka alakra nyíratott.

Alól olyan egyenesre volt elnyírva, mintha vonalzóval nyírták volna. Az egész feje kockaformára volt alakítva. A haja is úgy állott, hogy az egész szabályos kockának látszott.

- Az asszonyok igen, azok alacsonyabb nívón vannak, mint a nyolcadgimnazista urak - mondta.

Erre újra kitört a kuncogó nevetés, ami őt felizgatta.

- Bizonyára már maguk közt is soknak van ideálja... Nem baj az, kérem, és nem szégyen, csak arra figyelmeztetem az urakat, hogy a túlságos idealizmust tessék leszerelni. A nőket egész más szemmel kell megbírálni, mint a férfiakat. Én is akkor ábrándultam ki a feleségemből, mikor alkalmam volt belepillantani a lelki életébe. Tizenhárom évi vőlegénység alatt úgy imádtam, mint valami görög istennőt, de mikor megvolt az esküvő és hazavittem a nőt s az kicsomagolta a holmiját, akkor azonnal kiábrándultam belőle. Mért, kérem? Azért, mert ott láttam a holmija közt az ajándékaimat. Többek közt évekkkel ezelőtt megvettem neki Pestalozzi levelezését tizenkét kötetben. S kérem, felvágatlan volt... Felvágatlanok voltak a kötetek... Tudják, milyen kiábrándulás az egy szerelmes férfinak, hogyha felvágatlanul látja azokat a nagyszerű műveket, amelyeket azért adott ajándékba, karácsonyra vagy születésnapra, drága pénzen megvásárolva, mert azt becsülte a legtöbbre az egész világon, és megvonja magától a luxust, a fényűzést, csakhogy megvehesse az ideáljának a nagyszerű szellemek műveit, s aztán, mikor megkapja a nőt, akkor megkapja a felvágatlan példányokat is. Az nagyon szomorú,

nagyon szomorú ez, kérem. Na, lesznek szívesek egy kicsit tömörülni, hogy ki tudjak kászolódni?

A fiúk nevetve összepréselték egymást, hogy kieresszék a tanárt.

- Bizony kérem, tizenhárom évig tud imádni az ember egy nőt, mert azt magához méltó magas szellemiségnek tekinti, aztán huszonkét évig veri, mert kiábrándult belőle.

- Mért nem tetszett elválni? - kiáltott bele az ablakból szemtelenül Pétery Pista.

A tanár odanézett, ki volt az. Mert neki szabad a legszabadosabb vicceket is mondani, de a diáknak nem szabad arra reflektálni, ez már szemben van a tekintély elvével.

- Miért nem váltam el? miért nem váltam el? - mondta felemelt éles hangon. - Azért kérem, mert én kálvinista vagyok, éspedig hithű kálvinista, nekem elveim vannak, kérem. A társadalom alapja a családi élet. A családi életnek feddhetetlennek kell lennie. A családi életet fenn kell tartani. Kérem. Én a vállalt kötelességeknek eleget akarok és fogok tenni. És az uraknak is ez kell, hogy bevésődjék az emlékezetébe. A családi életet nem lehet illúzióktól függővé tenni. A család szent és sérthetetlen. Ott az ember kötelességeket vállal magára, mint mindennütt az életben. A családot el kell tartani, és én ennek a kötelességnek eleget teszek.

A fiúk nem tudták, nevéssenek-e, hogy szabad-e ilyen szent kijelentést nevetéssel fogadni.

Voltak, akik meg voltak hatva, s igazat adtak a tanárnak.

- Nem azért mondtam el ezeket az intimításokat, hogy olcsó hatást érjek el vele, hogy az urakat megnevettessem, hanem azért, hogy erkölcsi hatást gyakoroljak, kérem. Mert az államnak a jövője a maguk kezében van. Bizonyos idő múlva maguk veszik át a felelősséget az életért, kérem. Most még igaz, diákok, de a matúra előtt állanak s akkor már itt az ideje, hogy olyan gondolatokra is rátaláljanak, amelyek az életet kormányozzák. Igen, kérem, az élet tele van kiábrándulással, ez azonban nem szabad, hogy tangálja a kötelességről vallott gondolatainkat. Az egész életet úgy kell felfogni, mint a kötelességek és kötelezettségek szakadatlan láncolatát... Mi lett volna abból, kérem szépen, ha én azon az első napon, mikor megtörtént az én kiábrándulásom a női nemből, megszakítottam volna a családi életet?... Én, kérem, levontam a konzekvenciákat: ha az a nő, akibe én tizenhárom évig olyan mély szerelemmel voltam beleőrülve, az is ilyen jelentéktelen és lelki életet nem élő teremtés, akkor még mennyivel inkább olyan lehet a többi nő. Az állam család nélkül nem állhat fel. Én tehát kiábrándulva ugyan, de résztvettem a nemzet életében, egy nővel az oldalamon s valóban, kérem, gyönyörű gyermekeim vannak. Azt el kell ismerni, hogy a feleségem gyönyörű, egészséges és eszes gyermekekkel ajándékozott meg. Mi lett volna, ha én akkor elválok, ahogy az urak közül valaki mondta. Nem, kérem, az gyilkosság lett volna. Éspedig a legiszonyúbb bűn, a gyermekgyilkosság. Az idők méhében levő gyermekek létrehozásának megakadályozása, az ugyanolyan felelősségteljes gyilkosság, mintha ma azt mondanám... Tessék idefigyelni: ha én, tegyük fel, nem vagyok olyan mélypillantású ember, amilyennek bizonyultam a házasság első napján, s tegyük fel, csak ma ábrándultam volna ki a feleségemből, akkor ugyebár az volna a kötelességem, hogy ma vonjam le a konzekvenciát, s annak következtében nekem akkor ma el kellene pusztítani a gyermekeimet... az én nagyszerű fiaimat és lányaimat... Nem, kérem, erre nem volnék bizonyára ma sem kapható, s nem voltam akkor sem, mikor egy illúzió elvesztése miatt a házasság első napján sem tettem meg... Megértették? Csodálkozom rajta... és ajánlom magamat... Vannak illúziók és vannak kötelességek... És jegyezzék meg maguknak, hogy az illúzióktól nem lehet függővé tenni egy becsületes embernek, egy állampolgárnak a kötelességteljesítést...

Ezzel végre eljutott az ajtóhoz, s az egész osztály éljenzése közben elbúcsúzott. Behúzta maga után az ajtót. Amint kiment, az osztály egymást lökdöste s tapodta, tiporta, s egymásra dőlve kacagtak.

- Hát ez bolond, ez tisztára örült - mondta valaki, s arra még hangosabb lett a nevetés.

- Pétery, Pétery, Pétery - hallatszott, s mindnyájan meg voltak elégedve, hogy volt közöttük valaki, aki ellentmondott a tanárnak.

- Én, barátom - mondta Mester, a nagy zsidó fiú -, ha még úgy kiábrándultam volna is a feleségemből, én elválnék tőle.

Erre még jobban elkezdtek röhögni, oly furcsa volt ez, az előszobában.

- Buta jószág, marhabőr - szólt valaki.

Erre nagy kavarodás lett, s mindenki kijelentette a véleményét, nem törődve azzal, hogy valaki hallgatja-e vagy törődik-e vele, hogy neki van véleménye vagy nincs.

- Nem is igaz, nem veri a feleségét.

- Veri.

- Nem veri. Nincs is olyan kis gyereke, aki odapiszkítson.

- Akkor minek mondja?

- Ez csak olyan lecke. Iskolai példa.

- De azelőtt verte.

- Hát egyszer mindenki megverte a feleségét. Az én apám is megverte.

- Az anyádat?

- A feleségét.

- Az apád felesége nem az anyád?

- Na jó, az más.

- Mért volna más?

- Az anyám az anyám, arról nem engedek viccelni.

- Az apád feleségéről lehet?

Erre verekedés lett. Olyan nyugtalan és izzó lett a hangulat, hogy mindnyájan dulakodtak és ököllel taszigálták egymást.

- Neked lesz feleséged?

- Lesz, minden héten másik.

- Nem is örültem meg, hogy egész életre nyakamba vegyek egy nyűgöt.

Viháncolva kacagtak.

- Barátom, csak a grófoknak jó, azok úgy élnek egymással, mintha nem is volnának férj és feleség; a mi grófunk a kastély egyik felében lakik, a felesége a másik felében, mindenik úgy él, ahogy akar.

- Te is úgy fogsz élni? Te laksz a szoba egyik felében, a feleséged meg a másik felében.

- Én nem házasodok meg soha.

Pukkadoztak és hemperegtek a kacagástól, mert ennél izgatóbb és furcsább dolgot nem lehetne kitalálni, mint azt, hogy nekik a matúra előtt feleségük lehetne.

- Barátom, én azt szeretném, ha egy orvos elrendelné, hogy nekem sürgősen, egészségi szempontokból meg kell házasodni.

Ezen még több nevetés robbant ki. Ezt nagyon helyeselték, mert tele voltak vérrel, s ez valami zseniális megoldásnak látszott.

3

Azalatt, míg a vizsgálat folyt a tanári szobában, Nyilas boldogtalanul kóválygott a világűrben.

Elviselhetetlen volt neki, hogy nincs ott a többiek közt. Nem elvi okokból, mert nem helyeselte, amit a többiek csináltak, de nyájérzésből. Amilyen makacsul szegült szembe az első pillanatban a forradalommal, amely oly távol volt tőle - olyan boldogtalan lett, hogy kimaradt a hősök csapatából.

Mikor megtagadta a csatlakozást, lebecsülte a dolgot. Olyan alacsony véleménye volt az egész osztályról, hogy nem engedte meg nekik, hogy nemes és szép dolgot csinálhassanak. Éretlen csínynek látta, s tisztára csak azért rázta meg a fejét, hogy éreztesse velük, hogy ő különb. Nem is az talán. Nem akart ez kritika lenni, csak a különállásának, az önállóságának a bizonyossága ön maga előtt. Arról szó sincs, hogy azért maradt ki közülök, mert a bátyja az igazgató. Nem gyávaság volt ez tőle, hanem gőg. De ezt soha senki sem fogja megtudni. Rettenetes volt, mikor a nyilvánosság elé az a magyarázat került, hogy ő *nem* lehetett a többi közt, mint tanárgyerek. Hiszen Babarczy is ott volt. De ő tudta, hogy Babarczy Pimpi olyan puha és jelentéktelen, hogy a véleménye egyáltalán semmit se számít, mert nincs.

És mégis most, hogy magára maradt, s mindenféle találgatásoknak adott helyet, kietlen volt és utálatos a helyzete.

Kicsit büszke volt a tetteire, mert ma is lenézte az egész heccet, mert annak a mélyén semmi okosságot, semmi szépet, semmi nagyot nem talált. Ha a fiúk közt csak egy is lett volna, aki egy szép szót kiált el, talán velük lett volna. De az egész csak olyan csíny volt, mint a többi diákcsinny. Nem akartak felelni azon a napon, s megszöktek valami ürüggyel. Véletlenül hazafias ürügy volt, de mégiscsak egy gyáva szökésről volt szó az iskolai feladatok elől... Ő is lenézte az iskolai munkát, mert az is oly alacsony volt, és annyira sablonos, hogy olyan volt, mint a szecskarágás, de ezek nem azért repültek ki, mint ő tette volna. Ez csak annyi volt, mint mikor kisúgják egymást felelés alatt.

Mikor először ült le a helyére, a hátsó padba került, mint aki későn érkezett az iskolába. Fussbaum Náci ült előtte, az utolsó előtti padban, mert az már előkelő tagja volt az osztálynak, s az előkelőség a nyolcadikban már az volt, hogy leghátul üljön az ember, mert ott lehet legjobban elkerülni a tanár figyelme elől, mert az volt a cél, hogy úgy legyen jelen az ember az osztályban, mintha nem is volna jelen, s a hátulsó pad a legalkalmasabb arra, hogy az ember elmerengjen az ideálján vagy az emlékein, vagy csínyeket követhessen el... Rajzolgasson meztelen figurákat, s azt kézzől kézre tovább adhassa s más efféle.

Szóval akkor Fussbaum Náci hátrafordult:

- Aztán remélem, sügni fog.

Mire ő makacs szemöldökeit összerántva azt mondta:

- Nem szoktam sügni.

Ahogy Fussbaum Náci visszafordult, s elvetette róla a szemét, ő elvörösödött, s már megbánta, amit mondott.

Valóban sohasem sugott, s ha olyan készületlen volt is, hogy azt sem tudta, miről van szó, akkor sem fogadta el soha egész diákpályája alatt, hogy megsúgjanak neki egy szót is. Inkább akart maga erejéből megbukni, mint a más segítségével átcsúszni. A dolgozatírással is így volt. Soha életében nem volt hajlandó arra, hogy a más dolgozatába belenézzen, de arra se, hogy a magáét odaadja, vagy pláne, hogy más helyett megcsinálja egy dolgozatot.

Nem azért, mert irigyelte volna mástól a maga segítségét, hanem túlzott és szenvedélyes individualizmusból.

Emiatt mindig szemben állott az osztállyal, akárhol járt iskolába. Vagyis sohasem volt népszerű.

Ez a különválás is, az osztállyal szemben, ugyanebből a lelkiségből fakadt. Többre becsülte a maga akaratát a másokénál. Nem is tudta megmondani, miért, olyan magasra ítélte azt a gondolatot, ami őbenne támadt, hogy a másokban támadt gondolatokat s érzéseket semmire se becsülte.

És mégis kitört benne a boldogtalanság, hogy kimaradt.

Azt sem akarta, hogy vele foglalkozzanak, hogy az ő tettét bírálják, hogy róla beszéljenek. Nem tartotta méltónak a buták és naivak társaságát, sem a gyermekeket, sem a felnőtteket, hogy az ő életébe belenézzenek, mert azt úgysem érthetik meg. Azt hitte, ez nem nagyképűség s nem elfogultság nála, csak azt hitte, hogy ez így van. Hogy ő olyan valaki, az istennek olyan kivételes teremtménye, hogy hozzá nem érhet el senki azok közül, akik közt van.

Ki volna képes olyan gondolatok közt élni, mint ő él már egy fél év óta. Ki volna képes a Sertoriust ezek közül úgy magába zárni, hogy fél év alatt egy sor, egy papírszeletke ki nem került senki emberfia elé. Még a bátyja elől is mélyen elzárta magát és legnemesebb gondolatait, pedig a bátyjáról másképp gondolkodott, mint akárkiről összes ismerősei közt. S dehogyis árult volna el előtte valamit. Igaz, hogy a bátyja előtt inkább azért, mert mindig érezte, hogy az írása nem tökéletes, és ő csak tökéletesen akart kirepülni az emberek szeme elé, hogy mindenki álmélkodjon és szédüljön a csodálkozástól és a tisztelettől. Míg ez el nem következik, inkább vállalta a magánosságot, s büszke volt a félreértésre, a helytelen megítélésre, mert ő tudta, hogy ki az, aki ő...

De hát akkor mért ez a hallatlan nyugalanság és boldogtalanság?... Mért akar benne lenni a közönsben, ha ennyire különállónak érzi magát?

Valahogy úgy érezte, hogy a fiúk most egész véletlenül valami nagyot és hősieset cselekedtek, s irigyelte, hogy ez nem neki jutott eszébe. Akkor igen, akkor büszke lett volna, ha mindenki azt vallhatta volna, hogy Nyilas Mihály volt az, aki az eszmét kitalálta s kikiáltotta, hogy ő volt az, aki az egész osztályt fellelkesítette és belesodorta ebbe a nagy dologba. Ha ő lett volna az, aki a honvédemlék előtt beszédet tartott, és aki egy egész osztályt föllelkesített valami szokatlan és nagy cselekedetbe.

Ha ez így történt volna, akkor boldogan vállalná még a kicsapatást is.

De nem volt ereje arra, hogy egy ilyen népszerű gondolattal kiálljon az emberek szeme elé. Ha neki eszébe jut, beleírja ezeket az érzéseket a Sertoriusba, s a római hőst ékesíti fel egy ilyen hősies gesztussal. De soha nem lett volna képes szavakkal kifejezni ő maga egy ilyen akaratot,

már csak azért sem, mert nem méltatta volna arra az osztályt, hogy közölje velük ezt a véleményt...

Csak futott a szobájában le s fel, le s fel, mint a ketrecbe zárt fenevad, s egyszer csak felcsapta a kalapját, és kirohant és elszökött hazulról, hogy a nagyanyja meg ne szólíthassa, s ki az utcára.

Csak mikor a templom sarkánál átment, akkor szédült meg. Úgy tetszett neki, mintha az egész város tudná, hogy ő az egyetlen diák, aki nincs most a tanári szobában, s ettől égett az arca.

Végigrohant a nagy piacon, a kockaköveken, a kút mellett, ahol két lány állott. Az egyik már odaállította a kannáját az artézi kút csöve alá, s köténye alatt összefogta a kezét, a másik az üres kannával várt, míg rákerül a sor. A két lány nevetve nézett a diákra, aki elfutott mellettük felemelt fővel s hátraszegett nyakkal, kalapját kezében tartva s borzosan a kis szélben.

Ez is egy szörnyű szakadék volt az életében. Iszonyúan vágott a lányok után, de még elképzelni sem lehetett, hogy valaha egy lányt megszólítson. Nem is tudott volna mit mondani nekik, hiszen a száját sajnálta hétköznapi szavakra használni, s ezeknek az értelme hol van amögött, amit ő akart volna mondani... És mégis forralta a vérét a lányok alakja, formája, mozdulata. Az édesapjának volt egy cséplőgépe. Nagy, öreg lokomobil, nyáron sokat volt ott a gép mellett, s a pelyvahordóányok mint valami nimfák csárogtak és mozogtak a gép körül. Mindig kigyulladt vérrel nézte, ha egy legény egyet csípett rajtuk, és azok nagyot sikoltottak, vagy belekezdtek valami dulakodásba, aminek semmi értelme sem volt.

Most itt maradtak a lányalakok a szemében s megbolondították. Különösen, mert reménytelen volt, hogy az életnek ezt a furcsa csodáját valaha megérintse...

A Nagy Vendéglőnél, a Nagy Pizskosnál, ahogy hívták, befordult a szűk utcába, a Temető utcába, s ott rohant tovább. Úgy gondolta, kimegy a temetőbe, vagy ki a mezőre. De az utca derekán, ott ahol az Iparoskör van, ott laknak Jákóbék. Nem a tanító, akinek a fia vele jár s legjobb barátja, hanem egy öreg parasztházaspár, itt lakott a nagybátyja, míg igazgató nem lett. Ő az öreg Jákóbbal és a feleségével szokatlan jó barátságba keveredett.

Most valósággal bemenekült hozzájuk, mint az üldözött.

Ide szívesen ment, mert ezek úgysem tudnak semmit az egész kollégiumról. Ez olyan, mintha egy nagyon távoli világba, egy kedves távoli szigetre jutott volna, ahol egészen más világ van.

Már ahogy betette maga után a kis deszkakaput a nagy deszkapalánkon, megnyugodott.

Megállott, mint az üldözött betyár, és kifújta magát.

Aztán mosolyogva és menekülve nézett körül.

Az öregek lakóháza véggel volt az udvaron az utcára. Az ereszalja keskeny volt, csak középen volt egy kis beszögellés, a konyha előtt volt valami tornácféle. Nagyon régi ház volt, a legrégiebbek közül a városban, egészen falusias, annál kedvesebb és bizalmasabb.

A tágas nagy pusztá udvaron egyetlen fa volt, egy szomorú, görbe akác. A fa nem szeretett ezen a vidéken, s az emberek nem szerették a fát, mert nem volt örömük benne. A tornác piros téglával volt bontva s a téglák sarka már egészen gömbölyűre kopva. Ahol az égetés miatt keményebb volt a téglák, ott kiállott, de jó volt ez az öregeknek, s nem is jutott eszükbe, hogy újítsák.

- Jó napot, Jákób néni - szólott be kedvesen és nevetve.

- Ni, Misi úrfi.

- Hogy vannak, Jákób néni?

- Jaj de jó, hogy jön, Misi úrfi. Jaj, jöjjön már beljebb. Hogy van az igazgató úr?

- Jól. Hát maguk hogy vannak, Jákób néni?

- Öregesen, Misi úrfi. Aj de jól néz ki.

És az alacsony kis öregasszony vidáman és nevetve nézett rá. Az arcában annyi őszinteség és öröm volt, hogy ő azonnal elfeledte az egész világ minden baját.

Az öregasszony a kemencét fűtötte, s éppen készen volt vele.

- Megálljon csak - azt mondja -, mindjárt lesz friss döfleg.

Ő boldogan nevetett. A döfleg valami nagyon egyszerű tészta volt, a kenyértésztából elszakítottak egy darabot és hosszas csavaros tekercsben tették be a kemencébe, ahol az hamarosan meg szokott sülni, s olyan száraz süteménypótló ősi étel lett belőle. Ő nagyon szerette, s most őszintén boldog volt, hogy kapni fog.

- Hát Jákób bácsi hol van?

- Ott van hátul az istállóban. Hát hogy él az igazgató úr a nagy palotában?

Az udvaron állott egy parányi ház, ebben lakott a bátyja bérben. Ehhez a kis házhoz képest az igazgatói lakás a gimnázium mellett valóban egész palotának tűnhetett fel.

- Jól van.

- Hát a nagy tiszteletű asszony?

- Ő is jól van.

Kicsit elpirult, mert a nagyanyja, mint falusi papné eddig mindig csak tiszteletes asszony volt, de itt most a város miatt kinevezték nagytiszteletűnek. Azt mondta az esperes, hogy ma ez volna az urának a címe, mert falusi pap volt ugyan, de egyházmegyei főjegyző, s így megilletné ma a nagytiszteletű cím. S ebben az alföldi felfogásban a tiszteletes cím már el is vesztette a tekintélyét. Már a káplánok se igen szeretik, s úgy tűnt fel, mintha leszállítása volna a papi tekintélynek. De neki sehogy sem tetszett ez a rangemelkedés, ő, ha rajta állott volna, nem egyezett volna bele, hogy a szép „tiszteletes” címet egy ilyen hivalkodó szóval cseréljék fel.

- Egészségesek, Jákób néni?

- Üljön már le, Misi úrfi. Bemenjünk?

- Dehogyan. Nagyon szeretek a konyhában lenni, édesanyám mellett is mindig ott katuskodok a konyhában.

- No, hát akkor nézze csak, hadd takarítsam ki ezt a szemetet.

S már hozzáfogott frissen seperi a konyhát, amely szintén piros téglával volt kirakva, s egy-kettőre csak úgy ragyogott a kis konyha a tisztaságtól. Még ott volt a konyhában a régi szabad tűzhelynek az emléke. Nagy ragyogó kormos kémény volt a konyha felső része, a százéves korom úgy csillogott benne, mintha olajjal lett volna bevonva. Még most is ott lógott néhány sonka, szalonnadarabok.

Ez volt az éléskamra a disznóságok számára.

- Látta-e már, Misi úrfi, hogy készül a tűzeg?

- Aha - kiáltott fel Misi, mert ezen sokszor vitatkozott az öregekkel, hogy a trágyát elégetik tüzelőnek, ahelyett, hogy kihordanák a mezőre. De sose látta, mikor csinálják. Jákób néni emlékezett, hogy ez őt érdekli, s kedveskedett vele.

- Na ezt megnézem, hol van?

- Hátul az udvaron e.

S az öregasszonynak úgy ragyogott az arca az örömtől, hogy valami kedveset mutat a diák úr-finak, s ezer ránc mozgott az arcán, amely sápadt volt az öregségtől, de telt volt és jóakarátú.

Mindjárt ki is mentek az udvarra, s megmutatta, hol van a tőzeg.

Misi odament és csudálkozva nézte, hogy nagy területen ki van rakva az udvar téglákkal. A téglák trágyából voltak készítve. Ezeket rakják aztán össze boglyába, mikor megszárad jól, s ezzel fűtenek egész évben, mert errefelé nincsen erdő, s a fa nagyon drága. Kilóra veszik a fát a boltban, hát inkább úgy segítenek magukon, ahogy lehet.

Ahogy ott áll a tőzegmező felett, rekedten kiált az istálló ajtajában rá Jákób bácsi:

- No, Misi úrfi, szemléli a tőzeget?

Visszafordult. A magas, derék, ősz ember kedvesen nevetett rajta.

Misi odasietett hozzá és kezét nyújtott. Az öreg nagy tenyerében elveszett a keze, mint egy piskóta. De azért megrázta becsületesen.

- Még az idén van elég, de jövőre nem tudom, mi lesz.

- Miért, Jákób bácsi?

- Hát nem tudja? Kiadtuk a földet felesbe, hát ezután má csak egy tehenet tartunk.

- Nem gazdálkodik tovább?

- Nem érdemes, Misi úrfi. Hadd kínlódjanak már a fiatalok.

S hangosan és erősen nevetett. Rossz fogai voltak, s feketék a sok pipázástól, de valami olyan angyali ártatlanság volt az arcán, hogy csak szeretettel és örömmel lehetett ránézni.

- Na jöjjön, nézze meg, a nagy tehenet tartottam meg.

Bementek a tágas istállóba, ahol olyan tisztaság volt, mint egy levéltárban. A széna gondosan felrakva, a kukoricaszár külön. Egy sarokban répalevél volt, és a nagy fehér magyar tehén, gyönyörű nagy szarvait, és szelíd pofáját feléje fordította. A szájából kukoricaszár lógott.

- Miért nem ad neki répalevelet?

- Á, nem szabad elkényeztetni, majd kap fejéskor.

Az öreg csintalanul nevetett, hogy kibabrált a tehénnel. Megveregette farát, megtapogatta, simogatta.

- Most már ez minden - mondta vidáman.

Misi olyan jól érezte magát, hogy szinte könny jött a szemébe.

- Kinek adta bérbe a földet?

- Hát a vőmnek.

- De hiszen maguknak nincs is gyereke.

- Hát azért lehet vőm - s csintalanul nevetett az öreg. - Tudja, Misi úrfi, van nekünk egy nevelt lányunk, de nem kedvünkre ment férjhe, mert elment a városból. Nagyralátó volt - s nevetett -, ide ment férjhe a szomszéd városba. Azt hitte, ott jobb. Pedig nagyon csalatkozott, mert erős természete van az urának. Itthon kellett volna neki maradni. Volt neki itt derék kérője, de beleesett a kikíváncozás... Nem baj, most aztán meglepte őket a sok gyerek, hát most már ők is alább adják... Hát ott van a földünk közel az ő határukhoz, hát ők pártolták el.

- Adnak-e elég bért?

- Muszáj nekik. De még dézmát is kellett adni - és nagyon kacagott.

- Milyen dézmát?

- Gyerekdézmát.

- Hogyhogy?

- Hát nekik van négy, osztán egyet elszedtünk belőle. Még nem látta, Misi úrfi?

- Nem.

- Pedig nagyon takaros kis jány.

- Jány?

- Jány bizony. Hadd legyen az anyjuknak egy kis segítség. Tán azt gondolta Misi úrfi, hogy egy rossz fiút veszek ide bajnak.

Kimentek az istállóból, és Misi kíváncsian nézett körül. Ebbe a percbé nyílt a kiskapu, és egy vékony, magas lány jött be rajta.

- Lássá. Ez a.

Misi abban a pillanatban könnybe borult szemmel nézett a lányra, csak azért, mert lány. Még nem is látta az arcát, csak a mozdulatát, s az olyan egészséges, friss és kedves volt, hogy azonnal meglepte a szívharmat tőle.

- Lássá, malac is van azért, ha nem vagyunk is gazdák.

Hátrafelé vitte a disznóólhoz, ahol négy darab fiatal malac rágta az ól deszkáját és rítt keservesen.

- Míngyán kaptok. Úgy-e, milyen jóformájúak.

Egy darabig gyönyörködve szemlélte a malacait.

- Úgy van ám az egyesség, hogy nekik mindent be kell szállítani ide, ami a gazdasághoz szükséges még nekünk. Hiszen nekünk nem sok kell má, öregek vagyunk.

- De lesz disznótor a télen?

- Lesz bizony, de nem a malacokból, ezt már csak jövőre hagyjuk.

És evvel, mint aki jól megtréfálta Misi úrfit, kinyitotta a disznóól másik ajtaját és két darab óriási nagy állatot mutatott meg, ahogy ott heverték. Nagy szőke állatok voltak, göndör szőrük vereslett a gerincükön.

- Lássá... Lesz ebből disznótor, de arra az igazgató úrnak is kell ám jönni, meg Misi úrfinak is.

- Nagyon szívesen.

Evvel visszafordultak, s az alkonyodásban mentek a konyha felé.

Jákób néni már készen volt a sült tésztával, éppen a hamut veregette le róla, s vízzel mosta meg a színét.

- Csak nem döfleg? - kacagott nagyot Jákób bácsi.

Mert ezen a szón sokat nevettek, mióta az igazgató úr, akkor ugyan még csak tanár úr, úgy elcsodálkozott a nevéen. Azóta, ahányszor előkerült a „döfleg”, mindig nevettek rajta.

Ebben a pillanatban az idegen lány kiszökött az ajtón, s ahogy a diákot meglátta, úgy elszaladt az udvar hátulja felé, mint egy megriasztott jérce.

- Eszti, Eszti - kiabált utána a néni -, hát ez hova szalad? Nézd csak, milyen vad. No tessék megkóstolni, de tessék vigyázni, mert forró még nagyon.

Misi letört egy darabot a keményre, égettesre sült tésztából, s egyik tenyeréből a másikba dobálta, mert olyan meleg volt, hogy nem állotta a keze.

Ezen aztán az öregek igen jól nevettek.

- Gyenge a tenyere - mondta becézve a néni, s a bácsi is hozzátette:

- Azt bizony nem törte fel a kapa.

- Na menjünk be - sürgette a néni, s toszigálta gyöngéden a karját, terelgette befelé.

Misi be is ment a hűvös, sötét szobába, s leült az asztal mellett a karos lócára.

Milyen jó ezeknek - gondolta magában, és fájt a szíve. Milyen jó lett volna, ha itt marad ebben a világban, ha nem taníttatják, ha nem kell neki kollégiumokat járni, mint egy hontalannak, s otthon marad az apja mellett, a lovak mellett, a cséplőgép mellett.

Nagyon szerette volna, ha a kislány bejön, de az nem mutatkozott.

- Hát a kislány? - kérdezte egyszer.

- Ó, nem jön az be, vad az, megijedt a Misi úrfitól.

És ő egy kicsit öntelten mosolygott. Érezte a férfiasságát, érezte, hogy valaki.

- Hát a kedves mama? Hogy van a kedves mama?

Erre elszomorodott, mert az édesanyja volt az ő lelkének a fájdalma, a szent és gyöngé és beteges kis anyja. Az egyetlen, akinek a nyáron megsúgta, hogy egy színdarabon dolgozik...

4

A tanári szobában kellemesen folyt tovább a vizsgálat.

A három tanár igazán tanárhoz illő módon fogta fel a szokatlan munkát. Minden más hivatalbeli ember türelmetlen lett volna, hogy így időn túl még mindig bent kell maradni, s olyan munkát végezni, amiért semmit sem fizetnek, de a tanárok hozzá voltak szokva, hogy egész életükben olyan munkát végezzenek, amiért semmiféle díjazás nem jár. Attól az időtől kezdve, hogy az első nevelősködést vállalták, mindig úgy volt, hogy az ő munkájuk felbecsülhetetlen és megfizethetetlen lévén, nem is becsülték meg a munkaadók, az pedig még kevésbé jutott eszükbe, hogy megfizessék. A diákkori instruktorkodás az olyan teljes odaadást és lekötöttséget jelentett, hogy a szülők, akik szörnyű nehezen szánták el magukat arra, hogy néhány forinttal kisegítsék buta gyermeküket, ha már ésszel nem tudták ellátni, hogy az instruktoroktól, aki az Istentől ingyen kapta az észbeli adományt, elvárták, hogy minden idegét

és minden idejét arra fordítsa, hogy az ő gyerekeit átvezesse királyi úton a matézis tudományába. Azzal nem törődtek, hogy az annak a szintén gyermek vagy ifjú nevelőnek mibe kerül. Hogy azalatt kint szaladgálhatna a réten, vagy sétálhatna a korzón, udvarolhatna a lányoknak, vagy önmagát képezhetné valamibe, szórakozhatna, művelődhetne: úgy érezték, hogy a megállapított tandíjjal mélységesen és bőségesen ki van fizetve a nevelő. Túl van fizetve, meg van ajándékozva és valósággal szerencse fia, hogy ilyen ifjú létére pénzt is keres.

Így a tanárok mielőtt hivatalba léptek volna, megkapták az élettől a dresszúrát jövőendő pályájukra, hogy munkájukért ellenszolgáltatásra egyáltalán nem számíthatnak.

Nem is számítottak, hanem oly szorgalmasan és alaposan végezték ezt a vizsgálatot is, mintha az ország legfőbb ítélőszéke lett volna e percben rájuk bízva. Ha az ember meggondolja, néhány perc alatt tisztába jöhettek az egész bűncselekménnyel, s az összes tanúk kihallgatása sem szaporíthatta az adatokat, s nem tökéletesíthette véleményüket. Hiszen a legnagyobb bírós is csak addig érdeklődik a tanúvallomások iránt, míg az ítéletet meg nem fogalmazta magában. De amint megtalálták a törvénykönyvben azt a paragrafust, amelynek alapján ki lehet mondani a döntő szót, akkor már elközyösödnek, s gépiesen tárgyalják, ledarálják tovább a fölösleges tanúk kihallgatását, akiket már csak azért vonultatnak fel, mert a törvény előírja, s nem célszerű elhanyagolni. Ezek a tanárok azonban rendíthetetlen nyugalommal és komolysággal végezték feladatukat, s egyik diákot a másik után előcitálták, s ugyanazokat a kérdéseket tették fel, előre tudva, hogy ugyanazokat a feleleteket fogják a kérdésekre kapni.

Mindössze annyi elégtételt vettek maguknak, hogy egy kevés szórakoztató elemet kevertek a dologba, s a diákokat, akiket oly sok év óta látnak az órákon, szinte önkéntelenül, tudattalanul olyan vegzatúrának vetették alá, ami túlment a feladatukon. Emberileg lettek kíváncsiak a delikvensekre, s szórakozást csináltak maguknak abból, hogy belenézhetnek a diákok lelki s valóságos életébe.

- Gondos Márk - mondta az elnök, s ránézett a zsidó fiúra, aki az egész heccnek értelmi szerzője volt.

Gondos Márk a könyveit letette a lába elé, mert sem szíjjal, sem spárgával nem voltak azok összekötve, csak úgy egybemarkolva, s minden pillanatban szétcsúszott az egész. Előbb az asztalra nézett, s arra akarta tenni a könyvesomót, de nem merte, mert érezte, hogy ezt szemtelenségnek tekintenék a tekintetes tanár urak. Tartani nehéz volt, és elvonta a figyelmét a készülő kérdésekről, így letette hát a lába elé, a cipője orra elé, s koronként meg is igazította a cipőjével a rettenetesen elnyűtt könyveket, amelyeket ingyen szedett össze tavalyi diákoktól, mert új könyv vásárlására pénze nem volt, s így meg kellett elégednie a szakadozott s hiányos könyvekkel.

- Gondos Márk, mondja el nekünk...

- De gondosan - szólt bele Koós, aki soha el nem mulasztott egy-egy szójátékot.

- Gondosan mondja el nekünk ennek az egész dolognak a lefolyását. Már úgyis ismerjük az egészet, nincs értelme sem a szépítésnek, sem a hamisításnak. Mondja csak el, mi volt ez az egész forradalom.

Gondos Márk, a szolnoki fiú, aki még maga sem igen ismerte a nevét, mert az apja csak az idén szeptemberben kapta meg a névmagyarosítását, sovány, magas fiú volt. Cvikker volt az orrán, de az olyan furcsán lógott rajta, hol jobbra fittyent, hol balra. Ez is új volt, ezt sem tudta viselni. Valami csodálatosan állott rajta a ruha, bár ezt már megszokhatta volna, mert hatodikos kora óta ebben az egyetlen ruhában járt az iskolába. A nyáron ügyvédi irodába járt, s abból a pénzből, amit kapott, egy új, nagyon elegáns fekete ruhát csináltatott magának.

Egészen kifogástalan ruhát, a legelső szolnoki szabóval. Ez a ruha nagyon megjavította az önérzetét, úgyhogy ma már egyáltalán nem röstellte végzetlenül elhasznált szürke ruháját, amelyet az utóbbi években nagyon kinőtt. Ma már elérte teljes magasságát, tovább nőni aligha fog, de ez a ruhán nem segített, az már régen elmaradt az ő magasságától. Ujjai a csuklóján felül maradtak el, s kabátkája a dereka közepéig ért. Nem baj, mert van egy elegáns ruhája, azt azonban még ünnepnapon sem igen veszi fel, mert tartogatja az egyetemi évekre. Azzal a ruhával akar karriert csinálni, és elhatározta, hogy a szürke ruhának elégnek kell lenni a gimnázium kivégzéséig. Majd a feketében az érettségi banketten fog megjelenni, s előre boldog volt, hogy milyen elegáns és milyen kész ember lesz benne.

- Kérem, tanár úr, nem olyan nagy dolog az egész. Nálunk Szolnokon volt tavaly egy mozgalom, hogy mivel Szolnokon volt a negyvennyolc legnagyobb csatája, a győzelem, Damjanich, tetszik tudni...

- Nézze, Gondos - mondta Koós -, ennyire gondosan nem kell elmondania, hogy „tetszik tudni”, mert tudjuk. Tehát maga elhatározta, hogy ami Szolnokon nem sikerült, majd ebben a bugris városban sikerülni fog.

- Kérem, tanár úr, bocsánatot kérek, én nem sértettem meg a várost, én nem gondoltam azt, hogy ez a város bugris város...

- Nahát csak beszéljen - igazította vissza az egyenesbe a történelemtanár. - Tehát elismeri, hogy maga adta ki a jelszót, hogy nem kell órára jönni, hanem ki kell menni a népkertbe.

- Nem, kérem, tanár úr, mi eljöttünk órára.

- Jaj, de rettenetes egy ember ez - kiáltott fel Koós, aki hirtelen ideges lett a fiú körmönfontóságától. - Így nem készülünk el éjfélig sem.

Egy kis szünet lett.

Gondos Márk újra beszélni kezdett.

- Kérem, tanár úr, itt nem is kellett senkinek szólani. Itt nem kellett kapacitálni, és nem kellett meggyőzni senkit, itt minden fiú tele van hazafiassággal, és mikor a szó volt, hogy az ünnepet nem szép, hogy a magas minisztérium eltörölte, akkor az egész osztály egyszerre kiabálni kezdett, hogy nagyon helyes, ki kell menni a honvédemlékhez, mert ez dukál az ifjúságnak, s a régi időkben, mikor még aligimnazisták voltak, azt az ünnepet meg is tartották, s akkor nemcsak március tizenötödikén, hanem október hatodikán is ki szoktak menni a sírhoz, és hazafias beszéddel nevelték az ifjúságot.

Komikusan gesztikulált hozzá.

- Mert, tanár úr kérem, a hazafias nevelés a legfontosabb. Én azt hittem, a magam részéről, hogy a tanár urak ezt nagyon jó néven fogják venni, hogy az ifjúság ilyen hazafias, mert tanár úr kérem, én azt hittem, hogy ebben az iskolában, ahol én csak első évben vagyok most, ez a szellem, kérem, a hazafias szellem...

A három tanár összenézett.

- Azt hiszem, teljes beismerésben van - mondta a vallástanár, aki pedig rendkívül tartózkodott, hogy idegen vallású diákok vallomásába beleszóljon.

- Teljes beismerés - mondta Koós. S hozzátette. - Csak még egy kérdést. Mondja, kérem, szokott maga durákozni?

- Igen, de az egy nagyon ártatlan játék, én csak azért kedvelem, tanár úr kérem, mert a durák, ez a parasztjáték, igen kitűnő elmeképző játék, tetszik tudni.

- Mi az már megint, hogy tetszik tudni. Mi akar maga lenni? Ügyvéd?

- Igen, de...

- Semmi de. Ha maga ügyvéd akar lenni, akkor szokjon le erről a tetszik tudniról. Ez nagyon is alacsony kifejezés. Tetszik tudni. Ezzel meg fogja őrzíteni a bírakat, ha a védőbeszédében vagy a vádbeszédében egyszer csak azt mondja, hogy tetszik tudni.

- Köszönöm szépen, tanár úr, de tetszik tudni...

- Maga örült szemgolyó. Már megint. Maga ahhoz a tetszik tudnihoz úgy hozzánőtt, mint a ruhájához. Ki ne nyissa a száját még egyszer, mert tetszik tudni leharapom a fejét.

- Nagyon hozzászóltam - mondta kipirulva Gondos Márk -, mert...

Azt akarta mondani, hogy: „mert tetszik tudni...”, de aztán elnyelte, s el is határozta, hogy ebben gyakorolni fogja magát, hogy ezt a kiegészítő nyögést valami mással fogja pótolni, ebben igaza van a tanárnak.

- Gyerünk tovább - mondta Koós. - Ki következik?

- Gyurkó János.

Koós felállott, az ajtóhoz ment, s kiszólt az előszobába, hogy:

- Gyurkó János.

Gondos Márk látta, hogy kihallgatása be van fejezve, holott ő, véleménye szerint, még nem tette le a vallomását.

- Tanár úr kérem - mondta -, én nem is leszek kihallgatva?

- Már megtörtént - szólt oda neki a történelemtanár, s közben a vallástanárnak mesélt valamit általában a Gondos Márk típusáról. Mint volt katolikus pap, meglehetősen elfogult volt az izraelitákkal szemben, s nagyon örült, hogy a fiatalember oly elégedetlen.

Gondos Márk egy darabig tétovázva állott, de látva, hogy a következő tanú, Gyurkó, már bent is van, s a tanárok órá többet még ránézni sem hajlandók, idegesen lehajlott, s felszedte könyveit a földről, közben elpotyogtatva a logaritmus-táblát, amely sokkal kisebb volt a többi könyvnél, s igen síkos vászonba volt kötve, úgyhogy kicsúszott. Míg még idegesebben lehajlott érte, újabb füzeteket csúszni engedett a keze közül, s míg az ajtóig curukkolt, több ízben elejtette ezt, azt, s végre kiment az ajtón, amelynek hol egyik, hol másik szárnyába ütdőtt bele, s látni lehetett, hogy mikor az ajtószárnyat a könyökével betette, az egész paksaméta könyvet, füzetet szanaszét röpítette zavarában, de már csak kint a folyosón. Ott aztán nyugodtan felszedhette a sima betonon.

Gyurkó János ezalatt ott állott katonásan a tanári asztal előtt.

Ez egy hirtelenpiros arcú fiú volt. Fényesre subickolt csizmájának már csak a szára volt fényes, mert a sok tombolásban a fejét beporozta, besározta s letaposta. Most úgy csapta össze a bokáját, hogy a két csizmaszár pontosan összeütdőtt és csattanó hangot adott.

- Ez katona - nevetett Koós.

Olyan is volt, mint egy huszár a sorozók előtt.

- No Gyurkó János. Mi volt ez?

Gyurkó János hallgatott.

Fogalma sem volt róla, hogy mit kérdez a tanár úr, s hogy mit akar hallani. Sohasem törte a fejét többen, csak hogy egyenes kérdésre egyenes választ adjon.

- Kérem - mondta az elnök -, maga is kint volt szombaton reggel a honvédemlékműnél az osztállyal?

- Igen.

- Az egész osztály ment, s maga is velük ment?

- Igen.

- Hogy mentek? Négyes sorokban?

- Igen.

- Pétery Pista szónokolt?

- Igen.

- Maga is meghallgatta, mint a többi?

- Igen.

- Aztán hazament?

- Igen.

- És hétfőn reggel bejött az osztályba?

- Igen.

- És vasárnap után mindig hétfő szokott következni?

- Igen.

- Vasárnap jó volt az ebéd?

- Igen.

A tanárok nevettek, s vidáman néztek a sihederre, aki olyan volt, mint egy parasztlegény. Olyan volt éppen, mint az apja, az is Gyurkó János, egyháztanácsos, aki arról volt nevezetes, hogy a csizmájából úgy dagadt ki, mint a kelt tészta a lábosból. Különböző jómódú ember volt, az adóját pontosan fizette, igennel szavazott, s életében magától egy önálló szót nem szólott az egyháztanácsban.

- Nagyon jól van, Gyurkó János. Rendben van. Magát fel fogják akasztani a többivel együtt.

Gyurkó János felemelte a szemöldökét magasra, s azt mondta:

- Igen.

Koós nagyon mulatott.

- Azt hiszem, elég... Csak még egyet, Gyurkó János: hogy kezdődik az Iliász... Mondja el az Iliász első sorát.

Gyurkó János teleszívta öblös kis mellét levegővel, aztán kivágta:

- Andramoj ennepe. Muzapo lüttropon. Haószmala pollé...

- Nagyon jól van. Elmehet.

Gyurkó János sarkon fordult szabályos tornafordulattal. A csizmáját megint összeütötte, s a csizmaszárak újra csattanó hangot adtak, azzal elindult hazafelé, olyan bátran és egyenesen, hogy ezzel az irammal nekimegy majd a tűznek, a víznek, a huszárlovon neki az orosz ágyúk torkának, s ottmarad a volhiniai mezőkön megint egy magyar hős.

A könyvei össze voltak kötve keményen, szorosan valami gyeplőszárból vágott szíjjal, amely még sárga apró karikákkal s szögecskékkal volt kipitykézve, s úgy vitte, mint a patrontáskát. Ment feszít.

- Ez a magyar gyerek - mondta Koós és humoros grimasszal nézett utána. Ebbe meg lehet bízni. Ez nem lép ki a sorból, még ha az istennyila csap is le mellette.

- Jákób.

Kiment Koós, s kiszólt az ajtón:

- Jákób.

Jákób olyan kiválóság volt az osztályban, hogy keresztnévét nem is illett volna mondani. Jákób csak egy van.

Bejött. Túl széles vállai, igen erős és nagy melle s rövid lábai komikussá tették volna, ha a szeme, szempilla nélküli szúrós, kemény szeme nem néz élesen rézvörös arcából a tanárookra.

Vele egész más hangon beszéltek, mint mással, egészen úgy, mintha máris ott ülne köztük. Tanár lesz. Néhány év múlva itt fog ülni a tanári székekben, ha ugyan Pesten nem marad asszisztensnek Eötvös Loránd mellett, mert matematikára s fizikára fog menni, mint egyszer mondta, s mindenki a legnagyobb jövőt érezte fölötte lebegni.

- Na mondja el, Jákób, mi volt ez?

- Mikor én szombaton reggel az osztályba beléptem, már az osztály legnagyobb része együtt volt - mondta kissé nyekegve, de igen megbízhatóan és határozottan, ahogy felelni szokott... s a tanárok úgy voltak vele, mint felelés alatt: az előadásmodora olyan volt, mintha kétségbe volna esve afelől, hogy tudja-e, jól tudja-e a feladott leckét, s azután legnagyobb meglepetésre rögtön kiderül, hogy nemcsak tudja, de megvan a dologról a véleménye is, mégpedig igen határozott véleménye, különösen a matematikai órákon, ahol rendszerint egy levezetést két-három egészen új módon is megcsinált mindig ilyen habozva s mégis ilyen határtalan biztossággal, hogy a tanár pillanatok múlva már nem feleltette, hanem hallgatta, s nézte a küzdését a gondolatokkal, s élvezettel figyelve a különös birkózást a témával, amelyből olyan meglepő új eredményeket hozott ki, amire az előző órán maga az előadó tanár sem gondolt...

- Valami izgatott hangulat volt, s mondták, hogy az osztály ki akar menni a honvédemlékhez... Olyan általános volt az öröm... Nem is a szabadságnak örültek, bár annak is, hanem főleg annak, hogy hazafias cselekedetet akarnak végrehajtani... és a felsőbb hatóságnak, aki az október hatodikának megünneplését az utóbbi években megszüntette, nem is lehetett igaza, mert az egész ifjúság boldogan és örömmel vett részt a megbeszélésben... úgyhogy én azonnal csatlakoztam, mert nem akartam sem rendbontó lenni, se kritikát gyakorolni... hanem inkább engedtem annak az érzésnek, hogy valami szép és nemes dologhoz csatlakozhatom...

- Mondja, Jákób, kérem - szólt az elnök, a történelemtanár -, helyesnek tartotta, hogy a fiúk titokban s szökve mentek el a hátsó kapun? Nem lett volna jobb deputációt küldeni az igazgató úrhoz, hogy ő adja meg az engedélyt a nyolcadik osztálynak, hogy kivonulhasson a honvédemlékhez?

- Késő volt. Ha egy nappal hamarabb vetették volna fel az ideát, akkor ez lett volna a helyes elintézés, de percek állottak csak rendelkezésre... mert mindjárt csengettek, s félő volt, hogy a tanár úr bejön, s akkor kútba esik az egész szép terv... mert nem lehetett azt várni, hogy a tanár úr is az osztály álláspontjára helyezkedjék... mert nem volt remény, hogy a tanár úr hivatali felelőssége miatt belemenjen egy ilyen kalandos gondolatba... tehát a leggyorsabban dönteni kellett, s én voltam az, aki a leghatározottabban kijelentettem, hogy vagy vagy... Vállalom a felelősséget... fiatalok vagyunk és a fiatalságnak több szabadsága van... mert nem terheli a meggondolás felelőssége...

Elmosolyodott. Furcsa lapos szája szélén néhány szálacska bajusz jelentkezett, szórványosan, sohase lesz tömött, szép bajusza, s valószínűleg borotválnia is kell a bajuszát. Most a mosoly valami kicsit groteszk volt az arcán, s ahogy laposan felpillantott a tanárookra, azoknak az arcán ugyanezt a mosolyt találta.

Mindenki örült a nyíltságának s az okosságának s valósággal büntársak voltak ebben a pillanatban.

- Szóval maga is felbujtó - mondta Koós kedélyesen.

- Nem felbujtó, hanem helyeslő. Magamévá tettem az eszmét, és hozzájárultam, hogy ha már csináljuk, akkor biztosan és határozottan... mert vagy vagy.

Komikusan megrántotta a vállát, s megszegte a nyakát. Benne volt a régi hajdúk hányavetisége, s olyan is volt, mint egy régi kuruc, aki együtt kiáltja a többivel az eb ura fakót.

- Jól van, köszönöm - mondta az elnök.

Jákób a fejét megbiccentette, megfordult s abban a pillanatban elment. Könyvei a hóna alatt voltak. Nem voltak összekötve, csak úgy szorította a bal karjával, de azt látni lehetett, hogy vaskapcsokban vannak azok a könyvek s füzetek, és abból egy szál sem mozdul meg, mintha présbe lettek volna szorítva.

Koós utána szólott.

- Jákób, kérem.

Jákób az ajtóban megfordult, s visszanézett rájuk. Nem tetszett neki ez a visszahívás. Látni lehetett a szemén, hogy ő meg van nyugodva, hogy dolgát elvégezte, s nem tartja szükségesnek a továbbiakat.

- Csak azt akarom magának mondani - mondta Koós, és felállott az asztaltól s előre jött, lassan egészen hozzá lépett. - Csak azt akarom mondani, hogy magának ez nagyon rosszul áll... Nézze kérem, magának nem szabad a tömeg hangulatának engedni. Érti?... Érti, mit gondolok?... Maga elméleti ember... De aki elméleti ember, annak a saját maximái szerint kell élnie... Az nagyon veszélyes, ha valaki a jellemével össze nem illő módon mások hatásának enged... Érti?... Én azt képzeltem volna, hogy maga azt feleli a fiúknak, hogy: csináljatok, amit akartok, én nem veszek részt benne. Én itt maradok az osztályban, és végighallgatom egyedül az órákat. S ha maga ott maradt volna, akkor megtartotta volna az összes tanár az óráját, és akkor nem esett volna ilyen sérelem az iskola becsületén.

Jákób elkezdett sápadni, s egész fakó lett, akkor azt mondta:

- Ha még egyszer ismétlődne a dolog, még egyszer ugyanígy viselném magamat... mert bolond az, aki a szél ellen akar állani... mert az egyén a tömeg része, és ez alól nem lehet kivonni magát senkinek...

- Na megálljon: és Nyilas?

- Az más.

- Miért?

- Nyilas nem a normális típus... Fellengző... Ő nem azért nem ment a többivel, mert nem helyeselte, hanem azért, mert... őt sértette, hogy nem ő találta ki... mert ő szeretne népszerű lenni, de nem fog tudni az lenni soha, mert egyéni érzéseinek a rabja... mert a fantáziája elragadja... és amit ő akar: az nem népszerű... mert ő ha a legszebbet is akarja, akkor is messze van a tömeg gondolkodásától... mert egyéni utakon megy...

- Ezt ő vallotta be magának?

- Mit?

- Hogy ő szerette volna kitalálni?

- Én nem beszéltem azóta vele.

- Szóval ez csak a maga feltételezése. Nem azért maradt ő ki, mert az igazgató öccse, tehát nem mert?

- Nem.

- Ezt biztosra veszi?

- Igen.

- Nem gondolja, hogy maga túlbecsüli Nyilas Mihályt?

- Nekem jó barátom.

- Szóval többre becsüli magánál?

Koós ezt úgy mondta, hogy egészen az arcáig hajolt Jákóbnak, aki jóval alacsonyabb volt nála, pedig ő sem volt magas ember. Szúrósan és mereven nézett a fiú szemébe.

Jákób azt mondta:

- Nekem kötelességem erre felelni?... mert... úgy gondolom, hogy a vizsgálat csak azokra vonatkozhatik, akik részt vettek a bűntényben... ha ez egyáltalán bűntény... de azokra nézve is vallomást kell tenni, akik nincsenek benne?...

Koós elrántotta a száját. Vastag ajkai gúnyosan torzultak el.

- Nem kell felelnie, elmehet.

Jákób elment, lehajtott fejjel és tűnődve, nyugtalanul, de határozottan.

Koós visszajött az asztalhoz.

- Ez egy furcsa ember... Ez egy forradalomban mindnyájunkat felakasztatna... Ennek elvei vannak. Ha az ember meggondolja, hogy egy ilyen kis osztályban milyen különböző típusok vannak együtt... Nem tudom én, mi lesz ebből az országból. Szerencsére elmúltak a forradalmi idők. Olyan Saint Juste lenne ebből, mint annak a rendje.

5

Mikor a szoba besötétedett, eszébe jutott, hogy mennyi dolga van, haza kellene menni és tanulni. Az egész délutánt elbeszélgette, s ezeknek is dolguk van.

Hirtelen felállott, s ment is.

- No, hova szalad? - nevetett fel Jákób bácsi, s bozontos bajsza rezgett az orra alatt kétfelé.

Ők is olyan szívesen diskuráltak a diákkal, hogy egész elfeledkeztek a munkáról. Pedig a malacok sírtak az ólban, a tehenet is fejni kék, de egy parasztembernek olyan ritkán van módja benne, hogy úrifíúval beszélgessen, s bennük volt még a régi alázatosság az úri renddel szemben. Úgy néztek fel erre a fiatal diákra, mint annak a magas társadalmi rendnek a képviselőjére, amely akkora hatalommal él a fejük felett, elérhetetlenül, megközelíthetetlenül. Nekik már egy kicsit kivételes helyzetük van, mert a kis házat most már másodízben tanárok vették ki, most éppen suszter lakik benne, de nemrégen, míg az igazgatói lakásba nem költözött be az úrfi bátyja, addig itt volt az úri rend a házban, s az ő elődje is egy segédtanár volt, aki már elköltözött a városból más iskolába. Ők már kicsit hozzá voltak szokva az urakhoz, mert az igazgató úr is igen barátságos volt, de ő még azért hétköznapi nem szokott elüldögelni náluk, de vasárnap néha megtisztelte őket azzal, hogy bejött, s leült egy kicsit, ha nagyon hívták. Úgy bántak ők ezekkel az urakkal, mint a kényes madarakkal, óvatosan igyekeztek becsalogatni, csak úgy csínján, hogy meg ne ijedjenek. Mindig kedvesek voltak hozzájuk, s nagy becézéssel szoktatták ahhoz, hogy a paraszt is ember s a paraszttól se kell félni. Mert különben legfeljebb az orvost látták néha, ha baj volt, s azzal is olyan kimondhatatlanul szívesek voltak, hogyha egy orvos bejött hozzájuk, az többet nem felejtette el, hogy milyen kedves, szíves emberek ezek az öregek, hogyha az utcán találkoztak is, olyan köszönéssel köszöntek egymásnak, mintha valami titkos melegség volna köztük. Szeretettel köszöntek neki az utcán, mint valami elszakadt rokonnak, akit az Isten összehozott velük egyszer a nagy baj idején. S az orvosok is úgy emlékeztek vissza rájuk, mint valami jó emlékre. Igaz, az orvos azért, mert kötelessége volt ápolni a klientélt, de azért mégis volt köztük egy kis ráismerés. Egy kis emberi vonzalom. Annyira távol voltak egymástól, hogy nem felejtették el, hogy az öreg Jákóbék, szegények, a betegség idején is milyen kimondhatatlan kedvességgel vették körül az orvost, mintha nem is orvos lett volna, hanem egy kedves rokon, aki egyszer mégiscsak bepillantott az életükbe, s ez összekötötte volna őket a szeretetnek valami szálával.

- Énnye, de hirtelen ember - mondta nagy nevetéssel Jákób bácsi, de a felesége még ezt a szót is sokallotta, s enyhítette.

- Neki is dóga van - mondta becéző gyöngédséggel, s a szemével megsimogatta a diákot -, ugye, Misi úrfi.

Misi odanyújtotta a kezét Jákób bácsinak, aki fel sem állott, csak megfogta a kezét, és kissé tovább tartotta a markában, mint szabad volt. Úgy tartotta, mint mikor a kalitkából kijön egy pillanatra a kis madár, és kellemes bizsergést érzett az ujjában, hogy egy drága madárka, egy úrigyerek rászállott.

Jákób néni azonban kikísérte a konyháig, s utánanézett, mikor kiment az ajtón az alkonyodó estébe. Ő maga rögtön a moslékosdézsa után nézett, hogy korpát keverjen bele a moslékba, amit a malacok már úgy várnak, idehallik a sírásuk. No csak sírjanak, ők mégiscsak jobban elvárhatnak, mint az úrfi.

Misi kilépett a ház elé, s egy pillanatra megállott. Maga sem tudta, mért. De már a másik percben tudta. Azért, mert önkéntelenül a kislány után szaglált, s meg is látta a lányt, ahogy az ól tájékán fellibbent vékony szoknyájában, mert ezen a vidéken nem bokorugró szoknyát hordtak már ebben az időben a lányok, hanem uras egy szál szoknyácskát, amiben keskeny és karcsú maradt.

A lány egy pillanatra megdermedve nézett felé, aztán hirtelen elijedt, és futva szaladt, maga sem tudta hová, a boglyák felé.

Misi kigyúlva és halvánnyá meredve nézett utána. Olyan fürge volt a lányka mozdulata. Elég magas lány volt már, s ő nézte, csak nézte, ahogy a szénaboglya megett megbújt. Olyan csiklandó volt a mozdulata, hogy a vére egyszerre lángba szökött.

Még mindig csak ott állott, s észrevette, hogy a lány, aki egészen a boglya megé búj, kidugta a fejét és felé kémlelt.

Tehát ez úgy lesi őt, mint ő.

Erre valami szédülés jött rá. Egy kicsi pillanatig az volt az érzése, hogy utanaszalad, s ott a boglyák körül kergetni fogja, de attól félt, hogy úgyse tudja megfogni, s kompromittálja magát, meg nem is lehet, ugyan mit gondolnának az öregek, ha kinéznek vagy kilépnek s rajtakapják.

A lány fejécskéje is eltűnt, a fehér kendővel, s ő szédelegve, de önmagán uralkodva elindult a kapu felé.

Csak mikor kilépett az utcára, akkor érezte, hogy milyen jó lett volna, ha a lányt valamiképpen meg tudta volna csípni. Valósággal arra gondolt, hogy megcsípni. A vékony karját megfogni, megszorítani, a derekát átölelni, s az egész kis testét magához szorítani.

Jobbra fordult az utcán, kifelé a városból, s elkezdett oly gyorsan sietni, szinte futott. Nem tudta, mért. A vére kergette és a fantáziája. Egyszerre csak azon vergődött és tépelődött, hogy nagyon rosszul csinálta. Hamarább kellett volna kijönni, s utána járni a lánynak. Szólani is kellett volna, hogy híjják be. Beszélni kellett volna vele. Ha ő kívánja, az öreg Jákóbék nem tagadták volna meg azt a kívánságát, hogy a kislányt, az Esztit behívják.

De hol volt neki ahhoz bátorsága és gyakorlata. Hiszen ő az első pillanattól kezdve ugyanolyan zavarban volt, amint megtudta, hogy lányuk lett az öregeknek, mint a kislány, mikor meglátta, hogy fiú van az öregek mellett... Ez, ez izgatta különösen, hogy a lány ennyire vad volt és ijedt. Ez forralta a vérét, s rémült kéjeket okozott neki. Csudálkozott azon, hogy annyit tudott beszélgetni az öregekkel mindenféle semmiségről, igaz, mindig ott volt a vérében egy kis melegség, és titokban várta, hogy a lány mégiscsak bejön, s ha bejött volna, s egy trampli parasztlányt talál benne, akkor elmúlt volna ez az izgalma, de ez a váratlanság, hogy csak úgy meglátta a kis leskelődőt, ez felkorbácsolta.

Elkezdett működni a képzelete. Mi lett volna, ha ő olyan bátor, hogy utána megy, ha kergetőzik vele, ha a boglyák közt megfogja, megölelhette volna.

Most már úgy szaladt, mint akit kergetnek.

Az utca nagyon hosszú volt, és mindkét oldalon apró nádfedeles kis házak voltak. Csupa olyan ház, mint a Jákóbéké. Mindenikben van egy-egy ilyen fiatal lány, s neki sohase lesz módja, hogy velük cicázzon s hancúrozzon a szénában, pedig az nagyon jó lehet. Milyen jó lenne parasztleány lenni, akkor szabad volna a vásár. És akkor tudná a módját. Mert ő egyáltalán nem képes lányokkal beszélni. Otthon csak fiútestvérei vannak, s azok ugyanolyan kamaszok, mint ő, de valamivel mégis okosabbak és bátrabbak. Őt a sok könyvolvasás egészen elrontotta, nem tud élni s nem tud mit csinálni hasonló esetekben. Úri lányokkal sincs soha találkozása. Van egy csomó lányemléke. Minden lányba rögtön szerelmes, akit meglát, de csak messziről. Ha arra kerül a sor, hogy egy lány a szobában van együtt vele, akkor már meghal a rémülettől, és nem tud szólani. Egyszer, most két éve, legátus volt, s a húsvéti ünnepekre egy régi pap ismerősükhöz vitték ki. A pap bácsi egy hatalmas, nagy ember volt. Még az ő nagyapjának volt paptársa, így is jutott ki hozzá legátusnak, a nagybátyja intézte el, hogy Csere bácsi nem kért legátust Debrecenből erre a húsvétra, hanem ő ment.

Ennek a pap bácsinak egy sereg lánya volt. Volt köztük már asszony is, de otthon volt még három darab szép, kíváncsú lány, mind a háromba beleszeretett. A legnagyobb egy sovány és sápadt lány volt, de oly intelligens, mintha iskolákat végzett volna. Sokat olvasott, s nála egy évvel idősebb volt, az Adél. Ezzel érzett a legerősebben lelki rokonságot. Úgy érezte, hogy ez a lány ki tudná egészíteni az ő életét, olyan harmóniában tudott vele lenni. Mindenben egyetértettek, mindenről ugyanaz a véleményük volt. Akár irodalomról volt szó, akár az életről. Ha ő már akkor felnőtt lett volna, gondolta, s abban a helyzetben, hogy élettársra lett volna szüksége, ez az Adél lett volna a legalkalmasabb arra, hogy feleségül kérje, s úgy el tudta volna az életét vele képzelni, hogy egy egész életen át boldogan és nyugodtan élt volna vele.

A másik lány, az tele volt vérrel, s volt benne valami tehénszerű. Olyan volt, mint egy mosolygó, szép kövér test. Jó lett volna rátapadni, ölelgetni, csókolgatni, ciróztatni, öltöztetni. Ez egy passzív teremtés volt, olyan volt, mint egy háremhölgy. Csak ülni és nevetni és mosolyogva nézni az életet. Ez ellen igen tiltakozott gondolatban, egy ilyen feleség neki nagyon kevés lett volna, mert neki lelki életre van szüksége. Menyasszony is volt, valami uradalmi gyakornok volt a vőlegénye, aki akkor húsvéton nem jöhetett el, mert a gróféknál valami olyan dolga volt, hogy egy órára sem tudott belovagolni a faluba. A lány emiatt volt olyan csendes és buja és kíváncsú. Ő folyton érezte rajta, hogy várakozik, és azért van tele az arca piros mosollyal, mert az el van adva, s várja a csókokat és tapogatásokat, s egész idő alatt egy várakozó száj volt az egész lány, s ő sokszor volt abban a kísértetben, hogy rátapad arra a nyitott s nedves szájra, s ha csak egy pillanatra is, de beleolvad, és úgy érezte, hogy csak meg kellene tenni, nem találna visszautasításra, mert a lány, a Berta, az engedné, mert nem bír a vérével. De nem mert hozzányúlni, annyira félt a lány butaságától, hogy reszketett attól, hogy a percnyi kéj miatt rajta marad, s akkor neki kell az egész életen át aztán eltartani ezt a tehenet. Mindig csak annak nézte, és mondta, s valósággal szökött előle, bár a Berta egy pillantásra sem méltatta, csak az a szédült érzése volt körülötte, hogy ez annyira várja már a beteljesülést, hogy bizonyára semmit sem habozna, s odaadná neki magát. Ezért inkább az Adélhoz menekült, s azzal ült a konyhában, míg az a házimunkát cseléd nélkül végzi, s elméleti dolgokról vitatkoztak, hogy minden vita vége valami tökéletes megegyezés legyen... Milyen kár, hogy ilyen öreg az Adél, már tizenkilenc éves. Mire ő felnőtt, akkorára igazán aggszűz lesz. Különben Adélról is hallott valamit, hogy egy gépész udvarol neki. Ez maga elundorította. Látta mint gépésznét, a filozófiájával és az olvasottságával, s nem tudta elképzelni, hogy egy olajos és mocskos gépész, hogy vetheti a szemét egy ilyen finom és nemes lélekre. Micsoda élet lesz az. Ha hozzámegy, csak azért, mert otthon nem maradhat örökké.

Volt még egy harmadik kislány is a háznál, Ibolya.

Ez az Ibolya olyan hirtelen nőtt tizenhárom éves kislány volt; a legkisebb gyerek. De olyan nagy volt, mint a nővérei. Tele volt az arca pattanással s a szeme mindig nedves volt. Egészen buta kislány volt, aki csak most végezte el a hat elemi, s mivel az apjuknak nem volt rá pénze, nem tanult tovább, hanem otthon maradt, s lány kezdett lenni. Igen szép termete volt. Olyan királynői termet, s gyönyörű haja. Barna és csillogó haj, olyan dús, mintha erővel nőtt volna a fején, csak úgy szökött ki a testéből, mint a kövér talajon a fű. S azok az örökké nedves szemek. Nagy dióbarna szemek; gyönyörű szemöldök, csak az a rettenetes sok pattanás ne lett volna az arcán, pedig milyen finom bőre volt, mintha soha napon nem lett volna. Ebben is volt valami a Berta háremhölgyeszerűségéből, de ruganyos volt. Hurinak lehetett volna nevelni, táncolni kellett volna neki, hastáncot járni egy keleti basa háremében.

Egyszer együtt maradtak a szobában, ahol hált. Ő ugyanis a szalonban hált. Volt ott egy ágy, s a szalon fala tele volt japán legyezőkkel s fényképekkel. Hideg, kifűthetetlen szoba volt, még húsvétkor is oly hideg, mint egy jégverem. Nedves levegőjű szoba. Ibolya takarított. Nem

nagy dolog volt ez a takarítás, csak éppen helyre tologatta a székeket, s kis seprővel leporolta a bútorokat és a szőnyegeket.

Ahogy ott hajladozott és motozott, oly véghetetlenül szép volt, és a leeresztett japán függönyök mellett félhomály volt, benne egyszer csak előmlött az a sok vágyakozás, amit itt a három nap alatt magába gyűjtött a három lány levegőjében, és átölelte.

A lány, Ibolya, meg se mozdult, oly ártatlan volt, mint egy kis ibolya, s ő megcsókolta.

Ibolya hagyta. Erre ő erőszakoskodott, s Ibolya visszacsókolta. Akkor ő letiporta és csókolta az arcát, ahol csak érte. A haját, azt a csudálatos haját, a szemöldökét, a márványsima fehér homlokát. Száz meg száz csókot rakott rá.

Végre zörgést hallottak kint a konyhában s szétváltak. Az Ibolya össze volt kócozva, a haja szanaszét dülva, s lángvörös volt. Ő lassan kisomfordált a szobából, az egész idő alatt egy szót sem szólottak, ő óvatosan kiment az udvarra, végigment a kerten, fel a Tisza-töltésre. Annak a partja mind sűrűn tele volt ibolyával, virágba volt borulva az egész határ, minden kék volt az ibolyától, és illatos az egész világ, a levegő és a napfény, s ő szent esküvéssel esküdött meg, hogy feleségül veszi Ibolyát.

Azóta elmúlt két év, s még egy levelezőlapot sem küldött nekik. Ez mind átvillant benne, s most, hogy az Esztire gondolt, az járt az eszében, hogy ez is egy kis Ibolya, ennek is az lett volna a sorsa, ha most utánamegy. Megismétlődött volna az Ibolya meséje, sok csók a szénában. Jaj, rettenetesen fel volt dülva.

Az utca végén szembe jött vele a magyartanár. Már messziről megismerte Babarczyt. Úgy tett, mintha nem látná, mert hirtelen eszébe jutott, hogy most folyik az inkvizíció az iskolában, s a tanár tudja, hogy ő nem volt ott a szombati lázadásban, pedig az ő öccse is ott volt. Úgy tett, mintha nem is látná a tanár urat, s elrohant mellette.

A tanár megállott, visszanézett utána, nem szólt, továbbment, de ő a hátában még akkor is ott érezte a tanár szúrós barna szemét, mikor kiért a városból.

Ijedten ismerte fel, hogy itt a Paradicsomkert s a honvédemlék.

Elfordította a fejét, még látni sem merte azt a helyet, amely mintha az ő szégyenének az emlékét őrizné, s továbbrohant be a pusztába.

A város alatt a nagy alföldi pusztá kezdődött.

Szélmalom állott jobbról is, balról is, és ahogy hosszú karjaival motollált, olyan volt, mintha felé nyújtogatta volna a karjait, de ő csak szaladt be a pusztába a széles és végtelen hosszú, s nyílegyenes országúton. A pusztá az erősen alkonyodó estén olyan volt, mintha a tenger habjaiba vetné bele magát.

Megállott, s teleszívta a tüdejét az alföldi hűvös levegővel. Szél jött szembe, s nekiszegült, jólesett, hogy a pusztai szél csitítja forró homlokát. A kalapját is levette, s érezte, hogy a szél borzolja a haját. Ez jólesett s örült, hogy hosszú haja van, s azt feltúrja a szél. Költőinek sejtette a külsejét, s úgy szegeződött szembe a nagy és végtelen sima csönddel, mint egy magános lélek, egy elveszett és eltűnt lélek, aki szellemszárnnyakon bolyong a pusztaságban.

Fát látott messziről, egy kopaszodni kezdő vadrkörtefát, s hirtelen hozzá menekült, mint segélyért, mintha barátot, megértő testvért talált volna a nagy semmisségben. S ahogy rohant a fa felé, egyre hevesebb ölelő vágyat érzett iránta.

Úgy állott ott a fa csupasz karjaival, hogy szinte belerohant az ölelő karokba. Amint hozzáért, nekiesett a fának, átölelte, s felmászott rá.

A fa érdes oldala tépte, marta a ruháját, érezte, hogy a ruha romlik, szakad rajta, nem törődött vele, egészen meg volt bolondulva, s csak akkor nyugodott meg, mikor elérte az első ágakat, s felkapaszkodott a koronájába.

Végre fent volt. Ráállott a legalsó ágra. Ez nem volt elég, egyre feljebb, feljebb. Sehol egy lélek, emberi életnek semmi nyoma. Most úgy érezte, mintha az égben volna, s ott állott a legmagasabb csúcson, és most belépni a hurik paradicsomába.

Izgatta magát, míg csak ki nem elégült.

Mintha az éggel találkozott volna, mintha a mindenséggel ömlött volna együvé.

Akkor összeomlott s kábultan, és maga sem értve, hogy hol van, s mi történt vele, hamar összegubbaszkodott belefogódzva a fa ágaiba, meghúzódott, mint egy kopott madár, s vizslatva és lesve pillantott le maga alá a földre.

Az ég e pillanatban csodálatos volt.

Szemben volt vele az alkonyat véresen és tragikusan. Az ég olyan volt, mint egy vérbe borult csatatér. Millió szín vonaglott az égen, mintha az ő kiömlött vére festené.

Jaj, rettenetes ez az élet.

Bűntudat és bűnbánat hasogatta.

Mért van ez, s ki ő. Mért tombol benne ilyen kielégíthetetlen vágy és pokoli szomjúság.

Utálta magát, leköpte magát. Ez az a nagy lélek, amivel önmagát ünnepelte. Micsoda undok hernyó. Itt találja magát egy idegen fa tetején, s egyszerre rettenetes magasságban maga felett az eget, amely mintha kacagott volna rajta, az ő kicsiségén. Az arany- és vérszínek orgiája milyen határtalan végtelenség az ő mámore mellett, s benne elmúlt minden, s az égen íme ott van minden. Milyen kicsiség ehhez képest az ő minden álma és fantáziája...

Borzalmas fáradtságot érzett. S ha arra gondolt, hogy milyen messze elszaladt a várostól, s még haza kell menni.

Hogy fog számot adni, hol volt, mit csinált, ha a bátyja megkérdi.

Hol volt és mit csinált, mialatt összes testvérei, az osztály bűnösei az inkvizíció borzalmait élték át.

Undor.

Belefeküdt a fa ágaiba, s lehunyta a szemét, s átengedte magát az ölelő és tartó karok hideg érintésének.

Talán még el is aludt egy pillanatra, mert oly ijedten ébredt magára, hogy rettenve kapaszkodott meg, hogy le ne essen, mint a megfagyott madárka a gallyról.

Már az égen elmúlt a ragyogás. Az ég is kielégítette magát, s most az is szürke lett és fakó. Elmúlt a nap utolsó öröme, s ónos szürke színek telepedtek a mindenségre.

Itt az ideje. Haza kell menni.

Fáradtan és törődötten csúszott le a fáról, s a ruhája tovább kopott és tovább szakadt, s lent érezte magát a földön, s nem volt benne öröme. Nem érezte szilárd talajnak a talpa alatt a földet. Nem érezte az életet biztosnak maga előtt; a jövőt, az életet. Látta, hogy szenvedélyek, s hiábavaló szenvedélyek rabja. Szeretett volna meghalni.

Azóta vacsorára terítenek odahaza.

Édes nagyanyja aggódva lesi az ajtó nyílását, mikor jön meg ő, hogy el ne késsen a vacsoráról. Bátyja szigorúan lépked a szobájában s szíjjá a szivarját, s ő nincs... Neki még egy óra is kell, míg hazaér... S neki visszafelé meg kell tennie azt az utat, amelyen jött. Undorral gondolt rá, hogy esetleg szembetalálkozik megint a tanárral... Iszonyodott, hogy el kell mennie a kis ház elé, ahol délután volt...

És mégis haza kell mennie, bármi történik is...

Szédülő fejjel, gépiesen, fáradtan taposta a rögöket, s haladt egyre-egyre közelebb a szélmal-mok felé. Már azoknak is megállott a vitorlája, ugyanolyan csüggedten lógtak a szárnyak, mint az ő lelke.

6

Már a piacon volt, s boldog volt, hogy senkivel sem találkozott. Vagyis: hogy a tanárral; egész idő alatt bizonyos volt benne, hogy találkozni fognak, mert Babarczy meggy hazafelé, s íme csakugyan.

A szeme megmeredt, s sokáig nézett rá messziről. A tanár úgy ment, ahogy szokott, kissé vaskos termetű volt s nehézkes lépésű, pedig nem volt idősebb harminc évesnél, de sohasem sportolt, s mindig az asztal mellett ült egész életében. Egyszer volt nála Misi, egy igen kicsiny parasztház volt, ahol lakott, de az egész házat bérelte. Az utcára volt két szoba, ebben ő lakott. Valami gazdag papnak a fia volt, Hajdúböszörményből talán, az apja már nem élt, hanem a nagybátyja, egy másik igen nagy alföldi városban, már nem tudta hol, pap volt és történetíró, ismert nevű ember, a Magyar Tudományos Akadémiának is levelező tagja, s ez az ő szemében fényt vetett a tanárra, aki meggyőződése szerint szintén akadémikus lesz annak idején, híres lesz, és nagy név, s ezért kivételes respektussal volt vele szemben. Az öccsénél volt akkor, aki a konyhán túl az udvari szobában lakott egyedül, még cseléd sem volt a házban; különös volt az egész. Hátul istállók voltak, mint Jákóbéknál és tágas udvar, de sem csirke, sem tehén, sem egy árva kutya nem volt az udvarban. Olyan volt az, mint egy kihalt hely. Tisztára seprve és egyetlen nyom nem volt a porban. A tanár úr nem volt otthon, és Pimpi bevezette a bátyja szobájába az ő kérésére. Mindkét szoba tele volt könyvvel. Annyi könyvet még nem látott magánembernél. A belső szobában két fal a gerendás padlásig deszkapolcokkal volt tele és teletömve könyvekkel. Volt köztük sok aranyvágású régi könyv is, nagyon régi könyvek, és lent óriási föliánsok. Csudálkozva nézte a sok ezer kötetet, csupa latin nyelvű könyv, s nem értette, mire az. Pimpi nem volt valami beszédes fiú, csak annyit mondott, hogy ez az apjuk könyvtára. A nagyapjuk is református pap volt, s annak az apja is. Így gyűlt fel századok alatt a könyv a családban, s az most mind itt van a tanár úrnál. Pedig több testvérük volt, fiúk, volt már kész tanár is köztük, különböző református kollégiumokban, de azok nem kaptak ezekből egy darabot sem, mind itt volt együtt.

Ez a két szoba olyan hatással volt órá, mint valami kriptá.

Nyomasztó volt neki, pedig ő is imádta a könyveket. De csak azt a könyvet, amit elolvasott vagy el akart olvasni. Hanem, hogy így halott könyvek tengere vegye körül, ez éppen úgy megborzasztotta, mintha egy kihalt tengeri csigákból rakódott szigeten kellett volna élnie. A szoba tele volt szivarfüsttel. Olyan szaga volt, mint egy kávéháznak reggel felé, de itt nem szellőztettek soha. Megáporodott füst, keserű és rosszízű. Igen ócska bútorok, de nagyon jelentéktelenek. Parányi íróasztal, rajta nagy tintatartó s porzószerű. Öreg tollszárak tömege, kitörött tollakkal. Az egész oly ijesztően barátságtalan volt.

Ahogy most a tanárt látta közeledni, ezt a szobát érezte, mintha magával hozná és állandóan körülötte volna. Ezért is volt olyan sápadt az arca, s kék szemei ezért néztek olyan közömbösen és bágyadtan.

Nem tudta, mit csináljon. Köszönjön-e vagy ne. Az elébb nem köszönt. Akkor most sem kellene. De ezt se merte. Vagy átfusson a piacon a másik oldalra. Gyávaságnak érezte, s nem is merte megtenni. Inkább azt tette, hogy ott maradt a szeme a tanáron, s ment vele szembe. És mikor egészen közel voltak, akkor elfordította a szemét, s merevedetten továbbment mellette.

- Misi - szólalt meg a tanár.

Ő megállott, és a fakóságból egyszerre lángvörös lett.

- Maga úgy jár az utcán, mintha a fellegekben járna.

Nem felelt.

- Egy kis életet, barátom. Benne kell lenni az életben... Megvolt a konferencia...

Csak most villant fel előtte, hogy a tanár úr azért volt benn az iskolában, mert be volt rendelve, hogy a vizsgálat után azonnal megtarthassák a tanári konferenciát a lázadó diákság ügyében.

Állott és hallgatott, és mereven nézett a tanárra.

- Érdeklí, mi az ítélet?

- Igen, tanár úr.

- Gondos Márkot consilium abeundira ítélték... A többieknek szabályszerű lesz, mindenkinek a magaviselete.

Szabályszerű, az azt jelenti, hogy nem szabályszerű, vagyis kettes. Neki is többször volt szabályszerűje, rendszerint szórakozottsága vagy makacssága miatt. Olyankor otthon nagy keserűség volt, mert a szülők túlbecsülték az iskolai bírálatokat, s azt hitték, annak valami nagyot kell elkövetnie, akinek a magaviseleti kalkulushoz hozzányúlnak. Mert ez az egész ifjúság hozzá volt fegyelmezve ahhoz, hogy a megszabott határokon túl ne lépjen.

Legutóbb újra elolvasta a Csokonai életrajzát, s azt olvasta, hogy Csokonai, mint nagy diák és fiatal tanár a növendékeit kivitte a Nagyerdőre, s ott együtt pipázott velük, és nótákat daloltatott öreg tanár társáról s a gazdasszonyáról, aki olyan jól tudta csinálni a hagymás vetrecét. Ez ma elképzelhetetlen. Szinte megérthetetlen. Ebben a korban igen nagy iskola-utálat volt a fiúkban. Olyan nagy, hogy minden módon szabadon kifejezést adtak annak, hogy a tanulást utálatos kényszernek tekintik, s a tanárokat egyenként és személy szerint gyűlölik, vagy inkább utálják, de arra emberemlékezet óta egyetlen iskolában sem volt példa, hogy bent az iskola falai között ennek az érzésüknek kifejezést is adtak volna. Csalni a tanulással, a sűgással, az egymás dolgozatainak leírásával, svindlikkel; kijátszani a tantervet, és semmissé tenni a tanulási eredményeket, azt igen, de egy őszinte szó el nem hangzott.

Benne volt a levegőben, hogy a gyermeket már csecsemőkora óta megfékezzék. A gyermeket még ebben a korban verték. A jó szülőnek kötelessége volt megfenyíteni a gyermekét. Vesszővel, pofonnal, hátbavágásokkal, hogy a lépe majd leszakadt. A gyermek testét úgy tekintették, mintha gumiból volna, s nem okozna neki kárt. De a brutális verések korának azért már vége volt. Misi kisgyermek korában hallott egy esetet, hogy egy gyermek az apja fizetését, amit papírban kapott, játékból elszabdalta, erre az apa rálépett az egyik lábára s a másikat megragadva, kettéhasította a gyereket. De ez az ember erdész volt, erdőkerülő vagy vadőr, s több ilyen esetet többet egész életében nem hallott.

Nem is volt szükség ilyen szörnyű eszközökre, mert a levegőben volt a megfegyelmezettség.

Politikailag volt már megfegyvelve a nép. Kivált az intelligencia.

Mameluk volt az egész világ. A kormánynak alázas szolgálja, s a szülő legelső szava az volt a fiához, hogy megérezte vele, hogy senkinek semmi téren nincs szabad akarata. Hivatalnokréteg adta a legtöbb diákot, s a hivatalnok valósággal szellemi pária volt, akinek nem volt szabad akarata. Szavazni a kormánnyal kellett, s a hivatalfőnök és a szolgálati viszonyban levő főnökök biztosan szállították a szavazópolgárokat a szolgabírónak, a főispánnak. A nemzet közszelleme volt béklyóban. S ez olyan destruáló hatással volt az egész világra, hogy az új generációk már úgy nőttek, hogy akaratnélküli engedelmes szolgálói legyenek a hatalomnak. A karcagi végrehajtó az új főispánnak azzal tisztelt, hogy „a mindenkori kormánynak alázas szolgálja X. Y.”

Ez a csodálatos szolgálai szellem ült ott a Misi magatartásán is, míg a tanár előtt állott. A tanár a felsőbbség volt, amelynek joga volt kedélyesnek lenni lefelé, ha akart, bár nagyon ritkán akart. Ez a tanár talán még egy diákot sem szólított meg az utcán, s őt se szólította volna meg, ha nem sértette volna, hogy ma már másodszor megy el mellette köszönés nélkül. S most, hogy megszólította, zavarba jött. Gyöngébb ember volt, mint hogy valakit rendre tudjon utasítani az utcán, hát kénytelen volt emberi hangon szólni, bár érezte, hogy ez nem illik össze tanári méltóságával, ő is szavazógép volt. Azt szavazta, amit az igazgató akart. Mert mért tegye ki magát valami zavarnak vagy félreértésnek. Nem bírálta felül az előzetes döntést, megérezte, hogy az igazgató mit kíván, s mivel ő az igazgató párthíve volt, most az igazgatói választásnál is, tehát természetes kötelességének tartotta, hogy igennel szavazzon egy diák kicsapásának dolgában.

Egy pillanatig úgy volt, hogy még valamit mond az engedelmesen hallgató diáknak, de aztán meggondolta magát, s csak annyit mondott atyai figyelmeztető hangon.

- Hát máskor köszönjön.

Ezzel biccentett, s továbbment.

Misi ottmaradt, s csak lassan indult el. Úgy érte ez a hír, mint egy főbevágás.

Egy zsidó fiút kicsaptak. Érezte, hogy igazságtalan volt az ítélet, mert ki van zárva, hogy az osztályt valamire fel tudta volna uszítani egy fiú, akár zsidó, akár nem. Míg ő az osztályban volt, nem is hallotta a Gondos Márk különösebb szerepét. Senki sem hivatkozott rá. A hangja nem maradt az emlékében. Ennél váratlanabbul nem ítéltettek volna. Pétery Pistát hallotta. Az igen, az kiabált, és sürgette az elmenetelt, de másra nem emlékezett.

Lógó fejjel bandukolt a templom felé.

Egy bolt volt a sarkon, amellet néhány fiú állott.

- Nyilas, Nyilas - hallotta. Megállott.

A fiúk körülvették.

- Mit mondott Babarczy?

Ő hallgatott.

- Miért nem mondja meg?

- Gondos Márk consilium abeundit kapott.

- És a többiek?

- Szabályszerűt.

- Ez az egész?

A fiúk elkezdtek nevetni.

- Akkor jó, a fene bánja a szabályszerűt. Az érettségibe is beleírják?

- Azt nem mondta. Nem hiszem.

- Persze hogy nem. Beleírják a félévibe s aztán vége. Ezt elég olcsón megúsztuk.

Steiner sietve jött a templom felől. A templomon túl van az iskola.

- Tudjátok már? Gondos Márkot kicsapták, de azt mondta neki az igazgató úr, hogy joga van a püspökhöz fellebbezni.

Erre nevetés lett. Látták a sovány Gondos Márkot, aki nagyon zsidós volt, hogy a püspökhöz megy, akinek ott lógott arcképe az igazgatói irodában. Szép fehér bajszerű aggastyán, a haját úgy fésüli, mint az irodalomtörténetben Bajza József.

- Gondos jajgatott, hogy neki nincs pénze útiköltségre Debrecenbe, erre Koós megindította a gyűjtést, és a tanárok összeadták neki az útiköltséget.

Misi meg volt sértve, hogy erről nem szólt neki Babarczy tanár úr.

Hamar elbúcsúzott, mert sietnie kellett vacsorázni haza.

A templom háttal állott a piacnak, a tornya egy mellékutcára nézett. Felpillantott a magas épületre, amelynek igen apró ablakai voltak, s azok is fent, egészen az eresz alatt. Ez tetszett neki, mert roppant puritánságnak vélte odáig, amíg meg nem magyarázták, hogy azért épült így, mert abban az időben nem volt szabad a protestáns templomokat homlokzattal a város főterére építeni. Ablakot is csak úgy volt szabad rajtuk alkalmazni, hogy ki ne lehessen rajtuk látni. 1790-ben. Ma már mulatság, akkor tragédia. De azért ez a tilalom tette komoran impozánssá a templomot.

Végre otthon volt. Futva, lélegzetszakadtan ért be az iskolaudvarra, s a jobbra álló kisebb épület az övék. Három lépcsőt ugrott egyszerre, s két lépéssel a tornácon volt. Sietve be.

A következő percben már bent volt a szobában. Az ebédlőben.

Az asztal közepén égett a nagy lámpa. Körégős fehér nikkeltalpú s öblű petróleumlámpa, s erős fényt vetett az asztalra.

- Kezét csókolom - köszönt a nagyanyjának, aki már az asztal mellett ült, s az asztalon volt az étel.

- Te hol jártál, fiacskám?

- A mezőn voltam.

- Minek késel el?

Már jött a bátyja a másik szobából, szigorú arccal, ahogy szokott. A szemöldökei közt a két mély ránc erősen gyűrött volt. De ahogy leült az asztal mellé, s a szervétát szétbontotta s a nyakába kötötte, elmosolyodott, s mintha azonnal más ember lett volna.

Juhtúrós galuska volt vacsorára.

Olyan szépen evett a bátyja, hogy odalopakodott a szemével, s gyönyörködött benne. Nem sietett, nem volt mohó, nem volt neki fontos az evés, a villájával gondosan szedegette fel a tésztalapokat.

- Tudjátok már az ítéletet?

- Igen.

- Honnan?

- Én az utcán találkoztam Babarczy tanár úrral, s ő megszólított, és megmondta.

Várta, hogy a bátyja meglepődjön, mert az ő érzése szerint ez valami nagy szenzáció volt, hogy Babarczy tanár úrral beszélt. Mintha azt mondta volna, hogy egy arkangyal leszállott az égből, és az trombitálta neki. De a bátyja nem ütődött meg rajta.

Tészta után almát kaptak, s a bátyja nagy kényelemmel és igen művészi biztonsággal hámozta az almát. Ezt szerette volna megtanulni. Hogy hogyan lehet ilyen kitűnően bánni a késsel, villával, de ő csak a kezébe vette az almát és úgy hámozás nélkül beleharapott. Úgy szerette az almát rágni, mint gyermekkorában otthon a fa alatt. Egész más íze volt az almának, ha meghámozták, mintha nem is alma lett volna, hanem elkészített étel.

- Azt mondja a régi nemes szabály az almára, hogy: „ha az alma olyan piros, mint a legszebb lány arca, akkor is hámozd meg, és ha a körte olyan rücskös, mint a legöregebb vénasszony bőre, akkor is edd meg.” Az alma héjában néphit szerint ártalmas, a körtében egészséges savak vannak.

Ebben a percben kint az előszobában nagy hangok voltak. Mindnyájan felfigyeltek, s a Samu bácsi hangját ismerték fel.

- Ez Samu - kiáltott fel boldogan a nagymama, akinek a legjobb hallása volt mindnyájuk közt, kivált ha gyermekeiről volt szó.

Arcéle kipirult, s fogatlan szája kedvesen csillogott, ahogy felpattant, és sietett a fia felé.

Csakugyan Samu bácsi volt. Jött be szélesen, nagy bundában, és a lámpafényben széles homloka hatalmasan villant elő.

- Édes egy jó anyám - ölelte az anyját oly melegen és oly odaadással, ahogy a vakációról hazatérő diák borul anyja nyakába.

Soká maradtak így, s csókolgatták egymást. Misi megfigyelte, hogy ebben a családban oly rendkívüli szeretet van, hogy annak nem tudnak eléggé kifejezést adni. Az ő érzékenykedéstől idegen kedélye soknak is találta, hiszen sem temetés, sem amerikai út nincs, mért ez a túlzottság.

Végre kibontakoztak, s akkor Samu Géza öccsét ölelte meg ugyanolyan lármás szenvedélyes módon. Ezt is átfonta a nagy bundában rövidebbé vált karjaival, s mind a két orcáját megcsókolgatta többször is. Akkor ő következett, és ő érezte, hogy Samu bácsi nincs elragadtatva, hogy ő nem túloz ugyanúgy, mint előbb ő a nagyokkal szemben. Bizonyára azt várta, hogy visítva és ujjongva fonódik rá, de ő erre nem volt képes, pedig nagyon szerette és tisztelte ezt a legidősebb nagybátyját, mert hiszen úgy nevelték.

- No vedd le a bundádat. Mért veszel ilyen meleg kabátot, nincsen még tél.

Samu bácsi, mielőtt a bunda levetéséhez fogott volna, megállott, s körülnézett. Megcsóválta a fejét. Tetszett neki a lakás. Bólintott is. Meg volt elégedve, hogy az öccsének ilyen igazgatói lakása van.

- Nincs más, édes jó anyám. Az ember azt veszi fel, ami van. A kisebbik kabátom nagyon kopott. Nem akartam azzal röstelkedni itt az urak közt.

A nagyanya segített lehúzni róla a bundát, ami nem ment könnyen, mert Samu bácsi hirtelen nagyon meghízott. Mikor nála volt a két év előtti karácsonykor, sokkal soványabb volt, csontos, erős iparos volt, s most úgy állott itt, mint egy úr.

- Istenem, istenem - mondta a nagyanya, s mosolyogva törölgette a szemét -, ez a Samu, ez a Samu, hogy ez így meglepett bennünket. Ettél, fiam, éhes vagy?

- Hát bizony, lelkem anyám, majd kiesik a hasam, a vonaton nem nagyon kínálgattak - s nevetett, hogy ilyen jó tréfát mondott.

Olyan furcsa bőre volt, mint a hús. Árnyalat nélkül s mégis halvány. Nem volt meg az a régi színes, piros barna férfiassága, valami tunyaság, renyheség volt a kövérségében. Misi szána-lommal nézte, mintha beteg lett volna.

Letelepedett az asztal mellé.

- Szép lakás - mondta -, Géza öcsém, szép lakás, teringette. Modern lakás. Fürdőszoba is van?

- Van.

- De még nincs berendezve - mondta Géza bácsi.

- Jó az - szólt a nagyanya -, van benne egy nagy fakád, abba meg lehet fürödni.

- Hüj, az kell nekem, nem kívánczok én márványkádba, különben olcsón lehet azt csinálni, majd veszek neked Debrecenbe egy kádat, s azt én mindjárt berendezem, s csak be kell majd állítani.

- Mit csinálsz te Debrecenbe?

- Hát én már ott vagyok.

Mindnyájan megdermedtek. Samu bácsi okleveles gépész volt, és egy szabolcsi kis faluban háza volt, gépjavitóműhelye, amit a Géza segítségével vett és állított fel.

- Már nem vagyok falusi bugris, anyám.

- Hát mi az isten haragja?

Samu bácsi elgondolkozott.

- Bizony magam sem tudom... Tudja, anyám, nem ment az sehogy se. Az ember csak dolgozik, mint egy marha, reggeltől estig csak veri a vasat a nagy kalapáccsal, és semmi látszatja. A gyerekeim nőnek, nem tudom őket faluról taníttatni, s azt nem akarom, hogy belőlük is falusi kovács legyen, mint belőlem. Papnak kellett volna nekem lenni.

- Aj, fiam, akkor annak is örültünk - s nagyanya szeme azonnal nedves lett a könnytől.

Elővette a kis zsebkendőjét, és az orrát fűvogatva szipogott.

- Jobb lett volna otthon maradni és paraszt lenni? András bátyád kocsisa?

- Azért sok mindent lehetett volna másképp csinálni, ugye, Géza sem maradt ott a falu szemetjében. Milyen igazgató! Haj barátom, azt próbálni kell, mi a mesterség.

- Még nem vagyok igazgató, csak ideiglenes - mondta csendesén Géza.

- Az már olyan mindegy. Hallottam én Debrecenben, hogy milyen nagy ember vagy. Mit akarnának itt ezek a nyavalyás tanárok, veled egy se veheti fel a versenyt.

Misi aggódva lesett Géza bátyjára, akinek a homlokán megjelentek a komor vonások. Összehúzott szemöldökkel nézett maga elé. Nagyon félt ő ettől a kifejezéstől, s felújult benne a sok aggodalom, hogy a nagy család rettenetesen ránehezedik erre az egy emberre, akit mindenki úgy néz, mintha gróf volna s mindent bírna. Most már ellenségesen várta, mi fog még következni.

- Hát eladtam a kis házat.

- Eladtad?

- Éspedig jól. Jövő májusig a családom ott maradhat. Van egész télre való ennivaló. Két disznó az ólban, búza kvantum szátisz. Nem halnak éhen a télen. Addig pedig nekem meg kell szerezni a jövőt.

Hosszú ideig hallgattak.

- És a feleséged beleegyezett?

- Hát szegény feleségem, őt se ítélem halálra. Egész életében egy nyavalya falusi mester-asszony legyen belőle. Talán így jobb lesz, jó az Isten, ha nyulat ad, bokrot is ad hozzá.

- S eladtad a házadat?

- Örültem, anyám, hogy eladhattam. Az uradalom vette meg és uradalmi kovács- és gépésműhelyt rendeznek be benne. Azért lehetett megcsinálni, hogy májusig ott maradhat a családom.

- S nem sajnálod?

- Mit sajnáljak rajta?

- De hát most mi lesz belőled, fiam, fiam.

- Ugyan ne búsuljon, anyám, ebbe az országba egy iparosnak nincs semmi becsülete. Semmi a világon. Egy utolsó naplopó segédjegyzőnek több becsülete van, mint a legelső mesternek. Én már azt nem bírtam tudóval.

- De hiszen mindenki megbecsült, a papékkal jóba voltál, a jegyzővel voltál barátságba, Kárászokkal, Hollányiékkal, a legnagyobb családokkal barátkoztál.

- Bár ne tettem volna, anyám. Mindig csak én fizettem rá. Nekem semmi hasznom nem volt belőle. Az elől kellett már elmenekülni, hogy az én jószágomat csak kihasználták, s utána leköptek.

A nagyanya felállott, s átment a másik szobába sírni. Nem akarta, hogy a Géza fia szívét keserítse, hiszen ő két évet töltött Samuéknál, de nem bírt ottmaradni, mert nem bírta nézni a menyé pazarlását. Az itt mindennek az oka. Annak az úrhatnámsága, a nagyravágyása. Az nem akart mesterné maradni, pedig hogy ömlött a pénz, hányszor eldicsekedett Samu, hogy egy patkolás neki hét krajcárba van, s huszonötöt kap érte...

- Hát Samu, a magad ura vagy, te tudod, mit kell tenned - szólt az igazgató.

- Dehogyan tudom én, öcsém, most sincs egy vasam se, hogy őszintén megmondjam. Csak olyan városi proletár lett belőlem... Azért jöttem most is hozzád, hogy míg a vizsgákat lerakom, addig nem volna rossz, ha te engem besegítenél Debrecenbe a városi színházhoz gépésznek. Most éppen megüresedik a gépészi állás, legalább ideiglenesen, mert azzal kevés dolog van, amellet lehet tanulni, s ha aztán vége a diákoskodásnak...

- Miféle diákoskodás... Hiszen neked csak két gimnáziumod van. Az is érvényét veszítette. Mikor volt az az istenért, hogy te Lőcsén a gimnáziumban voltál...

- Bizony, rosszkor halt meg szegény apánk. Ha ő életben maradt volna, akkor elvégezhettem volna az iskolákat, s milyen nyugalmas élete van egy papnak, istenem, csak azok a kis vasárnapi prédikációk...

- Szóval mit akarsz?

- Legalábbis megszerezni a négy gimnáziumot, s akkor elvégezni a jegyzői tanfolyamot.

- Azt ma már nem lehet négy gimnáziummal, ahhoz hat gimnázium kell. De éppen most van tárgyalás alatt, hogy azt is nyolc osztályhoz kötik.

Samu elhallgatott, s szinte belesápadt.

- Nyolc gimnázium, az sok. Az nagyon sok. Én nem félek a tanulástól, hanem az időtől. Úgy gondoltam, hogy fél év alatt annyit bevágok, hogy a hiányzó két osztályt megcsináljam s azután még egy év...

- Na látod, ilyen vak nyomon indulni el egy felnőtt embernek. Ahhoz, hogy te jegyzői képesítést szerezz, legalább öt-hat esztendő kell.

- Az sok. Az nem lehet. Nekem családom van, három gyerek, feleség.

Misi remegve hallgatott. Olyan iszonyú volt neki, hogy ez a vén ember, mert valami negyvenéves, most ilyen bolondságra adta a fejét, hogy úgy nézett rá, mintha a tenger partján állana, s be akarna ugrani egy magas szikláról a vízbe...

Géza bácsi intett neki, s ő értette, hogy szivart kér. Sietve ment a szivarokért - még kettő volt.

Géza rágyújtott.

Samu nagyot nézett.

- Ejnye, teremtette, engem meg se kínálsz.

Géza bácsi intett, s ő mérgesen hozta a másik szivart.

Samu fogta a szivart, s megropogtatta.

- Ilyet szívsz? Vékony szivar. Mért nem inkább britannikát?

Géza bácsi nem szólott rá semmit.

- Portorikó nem szivar, az csak olyan cigaretta. Játék.

A Géza homlokán egyre mélyebbek lettek a ráncok. S már az arcélen is kezdett megjelenni a piros folt, s kétfelől a homloka szélén, ami jelezte, hogy a harag nő benne.

- Tanács és megbeszélés nélkül belemenni egy ilyen vakmerő lépésbe... Téged rosszakaratúan felbíztattak azok a falusiak, tudja azt a jegyző is.

- Látod. Hát ilyen emberek közt maradjak... Most már aztán igazán nem bánom. Nekem onnan ki kellett szabadulni, mert megfulladtam volna. Én, öcsém, Géza, én egyebet nem tehettem, nekem be kellett dobnom a vaskeresztet az ellenség közé, akkor aztán mehetek utána. S megyek is, mint a branyiszkói hősök... Még úgy sose volt, hogy sehogy se lett volna. Jó az Isten, majd csak megsegít.

- A jó Isten nem küld neked utalványon pénzt.

- Nem is kell. Mindig meglesz nekem a becsületes kenyérem, míg az Isten erőt és egészséget ad. De én tartozom a gyermekeimnek azzal, hogy ne hagyjam őket a sárban és a piszokban. Ebben az országban csak annak van becsülete, akinek diploma van a kezében. Az én fiamból még minden lehet. Legyen belőle ügyvéd. Perelje ki a világból azt, amit a kutya világ az apjuktól elrabolt.

Hallgattak.

- Kossuth Ferencnek is kortese voltam, ahhoz is elmehetek. De nem akarok nagyurak tányértörlője lenni.

- De ha ilyen büszke vagy... azt sem várhatod, hogy a Kossuth Ferencek jöjjenek utánad.

- Ha olyan volna, mint az apja... Az egy félisten volt. De ez csak egy félemler... Még beszélni sem tud. Tisz... telt... pol... gár... tár... sa... im... Nekem kellett utána felállani a hordóra, s akkor úgy hallgattak engem az emberek, csak tátották a szájukat... Hej, öcsém, öcsém... öcsém, Géza öcsém... ha én pap lehettem volna.

- Ahhoz tízesztendei munka kell.

- Ez a baj. Nincs is nekem más bajom, csak az, hogy kimaradtam az időből... Egy rossz telekkönyvvezető, az csak lehet azért még énbőlőlem is!...

- Telekkönyvvezető... Tudod mit, ez még tán inkább... Nem telekkönyvvezető ugyan, csak legalább írrok a telekkönyvnél... Ha az neked elég...

- Nekem szerény igényeim vannak.

- Nem veszem észre.

- Nekem csak egy kívánságom van, hogy a feleségemből úriasszonyt csináljak, s a gyerekeimet kitaníttathassam. Én magam ellakok egy kunyhóban, elhállok a szénán, megelégszem a sült tökkel ebédre, vacsorára, de azt akarom, hogy a gyermekeim nekem szemrehányást ne tehessenek, hogy: „apám, hol voltál, mikor rólunk gondoskodni kellett. A nagyapánk pap volt, és te minket ott felejtettél a semmibe, a piszokba, a neveletlenségbe”...

- Jól van, Samu, én amit tehetek, megteszem. Sokat nem tehetek, mert az én fizetésem, jól tudod, le van foglalva.

- Tudom, öcsém, tudom, elég bánat az nekünk, az egész családnak, hogy kiskorú fővel egy olyan gazember berántott...

- Nem volt gazember... és megfizetett érte...

Misi lehajtotta a fejét. Tudott arról, hogy Géza bátyja még egyetemi hallgató korában váltót írt alá, és pedig több ezer pengőről szóló váltót a tanítványa apjának, aki akkor igen nagy úr volt, de nem sok idő múlva öngyilkos lett, s rajta maradt a váltó, amelyből azóta sem tudott semmit sem törleszteni, s még a kamatait is csak a legnagyobb erőfeszítéssel fizette. De fizette már diákkorában is. S most, hogy tanár lett, a fizetése létminimumig le volt foglalva. S emellett a nehéz család. Most is ők ketten élnek itt rajta, s mindig segíteni kell, hol egyiket, hol másikat, közben még az ő szüleit is, mert náluk sok a gyerek s nagy a teher, és az ő sorsuk a legrettenetesebb... Véghetetlen szájalmat érzett a kedves jó bátyja iránt, aki sohasem tagadta meg segítő kezét a rokonaitól, s vele szemben olyan jóságos volt, hogy örökbe fogadta, a híres anyai nevet ráruházta, s az egész életét, mint fiáét, a maga vállára vette. Jaj, mi lesz ebből... Micsoda dolog az, hogy íme most egy felnőtt ember csak úgy rávetette magát. Már látta, hogy nem lesz ebből semmi jó. Itt maradnak örök tehernek.

Felállott, s elment a maga szobájába, s amint behúzta maga után az ajtót, levetette magát a díványra, s elkezdett zokogni. Vigyázva azért, hogy görcsös zokogása ki ne hallatsszék az ajtón.

7

Az igazgató egyedül volt a nagy irodában. A gimnázium épületének még mindig új szaga volt. Ez az iroda ötször akkora volt, mint a debreceni kollégium igazgatójának a szobája. Ebben a korban az állami építkezéseknél alapelv volt, hogy a méretezés impozáns legyen. Alaprajz, konstrukció, homlokzat, minden olyan legyen, mint Magyarország! A Millennium ezeréves nagy Magyarországa! Mint az Országház a Dunaparton! Gótika legyen, de barokk gótika, hogy mutasson. Ez volt a legfontosabb: mutatós legyen minden. Mutassa meg, hogy kik vagyunk, mik vagyunk, hogy milyen nagy legények vagyunk. Van minden, bor, búza, békeség. Hadd pukkadjon az osztrák sógor, hogy már Porvárosban is olyan gimnázium van, ami megfelel annak, hogy a bankó egyik fele magyarul van írva... Na és aztán így jobban is kereshettek a vállalkozók.

Szóval ahogy az igazgató ott állott irodájában az ablakhoz támaszkodva, egy új világnak volt a szimbóluma. Az Igazgató volt ő, ennek a világnak képviselője a modern gimnáziumban, a hatalmas irodában, amely elég lett volna egy miniszteriális fogadóteremnek is egy ilyen roppant országban, amilyen sok dolgot bíztak itt a miniszterekre. De hát a minisztereknek meg az országházban olyan termeik voltak, hogy abból nem a Monarchiát, de az egész Európát el lehetett volna dirigálni. Na mindegy. Az igazgató kinézett az utcára, és nézte a véghetetlen szomorú kis házacskákat ott szemben, mert olyan házikók voltak az utca másik oldalán, hogy még a tetejük sem ért fel eddig az első emeleti ablakig. Szomorú kis halott házak, a kutya sem ugatott, a tyúk is lustán kaparászott az udvaron.

Itt valóban valami rendkívüli hivatás rendkívüli nagykövetének tűnt fel egy gimnáziumi igazgató, akinek az állam ekkora termet bocsát rendelkezésére az adóból, amit ezek a kis házak nagy erőfeszítéssel izzadnak ki. Egy új világ hirdetője volt ez az iskola. Azt hirdette, hogy úrrá lett a tanár, s valami igen magas állami hivatássá lett a tanítás. Olyan hatalmas lett, mint a törvényszék. Mert ebben az országban az a legfőbb elintézni való: a büntetés... Annak kellett a legnagyobb házakat építeni, hogy beleférjen a bűn.

Tehát helyes volt, hogy az iskolát bűnügyi magasságba emelték. Ez a két faktor uralkodik ezen az országon, gondolta magában az igazgató. A Törvény és a Tudomány.

Ezen a szegény országon, ahol úgy uralkodik a tudatlanság és a bánat.

Fájt a feje. Nem valami görcsös főfájás volt, ami kínozta, hanem nyomott, szomorú hangulat. Két kézzel elsimította a haját, óvatos kézzel, hogy össze ne borzolja, mert borbély volt nála reggel, aki megnyírta szakállát s kissé rövidebbre vette a haját. Új zsakettszabású ruhája volt rajta, ez egy kevésbé zöldes, finom angol szövetből készült, s kitűnően állott neki. Karcsú alakja volt, s ez a ruha kiemelte karcsúságát, érezte erős karjait és boltozatos mellét. Mély lélegzetet vett, s lehangoltan gondolt vissza az esti vendégére, a testvérbátyjára, aki a maga primitív groteskségében egyszerre vágyott a tudás és az urizálás után... Valóban muszáj neki ezt az embert magára szabadítani?... Bírja ő ezt?... Csekély fizetése alig elég neki magának, mert hiszen voltaképpen annyiból kell megélnie, ami a legkisebb segédtanár fizetése... Vállalhatja-e ő azt, hogy egy családot még magára vegyen?... Érezte, hogy nem tud kitérni, nem tud nemet mondani. Lehetetlen, hogy ő, a tanár azt mondja az édestestvérének, hogy nem akar, s nem bír segíteni rajta... Visszagondolt életére. Ki segített neki valaha? Egyetlen ember,

a sógora, Misi apja, aki egyszerű földmíves ember volt, mikor beházasodott a családba, s elvette szegény nővérét, az özvegy papné lányát, s első dolga az volt, hogy kiszabadította a gyerekeket a mély és megmozdíthatatlannak látszó nyomorból.

- Édesanyám - mondta furcsa kiabáló hangján -, mit akar maga evvel a három fiúval? Bérest akar belőlük vagy kocsist? Menjenek ki, keressenek maguknak életet. - Befogott a szekérbe, a kis szőrös macskalovakkal elment Munkácsra, s beadta a legnagyobbik fiút, Samut, kovácsinasnak, a másikat suszterhez.

Milyen nagy dolog volt ez. Most ha visszatekint a múltra, látja magát, mikor a lovakat őrizte, s könyvet vitt ki néha nagyapja könyvtárából, nekihasalt és a jó enyhe fűben elterülve olvasott. Mikor a sógora kijött a mezőre, a lovak a tilosban, ő pedig az álmok rengetegében.

Hirtelen egy másik kép villant fel benne.

Ott történt Szatmárban, a kis faluban, a régi nemes kúrián, hogy a család legkisebb leánya egyszer csak megette a szerelmes levelet, amit neki hozott a posta... Ott ismert rá a lányszívre, ami máig izgatja és leköti... De hát hogy menjen el a nagyúri kisasszony után, aki hozzá van nevelve a nagy élethez és fényűzéshez, hogy merészelje őt egy szegény tanári sorshoz kötni... mikor már a lánynak sincs hozománya... csak igénye...

Homlokát az ablakhoz támasztotta, s az ablaküveg hidege jólesett a homlokának. Neki azonfelül is missziója van. Sógorának az a legelső szava végzetesen hatott rá, hogy talán segíthet még az ő gyerekein. Ezért kérte el, s vitte örökbe ezt a kis Misit... Ez valami öntudatlan védekezés volt, hogy többet nem, de ezt az egyet vállalja. Mit ér? a sógor a maga szeleburdi vakmerőségével egyik bukásból a másikba zuhant, s neki már mint egyetemi hallgatónak részt kellett venni ennek a családnak a megmentésében. Cséplőgépek számlái. Ügyvédi költségek. Mert nem engedhette, ha csak bírt segíteni, hogy a sógorát elárverezzék - pedig úgy is elárverezték, csak éppen hogy ő is bele volt rántva a mindenféle komplikált ügyekbe, bajokba... Aztán az a váltó és patrónusának öngyilkossága... Van-e itt remény, hogy valaha meg tud birkózni ezekkel a gigászi feladatokkal. Szerény fizetés és abnormis adósság, amiből ő egy fillért sem élvezett... És itt vannak a testvérek... A suszter már régen az ő segítségével vergődik át egyik helyzetből a másikba, most ő helyezte el mint szőlészt, kitaníttatta, s nagyúri ismerősei segítségével állást szerzett neki Szerencsen a szőlészeti iskola birtokán... De mi lesz Samuval?... S mi lesz a szerelemmel?... Szabad neki szerelemre gondolni?... Olyan árván és megtámadva áll itt a hatalmas igazgatói irodában... s vajon sikerül-e a választás... Kap-e elég szavazatot...

Nem tudta, mi ő, Átlász, aki a vállán tart egy széles és nagy rokonságot, amely csak koldus-szegény emberekből áll, s mindenfelé az a sok gyerek, vagy csak áldozata ennek a rettenetes sok bajnak, mely előbb-utóbb meg fogja ölni...

Nem lett volna-e jobb otthon maradni a kis faluban, és élni a föld népének egyszerű idilli életét... Hisz ő attól sem félt, mert elég erős és elég ügyes volt a mezei munkára is... De visszamenni nem lehet, előre jutni szintén nem lehet. Mi ez az élet?... Gondolkodva ment végig a termen. Szivarra gyújtott, s tűnődve, gondterhes szívvel tétovázott.

Kendeffy Sárka jutott eszébe. Ma teniszre kell találkozniuk. Furcsa elfogódottság volt benne. Úgysem lehet belőle semmi - gondolta magában -, az a lány annyira gazdag, hogy lehetetlen minden érintkezés. Ő nem engedhet meg magának semmit, nem utazhatik fel Budapestre utána, nem telik fényűzésre, még azt is csak természetes modorának köszönheti, hogy nem érzik meg rajta a szegényszag. S ha még arra gondol, hogy a nem rokonszenves szegény hozzátartozóknak hosszú sora van mögötte, akik úgy kapaszkodnak belé, mint a pincenövények a napsugárba, s rajta keresztül akarnak felfonódni az ablakig, a fényig, akkor pláne lehetetlen

egy úrilányt megközelíteni. Annál sokkal büszkébb, mint hogy második sorba kerüljön vele szemben, férfiúi önérzete nem engedné, hogy ő szoruljon rá... Egyebet pedig nem tehet... Nem állhat fölemelt fővel a lány elé, s nem mondhatja neki, hogy jöjj velem, s én odaviszlek, ahova te vágysz... Az egyetemi katedra?... Az megfelelne egy Kendeffy Sárának is, de íme már harmadik éve telik, s a nap rengeteg gondja közt lehetetlen komolyan stúdiumokkal foglalkozni... Az igazgatói munka, a tanári foglalkozás és azonfelül az írás, mert avval pótolja tanári fizetését, hogy ír mindenfelé s mindenről... és folyton érzi, hogy írásaiban ugyanolyan fél munkát kell végeznie, mint az életben. Semminek se adhatja oda teljesen magát, minden cikkéhez még egy heti tanulmány vagy esetleg egy évi kellene, csak akkor volna olyan, hogy büszkén mondhassa: mindent megtettem s megadtam, amire vállalkoztam. Így kénytelen a stílus játékaival pótolni a kiérlelt gondolatokat s ez ugyanúgy sérti, mint ahogy a modor könnyedségével pótolja a pénzértékű ajándékokat és figyelmességeket...

Volt azért benne egy kis magyar fatalizmus, s annyira bízott erejében és tehetségében, hogy nem érzett még semmit sem veszve.

Elővette szép fehér zsebkendőjét és soká fűvogatta az orrát. Ez az örökös nátha is, ez is kedvetlenítette, ennek valami szervezeti oka van, hogy fél éveken át nem tud kiszabadulni a náthából, s ha jön az ősz, már újra kezdődik a másik fél évre való.

Józsiás professzor rontott be hozzá.

- Gézám - tört ki belőle -, minden meg van nyerve, minden. Az egész város meg van elégedve az ítélettel, sem szigorúnak, sem túl enyhének nem találják, most találkoztam Wolfner főmérnökkel és Kondor ügyvéddel. Mind a kettő a legteljesebb elismeréssel beszélt az ítéletről. Kondor azt mondja, hogy a püspök el fogja engedni a büntetést, és nagyon nagyra vette, hogy gyűjtést rendeztél a zsidó diák részére, hogy elutazhasson Debrecenbe. Már el is ment, s a délutáni vonattal vissza is jön.

Az igazgató mondani akarta, hogy a gyűjtést nem ő kezdeményezte, de most az egyszer fáradt volt arra, hogy elhárítson magáról egy téves, de kedvező beállítást.

Józsiás cvikkerje villogott, s habzsolva és köpködve referált a tanárokról. Mindenki az ő pártján van, olyan helyesen és nyugodtan vezette tegnap a tárgyalást, hogy még az ellenfelek is érezték, hogy senki se tudta volna ezt a kényes dolgot ily higgadtan s energikusan elintézni.

Szivarjából mélyet szívott, s maga elé nézett mosolyogva, de a lelke mélyén azt érezte, hogy az egész élet látszatoknak a serege. Most az ő javára torlódna fel a látszatok, de mi lesz, ha egyszer megfordul, s ellene jönnek az érzelmek. S azt csak egy parányi ok is megindíthatja. Beleült az asztal mögött a karszékbe, s arra gondolt, hogy történjen hát minden úgy, ahogy Isten akarja.

8

A diákok az osztályban nagy megnyugvással tárgyalták le a dolgot. Ők is meg voltak elégedve. A szabályszerű nem büntetés. Megy minden tovább a maga rendjén. Gondos Márk pedig van olyan élelmes fiú, hogy a püspök nem harapja le az orrát.

Az iskola élete a normális zibongásban folyt.

Tizenkét órákor megjött a hír, hogy a tanári testület egyhangúlag Isaák Gézákat jelölte igazgatónak, s várták, hogy a gimnázium fenntartó testülete a választást megejtse. Most már semmi kétség nem volt az eredmény felől.

Mire délutáni órára összegyűltek, meg is jött a döntés. Isaákat egyhangúlag három évre igazgatónak választották.

Mindenki lelkes volt, és éljenzett. Elhatározták, hogy másnap a számtan órán ünneplést rendeznek neki. Péteryt szavazták meg, hogy ő tartsa az ünnepi beszédet, amire Pétery vállalkozott is.

Misinek eszébe jutott egy kínos emléke. Két évvel ezelőtt nyáron náluk volt Géza bátyja, mikor egy táviratot kapott. Valaki gratulált neki ahhoz, hogy a doktori címet megszerezte. A távirat a gyerekek kezén valahogy kikerült az udvarra, s a szél kifújta az utcára a papírlapot, ő ott találta meg a kapu előtt, felvette, megnézte s meghökkenve látta, mit tartalmaz. Azzal a maliciózus szóval vitte be, hogy:

- Úgy látszik, azért került az utcára a távirat, hogy az egész város verebei csiripelhessék.

Géza bátyjának a homloka ráncba húzódott, s ő rettenetesen elszégyellte magát. Úgy tűnt fel, mintha rápirított volna.

S valóban az is volt az érzése. Természetből benne volt, hogy lenézzé a nyilvánosság előtt való parádét, s ő azóta sem helyesli, hogy a bátyja a neve elé mindig s kivétel nélkül odaírja, hogy Dr.

Dr. Isaák, így szokta a nevét alájegyezni, ő hasonló esetben nem tette volna ezt. Jókai Mórt is lenézte amiatt, hogy ebben az időben a Tudomány-Egyetemtől tiszteletbeli doktorátust kapott, s azóta a Jókai neve úgy jelent meg, hogy Dr. Jókai Mór.

Az ő szemében ez nem emelte, hanem leszállította a Jókai tekintélyét. Hiúnak találta, aki ilyen dolgokban örömet érez. Szerette volna, ha a bátyja komolyabb ember Jókainál. Mi az a doktori cím, mondta magában, az csak azt jelenti, hogy valaki szorgalmasan elvégzi iskolai tanulmányait, s ő oly nagyon lenézte ezeket a tanulmányokat, hogy nem is akarta elvégezni, ő író akart lenni, mint Jókai. Nem vizsgázni akart bizottságok előtt arról, hogy mások által elvégzett kutatásokból kitűnően képesítették, hanem maga akart olyan munkát végezni, amit rajta kívül senki sem tud elvégezni. Ő arra akart büszke lenni, hogy az ő neve országosan ismert legyen.

Mióta az apjának a származásában azt a jelet vélte felismerni, hogy ő a magyar ősiség mind a két ágának az örököse: a jobbágyságnak és az úri rendnek, azóta inkább vállalta volna a paraszt ősoket, mint az urakat. Kezdett kiábrándulni az úri rokonokból, s mikor az este Isaák Sámuel oly szegény léleknek és szomorúan hiúnak bizonyult a szemében, hogy valaki állását, házat, egész életét eldobja magától azért, mert kicsinyli a foglalkozást, amelyet űz, a gépészkovács mesterségét, nagyon megundorodott.

Mikor ebéd után magában maradt, s nem tudott gratulálni vagy egy szót is szólani a nagyszerű dologhoz, hogy dr. Isaák Gézát igazgatóvá választották, elővette darabját, a Sertoriust.

A délutáni órák is leperegtek.

Órák után, mint szokta, elindult délutáni sétájára. Végig szokott rohanni a hosszú város főutcáján, amíg csak a város valamelyik végén ki nem ért a mezőre. A Városnak mindenik végén szélmalomok állottak, s ő szerette ezeket a kalimpáló furcsa alkotmányokat. Szinte szimbolikusan érezte, hogy a széllal harcol ez a magyar malom, s szélből és szélnek veti erejét.

Az ő lelke is szelekkel harcolt. Ábrándok szeléből élt, és abból nyerte erejét. Mennyire szeretne már felnőtt és cselekvő ember lenni. Mennyire szeretné, ha már ott tartana, hogy prófétálva álljon az emberek elé, s arról szóljon, hogy emberek ismerjete magatokra, s érezzétek az őszinte emberi erőt, amit Isten adott belétek.

Egyedül szeretett lenni ezekben a délutáni és esti rohanásokban. Itt senki se zavarta és semmi sem háborgatta. Képződhetett, látta magát írónak, híresnek és ünnepeletnek, akit az emberek szeme követ, amerre megy, s tőle tanulják a nemes és nagyszerű eszméket.

Ah, fogják-e valaha? El fog-e ő jutni valaha oda, hogy olyat tudjon mondani, amit érdemes meghallgatni, s meghallgatják-e egyáltalán?... Hiszen ma sem hallgatnak rá... Egy barátja nincs az egész iskolában. Nem tud olyat mondani, aminek a többiek örüljenek, inkább szemben áll állandóan az egész osztály gondolkodásával. Ki, milyen gyermekkorában, olyan lesz felnőtt korában is - mondta egyszer Géza bátyja, s szörnyű, ha ez igaz. Mert akkor neki nincs jövője...

Mi volt az ő gyermekora?... Együtt szenvedett az édesanyjával a rettenetes szegénység éveiben, később magánosan szenvedett az iskolákban, mindig olyan elkülönítve, mintha láthatatlan fal zárta volna el a többiektől. Mily boldogtalan embernek született, hogy nem adatott meg neki, hogy nevetni tudjon, játszani és gyönyörködni a semmiségekben, úgy mint a többi fiútársa. Mért kell neki magát olyan dolgokkal gyötörni, ami a közfelfogás szerint nem tartozik az ő korabeliekre. Most Schopenhauert olvassa, s meg van mérgezve a lelke az élettel szemben fájó gyanúval, míg a többiek oly vígan és boldogan élnek, mint a csikók. Egy egész évet eltöltött a Sertoriussal: lesz annak eredménye?... Vajon meg fogja azt valaki érteni? Hátha azzal is úgy jár, mint az életével? Senki nem érti, senki nem örül meg egyetlen szavának sem. Tüskés, zord és nyűglődő, mért szeresse valaki, mikor nem is akar örömet szerezni másoknak...

S van-e joga bízni magában? Van-e joga arra, hogy azt higgye, hogy az az igazság, amit ő gondol s azt kell tenni, amit ő akar és nem neki kellene-e másokhoz hasonlítani, s a mások akaratát elfogadni?

De ha nem tudja. Ha megveti a mások léha s könnyelmű életét. Ha utálja a diákvilág percekhez kötött vágyait, ha neki semmi ez az egész élet, ami itt folyik, s folyton egy másik, nagyobb és szebb életre vár.

Mikor a szőlőskertekhez ért, visszanézett a város felé. Soká nézte a felkavart porban fekvő várost, amely itt tunyul és itt hever, mint egy lefelészés után lefeküdt csorda.

Lassan hazaindult, lassú léptekkel ment vissza a városba. A kerteknél lekanyarodott az országutakról, s most mellékutcán került be. Éppen a Fertő utcán, s így történt, hogy a fertőbeliekkel összetalálkozott. Sebi, Suhajda mentek együtt, s mikor őt meglátták, megállottak.

- Jó estét.

- Jó estét.

Milyen különös volt, hogy ezt a két fiút mintha sose látta volna. Tudta, hogy egy osztályban vannak, úgy formáról ismerte is őket, de még szót nem váltott velük, s oly idegenül is néztek egymásra, mintha két kutya találkozik valahol, mindjárt vicsorít, s szeretne belekapni egymásba.

Csak állottak s nézték egymást.

- Sétál?

- Sétálok.

Újra hallgattak és nevettek.

- Gondos megjött Debrecenből - mondta Sebi.

- Megjött?

- Meg.

Újra csak nem tudott mit kérdezni tovább. Sebi a beszédesebb fiú magától mondta:

- Nálunk van a kamrában.

- Igen?

- Jöjjön be.

Ez a hívás oly váratlan volt, nagyon megörült neki. Még sose volt ebben a diákkamarában, pedig jól ismerte a Fertő hírét.

- Szívesen.

Ezzel elindultak, s nemsokára ott voltak egy kis ház előtt, s bementek az udvarra. Csodálkozott, hogy ez nem olyan, mint a többi parasztház, urasabb volt, zöldre meszelt verandája volt, vadszőlővel befuttatva. Hátsó ajtón mentek be. A szoba egészen sötét volt, és tele vastagon cigarettafüsttel, úgyhogy az rögtön csípni kezdte a szemét. Diákokkal volt zsúfolva a szoba, s ő vaksin nézett körül.

- Nyilas - mondta Sebi.

Erre mozgás lett.

- Gyújtsatok lámpát.

Az igazgató öccse egy kicsit megmozdította a kedélyeket. Másképp fogadták, mint más diák-társukat fogadták volna. Szinte megzavarta őket, mert önkéntelen azt érezték, hogy veszélyes az igazgató öccsének jelen lenni. Pedig ha tudták volna, hogy Misi milyen szent szolidaritással lépett be, s hogy a világért el nem árulta volna őket.

Valaki lámpát gyújtott. Kis petróleumlámpát, ami alig oszlatta a sötétséget. Ott ültek a fiúk egymás hegyin-hátán, az ágyakon ketten-hárman is.

A világosságban ő ott találta magát középen zavartan és mosolyogva, mintha a mosolyával akarná leszerelni az ellenséges érzéseket.

- Adjatok helyet.

Valaki felállott egy székről, és eltűnt valamelyik ágy ölében, ahová bevetette magát.

Gondos Márk kezét nyújtott. Most ő volt az ünnepe, s ő játszotta a házigazda szerepét, pedig nem is tartozott ebbe a kamarába.

- Na, mit mondott a püspök úr?

Gondos Márk fekete ruhában volt, és cigarettáját éppen csonkig szívta. Már a körmén volt a cigaretta, s úgy dobta el, mert megégette az ujjait, amelyek olyan sárgák voltak, mint a spórolós öreg irodatiszteké.

- Nagyszerű volt.

- Hajjuk.

- Mondd el megint - kiabáltak a fiúk.

- Hát az csak úgy volt, hogy bementem az öreg méltóságoshoz, barátom, oly kis házban lakik, mint ez, amibe vagyunk. A Nagytemplom mellett van egy rettenetes öreg ház, annak az ablakába van az a háromszázéves líceumfa, az nagyszerű, azt megbámultam, egészen beleforrott a vasrostélyba, úgyhogy a vasat egész megette, olyan sűrű lombja van, mint egy baldachin. Úgy lóg lefelé, hogy alá lehet állani. Még most is tele van lila virágokkal.

- Beszélj már te marha.

- Mikor bementem az öreg püspök elébe, egy szörnyű vastag kispap vitt be, de már egész öreg kispap volt, a bajusza egész deres, nagy fene vastag ember.

A fiúk röhögtek a zsidó fiún, aki ahányszor elmondta a dolgot, mindig annyi új színt kevert az előadásába, hogy valósággal mindig újrateremtette a dolgot.

- No, mi az, fiam? - kérdezte a püspök.

A rohadt kövér titkár elmondta, hogy ez az a fiú, akit hazafias tüntetés miatt tegnap kicsaptak.

A püspöknek fájt a lába, vagy mi a fene, valami pléddel takargatta, talán köszvénye van, vagy megsiklott éccaka, mert azt mondják, egy disznótorról se marad el Debrecenben, hát csak rám néz. Nagyon szép tiszta arca van, olyan gyönyörű, gömbölyű feje, hogy szerettem volna megkopogtatni, mint a dinnyét, kong-e?

A fiúk röhögtek, nem a viccnek, hanem a hang profánságának.

- Nagy prédikációt tartott elébb, azután azt mondta: Kedves fiam, azért még nem csapunk ki senkit, hogy hazafi. Az a baj, hogy a mai ifjúság már nem olyan hazafi, mint a mi időnkben volt. Mert mikor én deák voltam, akkor mi olyan hazafiak voltunk, hogy kardot kötöttünk az oldalunkra, és elmentünk a hazát védeni. Hát ti elmennétek-e, ha még egyszer így fordulna, hogy szüksége lenne a hazának az ifjúságra?

Erre én azt mondtam, hogy: mind egy szálig.

Akkor az öreg püspök, barátom, felállott a fájós lábaival, hozzám jött, és megölelt.

- Ne beszélj már, ezt az előbb nem mondtad.

- Megölelt, barátom, még azt is láttam, hogy a keze feje olyan piros, a vérerek meg olyan kékek a kezén. Hát szóval megölelt, és azt mondta: Eredj haza, mondd meg a deákoknak, hogy jó hazafiak legyenek.

Akkor megtörölte a szemét a keze fejével, és visszament a székébe, és leült. Adott nekem egy kis bibliát.

- Nem mondtad, hogy zsidó vagy?

- Nem szóltam én, barátom egy szót se, mert én is úgy elsírtam magamat, mint az édesanyám előtt. A többi majd elintézem írásban - mondta -, nem lesz baj, csak eredj. Ezzel eljöttem.

Misi meghatva hallgatta az előadást, most igazán nagyon szégyellte, hogy nem ő volt az, akit kicsaptak. Mért is nem ő volt az, aki indítványozta ezt a tüntetést, hogy mért nem jutott neki eszébe.

De a fiúk nem voltak meghatva, hanem fumigálva beszéltek Gondos Márkkal, aki izgett-mozgott a széken, keresztbe ült rajta, lovagolva és a lábán táncolva.

Hirtelen mindenki beszélni kezdett, egyszerre mondták el a dolgokat, a tanári konferenciát, hogy szorongtak az előszobában, a vallatást, hogy kitől mit kérdezett Koós, meg a mai igazgatóválasztást, s egyszer csak hozzáfogtak gratulálni Misinek a bátyja megválasztásához.

- Hát vajon, ha az kisülne, hogy ki öntötte le sósavval a Népkertben a fák tövét - mondta valaki -, annak is megbocsátana-e a püspök?

- Csss... Pszt... - sziszegtek összevissza.

Misi nem értette a dolgot, pedig őmiatta mondta ki valaki a titkot. Nem tudott róla semmit, pedig a fiúk már napok óta csodájára jártak, hogy a Népkertben hogy hervadoznak a frissen ültetett fiatal fák.

De őelőtte nem merték elkotyogni a dolgot, mert ki találja fecsegni. Most ugyan meg voltak vele elégedve, mert jó vége lett a tüntetésnek, s az volt a hír, hogy ő is mindent tudott, csak nem akarta elárulni a társaságot.

- Nekem haza kell mennem - mondta nemsokára Misi -, mert vacsorára meg kell érkeznem.

Elbúcsúzott, mindenkivel kezet fogott, és sajnálta, hogy ő olyan előkelő helyen lakik, sajnálta, hogy ő az igazgató öccse, s így el van zárva attól, hogy ilyen diákéletben részt vegyen, pedig milyen szép lehet ez, s milyen jó lehet emlékezni rá majd idővel...

Mikor az éktelen füstből kikerült az udvarra, a szeme könnyes volt, és hunyorgatott. Kint már egészen sötét volt, s egyedül ment végig az utcán, futva ment, mert minden este elkésik, és ezt restellte. Délben a bátyja nem ebédelt otthon, mert tiszteletére ebéd volt valahol.

Hazaért. A ház sötét volt és csöndes. Nagyanyja egyedül volt.

- Te hol jársz, fiam?

- Itthon van Géza bátyám?

- Nincs. Vacsorán van Kendeffyéknél.

Megkönnyebbült.

Kettesben megették a vacsorát, ő elmondta, hogy a püspök megbocsátott a kicsapott fiúnak. A nagyanyja sírni kezdett.

- Hidd el, fiam - mondta, mikor ő a püspök nagy lelkét dicsérte -, én azon csak sírni tudok. Ez az ember valaha káplán volt az én apámnál, s ő volt az, aki nagyapádat kitúrta az állásából... Feljelentette, hogy a parasztok pártjára állott az úrbéres dolgokban. Nagyapádat mint nemesembert el nem ítélték, hanem a király elé idézték... A királyhoz kellett mennie Bécsbe, és a király személyesen dorgálta meg. A király bezzeg nem bocsátott meg neki. Hanem a megye legnagyobb községéből elhelyezték a legkisebbikbe...

Eleget hallotta ezt máskor is, de most nagyon hatott rá.

- Ez az ember lett az utódja a papságban. Azt kapta az árulásért... Hát nekem jót ne mondj róla soha, soha. Az én szememben ezt le nem mossa semmiféle eső...

Szerette volna azt kérdezni, hogy igaz-e? hogy be van-e bizonyítva?

De nem kérdezhetette, mert a nagyanya arca oly zord volt, s annyira elkeseredett, mintha tegnap történt volna...

Milyen csodálatos az élet. Íme egy hosszú és viharzó élet el nem feledtet ily régi sebeket. Különösnek és félelmesnek találta, hogy a bűn és a harag átéli az évtizedeket, átéli az emberi létet. El tudta gondolni, hogy íme most a család a régi elnyomattatás után kezd megint felszínre emelkedni. Isaák Géza már végleges igazgató. Ki tudja milyen nagy jövő áll előtte, talán feleségül veszi Kendeffy Sárkát, aztán Budapestre kerül, s egyetemi tanár lesz. Esetleg felettes hatósága lesz valaha a debrecenieknek, és talán a püspök valamely fiának ítélőbírája lesz, s akkor megtorolja a régi bűnt... Vérbosszú... Megértette, hogy nemzedékek ítélezhetnek az elmúlt nemzedékek miatt a későbbiekben...

Lángra gyúlt, és most már tisztán látta Sertorius haragjának okát. A Sertorius nagyatyját egy római főúr így túrt ki valaha, s kergette a gyarmatokra, Hispániába, ahol egy ivadéka Maya, egy rabszolga felesége lett, s fiába beleoltotta a dühöt a távoli Róma ellen, és ezért indít most töméntelen hadat a rabszolgavezér az őshaza ellen... Eddig is ilyenformán gondolta el, de most benne a valóságos düh tört ki, s alig várta, hogy szobájába visszavonulhasson, hogy jambusokban írja meg a végzet erejét...

HARMADIK FEJEZET

*amelyből kiviláglik, hogy egy elkövetett baklövés az embert újabbakra
sodorja. Vagy az is, hogy a meg nem fontolt erényes cselekedetet
az ember megfontolt rossz tettekkkel igyekszik jóvátenni.*

1

Az október hatodiki sztrájkból nagy kavarodás lett. Az egész város pártokra szakadt, s abban is csak azért nyugodtak meg, hogy Gondos Márknak a püspök elengedte a büntetést, mert nem tehettek ellene semmit. De a kedélyek csak látszólag nyugodtak meg.

Misi azzal, hogy önállósította magát, s megtagadta a szolidaritást, elszakította magát az osztálytól.

Nem kapott szabályszerűt. Kifogástalan mameluknak bizonyult, s ez olyan szégyenfolt volt a lelkén, hogy elvesztette bizalmát önmagában. Még arról sem panaszkodhatott, hogy támadták, csúfolták, s megvetették érte. Akkor talán mártírnak érezte volna magát. Ha nem a hősiességért, az egyéniségért. De az osztály vele szemben különösképpen semmi ellenérzést nem mutatott. Sem az osztály valamelyik tagja. Egyáltalán úgy tettek, mintha elfogadták volna őt egy egészen önálló és külön ízlésű embernek, akinél más mértékkel kell mérni.

Ez Misit határtalanul bántotta, és sértette.

Csak azért nem esett búskomorságba, mert egészséges volt. Sovány, egészséges, szívós természet, mely mindent kibír. Még vidám is volt. Éppen úgy nevetett óráközökben, mint akárki, csak a lelke mélyén érzett valami kietlen gyötrődést, és szakadatlanul azon tépelődött, hogy mi köze is van neki ehhez a csoport fiúhoz, akikkel egy teremben hallgatja a gimnázium utolsó évét.

Mi köze van magához az egész emberiséghez?

Ha ő október hatodikán oly hirtelen, egy pillanat alatt döntött, s emancipálta magát a tömeg befolyása alól, akkor így lesz ez egész életében. Tehát neki semmi köze nincs az emberiséghez?

Egyelőre semmit sem tudott csinálni. Tanulni nem volt kedve. Kivette a könyvtárból Kemény Zsigmond egyik regényét, a Gyulai Pált, de nem bírta olvasni. Úgy érezte, hogy a regény nagyon szép, de nagyon fárasztó. Tele volt különös alakokkal, különös helyzetekkel és különös elmélkedésekkel. Felvette, letette s minduntalan abbahagyta. Nagy könyvmoly volt különben. Egy könyvet egy éjszaka kiolvasni, semmi sem volt neki, s ezzel a könyvvel mégsem haladt előre.

Az iskolai tanulmányokkal még kevésbé. Semmi kedve nem volt tanulni. Unta az egészet, ahogy unta az egész életet.

Akkor valami váratlan dolog történt.

Október hatodika miatt valahogy elmaradt az Ifjúsági Segélyegylet megalakulása.

Az iskola fiatal volt, csak néhány év előtt lett felső gimnázium, s a Segélyegylet csak tavaly alakult meg. De a múlt évben semmi eredményt nem mutatott fel, mert a vezetője a kis kövér Csapodi volt. Ez pedig annyira ráfeküdt az Egyletre, hogy a fiúknak semmi beleszólást nem engedett. Formaság volt az egész. Volt ifjúsági elnök is, de a tavalyi elnök, az esperes fia, szép

magas, unalmas fiú, színjeles, természetesen, egyszerűen azt tette, amit a tanár úr parancsolt. Olyan volt az egész egyletesdi, mintha a vallásóra megszorodott volna egytel havonta.

Misi már ekkor az Önképzőkörrön régen túl volt. Már hatodik osztályos korában kiélte az unalmas vasárnap délelőtti nyavalygásokat, hogy szavalatokat tartottak, értéktelen írásműveket írtak és olvastak fel, s mindezekről nyílt bírálatokat kellett rögtönözni. A bírálatok legtöbb esetben annyit mondtak, hogy „Megegyezem az előttem szólóval”. Az első bíráló volt csak bajban, mert annak el kellett mondani, hogy „előadó szavalata közepszerű... kiejtése nem egészen megfelelő volt... hanglajtése egyhangú és mérsékelt”. Ilyen bírálattal aztán mindenki megegyezhetett.

Ő sokat tűnődött rajta, hogy lehetne az önképzőt felfrissíteni. De ezen a téren oly messze elfutott az osztály előtt, hogy nemcsak nem értették volna meg, de restellte is elárulni, hogy mikkel foglalkozik. Már ő ekkor filozófiai könyveket szedett ki a tanári könyvtárból, s még azt sem volt szabad elárulni, hogy a tanári könyvtár rendelkezésére áll. Ha ez nyilvánosságra kerül, a könyvtár őre, a magyar tanár, Babarczy nem ereszti be többet. Az ifjúsági könyvtárban viszont semmi sem volt, csak népszerűsítő könyvek és úgynevezett ifjúsági szépirodalom, amit végképpen megvetett.

Az Önképzőkörről tehát teljesen lemondott, s ebben az évben egyszer sem ment el egy ülésre sem. Pedig a vezetőtanár, aki Babarczy volt, nagy súlyt fektetett rá, hogy a fiúk eljárjanak. Ő nagyon csodálkozott, hogy ez az okos ember hogy nem unja, hogy évről évre ott tölti a vasárnapi délelőtti, és még a legegyszerűbb fiúk által is lenézett önképzőköri kínládások őre volt.

De hirtelen híre jött, hogy a legközelebbi vasárnap meg kell alakítani a Segélyegyletet.

Segélyegylet.

Ez valahogy felvillanyozta. Ebben valami újat és helyeset látott. Itt cselekedni lehet, gondolta. Az osztály legnagyobb része hallatlanul szegény fiú volt, aki a tankönyveket is alig bírta beszerezni. Tandíjat fizetni csak nagy késlekedve tudtak. Még ruhájuk sem volt.

Hátha a Segélyegylettel lehetne valamit csinálni.

Éjjel nem aludt, azon törte a fejét, hogy lehetne pénzt szerezni a Segélyegylet számára. Ifjú tapasztalatlanságával egyszerűen adót vetett ki magában a város lakosságára. Ha minden család csak tíz fillért áldoz, akkor is nagy pénznek kell begyűlnie. A városnak tízezer lakosa volt.

Az ideát elvetette. A gazdagokat kell megadóztatni. Meg kell találni a módját, hogy adjon mindenki a vagyonához illő összeget... Már tízezer koronákat képzelt el... A debreceni kápsálás mintájára bizottságokat küldene ki. A gazdag fiúk hadd hozzák be az ismerőseik pénzét...

Teaestélyeket kell rendeztetni. Kiss Paliék a város legelőkelőbb családjai közé tartoznak, és a Pali anyja nagyon kedves és agilis néni. Mindenki fizesse meg a teáját a Segélyegylet javára. S minden héten másik családot kell belevinni...

Az iskolába járók útján nem lehet pénzt szerezni, azt hamar belátta. Annak nem sok értelme van, hogy a fiúkra kivesse, hogy bármilyen kis pénzeket is adózzanak. Irkájuk sincs. Éppen arra kell a pénz, hogy ingyen írószerrel elláthassa legalább a szegényeket...

De a legnagyobb baj a tagokkal van. Tavaly ő sem járt el az ülésekre, mert unta. Semmi szórakozást nem jelentett, hogy ott üljön a templom előtt az osztályteremben, s részt vegyen egy gyűlésen, mely legfeljebb tíz percig tart. Semmi programja nem volt a gyűléseknek. A tanár úr egy darabig beszélt az emberszeretetről, akkor elbocsátotta őket.

Igazi tevékenységet kell indítani - mondta magában.

De hogy indítsa tevékenységre a fiatalságot? Mi legyen a program, amit elfogadtathat?

Végre rájött, hogy legelőször a tanári basáskodásnak kell véget vetni. Ki kell emelni Csapodit az elnöki székből.

Ettől olyan izgalomba jött, hogy egész éjjel nem bírt aludni.

Óriási dolognak tartotta, hogy ő szembeszálljon a tanárral s annak a már kialakult s megállapított rendjével.

Másnap szombat volt. Órán szórakozott és álmos volt. A Segélyegyletről egy szó sem esett.

Az Önképzőkör már régen funkcionált, s ott őt nagy sérelem érte. A fiúk nem választották meg semminek, csak jegyzőkönyvhitelesítőnek. Ezt pedig, ha a megválasztottak nem voltak jelen, akkor akárkivel lehetett pótolni. Pedig mindenki tudta, hogy ha van valaki, aki az Önképzőkörben szerepet vihetett volna, az ő volt.

- Nem vagyok népszerű - mondta magában.

Nem baj. Még jobb, vigasztalta magát, hogy nem választottak meg, legalább nincs semmi dolgom, semmi felelősségem. Meg attól is félt, hogy szónokolnia kell, s ehhez nem értett. Ahogy felállott, már elmúlt a mondanivalója. Péteryt választották meg, aki jeles tanuló volt, egy olyan presztízs jeles, aki a leggazdagabb volt köztük, s már évek óta mindegy volt, hogy hogy felelt, a jelességét a tanárok nem merték, s nem akarták érinteni.

- Diktátor szeretnék lenni...

Mikor ez felvillant előtte, már az utat is elképzelte. Szólani kellene Géza bátyjának, hogy választassa meg.

Biztos, ha az igazgató csak egy fiúnak is szól, akkor megvan a választás. A többi az ő dolga.

De persze, ezt a kérdést ő nem mondhatja meg, csak úgy lenne jó, ha a bátyja magától találná ki, s végrehajtaná kérés nélkül.

Szombaton az utolsó órákban történt, hogy Gondos Márk éppen mellette állott, s a Segélyegyletről kezdett beszélni. Az ő véleményére apellált.

Ő valami olyat mondott vállat vonva:

- Ez nem Segélyegylet. Ahol a tanár parancsol, nekem olyan egylet nem egylet.

Ezzel ott is hagyta őket, s többet nem is hallott a dologról.

De mikor délben hazament, újra csak az járt a fejében, hogy lehetne Géza bátyjának szuggerálni azt a gondolatot, hogy választassa meg őt.

Ebédnél nagyon magába merülve és komoran ült az asztalnál. Géza bátyja többször ránézett, s egyszer azt mondta:

- Min töröd a fejed, Micháel?

- Semmin.

- Az nem sok.

Ezen majdnem elpityeredett. Nem szerette, ha úgy beszélnek vele, mint egy gyerekkel.

Később azt mondta Géza bátyja:

- Ki lesz a Segélyegylet elnöke?

- Csapodi tanár úr.

A bátyja finoman mosolygott.

- Ő bizony egy kicsit elég erőszakos elnök, azt tudom.

- Semmit sem csinál.

A bátyja elgondolkozott.

- Mit lehetne csinálni?

- Nem tudom.

- Nem?

Vállat vont, s lesütötte a szemét, mert félt, hogy a bátyja a szeméből kiolvassa a sóvárgást, s azt nem, azt nem bírta volna elviselni.

De bent, a lelke égett a rettenetes vágytól.

S hirtelen rá is jött valamire. Soha nem szerette a kedvezéseket, a kivételezéseket, s ha őt most hatalmi szóval választanák meg, akkor nem volna mersze határozottan és erőszakosan lépni fel, mert úgy tünne fel, hogy csak azért teszi, mert az igazgató öccse, és az igazgató küldte ki erre a szerepre.

Szerette volna mindenáron az elnökséget, de úgy, hogy ne ő akarja, s ő ne is tudjon róla. Szerette volna, ha igazságtalanul történik is, de ne az ő tudtával.

Ha azonban ő elárulja ezt a kívánságát, s tegyük fel, a bátyja arra gondolt, hogy: lássuk, mit tud csinálni a gyerek? akkor már le van törve a szabadság.

Nagyon nehéz volt ez a szombat délután.

Elbújt az emberek elől, egyetlen osztálytársával sem találkozott. Különösképpen a korteskedés legalább annyira ellenére volt, mint a hatalmi kinevezés. Neki az kellett volna, hogy az osztály a saját jószántából válassza meg. Akkor teljesen szabad keze van, és megmutathatja az erejét. De ha a választást befolyásolja, akkor éppen úgy el van adva, mintha felülről jön a döntés.

De közben számtalan tervet eszelt ki. Papírt vett elő, s összeírta a gondolatait. Egy igazságos és hasznos Segélyegyletet kell csinálni. Sertorius akart lenni, de a nép akaratából.

A dráma már nagyon előrehaladott volt, s írás közben tanulta meg, milyennek kell lenni egy vezérnek.

Saját alkotásából tanulta meg, mit kell tennie annak, aki a népen segíteni akar.

2

Vasárnap délelőtt teljesen kimerülve, letörve, fáradtan ment fel az iskolába, hogy a választáson kötelességszerűen részt vegyen. Innen is elmaradhatott volna, de akkor aztán egyáltalán semmi reménye nem lehetett rá, hogy megválasszák. Ez nem október hatodika, itt valami történhetik.

Ahogy belép az osztályba, már sokan voltak együtt. Gondos Márk éppen a fekete tábla előtt áll, és hosszú karjai mozognak a táblán. Krétával írt fel valamit, s ő a legnagyobb megdöbbenéssel olvasta a feliratot:

Elnök: Nyilas Mihály.

Úgy tett, mintha nem látta volna. Azonnal végigfutott agyán, hogy ez Gondos Márknak saját külön hízelgése vele szemben.

Sietve ment a helyére, leült és mereven nézett, és senkire nem vetett egy pillantást sem.

Ezt az egyet nem képzelte, hogy az egész osztályban egy híve akadjon, s éppen ez a Gondos Márk, akihez neki semmi köze. Hol vannak a barátok? Jákób? a testi-lelki barát, aki előtt oly őszintén el szokott mondani mindent. Ha véletlenül találkoznak, még azt is elmesélte volna, hogy diktátor szeretne lenni. Mert előtte a barátság azt jelentette, hogy semmi titkot nem tartani. A barátság fokát nála meg lehetett abból ismerni, hogy kivel mennyire volt bizalmas. Akit szeretett, az előtt igyekezett úgy kitárni a lelkét, mint önmaga előtt. Jobban, mert koncentrált a figyelmét arra, hogy tökéletesen megmutassa magát. Ahogy az író az írásban lelkének legféltebb titkait boggatja ki, úgy ő a barátja előtt pirulás nélkül még azt is kötelességének tartotta megmondani, amit pedig szégyellni szokott az ember.

Persze Jákób maga szeretne elnök lenni, s lehet, hogy azért nem látta az utóbbi napokban, mert ő sem akarta elárulni hasonló gondolatait.

De Jákób nem való elnöknek. Jákób szeretné, mint dísz, mert ki ne szeretné, ha a közösség maga felé emeli, ám semmit sem csinálna, csak meghúzódna a tanár előtt s végrehajtaná, amit az parancsol. Jákóbnak semmi programja sincs. Még rosszabb lenne, mint a tavalyi elnök, aki legalább úrifü volt és reprezentálni tudott.

De hol vannak a többiek? Kiss Pali, akitől egy ilyen heccet inkább várt, hogy felírja a táblára, hogy „Éljen Nyilas!”

Kiss Palinak eszébe sem jut. Kiss Pali cukrot eszik és osztogat, s még a cukorral sem jön hozzá.

Igaz, ő nem szokta elfogadni, de annak, aki ad, nem kell azt tudomásul venni. Annak minden esetben meg kell próbálni, ha szeret valakit, hogy kedveskedjen neki.

És hol van Pimpi? Attól is inkább várta volna ezt a feliratot. De Pimpi egy mozdulatlan, tehetetlen balek. Az úgy viseli magát, mint egy egér, csak egészen négy szemközt szeret motyogni, de hogy kiálljon a barátért?

Mindez csak átfutott rajta. Nem volt idő gondolkodni sem, mert bejött Csapodi.

A fiúk felállottak, mint mikor órára jön. Pedig ez szabad köztársasági gyűlés, itt, míg a választás nincs meg, addig nincs tanár és nincs tanítvány. Az ő érzése szerint most szabad választópolgárok, mint az Egyesült Államok parlamentje.

De azért kényelmetlenül és fanyalogva, egy kicsit ő is felemelkedett s rögtön vissza is ült a helyére.

Csapodi frissen volt borotválva, kis bajusza hegyesre volt kicsípve széles orra alatt. Dagadt feje volt, nem nagy fej, de dagadt. Jóllakott malacfej.

Felment a katedrára, s köhintett kettőt, akkor mosolyogva azt mondta:

- Kérem, töröljék le a táblát... A... a... választást befolyásolni tilos... alkotmányellenes, hogy úgy mondjam...

Misi elpirult. Valóban a táblát neki kellett volna letörölni, de ő nem akart beleavatkozni, még ennyivel sem, az emberek szabad akaratába...

Egy fiú készségesen futott fel a táblához, és a zsebkendőjével dörgölte el a feliratot.

- Uraim - kezdte Csapodi -, kedves barátaim. Szeretném úgy mondani: Fiúk... Tehát fiúk! arra akarom csak felhívni a maguk figyelmét, hogy ez az Egyesület, amelyet ma az Igazgatóság rendelete alapján meg kell alakítanunk, valami egészen más, mint az Önképzőkör. Az Önképzőkör a szellemi életet kívánja kifejleszteni önkben: ez az egyesület egy sokkal prózaibb, de szükséges emberi érzést kíván megalapozni az ifjú lélekben: a segélyezés gondolatát. Természetes, hogy az emberiség úgy van elrendezve, hogy az egyiknek több jut az anyagi javakból, a másiknak kevesebb. Ez mindig így volt, és mindig így lesz. Már Krisztus urunk korában is voltak gazdagok és szegények, és Urunk Jézus Krisztus éppen azzal a nagy munkával járult hozzá az emberiség életéhez, hogy a gazdagokat és a szegényeket egyaránt maga köré gyűjtötte. A kereszténység templomaiban, bármilyen felekezet is az, mindenütt jelen vannak a gazdagok és a szegények... Ez egy korszakalkotó nagy gondolat, mert az emberiséget jobb, megértőbb és szeretetteljesebb viszonylatba hozta... Isten színe előtt mindnyájan egyenlők vagyunk. Szorosabban véve, az Ifjúsági Segélyegyletnek az a célja, hogy az ifjúságba beiktassa azt a gondolatot, hogy cselekvőleg foglalkozzanak azok, akiknek van, azoknak a dolgaival, akiknek Isten a maga véghetetlen bölcsességében kevesebbet juttatott.

És így tovább. Ha Csapodi elkezdett beszélni, annak soha nem akart vége szakadni. Beszédében semmi rendszer nem volt, csak azokat a valláserkölcsei szavakat ismételte, amelyeket órán szokott elmondani.

Misi türelmetlenül hallgatta. Oly kimondhatatlanul unta ezeket a lélektelen s meg nem gondolt általánosságokat, hogy most is lehunyta a szemét, mint vallásórán, s igyekezett nem figyelni arra, amit a tanár mesélt.

Várta a választást. Teste tele volt izgalommal, s mereven tartotta a fejét. Nem tudta, mit csináljon, gondolta, hogy a fiúk közben rá-ránéztek, s nem akar a magatartásával semmiben részt venni. Se nem helyeselt, se nem tiltakozott. Merev volt, mint egy fából faragott szobor.

Aztán a beszédnek is vége lett egyszer, és Csapodi kihirdette, hogy most következik a választás.

Elővett egy iratot, s belenézett.

Tehát kész listát hozott magával:

- Kérem, be kell jelentenem, hogy a Gimnázium Igazgatósága erre az évre is engem nevezett ki a megalakítandó Ifjúsági Segélyegylet tanárelnökévé. Meg kell azonban alakítani az ifjúsági tisztkart is, mert az Egyesület kebelében egy ifjúsági szervnek kell léteznie, hogy az ifjúság szokja meg az egyesületi élet formáit... Ifjúsági elnöknek...

Mielőtt kimondhatta volna a nevet, mely láthatólag fel volt írva a papírára, az osztály több pontjáról, hátulról felhangzott egy-egy hang, s azt kiáltották:

- Nyilas Mihály.

Misi elpirult. Ez nagyon szép volt. Szerette volna tudni, ki kiáltott, de nem mert visszafordulni az első padból s megnézni a híveit. Csupa ismeretlen hang. Barátainak a hangját nem ismerte fel köztük.

Csapodi elhallgatott. Megigazította a szemüvegét és mosolygott.

Egy pillanatig elbírált, hogy tanácsos-e egy neki alapján véve közömbös más névnek a kedvéért az igazgató öccse ellen nyilatkozni?

Nagyot nyelt, s azt mondta:

- Nekem mindegy, ha az Egyesület tagjai így kívánják.

Az osztályon egy kis izgalom futott végig.

Az osztályban nemcsak a nyolcadikosok voltak ott, hanem zsúfolva volt a terem. Mind a nyolc osztályból voltak jelen. Misi megérezte, hogy most valamennyien, különösen a kisebbek, harcot éreztek meg, s a harc kedvéért van az egész tüntetés.

Mert hirtelen egész rendes lárma volt:

- Éljen Nyilas, éljen Nyilas Mihály.

Csapodinak már ezt el kellett volna fogadnia választásnak, ha jóakarattal van a jelölttel szemben, de ő fontoskodva azt mondta:

- Felteszem a kérdést: akarják-e Nyilas Mihályt megválasztani? Akik akarják, álljanak fel.

Az egész tömeg felugrott.

Misi szédülve kissé körülnézett ebben a pillanatban, s azt látta, hogy alig néhányan ülnek, Pétery ült. A nyolcadikból voltak ülők. Fussbaum Náci is ült.

Nem volt ideje ellenőrizni, mert röstellte, hogy megszámolja.

Csapodi azonban a szemével és az ujjaival számolt.

- Konstatálom - mondta -, hogy a többség...

Ebben a pillanatban Pétery hangját lehetett hallani. Indignálódva mondta:

- Egyhangúlag, tanár úr.

Misi odanézett, s látta, hogy Pétery meggondolta magát és állott. Mindenki állott.

- No jó - mondta a tanár -, hát jelentsük ki, hogy egyhangúlag...

Erre nagy tombolás tört ki, mindenki kiáltotta:

- Éljen Nyilas, éljen Nyilas.

Senki sem ült, csak ő maga.

- Tehát - ismételte Csapodi egy kis izgalommal a hangjában -, tehát kérem, az Ifjúsági Segélyegylet ifjúsági elnökének egyhangúlag Nyilas Mihályt jelentem ki megválasztottnak.

Még egy éljenzés történt, akkor mély csönd lett.

- Következik a főtitkár választása.

Csőnd.

A tanár megnézte a papírját, s azt mondta:

- Az előttem levő hivatalos lista Jákóbot ajánlja.

- Éljen.

- Van talán az uraknak ellenjelöltje?

Senki sem szólt.

- Akkor Jákóbot egyhangúlag megválasztott főtitkárnak jelentem ki.

Csőnd. Senki sem éljenzett.

- Következik a pénztárnok választása.

Csőnd.

- Az előttem levő hivatalos lista Babarczy Bélát ajánlja.

Hallgatás.

- Van valakinek ellenjelöltje?

Egy hang azt kiáltotta:

- Suhajda.

Erre általános kacagás tört ki. Suhajda igen rossz tanuló volt, csak vicc volt a kiáltás.

- Ez komoly? - kérdezte a tanár mosolyogva.

Nagy nevetés. Suhajda azt kurjantotta:

- Nekem nem kell.

Újra nevettek.

- Tehát Babarczy Bélát.

Erre sokan kiabálni kezdtek.

- Szavazzunk.

- Nem bánom, szavazzunk - mondta Csapodi. - Akik Babarczy Bélát pénztárnoknak kívánják, álljanak fel.

Misi felállott, de arra lett figyelmes, hogy háta mögött nagy nevetés volt.

Csak hárman állottak fel rajta kívül. Persze a falnál, körül, egész tömeg állott, akiknek nem jutott ülőhely, de azok meg kézzel-lábbal integettek, hogy nem akarják.

- Kérem - mondta nagyon rossz kedvvel a tanár -, ebben az esetben új jelöltet kérek.

- Keresztes, Keresztes.

Misi leült, s gondolkodott, ki ez a Keresztes. Ez egy hetedikes volt.

A zúgás egyre nagyobb lett. Keresztes nevét oly harsányan kezdték kiabálni, hogy megirigyelte.

Igazi lelkesedést érzett ki a tömeg lármájából.

A tanár is meg volt ütődve.

- Felteszem a kérdést, akik Keresztes Péterre akarnak szavazni, álljanak fel.

Mint egy test ugrott fel a tömeg. Misi körülnézett. Hát a nyolcadikosok egy része ugyan ülve maradt, de szemmel látható volt, hogy óriás többség van Keresztes mellett.

- Keresztes Pétert tehát az Ifjúsági Segélyegylet pénztárnokának szótöbbséggel megválasztott-nak jelentem ki.

A többi szavazás nem volt érdekes. Akit a tanár ajánlott, mind szótöbbséggel választották meg. Ellenőr lett Kiss Pál. Jegyző Imreh Imre hetedikes; könyvtáros Végh Antal hatodikos.

- A bizottsági tagokat úgy kell megválasztani, hogy minden osztályból kettőt, kettőt. Erre nézve a legközelebbi gyűlésre az új tisztikartól javaslatot kérek... Ezzel a mai ülés tárgysorozata kimerült, s a jegyzőkönyv megírására az újonnan megválasztott főtitkárt, a hitelesítésre Babarczy Bélát és Péteryt jelölöm ki. Legközelebbi gyűlést, a bizottságok megválasztásának sürgőssége miatt jövő vasárnap délelőtt tíz órára tűzöm ki.

- Nem lehet - kiabáltak -, önképzőkör van.

Csapodi megzavarodott.

- Igen, igen - mondta -, a Segélyegylet gyűlései mindenkor vasárnap délután három órakor lesznek.

- A gyűlést bezárom.

Ezzel már fel is állott, s állva rendezte el a kezében levő iratokat, s azzal vette a kalapját és botját, s eltávozott.

A fiúk lázban maradtak még együtt. Óriási zsibongás volt, mint egy viharos óra után.

Misi azt hallotta, hogy mindenfelé a Keresztes nevét mondogatják. Kicsit le volt törve, de benne volt az az érzés, hogy majd lesz ez még másképp is.

Barátai hozzá jöttek, és gratuláltak.

Jákób is hozzásietett, és melegen szorongatta a kezét, s nagyon nevetett.

Misi kicsit dermedt volt. Nem is tudja, hány fiúnak szorította meg a kezét. Fontos, hogy vég-eredményben mégis győzött: ő az elnök.

Boldog volt. Úgy fel volt hevülve, mintha valami boksziadalból került volna ki. Igen fel volt izgatva.

- Mégiscsak disznóság - mondta Pétery -, amit ez a marha Csapodi csinál. Nem fogott kezét az új tisztikarral.

Misi csak most eszmélt rá, hogy ezzel valóban nagy sérelem történt.

- Majd lesz ez még másképp is - mondta dacosan.

Egész kis vezérkar gyűlt össze körülötte.

- Jákób, gratulálok. Nagyon örülök - mondta Misi, aztán kiáltott: - Keresztes, Keresztes.

Keresztes hátulról előresietett hozzá.

Misi kezét nyújtott neki:

- Gratulálok. Nagyon örülök, hogy együtt fogunk dolgozni, már ismerem a nevedet.

Keresztes boldogan adta a kezét.

Így Misi a tanár helyett sorra üdvözölte a megválasztottakat.

- Már holnap beszélni akarok veletek. Meg fogjuk csinálni a programot.

Úgy vették körül, mint egy vezért.

És ő nem ismert magára. Nem is tudta, hogy ezt is tudja. Felülről beszélt a fiúkkal. Nem leereszkedve, de mégis felülről. És mindenki elfogadta a fölényét. Lassan csakugyan egy belső kör alakult ki körülötte, a megválasztottak szorosan csoportosultak hozzá.

- Ne féljete, meg fogjuk védeni az ifjúság szerepét.

- Az kell. Az nagyon jó lesz.

Mikor kifelé mentek az osztályteremből, az ajtónál egy hosszú fiú állott és kalaplengetve kiáltotta:

- Éljen Nyilas Mihály.

Gondos Márk volt. Misi elröstellte magát. Tulajdonképpen ennek köszönheti az egész választást, mert ha ez fel nem írja a táblára az ő nevét, akkor az ifjúság nem is jön rá, hogy ő a jelölt.

Kezet nyújtott neki, s azt mondta:

- Benne leszel a bizottságban.

Gondos Márk szerénykedve mondta:

- Óh kérem szépen - eddig nem tegeződtek -, nem vagyok én arra méltó.

De ő még egyszer megszorította a kezét, s kiment.

3

Nagyon boldog volt, de titkolta.

Sietve ment fel az igazgatói lakásba, s a konyhába futott a nagymamájához:

- Édes nagymamám, elnök lettem.

Nagymama összecsapta a kezét.

- Elnök?

És ragyogott az arca.

- Ifjúsági elnök - korrigálta rögtön becsületesen -, mert a tanárelnök Csapodi.

- Az a hiéna?

Ezen ő nagyon nevetett.

Csak most jutott eszébe, hogy az igazgatóválasztásnál Csapodi volt a Koós-párt ügyvezetője, s azóta a családban nincs jó híre.

Persze, ezért nem akarta ez őt ifjúsági elnöknek.

De mégsem ez bántotta, hanem az, hogy nem volt elég lelkesedés a szavazásnál. Keresztesnek tízszer nagyobb tombolás jutott.

Mindegy. Fontos, hogy a választás sikerült, és nem a bátyjának köszönheti.

Ez mindennél többet ért. Hogy le lenne most törve, ha valami jogtalan dolog került volna bele a választásba. Hogy a bátyja egyáltalán nem szólt bele, az meglátszott akkor, amikor Csapodi a listát nézte. Azon nem volt rajta az ő neve. Talán egyáltalán nem is volt rajta, semmiféle tisztségre. Lehet, hogy ezt éppen úgy állapították meg, hogy az igazgató öccse maradjon ki.

Bement a szobájába, és nagy léptekkel járkált körül-körül a szobában. Oly rohanva, mintha kint futna a pusztán. A szoba közepén ott állott a nagy iskolai zöldre festett asztal. Tele az ő könyveivel és papírjaival.

Tükör nem volt a szobában, de az egyik ablakszárny nyitva volt, s tükrözött. Belenézett és meglátta kipirult és győzelemittas arcát, s megütődött.

Nem, azért nem kell ennyire elárulni, hogy így örül.

Az embernek uralkodni kell magán.

Azt hallotta a borsodi paptól, hogy: „aki nem tud túrni, nem fog uralkodni”.

Hát ő túrni tud.

Most jobb lenne-é, ha kiteszi magát egy korteskedésnek?... Ha a fiúkat sorra járja, és megszervezi azokat, akik neki korteskedjenek, s megbukik. Mekkora szégyen lett volna az, s ha megválasztják, valóban felényit sem ér az öröm.

Óriási dolog, hogy nem tehet magának szemrehányást, hogy jogtalanul jutott hozzá. Sőt, ez a tiszta választás hatalmas erőt ad: a fiúk azt várják tőle, hogy ő felszabadítja az ifjúság szerepét az Egyesületben.

De hogy fogja felszabadítani?

Csapodi mindent el fog követni, hogy őt félretolja. És ő mit tehet ez ellen? Csapodi utóvégre tanár, s azt teszi, amit akar. Újra megpróbálja, hogy posványba süllyessze az egész akciót.

Vajon van-e valami pénze az Egyesületnek? Ezt már holnap meg fogja tudni. Ő tavaly teljesen ki volt zárva abból, hogy valamit is megtudjon arról, mit vettek be és mit adtak ki. Arról tud, hogy van egy kis tankönyvtár. Ebből nyolc vagy tíz fiúnak máris adtak ki kölcsön könyveket. Csapodi adta ki saját hatalmából, bár még nem is volt meg a megalakult egyesület. Egyáltalán Csapodi úgy viseli magát, mintha az egyesület az övé lenne. Mintha a saját zsebéből osztogatna ajándékokat azoknak, akik nála a vallásórán jól viselik magukat.

Ennek vége lesz.

Vadul és elszántan szorította össze az állkapcsát: Csapodi basáskodásának vége. Ezentúl ő fog diktálni.

De nem akar basa lenni a basa helyén. Alkotmányos úton. Majd ő összeválogatja a bizottságokat. Minden osztályból a legderekből két fiút fogja kiválasztani. Személyesen akarja megismerni, kik azok, akik alkalmasak.

S lám máris csinált egy bolondot. Gondos Márknak megígérte, hogy benne lesz a bizottságban. Ez baj. Nemcsak azért, mert Gondos Márk zsidó, s a fiúk nagyon ellene vannak a zsidóuralomnak, hanem azért, mert amennyire látja, ez a Gondos Márk nagyon jelentéktelen ember. Rossz tanuló, ahogy hallotta, nem is ismeri senki, hiszen csak most jött Szolnokról.

Valami más szerepet kell neki adni. Ha zsidót vesznek be, muszáj Fussbaum Nácit venni fel. Nagy sértés lenne abból, ha a kettő közül egyik zsidó és az éppen azért lenne bizottsági tag, mert az ő nevét felírta a táblára.

Péterynek muszáj benne lenni. Hálásnak is kell lenni hozzá, mert nála nélkül nem lett volna egyhangú a választás kijelentése. S az nagyon csúnya volna, ha csak szótöbbséggel választották volna meg. Szép, hogy Pétery késve ugyan, de mégis felállott, s szóval is rákiáltott Csapodira, hogy tessék a választást egyhangúnak deklarálni...

A bizottságba Péteryt és Fussbaumot kell bevinni. Fussbaumot azért is, mert az egész osztályban ő az egyetlen, aki a zsidóságtól pénzt tud szerezni. Gondos Márknak akármilyen érdemei is vannak a választás körül, az csak annyi, hogy heccet csinált. De a bizottságban semmi hasznót nem nyújthat a jelenléte.

A bizottság nyolc osztályból két-két fiú, tehát tizenhat tag. A tisztikar hét tagból áll. Huszonhárom emberből áll az egész Ifjúsági Segélyegyesület.

Nem sok. De legalább nem kell ismeretlen tömegek szeszélyével számolni.

Legfontosabb, hogy a tisztviselői karral jól járjon.

Nem arra gondolt, hogy jó viszonyban legyen velük, hanem arra, hogy jó alkalmazottai legyenek.

Jó, hogy Jákób a főtitkár, mert ha nem lett volna az, akkor nagyon kényelmetlen lett volna vele tovább a barátság. De viszont nem is nagyon jó, mert Jákóbbal kivételes viszonyban van. Jákób nagyon is önérzetes, és nem fog szó nélkül parírozni. Vitáikban is mindig Jákób az, aki nevet. Azt nem szabad engedni, hogy rajta nevessen az egyleti dolgokban.

Már érezte, hogy a terveit nem szabad addig kibeszélni, míg a végrehajtásra nem kerül a sor. Meg kell őrizni a titkot. Jákób csak hadd írja a jegyzőkönyveket. Igaz, van jegyző is, egy hetedikes, Imreh Imrének híjják. Ennek csak a nevét ismeri, gyakran mulatott rajta, hogy dupla neve van. Jó fiú, bizonyára jó fogalmazó.

Tehát van három nyolcadikos, ő, Jákób és Kiss Pali. Két hetedikes, Keresztes meg Imreh. És egy hatodikos, Végh, a könyvtárnok. Őt alkalmazottja van.

Nem sok. Kevés. Egyik sem jó arra, hogy valami társadalmi akcióba bele lehessen menni velük. Ő is, Jákób is, szegény fiúk. Keresztes valami hivatalnoknak a fia, Imreh nem idevaló. Végh meg gyerek. Kiss Pali nem számít.

No evvel nem lehet nagy csatát kezdeni.

A csatát a bizottságokkal kell megnyerni. Tehát a nyolcadikból feltétlenül Péteryt kell bevenni és Fussbaum Nácit. Zsidó okvetlen kell, anélkül nem is lehet pénzről beszélni. Ez egyik sem ért a pénzhez.

De ezzel a Fussbaummal mindig félszeg viszonyban volt. Volt köztük valami ellenségeség. Tünt az eleganciájával s nagyvilági modorával.

Mégsem lehet kitérni előle: őt kell bevenni, az összes zsidó fiú között ez a legjobb. Az anyja gazdag rövidárkereskedő, itt van az üzletük szemben az igazgatói lakással. A legnagyobb üzlet a városban. Nagyra fogja venni az anyja, ha a fiát beveszik a társaságba, s majd jó lesz akkor, ha olcsón kell bevásárolni. Akkor is jó lesz.

Rájött, hogy tulajdonképpen senkire sem számíthat, csak saját magára. Neki kell mindent kitalálni, a fiúknak a szerepet kiosztani: azok csak végrehajtók lesznek.

Hirtelen pompás idea merült fel benne. Oly remek, hogy elállott tőle a lélegzete, s egyelőre még saját magának sem merte elárulni.

Nagyon kacagott, és ahogy vágatott a szobában, mindenre rácsapott az ujjaival egy kicsit, a nagyobb bizonyosság és öröm kedvéért.

Rájött, hogy Csapodit hogy fogja kiugratni az elnöki székből.

De erről később - mondta magának.

A fontos az, hogy alkotmányosan kell vezetni az Egyesületet. Már tudta, mit csinál.

Jákób, mint főtitkár készítse el az elmúlt év történetét, s a gyűlésen ő adja elő...

Jákóbnak ez nem lesz könnyű, neki nem adják át az adatokat... Majd ő fogja megszerezni. Majd ő beszél Géza bátyjával, és engedélyt kér rá, hogy a múlt évről az összes jegyzőkönyvet s annak mellékleteit, a nyugtákat, számlákat s ami csak van, azt adják ki neki. Akkor összeállítja ő maga az egész történetet s Jákób már készen kapja, csak meg kell stilizálni.

Ennek nagyon örült, mert így alkalma lesz belelátni a Csapodi munkájába, s szüksége is van rá, hogy megtudja, mi történt.

Tehát Jákób fogja felolvasni, a visszapillantást az Egyesület egyéves múltjára.

Keresztessel pedig felolvastatja az új év programját.

Nem, ezt neki kell elmondania. De Keresztesnek is kell valami szerepet adni. Ő fogja a leltárt összeállítani. Pénztáros, tehát a pénztár történetét dolgozza ki neki. Egy kicsit kiszélesíti azzal, hogy a pénztár ennek az Egyesületnek a lelke, tehát mily lehetőségeket tud a pénztáros javasolni a pénztár megtöltésére. Persze, ezt is neki kell kidolgoznia, de Keresztessel olvastatja fel.

A jegyző hadd beszéljen a múlt évi jegyzőkönyvekről, s felolvassa a választógyűlés jegyzőkönyvét. A könyvtárosnak is lesz jelentenivalója. Fel kell venni a teljes leltárt s a kiadott könyveket.

Nem lesz itt semmi baj.

Nagyon boldog volt, tevékenységi láz ütött ki rajta.

Észre sem vette, hogy eltelt az idő. Hallotta a másik szobából, hogy megérkezett Géza bátyja.

Csak most jutott eszébe a saját nagy dolga: a Sertoriust tíz nap múlva be kell küldeni az Akadémiára...

Erről ismét egy remek ideája támadt: elkéri a kapu melletti kis szobát az Egyesületnek.

Hű, ez remek. Éppen most, mikor már alig tudja titkolni, hogy milyen munkában van. Isten csodája, hogy a bátyja eddig nem fedezte fel a tragédiáját.

A kapu mellett van egy kis szoba, amit semmire sem használnak. Ez lesz az ő külön szobája. Itt azt csinálhat, amit akar. Külön szobája lesz a gimnáziumban, mint némely tanárnak. A fizikai, a természetrajzi meg a rajztanári szobák külön szobák. A többinek nincs. Különb helyzete lesz, mint sok tanárnak.

Ez még a legjobb az egészben.

Nagyon vidáman ment át az ebédlőbe. Húzta a száját, hogy ne látsszék meg a nevetés.

- No Misi - mondta a bátyja, s csillogott a szeme. - Hallom.

- Hát igen, Géza bátyám.

Az igazgató kezet nyújtott:

- Gratulálok, elnök úr.

- Nem én vagyok elnök - felelt nevetve. - Elnök Csapodi tanár úr.

- Hát alelnök.

- Az se vagyok. Alelnök nem vagyok.

- Hát mi vagy, ha se elnök, se alelnök?

- Ifjúsági elnök.

- Szóval mégiscsak elnöki jogokat vindikálsz magadnak.

- Én nem vindikálok magamnak többet, mint ami alapszabály szerint az ifjúsági elnöknek jár.

- Hű de politikus lettél egyszerre.

Mind a ketten nevettek.

A nagymama bejött, és szintén ragyogó szemekkel nézett rájuk. Leült az asztalhoz, s mindnyáján leültek.

Míg a levest hozta a bejáróné, aki a konyhában felszolgált, s az asztalra is ő hordta be az ételt, Géza bácsi a villájával dobolt a tányéron.

- Bizony, elnök van a házban. Ifjúsági elnök.

Misi elgondolkozott.

Nem tetszett neki ennek a hangsúlyozása. Elnök. Mi az az elnök.

Most elképzelte, hogy milyen csönd lenne, ha szóba sem került volna a megválasztása, ami Gondos Márk nélkül alighanem el is maradt volna - tehát nem őt kellene itt ma dicsérni, hanem Gondos Márkot... Vagy pláne, ha megbukott volna. S ha ő nem az igazgató öccse, akkor meg is bukott volna, hiszen semmi népszerűsége sincs: tehát a megválasztásért a bátyját kellene dicsérni, aki olyan fiatalon, huszonnyolc éves korában igazgató tudott lenni. Még most is csak harminckét éves.

De hallgatott: az sem célszerű, hogy az ember legtitkosabb véleményeit hangosan hirdesse.

Tehát a kész eredmény arra, akinek sikerült, fényt és díszet ad, és íme villamos feszültséggel tölti meg a szobát. Bátyjának arca sugárzott. De mért?... Az élet még hosszú, s lesznek-e Gondos Márkok, akik mindenkor kiálljanak érte? vagy lesz-e a háta mögött mindig egy igazgató nagybácsi, aki láthatatlan jelenlétével előresegíti a nehézségek közt?

- Ez még semmi - mondta szerénykedve -, az a kérdés, hogy a programomat végre tudom-e hajtani?

Az igazgató ránézett, és soká nézte:

- Neked már programod van?

Elpirult. Ezzel a megjegyzésével leleplezte, hogy előre készült a nagy tisztségre, s nagyon megzavarodott: hátha a bátyja most azt fogja hinni, hogy ő korteskedett is.

Ezt legjobban röstellte volna, s sietve, túl hamar tisztázni akarta magát:

- Csak éppen gondoltam rá, hogyha véletlenül... mégis megválasztanának... de senkivel eddig egy szót sem beszéltem róla.

- S mi az a program?

- Azt hiszem - mondta vontatottan s lesütött fejjel -, hogy egy Segélyegylet csak akkor működhetik, ha pénzt tud gyűjteni a kasszába.

Az igazgató nevetett.

- Hát igen. Ez a lényeg.

- No de honnan kapunk pénzt?

- Tagsági díjak.

- Mi az? Van száznyolcvan diák, mindenki tíz fillért fizet. Ez csak tizennyolc korona.

- Csak tíz fillért fizetnek? Nem egy koronát?

Misi nem tudta, mennyit fizetnek.

- Ha egy koronát fizetnek és mindenki befizeti, az száznyolcvan korona. Már száznyolcvan koronáért lehet valamit venni.

- Tavaly is vettek.

- De én kevésnek látom, amit tavaly csinált az Egyesület... Sokkal többet kell... Nagyon sokan vannak, akik nem képesek a tandíjat sem befizetni... Legalább írószéssel szeretném ellátni az összest, aki rászorul... Vannak, kivált az alsóbb osztályokban, akiknek még a cipőből is kiáll a lábujjuk.

- Egy ilyen ifjúsági egyesület nem vállalkozhatik arra, hogy felruhazza az egész iskolát.

Misi elpirult. Félt, megijedt, hogy a bátyja azt fogja hinni, hogy túlzott fantáziája van.

- Inkább arra kell gondolni, hogy tankönyvsegélyt...

Erre Misi még jobban elpirult, mert benne már egy olyan segítő könyvtár keretei nőttek ki, hogy egyáltalán az egész iskolát, már a szegényeket, ellássa tankönyvvel. S éppen erről a legfontosabbról elfeledkezett. Most akármit fog csinálni, a bátyja azt fogja hinni, hogy az utasítására, tanácsára, parancsára, mindenestre az ő gondolatára csinálja.

- A tankönyvkérdést én már végiggondoltam - motyogta -, és az a tervem, hogy jövőre már az egész iskola el legyen látva tankönyvvel.

- Bravó.

Misi nem tudta, ez a „bravó” őszinte volt-e.

- Pénz kell, az bizonyos... Nem lehetne társadalmi úton gyűjtést indítani a Segélyegylet javára?

- Hogyhogy társadalmi úton?

- Nem tudom, teaestélyeket tarthatnának a városban a Segélyegylet javára.

- A társadalom anélkül is nagyon igénybe van véve... Mindenféle jótékonyági akciók. Már nem lehet elmenni egy uzsonnára sem, hogy meg ne pumpolják az embereket gyermek-felruházás, karácsonyfa és más ilyen dolgok miatt... S az iskolának elzárva kell maradni a felnőttek életétől... a diák nem foglalkozhatik teaestélyekkel. A diáknak tanulni kell, és nem pénzt koldulni... Szóval annak igen súlyos fegyelmi akadályai vannak, hogy a diákság belekeveredjen a társadalomba... Pláne a nyolcadik osztály... A nyolcadik osztálynak rövidebb a tanulási ideje, már májusban kezdődnek az érettségi vizsgák, s a tananyag sokkal nagyobb, mint az alsóbb osztályokban, mert tulajdonképp a saját előírt anyagán kívül az összes alsó hét osztály anyagát is át kell ismételnie... Tehát arra különösen vigyázni kell, hogy a nyolcad-osztályosok le ne legyenek foglalva olyan dolgokkal, amelyek a tanulásban akadályozzák.

Misi rendkívül megijedt és elszomorodott. Igaz, ő éppen nem törődött a tanulással. Az ő életprogramjában a tanulás csak úgy szerepelt már, hogy át kell valahogy evickélni...

- Nem akarok semmit, ami tilos... azért mégis volna valami, amit nagyon szeretnék kérni... A portán, a kapusszobával szemben van egy kis szoba... Ebben a szobában semmi sincs, csak néhány bútor... Nem lehetne azt megkapni a Segélyegylet számára irodának?

- Mire neked iroda?

Misi nem felelt. Ez olyan súlyos ellenvetés volt, ami egészen romba döntötte minden reményét... Neki az iroda nagyon sürgős, mert ott akarja befejezni a Sertoriust... Az idegeit teljesen kimerítette, hogy a szobája közvetlenül a bátyja dolgozószobájából nyílik, s minden pillanatban ki van téve annak, hogy benyit... Gyakran éjjel kél fel, mikor a bátyja már lefeküdt, mert a bátyja nagyon is sokáig szokott fenn lenni, most is angolból fordít, Kiplingnek a Dzsungel könyvét fordítja egy pesti kiadó számára... Persze, ha a szobát megkaphatná, akkor a Segélyegylet pénzen legelőször lámpát szerezne be és petróleumot, s ott dolgozna a darabon... Nem merte feszegetni a dolgot.

- Van külön szobád... Amit a szervezés körül kell csinálni, azt itt elvégezheted: gyűlésekre, összejövetelekre ott van a tanterem.

Misinek a szemében könnyek buggyantak ki. A bátyja folytatta:

- Nem tudom, mit szólnának hozzá a tanárok és különösen Csapodi tanár úr. Hiszen ő maga szereti elvégezni az egész munkát. Nagyon ambiciózus és serény ebben a dologban.

Csapodi tanár úr megkapja a magáét a legközelebbi gyűlésen, gondolta magában Misi, de nem szólt. Ez az a dolog, amit még saját magának sem árul el, míg meg nem csinálta.

- Hát fiam, én azt hiszem, te nagy tévedésben vagy. Egy gimnazistának az elnöki tisztsége az csak dísz. Dekórum. Szép, és nagyrabecsülöm, hogy egyhangú volt, ahogy hallom, a választás. Csapodi tanár úr olyan liberális volt, hogy még azt is elmesélte, hogy ő először úgy látta, csak szótöbbséggel lehet a választást kihozni, de a fiúk felszólaltak, hogy: egyhangúlag, egyhangúlag, s csakugyan az egész tömeg felállott melletted.

Misi remegett az örömtől, hogy a tanár nem vette észre, hogy Pétery volt, aki kezdeményezte az egyhangúságot, s úgy mentek utána a többiek, azok, akikre Péterynek a tekintélye is hatott. Itt a véletlen és a Csapodi hülyesége megint segítségére volt.

- Örülj neki, hogy így történt, én is örülök. Tudod, az életben az effélének nagy hatása van. Mikor én az Egyetemi Segélyegyletnek elnöke lettem, az egy igen csudálatos dolog volt. Semmi jogcímem nem volt rá. Ott tanár nem volt jelen. Az ifjúság egészen maga döntött. És csak jogász ötezer volt abban az időben a pesti egyetemen, s óriási dolog volt, hogy bölcsészt válasszanak meg elnöknek. Hihetetlen korteskedés indult meg. Verőházyt akarták a jogászok, azt, aki most képviselő. Mameluk. Másképp nem is juthatott volna be a Házba, pedig az apja nagybirtokos a Dunántúlon. Még ez is, hogy dunántúli volt. Valósággal nemzeti harc tört ki a tiszaiak és a dunántúliak között. Az volt a szerencse, hogy a jogászok léhák, és nem jöttek el a választógyűlésre, így a bölcsészek a kapcsolt részek segítségével, abban az évben keresztül tudták vinni az akaratukat...

Lassan beszélt, gondolkozva, s az arca éle kipirult az emlékezésben.

Misi előtt most az tűnt fel, hogy a választás nagy dolog. Ha itt ma nem ilyen váratlanul és szervezetlenül történt volna a dolog... Egyáltalán, ha lett volna egy komoly ellenjelölt... De a Segélyegylet, főleg a Csapodi erőszakossága miatt, nagyon lenézett volt. Senki nem ambicionálta, hogy a vallástanárnak szolgája legyen... Csak ilyen mellékszempontok mellett sikerülhetett az ő megválasztása...

Nagyon letörtnek érezte magát. Ő azt várta, hogy a bátyja erőszakosan lépjen közbe az ő megválasztása érdekében: diktátornak nevezze ki... S íme minden szavával ellene van... Hát hiszen akkor be kell látnia, hogy ebben a fellengzős reménykedésben, amibe valósággal beleszédült, legnagyobb akadály bátyjának a korrektsége, becsületessége és iskolai gondolkozása lesz.

- Furtvengler még most is elnök úrnak hív - mondta a nagymama, s szeretettel nézte a fiát.

Az igazgató:

- Furtvengler volt a főkortese. Egész idő alatt, nem mondta, de magának tulajdonította a választás sikerét. Csakugyan, mi keresztények vagy kereszténynek nem vagyunk képesek komoly korteskedésre. Nem tudunk szervezni. Azért veszítették el a jogászok is a csatát, mert csak beszéltek, szavaltak, reformokat hirdettek, és még csak el sem jöttek a választásra.

Misi újra elpirult: nem bírt szabadulni a Gondos Márk emlékétől.

Ez a Furtvengler néha eljött, egy évben kétszer-háromszor is Debrecenből, ahol a víznél volt mérnök. Kedves zsidó ember volt. Hozta a fuvoláját, és este tizenegyig, mikor a debreceni vonat ment, eldiskuráltak, fuvoláztak és emlegették a régi dicsőséget, mint az öreg harcosok szokták.

Így kell kezelni a párthíveket? - gondolta Misi. - Akkor neki Gondos Márkot kellene így kegyelni?... hiszen meg is tette az első lépést, mikor sokak előtt kijelentette, hogy benne lesz a bizottságban...

Igen, de őbenne sokkal erősebb volt a jellem s a szellemi érték és az Egyesület érdeke iránti érzés, mint hogy személyi hálából ilyen nagy igazságtalanságot megtegyen, hogy mikor az osztályból csak két fiú juthat be a bizottságba, akkor Gondos Márkot tegye be... Igaz, ha az egész üres formaság és semmi társadalmi munkát nem lehet végezni, akkor elesik az a gondolat, hogy Fussbaum Náci több segítséget tud adni a pénzszerzés terén, mint Gondos Márk...

Súlyos gondok, gondolatok voltak ezek, s nem beszélhetett róluk senkinek.

Azt sem tudta, hogy Jákóbbal s a többi fiúval hogy fog beszélni a terveiről. Szerette volna tudni, hogy fogadják, mit beszélnek róla, de szinte lehetetlennek látszott, hogy szóba hozza valaki előtt.

- Majd elválík - biztatta magát.

4

De délután hirtelen nagyon magánosnak érezte magát.

Kabátot vett fel, hűvös volt az őszi délután, kalapot tett, és elindult az utcán. Különös, hogy hazulról mindig szinte szökve ment el. Nem szerette, ha a nagyanyja megkérdezi, hova megy? Attól pedig pláne rettegett, hogy a bátyja kérdezze meg.

Most pláne igen nagy gondban volt, mert már könyvkötőt kellett szerezni. A városban csak egy könyvkötő volt, Taligás, a helybeli nyomda tulajdonosa. A lapnak a főszerkesztője a bátyja volt. Ha ő mostan elviszi a kéziratot Taligáshoz, ez biztosan rögtön megmondja a bátyjának... S ez lehetetlen... Már azt is igen különösnek tartotta, hogy a bátyja két hónap óta soha nem csodálkozott, hogy min dolgozik ő olyan sokat a szobájában. Elhihető az, hogy nem gyanakszik? hogy feltételezi, hogy ő csak a tanulmányaival foglalkozik?

Megtörtént, hogy benyitott, de ő úgy dolgozott, hogy a papírai a lehető legkisebbre voltak előtte odarendezve, s ha belépett valaki, még ha a cseléd lépett is be, azonnal rátette a készen kinyitva levő könyveket, s egy pillanat alatt el lehetett takarni, ami előtte volt. Ez elég kellemetlen volt, mert néha eltörlődött az írás és akkor újra kellett írnia az egész lapot, mert főgondja volt, hogy a kézírata tiszta, csinos és hibátlan legyen, mintha ettől függene minden sikere. Amennyire nem gondolt az iskolai dolgozattal, hiszen Babarczynak olyan írásokat vágott ki, hogy elolvasni nem lehetett, annyira vigyázott erre az akadémiai pályaműre. Szóval a legnagyobb csapás mégiscsak az volt számára, hogy a kis szobát nem kapja meg.

Ödöngve ment az utcán, s egyszer csak ott volt a Jákóbék kapuja előtt.

Mikor benyitott a rozoga kis kapun, az a furcsa érzése volt, hogy már az első percben meg lehet tudni, hogy ez a ház a város tulajdona. Minden elnyűtt volt. A kerítés kopott deszkákból állott, hogy azt egy gazda sem tűrte volna. A korhadt kapufélfán lógott a kiskapu. Az udvar puszta volt és sivár. Persze a gyerekek miatt sem lehetett virágos kertté alakítani, mert

játszótér volt, s nem volt elválasztva a családi terület sem. Így a tyúkok és a gyerekek a legutolsó fűszálat is kipusztították.

A ház is nyomorúságos volt. Alacsony, hosszú, fehérre meszelt régi ház. Nem volt tornáca, az eresz keskeny és csurgó. Két téglaszélességen volt valami járda lerakva, s azon botladozva mehetett az ember, mert minden téglaferdén állott már a sok taposástól, és a vizek kimosták a rendes fekvéséből. Az ajtó előtt volt egy kicsiny tornácszerű rész, ahol be lehetett állni az eső elől, míg valaki az ajtónyitásra várt.

Az ajtó is be volt zárva, pedig az ebben a városban nem szokás. De ez a községi ház olyan volt, mintha a faluvégén álló csárda lenne, kint semmi zár, akárki jöhetett, mehetett.

Misi nem volt jártas az élet dolgaiban, nem is szokott gondolkodni azon, hogy mi miért van így, de ebben az udvarban meglepte a reménytelenség. Oly árván állott, míg a rángató csengő kolompoló hangjára valaki kinyitotta az ajtót. Még ez az ajtó is zsíros volt és koszos. Kopott a barna festése, felhólyagosodott és leverte, mintha folyton ládákat cipelnének be rajta s azzal levernék a szélét.

- Ki az? - hallott egy idegen hangot.

Hirtelen az futott át rajta, hogy talán el is költöztek innen Jákóbék, s valami idegen család fészkelte be, mint a verebek a fecske fészkébe.

- Én vagyok - kiáltotta kissé félénken -, Jákóbot keresem.

Az ajtó kinyílt, s egy középkorú kopasz úr nézett ki rajta. Tökéletesen olyan volt, mint az osztálytársa, Jákób. Mintha csak ez hirtelen megöregedett volna.

- Én is Jákób vagyok, ami azt illeti - mondta az idegen, és rossz fogaival nevetett.

Misi csak nézte. Jákóbnak is rossz fogai voltak. Kísérteties volt neki ez a hasonlóság. Biztos, hogy Jákób valamelyik bátyja lehet.

- Nyilas vagyok - mondta -, osztálytársam Jákób.

- Akkor jó - mondta nevetve az idegen. - Jöjjön csak be.

Ennek az úrnak a hangja is csodásan éppolyan volt, mint a Jákóbé, s még a tréfája is.

Bement a sötét pitvarba, ahonnan balra ajtó nyílt, s azon át egy további szobából világosság szűrődött be. Az idegen a háta mögött bezárta az ajtót, s ő egy kicsit úgy érezte, hogy rázárták az ajtót.

Beljebb ment. A szoba belsejéből nyitott ajtó volt a belső szobába, s ott nagy csődület volt. Sokan voltak, s ő mindig megijedt, ha sok ember volt valahol együtt.

- Ki az? - szólt ki a Jákób apja, az öreg tanító.

- Én vagyok.

Most az ő Jákóbja megismerte a hangját, és felállott s kijött elibe.

- Szervusz - mondta nevetve.

Misi kínosan nézett rá. Csakugyan ugyanaz volt ez a Jákób, mint az a Jákób, aki neki ajtót nyitott. És az a Jákób, aki apjuk volt a Jákóbnak.

- No gyere be.

Erre bement, s ahogy belépett, egy rakás Jákób nézett rá. Volt ott mindenféle korú Jákób. Valamennyinek nagy, szögletes homloka volt, csak egyik fiatalabb volt, a másik öregebb. Voltak férfiak és nők, de mind Jákób volt. Az a sima, olajos bőrű Jákób, a roppant hőségben fénylett a bőrük. Voltak vagy tízen. Mindnyájan mosolyogtak, látni lehetett, hogy jól érzik magukat. Némelyik Jákób levetette a kabátját és mellényben volt, mert oly forróság volt a szobában, mintha kemencében lettek volna.

- Ó, hisz ez a mi kis barátunk, a tekintetes igazgató úr öccse, Nyilas - mondta az apa-Jákób.

Evvel le is vette róla a szemét, s nem törődött vele többet. A Jákókok sorra keztek fogtak vele, s oly fölösleges szókat mondtak, hogy: „A Károly barátja?” „Szintén nyolcadikos?”

Misi csak nézett báván és mosolygott.

Károly, a barátja, az asztal sarkán ült és a számtani példán dolgozott. Ezt ő nagyon furcsának találta, hogy mikor ennyien vannak, akkor is a családi asztalnál dolgozik Károly.

De Károly nem látszott észrevenni, hogy ebben van valami. Csak éppen abbahagyta a munkát:

- Nem fontos - mondta, s félretolta a füzetet, amibe írt.

- Foglaljon helyet - szólt egy koros nő, és nagyon kedvesen mosolygott rá. De Misi ettől a mosolytól valósággal megijedt, mert a nő éppen olyan volt, mintha férfi lett volna.

Misi csak az anyának csókolt kezét, s azt is undorral, mert száraz és kellemetlen keze volt, s nagyon ki volt dolgozva, sehogy sem illett rá a kézcsók. Kezét csókolni csak azoknak szeretett, akik valóban urak voltak, szépek és finomak. A Kiss Pali anyjának mindig oly örömmel csókolt kezét, ha illett volna, kétszer is megtette volna egyfolytában. De ez az indián nő, aki valahogy olyan volt, mintha ő maga is Jákób lett volna, nagy, szögletes homlokú és csak annyiban különbözött a normális Jákób-típustól, hogy a Jákókok mind vastagok voltak, zsírpárnás arcúak s húsos testűek, ez pedig hihetetlenül sovány.

Leült a maga Jákóbja mellé, s örült, hogy többet a Jákókok nem törődtek vele.

Négyen kártyáztak az asztal sarkán. Preferánszot játszottak, s nem volt idejük egyébre gondolni. Kettő újságot olvasott, három pedig, a három nő, csendesen beszélgetett.

- Rosszkor jöttem?

- Mért? - mondta Jákób közömbösen. - Ma nálunk családi ünnep van. A mamám születésnapjára most valamennyi gyereke összejött, mert már nagyon gyenge a mama. Holnap elutaznak, de ma csináltak egy családi fényképet, ezzel elég van téve a kötelezettségnek a családdal szemben.

Gúnyosan mosolygott, ahogy szokott, szinte sátáni mosollyal, s Misi csodálkozott, hogy elég hangosan mondta ezt a maliciózus megjegyzést. Láttá, hogy egyik bátyja meg is hallotta, s jóízűen nevetett rajta. Ebből azt gondolta, hogy ez a család ilyen állásponton van a családi érzéssel szemben, s ez sértette. Náluk valóban szentség volt a család, arra soha senki szűrő, sértő vagy kicsinylő megjegyzést nem tett volna a világ minden kincséért sem. Ők is sokan voltak odahaza, hét gyermek, de őket úgy nevelte az anyjuk, mintha állandóan templomban lennének, s nem is jutott eszükhöz, hogy valamiképpen támadják ezt a szentséget.

- Hát hányan vagytok testvérek?

- Tízen - s Jákób halkán nevetett.

- Tízen?

- Emma kint van a konyhában, és Jolka néném is. Főzik a vacsorát, az még nagyobb dolog, mint a kártya meg az újságolvasás.

- Tíz gyerek, az nagyon szép. És mind él?

- Mind. Ezek nem szeretnek meghalni.

- Ne is.

Jákób nevetett. Talán nem gondolta komolyan, de így szokott beszélni a családjáról. Misi még sohasem látta együtt ezt a családot, csak Károlyt ismerte, meg Emmát. A nagy házban csaknem elvesztek, mindig csak négyecskén voltak, s most igen furcsa volt, hogy ennyien zsinyegtek együtt.

Az öreg Jákób bácsira nézett, aki olyan volt csakugyan, mint egy indiánfőnök. Rézbőrűek voltak valamennyien. Úgy ült az öregúr a pipával a szájában, mint egy törzsfőnök. Nem is indiánok ezek, hanem mongolok, gondolta magában. Régi kunok.

- Te Jákób, én nagyon meg vagyok hatva.

Károly nevetett.

- Akkor jó. Én kevésbé. No gyere át a másik szobába, úgyse lehet dolgozni.

Felállott, s előrement, Misi utána.

Odabent a sötétben leültek két öreg fotelbe egymás mellett. A fotelnek szúrtak a rugói.

- Tudod, hogy ez nagyszerű, hogy egy apa s anyja ennyi életet tudnak teremteni - mondta Misi.

- Jobb volna, ha egy kicsit gavallérabb lenne a táti. De ha itt meggyújtanám a lámpát, kitagadna az örökségből.

Misi ezt sem értette, mert azt tudta, hogy az öreg Jákóbnak huszonöt hold földje van. Ők oda-haza szegények, de ha vendég jön, akkor mind a két szobában ég a lámpa, sőt még akkor is, ha nincs vendég, mert a gyerekek zavarják az apjukat, s kikergeti őket.

- Mondhatom, nem kellemes - morgott Jákób. - Még a családi ünnep sem elég, hogy egy fillért megengedjen... Zsugori vén disznó... Alig várom, hogy leérettségizzek, és kimehessek a családi otthonból.

- Ne beszélj így, mert meghallják.

- Hadd hallják. A bátyáim is ezen a nézeten vannak. Azok se jönnek el. Csak éppen most, hogy a múltkoriban a mama majdnem meghalt, hát most eljöttek a családi fénykép miatt. De se a bátyáim nem hozták el a feleségüket, se a néném az urokat. A táti kijelentette, hogy nem fog annyi embert etetni. Még azt is írták, hogy hoznak ennivalót, de ő azt mondta, nem engedi a fát pusztítani, maradjanak csak otthon a kölykök. Meg az idegenek.

- Azért szép, hogy mégis eljöttek a gyerekek.

- Azoknak muszáj volt, mert ha el nem jöttek volna, kitagadta volna őket a végrendeletből.

Misi helyet változtatott, hogy úgy üljön, hogy benézhesen a másik szobába. Nézte ott a fejeket. Akkor mire a nagy termékenység, ha az apa ilyen könnyörtelen? Csak úgy szép a családi élet, ha szép egyetértés van, és együtt élnek és halnak.

- A táti, az egy veszedelmes vén ember - mondta Jákób. - Olyan elvei vannak, hogy meg kell veszni tőle. Mikor egy fia leérettségizett, akkor vesz nekik két rend ruhát, egy feketét meg egy szürkét vagy barnát, három rend fehérruhát, és ad nekik száz koronát, és azt mondja: „No

fiam, most kikapta a jussodat, a többit csak disznóölés után.” Vagyis ha meghal. A bátyáimnak aztán el kellett menni hazulról szeptember elsején, s többet még egy ebédet sem kaptak idehaza. Úgy tanultak tovább, ahogy tudtak.

- És mind kitanult?

- Kitanult, de hogy? Nevelősködtek, díjnokoskodtak vagy szemet lapátoltak. Tudták, hogy hamarabb ki lehet fordítani a csillagokat a kozmikus pályából, mint az apjukat az elveiből.

- És mik a bátyáid?

- Az, aki ott fenn ül a kártyánál, az járásbíró. Van felesége és négy gyereke, aki mellette ül, az győri üzletvezetőségnél titkár, a harmadik a kártyánál, az telekkönyvvezető, a negyedik orvos. Körorvos. Mindenki házas és mindnek van egy csomó gyereke. Ez egy olyan faj, hogy barátom, egyebet nem tud csinálni, csak gyereket.

Misi megremegett, ez a nyílt szó a gyerekről egész lángba borította. Nézte ezeket a kemény homlokú embereket, és elképzelte, hogy valamennyien annak élnek, hogy mindennap egy gyereket segítsenek a világra.

- Hát hányan vannak már?

- Kik?

- Az unokák.

- Tudj az ördög, én nem számoltam meg őket. Nem is láttam a nagy részét, mert a bátyáim is éppen olyan fukarok, mint a táti. Ronda népség. Csak a járásbíró bátyám adott egyszer pénzt, hogy menjek el hozzájuk vakációra, de egy hét múlva visszajöttem, mert kukoricakásával etettek minden este. Itthon az az egy legalább megvan, hogy a táti öregkorára megszerette az evést, hát legalább szalonna annyi van, hogy bele lehet dögölni.

Misi borzadva hallgatta ezt a cinikus és dühös beszédet. Fájt neki, hogy egy ilyen szép család, mert alapjában véve annak kellett nevezni, így el van vadulva egymástól a pénz miatt.

- És mindnek van vagyona?

- Persze hogy van. Míg itthon voltak, mind éppen úgy lázadozott a táti ellen, mint én, de ahogy kikerültek az életbe, mind átvette az öreg elveit, és megvonta magától a falatot is, csak hogy gyűjthessen. A járásbírónak már kétszáz holdja van, de kukoricakását eszik ma is, és a mamának tudod mit hozott születésnap ajándékul? Egy amulettet, amit a felesége kapott a szüleitől. Állítólag varázslat fűződik hozzá, megment a tüdőgyulladástól. Hallottál már ilyet?... Megjegyzem, hogy a bátyám éppen úgy röhög ezen a babonán, mint én. Nem hisz benne, a mama is csak nevetett, de az ajándékkérdés el volt intézve. Az egész amulett nem ér tíz fillért.

- De mennyi a járásbírói fizetés? Honnan van neki kétszáz holdja?

- Marha. Azt hiszed, a fizetéséből vette?... Illetve abból vette, de árverésen. Van olyan árverés, hogy egy pengőjével meg lehet venni az eladósodott embernek minden földjét. Ez persze nem egészen fair dolog, de a föld rá van táblázva a nevére, és azt nem veszi el tőle senki. A kétszáz hold legalább ötven darabban van és harminc falu határában.

- Hogy lehet ezen gazdálkodni?

- Nagyon jól. Mind ki van adva, felibe, harmadába, de olyan szerződésekkel, hogy többet fizet a gazda, mint ami terem rajta. Minden falusi jegyző a bátyám kezében van, azok jobban vigyáznak az ő földjeire, mint a sajátjukra.

Misi nem mert kritikát mondani, de igen elszomorította a dolog. Akkor ez nem tisztességes kereset.

- Most már kezdi eladogatni a földeket, és mindig úgy, hogy rákényszeríti valakire, hogy vegye meg. Járásbíró, hát teheti. Vannak pörök, amit csak akkor lehet megnyerni, ha egy ilyen ügyet jól intéz el a fél. Ha aztán pénzt kap, azon a saját határukban vesz újra földet. Megjegyzem, rengeteg koplalással jár ez.

Misi most egy éles kérdést tett fel:

- És mit gondolsz, ha te megnősülsz, s állásod lesz, te is azt fogod csinálni?

Károly nevetett.

- Egész biztos. Az ember a vére ellen nem harcolhat. Én is megkapom a száz koronát, a két ruhát meg a három inget, gatyát és hat zsebkendőt. Már készen is van régen. Ahhoz nem szabad nyúlni. Ott lóg a szekrényekben. Hát én nem is félek az egyetemtől. Én, barátom, meg tudok élni kenyéren, szalonnán, tepertőn. Az a legolcsóbb. Az orvos bátyám épp ma mondta el, hogy sült tökön élt minden télen. Három krajcárért annyit kapott, hogy kitelt belőle az ebéd is, vacsora is. Egy kiló kenyér. Mi kell egyéb. Soha színházban nem volt, soha kávéházat nem látott belülről, csak tanult, mint egy örült. Ezt én is meg tudom tenni. Ha aztán állásom lesz, akkor sem kell egyéb...

- De hisz ez tulajdonképpen hősies dolog - mondta Misi. - Ha az emberek ezt csinálnák, akkor nem volna adósság, és nem lenne szegénység.

- Azért én nem hiszem, hogy ezt fogom csinálni... A koplalást igen, de nekem más szenvedélyem van. Én fizikus akarok lenni. Ha lehet, vegyész. De azt a magam erejéből nem tehetem, mert az nagyon drága. Persze ha az öreget lehetne kapacitálni, hogy adjon annyit, hogy ne kelljen felőrölni magamat a pénzkeresésben... Én már mondtam a bátyámnak, a győrit szeretem a legjobban, avval majdnem barátságban is vagyok, hogy beszéljen a tátival, hogy amit ad, azt táblázza be az örökségemre. Úgyis, ha sikerül, hamar visszafizetem neki kamatostul. Ha csak egy találmányt tudok elcsípni, abból kifizethetem.

- Találmányt?

- Csak egy olyat, mint Irinyi, aki a gyufát feltalálta. De én nem leszek olyan buta, hogy egy szivarért elajándékozzam. Én meg fogom annak venni az árát. Máris van egy találmányom, de nem mondom el senkinek. Neked megmondom, te nem fogod megcsinálni, se elpletykálni a konkurensnek. Csinálni akarok egy mosogatógépet, gumilapokkal. Csak beleteszik az edényt s az magától elmosogatja és szárazon, ragyogó tisztán adja ki. Ez óriási dolog, csak attól félek, hogy megelőznek. Annyira kézenfekvő, hogy akármék percben rájöhet akárki. Gondold meg, hogy ha a magyar úrifíúk kimennek Amerikába, mind tányértörlőnek áll be, mert az a legkönnyebb és minden szaktudás nélkül is elérhető foglalkozás. Mit takarít meg egy nagy hotel, ha ilyen gépet állít be. De iszonyúan vigyázni kell, hogy el ne lopják a szabadsálmát.

Misi csodálkozva nézett Jákóbra.

- Ezért akarsz kémikus lenni?

- Á, barátom, ha én kémikus leszek, ezer találmányom lesz. Itt van a nagy probléma, a festékkészítés. A németek most elárasztják a világot anilinfestékekkel, pedig az nem jó. A bőrt, a szőrt, a textilt megeszi. És nem művészi szín. Nem lehet vele művészi hatást elérni. Én növényi anyagokból akarok festéket előállítani. De ehhez rengeteg kísérletezés kell és az a baj, hogy az embernek a saját pénzén kell csinálni, mert ha bemegegyek egy gyárba, akkor a talál-

mány nem az enyém, hanem a gyaré. Nagy rablások vannak ezen a téren, a szellemi munkát iszonyúan kiuzsorázzák. Mert egy szegény fiúnak nincs rá lehetősége, hogy kísérleteket folytasson. Azért utálok az apámat, mert ilyeneket nem ért meg. Az csak egy rothadt tanító, aki annyit tanult meg az életben, hogy spórolj, a fene egye meg a hasadat, akkor lesz. Nem mondom, lett is mindnek, mert mind arra törekedett, hogy pénzes lányt vegyen el. No szegény lányok, nem tudták mit kapnak. De az ember olyan furcsa, hogy elviseli a legnagyobb nélkülözést is, ha azt szuggerálják bele, hogy az pénzt ér.

Misi szédülve nézte ezt a furcsa fajt. Ott voltak a szeme előtt a kövér, zsíros emberek ebben a disznózsír szagú levegőben, mert ez a ház mindig olyan volt, mintha éppen most sütöttek volna ki benne egy métermázsza disznózsírt. Édeskés ragadó szag, ami beleeszi az ember ruhájába magát, még a testébe is. Ha itt volt egyszer, hetekig érezte utána az égett zsírszagot.

És ezek az emberek mind anyagi jólétben élnek. Nyugalomban. Nincs adósság, mint az ő Géza bátyjánál... Meg az édesapjánál... Meg minden atyafjánál...

És mégis úgy tűnt fel neki, hogy az az ők tiszta szegénysége többet ér, mint ez a zsíros, fukar világ.

- Mondd, Jákób, mit fogunk csinálni a Segélyegylettel?

- Mért? Semmit. Mit kell avval csinálni?

- Nekem nagy terveim vannak. Én ki akarom fejleszteni. Úgyhogy minden szegény fiú segélyt kapjon.

- Bolond vagy. Mindnek van apja, az törje a fejét azon, hogy a fiának jó legyen.

- De ha az apja nem tud segíteni.

- Dehogynem tud. Nem mindenkinek olyan az apja, mint a táti.

- Vannak igazán szegények is.

- Azok ne taníttassák a fiukat. Minek taníttatják? Hogy szegény úr legyen belőle? Az úr is tud szegény lenni. Csak az úr tud szegény lenni, mert nagy igénye van, és arról nem akar lemondani, és megvan a krach.

- Én nem veszem olyan könnyen. És ha már elnöke lettem a Segélyegyletnek, akkor meg is akarom mutatni, hogy csinállok valamit.

- Nagyon rosszul teszed. Inkább a magad dolgával törődj. Én ha elnök volnék, rábíznám az egészet Csapodira. Hadd játsszon vele.

- Én éppen ki akarom venni a kezéből a vezetést.

- Az hogy lehet? Te csak ifjúsági elnök vagy, sőt azt hiszem, csak alelnök, ő ül a katedrán, és dirigál. Azt kell csinálni, amit ő akar.

- Éppen ez az.

De nem mondta tovább: ez volt az a nagy gondolat, amit saját magának sem akart megvallani. Azt látta, hogy Jákóbra nem lehet számítani, tehát hallgatott. Ez nem olyan, akit meg lehet hatni vagy fel lehet lelkesíteni. Most, hogy látta az egész családot, reménytelennek találta, hogy evvel a fajtával valamit lehessen kezdeni az emberiség dolgában. Ezek önzők, csak a maguk dolgával törődnek. Biztosra vette, hogy ennek az ő Jákóbjának is vagyona lesz. Húsz hold földje vagy száz vagy ezer, ahogy beütnek a találmányai. De ez nem fog adni soha senkinek sem egy fillér ára gondolatot. Jákób az iskolában is pénzért csinálja a dolgozatokat. A bérlő fiának is ő csinálja, s azt mondják tíz meg húsz koronákat vág ki belőle. Most meg-

értette: ennek életcélja az, hogy pénzt keressen a fejével. Biztosan van is már neki félretéve valamije.

- Mennyi pénzed van? - kérdezte hirtelen.

- Mért? - nevetett fel Jákób.

- Én tudom, hogy van.

- Nekem már most spórolni kell, mert az egyetemi évek alatt nem kapok az apámtól. Legalább annyinak kell lenni, hogy kibírjam az első hónapokat, míg valami állást vagy tanítványt kapok.

- Amit keresel, nem adod oda?

- Majd megőrültem. Az apámnak addig el kell tartania, míg gimnazista vagyok. Azután úgyis nekem kell magamról gondoskodni.

Misi megértette, s látta, hogy ezzel nem lehet vitatkozni. Ott ülnek szemben a kártyázók és a többiek. Itt egy családdal áll szemben, egy fajjal. Itt nem Jákób cselekszik, hanem a Jákóbok szelleme. De ha ilyen szívósak és erősek, akkor mért nem jutnak feljebb. A járásbíró olyan ruha van, mint az apján és biztos, hogy a világért nem költ egy fillért sem a szórakozásra. Megéri a kukoricakásával, és a kis parasztoktól árverésen vásárolt földjei adnak neki gyönyörűséget.

Ezt ő nem értette. Ha ő ügyvéd lenne, akkor ő nem hogy nem venné meg a bajbajutott emberek földjét, hanem mindent elkövetne, hogy kiszabadítsa őket a bajból.

A másik szobában teríteni kezdtek. Bejött Emma is, félve nézte ennek a roppant szögletes homlokát és a csúnya vörös arcát. Ez a lány volt a legcsúnyább az egész Jákób hadban, nem is ment férjhez, itthon van, és segít spórolni az apjának. És hogy tud kacagni. Minden pillanatban felhangzik a harsonázó kacagása a rossz fogai és a lila ínye közül. Semmi oka a nevetésre, de nevet, akár kell, akár nem. Ha ez férjhez ment volna, már ennek is lehetne négy-öt gyereke. De így belefagyott a sok gyerek. Mily szép tőle, hogy házasság nélkül nincs egy sem. Furcsán, gondolkodva nézett az öregedő lányra. Tele van vérrel és kacagással: nevetve tudna szülni. El is pirult ettől a gondolattól, de nem tudott menekülni tőle. Ez a szegény lány, ennek az a baja, hogy a családi vonásokat még túlzottabban örökölte, mint a többi testvérei, s emiatt nem kellett senkinek. Pedig jól járt volna vele akárki, mert úgy dolgozik, mint egy állat, még pénzt is keres, ő tudja, hogy varr a parasztlányoknak, és van elég munkája, mert olcsóbban dolgozik, mint a varrónők.

Ha terítenek, akkor neki nincs itt tovább helye. Felállott:

- Hát elmegyek, Jákób. Szervusz.

- Szervusz.

Misi bement a másik szobába vivő ajtóig, s köszönt:

- Kezét csókolom. Jó éccakát kívánok.

Mindenki ránézett. Látszott, hogy most vették észre, hogy itt van még mindig. Senki egy pillanatig sem törődött vele.

- Jó éccakát, tisztelem a tekintetes igazgató urat - mondta az apa Jákób.

Misi meghajtotta magát és ment. Ez is csak azért tisztelteti a bátyját, mert benne van az egyház igazgatótanácsában, és valami haszna vagy kára lehet belőle, ha tiszteli, vagy nem tiszteli.

Jákób barátja kikísérte az udvarra, egész a kapuig, s ott kezét fogtak.

- Szervusz.

- Szervusz.

De Misi nem tudott ilyen szépen elválni.

- Nézd, milyen szépek a csillagok.

Jákób nevetett.

- A levegőben levő sugártörés miatt szépek. Biztos vagyok benne, hogy ha olyan magasról néznénk őket, ahol már nincs levegő, nem volnának szépek.

Misi megütődött.

- Hát azt hiszed, az életben csak a levegő miatt szép az, ami látszik?

- Hát persze. A látszat csal. Az egész élet csalásokból áll. Ha közelről lát valamit az ember, az nem szép.

- Az igazság szép.

- Ez a legnagyobb hazugság - nevetett Jákób. - Csak az az igazság szép, amit ti költői fantáziával megvert egyének ráfogtok a világra. De ha a ti igazságotokat megvizsgálja az ember, az már nem szép. Óriási tévedés, egy költő csak tévedni tud: a pacsirta és minden madár nem magának énekel, hanem azért, mert az énekével meg akar bolondítani egy nőtényt. Nem is énekel, csak a párzási időben. Ha a kanárihoz betesznek egy tojót, az nem bolond énekelni. Ki kell venni tőle, s egy másik kalitkában elhelyezni, akkor rögtön énekel. Csak a költő olyan bolond, hogy saját magának énekel. A költő egy beteg állat, zárt intézetbe kellene csukni valamennyit.

Misi megdöbbenve hallgatott, de látta, hogy Jákób kis kabátban van és kalap nélkül, s félt, hogy megfázik, tehát hamar búcsúzott:

- Szervusz.

- Szervusz.

Mikor magában maradt és gyorsan elkezdett az utcán menni, elkezdte sajnálni ezt a Jákóbot, akit úgy szeretett, mert mindig kapott tőle valami olyan bölcsességet, amire ő maga nem is gondolt. Milyen kár, hogy egy ilyen önző családból származik: fogalma sincs arról, mi a szép.

De hát mi is a szép? Ezt egyszer meg kell fejteni.

Az semmi esetre sem szép, ha valaki nem gondol másra, csak a saját anyagi hasznára.

Szép volna, ha Jákób, dacára annak, hogy ismeri az apja elveit, mégis odaadná az apjának minden keresetét, ahogy ő odaadta Géza bátyjának, mikor tanított... Akkor az apja is megértené, hogy a fia külön ember, mint amilyennek ő tartja, s akkor bizonyosan hajlandó is lenne, hogy az egyetemi éveire is segílyt adjon neki, mert már most látná, hogy vissza fogja neki adni, mielőtt keresete lesz... Ezt meg is fogja mondani Jákóbnak...

Nem volt kedve hazamenni. Még fél hét sem volt, s náluk nyolc előtt nincs vacsora. Most annyira fel volt dűlva, hogy egyelőre nem is tudott a darabra gondolni. Most a Segélyegylet sorsát kell kifőzni.

Mért vacsoráznak ezek a Jákóbék olyan korán? Bizonyosan nem tudnak mit csinálni. Tizenketten vannak és hosszúnak tűnik fel az este. Unják egymást.

Nagyon lehangoltan gondolt vissza rájuk, és szerette volna kitörülni az emlékéből, amit ma tapasztalt. Önzőekkel semmit sem lehet kezdeni. Már sokszor hallotta nagyanyjától, hogy ezek az idevalók nagyon önzők, de csak ma tudta meg, mi az. Addig azt gondolta, hogy nagyanyjának az a baja, hogy vele szemben nem eléggé előzékenyek, s az ő kis kívánságait nem teljesítik, szóval, hogy a nagyanyja az önző, s az a baja, hogy nem érvényesítheti az itteniekkel szemben úgy, mint falun. Mert azelőtt náluk lakott otthon a kis faluban, és ott a falusiak mint özvegy papnét nagyon tisztelték, nagytiszteletes asszonynak hívták, s egészen másképpen bántak vele, mint az édesanyjával s az apjával, akiket ácsnak néztek, és mindenféle ingyen munkákat vártak el tőle, csak azért, hogy maguk közé engedik. Valósággal kitűntették, ha eljöttek a gazdag rokonok, Beszédesék, Csikósék, nagy gubás parasztok, s megitták a pálinkát, amit az apja rögtön hozatott a számukra, ott köpködtek a szobában. De a nagyanya az más volt, azt magasabb rendűnek nézték. Pedig hát az anya sem lehet külön, mint a lánya, gondolta el magában. Itt tehát valami baj van az emberek ítéletével.

Itt valahogy most ugyanazt tapasztalja. A városban a parasztismerősök alázattal és tisztelettel beszéltek a nagyanyával, de azért borsosan számítottak fel mindent, mert úgy tartották, hogy az igazgató úrnak van elég pénze. Ugyanolyanoknak látta a földből élő embereket, mint falun. Meghódolnak az urak előtt, de ha csak lehet, kizsákmányolják. Ezen nem is csodálkozott: mégis alacsonyabb sorsban élnek, rossz lakásokban laknak, ha pénzük van is. Ő a maga lelke szerint nem sajnálta, s nem irigyelte tőlük, hogy élelmesek velük szemben, nem tudhatják, hogy ők is szegények. Csak azt látják, hogy fényesebb lakásban laknak, szépen és drágán öltözködnek. A parasztokkal szemben nem volt semmi kifogása, csak sajnálni tudta őket azért is, hogy értelmetlenek.

De Jákóbék egészen mások. Ezek nem parasztok, hanem polgárok. És íme itt sem lát szebb és jobb életet, mint a másik Jákóbéknál, akik földet túró emberek. Sőt, úgy tűnt fel neki, hogy ezek még tudatosabban önzők. Mintha a nagyobb tanultságot jobban ki tudnák használni a maguk javára. Szinte borzongott, úgy visszariadt attól a képtől, amit most megfigyelni alkalm volt. Nem értette, hogy egy ilyen nagy család, tíz felnőtt ember, bírók, orvosok s effélék, ugyanolyan elvek szerint élnek, mint a földművesek. Semmi nem számít nekik, csak a föld és a pénz. Nincs magasabb igényük. Nem akarnak részt venni az emberiség dolgaiban. Arra használják fel az emberiséget, hogy ameddig a kezük elér, mindent összeszedjenek és a saját birtokukba vegyenek.

Méltó ez az emberi élethez?... Ő nagyon lenézte a pénzt.

Most azon gondolkozott, honnan van ez benne?...

Mért érzi ő magát annyira úrnak, mint akinek korlátlanul áll rendelkezésére minden pénz, pedig bizony senkinek sincs pénze a családban. Visszaemlékezett jelenetekre, mikor az édesapja megvendégelt mindenkit, aki csak jelen volt a környezetében. Otthon is úgy bánt a vendégeivel, mintha ő valami gazdag ember lenne, de ha kocsmában volt, akkor meg pláne szórta a pénzt. „No gyeride, igyál”, kiáltott rá szegény munkásokra, s teletöltötte a legnagyobb poharat és örült neki, hogy az boldogan és vigyorogva hajtotta fel és köszönte meg a pohár bort vagy pálinkát. És ez olyankor volt, mikor odahaza alig volt ennivaló.

Honnan vette az édesapja ezt a módos szokást? Hiszen ő is paraszt volt. Most már régen nem szégyellte bevallani, hogy az apja gyerekkorában mezítláb és gatyában járt, mint a kis faluban a többi parasztgyerek. Ez mindenesetre úri vonás benne. Akkor pedig örökölte valahonnan. Lehet, hogy nem voltak jobbágyok az ősök?... vagy az is elképzelhető, hogy a szegény jobbágyban ugyanaz az érzés, ami a nagyurakban van? csak nincs alkalma kiélni?

Az édesanyja rokonai, a nagybátyák, azok mind urak és úri gondolkodásúak. Azt is lehetne mondani, hogy könnyelműek. Bizony egészen másképp gondolkoznak az életről, mint ezek a Jákókok. Akármilyen távoli rokonokra gondol, sehol sem tud rátalálni erre a szigorú és kicsinyes önzésre, csak a falusi nagygazda rokonságban. Mert azok ilyenek. Beszédes néni éppen az, ami a Jákókok anyja. Az oly fősvény, hogy a fogához veri a garast. Jákókoknál már számtalanszor volt, de soha egyetlen esetben sem kínálták meg semmivel. Sem uzsonna idején egy pohár kávéval, gyümölcscsel vagy bármivel. Ő nem volt soha éhes, de ha őhozzájuk eljött egy diák barátjuk, az édesanyja éppen úgy adott neki, mint a saját fiainak. Dicsérték is, hogy a jó Nyilas néni... Pedig az egész családban az édesanyja az egyetlen, akit fősvénynek lehet nevezni, mert ha odaadta is az uzsonnát, utána mindig szemrehányást tett nekik, gyerekeknek, hogy: „Ne hordjatok ide nekem ennyi éhest.” De azért legközelebb újra csak adott az éheseknek. Most eszébe jutott, hogy az anyja abból a paraszttá lett nemes familiából származik, akik nagygazdák voltak a faluban. Örökölt valamit a paraszt ősöktől. Tehát a parasztok, és pedig a gazdag parasztok a fősvények. Azok, akiknek van valamijük, s azt meg akarják tartani.

Ha a Segélyegyletre gondolt, azt be kellett látnia, hogy ebben a városban semmire sem lehet számítani annál a fajta embernél, akik önzők és spórolósak. Különbösen is, senki sem szeret adni. Az emberek úgy irtóznak attól, hogy a legkisebb adományt is kiadják jótékony célra, mintha megrabolnák őket. Mintha ragályos betegség lenne, ha a koldus kér, vagy valaki gyűjt, az emberek irtózva néznek rá. Még azok is, akik szívesen megkínálják az idegent is, azok is iszonyodnak attól, hogy valami közcélra adjanak csak egy-két fillért is. Még az édesapjára is emlékszik, hogy egyszer valami jótékony célra gyűjteni akartak nála, valósággal kiverte őket. Úgy leszidta, hogy „úrfiúk léttére nem szégyellnek koldulni?”

Ő akkor pirult, s elgondolta, hogy a nemes célok hogy fejlődjenek, ha az emberek a fillérek miatt is így megtámadják azt, aki kér. Hiszen nem magának kéri, hanem valami szent célra... Mért van hát, hogy az emberek nem veszik tekintetbe a célt, csak a kérést?

Itt van Géza bátyjának a megjegyzése, hogy az ifjúságnak távol kell magát tartani a társaságtól, s nem szabad teaestélyeket vagy efféle rendezni. De akkor honnan vegyenek pénzt a Segélyegylet számára? Jákókok azt mondja, hogy a diákot tartsa el a szülője, s ha nem tudja eltartani, akkor ne taníttassa. Hogy lehet valaki ennyire könnyörtelen a szegény diáktársakkal szemben, ahelyett, hogy azt mondta volna, hogy: nekem is van egy kevés félretett pénzem, én is hozzájárulok valamivel... Na, igaz, neki arra kell készülnie, hogy az egyetemen maga tartsa el magát. De ha valaki már gimnazista korában tud félretenni, tudott keresni, akkor biztosan fog nagydiák korában is. Mért nem bízik magában, hogy amit most odaad a közösségnek, azt behozza valahol?

Nagyon reménytelennek látta a jövőt.

De talán mégsem olyan mindenki, mint Jákókok és a családja. Mégiscsak többen vannak, remélhetőleg, akikhez nyugodtan lehet fordulni... Majd meglátja, ha mint elnök beszél a gazdagabb fiúkkal, Péteryyvel és Fussbaummal, azok fel fognak talán lelkesedni, és gyűjteni fognak a maguk körében a Segélyegylet javára. Meg kell próbálni.

Ilyen gondolatokkal volt tele, míg egy óra hosszáig futkározott a több kilométer hosszúságú város főutcáján végig. Ez az elnöki tisztség valósággal úgy hatott rá, mintha egy kicsit neki adták volna ezt a várost. Tízezer ember lakik itt, nem lehet, hogy ne találja meg azt a néhány embert, aki segítségére legyen.

Mikor hazament, már Géza bátyja otthon volt és újságot olvasott. Nagyon komoly volt és szóvalan.

Ő előbb a szobájában volt, és előkészítette a holnapi leckékre való könyveket, s gondolkozott, hogy végezheti el legkönnyebben a szükséges leckéket. Aztán mikor a tányér- és kanálcsörgést hallotta, besietett az ebédlőbe, hogy segítsen teríteni a nagyanyjának.

A nagyanya a megszokott tisztes egyszerű fekete ruhájában e pillanatban oly kimondhatatlan jó érzést adott Misinek, hogy valósággal boldog volt, hogy nem olyan, mint azok az indiánok. Vékony arcocskája, a beesett pici szája, sűrű ráncai és kedves, szelíd derűje nagyon édes volt. Úgy szeretett ránézni, olyan tiszta és kedves minden mozdulata és oly anyai módon szolgálatkész, lehetett látni, hogy egy vágya van az életben, hogy nesztelenül elvégezzen mindent, hogy a fiának, az unokájának és mindenkinek öröme legyen az életben. Ez az igazi ember, mondta magában. Soha magának, mindig csak másnak, az övéinek.

Szinte könny volt a szemében, pedig a nagyanya, látva, hogy a fia oly szóvalan s lehangolt, szintén egy hangot sem adott, de az egész lényében annyi odaadás, szerénység és gyöngédség volt, hogy ő azt mondta magában: egy ilyen nagyanya az Istennek a legszebb földre szállott angyala. Ilyennek kell lennie az igaz édes nagyanyának. Nem szabad, hogy vagyona legyen, mert hiszen az anyának mindent át kell adnia a gyermekeinek. Az ő vagyona a gyermeke. Mi lenne, ha az ő nagyanyjának földje lenne, és gazdálkodással küszködne, és rettegne, hogy az unokák eljönnek hozzá, és dolgozni kell rájuk, és azok elfogyasztják a vagyonát avval, hogy születésnap vacsorát esznek nála? De ha mégis lenne vagyona, és búzát, bort és csirkéket szállítának be neki a munkásai, milyen boldog lenne ez a jó nagyanya, ha mindenét rááldozhatná az unokáira...

Leültek a vacsorához, és hallgatva kezdték enni a pörköltet burgonyával.

- Valami baj van, fiam? - mondta szelíden és félve a nagyanya.

- Nem, édesanyám - mondta az igazgató -, nekünk egyelőre semmi bajunk... Nekem pláne semmi... s Misinek meg éppen nagyszerűen megy, az új elnöknek...

Misi boldog lett, csaknem elsírta magát, mert ő is attól félt, hogy valami baja van a bátyjának, vagy pláne ömiatta van valami gondja...

- Transzvál fáj nekem - mondta a bátyja. - Az angolok megindították a háborút... Olyan feszültség van Európában, hogy nem lehet tudni, nem robban-e ki az ellentét a német és az angol között, s akkor itt van egy beláthatatlan világháború.

Misi nagy szemeket meresztett. Nem szokott újságot olvasni. A fiúk már egy idő óta a búrok mellett lelkesedtek, de ő ezzel nem foglalkozott, s bezárkózva a saját gondolataiba, nem is vett tudomást az oly távol levő háborúval szemben. Mi közük nekik itt az Alföld kellős közepén a búr háborúval? Most megértette, hogy az egész földgömb, az egész emberiség egy közösségben él, s ez oly nagyszerűnek tűnt fel előtte, hogy azonnal új színben tűnt fel neki az angol-búr viszály.

- Majd elintézik ezt a hatalmak egymás közt - mondta a nagyanya, s kicsit mosolygott.

- Hát elintézik. Ha el tudják intézni. De Vilmos nagyon is feni a kardját. Nem engedheti, hogy Anglia egész Afrikát zsebre vágja.

Misi feszülten figyelt: meg akarta érteni ezt a dolgot. Egészen új volt neki, hogy a búr háború nyílik meg a szeme előtt.

- Anglia ezt tervszerűen csinálta. A háború hosszadalmas lesz, az bizonyos. De az angolnak van pénze... Londonban mindenki meg van örülve és háborúpárti... Az angol kormány belekényszerítette a búrokat a háborúba, mert olyan feltételeket szabott, hogy azokat nem lehetett Krügernek elfogadnia.

Misi megszólalt:

- Transzvál független állam. Hogy lehet egy független államot ma, 1899-ben csak úgy megtámadni?

- Transzvál gazdag terület. Olyan aranytelepei vannak, hogy ha elfoglalják az angolok, ötven évig bányászhatják... Anglia akármilyen gazdag, annál több pénzre van szüksége. Még a búrok szerényebb bányászata mellett is több az évi aranytermés kétszázötven millió forintnál. Ezt meg akarja szerezni.

- Igen. De egy független állam.

- Független addig, amíg el nem foglalják.

- De ez embertelenség.

- Háború. Szemben áll egy világhatalom, amellyel ma nem versenyezhet egyetlen állam sem a világon. És egy kis független államocska, amelynek semmi szövetségese nincs. Nyilvánvaló, hogy az angolok fognak győzni... 1884-ben már megpróbálták, de akkor a búrok megverték őket, és szinte szégyenletes békét kellett elfogadni a nagy Angliának. Azóta eltelt tizenöt esztendő, s ezt az időt arra használták fel az angolok, hogy egy győzelmes háborút indíthassanak... Most elérkezettnek látták az időt, és olyan föltételeket szabtak, amit nem lehet elfogadni. A búrok már mindent elfogadtak, akkor most tíz napja azt a parancsot kapták, hogy szüntessék be az európai államoknál levő képviselőtüket, aztán rombolják le az erődítményeiket, amiket nagy költséggel védelmi célból építettek, szóval szolgáltatassák ki magukat az ő kényükre, s még azt is, hogy vezessék be az angol nyelvet a saját képviselőházukba és az iskoláikba. Ebből látni lehetett, hogy levették az álarcot.

- Ez a farkas és a bárány esete - mondta Misi.

- Persze hogy az.

- Hát hiába írta meg már Aesopus meg Phaedrus a mesét, az emberiség nem okul belőle? Minden iskolában tanítják, biztosan az angoloknál is - mondta Misi felháborodva, s szinte röstellte, hogy szól.

Az igazgató elgondolkodott. A pedagógus hallgatott. Röstellte kimondani, hogy az iskola csődöt mondott. Meg volt lepve, hogy Misi bátran vonja le a konzekvenciákat: szerette az öccsét, de a tekintély elve alapján állott, s nem akarta az iskolát belevonni a vitába.

- A természetben mindig ugyanazok a törvényszerűségek fordulnak elő - szólt óvatosan. - Küzdelem a létért. A farkas sem indokolta, mikor széttépte és megette a bárányt, Phaedrusnak könnyű volt mesében tréfálni, de a mese nem kötelező... És ha meggondoljuk, hogy Anglia egy óriási tervet épít ki, azt, hogy egész Afrikát, a déli csúcstól egész Egyiptomig egy államba akarja összehozni, akkor nem tudom, hogy nem kell-e nekem is Anglia pártjára állani... Ha Anglia végre tudja hajtani ezt a gigászi tervet, akkor az emberiség jobban jár, mintha ez a mai kőkorszakbeli állapot marad... Hiszen Afrikának egész területe ma is vad törzsekkel van tele, akik semmit sem tudnak produkálni az ember érdekében. Ők maguk is a legbarbárabb és

legnyomorultabb állapotok közt élnek. Még nem is úgy élnek, mint Európa a népvándorlás korában, hanem úgy, ahogy a népvándorlás előtt évezredekkel élhettek. Hiszen a népvándorlás már igen nagy kultúrát mutat. Legalábbis katonai kultúrát: az afrikai törzseket nem lehet összehozni egy akcióra, legfeljebb a vérbosszú, a törzsek közötti ellentét tud háborút teremteni igen piciny területeken. Pár száz ember a hadseregük.

- De ez nem vonatkozik Transzvárra.

- Nem, arra nem vonatkozik. Transzvál alapítói hollandok és a lakosság nagyrészt fehér ember. Itt tehát fehérek állanak szemben fehérekkel.

- A fehérekre sem kötelező az erkölcs?

- Az erkölcs mindenkire kötelező, de a hadiállapot, az más... Itt semmi egyébről nincs szó, csak arról, hogy Transzvál útjában van az angol érdekeknek, és emiatt meg kell szűnnie... Én még azt sem állítanám, hogy Transzvál nem jár-e jobban az angol fennhatóság alatt. Az angol a legjobb gyarmatosító. A gyarmatoknak emberi jogokat ad, s azokat meg is védi. Ha már végre lenne hajtva a hódítás, Anglia jöhetne és fog is jönni az emberséges politikával... Én nem is ettől félek, én nem a búr néptömeg sorsáért rettegek, hanem a magunkéért... Európa békéjéről van szó... A németek is ott vannak a szomszédban, és féltik a pecsenyét. Azért is kell sietni Angliának ezzel a hódítással, mert nem várhatja meg, míg Vilmos császár akkora hajóhadat állít, ami felveheti a versenyt az angol hadiflottával. Pedig ezen dolgozik... Most kérdés, hogy a német lenyeli-e a békát, és átengedi-e minden ellentmondás nélkül az angoloknak a transzváli aranymezőket, vagy idehaza szövetségbe tömöríti az európai államokat, és hadat izen Angliának... Vilmos császár nemhiába jár folyton, utazik, mint egy vigéc... Nálunk is milyen népszerű szónoklatot tartott, az Árpádokra hivatkozott, és megcsillogtatta a magyar előtt a függetlenség reményét...

- De hát az emberiség egy ilyen szónoklatnak felül?

Az igazgató gondolkodott:

- A magyar az egy furcsa faj. Négyszáz év óta küzd a függetlenségért, és mikor Napóleon hasonló beszéddel és röpiratokkal árasztotta el az országot, senki sem hallgatott rá. Talán a magyar volt az egyetlen, mely megmaradt a dinasztikus hűségben. Pedig hát akkor is tudhatta, hogy semmi haszna nem lesz belőle... A napóleoni forradalmak után még sokkal erősebb lett a rendőri ellenőrzés és a magyar nyelv elleni harc, mint addig volt. S annál furcsább, hogy bár Napóleon előtt is oly kegyetlen volt Ausztria, mégsem rendült meg a magyar hűség. 1794-ben augusztus tizenharmadikán éjjel elfogták Hajnóczyt, Szerém megye volt alispánját, Laczkovics kapitányt és Szentmarjayt, egy huszonöt éves fiatal embert. Ágyból hurcolták a börtönbe. Három nap múlva elfogták Sigray grófot, a kőszegi tábla elnökét és Martinovits apátot, aki a néhai Leopold királynak volt gyóntató papja, s állami, illetve császári nyugdíjat húzott.

Misi csodálkozva nézett a bátyjára, aki oly biztosan sorolta fel ezeket, mintha könyvből olvasná. Úgy tudta, mint a kémiai képleteket. De egyúttal azon is csodálkozott, hogy ilyen tekintélyes embereket fogtak el. Alispán, táblai elnök, kapitány, gróf.

Szerette volna a búr kérdést folytatni, de attól is félt, hogyha elszalasztja a Martinovits-pört, sose fogja többet megérteni. Azt már megfigyelte, hogy az emberek állandóan tudják ugyanazokat a dolgokat, de csak egyszer-egyszer van kedvük beszélni róluk. Ha ez az idő elmúlt, hiába kérdi máskor, pár szóval intézik el, senki sem felel kérdésre, csak ha belőle kikívánczik a vallomás.

- Az első sérelem az volt - folytatta a nagybátyja -, hogy bár magyar embert magyar földön kell magyar bíróság elé állítani, a király azonban félt, hogy nem megy kedve szerint az ítélet -

és itt sürgősen példát akartak mutatni: meg ne próbálja valaki, hogy a francia forradalommal rokonszenvenzen -, ezért a foglyokat Bécsbe szállították. A bécsi rendőrség elé állították, s a bécsi bizottságban ilyen nevűek voltak: Perger gróf, Sauron gróf, Héker, Ressel, Beér, azután - én ezt mind tudtam - Sedelmayer, Hopszer - már nem tudom mind, az ember a legfontosabb dolgokat is elfelejti -, szóval egyetlenegy magyar sem volt a bizottságban; el lehet képzelni, hogy ítékeztek ezek a magyarokról. El voltak ítélve, mielőtt ki lett volna mondva előttük a vád. Augusztustól novemberig tartott a vizsgálat, s utána valamennyi bíró kitüntetést kapott, s valamennyi vádlott halálítéletet. Közben fogdosták az embereket. Szolártsik jogtanárt és Bacsányit, a költőt, ebben a korban alighanem a legnagyobb költő volt; Kazinczyt is elfogták, s csak annyit tudtak vádul felhozni, hogy olvasta a Martinovits levelét, s nem jelentette föl. Ezért ítélték halálra, s ezért tartották börtönben hét esztendeig. Ahogy elfogtak valakit, a szoba közepére láncolták, és soha a börtönből ki nem bocsátották őket. Gyertyát nem adtak nekik, silány ételt kaptak, bottal verték őket, ha az őrálló katona bejött, már ütött. Hatvan vádlott volt, mind kulturált ember. Nem a népet kellett megrettenteni, hanem először a vezetőket. És az a titokzatos csönd az ügy körül. Aki a pörben bármit látott, hallott, olvasott, annak soha egyetlen szót sem volt szabad erről szólania, haláláig. A pöriratokba még a legközelebbi rokonoknak sem volt szabad belenézni.

Misi megrendülve hallgatott, s most arra gondolt, hogy ezt így kellene tanítani az iskolában, hadd tudja meg mindenki, innen származik mai napig az, hogy aki hivatalban van, soha odahaza egy szót sem szól arról, mi van a hivatalában. Így könnyű uralkodni, ha az uralkodó ennyire külön tudja szakasztani az embereit a saját életüktől is.

- Olyan dolgok voltak például, hogy a foglyok ügyvédeknek elébb az ügyész előtt el kellett mondani, mit akar a tárgyaláson a pörben felhozni, s csak akkor mondhatta el védence védelmére, ha ezt az ügyész megengedte. Szóval az egész pör csupa szemfényvesztés volt. Örült a kormány Bécsben, hogy ennyi embert el tudott fogni; neki arra volt szüksége, hogy minden vádlott meghaljon, s minden vádlottnak igen nagy rokonsága s ismeretsége legyen, hogy az ország megrettenjen... Elég szomorú, hogy a királyi ügyész az magyar volt. Németh János... Mikor meghalt, egyetlen ember se ment el a temetésére...

- De mit vétettek?

- Hát konstruáltak vádat, az bizonyos. Azt állították, hogy Magyarországon háromszázezer ember van felfegyverezve, és meg volt állapítva még az az éjszaka is, mikor gyűjtják fel Budát és Pestet.

Misi felnevetett. Háromszázezer embert felfegyverezni! Ezen még ő is nevetett. Az ember az idegeiben érzi az országot. Háromszázezer embert Magyarország még a forradalomban, 48-ban sem tudott felfegyverezni. Háromszázezer muszka taposott le bennünket. Misi érezte, hogy ebben a pillanatban, mikor ők ezt megbeszélik, még most sem lehetne háromszázezer embert összeszervezni...

- Persze egy szóval sem tudták igazolni a vádat. Nem is arról volt szó, hogy leleplezzenek valamit, hanem arról, hogy megrémítsék a világot. XVI. Lajost 1793. január huszadikán ítélték halálra, s másnap már le is fejezték. Ezt nem viselhette el a többi európai uralkodóház. A Habsburgok feje is csak emberi nyakon állott... Másfél év múlva a legnagyobb rémületükre azt a jelentést kapták, hogy Magyarországon éppen az előbbi királynak a gyóntatója röpiratokat ír és terjeszt a francia forradalom szellemében... Éppen megjött a hír Párizsból, hogy július huszonnyolcadikán Robespierre-t és bandáját lefejezték, s ettől Bécsben nagyon fellélegyeztek. Két hónap alatt szétomlik az egész francia forradalom - mondták -, de a túlzók meg úgy gondolták, két nap alatt, s akkor minden visszaáll a régi állapotba... Annál jobban

meg volt rémülve Bécs, mert július huszonnyolcadikán a francia forradalom hadserege megverte az osztrák hadakat Fleurus-nél, és elvette Belgiumot... Most csak éppen az hiányzik, hogy Magyarországon jakobinusok legyenek!...

Misi lángoló arccal figyelt. Bármilyen furcsa is, de a bátyja előadása úgy hatott rá, mintha igazolni akarná a bécsi kormányt.

- Most megint itt van két dátum. 1795-ben május huszadikán reggel korán tízezer katona állott fegyverben Budán. Öt elítéltet vittek a Vérmezőre. Parasztszekéren vitték őket, hajadonfővel, a szakállukat is megnövesztették, nem engedték megnyírni. Ez az öt elítélt volt Szentmarjay, Sigray gróf, Laczkovits, Hajnóczy és Martinovits. Tízezer fegyveres katona védelmezte ezt az öt lefejezést... Néző nem volt. Az intelligencia otthon volt, reszketett... És ugyanezen a napon a párizsi konvent elrendelte a párizsi csőcselék lefegyverzését... Nálunk csak az intelligencia megrémítése volt soron, Párizsban már az intelligencia első győzelme jelentkezett a csőcselék felett... Á, nálunk nem volt egyetlen intelligens ember sem, aki forradalmat akart volna. Nálunk békét akartak. De különben is, a középosztály soha mást nem akar, csak békét.

Misi makacsul húzta össze a szemöldökét.

- Biztosan jobb dolga van, és csak békében van jó dolga - mondta zavarosan.

- Kinek?

- Annak, aki a békét szereti.

Az igazgató nevetett: nem értette a fiú gondolatát.

- Mindenkinek csak békében van jó dolga - mondta. - Háborúban csak meghalni lehet... Tudod te, mi a háború?... Édesanyám, tudja, hogy magyarázta meg az egyszeri obsitos, mi a háború?... Hát sokat zaklatták, mutassa meg már, mi is az a háború... „Ne kívánják kentek. Nem jó dolog az.” „De csak mutassa meg.” „Én megmutathatom... ide figyeljenek!...” Avval egyet köhintett, egyet krákogott, mindenki figyelt. Előkereste a rezes fringiáját, s kirántotta a kardot. Avval sipp-supp, egy csapásra leütötte a lámpát, a másikkra beverte az üveges almáriumot, akkor huj-huj, hozzáfogott ütni, vágni a népet... „Éha, éha, ez megbolondult, mit csinál kend, az istenért hagyja már abba...” „Még csak most kezdődik, mert ha a háború eccer elkezdődött, annak addig nincs vége, míg minden el nem pusztul.”

De ezt oly komikusan tudta csinálni a nagybátyja, hogy mind a ketten hangosan kacagtak rajta.

- Így kezdődött a háború a búroknál is, de ott sem áll meg, míg csak minden el nem pusztul.

Misi elgondolkozott:

- Most az egész világ lelkesedik a búrokért. Mikor a magyar szabadságharc volt, éppen ilyen lelkesedés volt a magyarokért.

- Igen. Akkor Kossuth iránt érdeklődtek úgy, mint most Krüger apó iránt.

- Hát minden semmi?... Az igazság nem számít?

- Harminc éven felül az emberek előtt csak a saját érdekük számít. Akkor is a lelkesedést a fiatalság érezte. A hatalmak pedig összetartottak. Anglia Világos után kijelentette, hogy Anglia ballépést követett el, hogy nem ő jött Ausztria segítségére.

- Hát akkor Magyarországnak éppen olyan reménytelen a sorsa, mint most Transzválnak?

- Addig, míg Ausztria szét nem robban, igen. De Transzválnak még reménytelenebb, mint nekünk, mert ott nem egy ősi ezeréves nép lakik, csak egy gyarmat.

Misi nagyon lehangolódott. Még sohasem értette meg úgy a magyar sorsot, mint ebben a pillanatban. Hát Magyarországnak semmi reménye sincs arra, hogy valaha önálló legyen?... Ausztria nem szűnik meg, az osztrák császárság éppen olyan hatalmas, mint az angol királyság... Hát itt folyton rabságban kell élni?

- Most valami jut eszembe, Géza bátyám... Már én látom, hogy az életben kicsinyben is az megy, ami nagyban... Transzvál nem tud Angliával megharcolni, ahogy mi a Segélyegyletben nem tudunk Csapodi tanár úrral.

Az igazgató nagy szemet meresztett, és hallgatva nézett Misire, aki kipirultan folytatta.

- Transzvál azért nem tud megbirkózni az angol hatalommal, mert az valóban nagy hatalom... Nagy tekintély, és minden szava dönt... Mi is úgy vagyunk a tanár úrral... Neki nagy hatalma van, mert tanár, mi pedig gyerekek vagyunk. Tudja is, mit lehet tenni, s ha valamit mond, azt nekünk el kell fogadni. Nem lehet ellene tiltakozni sem. Nekünk a Segélyegylet egy kis köztársaság, akkor jön a tanár úr, és elnyomja a mi függetlenségi szándékainkat.

- Mit akartok ti csinálni?

- Mi nem akarunk semmit, mert nem is tehetünk vele szemben semmit. Én csak példaképpen mondom, hogy a két eset hasonlít.

- Halljuk csak, halljuk.

- A tanár úr egyszerűen nem fogja engedni, hogy az ifjúság akármit is tegyen. Azt mondja, amit Anglia: én javatokat akarom, és nektek jobb, ha azt teszitek, amit én parancsolok, mintha a magatok feje után mentek.

- És az is lehet, hogy így van.

- Igen, de Transzvál így is meg van elégedve a sorsával, s nem akarja, hogy Anglia gyámja legyen. Én azt hiszem, az embernek sokkal jobb érzés, ha akármilyen nehezen él a függetlenségben, mint ha ingyen, jóakaratból ellátják.

Az igazgató a szeme sarkából nézte az öccsét, ahogy az tüzelt.

- A két eset, nem látom, hol hasonlít. A gimnáziumi tanulóknak még nincs meg a függetlenség érzése.

- Mert nem engedik, hogy ez feltámadjon bennük. Tessék elhinni, Géza bátyám, ha engednék, jobb lenne, mert akkor a diákok törnék a fejüket, és hozzászoknának az önálló gondolkodáshoz. De így hol és hogy szokjanak hozzá? Az Önképzőkör egyszerűen rettenetes. Az ember bemegy a gyűlésre, de az nem gyűlés, hanem egy fölösleges magyar óra. A tanár úr ott ül a katedrán, és éppen úgy viseli magát, mint órán. Magyaráz és előad, és az a rossz szavalás, amit mi ott csinálunk, és azok a kétségbeejtő dadogások a bírálatban...

- Te hogy csinálnád?

- Én, ha igazgató volnék, nem eresztenék be tanárt az Önképzőkörbe, de a Segélyegyletbe még kevésbé. Ha magunk közt lennénk, akkor ambicionálnánk, hogy úgy szavalunk, ahogy tudunk, és úgy bírálunk, ahogy érezzük. Így nem szabad semmi egyebet csinálni, csak a megszokott verseket deklamálni, ahogy a tanár úr ízlése hozza magával. És nemcsak verset és rossz novellákat lehetne ott felolvasni, hanem arról is, hogy ki mit olvasott, mi érdekli, problémákról, az ifjúság dolgairól... de isten őrizz, hogy valaki egy hajszállal tovább menjen, mint a tanár úr jónak látja... De a Segélyegylet még rosszabb. Mert Csapodi tanár úr nem olyan kiváló ember, mint Babarczy tanár úr.

Az igazgató összevonta a szemöldökét, s kedvetlen lett.

- Van benne valami, amit mondasz, de kérdés, hogy nem lenne-e fegyelemrontó, ha az ifjúság magában marad.

- Csak jó lehet - tüzelt Misi -, így mi fejlődik belőlünk? Mindenütt csak azt kell megtanulni, hogy egy fiatal embernek semmit sem szabad. Rabszolgákat nevelnek belőlünk. Hát az államnak csak rabszolgákra van szüksége, nem önérzetes, gondolkodó és okos ifjúságra?

- Te ehhez nem értesz. Te tele vagy idealizmussal. Azt hiszed, minden fiúban annyi önállósági vágy van, mint benned. Én már tíz éve önálló pedagógus vagyok, de arra a tapasztalatra jöttem, hogy a fiúk jobban szeretik, ha nem kell semmit sem kezdeményezniük, mint ha önállóvá tesszük őket.

- Mert így nevelték kisfiú koruk óta.

- Ejnye, de kellemetlen vitatkozó lett belőled. Azt hiszem, ez a kis elnökség a fejedbe szállott.

Misi lehajtotta a fejét, és könnyek jöttek a szemébe. Összeszorította a fogát.

- Mondd csak meg, most mit gondoltál. Nem haragszom meg, akármit mondasz.

- Én azt gondoltam, hogy Géza bátyám nem azt mondja, amit valóban érez, hanem azt, amit mint tanárnak kell mondania. Az emberek nem úgy élnek, ahogy az emberi állapotuk parancsolja, hanem mindenből valami idegen akarat szólal meg. Akárkivel beszélek, rájövök, hogy nem érdemes vitatkozni, mert nem ő beszél, hanem az a társadalmi réteg, amelyikből származik. A paraszt azért fukar és közönyös a közdolgok iránt, mert minden paraszt az. A polgár azért spórol, mert arra nevelték, hogy neki muszáj spórolnia. És egyáltalán mindenki a saját sorsának a rabszolgája.

- Hát te nem hiszel az egyéniségben?

- Én hiszek, de látom, hogy az emberek csak arra törekszenek, hogy az egyéniséget letörjék. Én éppen az egyéniségért szeretnék harcolni, de ha nem lehet, mert van egy nagy bünszövetkezet az emberek közt, hogy valamiképpen fel ne szabaduljanak az egyéniségek.

- És nem is lehet, mert ha az emberiség csak egymáshoz nem hasonlítható egyéniségekből állana, akkor káosz lenne... Hiszen, mikor az iskolába hozzák a gyerekeket, azok egyéniségek, csak a pedagógia formál belőlük az állam számára alkalmas elemet.

- Rabszolgákat.

- Rabszolgák. Azért még nem rabszolga valaki, ha a kötelességeit elvégzi. Nagyon furcsa ez az egész beszéd. Nem is értem, hol szedted. A papnak papnak kell lennie, a bírónak bírónak. Minden foglalkozás megköti az egyéniséget. Az egyéniségről le kell csiszolni a szögletességeket, és hajlékonnyá kell tenni az embereket, hogy bele tudjanak illeszkedni a társadalomba, nem?

Misi makacsul hallgatott.

A nagyanya már nagyon meg volt ijedve, hogy a fia homlokán azokat a vésztjósító piros foltokat látta kigyúlni. Halkan és mégis keményen szólott rá Misire.

- Mi beszélsz, fiam, hogy mersz Géza bátyádnak ellentmondani?

Misi konokul lesütötte a fejét. Összehúzta erős szemöldökeit, s maga elé nézett. Oly elszánt és kegyetlen vonás volt az arcán, hogy még Géza bátyja is megijedt.

- Ne szóljon bele, édesanyám, itt valami sokkal fontosabb dolog folyik... Én csak most látok bele ebbe a Misibe... Nagyon örülök, hogy ezt mind hallottam...

De Misi úgy gondolta, hogy nem örül. És nem is örülhet, mert még soha ilyen ellentétbe nem kerültek. Nem is tudta, mi volt ez: háborús hangulat. Transzvál pártján volt, és felháborította, hogy a bátyja igazat ad Angliának, s így a hatalomnak. A hatalomnak soha sincs igaza, ezt mondta ki magában. Nem is lehet igaza, mert rákényszeríti a maga érdekét másokra. Az embereknek meg kell adni a lehetőséget, hogy úgy gondolkozzanak, ahogy tudnak. A bátyja a Martinovits-ügyben is a hatalomnak, a kormánynak, Ausztriának adott igazat. A bátyja az konzervatív!

Géza bácsi komolyan nézett az öccsére:

- Tudod, hogy ez forradalmi gondolkodás?

Misi ezt nem tudta, de most tudomásul vette és hízelgőnek találta. A francia forradalomra gondolt, már olvasta Lamartine-t is, a Carlyle történetét is, és magában a forradalmat valami hallatlanul szép és magasztos dolognak tekintette.

- Magyarországot is csak a negyvennyolcas forradalom teremtette meg - mondta a foga közt.

- Mit beszélsz? A negyvennyolcas forradalom nem volt forradalom. Az egyszerűen szabadságharc volt, mint most Transzvál harca. Ez sem forradalom. Az a forradalom, ha az emberekben valami ilyen lázadás tör ki a fennálló társadalmi rend ellen. A francia forradalom, az valóban forradalom volt, mert megszüntette a régi világrendet. Eltörölte a királyságot és köztársaságot csinált. Felszabadított egy új társadalmi réteget, a harmadik rendet, és egészen átalakította az emberek gondolkodását.

- De hisz ez nagyszerű - kiáltott Misi. - Most értem meg, mi a forradalom és nagyszerűnek találom; ha ez a forradalom, akkor én nagyon szeretnék forradalmár lenni.

A bátyja irtózva nézett rá. Ő a forradalomban a rend felforgatását és a rengeteg vért látta.

- Nem félnél vérbe borítani a világot?

- És Géza bátyám szeretné, ha ma is XVI. Lajosok uralkodnának Franciaországban és az egész világon? Mert az csak bizonyos, hogy a francia forradalomban nem hiába omlott vér... Az csak kilengés volt, a fontos, hogy új eszméket hozott, és az egész világon bátrabban élhetnek az emberek, mint azelőtt.

- Azt nem lehet tudni. Békés úton is el lehetett volna érni. És Franciaországban is csak úgy folyik az élet, mint nálunk, pedig itt ma is uralkodnak a Habsburgok. Hiába ontották a sok vért.

- Én nem akarok vért, én nem akarok gyilkosságot. Én csak azt szeretném megérni, hogy az emberiség új és tisztább nézetekkel éljen. Például, hogy a Segélyegyletben ne üljön a tanár úr a katedrán.

Megijedt: kimondta féltve őrzött gondolatát. De az igazgató nevetett. Jóízűen nevetett. Kétszer is rákezdte a nevetést, és a szivarját a jobb szája sarkából a balba tette át.

- Szóval te akarsz ott ülni. Minden forradalom abból származik, hogy van valaki, aki a főhelyre akar ülni... Jegyezd meg magadnak, hogy a magyarázat, az úgynevezett elvek csak arra valók, hogy ezt a szándékot leplezzék.

Misi sötéten nézett. Le van tehát leplezve, ő maga van leleplezve, nem az eszméi... És mégis végre fogja hajtani a tervét.

- Erről pedig tegyél le, barátocskám, mert Csapodi tanár úr nagyon rossz néven venné. Pedig ő igazán szívvel-lélekkel lelkesedik az ifjúságért és az Ifjúsági Segélyegylet dolgait jobban ambicionálja, mint a Piculás Bank ügyeit.

Elég szomorú, gondolta Misi, ha egy felnőtt ember, egy tanár, abban gyönyörködik, hogy rabságban tartja a fiatalságot.

Hirtelen megállott. Most megértett valamit:

- Azért nem akarja, hogy társadalmi gyűjtést indítsak, mert nincs társadalmi összeköttetése.

Úgy tűnt fel, mintha villám fényében látta volna meg a tájat. Nagy, kemény kép volt, ami fellobbant a szeme előtt. És kísérteties.

Már részleteiben is látta az ő csodálatos életüket. Mindnyájan, az egész család valami elhagyott magánosságban élnek. Mióta az eszébe jutja, náluk soha vendég nem volt. Három falura is emlékezett: a legelső a Tisza-parton, a kis boldog falu, nem számít. Ötéves volt, mikor onnan eljöttek, nem emlékszik. De már a második falura, ahol a nagybátyjánál lakott két évig, a nagymamájával, azt jól látja. Egyszer vagy kétszer megtörtént, hogy Samu vendégeket hozott. Magához hasonló fiatalembereket, akik részegen jöttek és inni akartak, de a nagymama kizavarta őket. Ebben a Samuban volt valami hajlam arra, hogy emberekkel érintkezzék. Most is azért hagyja ott az iparoséletet, hogy a feleségéből úriasszonyt csináljon...

Talán a nagymama az oka ennek a magánosságnak?

Nem. A nagymama az emberszerető volt. A harmadik faluban, ahol éltek, a nagymama valóságos közjük hatolt a falusiaknak, s azok ragaszkodtak hozzá, és jártak utána. Ott még csak tiszteletes asszony volt, s a tiszteletes asszony közmegebecsülésben részesült az ő rovásukra. Az édesanyja azonban valósággal gyűlölte azt, aki bejött a házba, hacsak nem munkát hozott. A megrendelőikkel barátságos volt, míg el nem készült a varrással, de ha az megvolt, úgy kitessékelte őket, hogy a falusi asszonyok s lányok azt sem tudták, melyik lábukon menjenek már.

Tehát az anyja volna az oka?... Az apjához régebben sokan eljöttek, gubás parasztok, és ott megtelepedtek, míg ő a szántalpat faragta, a kicsiny szobában vésővel véste ki a csapok számára a lyukakat, s a forgács pattogott, és állandóan fenyegette a lámpát. De ez is csak ritkán volt, mert az anyja, mint egy kis sárkány, ha elunta, a sarkára állott, és a nagy buta embereket szinte seprűvel verte ki a házból. Azok nevettek rajta, de megsértődtek s nem jöttek.

Mikor a kollégiumos kisvárosba kerültek, s ő Debrecenből otthon maradt, emlékszik holmi gyáva kísérletezésre, hogy az apja össze akarta hozni az anyját a többi iparosnéval, de ez nem ment közük. Az egyetlen Turóczy áccsal, akiből mezőrendőr-kapitány lett, tett kivételt. Ott még ő is volt egyszer-kétszer, s az hasonlított egy kicsit a társaséhoz. Még bálban is voltak egy ízben, a nagyvendéglőben ott. De ez csak egyszer fordult elő. Később az édesanyja egy özvegy diáktartó asszonnyal felvett valami kevés barátkozást, de ez is csak egyoldalú volt. Kávásiné eljárt hozzájuk, de az ő anyja soha, soha nem ment el azokhoz... Mért is ment volna, s mikor is mehetett volna, mikor neki nem volt cselédje, és hét gyerekről kellett gondoskodnia? Az ő anyjának soha nem volt egy pernyi szabad ideje, állandóan munkában kellett lennie. Az a rengeteg főzés, mosás, malacetetés és takarítás teljesen kimerítette, dehogyan lehetett őt arra rávenni, hogy külön kiöltözzék és vizitbe járjon.

Ők maguk voltak sajátmaguk számára a társaság. Az anyja legjobban akkor érezte magát, ha minden gyereke a közelben volt. Még azt sem bírta elviselni, ha fiainak a diákbártaik eljöttek, azokon is egy-kettőre kiadott: „Ne hordjátok nekem ide ezeket a kölyköket.”

Egy kis családnak magános élete volt ez. De hiszen Géza bátyjánál is csak ezt tapasztalja, most már harmadik éve, mióta itt él vele. Most, mikor az igazgatóválasztás folyt, néha volt valami összejövetel. Konyak és likőr volt az asztalon, és sok cigaretta és szivar. De a dohányfélék éppen elfogytak, mire választásra került a sor, s azóta csak egyetlen baráti társaság jött, mikor sorra gratuláltak a tanárok.

Tehát Géza bátyjában sincs barátkozás. Ez is Isaák-vonás, mint az anyjánál?

A nagybátyja reggel felkelt, és hozzáfogott dolgozni. Dolgozott az iskolában, az igazgatói irodában és a tanári munkát az osztályokban. Délután pedig tudományos munkáját végezte az írószobában, s fordított angolból egy pesti kiadónak, vagy tanulmányt írt a Budapesti Szemlének. Nagyon ritkán fordult elő, hogy elment a kaszinóba, de arról igen ritkán volt értesülése, hogy családokhoz, valahová elment volna.

Pedig már őrá azt sem lehetett mondani, hogy a szűkös szegénység zárta el az élettől. Utóvégre igazgató volt, szép fizetése, és akármerre ment, kapkodtak utána a lányos szülők.

Nagy léptekkel járkált a szobában le s fel. Boncolgatta s bírálta az életet. Támadta.

Ez nem helyes élet, ahogy a bátyja él. Csak most látta, mennyire nem helyes élet, mikor szüksége lett volna arra, hogy a terveibe beállítsa. Azért tiltakozott a legelső pillanatban az ötlet ellen, hogy teaestélyeket vagy valamilyen összejöveteleket rendezzenek a városban az úri családok, amelyeken a Segélyegylet javára gyűjtést indítsanak. Szentül meg volt győződve, hogy ez jó gondolat, s a bátyja maga elárulta, hogy ez megengedett és szokásos dolog, hiszen azt mondta, hogy: „úgyis túlon túl igénybe vannak véve jótékonyági akcióval a családok”. Ha a családok hajlandók ilyen akciókat végezni, akkor elsősorban a város diákéletének felsegítésére kellene őket kapacitálni... Erre nem akar vállalkozni Géza bácsi. De miért?

Mi az oka annak, hogy ez a faj, az ő fajtájuk oly mereven elzárkózik a társadalmi érintkezéstől?

Koós tanár híres arról, hogy nála állandóan társadalmi összejövetel van. Minden héten többször is vacsorákat ad, ahol mindenki megfordul. Igaz, Koós semmiféle tudománnyal vagy szellemi működéssel nincs elfoglalva...

Valami hasadás tűnt fel előtte a két fajta embertípus között: az egyik, aki folyton dolgozik, saját magát lefoglalja a teljes kimerülésig, a másik pedig, aki emberekkel él és emberekkel veszi körül magát.

Mért kell az ő bátyjának annyit dolgoznia? Mért bonyolítja bele magát egyre nehezebb munkákba az íróasztalon? Mért nem szakít időt arra, hogy az embereket maga köré vonzza, és valahová vezérelje őket? A Krisztus is társaslény volt. Nem vonult el a barlangokba és a pusztákba, s ha odament, ott is a tanítványok serege kísérte.

Igaz, nekik nincsenek rokonaik. Nemcsak a városban, de sehol a világon. A szüleinek még ismerősei sincsenek, s Géza bátyjának sincsenek. Mért nem választja ki azokat az embereket, akik ragaszkodnak hozzá és boldogok lennének, ha minél több időt tölthetnének együtt vele?... Így nem folyhat be a város dolgaiba sem, sem az egyházéba, sem az emberi közösségbe.

Most, hogy ő egy kis körnek elnöke lett, ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy emberekkel foglalkozzék.

- Majd én változtatok ezen - mondta magában, és hozzákezdett gondolkodni azon, az iskolában kik azok, akikkel a Segélyegylet dolgait jó útra vezetheti.

Áttért a gyakorlati politikára. Nem is tudta, mi az a politika, de érezte, hogy másképp nem tehet egy lépést sem, csak ha az arra való fiúkat maga köré, a saját szellemi hatása alá gyűjti és fellelkesíti.

Valami magasztos érzés is volt ez. Úgy tűnt fel előtte, mintha szebb és jobb dolog volna emberekkel dolgozni, mint hideg elvont tudománnyal.

Még ott volt a szívében a ma esti vitája a nagybátyjával. Hogy ő forradalmi lény?... Ha ez forradalom, amire most is gondol, akkor a forradalom az egyetlen jó és hasznos dolog a világon. Megváltoztatni az emberek gondolkozását. Új eszméket találni és új eszmékre lelkesíteni az embereket. Lehet ennél szebb és jobb? Kik az osztály jelesei?... Pétery... Jákób... Fussbaum, Steiner...

Papírt vett elő s felírta: Pétery, Pereces, Nyilas, Jákób, Fussbaum, Steiner. Hat jeles egy osztályban, ez már szép.

Jók: Babarczy, Rátz... furcsa, hogy ebben az osztályban több a jeles, mint a jó.

Elégségesek közül hasznavehetők: Kiss Pali, Langschein, Gondos Márk. Esetleg Sarku. A többi nem számít. Kellenek ágyútoltelékek is. Megszámlálta: tizenketten vannak. A tizenkét tanítvány?

De hiszen ő is közéjük van írva... Még egyet kell kiválasztani. Soká számlálgatta a neveket és a karaktereket. Nem tudott dönteni. Mindenik jelentéktelen. Sebi, Suhajda, Torony András, Benghe Jani... Vámos, Szabó, Gyurkó, Schwartz, Mester, Markos, Ábris és a hatszekundás Blum Vilmos... Lehetetlen egy tizenkettediket találni.

Újra és újra kezdte a számolást: Pétery, Jákób, Pereces... No de ez furcsa fiú. Hogy lehet az, hogy egy jeles tanuló csak a sötétségben érzi jól magát? Babarczy Pimpi és Rátz?... Pimpi olyan, mint egy kisbaba... Rátz pedig egészen láthatatlan... Soha még a hangját nem hallotta. Elég jó tanuló lenne, de szép fiú. Elegáns. Van benne valami titokzatos. Olyan, mint egy elátkozott királyfi... Egyszerre ez a fiú érdekelté legjobban s el is határozta, hogy holnap ez lesz a legelső, akivel beszélni fog... Ki kell vallasni, meg kell figyelni, mire való?

A rosszakat sem szabad elhanyagolni. A Fertő-kamarában laknak Sebi, Suhajda, Torony András, Szabó... Nahát ez a Szabó, ez az istennek egy különös számara. A legnagyobb magoló, akit csak el lehet képzelni. Eszébe jutott, hogy mikor a Fertő-kamarában volt egyszer, ez a Szabó akkor sem szólott bele semmibe, akkor is magolt. Éjjel-nappal tanul, hogy azt az elégséges osztályzatot elérje.

Milyen furcsa állat is az ember. Hogy az istennek öröme telik benne, hogy butákat is teremtsen, s még többet, mint okosabbakat...

Most arra gondolt, hogy egyes fiúk milyen rétegből kerültek ki. Pétery... Mért izgatja őt annyira ez a Pétery? Mindig rá gondol legelőször. Ez a Pétery özvegyasszony fia, s nagy birtoka van az anyjának. Van vagy száz holdjuk, ahogy hallotta. Földbirtokos faj. Kiss Pali tartozik ugyanebbe a kategóriába, de Pétery mindig jeles, mióta él, s Kiss Pali mindig csak éppen megússza. Talán az a Rátz tartozik még ebbe a fajtába és lehet, hogy Langschein... Bár ennek nem földbirtokos az apja, hanem bankigazgató... Ezek az úri fiúk az osztályban. Csak rájuk kell nézni, s már látni, hogy urak. Pétery ugyan nem sokat törődik a külsejével, de jó ruhái vannak, csak előkelő parasztsággal viseli. Kiss Pali, Langschein, Rátz mindig oly feskek, mintha skatulyából húzták volna ki őket.

A zsidók közül kettő van gazdag: Fussbaum, a jeles és Blum Vilmos, a gazdag bérlő fia, a csupa szekundás. Fussbaum olyan, mintha csak véletlen lenne itt velük a gimnáziumban, már pesti jogász, csak lenézni tudja ezt az egész osztályt. A hosszú Blum pedig olyan, mint egy buja állat. Az arca tele van pattanásokkal, és a zsebe mindig tömve van erotikus képekkel. Állandóan cukrot eszik, és hólyagos szemeivel semmit sem lát.

Vámos, Steiner középserűek, Gondos Márk, Altmann és Schwartz direkt mocskosak!

Sebi, Suhajda, Gyurkó, Ábris parasztok. Azaz Sebi és Suhajda nem. Ezek valami hivatalnokgyerekek. De oly elszántan igyekeznek durvák és közönségesek lenni. És Markos, a polgármester fia. Ez egy igazán különös ember: majdnem olyan rossz tanuló, mint Blum... Vadász... Kutyái vannak és puskái... Egyszer szét akart robbantani egy fatuskót, és a puska por megcsapta, azóta tele van az arca apró fekete puska porszemcsékkel.

Gyenge osztály. De úgy látszik, az emberiség általában gyengékből van összerakva. - Na, majd meglátjuk, hogy holnap mi lesz. Megnézte az óráját: tizenegy óra. Le kell feküdni, mert holnap is nap lesz. Még ivott egy pohár vizet és lefeküdt.

7

Másnap reggel úgy ment az iskolába, mint egy olyan ember, aki röstell, hogy valami botrány közepébe került. Valósággal beszökött. S mivel a nyolcadik osztály terme a folyosó végén volt, ahol már nem nyüzsög a diáksereg, alig is látott valamit, s őt alig látta valaki.

Megfigyelte magán, hogy sajnálja, hogy nem voltak fiúk a folyosón, és akármennyire szemben volt is maga elé kitűzött elveivel, hiányzott neki a kis botrány: az, hogy felismerjék s a háta mögött arról suttozjanak, hogy ő...

Az osztályban sem keltette a legkisebb feltűnést sem. A fiúk már a helyükön ültek, vagy a padok tetején, de senki sem fordult meg a belépésére. Vagy csak ő nem vette észre? hiszen nem mert körül sem nézni, hogy azt ne higgyék, hogy vadássza a népszerűséget.

Vajon ki ül az asztal tetején? Biztos, hogy egy gazdag fiú. Visszanézett. Langschein ült a negyedik sorban az ablaknál, a pad asztalrészén. Azonnal elkapta a szemét, hogy ne zavarja, s úgy ne tűnjön fel, hogy kíváncsiskodik. Persze hogy Langschein. Ha Gyurkó vagy Suhajda ülné fent, az parasztság lenne, de Langschein az más. Ez az apja pénzében elbizakodva és kivételes társadalmi helyzetében mindent fumigálva ül, háttal a tanári katedrának, mintha valami szalonban adomázna.

Kirakta a könyveit maga elé az asztalra. Babarczy Pimpi ült mellette balról, az ablak felől. Az első padban ültek ketten. Még nem is köszöntötték egymást. Köszönés helyett, mintha véletlenül történt volna, meglökte a könyökével Pimpit s rámosolygott.

Pimpi visszamosolygott.

- Szervusz, Misuci.

Misi egy pillanatig tovább hagyta rajta a szemét a Pimpi arcán, s feltűnt neki, hogy ennek a fiúnak már borotválkozni kellene. A füle előtti hajvégződés alatt az arca már sűrűn tele van szakállszálakkal. Egész „pakompart”. S úgy nézte, hogy nem nagyon mosdik ez a Pimpi. Apró, fekete pontokkal van tele a szőröcskék tövén. Az orra ma nagyobb, mint máskor és a szeme kisebb és kialvatlan.

- Mit csináltál tegnap?

- Semmit - mondta Pimpi. - Egész nap otthon voltam és aludtam. Olvastam, azután újra aludtam. Azután tanultam, és elaludtam rajta.

- Senkinél se voltál?

- Kinél? Nem szoktam sehova se menni.

- Hozzátok se jön senki?

- Ki?

S csudálkozva nézett Misure.

- Öt éve vagyok a bátyámnál, de még nálunk senki se volt. István bezárkózik a könyvei közé, és én úgy élek, mint egy patkány.

- Édesatyád pap volt?

- Persze. Hajdúszirokon.

- Hányan vagytok?

Pimpi már unta a beszédet. Vállat vont:

- Mi?... Öten, három tanár, a negyedik a bíróságnál van, én meg pap leszek. Haggyál tanulni.

- Tegnap tanulhattál eleget.

- Á, semmit. Ha az ember magába van, csak eltelik az idő.

Bejött a tanár, Babarczy, a Pimpi bátyja.

Felállottak, leültek. Misi nézte a tanárt, aki furcsa kényes mozdulattal írta be az osztálykönyvbe a hiányzókat.

Most rájött valamire. Ez a Babarczy ugyanolyan életet él, mint ők... Magános fiatal tanár, tudós hajlamú. Az apja pap volt, mint az ő bátyjáé. Az élete az iskola és a könyvek között telik el. Soha senkivel nem érintkezik. Mire jó az ilyen ember?

A tanárban valami lankadság volt, fáradtság, unalom. Nagy szemei voltak, lustán nyitotta fel, hogy körülnézzon, de Misi tudta, hogy alig ismer valakit az osztályban. Gondolkozva nézett, és elkezdett magyarázni. A kódex-irodalomról volt szó. Előadása monoton volt és unatkozó. Senki sem figyelt rá, maga Misi álmoságot érzett, pedig neki érdekes gondolatai voltak. Ez a Babarczy neki rokonszenves volt, mert mégis tudós volt. Amit beszélt, arról lehetett érezni, hogy biztosan tudja. De mi az, amit ő biztosan tud? Ami a könyvekben már meg van írva. Isten őrizz, hogy magától tegyen hozzá valamit.

Visszafordult s nézte az osztályt. Egyenként megnézte a fiúk arcát. Senki sem figyelt, csak a kis Steiner. Ennek az arca sugárzott a figyelemtől. Vajon mi érdekli a kódexek körül?

- Te, mi a Steiner apja? - súgta Pimpinek.

- Járásbíró.

Járásbíró... Tehát valami afféle, mint egy tanár... Talán az apjától örökölte, hogy még a kódexek is érdeklik... Nem is tudta, hogy zsidó járásbíró is van.

Erről most ideája jött. Elővett egy papírt és sorra felírta rá az osztály neveit. Akkor odatolta Pimpi elé:

- Írd oda mindenkire, hogy mi az apja.

Pimpi rögtön hozzáfogott. Ő néha odapillantott rá s látta, ahogy a legnagyobb odaadással számolgatja. Néha hátrafordult, és a mögötte ülő Perecestől megkérdezett valamit, akkor azt is bejegyezte.

Még az óra fele sem telt el, már visszatolta a papírlapot, és minden név mögött oda volt írva az apa neve és foglalkozása.

Misi sokáig nézte a listát. Akkor elkezdte rendszerezni:

Nagybirtokosok: Pétery 600 hold, Kiss Pali 460 hold, Markos 300 hold, Sarku 200 hold.

Kisbirtokosok: Gyurkó vagy 60 hold. Ábris 16 hold.

Nagybérlő: Blum Vilmos 3000 hold.

Heten vannak, akiknek a szülei a földből élnek. De ezek közt a Kiss Pali apja orvos, éspedig híres szemorvos, s tragikus, hogy már alig lát.

Misi a hét fiút figyelte. Pétery azért olyan nyílthangú és mindenki felett elnézős vidám, mert hatszáz hold nagyon nagy darab föld... Pétery, Kiss Pali, Markos, a polgármester fia, Sarku és Blum, ezek nem tudják, mi az éhség... Ezek mindig tele vannak cigarettával, cukorral, pénzzel... Mind az ötnek van vadászpuskája vagy flóbertje. Már mind az öt lányok után szalad, és mihelyt összekerülnek, azonnal hozzáfognak dicsekedni a kalandjaikkal. Akár tanulnak, akár nem, meg fognak élni. Pétery, Kiss Pali jogászok lesznek.

Úgy engedte, hogy ezek a fiúk hassanak rá. Mily különös, a hét fiú közül egyik sem szereti a könyvet. Pétery ugyan az első jeles, de csak azért, mert remek feje van, soha életében nem tanult, csak minden beleragad a fejébe. Kiss Pali viszont olyan, hogy kisebb gondja is nagyobb, mint az iskola. Eszes és vidám fiú, de ha a tantárgyakra kerül a sor, akkor megáll és tétován néz körül: még a helyesírás sem jutott el hozzá... Sarku sem tanul... Minek tanuljon, ha nekik is van kétszáz hold földjük?... És Blum, akinek az apja háromezer holdon gazdálkodik mint bérlő, ez egy pillanatot nem szán rá arra, hogy figyeljen vagy iskolai dolgon gondolkozzék. Most is úgy ül, hosszú lábait messze kinyújtva a padból, és két öklét a nadrágzsebébe süllyesztve felfordult szemekkel néz a semmibe. Isten tudja mit csinál gondolatban... Ez a legerkölcstlenebb ember, akit életében látott.

Soha egyébről nem beszél, csak erotikáról. De még arról sem, mert hallgat és befelé ég. Mikor nevelője volt tavaly, egyszer kint volt náluk egy napra, de rögtön visszajött. Tisztes, szigorú, kemény kis zsidóember az apja, s látni lehetett, hogy még az élőfát is megfeji. Ez a kölyök meg akkor is a béreslányok után futott, s azt mondják, minden héten megverik valahol a határban.

Még Langscheint kell hozzájuk számítani. Mi is az apja? Igen, bankár. Azért van annyi pénze, hogy a földbirtokos fiúknak is imponál. Ez is rossz tanuló, pedig hihetetlen eszes. Magától találja ki, amit felelni kell.

Milyen más a két kis parasztfiú: Gyurkó és Ábris Feri. Gyurkó hatalmas csúnya, vastag orrú, nagy szájú, Ábris pedig vékony és egyenes és mind a kettő oly tudatlan, mint a disznó meg a birka. Most mire lehet ezeket használni a Segélyegyletben?... A gazdagok mélyen lenéznek az ilyen dolgokat. Nekik nincs szükségük segélyre. Év elején megveszik a könyveket és bekötetik, aztán többet bele se néznek, és röstellik az iskolába elhozni is. Péteryt még érteni, ha úgyis mindent tud, de Kiss Pali is szégyell könyvvvel végigmenni az utcán. A pedellusnál tartja a könyveit, amit Langschein hozott divatba. Reggel mennek érte, s behozzák, ami aznapra kell. Legfeljebb a füzeteket hajtják össze, s a belső zsebben viszik haza.

Lehangoltan nézte a neveket s nézett oda a neveket viselő fiúkra. Ezek csak az élvezetnek élnek, a szórakozásnak. Tanulás nem számít, tudásra nincs szükségük. Pétery képviselő lesz biztosan, mert mer szónokolni frázisokat. Langschein bankár lesz, vagy efféle... Kiss Pali semmi se lesz: el fogja verni, amit az apjától örökölt... Sarku hazamegy gazdálkodni. Markos? Ez valami ispán lesz az apja földjén. Csak azért taníttatják, hogy ne maradjon hároméves baka. Blum semmi se lesz: meg fog hamar halni, mert nagyon tüdővész. Az anyja mondta, hogy félti, meghal, nem vigyáz magára. A kiscgazdafiúk, Gyurkó, Ábris?... Ezeket azért taníttatják a szülei, hogy ne éljenek olyan nehéz életet. Talán Gyurkó jegyző lesz, Ábris meg a

városhoz fog bejutni a rokonság révén valami kis hivatalba. Az is jobb, mint a földet túrni. Hát ez a magyar föld birtokosainak a sorsa? Misi most először gondolkodott ilyen alaposan a nemzet problémáiról. Hát érdemes földet s minél nagyobb földet adni egy-egy családnak, hogy a gyermekeikben ennyire elpusztulásra legyenek ítélve? Mi ez? Akár keresztény, akár zsidó: a föld megöli az ambíciót az emberekben?... Ebben az alföldi városban igazi nagybirtokok nincsenek. Ezerholdasok hiányzanak. Kisebb darabokban van szétosztva a föld. De ha Péterynek nem hatszáz holdja lenne, hanem ezerhatszáz vagy hatezer, akkor csak még magasabban hordaná a fejét, és még kevesebb köze lenne az országhoz s a néphez. És a többi is.

Az első óra, melyen ezeket a gondolatokat hánytorgatta, teljesen csőddel végződött: semmi reményt nem látott a jövőben. A nagybirtok és a nagy pénzvagyton csak tönkreteszi az ivadékokat.

Lehet, mondta magában, hogy az ország más vidékén másképp van. De mért lenne másképp? Mindenütt a Péteryek és Kiss Palik születnek s nőnek fel vidám és megelégedett s független birtokos családokban.

8

A következő óra közben eszébe jutott, hogy Jákóbbal, aki a háta mögött ül, még csak egy köszöntést sem váltott. Azonnal hozzámment és karonfogta.

- Hogy lehet megszerezni a tavalyi jegyzőkönyveket?

- Mire az?

- El kell olvasnunk, hogy vasárnap a gyűlésen be lehessen számolni a múlt esztendőről.

Jákób nevetve vállat vont.

- Biztosan Csapodinál vannak. Ő őriz mindent.

- Kérd el tőle. Te vagy a főtitkár. Szükséged van a múlt évi iratokra.

- Te vagy az elnök. Kérd el te.

Misi megérezte, hogy ez nem akar neki engedelmeskedni.

Nagyon meg volt lepve, és megfájdult a szíve. Hát az, hogy valaki elnök, nem jelenti azt, hogy a tisztikar azonnal legkisebb intését is fogadja?...

- Az én véleményem az, hogy ha én mint elnök megyek hozzá egy ilyen semmiséget kérni, abban ő mindjárt gyanítani fog... A főtitkárnak azonban minden indokolás nélkül joga van a tavalyi jegyzőkönyveket elkérni, hogy megtanulja, hogy kell azt megcsinálni.

Evvel hátat fordított Jákóbnak. Később látta, hogy Jákób nagyon rosszkedvű, s Perecest fellökte.

Különösen fájt neki, hogy az első visszautasítást éppen Jákóbtól kapta. Tegnap este még szorosabbra fűződött közte és Jákób között a viszony, úgy érezte. Azzal, hogy elment hozzájuk, s szoba sem hozta az elnökséget, egy olyan bizonyosságot tett a barátságról, amit Jákóbnak éreznie kell. Ha nem érzi, akkor nem szereti úgy őt, ahogy ő szereti...

Kiment a folyosóra. Nem volt rá semmi oka, de nem akart egy teremben maradni Jákóbbal. Nem haragudott rá, hanem fájt.

Jákóbnak már azt méltányolnia kellett volna, hogy ő már hétfő reggel hozzáfog az akcióhoz.

Végigment a folyosón, s a lépcsőházban meglátta a kis szoba ajtaját. Megdobbant a szíve. Ez az a szoba, amit el akar kérni a Segélyegylet számára. De ezzel sem lehet sietni. Ha most azonnal kéri, akkor a bátyja mint igazgató meg fogja tagadni. Érdemeket kell szerezni rá. Ha már lesz valami célja, hogy a szobába beköltözködjék, akkor nem tagadhatja meg. De ha még annyit sem tud elérni, hogy a főtitkára beszerezze a tavalyi iratokat, akkor mit csináljon?... Mindenütt ő legyen a rossz?... Nem, mintha félne tőle, hogy Csapodinak szóljon, de hát ez nem az ő dolga, s ő nem is akar úgy dolgozni, hogy minden lében kanál legyen, hanem úgy, hogy mindenkivel elvégeztesse a maga dolgát.

A folyosón szembetalálkozott egy fiúval, aki nagyot köszönt neki. Az első percben nem is ismerte meg, de hamar rájött a fiú bizalmas mosolygásából, hogy ez Keresztes Péter a hetedikből, akit olyan lelkesedéssel választottak meg pénztárnoknak.

- Szervusz - szólott neki és hozzáíetett.

Még bántotta is, hogy olyan melegen sietett hozzá. De Keresztes köszönt előre, és arcán látni lehetett, hogy szolgálatkész.

Az is nagy dolog volt, hogy szervusszal köszöntötte. Ebben az iskolában nem volt szokás, hogy tegezzék egymást különböző osztályú diákok. Még az egy osztályban levők is magázták egymást, csak akkor tegeződtek meg, ha bensőbb barátkozás indult meg köztük. Ő azonban ezt egy politikai tegezésképpen adta le: az egy párton s pláne egy tisztikarban levők kell, hogy olyan viszonyban legyenek egymással, hogy tegezzék egymást.

Kezet fogtak. Keresztes elég tisztességes volt, hogy nem sietett visszategezni a nyolcadikost, aki elnöke volt.

- Mi újság a hetedikben? - kérdezte Misi.

Keresztes nevetett:

- Semmi.

- Nagy ünneplés volt?

Keresztes újra nevetett.

- Á, ezek nem is veszik az ilyet észre. A mi osztályunk nem olyan, mint a nyolcadik. Ezek itt nagyon fád fiúk.

Misi kutatva nézett a Keresztes szemébe. A fiú magasabb volt nála. Szép fiú volt. Talán azért népszerű, mert szép gyerek. Jó tornász is. Emlékszik, hogy valamiben kitűnt a tornában a múlt évi vizsgán, de ő nem volt tornász, s nem emlékezett, mi is volt az.

- Tornász vagy, ugye?

- Igen. Vívok, futok, úszok.

- Mi volt a vizsgakor?

- Futás.

- Aha... Hova való vagy?

- Biharkeresztes.

- Igen?... - s nem tudta, miről nevezetes ez a falu. - Mi az édesapád?

- Járásbíró Biharkeresztesen.

- Hát az város?

- Nem éppen. Nagy parasztfalu. De van egy kis járásbíróháza.

Csengettek. Újra sietve kezét fogtak, s elváltak.

- Vasárnapra el kell készítened a múlt évi pénztári kimutatást - szólt vissza Misi -, addig még találkozunk. Majd ha a főtitkárnál lesznek a jegyzőkönyvek és az iratok, összeülünk és megbeszéljük.

Keresztes meghajlott és vidáman elsietett.

Ez nem tetszett Misinek: hogy otthagya őt. Azért ez a Keresztes nem olyan, mint a földbirtokos fiúk. Komolyabb és egyszerűbb, de tagadhatatlan, van benne valami elkapatottság. Ez sem küzdő ember. Sohase kellett neki a létért harcolni.

Ahogy belépett az osztályba, rájött, kihez hasonlít... Rátzhoz.

Onnan jött rá, hogy meglátta Rátzot, ahogy ott magánosan, elegánsan és nyugodtan ült a padjában.

Azonnal hozzásietett.

- Mondja, kérem, nem volna kedve benne lenni a Segélyegylet bizottságban?

Rátz ránevetett. Különösen piruló arca volt. Barna arcúaknál az elpirulás egészen más, mint a gyenge fehérbőrűeknél, bíboros árnyalata van és foltosan terjed.

- Ha megválasztanak.

- Péteryt gondolom a másik tagnak. Maguk ketten... Minden osztályból csak kettő lehet.

Rátz meghajtotta a fejét.

- De mit tudok én tenni?... Nem vagyok idevaló.

- Tudom. De nem tudom, hova.

- Sehova. Magyarországra.

- Nem is tudom, mi az édesapja.

- Apa?... Kúriai bírósági... de elváltak a mamámmal... A papa Pécsen él, a mama Budapesten.

- Akkor maga hogy került ide?

- Nem tudom. A papa ide utalt be. Kikeresett egy olyan várost, amihez semmi köze a mamának. Hogy minél kevesebbet lásson a mama.

Misi csodálkozva nézett a fiúra. Ez is magasabb volt nála, s így egészen közről nagyon szép fiú. Ha az ember messziről nézte, nem is volt olyan szép. Szép, íj alakú szája volt, de az orra kicsit rendetlen formájú. Az arca azonban hosszúkás volt és sima. Már a bajusza serkedezett, s sötét volt, mintha piszkos lett volna. Ha megnő a bajusza, szép fiú lesz.

- Majd beszélünk róla - mondta, és helyre sietett, mert bejött a számtantanár.

Ez a tanár, Kotor Áron, a legfélelmesebb volt valamennyi tanáruk közt. Félszemű volt, és már nem olyan fiatal, mint a többi. Családos ember volt és igen szigorú.

Ezen az órán nem lehetett semmivel sem foglalkozni. Figyelni kellett, mert a tanár állandóan szemmel tartott mindenkit, s össze-vissza hívta fel a fiúkat, hogy a saját füzetükben együttesen végezzék számításokat folytassák. A kamatoskamat-számítást tanulták. A kezelésében hihetetlen fárasztó és ellenszenves dolog volt ez a kamatszámítás. El nem lehetett képzelni, hogy akinek pénze van a bankban, hasonló keserves és unalmas számításokba bocsátkozott volna.

Misi el is gondolta, hogy ez a kérdés az élet kérdése. Hogy lehet az, hogy a tanár egy pillanatra sem hivatkozik rá, hogy erre szükség lehet még az életben?

De csak a számokra gondolt és arra, hogy sarokba szorítsa a felelőket. Valószínűleg neki sem volt soha életében szüksége, hogy kamatokat számítson. Volt vagy öt gyereke, s a tanári fizetéséből aligha tehetett félre valamit. Mivel semmi gazdasága vagy vállalata nem volt, hát üzletileg sem volt szüksége rá, hogy a kamatokkal foglalkozzék. Csak villogott a félszeme, s sötét arcán düh volt, ha valaki tévedett. Durva szavakat szeretett használni: „Maga hülye. Hogy lehet egy ember ilyen ostoba? Tökfejű.” De senki sem mert ellentmondani vagy kikérni magának.

Az izzadság csurgott a „tökfejűek” arcáról, mire vége lett a példátlanul unalmas órának.

- Mi volt ennek az apja? - kérdezte Pimpit.

- Kovács.

Misi meghökkent, s egy kis rokonszenv támadt benne. Szerette az iparosokat, s valósággal sorstársakat keresett az iparosgyerekekben. Kovács volt a tanár úr apja? - nézett rá, s a titkos jeleket kereste rajta. Igazán ő maga is olyan volt, hogy könnyen el lehetett volna képzelni, hogy bőrköténnyel és nagy pöröllyel veri az üllőn a vasat. Erős ember volt, vaskos ember, fekete ember. Kopaszodó homloka kerek volt, s bal szemét mintha a kipattant szikra égette volna ki. Ki volt folyva ez a szem, s csak az üres ürege maradt. A tanár bőre zsírosan fényes volt, nem volt kövér, de azért dagadt és megfeszült rajta a bőr és a ruha. Még sose látott senkit Misi, aki az apja mesterségébe úgy belepászt volna, mint ez a tanár. Jól tudta, mi a kovács. Samu bátyja is gépészkovács volt, és két évet töltött nála, s a kovácsműhely égett vas- és szurokszagát, az alkonyatban a sűrűn pattogó szikrák képét, a sötét boszorkányműhely sötétségét szerette.

És lehet, hogy a tanár úrnak is sokat kellett küzdenie, míg eljutott a tanári katedráig. Talán még azóta is. Nem emlékezett, hogy valaha is szóba került volna az igazgatóválasztás idején a neve, nemcsak jelölt nem volt, de még a szavazata sem számított. Koós-párti volt, és náluk reá még a legjobb barátok sem számítottak. Vajon miért volt ez Koós-párti?

Még mindig nem csengettek, de a felelés veszedelme elmúlt, mert Kotor tanár úr - még a neve is olyan igazi kovács-név - ha egy fiút kicsípett, azt aztán puhára kalapálta. Odahajlott Pimpihez.

- Hát a Koós tanár úr apja? Mi volt?

- Az is iparos volt. Szitakészítő.

Misi elkezdett nevetni. Ilyen régi mesterség. Ilyet ő már nem is látott. Szitakészítő. Az nagyon babra munka lehet. Ő azt hitte, a szita magától terem, sose gondolt rá, hogy csinálják. Hogy is kell a szőrt behúzgálni a szitába. Az lószőrből készül...

- Hát Csapodinak mi volt az apja?

- Pap. De a nagyapja kisparaszt volt.

Ezt is meghatónak találta. A régi parasztok szorgalma volt hát még ma is ebben az emberben, és az apja papi fellengzős modora... Ez is az ellenpárttal tartott Géza bátyjával szemben, de nem volt olyan sziklaszilárd ellenség. Ez már mind a két pártra kacsingatott. Az este a Géza bátyja jót mondott róla, hogy szorgalmas és nagyon lelkesedik az ifjúságért s a Segélyegyletért. Mit ér ez a lelkesedés, ha csak az vele a célja, hogy elfojtsa minden szabad törekvést.

Végre csöngettek.

Mindenki fellélegzett és ujjongva kiáltott fel.

- A kovács keménykezű - mondta magában Misi és nevetett. Már ő ettől a perctől kezdve egészen új megvilágításban látta a tanár urat.

Elővette a jegyzékét, és megnézte, ki van kisiparos-gyerek az osztályban. Nem volt más, csak Torony András, akinek az apja kőműves volt, Altmanné szappanfőző, és Gondos Márk, akinek kárpitos és festő volt az apja. Torony András meglepte: olyan is volt mindjárt neki, mint egy langaléta kőműveslegény. Altmann szappanfőző? Ezt sem ismerte, ezt a foglalkozást. Nagyon furcsa lehet. Gondos Márk is jobban otthon lenne a létrán, mikor a tapétát csirizelik és felragasztják a falra, mint itt. Mind a három nagyon rossz tanuló volt.

Altmann ment el mellette. Altmann felelt is számtanórán. Ránézett, s azt mondta:

- Jól megkínozt bennünket ez a Kotor.

Altmann azon a vastag basszushangján:

- Ez egy marha. Be kellene főzni az üstbe.

Misinek nagyra nyílt a szeme. Csak egy szappanfőző fiának jut eszébe ilyen: valakit befőzni a szappanfőzőüstbe... Nevetni kezdett, de nem merte kimondani, hogy jó szappan főne belőle, mert félt, hogy Altmann személyes sértésnek veszi. Egy iparos fia, ha már érettségiző, jogosan sértésnek venné, ha valaki tudomására adná, hogy ő csak egy szappanfőző fia.

- De tegnap megcsináltam a választást, mi? - nyúlt át a fiúkon keresztül Gondos Márk.

Misi megállott, s már nem pirult el. Hirtelen feltalálta magát:

- Azt mondja meg - szólt magázva -, honnan vegyünk pénzt a Segélyegyletnek?

- Bált kell rendezni - válaszolt Gondos Márk.

Misi egész megdöbben, hogy ez neki nem jutott eszébe. Fussbaum állott meg mellettük, mert nem tudott átmenni a padok közt, hogy csoportosulás volt.

- Ez nagyon helyes. A télen rendezni kell egy nagyszabású ifjúsági bált. De nagyszabásút. A Nagyvendéglő összes termeiben. Nyomatni nagyszerű meghívókat. Báltrevező bizottságot, de nemcsak neveket, hanem aktivitást belevinni. Abból lehet pénzt csinálni.

A kis Steiner is ott ült a második pad szélén, az is odaugrott.

- Egyebet nem engednek - mondta szaporán, és cvikkeres orrát közéjük fúrta, s furcsán gyerekesen emelte fel az arcát. - Az ifjúsági bált még Kalocsán is megengedik, és itt nem volt tavaly.

Misi egyszerre úgy látta, hogy a zsidó fiúk veszik körül, már szinte kényelmetlen volt. Ahogy körülnézett, mind a hét zsidófiú ott volt. Még Blum is odaállott, s amerikai mogyorót rágcscsálva hallgatott.

Egyszerre valamennyien beszéltek, a szemük csillogott, s már Misivel nem is törődtek, egymással vitatkoztak, és magyarázták a bál jelentőségét és a végrehajtás módozatait.

- Én is úgy gondoltam - mondta Misi.

Már kénytelen volt ennyivel fenntartani az elnöki tekintélyt.

A nehézkes gondolkodású keresztény fiúk lassan megértették, miről van szó, s egyszerre áterjedt a bentlevőkön, hogy: Bál lesz. Ezt jól kezdi Nyilas. Ez egész jó idea. Tavaly Balajthinak nem jutott eszébe.

A latin órán megint volt idő gondolkodni. Józsiás tanár úr olyan ember volt, aki mindent megtett, hogy az igazgató öccse valamiképpen zavarba ne jöjjön. Ez volt a bátyjának a legnagyobb párthíve és kortese. Misi azt gondolta róla, hogy ő a bátyja helyében nem fogadná el a szíves-ségét, mert ez egy teljesen komolytalan ember. Kompromittáló a barátsága. Nem is tudja voltaképpen mért? A külseje és a modora ellenszenves. Hosszú, hegyes orra van, a cvikkerje fekete zsinóron lóg, s minden pillanatban leveszi, megtörli s felteszi. Ilyenkor az orrát felhúzza, mintha valamit szimatolna. S olyan károgó hangja van, kicsit az orrából beszél, s affektáltan. És ugrál, mint egy szarka, s jó latinista ugyan, de nem tud tanítani, s nem tud valamit megértetni, mert minden pillanatban másutt van, nem a kérdésnél.

Mi lehetett ennek az apja? Inkább ez származhatott egy szitakötőtől... - s nevetett magában, mert ez nem egy szitát kötő mestertől származik, hanem a szitakötő nevű szárnyas bogártól.

- Mi volt az apja? - hajlott Pimpihez.

Ez visszasúgta:

- Mi közöd hozzá?

- Ennek volt szitakötő az apja - súgta tréfásan Misi.

Pimpi megértette, s nevetett. Aztán megmondta:

- Ügyvéd.

Ez nagyon váratlanul hatott Misire. De azonnal elhitte, hogy úri gyerek lehetett kicsi korában. Az most is tagadhatatlan, hogy úri megjelenésű. Szép nyakkendője van, de nem sokat törődik magával. Mindig aggódalmasan tiszta és a kezelőjét folyton húzogatja, rázogatja: ezt is fiatal korában szokhatta meg. Most meglátta Józsiáson, hogy az egy elkényeztetett kis úrfi lehetett. Az anyja becézte, és mivel olyan kis szeleske volt, mindent megbocsátottak neki. Örültek, mikor tanár lett: ott jó helyen lesz. Kényelmes állás, biztos fizetés... Ügyvédnek nem lett volna jó, mert csak elrontotta volna a bírók előtt az ügyet a kapkodásával és zavaros beszédével. Arra jó, hogy egy életem keresztül rontsa a gyerekeket. Ettől soha senki semmit nem tanult. Még jó, hogy latint tanított, amire nincs szükség.

Tehát ez is a hivatalnokgyerekek közé számítható. Kik is vannak hivatalnok fiúk köztük?

Itt van Rátz Kálmán, Babarczy. Perecesnek az apja mérnök, ez is mintha hivatalnok lenne. Steiner apja járásbíró. Ezek csakugyan valamiben hasonlítanak. Nem olyan hencegők, mint a földbirtokos fiúk, de elegánsak és civilizáltak.

Aztán itt vannak a kishivatalnokok gyermekei: Jákób tanító fia, Szabó jegyzőé, Sebi végrehajtóé, Suhajda telekkönyvi iktató és Mester bankhivatalnoké.

Ezek már nem elegánsak. Olcsó, de jó ruhákban járnak. Valamennyien egy ruhában vannak örökké. Persze, ez az a réteg, ahol a fiú egy fekete és egy szürke vagy barna ruhát kap és három rend fehérneműt, s avval mehet az egyetemre. Ez az a tisztességes szegénység. Annyi van, hogy nyugodtan és meglehetősen nélkülözve megéljenek, de a legcsekélyebb luxusra sem telik. Ezek a szorgalmasak, a magolók. Díszpéldány Szabó, a szörnyű magoló, aki belesoványodik az örökös sikertelen tanulásba. De azért Sebi és Suhajda is magol, ha tagadják is. Úgy látszik, ezek otthon megijedtek az élettől, s tudnak magukon uralkodni, hogy a rossz hajlamaikat legyőzzék, és tanulnak, tanulnak rendületlenül, hogy valamivel jobb sorsot vívjanak ki, mint a szüleiké.

Nagyon tesszett neki, hogy milyen szokatlan dolgot talált ő ki ma. Az már régi gondolata volt, hogy az emberek a családi és társadalmi környezet hatása alatt állnak, illetőleg ő arra jött rá, hogy az emberek nem azt mondják, amit maguk gondolnak, hanem amit abban a körben mondani szokás, amiben élnek. Ez egy kicsit más, mint a miliőelmélet: az természetes, hogy mindenki hatása alatt van a környezetének, de azért még nem kellene szó szerint ismételni, amit az apja vagy ismerősei mondanak. Az ő gondolata még messzebb megy, mint a miliőelméletben Taine, akit már olvasott. Mikor Altmann azt mondja: Be kellene főzni szappannak... nyilvánvaló, hogy az apja mesterségéből veszi a képet... Mért is ne venné? Ő csak két órával ezelőtt jött el hazulról, ahol ott állanak a szappanfőzőüstök...

Inkább most egy másik gondolatot kezd tűnődni:

Mi az oka, hogy ő nem merte megmondani Altmann-nak, hogy tudja, hogy az apja szappanfőző.

Mért sértés ez?

Péterynek minden pillanatban el kell árulni, hogy az ember tudja, hogy ő földbirtokos gyermeke. Kiss Pali meg volna sértve, ha mindenki minduntalan nem mondaná, hogy: Hja, neked lehet...

Tehát itt valami nagyon fontos dolog van a mélyben. Az emberek értékelik az egyes társadalmi foglalkozásokat. Vannak olyanak, amiket dicsőség gyakorolni, és van, amit szégyen. És a fiúk egymást nem aszerint tisztelik, hogy valaki a maga erejéből milyen helyet vívott ki az iskolai osztályzat alapján, hanem aszerint, hogy mi az apja. Kiss Pali nagyon gyenge tanuló, de senkinek sem hízelegnek annyit, mint neki. Kedves fiú, szó sincs róla. Aranyos, tele van tréfával, folyton nevette, és ő maga is harsányan tud kacagni a saját tréfáin - de azért mégis csak annak köszönheti a sikerét, hogy a híres és gazdag orvosnak a fia. Még Blum is, aki igazán a legrosszabb nemcsak az osztályban, de az egész intézetben, semmiféle megvetést nem kap emiatt, sőt természetesnek veszik, és elnézik neki s helyeslik, hogy azért évről évre átengedik, s még egy osztályt sem kellett megismételnie. Háromezer holdon bérlő az apja. Elfogadják, hogy egész szekér búzát szállít az apja annak a tanárnak, akinél négyesre áll a fia. Tavaly még az igazgató is elfogadta lakónak. Száz koronát fizetett. Pedig egy segédtanár fizetése csak hatvanhat korona hatvanhat fillér s ebből levonják a bélyeget.

És aki nem olyan jeles fejű, mint Pétery, és nem olyan kedves és szellemes, mint Kiss Pali, az maga vonul el valami olimpuszi magasságba, s gyenge bizonyítvány mellett lenézi az összes jó tanulót, akinek nincs a zsebében annyi pénz, mint neki: ilyen ez a Langschein, aki azonfelül még nem is törvényes gyerek. Ezt egy szegény ember gyermekénél olyan szégyennek tekinték, hogy nem is merne vele szóba állani senki. No, de Langschein százkoronást váltat a pedellussal, a szegény kis Kátai beszaladja az egész várost, míg felváltják neki valahol, és ezt a németet úgy respektálja, mintha nem is diák volna, hanem valami áruház nagyr.

Ezeknek nem kell Segélyegylet. A legnagyobb kitüntetés, ha egyáltalán tudomást vesznek róla. Ők nem szorulnak rá, ők csak adhatnak, s aki ad, az nagyon büszke és megkívánja, hogy hízelegjenek neki, és nagyon is tudomást vegyenek róla, hogy az apjuk kicsoda és micsoda.

Azelőtt, a kisebb osztályokban, ez nem volt ennyire kifejlődve. Ő jól emlékszik még Debrecenre, ott Orczy egyedül képviselte ezt a legmagasabb úri rendet. Orczynak Gyéres tanár úr úgy hízelgett, úgy becézte, mint valami virágot az osztályban. Mintha az Orczy jelenléte tette volna elviselhetővé azt, hogy neki, az elegáns embernek be kell járnia órára és a sok büdös kisgyereket kellett szagolnia.

Talán csak ő eddig nem figyelt annyira erre a dologra. Ő nem tartozott soha a becézettek közé. Neki már Debrecenben meg kellett tanulnia, hogy az apja ács, s ez valami szegénység. Ő még ma is megtagadja az apját, minden percben, mint Péter a Krisztust: Mire a kakas megszólal, háromszor árulsz el engemet... El is árulta. Hangosan kijelentette a római katonák előtt, hogy nem ismeri ezt az embert.

Ő ma nagy dologra jött rá, de ezt nem is meri senkinek elmondani. Arra jött rá, hogy az iskolában és valószínű az egész életben egészen mást becsülnek az emberek, nem azt, amit az egyéniség jelent, hanem a „földi vagyont”.

Hát itt vagyunk a témánál: a vagyon az, amit az emberek elismernek, s már a diákkorban mindennél jobban becsülnek.

De hisz ebben nincs semmi újság, s mégis meglepi.

Eddig ezt rágalomnak tekintette. Lelke mélyén annyira tele volt az emberi értékek, a lelki értékek tiszteletével, hogy azt hitte, az aranyborjú imádata mégiscsak bibliai kép. Ma már az nincs úgy. Annyi ezer év óta az emberiség fejlődött, s most zúgó lélekkel kénytelen konstatálni, hogy magában áll ezen a területen... Eddig legalább Jákóbban bízott, de tegnap nagy csalódás volt, hogy Jákóbnak is a vagyongyűjtés a legfontosabb életreménye... Azért akar tudós lenni, hogy a tudomány segítségével földet szerezzen, mint a szülei s a testvérei.

Hogyan? Hát az emberek jobban bíznak a pénzben és a vagyonban, mint a lelkükben felhalmozható értékekben? Ez csak szerszám nekik arra, hogy valami nagyobb és becsesebbet, „földi kincset” szerezzenek?

S ez komoly dolog, hiszen ő maga is azt akar szerezni a Segélyegyletnek. Pénzt. Minél hamarabb s minél többet. Pénz nélkül nem vehet tankönyvet, írószert, nem adhat ruhasegélyt... pénz nélkül nem fizetheti ki azoknak a tandíjhátralékát, akik nem tudják maguk megfizetni...

Íme ő, aki lelke mélyén lenézi és valósággal fölöslegesnek akarná tekinteni a pénzt - most kénytelen a pénzgazdálkodás alapjait felfedezni.

Ez az egész mai tanulmányozása azért indult meg, mert tisztán kell látnia, hogy melyik fiú miben lehet segítségére a pénz szerzésében?... Mindazokat, akiket eddig szeretett, el kell ejtenie... Jákób, hiába van tele tudós hajlamokkal, nem jó segítség. Jákób nem használható, mert neki egyéni céljai vannak. Ezt eddigi vitáikban nem vette észre. Jákób nem irigyli a gondolatait másoktól s tőle: de irigyli a legcsekélyebb munkát is, amivel másnak segítségére jöhetne, mert a tanár előtt nem akar hátrányos színben feltűnni: neki nem hasznos, hogy a tanárral szembeszálljon, vagy gyanús szerepet vigyen: fél, hogy a tanár haragjában megvonja tőle a jelest, pedig neki jelesnek kell lennie a vallástanból is, ha jövőre az egyetemen tandíjmentességért folyamodik... Jákóbnak megvan már a maga célja, pénzt ér neki a kalkulus. Ő tehát föltétlenül és bármi áron meg fogja szerezni a jeleseit. Jákób már kitűzte maga elé a saját nagy célját, és halad előre lépésről lépésre, s ha kell, bármely pillanatban a tanár mellé áll vele szemben. Jákób tud tanulni, szeret is tanulni s megvannak a saját véleményei és gondolatai: de ezeket alárendeli a nagyobb célnak, a pénzkeresetnek.

Mikor Pimpire kellett szavazni, ő felállott, de senki sem állott fel vele. Pimpi is olyan fiú, aki szeret olvasni, tanulni, szeret elmélázni gondolatokon. De be kell látnia, hogy Pimpi valóban teljesen hasznavethetetlen az ő céljai elősegítésében és pedig azért, mert ez egy olyan fiú, aki előtt a pénz gondolata még nem is vetődött fel. Ezen a téren egészen tehetetlen. Mindene megvan. A bátyjától megkap mindent, amire csak szüksége van. De soha például tanítást nem vállalt, pénzért dolgozatot írni, mint Jákóbnak, eszébe sem jutott. Pap lesz, és mindig meg fog élni, de soha önálló munkát a pénzért nem fog végezni. Babarczy, mint a bátyja. Az sem

képzeltet el, hogy csak egy lépést is tegyen a pénzért. Az ő nagybátyja, az igazgató, szakadatlanul dolgozik. Fordít, tanulmányokat ír, cikkeket csinál, a helybeli lapot szerkeszti, tanári munkát végez, minden pillanata munkával van lefoglalva, hogy az adósságait törlessze és a rokonain segítsen. Már egyetemi hallgató korában sok pénzt keresett, néha elmeséli, hogy több volt a jövedelme egyetemista korában, mint most tanár és igazgató korában... Ez biztosan a parasztvér. A paraszt csak a pénzért műveli a földet, s adja el a terményeit. A Babarczyak már ki vannak tenyésztve egy finomabb és idealistább fajtára.

A kis Steinert mindig szerette, mert abban is szellemi embert érzett. Állandóan tele van vitanyaggal. Tisztán absztrakt problémákkal foglalkozik. A tananyag senki számára sem olyan jelentékeny, mint neki. Egy latin szerkezeti kérdésen éppen úgy el tud vitatkozni, mint egy matematikai feladaton vagy történelmi tételen. Nem megy túl azon a kereten, amit a tankönyv megad, de azt alaposan és jól akarja ismerni, és körömszakadtáig tud vitatkozni, míg csak be nem bizonyítja, hogy neki van igaza... De Steinert a Segélyegylet dolgaiban semmibe sem lehetne használni: ez nem érdekli... Nem érdeklődik a pénz iránt. Már az apja is, zsidó létére járásbíró lett, s bizonyára egészen más fajta járásbíró, mint a Jákób bátyja. Egész bizonyos, hogy ennek a fajtának eszébe sem jutott, hogy a parasztok pörös földjeit olcsón összevásárolja. Ezt abból következteti, hogy Steiner alapjában véve szűkösen él. Elég csinosan van öltözve, de még sose látta, hogy tízórait vásárolt volna, és ócska könyveket használ. De Segélyegyletről vele beszélni sem lehet. Az neki idegen...

Szóval ő most, mint elnök, kénytelen csak azokra gondolni, akiket lelke mélyéből idegeneknek tekintett... Pétery, Kiss Pali, Fussbaum... Ma is nagyon rosszul tette, hogy egy kis belső rokonszenv miatt Rátznak ajánlotta fel, hogy a bizottságba beveszi. Rátz sem alkalmas erre. Maga megmondta, hogy nem ide való. Tehát érzi, hogy nem tud segíteni.

Ha igazságos akar lenni, nem vehet be a bizottságba mást, csak Péteryt és Fussbaumot. Péteryt azért, mert a leggazdagabb és a legeszesebb. A Pétery nevére mindig szükség van. Ha bált csinálnak, akkor pláne. Pétery nélkül el sem lehet képzelni, hogy bálrendezés legyen. Fussbaummal ugyanígy van. Ez annyira anyagi gondolkozású ember, hogy például egy báli meghívót nem lehet nála nélkül megcsinálni. Gyakorlati érzéke van és azonfelül az egész iskolában ő a zsidóság legelső vezető egyénisége. A gimnáziumban van harminc vagy negyven zsidó növendék. Ha Fussbaum áll az előtérben, akkor ezek mind engedelmesen és szolgáltat-készen fogják a dolgukat a gyűjtésnél végrehajtani. Persze Gondos Márk lehetetlen választás lenne, ha Fussbaum megsértődésével járna. Igaz, ma is Gondos Márk adta ki a jelszót, hogy bált kell rendezni, de Fussbaum vette át a dolgot, és rögtön ki is alakította az összes lehetőségeket. Gondos Márknak jó feje van, tele ötletekkel és agilis. De mégiscsak egy szegény zsidó, akinek legelőször lesz szüksége a segélyegyleti segítségre: még most sincsenek meg a könyvei... Olyan ember nem lehet egy segélyegylet vezetőségében, aki maga szorul elsősorban a segélyre. Azt mondanák, hogy a segélyegyleti vezetők maguknak szereznek meg mindent.

Az bizonyos, hogy az ő lelkét ez a dolog egészen új sínekre vitte. Erős harc volt a régi gondolkodása és az új között. Akár óra volt, akár délután, magában futott végig a városon, folyton csak ezeken a gondolatokon emésztődött.

Mikor este hazament vacsorázni, a bátyja már otthon volt:

- No Misi, újságot hoztam a számodra.

Ijedt kíváncsisággal várta, mi lehet az?

- Ma felkeresett Kondor ügyvéd. Van egy lánya, Irénke nevű. Szolnokon van beiratkozva a negyedik polgáriba, és az ügyvéd arra kért, hogy ajánljak neki valakit, aki franciára tanítsa. A lánypolgáriban a francia kötelező tantárgy.

Misi elpirult. Nem ismerte Kondor Irénkét, de az, hogy lány, már felforralta a vérét, s megzavarta.

- Még mielőtt valakit mondtam volna, az ügyvéd úr kijelentette, hogy nagyon szeretné, ha az én öcsém, akit most elnöknek választottak meg a Segélyegyletben, és aki mindig generózus volt a zsidókkal szemben... Ez igaz?

Misi elgondolkozott: ő valóban sohasem volt zsidóellenes, de csudálkozott, hogy ennek híre van.

- Szóval, hogy vállalod-e? Egy óráért fizet két koronát, és egy hónapban adni kell nyolc órát. Hetenként kettőt. Ez tizenhat korona.

Tizenhat korona nyolc óráért, az nagyon nagy pénz volt.

- Elvállalod?

- El.

NEGYEDIK FEJEZET

amelyben az élet furcsa hajszája jelenik meg. Ha a sors valakire ráveti magát, akkor annak nem hagy békét. És ez a hajsza addig tart, míg csak bírja az áldozat. Már akár jó az, ami történik vele, akár rossz.

1

Misi kétségbe volt esve. Már csak egy hét választja el a naptól, mikor be kell küldenie a Sertoriust a pályázatra, s nincs ideje foglalkozni vele. Szerencsére készen van, csak néhány oldalt kell újra leírni és köttetni s postára adni. Még jó, hogy mostanig volt ideje. Ha a Segélyegyleti megalakulást hamarabb intézte volna el a tanári kar, akkor talán le is marad a pályázatról, pedig ehhez fűzte minden reményét már csaknem egy év óta. A nyáron mikor otthon volt, többször is mondta az édesanyjának, ha anyagi bajok voltak a láthatáron:

- Legyek csak én nyolcadosztályos.

Nem magyarázta meg mit jelent ez, de titokzatosan mosolygott, s édesanyja a maga naiv hitében bízott s valami rendkívüli és váratlan csodára számított.

Szerdán délután nem szokott tanítás lenni, s ő felöltözött csinosan és elment Kondorékhoz.

Az ügyvéd nem volt odahaza, csak a felesége és a lánya. Kondorék a Vasút utcában laktak egy olajfestékkal sötétzöldre pingált alacsony házban. Az utcára négy kisdud ablak nyílt. Misi meg volt lepve, mikor benyitott. Elég nagy virágos kert volt a ház előtt, és igen nagy üveges tornác nyílt erre a kertre. A kertben még voltak virágok. A rózsák a késő őszen erőszakosan virítottak, s mindenféle őszirózsák csillogtatták virágos arcocskáikat. Szekfű is virított még. Nagy áloék is állottak kint dézsákban, szóval úri kert volt. A tornác nagyszerűen volt bebútorozva. Ragyogó politúros asztalkák s körülöttük fotelek. Pálma a sarkokban, nagy tenyerlevelük fényesre törülgetve.

Kondorné testes, lusta asszonyság volt. Nagy meglepetésére keresztény nőnek látta. Valaha szép asszony lehetett, a szemei aprók voltak s bizalmas nézésűek. Kevés beszédű nő volt, és kíváncsian nézett az idegen fiúra, aki félszegnek érezte magát a sok mindenféle bútor között.

Aztán bejött a lány, Irénke.

Misi felállott, és azonnal beleszeretett. A lány kerek arcú, ragyogó fekete szemű kislány volt. Kicsike és ürge. Az arca piros volt és mindig nevetett. Csudálatosan szép apró fehér fogai voltak és gyönyörű kis szája. Az arca párnás, s a közepén griberlik. Igazi szép kis úrilányka volt és az anyával ellentétben oly csacsogó, hogy egy pillanatra be nem állott a szép kis szája.

Misi nem tudott volna számot adni róla, miről is beszéltek annyit, Irénke keservesen panaszkodott, hogy a szolnoki tanárok milyen kegyetlenek és a múlt vizsgán milyen igazságtalanok voltak. Misi csak hallgatta és mosolygott.

Nagyon jól érezte magát. Ez igazán neki való úri lakás volt, neki való úri népek. Egyszerűek és kedvesek, s vele szemben annyira tiszteletteljesek, hogy már szinte sokallotta. A mama tanár úrnak szólította, hiába tiltakozott ellene, hogy ő még nem tanár, csak diák.

Irénke hangosan kacagott a tiltakozásán, és oly huncut volt, amilyen csak egy tizennégy éves kislány tud lenni. Mintha valami csíny lenne az egész, pukkadozva nevetett rajta, s közben néha a szeme közé kacsintott, ami azt akarta jelenteni, hogy nem kell a mamát komolyan venni.

- Na, mutassa meg a könyveit!

Irénke befutott a tornácról az ebédlőbe. Ő ott maradt a mamával. A mama hallgatott. Semmit nem kérdezett, s ő emiatt szintén hallgatott.

- Jöjjön csak be! - kiáltott végre ki Irénke.

Ő zavartan felállott, s bement a tornácról az ebédlőbe. Előbb mozdulattal s tekintettel bocsánatot kért a mamától, aki nem szólt, csak mosolygott, s tovább kötött egy nagy sálat, szürke harasztból nagy fatűkkel.

- Ugyanis itt fogunk tanulni - mondta Irénke.

- Igen.

- Igen, mert néha vendégei jönnek a mamának, és a tornác olyankor el van foglalva.

Egész rakás francia könyv volt az asztalon. Részben tankönyv, részben olvasmányok. Amit pénzért kapni lehet - gondolta Misi.

- Ezt maga már mind olvasta? - kérdezte viccesen.

Irénke kacagni kezdett. Mint egy gilice, úgy turbékolt, s újra meg újra rákezdte a kacagást. Tetszett neki, hogy a „tanár úr” tréfál, s nem kezdi komoly és nagyképű hangon. Már biztosnak érezte magát, hogy nem lesz baj a tanulással.

Misi csak hallgatta ezt a gyöngyöző kacagást. Ő is nevetett, hang nélkül, de izgalomban, s alig mert néha a lányra pillantani.

Úgy érezte, ha becsületes akarna lenni, azonnal el kellene innen mennie. Ebből nem lesz tanulás, ebből valami más lesz éspedig veszélyes dolog.

Végre leült. Az asztal belső oldalán, a hosszabb oldalon: a tekintély oldalán. Irénke ezt természetesnek vette és a tőle bal oldalra eső oldalon ült le. A tornác felől a világítás Misi-re esett, ahogy felnézett, Irénke profilban ült a közelében, s frufus haja mulatságosan borzongott fitos kis gömbölyű orrocskája felett.

Felvett egy könyvet:

- Hiszen még fel sincs vágva.

Irénke újra nevetni kezdett. Milyen könnyű helyen áll a kacagás egy ilyen fiatal lánynál.

Hát most el kellett volna kezdeni rögtön a tanulást, de hogy is megy ez?

Ő maga sem volt francia tudós. A gimnáziumban nem volt tantárgy a francia. Géza bátyja hirdetett kurzust, és arra öt-hat jelentkező volt összesen. Ott tanulta, amit tudott, de játszva tanulta meg a francia nyelvtant. Amilyen nehézkesen mozgott a némettel, amit a harmadik gimnázium óta folyton vertek belé, oly játszva haladt a franciában. Nevetett magában: nem is fizetett a francia tanulásért, mert a bátyja díjtalanul adta mindenkinek a tanítást, s ő már pénzt keres evvel a kicsivel, ami nála van.

- Olvasson csak egy kicsit.

Irénke kényeskedve vette maga elé a könyvet. Többszöri biztatás után hozzáfogott nagyon gyorsan és példátlanul rosszul olvasni.

Misi odahajolt hozzá s korrigálta.

A kislány belefeküdt a könyvbe, és úgy darálta tovább rosszul a szavakat.

- Nem jó. Még egyszer.

Összehajoltak s egyszer csak érzi, hogy a lány frufruja a homlokát érinti.

Elkapta a fejét.

Irénke úgy tett, mintha nem vette volna észre.

Misinek lángolt az arca.

- No még egyszer.

Most már ő hajolt oda, hogy hátha újra megérezhetné a kislány hajának édes villanyos borzolását.

De most a lányka vigyázott. Távolabb emelte a fejét, amitől a fiú nagyon elszégyellte magát, és örült zavarban visszaült a helyére.

Vajon megharagudott? - kérdezte magában.

De Irénkén nem lehetett semmit sem észrevenni. Nagy buzgalommal s egyre rosszabbul olvasott.

Misi csak azon vette észre magát, hogy újra egymást érinti a fejük. Megdermedve hagyta, hogy a hajszálcskák érintsék a bőrét, akkor érezte, hogy Irénke lassan elhúzza magát, és jó távol tartja a fejét és a nyakát oly egyenesen, mint egy kis páva.

De most már Misi nem volt annyira zavarban. Lehunyta a szemét egy pillanatra, s beitta a kis parfümöt, amit a lány körül lehelt.

Így libegett az érzelmek hintáján le s fel.

- Maga az elnök? - kérdezte váratlanul közben Irénke.

Misi nedves szemekkel nézett rá.

- Hallottam, hogy egyhangúlag választották meg.

- Kitől? - kérdezte rekedten Misi.

- A verebek csiripelték - nevetett a kislány, és újra nagyon kacagni kezdett.

Misi hallgatott. Ez nem szép, hogy nem mondja meg.

- Mit gondol - mondta Irénke -, mindenki csak arról beszél, hogy magát hogy választották meg.

- Tanuljunk - mondta Misi. Meg volt ijedve, hogy ha ennek a lánynak nem tud tekintélyt tartani, akkor vége a tanulásnak. Pedig nem akarja ellopni a pénzt. Azt akarja, hogy levizsgázzon a tanítványa.

Mikor vége volt az „órának”, s ő kint volt az utcán, roppant izgalom volt benne. Csak akkor tért magához, mikor már jó nagyot futott végig a városon.

- Ez egy igazi úri hely - beszélgetett önmagával, mintha valakinek előadást tartott volna. - Nem is kívánnék ennél szebb, finomabb és jobb életet, mint ahogy ezek élnek. Minden szép náluk. Az egész lakásnak oly kellemes levegője van. A félhomály...

Elpirult. A jövőző csókok ízét érezte meg. Kelemen végrehajtóéknál nem volt ilyen szép lakás, és Kelemen Ilonka nem volt ilyen édes és okos kislány, nem is őt tanította, hanem az öccsét s mégis az lett belőle, hogy megcsókolta.

Engedte, hogy a vére zuborogjon.

Pedig akkor még nem is volt nyolcadikos, csak hetedikes... És már sokkal nagyobb bátorsága van a lányokkal szemben...

De viszont most nem azért fizetik, hogy a lányokat csókolgassa, hanem, hogy franciára tanítsa... Ez nagy különbség és nagy dilemma... Szabad-e valakivel tanítás ürügye alatt szerelmi viszonyt kezdem?

Hát ezt ki kell rohanni magából. Figyelte saját magát: a vére határtalanul izzott, és az egész testében óriási izgalom volt. Megpróbált valami egyébre gondolni, a darabjára... a Segélyegyletre, semmi sem érdekelt, képtelen volt gondolkodni, csak a testének tüze izgította. S rohant ész nélkül. A város végén volt egy ház, melynek tapasztott s meszelt kerítése volt s kissé kijebb állott, az úttest felé. Itt szokott megfordulni, de most túlrohant rajta, bele a sáros éjszakába. Már a szőlőskertek következtek. Sehol semerre élőlény, csak a végtelen csönd. Most nekifutott egy fának, átölelte, s ráborult, mintha ez megölelte volna.

- Irénke, Irénke - suttogetta magában.

S vajon Irénke is így fel van-e dűlve?... Képzelt, s elborult a feje.

Mikor végre megcsillapodott, ellökte a fát, s visszafordult és utálta a sarat.

Cammogva s szinte vánszorogva fordult vissza, s amilyen észrevétlenül rövid volt az út idáig, annyira hosszúnak s képtelennek tartotta visszafelé.

A nyomda előtt kellett elmennie: most rászánta magát és bement.

Egy hosszú igazi kisvárosi udvaron kellett végigmenni. Szűk udvar. Ebben a városban szokatlan. Itt nagy és tágas udvarok és kertek voltak mindenfelé.

Hátul balra nagy nyomdai gépek voltak, az ablakon át látta. Bement.

- Hol a könyvkötészet?

Egy szemüveges, kopasz, sovány öreg segéd állott elébe unalmasan:

- Mit tetszik?

- Mennyi idő alatt kötnek be egy könyvet?

- Hát egy nap alatt.

- Kézirat.

Az ember nem mosolyodott el.

- Már az mindegy.

- Diszkréció mellett. Nem szabad senkinek sem látni.

- Tessék csak ideadni.

- Még nincs kész - mondta zavartan. Úgy állott, mintha tolvaj lenne, s valami bűnre akarna másokat elcsábítani. - Pár nap múlva lehozom, de egy nap alatt készen kell lenni. Egy éccaka alatt. Mert másnap fel is kell adni a postára.

- Éccaka nem dolgozunk.

- Itt van a szerkesztőség? - kérdezte, mert azt akarta tudni, hogy ha éccakára ittmarad a kézirat, nem fogja-e valaki elolvasni.

- Itt nincs szerkesztőség, csak a nyomda és odabent a könyvkötészet. Éccaka száradni kell a kötésnek.

Ez megnyugtatta. Ha szárad a présben a könyv, akkor nem tudja elolvasni senki.

Kialkudta hatvan krajcárba a legszebb barna nyersvászonkötést s megnyugodva elment.

Mikor újra az utcára ért, már le volt csillapodva. Az esze nyugodtan dolgozott, mint máskor. De a lelke mélyén szorongás volt és önmegvetés.

Szerelem - gondolta magában. - Szerelmes volnék?... Nem vagyok szerelmes... Engem minden fiatal lány felizgat... Nem vagyok hozzászokva, hogy lányokkal beszéljek...

Otthon csak fiútestvérei vannak, és az ismerősök közt is alig van valahol lány. Fekesházyné, aki az anyja után annyit jár, annak van egy lánya: Emi... Az is ilyen fiatal lány, de attól fél, abba nem szerelmes. Azért nem, mert az nagyon jár utána s mindig dicsér valamit rajta. Ha Irénke el nem vonta volna a fejét ma tőle, akkor talán ebbe sem lenne szerelmes. De ez a kislány védekezett s ezzel jobban felcsigázta az érzékiségét, mint az odaadással... Tehát a szerelemben harcnak is kell lenni? Ezt igen különösnek találta.

Alapjában véve szégyellte magát. Borzasztó lenne, ha mindennap, minden találkozásnál ilyen baja lenne. Nem fizeti ki magát. Utóvégre mi az, ami ebben a lányban őt izgatja? Kis buta lány. Semmit se tud. Csak játszik és szórakozásnak nézi az életet.

Beállította a kategóriáiba. Olyan, mint a hivatalnokgyerekek. Nem olyan, mint a földbirtokosoké. Azok vakmerőbbek, kihívóak és öntudatosak. Ez csak olyan, mint Doroghy Sanyika volt Debrecenben. Csintalan kis szép gyerek, csak éppen nem fiú, hanem lány. Olyan, mint Rátz meg Steiner meg Keresztes. Sohasem éhezett, a szüleit sohasem látta gondban, nem is tudja, mi az a gond. Vannak szép kis ruhái, meleg szoba, csinos bútorok, pompás kis lakása, és ő annak a díszé.

Úgy látszik, ezek hatnak rá legjobban. Talán azért, mert ezek vannak őfelettük rangban és életben. Ők, az őfajták, csak épp ide törekszenek, ilyenek szeretnének lenni. Akkora ugrásra nem is gondol, hogy mingyárt Pétery legyen belőle. Hivatalnokélet elérhető, s ha azt meg tudná szerezni, az ő gyereke már megint egy fokkal feljebb mehet.

Elpirult. Az ő gyereke. Lehetséges az, hogy neki gyereke lesz?

Ha például ő elvenné Irénkét... Irénke most tizennégy éves vagy tizenöt - ő huszadikban van. Készt két évet a többi fiúhoz képest... Ha a darabja sikerül s megkapja a kétezer koronás pályadíjat, akkor már nem is kell egyetemet végeznie, akkor neki útja lesz az életben... Jövőre már jobbat ír... Hat év múlva megházasodhatik... Igazán, ilyen lakással beérné... Akármennyi pénze lenne is, ennél szebb lakást és ennél szebb, finomabb úri kis feleséget nem kíván magának.

Nagyot sóhajtott. Mennyi dolga van neki még odáig...

Tehát ez az élet? Dolgozni, dolgozni... És a munkával pénzt keresni?... Még mindig kábult volt a nagy szerelmi kiömléstől, s oly csüggedt volt, hogy legjobban szeretett volna meghalni. Azért élni és dolgozni, hogy egy Irénkének, akár ennek, akár egy másiknak legyen szép meleg szobája s élete...

Félbeszakította ábrándjait, és hazament, s hozzáfogott tanulni. Most nagyon sok a tanulnivaló is, mert egy elnök nem kerülhet abba a székbe, hogy az iskolában nem tud felelni... Azt megengedhette magának, míg senki sem volt. Most muszáj tanulni. Arra is tervet kell csinálni, hogy milyen rendszer szerint tanítja franciára a lányt... A darabot is be kell fejezni... De azt csak majd éjjel, mikor a bátyja lefeküdt. A segélyegyleti gyűlést is elő kell készíteni... Jákób még nem kérte el a tavalyi jegyzőkönyveket. Ezt is ki kell gondolni, hogy milyen ürüggyel és milyen szavakkal kérje el Csapodi tanár úrtól...

A percek elmosódnak, egyik a másikba folyik észrevétlenül.

Az ember észre sem veszi, hogy is van, csak ha megáll és visszagondol a tegnapi, mi volt. Misi vasárnap reggel a legnagyobb buzgalommal öltözött fel, s mikor készen volt, leült az asztal mellé.

Az imént borotválkozott, s a tükörben azt a furcsa felfedezést tette, hogy amint a borotvával levészte az arcáról a vékony és ritka kis szőröket, a bőre oly sima és puha és ruganyos lett, mint valamikor kisfiú korában. Azt sem látta idáig, hogy már milyen erős a bajusza. Egész kis önálló szálacskák vannak az ajka felett. A világért sem szedte volna le, inkább csipegette a végét, nem lehet-e még összesodorni. De abbahagyta, mint hiúságot. Egyáltalán most újra nagy csalódás volt neki saját magát ilyen közről megnézni. Nem szép... Neki erős szépségideálja volt, nem ilyennek szeretné magát látni... Ha nem akarna egy abszolút görög fejet azzal a klasszikus görög orral, de legalább ne lenne ilyen semmiféle határozottságot nem mutató orra. Nagyon jelentéktelen... A szája meg nagyon vastag, és nincs rajza... A szeme apró és szürke, néha kék, de inkább csak szürke, amilyen legtöbb van... és apró.

Nem is tudja, honnan veszi ezt a nagy önbizalmat.

Nézte az irodalomtörténetben a költők és nagy írók fejét, mindenik érdekes és kivételes. Jelen-tőségteljes. Sovány és szögletes arcélével még Petőfihez hasonlít legjobban. De Petőfinek kemény fekete szemei vannak, s láng csap ki belőlük.

És ő ma egy olyan határozott cselekedetre van elkészülve, amihez egy fiatal Petőfi arcára s fellépésére lenne szükség. Az egész teste remegett, s legjobban szeretett volna lefeküdni az ágyba és átaludni a mai délelőttöt.

Különben mégis kell valaminek lenni benne. Minden szép rendben van. Jákób megemberelte magát, és elkérte a tanár úrtól a jegyzőkönyveket, s ő két egész este dolgozott rajta, míg megírta az összes tisztviselők számára a jelentéseket. Azok tegnap, szombaton már le is másolták, hogy a saját írásukból olvashassák fel. Csak Jákóbnak nem fogalmazta meg teljes szövegében az előadnivalókat, csak összeállította neki az anyagot. Valósággal statisztikát csinált, amiben analizálta a múlt évi munkát, hogy ebből az Egyesület minden tagja megértse, hogy mit végzett az Egyesület, s mi a minimum, amit a most kezdődő évben is el kell végezni.

A saját beszéde is készen van. Nagy lendülettel fejtette ki az Egyesület célját és fontosságát. Különösen arról beszélt, hogy „az Egyesület tagjai gimnáziumi tanulók. A gimnázium növendékeinek egy feladata van, az iskolai anyag elvégzése, mert ez képesít arra, hogy a jövőben megállják a helyüket, mikor ezeket a tudományos igazságokat az életben érvényesíteni kell. Nem szabad tehát, hogy a tanulóifjúság nagyon belemerüljön az iskolától távol eső feladatok végzésébe. (Ezt azért fejtegette, hogy az igazgató meg legyen elégedve.) Nem szabad azonban elfelejteni, hogy amint fejlődik az ifjú lélek, egyre jobban tudomást venni kénytelen arról, hogy a valóságos életben a felnőtteknek igen egyenlőtlen és igazságtalan vagyoni eloszlással kell megküzdeniök. Míg vannak szülők, akiknek semmi megerőltetésbe nem kerül fiaiknak neveltetése, mert őseikről rájuk maradt birtokuk jövedelméből vagy magas fizetésű hivatali bevételeikből telik, addig a szülők nagy többsége csak a legnagyobb megerőltetéssel tudja gyermekét tudományos pályára előkészíteni. Az ifjúságba azért bele kell csöpögtetni azt a tudást, hogy ezen a téren a legigazságtalanabb eltolódások vannak. Az Egyesületnek nem lehet az a célja, hogy minden szülőt tehermentesítsen, utóvégre a szülőnek kell tudnia, mire vállalkozott, mikor fiát gimnáziumba adta, s a szülőnek, mint felnőtt és pénzkereső embernek megvan a lehetősége, hogy a szülői szeretet hatása alatt megtízszerezze az erejét és előteremt-sen minden eszközt, amellyel gyermekeinek az általa választott tanulást lehetővé tegye: - az

Ifjúsági Segélyegyletnek az a célja, hogy az ifjúságot már ebben a zsendülő korban rá szoktassa a humanitásra és az egymás megértésére.

A Segélyegylet vezetősége mindent el fog követni, hogy tagjait egyrészt rábírja, hogy az Egyesületnek juttatott vagy szerzett adományok segítségével egyenlő sorsban tartsa - de másfelől arra is, hogy az osztálytársak egymást ne aszerint becsüljék, hogy egyiknek s másiknak milyen vagyoni viszonyok között élnek a szüleik, hanem aszerint, hogy tanulásban, magaviseletben, célkitűzésben és jellemben az egyéniségek milyen értékűeknek bizonyulnak.”

Most, hogy elolvasta a dolgozatát, mosolygott. Fog prüszkölni Csapodi tanár úr, mert ez valami más, mint azt mondani, amit ő mondott a múlt gyűlésen, hogy „a jó Isten kiszámíthatatlan bölcsességével úgy intézte, hogy mindig voltak s mindig lesznek szegények és gazdagok”.

Nem is biztos, hogy ezt a jó Isten intézte így. Már Rousseau megmondta, hogy az ember a természet műhelyéből igazságos és tiszta lélekkel jött, csak az emberek rontották el a természet gyermekét. Azt még meg kell vizsgálni, hogy valóban hogy jöttek létre a vagyonok? Hogy a jó Isten ajándékozta-e meg telekkönyvi birtokkal a Pétery szüleit? Nem is érthető, hogy a jó Isten éppen a Pétery őst, a birtokszerző őst hatszáz holddal kívánta volna jutalmazni, s ugyanakkor ezer és ezer szegény földművest arra ítelt volna, hogy soha semmi ivadékanak ne legyen egy darab földje sem. Mért tenne ilyet a jó Isten? Sőt még azt is meg kell egyszer vizsgálni, hogy nincs-e igaza Jákóbnak, aki büchnerista, és Láng Lajos egyetemi tanár által lefordított könyv alapján vitatja, hogy az istengondolat az teljesen emberi találmány...

Ebben ő eddig mindig ellene volt Jákóbnak, mert inkább hitt az édesanyjának, mint Büchnernek.

De erre most nincs idő.

Nem is töltheti el az idejét, mert neki kivételesen korán kell jelen lenni az osztályban, a gyűlésen. Jóval hamarabb, mint Csapodi tanár úr.

Mosolygott magában, s belenézett a tükörbe, és meg volt lepelve, hogy a szemöldöke egészen szatírszerű, ahogy így alulról felfelé belepillantott. Érdekes, ő szerette a szatírt. Benczúrnak volt egy rajza a szatírról, s azt ő eltette a könyvei közé.

Már Géza bátyja nem volt itthon. Nagyanyjától titokzatosan búcsúzott el, s a nagymama kikísérte egész a lépcsőig, s köténye alatt tartotta a két kezét, míg utána nézett. Ő még visszafordult az udvaron az iskola hátsó sarkánál s befutott az épületbe.

A fiúk már csaknem mindnyájan ott voltak, és nagy éljenzéssel fogadták. Már megbeszélték, hogy Nyilas új módszerrel kezdi az elnöklést és általános izgalmat okozott, hogy őt fiúnak a kezében volt felolvasnivaló. Ilyet még nem láttak és nagy heveséggel tárgyalták, hogy ez valóban helyes, és ennek így is kell lenni. S mit szól hozzá Csapodi tanár úr?

Misi csak mosolygott s nem szólt.

Megnézte az óráját. Három perc múlva tíz óra. Biztosra vette, hogy a tanár most pontos lesz, különben is a legpontosabb volt az összes tanárok közt. Persze, takarékpénztári ember.

Felment a katedrára, s megfogta a tanár számára ott elhelyezett karosszéket. Jézus! elfelejtkezett közönséges székről gondoskodni.

Odaintette Véghet, a hatodikost:

- Kérlek szépen, rohanj azonnal a pedellushoz, és hozzád tőle egy széket. Közönséges faszéket. Nem karosat, arra vigyázz, hogy ne legyen karosszék.

Végh nem értette, de mint hatodikos, kötelességének tartotta, hogy azonnal engedelmeskedjék, és lóhalálban vágatott.

Ő pedig fogta a karosszéket és letette a fekete tábla elé.

A nyolcadikban már nem volt olyan pódium, mint az alsóbb osztályokban, hogy a tanári szék magasságában legyen a felelő. Amint a karosszéket letette a tábla elé, az úgy elsüllyedt a mélységben, mintha nem is lett volna.

Jákób észrevette, hogy Misi valamiben manipulál, s nagy szemeket meresztett, de nem szólt, csak nevetett. Misi ránézett és szintén nevetett. Most feltűnt neki, hogy Jákóbnak még sokkal csúnyább, rendtlenebb szájametszése van, mint neki. Az orra is olyan bizonytalan, összevisszagörbült. Ezen külön nevetett magában, hogy ő ennél mégis arányosabb arcú.

Különben a fiúk csak vitakoztak, Péteryt állották körül, és neki magyaráztak.

Csak magyarázatok, gondolta Misi, mindjárt nagyot fogtok nézni, s ott állott a katedrán, s el volt szánva, hogyha Véghnél hamarabb jönne be Csapodi, akkor is végrehajtja tervét, amiről még önmagának sem akart nyilvánosan számot adni.

De nem, Végh megérkezett, s egy egyszerű széket hozott, éppen olyat, amit ő kívánt.

A széket elhelyezte magának a katedrán, s körülnézett. Minden rendben van.

- Keresztes - kiáltotta -, kérlek szépen, a bizottsági tagok a hetedikben vannak?

- Igen.

- Akkor jó.

Ebben a pillanatban nyílt az ajtó, őt kimondhatatlan szívszorulás érte utol, de ott maradt a katedrán.

Csapodi belépett, s indult, hogy fellép a katedrára.

De ő egész testében remegve a pódium széléig elébe lépett, csak egy lépés volt az egész s azt mondta:

- Mélyen tisztelt Tanár úr, szeretettel üdvözljük Tanár urat az Ifjúsági Segélyegylet gyűlésén és tisztelettel kérjük, méltóztassék a számára kikészített székben helyet foglalni.

A fiúk állottak, nem voltak elkészülve semmire, s a vérük megfagyott. Alig értették, most mi történik itt. S mikor látták, hogy mi, azt hitték, az egész gimnázium el fog süllyedni.

Csapodi cvikkerje mögött meghalványodott, és a szeme sűrűn pislogott. Egy pillanatig várt, akkor elmosolyodott. De nagyon kényelmetlen mosoly volt ez.

- Nagyon jól van - mondta -, nagyon helyes. Én tehát félig-meddig vendég vagyok az Ifjúsági Segélyegyletben... No nem baj, elfogadom a felajánlott helyet, és most lássuk, hogy az ifjúság mit csinál?

Le sem tette a kabátját, kalapját is kézben tartotta és elment a tanári katedra előtt az ablak felé és leült a székbe.

Két fiú is ugrott, hogy elvegye a kalapját, botját, kabátot, de ő intett, hogy nem adja oda.

- Pár percre tart az egész ügyis - mondta közönséges hangon.

Erre Misi megállott a katedrán, s elővette a belső zsebéből a megírott beszédet:

- Mélyen tisztelt Tanárelnök úr, mélyen tisztelt Segélyegyleti tisztikar - kezdte.

A többi már olvasta.

Nem mert a tanárra nézni, mert hallatlan zavarban volt, de csak addig, míg a saját hangját meg nem hallotta. Attól kezdve nyugodt volt, és oly biztosan olvasta fel a beszédet, mintha régi gyakorlata lett volna benne. Nem félt attól, hogy külön hangsúlyozza az élesebb mondatokat, melyek az ifjúság világszemléletére vonatkoztak, s már itt oda-oda is nézett Csapodira, aki nagy figyelemmel, szinte csodálkozva hallgatta. Mikor beszédét befejezte, az volt az érzése, hogy Csapodi válaszolni akar, ezért meg mielőtt leült volna, saját magát sürgetve szólt:

- Mielőtt bárki is hozzászólana, kérem a főtitkár urat, olvassa fel jelentését a múlt iskolai év működéséről, s aztán a többi tisztviselő urakat, hogy jelentéseiket mutassák be.

Csapodi egyik ámulatból a másikba esett, és nem szólalt meg, el volt képedve, várt.

Erre Jákób megköszönte a torkát, és fel nem állva - ezt Misi külön beléjük diktálta, hogy a jelentések felolvasásánál senki se álljon fel, mert ez nem iskolai lecke, itt ülve fognak beszélni, hogy bizalmasabb legyen. Ülve mindenki bátrabban mondhatja el a mondanivalóját. Jákób elég renitens volt, hogy ezt elfogadja, s azért mégis látni lehetett rajta, hogy egy fél pillanatig fel akart állni, s ezért köszönte a torkát, mert ezzel parírozta ki a mozdulatot.

Misi nem volt megelégedve Jákóbbal. Egyetlen szót sem tett hozzá ahhoz az anyaghoz, amit ő átadott neki. Azt várta, hogy annak az alapján valamilyen elveket fog levonni. Legalábbis iskolai bölcsességeket, de nem. Semmit sem olvasott, csak száraz statisztikát. Az Egyesületnek ennyi meg ennyi tagja volt, ennyi gyűlést tartott. Ezen meg ezen a gyűlésen ilyen s olyan indítványok hangzottak el stb.

- Kérem pénztáros utat, tegye meg jelentését.

Ez már más volt, mert Keresztesnek ő írta meg a jelentését, s ebben hasonló kijelentések és fejtegetések voltak, mint az elnöki beszédben, de persze másképp stilizálva. A Jákób-előadás nem tartott tovább egy fél percnél, ez legalább öt percig tartott.

- Kérem az ellenőr urat, tegye meg jelentését.

Most újra gyönyörködhetett a saját írásában. Ezt is úgy olvasta fel Kiss Pali, mint ellenőr, hogy még a saját írását is alig tudta olvasni. Egy hosszabb frázisba úgy belebonyolódott, hogy kétszer is belekezdett, míg ki tudta silabizálni. Még Csapodi is nevetett. De nem baj, megtanulhatták, hogy mi az Ellenőr feladata egy egyesület életében.

Csapodi kedélyesen bele is szólt:

- No, Pali fiam, ezt elmondhatja, elmondhatná a takarékok egyesületében is, hátha fogna rajtuk. Mert tudvalevőleg az Ellenőr az, aki semmit sem csinál.

Ezen mindenki nevetett, s Misi örömeiben elpirult.

- Kérem a könyvtáros urat, szíveskedjék jelentését felolvasni.

A kis Végh, a hatodikos belefogott a Misi által szépen megfogalmazott könyvtári program felolvasásába, hogy a könyvtárnak mi a célja általában, s mi egy ifjúsági segélyegyleti könyvtárnak... Szorosabban véve a mi könyvtárunknak arra kell törekedni, hogy minden igényt kielégítsen, hogy akinek nem telik és használt könyvből tanulni hajlandó, az föltétlenül megkaphassa a könyveit. S ez végtelenül fontos, mert az iskolai kiadások között a könyvbeszerzés a legsúlyosabb, különösen azért, mert az év elején összeesik a tandíjak befizetésével, és a szülőket sújtó ruha és más egyéb beszerzés eszközzésével.

Misi igyekezett úgy írni meg a jelentéseket, hogy el lehessen hinni, hogy az írta meg, aki felolvasta.

- Kérem a jegyző urat, hogy olvassa fel a múlt ülés jegyzőkönyvét.

Csapodi megszólalt:

- Nem akarok ebbe az autonóm testületi szellembe beleavatkozni - mondta különös mosolyával -, de legyen szabad arra figyelmeztetnem az elnökséget, hogy a rendes szokás az, hogy legelső dolog a múlt ülés jegyzőkönyvének felolvasása... Csak a jövőre mondom, tanácsképpen.

Misi meghajolt a tanár felé:

- Nagyon szépen köszönjük a tanár úr tanácsát. A jövőben ahhoz fogjuk tartani magunkat. Következik a bizottsági tagok megválasztása. Kérem a főtitkár urat, olvassa fel a jelöltek listáját.

Jákób összerezett. Erre nem gondolt. Kapkodott a zsebeihez, nem volt nála a lista.

Mindenki keresgélt a zsebében s Misi lángvörös lett. Nagyon bántotta ez a dolog. Jákóbnak nem lehet megbocsátani ezt a felületességet.

Végre is Jákób kiáltott fel:

- Ja, tényleg itt van.

Erre nevettek.

Csapodi beleszólt:

- Úgy gondolom, a választás vezetése mégiscsak az elnök joga és kötelessége. Bármilyen tiszteletre méltó is ez a liberális szellem, hogy minden tárgykörhöz az arra kijelölt tisztviselő csinált a saját fejéből... mondom, nyilván a saját iniciatívájából... (kis nevetés) jelentést... A bizottsági tagok névsorát szeretnénk az igen tisztelt Elnök úrtól kapni, mert voltaképpen ő a felelős a kijelölésekért.

Jákób szó nélkül kivitte a papírlapot az elnöki katedra elé s átadta, és kissé komikusan meghajolva Misi előtt, visszament a helyére, s nagyon gyorsan leült. Hamarabb ült le, mint a padot elérte volna s tornászmozdulattal dobta be magát a helyére, amin váratlanul mindenki felnevetett, csak Csapodi nem, mert nem nézett oda, Misit figyelve.

- Mi az? Mi az? - kérdezte.

- Semmi - mondta Pétery.

Erre Misi felolvasta a névsort.

A tanár minden névre bólintott. Minden osztályból a legjobb két tanuló volt benevezve és pedig úgy, hogy mindenütt a leggazdagabb jó tanulók.

Minden név után hangzott egy-egy éljen. Mikor a nyolcadik osztály két tagját olvasta: Pétery István és Fussbaum Ignác - Csapodi felszisszent.

Erre a fiúk megállottak és az utolsót, Fussbaumot nem éljenezték. Pétery már megkapta, pláne mint jelenlevő, a háromszoros éljent.

- Kérem, igen tisztelt uraim s barátaim - mondta a tanár -, igazán semmi szándékom nincs, hogy beleavatkozzak a választásba. Én Fussbaum Nácit ismerem s tudom, hogy kitűnő tanuló, s különben is nagyon derék fiú... Meg kell azonban jegyezni, hogy ebben az intézetben, tudtommal sem az Önképzőkörben, sem az Ifjúsági Segélyegyletben eddig még izraelita vallású ifjú tisztséget, illetve a vezetőségben szerepet még nem kapott. Távol van tőlem, hogy felekezeti térre vigyem a dolgot, csak óva figyelmeztetem önöket, hiszen utóvégre, ha ledegradáltat-

tam is a fekete tábla elé (mosoly), azért az Igazgatóság rendeletéből, mint tanárelnök kénytelen vagyok azokban a pontokban, ahol szükségét látom, intő szavamat felemleni.

Misi felállott:

- Bocsánatot kérünk a mélyen tisztelt Tanár-elnök úrtól, hogy engedje meg ennek a jelölésnek a megmagyarázását. Hosszú tanácskozás eredménye volt, hogy kit hozzunk be a bizottságba, s arra a megállapodásra jutottunk, hogy ha a kvalitásokat figyelembe vesszük, ki mennyiben tud segítségére lenni az Ifjúsági Segélyegyletnek a legnehezebb munkában, ami ránk vár a - a pénzszerzésben - (általános nevetés) akkor... Fussbaum Ignác barátunknak okosságát és tevékenységét nem tudjuk pótolni.

Mindenki kacagott. Csapodi is.

- Kérem - mondta -, felőlem akár buddhista is lehet. Csak nem szeretném, hogy ebből a városban valami szóbeszéd legyen... Hát maradjon na. Úgyis az Ifjúsági Elnök úr a felelős azért, ami itt történik, vagy a jövőben történni fog, én csak elhárítom magamról a felelősséget.

- Tehát a tanár úr mint Tanár-elnök beleegyezik a tisztikar jelölésébe általában - mondta Misi.

A tanár nevetve s kézzel-lábbal integetett, hogy bánja is ő.

- Annál inkább - folytatta Misi -, mert a bizottsági tag urak már bent is vannak az intézetben és a megválasztás esetén azonnal megjelenhetnek a gyűlésen.

- Ez megint novum - mondta elképedve Csapodi. - Mi lett volna, ha a listát visszadobjuk?

- Kérem Tanár-elnök úr, mi az osztályokban szavazást rendeztünk, s a listára azoknak a neve került, akiket az egyes osztályok kijelöltek.

Csapodinak erre ismét felakadt a szeme. Eddig ő úgy csinálta, hogy mint vallástanár minden osztályban két-két kedvencét kijelölte, s azok lettek a bizottsági tagok.

Mielőtt azonban felállhatott volna, Misi még megszólalt:

- Mielőtt az új bizottsági tagokat behívjuk, szeretnénk a tekintetes Tanár-elnök úrnak egy alapszabálmódosítási tervet bejelenteni. Keresztes pénztárnok urat kérem, terjessze elő.

Keresztes Péter felállott:

- Mélyen tisztelt Tanár-elnök úr, mélyen tisztelt Ifjúsági Elnök úr, mélyen tisztelt Ifjúsági Segélyegylet! (Mennyit dolgozott vele Misi, míg megértette vele, hogy ezt így kell betanulnia.) Mivel az Ifjúsági Segélyegyletnek, ha eredményes működést akar végezni, kevés a tisztikar és az osztályonként két bizottsági tag, ezért az Egyesületnek az a kérése van a tekintetes Igazgatósághoz s kérjük Tanár-elnök urat, hogy ezt a kérésünket, tolmácsolni méltóztassék, hogy ha az ügy érdekében nagyobb munkáscsapatokra lenne szükség, így például segélyegyleti gyűjtés, bálbizottság, kulturális tanácskozások stb. céljára - engedtesse meg, hogy a tisztikar, illetve a bizottságok kiegészíthessék magukat albizottságokkal, ezekbe az albizottságokba szabad legyen az egyes felső osztályokból másokat is beválasztani a rendes bizottsági tagokon kívül.

Csapodi nagy figyelemmel hallgatott:

- Tudomásul veszem, és felsőbb helyre be fogom terjeszteni, bár nem értem, miféle nagyszabású terveket rejteget a fiókjában az Ifjúsági Segélyegylet nagyérdemű elnöksége. Majd meglátjuk, hány zsákkal telik. Én bizonyosan nem leszek semmi jónak elrontója.

Misi meg volt elégedve. Csapodi egész jól viseli magát, sokkal jobban, mint várta.

- Kiküldöm Kiss Pál ellenőr urat és Keresztes Péter pénztárnok urat, a megválasztott bizottsági tagok behívására.

- Hohó, hohó - nevetett Csapodi. - Hol a megválasztás? Még nem hallottuk az elnöki deklarációt, hogy a választás megtörtént.

Mindenki nevetett, s Misi belátta, hogy még nem ura a formáságoknak.

- Bocsánat - dadogta -, ezennel a névsorban felolvasottakat, névszerint - s felolvasta a neveket -, egyhangúlag megválasztott bizottsági tagoknak jelentem ki.

- Na, így valahogy - nevetgélt Csapodi.

Mikor a két fiú elment behívni a többi, a tanár nem mozdulva a székéről, közvetlen hangon mondta:

- Úgy látom, az elnök úr csak egyetlen pontra készült el alaposan: a *székfoglalásra*. Kívánom, hogy öröme legyen benne... Arra azonban, amit a székfoglalóban mondott, lesz még egy-két megjegyzésem. Nekem legalább nagyon radikális volt a beszéde. Szépen volt megfogalmazva, de azt hiszem, ha az életben súlyt akar adni mindannak, amit mondott, eleven szöveget fog gyűjteni a saját fejére. Egy kérdés van, amit nem szabad bolygatni semmiféle egyesületben, de legkevésbé a Segélyegyletben, a gazdagság és szegénység kérdése... Ez olyan probléma, ami felette áll a véges emberi észnek, mint az Istenség többi nagy problémája. Amint nem tudjuk a teremtés titkát másképp megmagyarázni, mint hogy Isten a maga véghetetlen bölcsességében, jóságában és szeretetében létrehívta e világon az élőlényeket, úgy nem tudjuk azt sem elintézni, hogy egyik állat arra van teremtve, hogy a másikat megegye, s azt sem, hogy mért vannak gazdagok és mért vannak szegények. Ebbe bele kell nyugodnunk.

Már jöttek a fiúk s abbahagyta.

- Ezt majd az élet kinek-kinek megtanítja - végezte kis beszédét a tanár, s kegyesen lehajtott a fejét.

Misi felállott, s a következő beszédet mondta:

- Kedves barátaim, üdvözlöm az Ifjúsági Segélyegylet új bizottsági tagjait, akiket az alapszabályok értelmében a jelenlevő tisztikar a saját kiegészítésére az osztályokban végrehajtott jelölőszavazás tekintetbevételével egyhangúan megválasztott... Megragadom az alkalmat, hogy néhány szóval figyelmeztessem a most már teljes létszámban jelenlevő egyesületi vezetőséget arra, hogy az Ifjúsági Segélyegyletnek az a célja, hogy igyekezzék enyhíteni azt a végtelen igazságtalanságot, melyet a társadalom berendezkedése miatt kell az embereknek elszenvedni. Rousseau arra tanított bennünket, több mint száz év előtt írott munkáiban, hogy a Természet műhelyéből az ember tisztán, szabadon és egyenlőségben jött ki. De a sok évezred társadalmi fejlődése ezt a szép egyenlőséget megbontotta. Némelyeket a hatalom csúcsára emelt, másokat a mérhetetlen nyomorba taszított... Én azt hiszem, nem szabad Istent vádolnunk ennek a társadalmi fonákságnak a létrejöttében. Isten ránk bízta az életet, mikor szabad akaratot adott nekünk, s mi használjuk fel ezt a szabad akaratot arra, hogy amennyiben gyenge erőinkkel lehet, enyhítsük ezt a roppant nagy eltérést az anyagi javak elosztásában. Nem gondolok másra, csak arra, hogy meg kell indítani a szíveket, hogy akinek van, juttasson annak, akinek nincs. Azt hiszem, az adakozás a legszebb erény, de kézből kézbe adományt adni megalázó. Kell tehát egy Segélyegyesület, amely a maga pénztárába gyűjti az adományokat, hogy igazságosan és méltányosan juttassa el a rászorulóknak kezébe... Az a kötelességünk, hogy gyűjtsünk s az a másik kötelességünk, hogy adjunk. Arra kérlek benneteket, hogy ebben a szellemben foglalkozzatok a kérdéssel. Isten áldja meg az Ifjúsági Segélyegylet munkáját.

- Ámen - mondta Csapodi, s felállott és szó nélkül elment.

Mikor kilépett az ajtón, a tisztikar tagjai felugrottak s elkezdtek ordítani, mint az eszeveszettek. Az új fiúk csak bámultak, mert ők nem tudták, mi történt.

- Hát ez remek - kiáltotta Pétery -, ezt kifüstölted. Híj de jó vót... Úgy lekonyult az orra, mint a kanpulykáé. Nyilas levágta, mint egy tulkot. Úgy kidobta az elnöki székből, hogy csak úgy repült.

Misi megijedt, hogy ebből sokkal nagyobb láрма lesz, mint szeretné. Már ismerte a nagybátyja gondolatait, s nem volt benne biztos, hogy bele fog-e egyezni, hogy így csinálta.

Óriási zsidvajgás lett, s Misi ott állott a pódium szélén, egyedül magasodott ki a csoportból, és nem tudott szóhoz jutni, nem is volt mondanivalója. Mindenki kacagott, s az egészből nem értettek semmit, csak azt, hogy a vallástanár kiesett az elnökségből.

3

Az ebéd már régen kész volt. Vasárnap tizenkettőkor szoktak ebédelni. Ahogy a déli harangszó megkondult, már tálaltak.

Misi nyugtalan volt, hol késik a bátyja. Már fél egy volt, s idegességében csak arra gondolt, hogy miatta van tanári konferencia. A bátyja nem ment másuvá, csak az irodába, ha más helyre is el kellett volna mennie, akkor értesíti az édesanyját, mert sokkal gyöngédebb, minthogy egy percre is kétségben hagyja, hogy hol van.

Biztos, hogy Csapodi feljelentette. Ki tudja, mit beszél. Bizonyosan Koós is bent van, és talán nagy vita van a Segélyegylet miatt. Most, hogy megválasztották a bátyját igazgatónak három évre, véglegesen, már ellene nem tehetnek semmit, de egész biztos, hogy kikezdi, ahol lehet. Éppen kapóra jött, hogy az igazgató öccse ilyen stiklit engedett meg magának, ami sokkal erősebb még az október hatodik sztrájkjánál is. Október hatodikán nem vett részt a hazafias tüntetésben, holott ezt meg lehet bocsátani a bővérű ifjúságnak? és most lázító beszédet mond a gazdagok ellen?

Teljes mértékben tudatában volt annak, amit tett. Érezte a felelősséget. Már nagyon régen megtanulta, még Debrecenben, mikor a vak öregúr azt mondta: a felnőttek mindent megbocsátanak, de azt, ha valaki anyagi kárt okoz nekik, azt nem bocsátják meg soha.

Ez olyan aranymondás, hogy kőbe kellene vésni és felállítani minden piacon, hogy a nép tanulja meg, mert ez az igazság... Ő ma határozottan állást foglalt, különösen mikor reflektált a tanár úr beszédére, hogy Isten véghetetlen bölcsességében úgy rendelte, hogy legyenek szegények és gazdagok - a gazdagok ellen.

Még mikor beszélt, nem is tudta, de most tisztába jött vele, hogy ő szívéből utálja a gazdagokat. Nem tudja mért, de utálja és gyűlöli őket. Felháborítónak találja, hogy valakinek véletlenül vagy nem véletlenül, hanem igenis rablás útján nagy vagyon jut a birtokába, azt a törvény védi és annak joga van uralkodni mindenkin, aki szegény.

Mikor ők abban a faluban laktak, ahova azért menekültek, mert az apja a szülőfaluban tönkrement, és ebben a faluban sok rokon volt az anyja után, ő akkor jól megismerte a gazdagokat. Nem voltak azok nagyon gazdagok. Nem volt azoknak ezer holdjuk meg tízezer holdjuk, csak Beszédesnek valami harminc holdja, a Pusztaiaknak talán hatvan holdja. De ahogy azok velük szemben viselték magukat, az kétségbeesítő és felháborító.

Jól van: az apjának is volt otthon ötven holdja s azt egy rossz spekuláció miatt elvesztette. Nem is ő vesztette el, hanem az asszonyok. Mielőtt hazaért volna az édesapja, megjelent két ügynök vagy fiskális és megijesztették a nagyanyát és az anyát, hogy börtönbe csukatják az apát, s erre ezek szegények, tudatlanságukban aláírták a váltókat és kötelezvényeket. Így ment el az egész birtok. Hát elment. Nincs. Máig sincs új.

De a rokonok úgy viselték velük szemben magukat, mintha börtöntöltelék lett volna az egész család. Lenézéssel, megvetéssel, könyörtelenül. Ők ott voltak, a sok apró gyerek s nem volt ennivalójuk, és elkívánták, hogy az apja ingyen dolgozzon nekik, csak azért, hogy ezzel kiérdemelje, hogy megtűrjük a faluban.

Egész testében düh és lázas indulat volt. Mert nem ezt kellett volna tenniök, hanem maguk közé kellett volna venniök s azt mondani: „Sógor, bajba kerültél, azért vagyunk, hogy segítsünk rajtatok.” De egy csupor tejet pénzért nem akartak adni. Elvitték a tejet a városba, és eladták ugyanannyiért idegeneknek, uraknak, csak ne kelljen odaadni a szegény Nyilaséknak.

Ő még akkor kicsi volt, hétéves volt, mikor ebbe a faluba került és tizenegy éves korában vitték el innen a kollégiumba.

Még ez is, most is lángol az arca, hogy eszébe jut, hogy Pusztai néni milyen felháborodottan fakadt ki:

- Nem szégyellitek magatokat, hogy kollégiumba külditek a kölyköket? Miből? Kit rabolt ki az urad? Én nem tudtam taníttatni egy fiamat sem! Nem is gondolok rá, hogy taníttassam! és ti a gyerekeiteket be akarjátok csempészni az állam nyakára? Mi lesz ebből az országból, ha minden koszos ács kitaníttatja a fiát?

Az édesanyja előbb csak belesápadt, s nem akarta, talán nem merte megsérteni, mert mégis egy faluban laktak, és ha nem segítettek, árthattak, s ők már a fúvó szélről is félték.

- Nem a ti költségekre tanul - csak ezt vetette oda keményen.

- Arra ne is számítsatok. Még mit. Felőlem? Minek kellett neked hat gyereket szülni? Nem elég egy vagy kettő ebben a nyomorban? Enni nem tudsz nekik adni, és most mind a hatot ki akarjátok taníttatni?... Mit akartok belőle... Semmitek sincs, hát jegyzőt akartok a mi nyakunkra, meg szolgabíró meg fiskalist, hogy nyúzzon bennünket?... Az istenit az ilyen dolognak. Nem tudja Gábor odavenni maga mellé ácsinasnak? Akkor is megélhet, ha nekem disznóólat csinál, nem kell hogy a fejünkre rakjon...

Ahelyett hogy örült volna, hogy a fajtájából jegyző lesz, vagy szolgabíró vagy ügyvéd, még ő volt kétségbeesve.

Itt valami sokkal mélyebb dolog van. Nemcsak arról van szó, hogy Pusztainé, akit azóta sem látott, a maga kis földjét féltette tőle, ha ügyvéd lesz - pedig azóta már tudja, hogy joggal félték a rokonok, mert az ő nagyapját kisemmizték az örökségből azon a címen, hogy kitaníttatták s pap lett, s ha pörre ment volna a dolog, meg is kellett volna nyerni a pört.

De az ő apja nem pörölt, és ő nem akarja pörölni őket. De itt másról volt szó: attól rettegett az a had, hogy a Nyilas-fiúk kitanultak, s a szegények, ha kijárják az iskolákat, egy fokkal magasabbra kerülnek, mint ahol ők megvannak. A kasztbeli irigység tört ki bennük. A pária kitaníttatja a fiát, s akkor mi lesz az ő nagy büszkeségükből, ha az ő gyerekük kénytelen lesz megsüvegelni a mai páriának a fiát?

Itt meg kell szüntetni ezt a gögőt, amit a gazdagság ad az embereknek. El lehet képzelni, hogyha nem harminc- és hatvanholdas rokonaik lettek volna, hanem ezerholdas rokonaik, akkor még nagyobb lett volna bennük a felháborodás. A gazdagok el vannak bizakodva a

gazdagságukban és csak azért élnek, hogy fék alatt és nyomorúságban tartsák a szegényeket. Akár rokon, akár nem, a szegénynek nem szabad megmozdulnia. Ez a világrend, amit az Isten ezen a földön akar? Ha visszagondol arra a falura? Van ott vagy tíz-tizenöt telkes gazda és van egy nagybirtok, az nagyon nagy, talán ezerholdas, az bérlő kezében van. Zsidó bérlő. A kastélyba még bemenni sem volt szabad. Nagy láncos kutyák jártak szabadon, hogy paraszt valahogy be ne tegye a lábát. Tehát mindenki ebekkel védi a birtokát, mihelyt van neki. A falunak legnagyobb része, csaknem valamennyi pedig semmitlen volt. Enniek nem volt. Egész télen ott koplaltak a szemük láttára. Éppen úgy koplaltak, mint ők, s még jobban, mert az apja ács lett, és télen is volt munkája. Nem a faluban, hanem a szomszéd falvakon. És szombaton mégiscsak hozott haza valami pénzt. Azok pedig szegények egész télen otthon ültek és kukoricakenyeret meg főtt kukoricát és sült tököt ettek, még krumplijuk sem volt. De ha nekik nem adtak a rokon nagygazdák, ezeknek sem. Azok felől sorra az egész falu kinyúlhatott volna éhen.

S nem volt Segélyegylet, ahova el lehetett volna menni irgalomért.

Hát ő nagyon jól tudja, mi a gazdagság, és mi a szegénység, s neki Csapodi tanár úr ne beszéljen, hogy az Isten az ő véghetetlen bölcsességében úgy rendezte be a világot, hogy legyenek gazdagok és legyenek szegények. Az ördög rendezte így be, nem az Isten. Ha van ördög. Ha Isten van, akkor ördög is van, a biblia szerint. Vagy Csapodi tanár úr olyan pap, aki a bibliából is csak azt fogadja el, ami neki tetszik?

Igenis, míg egy csepp vére lesz, mindig azt fogja hirdetni és azt fogja szolgálni, hogy a szegények is emberek. Éppen annyi joguk van az életre, mint a gazdagoknak. Az nem elég, hogy a templomban a gazdag ül a szegény mellett. Mert ott is külön széke van a gazdagoknak a kálvinistáknál. A szegények csak ott húzhatják meg magukat az Isten házában, hátul a kórus alatt, ahol már a gazdagok nem vették meg a helyeket.

Így fűjt s dühöngött magában, s egyszer csak beszólt a szobájába a nagyanya:

- Gyere fiam, itt van Bátyád.

Így mondta, nagy Bével, Bátyád. Talán szegény úgy érezte, hogy ennek a szónak minden betűjét nagy betűvel kell leírni és kimondani... Persze, ő a kenyérkereső. Ő tartja el... A többi fia csak kis betűvel bátyád, de Géza bácsi az a legnagyobb, hiszen itt van csak úri módja. Itt nem kell szegénykedni, vásárolhat, főzhet és tiszteletben élhet... De mikor a kovács nagybátyjánál látta, akkor nagyon is félre volt szegény tolva, s nem volt Nagytiszteletű Asszony, csak tiszteletesné. Ezt a címet is a Géza bácsitól kapta, aki kisütötte, hogy az apja egyházmegyei főjegyző volt s így a mai szokás szerint megilleti a Nagytiszteletű cím...

Bement s feldúlt arccal ült le az asztal mellett.

Géza bátyja nem nézett rá. Már érezte, hogy csakugyan van valami baj... Nem bánja, de ebből nem enged: a gazdagok tanulják meg, hogy a szegénynek nemcsak önérzete van, de igénye is van a segítségre.

Már megették a levest, még mindig hallgattak. Akkor megszólalt a nagybácsi:

- No Misi, te nagy követ dobtál a kútba.

Ránézett. A szeme hólyagosan meredt ki az üregéből. Összeszorította a fogait, s makacsul várt.

Géza bácsi szelíd mosollyal pillantott rá, s el is csodálkozott, látszott rajta, hogy milyen vadul néz ő.

- Hogy jutott eszedbe, hogy egy zsidót választass be a bizottságba?

Misi elámult. Mindenre gondolt, de erre nem. Hát innen fúj a szél? Ez is valami? Egész megnyúlt s nevetni kezdett.

- Fussbaum? - mondta csodálkozva.

- Remélem, nem lesz belőle semmi, de sok beszéd lesz, az bizonyos.

Misi elbiggyesztette a száját.

A vállát is megrántotta. Ez nem izgatta.

- Csapodi egész oda van. És mindjárt pártja kerekedett.

- Koós? - mondta a nagyanya.

- Koós is, meg többen. Még Józsiás is.

- Hát mit csinált Misi? Mit csináltál, kisfiam?

S Misi érezte, hogy a nagyanya ellene van.

- Semmit. Le lehetett volna szavazni.

A bátyja mosolygott:

- Leszavazni nem merte Csapodi. Mert mint bankember nem vállalhatja, hogy megsértse a helybeli zsidókat... De nagyon fáj neki... Azt még elfogadta, hogy kitessékelted az elnöki székből... képzelje, anyám, Misi a katedrán fogadta a tanárt, és helyet mutatott neki a fekete tábla előtt.

A nagyanya egészen belesápadt.

- A tanár urat?

Most nem volt neki hiéna.

- Erre azt mondta: Jól van, hadd fejlődjék a fiatalság, hadd próbálják meg. Így tanulnak... A beszédben is volt valami, amitől fintorgatta az orrát, hogy megleckéztetted... De nem ez a baj, hanem az, hogy még soha zsidó nem volt az intézetben vezető pozícióban, s most ezt is meg kellett érni.

Misi összehúzta szemöldökét. Nem hitt Csapodinak. Nem hitte, hogy ez komoly dolog: biztosan így akarja a szégyent elkenni... Talán ebbe jobban bele lehet kapaszkodni, azért kezdi evvel...

- A jövő héten kezdik a Dreyfus-pör tárgyalását - mondta az igazgató homlokráncolva. - Most nagyon élére van állítva a zsidókérdés. Még ebbe a kisvárosba is eljutott a szele.

- Hát ez zsidó dolog? - kérdezte a nagyanya. - Ez a Dreyfus.

- Persze. Egy zsidó kapitányt megvádoltak és elítéltek azért, mert állítólag hadititkokat árult el a németeknek. Dreyfus francia. Nem lett volna belőle semmi, de beleavatkozott Zola, a regényíró...

- Az a disznó, aki azokat a disznóságokat írja - mondta a nagymama, aki roppant könyvolvasó volt, s még Zolát is ismerte.

Az igazgató nevetett.

- Az... Nem szabad éppen disznónak nevezni... Erkölcsbíráló és azért írja meg azt is, amit eddig nem volt szokás megírni, hogy feltárja az emberiség hibáit...

- Á, ne véd előttem. Én csak egy könyvét olvastam, de úgy megutáltam, hogy soha többet a nevét sem akarom hallani.

- Hát már akár akarja édesanyám, akár nem, most az egész világon emlegetni fogják megint... Bizonyos, hogy jó reklám a könyveinek... Szóval védelmébe vette Dreyfust, és kinyomozta az egész dolgot és bebizonyította, hogy Dreyfus ártatlan.

- Egy zsidó nem lehet ártatlan - mondta nagyanya kegyetlenül.

- Tetszik látni, ha még édesanyám is ilyen könnyen tör pálcát, papné létére egy ártatlan ember fölött, csak azért, mert zsidó... Mit kívánjak akkor Csapoditól és a tanár kollégáimtól és az együgyű városi lakosságtól?

A nagyanya összeszorította a száját, és az egy foga kibuggyant a vékony ajkak közül.

- Ha ez tavaly történik, hogy az esperes fia Gottlieb Jakabot, aki szintén volt olyan kiváló tanuló a tavalyi osztályban, mint most itt nálatok Fussbaum Náci, beveszi a bizottságba, nem lett volna semmi baj.

- Mert az esperes fia tette volna - szólt a nagyanya.

- Igen... Nem is tette... De Nyilas Misi megtette és ezzel kihívta a dolog ellen az ellenszenvet, mert most éppen élére van állítva a kérdés... Énnekem a zsidók ellen általában, csak azért, mert zsidók, nincs semmi kifogásom. A legjobb barátom is, aki a legjobb párthívem volt egész idő alatt, Furtvengler, aki éppen ma értesített, hogy Böszörményire magyarosította a nevét... Szóval egyik legjobb barátom is zsidó... A tudományban és művészetben rengetegen vannak zsidók, akik a legnagyobb tiszteletet és rokonszenvet érdemlik. De ezek s éppen ma, nem úgy okoskodnak. Képzelem, hogy berettyóújfalusi és árpádi Kisséknél mennyi szóbeszéd van ma az ebéd felett, hogy hogy engedhették meg, hogy egy zsidó belekerüljön a Segélyegylet vezetőségébe. Hallom, albizottságokra kérsz engedélyt: talán ott kellett volna neki helyet adni. Például a bálrendezéségekben lehetnek akár százan is, ott a zsidókat nem lehet úgyse kihagyni...

Misi nevetett. Az egész ügy nem volt fontos neki.

- Én sokáig gondolkodtam rajta - mondta. - Megjegyzem, éppen Fussbaum nekem nem rokonszenves. Össze is veszttem vele, rögtön a gyűlés után.

- Min?

- Nem tudom. Ez a fiú nem bírja megtanulni a nevemet. Odajött hozzám hálálkodni, és megint Nyilassynak szólított.

A bátyja nevetett:

- Nem tudott örömeiben elég szép nevet adni neked.

- Igen, ő is azt mondta.

- Na, ugye... Te nem is sejtet, milyen nagy dolog ez ma... Remélem, nem lesz belőle semmi baj. Én mindenesetre elutasítottam azt az indítványt, hogy az egész választást meg kell semmisíteni azon az alapon, hogy szabálytalanul volt végrehajtva... Hogy jutott eszedbe, hogy a megválasztandó bizottsági tagokat rögtön behívd és a hetedik osztály termében készen tartsd őket...? Annyira biztosra vetted, hogy valamennyit megválasztják?

- Meg is választották.

- No de ezt nem lehetett előre tudni. És az is szabálytalan volt, hogy Pétery, mint megválasztandó bizottsági tag már bent volt a teremben a tisztikarral együtt.

- Nem tűnt fel, mert izgatott voltam, és azt hittem, ő is benne van a tisztikarban. Hogy lehet Péternek azt mondani, hogy itt nincs keresnivalója?

- Igen, ez van a gazdag és elkényeztetett fiúkkal. Ha Péteryt kiküldöd, akkor bizony valószínűleg felborul az egész.

- Hát ez van itt, Géza bátyám... Nem a zsidók ellen van itt kifogás, az csak ürügy. A gazdagok és a szegények közt folyik a harc...

- Hó, hó... Ilyenkről aztán ne beszéljünk... Nagyon is komolyan veszed, amit a minap beszélünk, hogy forradalmi egyéniség vagy. Új eszméket nem lehet az iskola falai között kezdeni. Avval várj, míg elvégzed az iskoládat. Még azt mondják rád, hogy cucilista vagy... Az aztán nagy baj lenne... Az még komoly kellemetlenségeket is vonhatna maga után.

Misinek nagyra nyíltak a szemei. Nem tudta, mi a szocialista, mi a szocializmus. Erre vonatkozó könyveket még nem olvasott. Egyáltalában nem volt tisztában ezzel a fogalommal, s el nem tudta képzelni, hogy mi hasonlóság lehet az ő gondolatai és a szocializmus között, amiről csak úgy beszéltek, mint mételyről s a magyar haza ellenségeiről.

- Ne felejtsd el - mondta jóakarattal a bátyja -, hogy a század utolsó évében vagyunk. A századok vége pedig mindig forradalmi szellemű. 1700 táján volt a Rákóczi forradalma, 1800 táján a francia forradalom... Most pedig a szocializmus kezdi ki a világot... Úgy látszik, ez a levegőben van és a mai ifjúság öntudatlanul is erre az útra tér.

- Én szeretem a hazámat, és büszke vagyok arra, hogy magyar vagyok.

- Na látod... Hát akkor ne beszélj a gazdagságról és a szegénységről: ezek nem tartoznak a nemzeti gondolat körébe.

- Szóval a hazafias szegénységnek túrni kell a hazafias gazdagok lábrugdóságát.

- Kérlek szépen, mondtam, hogy hallgass... Inkább azt mondd meg, hogy lehet reparálni a Fussbaum Náci beválasztását?

- Sehogy.

- Szóval te is úgy gondolod, hogy sehogy.

- Ha tetszik, én lemondok, s akkor lehet új elnököt választani, s akkor Csapodi tanár úr szépen visszaülhet a katedrára. Úgyis ez a baj.

- Én is azt hiszem - mondta gondolkodva a bátyja.

A nagymama éppen behozta a rántott csirkét, s hallotta az utolsó szavakat.

- Jaj, fiam, olyan vagy, mint az apám. Pap léte a parasztok pártjára állt, pedig tudhatta volna, hogy a paraszt paraszt, ha olajba főzik is.

- No, édesanyám - szelídítette a fia. - Nekem legnagyobb büszkeségem, hogy a nagyapám már 1836-ban az úrbéres pörökben a földműves nép pártjára állott s emiatt Bécsbe citálták, mint nemesembert és mint papot, és Ferenc császár személyesen szidta össze...

- Igen és el kellett mennie a legnagyobb községből a vármegye legkisebb községébe.

- Ennek is utána vagyunk, ma már ez is csak dicsőség.

- De ha ez az éretlen kölyök már most is az ő rossz példáját akarja követni - mondta sírva a nagyanya, s törülgette a szemét és az orrát.

Misiben lángolt a lélek. Hát akkor nem kell szégyellnie magát az ősei miatt. Érezte, hogy ő méltó lesz valaha a nagyapához.

- Az uram is ilyen bolond volt - folytatta a nagyanya sírva -, az is két esztendeig ingyen tanította az Újhelyi fiát, és mikor egy koszos bornyút adtak neki, a falu rögtön kikiáltotta, hogy egy fias tehénért eladta a falu legelőjét a földesúrnak.

- De mi tudjuk, hogy nem így volt és apánkra, nagyapáinkra büszkék vagyunk és ebből az érzésből táplálkozunk.

Misi felmagasztosult, és úgy érezte, hogy fokként megnyílik előtte az élet. Ő már hallott elégszer ezekről a dolgokról, a nagyanya szeretett róluk beszélni, de csak most értette meg mi az, az elvekért és a humánus emberi érzésekért síkra szállni és rágalmat, támadást és csapásokat elviselni.

- Ha már a nagyapáink olyan nagyszerű lelkű emberek voltak - mondta gondolkozva -, hogy lehet azt kívánni, hogy mi, az unokák még annyit se tegyünk meg, mint ők?

- Mire gondolsz?

- Arra, hogy ha egy családban elkezdtek tenni a jót, akkor annak családi tradícióvá kell lenni, s a következő generációknak nemcsak azt kell cselekedni, amit a nagyapák tettek, hanem kötelességük kell hogy legyen, hogy azon az úton továbbmenjenek, és a magasabb tudással érvényesítsék az igazságot.

- Igen, igen, ez szép, de nem tudom, mire célzol vele.

- Édes nagyanyámnak az apja az úrbéres jobbágyokért szállott síkra. Ma már tudjuk, mi lett ezekből az akkor felszabadított jobbágyokból. Földtulajdonosok, és a mostani papoknak ezekkel kell szembeszállani, hogy az általuk elnyomott szegénységet megvédjék őtőlük.

Az igazgatót váratlanul érte ez a támadás. Ő erre sohasem gondolt. Nem is volt alkalma, mert nem élt gyermekora óta a nép közt, s mikor ott volt, akkor is inkább a telkes jobbágyok közt volt, mint a szegénység között. Neki nem voltak olyan súlyos élményei az életről, mint Misinek.

- Ne bántsuk a falut - mondta. - Az az egyetlen hely, ahol áldott béke és boldogság van.

- A népszínművekben - motyogta Misi, aki még egyáltalán nem volt felszabadulva a nagybátyja tekintélyének nyomása alól. De most nem állhatott ellent, hogy amint eszébe villant valami, azonnal ki ne mondja: - Ez a zsidók elleni harc is éppen olyan, mint az angol-búr háború.

- Miben hasonlít ez a kettő? - nevetett az igazgató.

- Én úgy látom, hogy az angol nemzet megtámadta a kis búr nemzetet. Az angol gazdag és irigylő, hogy a búrnak a kezében vannak az aranymezők. Úgy érzi, hogy el tudja venni tőle, s el is veszi... A magyar gazdag elem ugyanígy úgy látja, hogy a zsidóság kezében van a pénz, és mivel úgy gondolja, hogy ő a hatalmasabb, szeretné elvenni tőle.

A bátyja annyira komikusnak találta a hasonlatot, hogy hangosan nevetett.

- Lehet, hogy van benne valami.

- Igen, de én nem erre akarok célozni. Én arra gondolok, hogy Anglia bizonyosan úgy van berendezve, mint Magyarország, társadalmilag. Ott is vannak földbirtokosok, mint nálunk Pétery, Kiss Paliék, Markos polgármester, Sarku... és gazdag bankárok, mint a Langschein apja... Vannak magas hivatalnokok, mint a Rátz meg a Keresztes apja, vannak kisebb hivatalnokok, akik a magasabb rendet szolgálják... De vannak egészen kisbirtokosok, mint Gyurkó meg Ábris, és kisiparosok, mint Torony András és mások szülei. A mi osztályunkban

csak ketten vannak a kisparasztok gyerekei közül, pedig olyan van ebben a városban ezer meg ezer, de nem küldhetik a fiaikat a gimnáziumba... Ellenben a gazdagok kivétel nélkül kitaníttatják a fiaikat... Ez így van Angliában is meg Transzválban is... Most folyik a háború... A háborút csak a gazdagok akarják.

- Ez nem áll: a nemzet akarja. S a nemzetben minden társadalmi rend együtt van. A háborút a parlament szavazta meg. A parlament az egész nemzet.

- Kérem szépen, mikor én még otthon voltam, éppen képviselőválasztás volt Sárospatakon. Volt ott egy jelölt, akinek a beszédét meghallgattam: az a szegénység érdekeit hangoztatta, nem választották meg. Egy nagy földbirtokost választottak meg, aki a herceg érdekeit képviselte, és a herceg minden cselédsége és mindenki, aki valamiben a hercegi uradalomtól függött, köteles volt erre szavazni... Biztos, hogy Angliában is így van... Szabad elmondani, mit gondolkodok?... Én ezeken a dolgokon csak egy hét óta gondolkodom, s nem tudom, igazam van-e?

- Beszélj csak, beszélj!

- Most a hadseregben és mindenütt, ahol a vezetés folyik, ezek a gazdagok s ezeknek a fiai vannak elől. A közkatonaság az ő kommandójukra megy a harcba. Tehát úgy látom, a gazdag angolok harcolnak a gazdag búrok ellen. Mind a két fél a szegénységet dobja be a tűzvonalba. Még ha el is esik egy tiszt, addig ezer közkatona esik el... Ha most az angolok megnyerik a háborút, akkor újra csak a gazdag angolok nyernek. És még azt sem tudom, hogy a gazdag búrok veszítenek-e? Én egy hét óta olvasom a lapokat, és folyton csak azért fáj a szívem, hogy a szegények mindenütt veszítenek, akár háború van, akár béke...

- No és hogy vonatkozik ez a zsidókra?

- Nálunk van hét zsidó az osztályban. Ezek közül egynek az apja háromezer holdon bérlő, a Blum. Egy gazdag kereskedő fia, Fussbaum. Egy járásbíró fia, a Steiner. A többi szegény ember gyereke. Altmann-nak az apja szappanfőző, Gondos Márk apja szobafestő, Schwartz apja a külvárosban kis szatócs, Vámos apja meg pláne egy bukott ügynök, aki semmit sem keres... Én azt hiszem, hogy akik a zsidók ellen gyűlölködnek, nem volnának hajlandók sem a szappanfőző, sem a szobafestő, sem a koldusszegény kiskereskedők helyébe elmenni... Ha mégis az egész zsidóságot gyűlölik és szeretnék megsemmisíteni, ez azért van, amiért Pusztai néni otthon a falun megtámadta édesanyámat, mikor engem a kollégiumba vittek. Azt mondta, hogy vegyen édesapám engem maga mellé ácsinasnak, és ne taníttasson. Csak úgy tajtékozott a dühtől, hogy neki két fia van, és egyiket sem jutott eszébe taníttatni és urat nevelni belőle. És az én apám, aki hozzá képest egy nyomorult ács, mind a hat fiát ki akarja taníttatni...

- Mért irigyelte volna ezt Pusztai nénéd?

- Megmondta, mért: azért, mert nem akarja, hogy mi, ha kitanulunk, jegyzők legyünk, meg szolgabírók meg ügyvédek, hogy a parasztnak fejet kelljen hajtani előttünk... Ez benne kasztérzés volt. Úgy látta, hogy mi, akik ott a legnagyobb szegénységben voltunk és rá voltunk szorulva öreájuk, bizonyos idő múlva felibe fogunk kerekedni az ő gyermekeinek... A zsidókkal éppen így lehetnek az urak. A zsidók mind taníttatják a fiaikat, hogy urakat neveljenek belőlük. Ők már most dühöngenek, hogy lesz idő húsz, harminc, ötven év múlva, mikor az ő vagyoniuk szétmállik, mert a fiaik haszontalanok s léhák, és csak el fogják pazarolni az ősi vagyont, ellenben a zsidók műveltek lesznek, és a kezükben lesz minden hatalom.

- Ez elég félelmes is.

- Mért nem nevelik a gyerekeiket úgy, hogy azokban éppen olyan ambíció legyen, mint a zsidókban? Azt el kell ismerni, hogy Fussbaum, Altmann, Vámos jók és Schwartz, Gondos, ha gyengék is, de roppant eszesek és törekvők. Az egy Blum a buta, de az sem természetlől,

hanem mert az apja gazdagságában éppen úgy el van bizakodva, mint Kiss Pali. Bezzeg a mi úrifíú barátaink, Kiss Pali, Markos, Sarku, Langschein a világ leghaszonátalanabbjai, mert minek dolgozzanak, ha úgyis megvan a vagyon?... Pétery sem csinál semmit, csak éppen szokatlan jó memóriája van, de a világon semmi ambíció nincs benne, és ha leteszi az ügyvédi, egész biztos, hogy nem fogja gyakorolni, hanem dőzsölni fog a birtokán. Hát ha én nem látom igazságosnak a búr háborút, még kevésbé látom igazságosnak, hogy nem engedik meg, hogy egyszer már egy zsidó benne legyen a szerény bizottságban?

- Te kész filozófus vagy. Hol szedted ezeket az ideákat?

- Én, Géza bátyám, magamtól jöttem rá. Nekem most arra kellett gondolnom, hogy lehet valamit csinálni ebből a Segélyegyletből, s elkezdtem számolni és bírálni az osztály összes tagjait, s így rájöttem egyre-másra. Nincs igazam?

- Nincs igazad, mert az életet nem az igazságok kormányozzák, hanem az áramlatok... Most itt egy zsidóellenes áramlat van, és azt tanácsolom, hogy míg a Dreyfus-pörnek vége nem lesz, ne tarts gyűlést a Segélyegyletben. Azután majd lassan hozzászoknak az emberek, hogy Fussbaum Náci benne van a bizottságban, és mégsem dőlt össze a világ.

Misi nevetett, mert őneki az volt a fontos, hogy a nagybátyja nem tudta megcáfolni a gondolatait.

4

Másnap nagy izgalommal ment az iskolába. Egész éjjel fantáziált, s már félálomban azt is látta, hogy pogrom tört ki a városban.

De amint belépett az osztályba, a legnagyobb csodálkozással, szinte megcsalódottan látta, hogy a fiúk a szokott nyugodt rendetlen, de tökéletesen békés hangulatban zsibonganak, s az ő belépésére sem ütött ki a forradalom.

Nem kiáltott ott senki éljent vagy abcúgot, hétfő reggel van, mindenki álmos, tegnap este ki-ki elvégezte a vasárnapi kis lumpolását, egy kicsit tovább maradt ébren, s emiatt kóvályog a feje. Unják, hogy még mindig diákok. Szeretnének már valami más lenni, s nem számít előttük az intézeti kis ügyekből semmi, csak az egy felelés, ami itt van a nyakukon, a vasárnapi nem-készülés után.

Ő is kirakta a könyveit. Aránylag el volt készülve. Ő ezután nagyobb ambícióval akar tanulni, mint eddig, kötelességének tartja feltűnő szereplése miatt.

A zsidók érdekelték csak, de hiába nézett vissza rájuk, ő nem érdekelte azokat sem.

Később a második óra közben volt egy kis tanácskozás, megbeszélték a tegnapi dolgokat, gratuláltak is Misinek, hogy érdekes volt, amit csinált, de ő már nem dőlt be, legyintett, mint akinek nem fontos az egész dolog, erre el is maradt az élénkebb vita.

Egyáltalán furcsák az emberek. Annyira a röghöz tapadtak, hogy képtelenek lelki izgalomra. A közösség érzése nem gyújtja fel őket: csak a személyes veszély tudja kétségbeejteni vagy fellelkesíteni az egyéneket.

Most, hogy belátta, hogy a tegnapi esemény máris kitörlődött az emberek emlékéből, elmúlt benne az a félelem, hogy valami nagy következményektől kell tartania: egy más gondolat s érzés kezdett benne motoszkálni. Szerette volna, ha legalább nyoma maradna a hőstettének... Titkon, a mélyben az a vágy támadt benne, hogy a tegnapi beszédet meg kellene örökíteni a jegyzőkönyvben. Igen, de ezt nem indítványozhatja. Jákób, ha volna benne kartársi becsület,

illetve, ha képes lenne felfogni, mi volt az, amit ő tett, akkor neki kellene indítványoznia, hogy... el kellene kérni az ő tegnapi szónoklatát, hiszen látta, hogy írásból olvasta fel, s azt kellene mondania: „Kérlek szépen, a te beszéded felette van az ifjúsági beszédeknek... add ide, s írjuk le, örökítsük meg a jegyzőkönyvben.”

De ehhez nem Jákóbnak kellene lennie, hanem Nyilasnak. Ha a tisztikar tagjai maguktól csinálták volna ezeket az előadásokat, ő már régen szóba hozta volna, hogy a jövő generáció okulására valamennyit írják be az Egyesület irataiba: hadd lássák a késői vezetők, hogy kell az ilyet csinálni. De hiúság lenne, ha a saját írásait belevésetné a história lapjaiba. Különösen, hogy Jákób maga, ami rá volt bízva, s amit jogosan elvárt tőle, hogy hasonló szellemben írja meg főtitkári jelentését - nem csinálta meg. Egy gondolattal, egyetlen szóval nem fejlesztette tovább a nyers anyagot. Még azt sem írta meg, amit a szájába rágott. Jákób egy racionalista ember, ragaszkodott a legszűkebb statisztikához. Lehet is, hogy Csapodinak az ő szereplése tetszett legjobban. Abban bizonyos, hogy nem volt semmi forradalmiság. Ha pedig a Jákób jelentése nem méltó a megörökítésre, akkor nem jöhet elő azzal az ideával, hogy...

Azért nem állotta meg, hogy elsápadva s aztán nekipirulva annyit ne mondjon:

- Te Jákób... Mondhatom, a jövő évi s a későbbi vezetőség sohasem fogja tudni, hogy mit lehet merni.

Jákób nevetett.

- Hogy gondolod?

- Hát barátom, nem kis dolog volt, míg én azt a beszédet megírtam. Különben nem fontos.

Jákób gúnyosan nevetett, s nem szólt. Evvel abbamaradt az egész dolog.

Fájt neki. Jákóbban most kijött az irigység. Vagy legalábbis az abszolút közöny. Lehet, hogy nem is képes felfogni ennek az egésznek a jelentőségét. Nagy fájdalom égett benne. Hát hiába cselekszik az ember a közösségért akármit, az oly nyomtalanul tűnik el, hogy a szél befújja a lábnyomokat. El is határozta, hogy nem fogja többet magát exponálni értük, ha ennyire marhák, hogy még felfogni sem képesek valaminek a jelentőségét.

A délelőtt elmúlt, mint annyi délelőtt nyolc éven át az iskolában. Az órákon végiggondolta a múltat. Hány ilyen lendülete törött ketté megvalósítás előtt, hányszor gondolt s akart tenni szépet és nagyot. De a diáktársak közönye miatt soha semmit nem lehetett egészen elérni... Mikor Sárospatakon azt a nagy dolgot csinálta... Megalakította a Szombat estét... Ott ugyanis hatodikos korában sérelemnek tekintette még, hogy az V. és VI. osztálynak nem volt joga az Erdélyi János Önképzőkörbe tagnak belépni s egy titkos önképzőkört csinált hat taggal a saját osztályukból. Akkor is ilyen izgalom volt benne, mert a titkos gyűléseket az iskola törvényei a legszigorúbban tiltották. Kicsapatás veszélyével játszott ő, a felbujtó. Három hónapig állandóan volt benne egy kis remegés és vágy, hogy fel fogják fedezni a titkosságot... de nem fedezték fel, senki sem árulta el... Pedig az akkor neki megváltás lett volna, ha botrány lett volna belőle, mert Patakon ő váratlanul igen rossz tanuló lett. Ott magolni kellett, s ő erre sohasem volt képes, hogy alárendelje magát a nyers szövegnek és szóról szóra tanuljon be iskolaanyagot. Megtörtént, hogy a latintanárral ötször egymás után szólította fel ugyanabból a latin tíz sorból, s sohasem tudta elmondani a könyvnélkülit Ovidiusból... Azzal nem állhatott elő, hogy lefordította a fél éneket hexameterekben, s véleménye szerint elég jó hexametereket faragott... Ha egy kis biztatást kap, akkor talán az egész Philemon és Baucist lefordítja... Így abbamaradt, s benne rekedt a szekundában, pedig a fiúk tudták, hogy ő nem szekundás tanuló, azért mentek bele olyan szívesen a titkos önképzőkörbe. Mind az öt fiú tiszta jeles volt, s ő karácsonykor három elégtelent vitt haza... Mennyire várta, hogy a barátai közül valaki feláll

órán s kijelenti, hogy: „Tanár úr kérem, itt a század legnagyobb igazságtalansága történt meg. Nyilas nem szekundát érdemel, hanem jelest. Mi tudjuk, hogy nem azért nem írja ki a latin preparációt, ahogy a tanár úr gondolja, mert lusta, hanem azért, mert neki valóban nincs szüksége arra, hogy még az etiamot is kiírja a szószedetbe, mint némely fiú... Prima vista tudja fordítani a legnehezebb szöveget. Tessék még egyszer megvizsgáztatni, és a kalkulását legalábbis jóra korrigálni.” De ilyen szónoklatra senki sem gondolt az osztályban, még a veleérzést sem tapasztalta, legfeljebb sajnálkoztak, hogy három elégtelen az mégis sok.

Világfájdalom vett erőt rajta. Kétségbeesésében elhatározta, hogy nem megy többet iskolába. Elmegy színésznek Kassára. Petőfi is színész lett, a költőknek a magyar irodalomtörténetben az a sorsuk, hogy ha az iskolában megbuknak, színésznek mennek.

Akkor történt, hogy Géza bátyja véletlenül meglátogatta őket, s szomorúan osztozott a család bánatában, hogy Misi, aki szemefénye volt az egész családnak, három elégtelennel köszöntötte a karácsonyt. Megvizsgáztatta s azt mondta, csodálkozik a dolgon, ő meg van elégedve a tudásával - bár ő nem tudta kifejezni egész tudományát, mert a bátyja előtt is zavarban volt. Így hozta el már a karácsonyi szünet után ide magával, az alföldi kis gimnáziumba, ahol ő akkor lett először, mégcsak ideiglenesen igazgató.

Azóta itt van. Óriási szerencséje volt az első órán. Történelem volt, s a tanár azt kérdezte, milyen osztályzata volt a történelemből. Ez volt az egyetlen jelese, s ő túlhangosan jelentette be. Akkor a fiúk elfogadták őt jeles diáknak, s ez azóta meg is maradt. Még ha ingadozva és kétségbeesve küzdött is egy-egy nemtanulási nap után a felelettel, a fiúkban sohasem rendült meg a hit s szerencséje a tanároknak sem, az ő jelességében.

Mikor húsvétkor megkapta a bizonyítványt, már minden tárgyból jelese volt, csak a görögből és a németből kapott jót. Ezt is igazságtalannak találták a fiúk, s jobban sajnálkoztak rajta, mint Patakon az ottani kollégák a három szekundáján... Hallotta aztán vakációban, hogy mikor az ottani német tanár előtt szóba került, hogy neki milyen bizonyítványa van, s a fiúk lármásan mondták, hogy mindenből jelese... a tanár azt mondta:

- Hja, ott kolbászból fonják a sövényt.

Kimondhatatlan sérelem maradt ez a lelkében, mert ebben benne volt a gyanúsítás, hogy csak azért jeles, mert a nagybátyja az igazgató. Pedig igazán soha semmiféle protekciót nem volt hajlandó igénybe venni. Megtette az akkori latin tanárral, hogy mikor egy ízben bele sem nézett a szövegbe s nem tudta lefordítani, megbicsakolta magát és még azt sem mondta meg, amit tudott... Csak azt ismételte: „Mondtam, tanár úr kérem, hogy mára nem készültem.”

De tegnapra, a segélyegyleti gyűlésre elkészült, s éppen ezért nagyon fájt, hogy ennek a készülődésnek, sőt cselekedetnek nem marad nyoma. Be fogja lepni a feledés pora. Jákób nem hajlandó megörökíteni a jegyzőkönyvben a beszédét s ő nem teheti, hogy erőszakkal harcolja ki...

Az ember élete tele van ilyen fájdalmakkal és keserőségekkel.

Mit tegyen? Nem tehet mást, mint rábízta magát az időre. A nagy Időre, mely igazolni fogja valaha. Lesz még rá mód, illetve be fog következni, hogy az egész iskola büszke lesz arra, hogy valaha ő ennek az iskolának növendéke volt... De akkor más tanárok lesznek itt, és más növendékek, akik nem ismerték őt személyesen... Ezek a mostani fiúk el fognak halni, elfelednek mindent, s legfeljebb aki él, irigykedni fog, hogy „akkor nem is sejtettük, hogy ilyen híres ember jár velünk egy iskolába”. Jákób is sajnálni fogja, ha valahol szerény gimnáziumi tanár lesz vidéken, és lesz neki húsz hold földje és bele fog fulladni a fizikai szertárba, hogy most nem ismeri fel, ki az s mi az a beszéd, amit neki be kellene írnia a jegyzőkönyvbe...

MÁSODIK KÖNYV

ELSŐ FEJEZET

*amelyben megindul valami olyan zavarosság, amit úgy hívnak:
„ez az élet, fiam”. Már cselekedetekkel beszélnek az emberek.*

1

Ott ült Irénkével a halk világítású szobában.

Az ős borús volt, a szoba meleg, a levegő forró és érzéki.

A lánnyal egy csöppet sem jutott előbbre.

Ez is furcsa dolog volt. Ő a legelső napon rájött s elhatározta, hogy szerelmes belé, s a szerelmet nem tudta másképpen elképzelni, csak kölcsönösség alapján... Ha ő szerelmes, akkor kell, hogy Irénke is az legyen. Ha ő szenved, akkor a kislány bizonyára még jobban kínlódik.

Mérhetetlen becsületességnek tekintette, hogy Kondor Irén az első nap óta valósággal visszatartotta magát. Soha nem fordult elő, hogy a frufruja az ő homlokát még egyszer megérintse, ő többször provokált, de mindig csődöt mondott. A lány már előre érezte, ha közeledni akart, s visszahúzta magát. Néha úgy hátrahajolt a székben, hogy az már szinte botrány volt. Úgy menekült előle, mint a bárány a farkas elől. Ő azonban látta a szemében a nedvességet és az izzást és fölöslegesnek találta a harcot... Hiszen, ha a tanulás az érdek, nyilván az, akkor is sokkal jobban és bizalmasabban tudnának tanulni, ha összehajolnának, egymás szemébe néznének és néha csókolóznának...

De erre semmi kilátás nem volt.

Folyton csak azok az unalmas nyelvtani törvények, melyek semmiképpen sem érdekelték a lányt: valószínűleg azért, mert ő is egészen más érzésekkel és gondolatokkal volt elfoglalva...

Most is, ahogy a conjugaison titkaival foglalkoznak, ő szórakozottan hajtogat az ujjai közt egy kis papírlapot.

Irénke önkéntelen mozdulattal, szinte anyásan, ahogy anyák nem bírják elviselni, ha a fiúk mechanikus mozgással, például az abroszt szurkálják a villával - kivette a kezéből és kisimította a papírt.

El is olvasta, ami rá volt írva, s kérdezte:

- Mi ez?

Misi lángvörös lett s ijedten kapkodott a papír után. Az az elismervény volt, amit a könyvkötő adott, hogy „egy színdarabot bekötni átvettem”.

- Semmi.

- Egy színdarabot... köttet?

- Igen.

- Jé?... darabot írt?

- Igen.

Irénke nagyot nevetett.

- Az jó... Operett?

Misi meg volt sértve.

- Hogy képzeled magad, Irénke, hogy én operettet írok?

- Méért?

- Az hogy illene énhozzám?... Tragédia.

- Tragédia?

- Igen... Nem ismer még annyira, hogy tudja, hogy én tragikus lény vagyok?

Irénke csiklandozva nevetett.

Misi rápillantott, s látta, hogy a lány kíváncsi szemekkel nézi őt.

- Az nem hoz pénzt - mondta a lányka.

- Pénzt? - háborodott fel Misi. - Magának a pénz számít?... A tragédia a szív legmélyebb érzéseit...

A kislány úgy nézett rá, mint valami csodára. Oly furcsa volt ez a bámulata, hogy Misi is, fanyarul, de nevetni kezdett.

- És miről szól?

- Sertorius.

- Az mi?

- Persze... maga még nem tanulta a római történelmet... nem is fogja ilyen részletesen... Nem is tanítják az iskolában, én is a Római történelemből olvastam... Mommsen... tudja ki az?

- Nem.

- A legnagyobb német történetíró... Szóval ez a Sertorius római rabszolgavezér volt, és a hispániai rabszolgahadat Róma kapui elé vezette.

- Mért? Szerelmes volt egy grófnőbe?

- Akkor még nem voltak grófnők - mondta Misi ridegen, és sajnálta, hogy belement a tárgyalásba.

- De nők voltak... s biztosan nő oka volt a rabszolgavezér hősiességének.

- Maga azt hiszi, a történelemben minden a nők miatt volt?

- Hát nem?

- Az anyja miatt - mondta Misi hidegen.

Irénke nevetett:

- A mamájába nem lehetett szerelmes.

- Értse meg, hogy a szerelemnél vannak nagyobb dolgok is a világon... Sertorius fel volt háborodva rabszolgatársai elnyomatása miatt.

- És az anyja?

Misi vonakodva beszélt.

- Az anyja nem volt rabszolganő, hanem szerelmes lett egy rabszolgába, aki igen nagylelkű férfi volt... Amikor a darab játszik, akkor már az apa meghalt... És az anya Róma kapui előtt megvallja a fiának, hogy ő római patrícius nő, és nem akarja, hogy a fia a haza ellen harcoljon.

- Aha, ezt mintha olvastam volna.

- Ez nem a Coriolanus esete - kiáltott hevesen Misi -, igaz, egy kicsit hasonlít hozzá, mert Volumnia szintén útját állja a fiának, és nem engedi, hogy Coriolanus meghódítsa és romba döntse Rómát, s ezért kell neki tragikusan bűnhődnie... De az én darabom egészen más... Teljesen más... Itt sokkal mélyebb a probléma, mert a rabszolgavérben támad fel a haza iránti szeretet, és ez nagyobb dolog, mert egy rabszolga csak elnyomtatást és szenvedést kapott a hazától... Éppen ez az... Meddig terjed a hazaszeretet?... Én azt mutatom meg, hogy óriási csalódás az a közfelfogás, hogy a haza csak a gazdagoké és a hatalmasoké... A haza mindenkié... Mert az a koldus, aki ott született a hazában, éppen úgy szereti a szülőföldjét, s éppen úgy kész meghalni érte, mint a patrícius, aki csak hasznót, élvezetet és örömet nyert a hazától...

- De ha föllázad ellene? Az urak csak a haza ellenségei ellen láznak fel. Nem?

- Tudja maga, milyen nagy dolgot mondott most? Ha nem volna késő, ezt a szempontot jobban kidomborítanám... De így is meg fogom csinálni, részben már meg is van pendítve... Ugyanis...

Nem tudta folytatni. Oly boldogság volt benne, hogy ez a tudatlan kislány női ösztönrel a legfontosabb problémára világított rá, hogy egészen elszorult a szíve... Ezzel a lánnyal lehet majd együtt dolgozni: meg lehet vele beszélni a dolgokat...

- Lássá, ez a nagy titok... Minden országban vagyoni helyzetük szerint vannak eloszolva az emberek. A régi Rómában még másképp folyt az élet, de már ott is voltak gazdagok és szegények. Sőt az még komiszabb volt, mert nagyon kevés volt a gazdag és igen sok, rettenetesen sok a szegény rabszolga. Sertorius csak kitűzte a zászlót és százezer rabszolga hagyta ott az urait és rohanva gyűlt az ő táborába... Az urak menekültek, rettegtek. A rabszolgák bizony felperzselték a kéjlokákat és nyársba húzták az urakat.

- Brrr.

- Csak a rosszakat, akik ellen nagyon el voltak keseredve - mentette őket Misi jobb meggyőződése ellenére, s egyszerre érezte a zsúfolt nézőteret, ahol nem a szegények fognak ülni, hanem a gazdagok... Ezek éppen úgy meg fognak borzadni az ő rettenetes darabjától, mint ez az úri kislány... s most hirtelen sajnálta, hogy a szerelmet teljesen kikapcsolta a tragédiából... Hogy is tehetette? Újra kell írni az egész darabot... Új nagy motívumot kell belevinni... a férfinak a nőért való harcát... Sertorius legyen szerelmes egy patrícius nőbe és... De ez már késő. Milyen kár, hogy nem a nyáron hívták meg Irénkét tanítani, akkor most más lenne a darab... Már tudja, mi a szerelem... Kelemen Ilonkával még a szerelemnek csak az árnyképét ismerte meg...

- És lesznek benne nimfák?

- Mire az?

- Az szép, a sok meztelen tündér, kórusban énekelnek.

Misi elgondolkozott. Igaz, ez szép, de ez nem való tragédiába... bár annak a kornak a mítosza sokkal élőbb volt, s el lehetne képzelni, hogy Sertorius lázámaiban egy patríciusnő körül a nimfák és najádok kórusát látja... Természetesen csak álomban, mert ő nem hisz az erdei és tengeri istennőkben, tehát nem állíthatja be, mint valóságot, csak mint lázálmot.

Az egész tragédia új színben tűnt fel előtte. Valahogy elhalványodtak a szociális szempontok, amikkel oly nagyra volt: a közönségnek kell az érzéki csillogás... Muzsikát is lehetne akkor hozzá komponáltatni... Milyen kár, hogy ő maga semmi zenéhez sem ért, legjobb lenne, ha a drámaíró muzsikás is lenne, mint Wagner... aki maga írta a szöveget is, a zenét is...

Borzasztóan felbomlott benne a darabjában való hit. Egyszerre töméredek hangulat és lehetőség nyílt meg előtte.

- Az egészet újraírom, annál inkább, hogy a felfogásom is nagyot változott az utóbbi napokban az életről. Tavaly még igen homályosan láttam a társadalom összetételét, most ezt is jobban ki tudnám hozni... Azért nem rossz darab. Azt a kétezer koronát megéri, amit adni fognak érte.

- Kétezer korona? - nevetett a lány.

- Igen és természetesen a percentek. Az első három előadás után harminchárom százalék, a többi után tíz százalék.

- De hisz akkor maga gazdag ember lesz.

- Ha siker lesz... És ha most újraírom a darabot, akkor biztosabb a nagy siker, és ezt magának köszönhetem.

- Nekem? - nevetett a kislány. - Én semmit se írtam benne.

- A nőknek csodálatos érzékük van a drámához - mondta meggyőződéssel Misi.

De most elő kellett volna venni a francia könyvet, mert az Irénke mamája, úgy látszik, észrevette a tornácon, hogy nem a francia leckéről van szó, és nyugtalanul topogott.

Hiába, nem tudott tovább tanítani, csak éppen kihúzta valahogy az időt s aztán elbúcsúzott s vitte magával a lángoló költői érzéseket.

Rengeteg futás lett ebből a város utcáján le s fel. A határba nem mehetett ki, mert nagy sár volt.

Rájött, hogy mégis a fantázia az igazi. Az élet csak motívumokat adhat a képzeletnek, de csak az a nagy érzés, ha az ember elmúlt korok lelkébe éli bele magát, és a mai nép életének megmentéséért a hajdani rabszolgák lázadását festi lobogó szívvel.

2

Misi felvette az újságot, és ijedten olvasta:

„Párizsban szombaton és vasárnap zajosabb jelenetek és kisebb zavargások voltak... látnivaló, hogy a szenvedélyek, melyeket a Dreyfus-ügy felkavart, már-már kivonulnak az utcára...”

Vastag betűvel alcím: Tüntetés Párizsban.

„A Wagram-terem tulajdonosa tudvalevőleg nem akarta helyiségét a Dreyfus-ügy revíziója érdekében összehívott gyűlés céljaira átengedni. A terem előtt, melyet több rendőr őrizett, mégis nagy tömeg gyűlt össze. Pressensét, aki be akart hatolni, letartóztatták. A tömeg ilyen kiáltásokat hallatott:

»Éljen Zola! Éljen a revízió!«

Néhány embert letartóztattak... A rendőrség összeütközött a tömeggel... Paulin Merry képviselőt letartóztatták. Mindenféle kiáltások hallatszottak, köztük ez is:

»Le a zsidókkal!«

Mikor Deroulède számos hívével megjelent a Wagram előtt, a rácsos kaput zárva találta, s a Place des Ternes-re vonult. Barátai a hadsereget éltették. Deroulède értesülve a Pressensé, Vaughan és Morhardt letartóztatásáról, a rendőrszobába ment, hogy szabadonbocsátásukat kérje, Pressensé azonban visszautasította közbenjárását... A katonák megöklözték a közönséget... dulakodás keletkezett, melyben három embert letartóztattak...”

Most nagy érdeklődéssel olvasta:

„A Havas-ügynökség jelenti: Jaurès tegnap este nagy előadást tartott a szocializmusról és a Dreyfus-ügyről, melyet mintegy hatezer ember hallgatott meg. Jaurès azt mondta, hogy a szocialisták minden elnyomottnak védelmére kelnek, s így Dreyfusnak is pártját fogják. A szocialisták a kamarában azt fogják követelni, hogy a hadbíróságokat és a katonai iskolákat szüntessék meg, és a tényleges szolgálatban levőknek adják meg a választójogot. Hogy a külföld azzal, hogy érdeklődik a Dreyfus-ügy iránt, nagy szolgálatot tesz, mert leleplezi a katonai vezetőség tehetetlenségét. A gyűlés végül határozati javaslatot fogadott el, hogy a katonai intézmények a köztársasági demokráciával összhangba hozassanak.”

Misi megdöbbenve olvasta ezeket a sorokat. Szinte remegés tört ki benne. Érthetetlen volt előtte, hogy a szocialistákról, a „hazátlan bitangokról” a magyar lap magyar nyelven, mindenki által olvasható módon ilyen rokonszenves közléseket tesz. Mikor a múlt este bátyjával erről a szóról beszélt, a bátyja azt mondta, hogy „vigyázz, még azt mondják rád, hogy cucilista vagy”. Ebben benne volt az, hogy még a bátyja sem veszi komolyan ezt a pártot, vagy mit, sőt osztozik azoknak a véleményében, akik rettenetesnek tartják, hogy egy ilyen párt egyáltalán élhet valahol a világon... De ha a lap lenyomtatja, hogy „a szocialisták minden elnyomottat védelmükbe vesznek”, ezzel a legnagyobb dicséretet nyilvánítja a szocialista törekvésekről. Krisztus az, aki minden szenvedőt védelmébe vesz: ha ez így van, akkor meg kell tudni, mik ezek a szocialisták?

„A Jaurès beszéde után egy szocialista elsütötte revolverét, de senkit sem sebesített meg. Elfogták és kiderült, hogy tizenkilenc éves és van Benne Józsefnek hívják. A revolveren kívül élesre fent tört is találtak nála, mely nagyon hasonlít a Lucheni töréhez.”

Misi megrendült. Egy tizenkilenc éves fiatalember revolverrel és törrel megy a gyűlésre.

Szörnyűnek találta, s mindjárt arra gondolt, hogy mi ehhez képest az ő október hatodiki tüntetésük.

„Letartóztattak három deákot, akik izgattak és szidalmazták a rendőrséget.”

Képtelenség. Olyan fiú az ő iskolájukban nincs, aki a rendőrséget szidalmazni merészelné.

Letette az újságot, s felvette a következő napilapot:

„Dreyfus-ügy.”

„A francia közvéleményben lázas izgalom keletkezett a tegnapi tüntetések és verekedések nyomán. A párizsiak hangulata után ítélve, az ügy a szóviták mezejéről a tettek vagy legalább a tettegességek mezejére ért, s egyes újságok már forradalmi szimptómákról kezdenek beszélni. Franciaországban mindenkor nagy szerepe volt az utcának, s nem lehetetlen, hogy a Dreyfus-pör revíziójának kérdését, melybe annyi államférfi s annyi más nagyság belebukott, az utca fogja dűlőre vinni.”

„A párizsi utca. (Saját tudósítónktól.) Az a tüntetés, melyet tegnap a Salle de Wagram előtt akartak rendezni, éktelen verekedéssé fajult... Vesszen a hadsereg! éljen a köztársaság!... Vesszen Rochefort, vesszenek a jezsuiták... Egy másik csapat a Libre Parole szerkesztősége elé vonult és azt kiabálta: Vesszen Zola! Vesszenek a zsidók!”

A következő napi újság megint másfél oldalt közöl a Dreyfus-ügyről.

„Megint messzeható hang szólt bele a Dreyfus-revíziónak még mindig vajúdo kérdésébe. Björnson Björnsterne nyílt levélben száll újra síkra a... Az igazságnak nincsenek földrajzi határai...”

Itt az egész levél:

„Meddig terjed az igazság? Meddig terjed kötelességünk azt bizonyítani? Az ország határáig?”

„Mindenki érzi, mennyire ferde és együgyű dolog ez. Mégis, mostanában ez az állammorál Európában, és ez bizonyítja, hogy a politikai erkölcs mennyivel hátrább áll a magánerkölcshöz. A francia nemzet majdnem egyhangúlag azt vallja, hogy egy tanú vallomása sem érvényes, ha a határon túlról jön. És azt hiszik, ez annyit jelent, hogy mindenki úr a maga házában... Tíz év múlva az egész világ csodálkozni fog azon, hogy... mindenki barbarizmusnak fogja tekinteni... Eljő az idő, mikor nem megy többé oly könnyen, hogy a politika az igazságérzést elnyomja, s hogy a fajgyűlölet, az ellenszenv és a felekezeti türelmetlenség hordozza a hazafiság lobogóját... Az én szívemben, törődött korom ellenére is még mindig él a részvét és az igazság érzése. A Dreyfus-ügy elrabolja álmomat, munkakedvemet, noha külföldi vagyok. De ennek ellenére nem bírok a szívemmel, nekem ki kell mindent jelentenem azzal a tudattal, hogy segíthetek...”

Végigolvasta a levelet s különösen megragadta a figyelmét a következő szakasz:

„Azt kürtölték rólam, hogy németgyűlölő vagyok. Nos, én azt hiszem, az összes külföldiek között senki sem volt oly lelkes híve a németeknek, mint éppen én, aki elsőnek hirdettem fönt északon, hogy karöltve kell haladnunk Németországgal, mert jövőnk csak úgy van biztosítva. Sőt, nem nagyítok, ha azt mondom, hogy kevés német van, aki annyit tett volna a pángermán eszméért, mint én...”

Misi elgondolkozott ezeken a szavakon. Björnson, a nagy északi, íme beleszól az európai népek viszonyaiba. Óriási felelősséget érzett az író és az irodalom jelentősége szempontjából. Mindig az volt az érzése, hogy az író az egész emberiség munkása, és az író minden szava nemcsak a saját népének szól, hanem a világ minden népének.

Oly nagy érzés volt ez most benne, hogy nem bírt szokása szerint felugrani és járkálásba kezdeni. Mintha leszögezte volna valami a helyére, csak nézett maga elé.

Lassan ért odáig, hogy további gondolatok fűződtek hozzá. Mintha megnyílt volna előtte egy távoli jövő. Az ember életében ritkán vannak pillanatok, melyekben azt érzi, hogy sorsdöntő. Most azt érezte.

Egész csomó probléma nyílt meg előtte. A Dreyfus-ügy maga nem érdekelte. Különösképpen semmi lelkesedést vagy kétségbeesést nem érzett egy embernek tragédiájával szemben. Tragédiákhoz szokott már régen, Szophoklész-t olvasta és Aiszküloszt olvasta és Shakespeare-t olvasta. A világon a legtermészetesebbnek találta, hogy vannak emberek, akik kihívják maguk ellen a sorsot.

De Dreyfus nem hívta ki. Dreyfus szerint csak ártatlan volt. Mint akinek a fejére esik egy téglát, míg az utcán sétál. Sajnálja az ember, de nem érzi a Sors végtelen hatalmát. Ha véletlenül egy lépéssel hátrább vagy előbb ment volna, nem éri utol a szerencsétlenség. Dreyfust elítélték, mert valaki irigye volt, vagy ellensége, vagy mások érdekében állott, hogy őt ítéljék el. Ezt a valakit szerette volna megismerni, aki provokálta a sorsnak ezt a fordulatát. Ha

drámát írna, ennek az ismeretlennek a tragédiáját szeretné megírni, mert kell, hogy ebben a pillanatban ez a valaki összetört lélekkel figyelje az eseményeket, hogy mikor kerül reá sor...

Lehet - mondta magában -, hogy hiányzik belőlem az emberszeretet, ami Björnsonban van, de az is lehet, hogy Björnson ismeri a bűnöst, hiszen megírja, hogy neki Lenbach, a nagy festő, akit ő is szeretett, megmondta, ki a bűnös. És Björnson azért kapcsolja magát az üggyhez, hogy ezt az ismeretlen valakit támadja.

Őt a részletek érintették, s különösen annak az ismeretlen ifjúságnak a lelke csapta meg, mely beleavatkozik a nagy eseményekbe, s egy tizenkilenc éves kortársa, aki revolverrel lő, hogy kifejezést adjon érzelmeinek... Egy ilyen lángoló ifjúság közé vágyott. Szerette volna, ha részt vehetne vitáikban, szilaj polémiáikat szeretne volna hallgatni. Milyen nagyszerű dolgokat tudhatnak és mondhatnak ezek a fiúk. Bizonyára az emberiség legnagyobb kérdéseiről beszélnek. Olvasnak, tanulnak, vitatkoznak, nem úgy, mint ők ebben az alföldi kis gimnáziumban, ahol soha senkivel értelmes szót nem lehet váltani az egy Jákóbon kívül... Ezután jobban fog figyelni a Jákób gondolataira is. Jákób mégis olvas. Igaz, hogy az ő Büchnerje már régi könyv: de annál megrendítőbb, hogy hiába adták ki harminc évvel ezelőtt s hiába van tele a legszélsőségesebb gondolatokkal, ezek a gondolatok nem jutottak el az ifjúsághoz. Talán még a tanárok sem ismerik. Vajon olvasta-e Babarczy tanár úr, és ha olvasta, mit szól hozzá?... El fogja a könyvet kérni Jákóbtól, s most elolvassa az egészet... És mindent elolvas, ami a nagy problémákra vonatkozik... Lehetetlen, hogy az ember fiatalon csak a száraz és unalmas iskolai könyvek közé legyen bezárva. Úgy érezte, hogy vannak más könyvek és írások, melyek a nagy dolgokról szólnak. Ezeket mind meg akarja ismerni.

Láz és öröm volt benne. Öröm, hogy olyan területekre halad majd be a jövőben, amelyek tilosnak vannak beállítva az ő lelkük előtt, és láz, mert máris érzi az izgalmakat, amik el fogják tölteni. A szocializmus volt az a probléma, ami az istenség kérdése mellett különösen érdekelte. Ezekből a hírekből azt kell látnia, hogy a külföldön, Franciaországban van valami nagy mozgalom, amelyről idehaza egy szót sem hall. Még Géza bátyja sem ismeri. Ki fogja vallatni, meg fogja kérdezni, mit tud róla és kérni fogja, hogy adjon neki könyveket, amelyekből megismerheti a dolgot.

Ma vasárnap van. Október harmincadika. A darabja már be van kötve, de még nem merte feladni. Holnap az utolsó nap. Nézegette a könyvet. Szép fekete kemény fedele van. A legszebb írásával van megírva. Kis könyv. Nyolcadalakú papírra írta, mert így könnyebben tudta elrejtetni, ha valaki benyitott. Gyönyörű kis vaskos könyvecske. Nézte az írást. Milyen bizonytalan. Néha egész férfias, máskor oly gyermekes, mintha nem is ő írta volna. Jellemem gyöngesége, gondolta, ahányszor tollat veszek a kezembe, mindig más az írásom. A Jákób írása mindig egyforma. Csak egy sorát lássa, már felismeri... Sajnos, a Segélyegylet jegyzőkönyvébe ez a karakteres írás nem öröközte meg a megnyitóbeszédjét. Még őrzi, de tudja, hogy egy idő múlva el fogja pusztítani. Már most is arra gondol, hogy a beszéd nem elég mély. Nem foglalkozik az emberiség problémáival, csak az egyesület szerepével. Csak a fiúk tenni-valójával és nem méltó arra ez a beszéd, hogy a világ minden népének nyelvén közöljék, nem úgy, mint a Björnson levele, amelyet most bizonyára az egész világ minden népének nyelvén közöltek. De azt lehetett. Nagy igazságot mondott ki, azt, hogy *az igazságnak nincsenek földrajzi határai*... Ami igazság Franciaországban, az igazság Norvégiában is... Ami Norvégiában igazság, annak kell lennie francia területen is... Ő nem mondott ki egy ilyen gondolatot sem. Még egy héttel ezelőtt nem gondolt ilyenre. Ha ma írná meg, akkor úgy fogalmazta volna meg a beszédét, hogy az egész földön igazságtalan a vagyon eloszlása, tehát minden ifjúságnak kötelessége, hogy ezt az eredendő bűnt jóvátegye... Mennyire más lett volna a beszéd, ha ilyen általános és döntő igazságokkal volna tele.

Nem szabad leírni s kimondani egy szót sem, ami nem az egész emberiségre vonatkozik.

De honnan ismerje az egész emberiséget? Az emberiségnek minden dolgát és ügyét, baját?

Hirtelen úgy tűnt fel neki az élet, mint egy végtelen munkaterület. Mennyit kell még tanulnia. Még nem is tanult semmit. Nyolc éve jár a gimnáziumba, négy évet az elemiben töltött, sőt hatot, tizennégy éve csak tanul, s azt kell belátnia, hogy még semmit sem tud. Kimondhatatlan ismeretvágy és munkaszomjúság volt e percben benne, s egyszerre nagy ijedtség fogta el:

A darabját akkor írta, mikor még nem tűnt fel előtte az emberiség létezése...

Most kellene ezt megírni...

Ha ma fogna hozzá, akkor ebből a témából, a rabszolgavezér tragédiájából csakugyan az egész emberiség ügyét mutathatná meg... De hogy így írhatta meg, ahhoz ismerni kellene a szocializmust, a tanításait, az igazságait és a szerepét... Sertorius is minden szenvedőnek segítségére akar menni, nem tudja, hogy ezt akarja, ösztönszerűen. Mint egy vadember, aki a fény után rohan, nem tudja, mi a fény...

Fiatal szemei kimeredtek és a végtelenbe bámult. Ott állott előtte az ismeretlen jövő s tehetetlennek érezte magát.

Nem baj - sóhajtott fel -, még elég fiatal vagyok, hogy pótoljam, amit elmulasztottam.

Nem érezte az önkéntelen komikumot, nem sejtette, mekkora vállalat, amit ezzel magára vett.

Másnap az iskolában Fussbaum odasimult hozzá:

- Nyilas kérem, valamit akarok mondani.

- Mit?

- Illetve még nem szabad megmondanom, hogy miről van szó, csak annyit akarok mondani, hogy öröme lesz.

Misi hallgatott. Kicsit ellenségesen. Hiába győzte le magában az ismeretlen ellenséges érzést evvel a fiúval szemben, s hiába vette be a Segélyegyletbe, azért mégis megmaradt benne a régi érzés. Most is csak attól volt elkedvetlenedve, hogy Fussbaum olyan fölényesen és valóban felnőttesen beszélt, hogy ezt nem bírta el egyszerűség-szeretetében.

- Öröm? Miben?

Náci a szájához emelte a kezét s megsúgta:

- A Segélyegyletben.

- Hogy?

- Csak nyugodtan. Pénz áll a házhoz.

Ezzel már el is slisszolt. Még titokzatosan visszanézett s intett, hogy: szót se.

Misi nevetett. Vajon micsoda pénzt ígér?...

Biztosan a zsidók gyűjtenek. Ezen újra nevetett. Jó volna, ha lenne valami.

A tagság a Segélyegyletben nem volt kötelező. Éppen most folytak a beíratások. Minden osztályban a bizottsági tagoknak az volt a kötelessége, hogy aláírassák a fiúkkal. Igen, de az alsó gimnazistáknak hatvan fillért kellett fizetni, a felső osztályosoknak egy korona húszat. Sok pénz. Nagyon nehéz a szülőktől kikunyerálni. És különösen azokkal a gyerekekkel volt baj, akik éppen rá vannak szorulva a Segélyegyletre. Ez nehéz dolog, mert csak azok kaphatnak bármi segítséget, akik tagok. Most már, hogy kell megoldani, hogy a Segélyegylet azzal kezd

a dolgot, hogy ezektől is pénzt kér? Misi kiadta az utasítást, hogy akik szegényeknek mondják magukat, azoknak meg kell ígérni, hogy mielőtt megkezdődik az írószerakció, a tagsági díj árát azonnal megkapják füzetekben, toll, rajzszerszám és más ilyen segítségben. Mondják meg a fiúk a szülőknek, hogy fizessék csak be a tagdíjat, vissza fogják kapni. És még így is sokan voltak, akik nem tudtak beiratkozni, mert az emberek oly rövidlátók, hogy a perc hasznát keresik csak. Jó, hát a szülőnek nehéz még azt a hatvan fillért vagy egy korona húszat is kiadni. És azonkívül nem hisznek az ígéretnak. Mit kell akkor csinálni? Hogy lehet elérni, hogy minden fiú benne legyen az egyesületben?... Ebben az évben az iskolának kétszázötvenhét növendéke volt. Egy hét alatt csak százötvenhat tag írta alá.

Misi ezt nagyon szégyellte és a bizottsági tagokat folyton magához hívatta és kapacitálta és lelkesítette őket. Még a fenyegetéstől sem ijedt meg. Kijelentette, hogy addig nem tart gyűlést, míg mindenki benne nincs az egyesületben. Ez egy méltatlan fogás volt, ő maga legalább annak tekintette, de az ő érdekében is hasznosnak találta, tehát ragaszkodott hozzá.

Jákóbbal emiatt vitája is volt. Jákób zsarolásnak minősítette. Misi maga viszont úgy fogta fel a dolgot, hogy Jákób titokban maga is szívesen kibújna a tagsági díj fizetése alól.

Az utolsó órákban Kiss Pali fogta meg a karját.

- Kedves Misi, azt akarom mondani neked, hogy ne vedd rossz néven, de mégis, talán úgy gondolom, nem kellene annyira odaadni a segélyegyleti dolgokat a más felekezetű barátoknak...

Misi bámulva hallgatta a dadogást. Kiss Pali ha egyszerű dolgokról szólt, akkor persze folyamatosan és nagyon kedvesen tudott beszélni, de ha akár az órán felelt, akár valami kis fontossága volt annak, amit el akart mondani, akkor nehezen és valami furcsa hivatalos stílusban rakosgatta össze a szavakat. Nem tudta elgondolni, mi lehet, amire céloz, mert ő tudtával semmiféle felekezetnek egyáltalán semmit nem adott oda. Nevetett.

- Nem tudom, mit mondasz.

- Nem mondok semmi különöset, csak azt, hogy mégis a régi barátság és jó komaság, cimboraság, vagy akárminek is mondjam... kicsit nehezményezem, hogy előbb indítod meg a tevékenységedet a más... a mások... a hogy is mondjam, a nem közülünk való... hiszen nem tiltakozom ellene, megértem, nekik több pénzük van és könnyebben nyúlnak bele a zsebbe...

- De az istenért, miről beszélsz? Én senkivel semmi tárgyalást nem folytattam. Fogalmam sincs, mire gondolsz.

Erre Kiss Pali még jobban magához ölelte és tovább cipelte, mintha a másik padnál jobban őszinte tudna lenni.

- Tudod, én csak azt akarom mondani, csak éppen gyöngéden és barátilag figyelmeztetni akarlak, hogy el ne galoppírozd magadat, mert annak súlyosabb következményei lennének...

- De mondd meg már, hogy mit akarsz?

- A teaestély.

- Milyen teaestély?

- Nem kellett volna őket annyira fellovalni, aztán csak pletyka lesz belőle.

- De miből? Miféle teaestélyről beszélsz?

- A Zsidó Nőegylet teaestélyt akar tartani a Gimnáziumi Segélyegylet javára.

- Lehetetlen.

Kiss Pali szép piros arcán olyan felhők borongtak, mintha az október végi őszi köd belopakodott volna az iskolába. S mind ott csapódna le az ő arcán.

- Nem is tudtál róla?

- Nem.

Erre Paliból kitört a gyerek és hallatlanul elkezdett kacagni. Úgy kacagott, hogy piros arca lángpiros lett, s még a könnyei is potyogtak a végén. Misi csak nézte, nézte s nem tudta, mit kacag annyira. Már szinte meg is sértődött, mikor odalépett hozzájuk Mester.

- Mi az? - kérdezte széles arcán bámész rövidlátó kíváncsisággal, anélkül hogy komolyan érdeklődött volna.

Kiss Pali hátat fordított neki. De Mestert nem lehetett lerázni s újra kérdezte:

- Mi az?

- Mi az, mi az? - támadt rá Kiss Pali. - Mi közöd hozzá?

- Nahát közöm nincs hozzá - mondta Mester -, kérdezni szabad.

- Menj az anyádba. Nem hallottad?

Mester nagyot nézett, de nem sértődött meg. Az elsőtől kezdve együtt járt ezekkel, s már hozzá volt szokva ehhez a stílushoz.

Nem felelt. Cvikkerje alól ránézett Kiss Palira s vállat vont és továbbállott.

- Még ő van megsértve - indignálódott Kiss Pali.

Misi nagyon kényelmetlenül érezte magát, ő nem is ismerte ezt a szegény Mestert és most kötelességének tartotta, hogy megvédje:

- Minek kiáltasz úgy rá? Ezért csak joga van megsértődni.

Kiss Pali legyintett s mivel csengettek, megfogta a Misi kabátja kihajtóját és levett róla valami hajszálat.

- Kérlek alássan, azt akarom mondani, hogy délután, ha volna időd, eljöhetnél hozzánk, anyuskám szeretne veled beszélni.

- Kérlek szépen.

- Ugyanis, kérlek alássan, anyuskám azt gondolja, hogy - s újra suttogóra vette a hangját -, hogy meg kell előzni őket. - S egészen a füléig hajolt, mintha meg akarná csókolni. - Mielőtt ezek észbe kapnának, ő akar rendezni valamit a Segélyegylet javára. Érted?

- Igen.

- Egy kis zártkörű teaestélyt, hogy legalább a becsület meg legyen mentve.

- Nagyszerű.

A fiúk gyorsan helyre ültek, mert jött Koós.

A teremben csönd lett, csak a Misi szíve vert. Oly hangosan, hogy azt hitte, meghallják.

Íme, bekövetkezett, amire ő az első percben gondolt, s ami ellen a nagybátyja eleve tiltakozott: a társadalmi beleavatkozás. Ez nagyszerű, ha kéretlenül kezdik rendezni a teaestélyeket.

Nagyon boldog volt.

Ha a Kiss Pali mamája elkezd, az a legnagyobb siker. A legelőkelőbb család, ez biztosan sok pénzt fog jövedelmezni. Akkor azonnal meg lehet nyitni a segélyezést, mert a tanári kar nem látta helyesnek, hogy a tagsági díjakból akármit is elköltsenek. Az egy olyan jövedelem, amit azonnal be kell tenni a postatakarékba, s a könyv is a tanár-elnöknél áll. De ha ő maga kap pénzt a kezéhez, azt nem vehetik el, és nem tőkésíthetik. Nem arra kell a pénz, hogy a takarékbán álljon, hanem arra, hogy élő haszon, segély legyen belőle. Csak legalább száz koronája legyen, már abból annyi írószert lehet venni, ami elég az egész iskolának. Alig várta, hogy hazamenjen és Géza bátyjának elmondhassa a dolgot. Az igazgató összevont szemöldökkel hallgatta a dolgot.

- Az lehet, hogy a zsidók valamit csinálnak, de arra ne számíts, hogy ebből komoly haszon származzon. Ha tíz-tizenöt forintot összeszednek, az már nagy dolog. Igen nagy dolog. Az is lehet, hogy tizenöt ember hét forintot, vagy ötöt ad össze.

- Nem, én azt hiszem, hogy sokkal többet.

- Persze, a te könnyen hevülő fantáziád... Nem is találom jónak, hogy az úriasszonyok kezdjék, mert a zsidók azt fogják mondani: adjunk kétszer annyit, amit ezek adtak s akkor sokkal kevesebb lesz, mintha ők maguktól kezdeményezik, mert akkor nem tudják a mértéket s ezek a zsidók csakugyan képesek lennének száz koronát kivágni. Így ők is meg fognak elégedni, hogy mondjuk tizenöt koronát adnak.

Misi nem szerette, ha ez így van, de nem ilyen kishitű, s így átadta magát a legnagyobb reményeknek.

- Tessék megmondani, Géza bátyám, a városban van valami visszhangja a párizsi tüntetéseknek?

Az igazgató furcsán nézett vissza rá.

- No, már újságot olvasol?

- Összeszedtem a lapokat s elolvastam az egész heti jelentést.

Az igazgató mosolygott:

- Forrástanulmányok?... Azt hiszem, a városban nem sokat tudnak a dologról, de a zsidók persze naponta olvassák a lapot. Nekik az nem valami akadémikus érdekesség. A bőrükre megy. A keresztény közönség viszont abszolúte nem törődik vele. Messze van ide Párizs.

- Olvastam a Björnsterne Björnson levelét.

- S mit szólsz hozzá?

- Nagyon megható. Hogy ő mint külföldi oly nagy igazságot mond meg a franciáknak.

- Segíteni akar a könyveinek. Szüksége van az olvasókra és könyvet külföldön is csak a zsidók vesznek. Zola is csak azért csinálta az egészet, hogy az ő hálás olvasói hadd vegyék az újabb százezer példányokat. Ami azonban sikerül Zolának, nem biztos, hogy az öreg Björnsonnak sikerül. Még ha Ibsennek jut eszébe egy ilyen propagandacsinálás, többre megy egy kétsoros nyilatkozattal, mint Björnson evvel a hosszú és unalmas levéllel.

- Unalmas?

- Persze hogy unalmas. Locsogás. A kancellár nem kérte meg őt arra, hogy védelmezze és rá hivatkozzék. Az a pár mondat jó a levélben, amit az igazságról mond, de ő tudja, hogy ezzel nem sokra megy, hát érdekeseket akar pletykálni. Szégyen, hogy olyan dolgokkal hozakodik elő, hogy mit mondott neki Lenbach a halálos ágyán. Ez igazán nem illik egy nagy íróhoz. S

különben is akármit mond: ő már nincs divatban. Tíz példányt sem vesz meg a közönség a könyveiből, legfeljebb azt mondják, minek üti bele az orrát politikába?

Misi elgondolkozott. Azt nem hitte volna, hogy egy nagy írónak ilyen szempontjai lennének, s meggyanúsította a bátyját, hogy az egészet azért mondja, mert Björnson valószínűleg nem rokonszenves az akadémikusok körében. El fogja olvasni a Björnson-könyveket. Mihelyt lehet, bemegy a tanári könyvtárba és kikéri, ami van.

- Gyulai Pál csakugyan lemondott?

- Le - mondta a szivarja mellől a bátyja.

- És miért?

- Látod, ez is a politika miatt. Nem akarta az irodalmat belesodorni a politika mocsarába, alapjában véve logikus, hogy egy irodalmi társaság nem küld koszorút és képviselőt egy politikai tüntetésre...

- Most van ötven éve a szabadságharcnak... - mondta az orra alatt Misi.

- Azért mégiscsak tüntetés volt az aradi ünnep.

- A nemzet ünnepe volt. Láttam akkor, hogy a lapok napokon át oldalakat írtak az aradi gyász-ünnepről.

- Meg volt rendezve.

Misi lehangolódott. Elfogultságnak tartotta, hogy a nagybátyja ilyen ellenségesen ítéli meg a dolgot. Neki honfibú volt, hogy a Kisfaludy Társaság elnöke megtagadta a szabadság ünnepén való részvételt. Ezt is csak most tudta meg, hogy minden lapot átnézett, amit még meg tudott találni, mert a nagymama nagy égető volt. Ami lapot ki tudott vinni a szobából, azt mind elhasználták a tűzgyújtásnál. Ez még abból a korból maradt benne, mikor házkutatásokat tartottak a nyomtatványok miatt. Ő úgy érezte, megmenti a világot, ha minél több újságot éget el.

- Az irodalomnak a legnagyobb óvatossággal kell vigyázni arra, hogy a politikától távol maradjon. Az író csak akkor őrizheti meg a nimbuszát, ha teljesen politikamentes. Isten őrizze, hogy egy író a társadalom kérdéseivel foglalkozzék. Mihelyt állást foglal egy olyan ügyben, amivel a közönség érdeklődéssel foglalkozik, akkor már a pártok érdekeibe ütközik. Nincs az az író, aki ezt kibírja... Mikor Jókai itt fellépett képviselőjelöltnek, nem volt az a gúny és csúfság, amit rá ne szórtak volna s meg is bukott. Mire ez egy nagy írónak? Jókai már olyan nagy ember, hogy nem kellene neki politizálni.

- Én azt hiszem, minél nagyobb egy író, annál nagyobb kötelessége a legfontosabb dolgokban színt vallani és megmondani, mi az igazság és mi a kötelesség.

- Barátom, te nagyon furcsán fogod fel az író hivatását. Az író a mesemondó. Ahogy a fonóban vannak öreg emberek, akik a legszebb meséket tudják és munka közben avval elszórakoztatják a hallgatóikat, éppen úgy van az irodalomban. Az író csak meséljen, szépeket és mulatságosakat, de egyéb nem tartozik rá. Ha a mesélő elkezd arról beszélni, hogy a bíróválasztáson kit kellene megválasztani, már nem mesemondó és nem is hallgatják meg, hanem kiverik. Jókai nagyon furcsa eset. Ő mindig igyekezett valamiképpen megfogni a nagyközönséget avval, hogy olyan dologról ír regényt, ami benne van a levegőben. Még az Új földesúr idejében ez ment neki, mert olyan szépen el tudta leplezni a szándékait, hogy senki sem tekintette politikának. De már öregszik, s öreg ember, vén ember! hiába írja az ellenkezőjét. Ő már csak üljön meg a suton. A Gyulai Pál esete más. Őtöle mást várt a közönség, kritikát és

verset. De azt nem, hogy nyilatkozzon egy ilyen tömegpszichózisban, mint az aradi ünnep. Nem tudta kiszámítani az állásfoglalásának horderejét, ezért történhetett meg, hogy a legrosszabb költők össze tudtak fogni ellene, a régi ellenségek, akiket mindig levágott és az új ellenségek, akik maguk akarnak a helyére kerülni. Azt mondják, az oroszlan az egértől fél legjobban. Gyulai ebben is megmutatta, hogy nem fél a népszerűtlenségtől, nemhiába írta meg a Népszerűségről gúnyversét. Ahhoz tartotta magát. Szóval a dolog úgy áll, s mindig úgy állott és úgy is fog állani, hogy az író ne politizáljon.

Misi nem mondott ellent, csak magában. Érzése az volt, hogy az író a nemzet vezére, ő adja a gondolatokat; mi után menjen a nemzet, ha nem az író jelszavai után?

De nem vitatkozott. Félt, hogy a bátyja még megharagszik s megtiltja, hogy meginduljon ez a tüntető verseny a teaesték érdekében, s ezért önzésből hallgatott.

3

Délután lehetőleg kicsípte magát. Nem vett ugyan fekete ruhát, mert otthon nem akarta elárulni, hogy milyen nagy dologban jár. De a szürke jobbik ruhát vette fel. Ez is nagy baj volt, hogy sohasem a maga gusztusa szerint öltözött, azt a ruhát kellett viselnie, amit vettek neki. Nem szerette a szürkét, az neki nagyon szürke volt. Ő nem akart tanár lenni, sem hivatalnok. Szép barna ruhát szeretett volna, jó világosat, hogy aki ránéz, már lássa, hogy nem akárkivel áll szemben, de az ilyen vágyainak igen szűkre voltak szabva a határai. No majd ha megnyeri a kétezer koronát, akkor maga csináltat magának egy ruhát.

Kiss Paliék mellékutcában laktak, de igen nagy házban. Ahogy belépett az udvarra, tetszett neki még ebben az őszi időben is, hogy az udvar zsúfolásig tele van bokrokkal. Angol park - mondta magában, s örömmel nézett körül.

- Szervusz, Misikém - kiáltott fel Pali, ahogy belépett hozzá. A nagy ház, melyben volt vagy tíz szoba, nagyon csendes volt. Csak négyen laktak benne. A szülők és a két gyerekük. Vilma, a nagylány és Pali. Misi egész életét a legszűkebb lakásokban élte le, csak itt a nagybátyjánál került tágas lakásba. De ezt a fényűzést nem ismerte. Palinak magának akkora szobája volt, hogy labdázni lehetett volna benne. A falon vívőeszközök voltak. Vagy hat darab vívókard, két sisak, kesztyűk egész tömege, viszont nagyon gyenge vívó volt. Még ő is jobban vívott, pedig ő csak néhány leckét kapott a nagybátyjától, aki elég híres vívó volt, csak a térde miatt nem vívhatott eleget. Diákkorában baleset érte, elesett a jégen, s egy idegen hölgy korcsolyája megsértette a térdét s éppen mostanában panaszkodott, hogy operáltatni kellene, mert azt mondják az orvosok, hogy csontszú lehet a térdében. A lépésén meg is lehetett érezni, hogy néha kicsit mereven tartja a lábát s oly furcsán, de elegánsan lépett, hogy Misi eltanulta, és ő is sántított, ha nagyon elegáns akart lenni.

- Te, csinos a kis zsidólány - mondta Pali kajánul. - Sokat csókolózol vele?

Misi tudta, ki az a kis zsidólány, de úgy tett, mintha nem értené, hogy a tanítványára céloz Palika, ellenben nagyon elvörösödött:

- Franciára tanítom.

Pali soká nevetett.

- Az jó lehet. Én is tudnék neki néhány leckét adni.

- Te? Hát tudsz te franciául?

Pali hallatlanul kacagott a Misi vélt ártatlanságán.

- Tanácsolom, hogy siess vele, mert udvarlója van.

Misi megrémült.

- Kicsoda?

- Azt sem tudod? Lehet hogy pletyka. Veress tanár úr nagyon bejárós. A papának sok a pénze, avval be lehet tapasztani még a vakot is. De azért mégis nagy előmenetelt tehettél, ha teaestélyt rendeznek a kedvedért.

- Ők rendezik?

- Egész nyugodtan elbízhatod magadat. Ha én nem volnék olyan tökfefű és úgy tudnék nyelveket, mint te, és ha engem hívott volna meg az apja nevelőnek, akkor mondhatom, a lányukra keresztet vethetnének...

- Ne beszélj így, korrekt úrilány.

- Korrekt. Egy csinos lány nem lehet korrekt.

- Ti nem tudtok egyébről beszélni, mint ilyen disznóságokról.

- Mi a csuda, disznóságokat csináltatok? - s Pali szokása szerint végtelenül kacagott minden szóra.

Misi ránézett. Ez a gyönyörű fiú csakugyan arra való és semmi másra, hogy a lányokat szédtse. Milyen finom vonásai vannak. Szép kicsi orra, egész görögös orr, s milyen puha párnás az arca. És oly rózsaszínű, mint egy malac. Vagy valami gyümölcs. A homloka oly klasszikus, hogy nem lehet érteni, mért nem akar tanulni, ilyen homlokkal zseni lehetne. Csakugyan Byronhoz hasonlít.

Nem lehetett eltéríteni a témájától, folyton csak lányokról beszélt, avval a finom malacsággal, ami annyira tetszik a társaságban. De miről is beszélhetne vele? Semmihez sem ért, semmiről a világon nem tud, csak evésről, ivásról, vadásatról, a társaságról és lányokról.

- De nehezen várom, hogy kolozsvári jogász legyek egyszer. Úgy utálok, hogy még ezt az érettségit le kell nyomni... No mindegy, az is meglesz. Kollmann Bandi írja Kolozsvárról, hogy mese életük van.

Kollmann Bandi tavaly érettségizett.

- Van egy pompás szobája, szép háziasszonya. Csudaszép, azt írja. Jövőre átadja nekem, mert ő akkorára éppen meg fogja unni... Remek életük van. Van ott most egy fiatal gróf, akinek óriási hecce volt. Két évet Berlinben töltött, és magával hozta az inasát és elvitte az ismerkedési bálra, és ez ott végigtáncoltatta az úrilányokat. Aztán kisült a dolog, hogy inas, és a professzorok lányai megaprehendáltak, és a professzorok felháborodtak, és a grófocskát kihívta az egész Menza. Harminckét párbajt bonyolított le tíz nap alatt. Mindenkit megvert, s mikor kész volt, bejelentette, hogy az inasa nem inas, hanem egyetemi hallgató kolléga. Tehát semmi szükség nem volt a párbaj lavínára. Erre a legnépszerűbb ember lett Kolozsváron, és a társaság majd megeszi a heccért, s nekem még egy évig kell várni, míg részt vehetek ebben a remek életben.

Misinek úgy tűnt fel ez az ábrándozás, mint valami érthetetlen dolog. Harminckét párbaj: és ez egy úrfiúnak a legnagyobb izgalom és remény.

- Te is akarsz párbajozni?

Kiss Pali nevetett.

- Az első héten.

- De ha senki sem sért meg?

- Mit gondolsz, halvér van énbennem?... Hát én nem tudok megsérteni akárkit az első percben?

- De nem vagy jó vívó.

- Á mit, a párbajhoz nem kell jó vívó. Majd megtanulok egypár cselvágást. Már most is tudok. És ha az ember egy jó kis plezúrt kap, az még jobb. Mit gondolsz, fültől a szájig egy jó vágás. A lányok mind megöörülnek.

Misi gondolkozott. Most beszéljen evvel arról, hogy a szocialisták minden szenvedőt védelmükbe vesznek... És hogy Jaurést tizenkilenc éves fiatalok hallgatták és revolverrel lőttek, de nem párbaj, csak hogy kifejezést adjanak a véleményüknek. Anarchisták.

Így az egész délután hiábavalóságokkal telt el, s ő már nagyon sajnálta, hogy ennyi időt kell elveszítenie hiába. Inkább a tanári könyvtárba ment volna, hogy a Björnson könyveit kivegye.

Bejött a mama.

Csak úgy véletlenül jött. Misi mély tisztelettel állott föl s csókolt kezét. A mama éppen olyan szép asszony volt, amilyen szép a fia. Misi sohasem figyelte még annyira meg, hogy az úriság milyen szépítő. Igazi dáma volt. Minden mozdulata oly sima és finom, mintha egy nem földi lény mozogna. A kezei oly puhák, az ujjai oly karcsúak és gyöngédek, ez a kéz soha az életben semmiféle munkát nem végzett. Fehér volt a bőre. Ez a nő soha a napra nem ment ki, s ha ment, ernyőt tartott. Drága selymemnyőt, annak a selymessége ott van az egész bőrén.

- Jó napot, Misike.

Misi úgy emelte fel a fejét kézcsók után, mintha valami kivételes szerencse lett volna, hogy ennek a nagyon finom kéznek a felszínét az ajkával érinthette.

Érezte, hogy kicsit átszellemül, és valóban a legnagyobb tiszteletet érezte a mamával szemben.

- Mulatnak, kedvesem?

- Anyuskám, ez a Misi egy remek pofa.

Az anya hallgatag nő volt, keveset beszélt, ez is az előkelőségéhez tartozott. S ha szólt, a szót is oly meggondoltan és választékosan ejtette ki, mintha minden szava bonbon lenne, amit kegyel és ajándékba osztogat.

Misi azt várta, hogy rendreutasítja Palit a nyers szóért, de nem látott rajta semmi indignálódást. Persze, ezek közt a férfiak közt hozzá van szokva. Ez a férfias.

- Gratulálok - mondta az anya -, hallottam a nagy dicsőséget. Nagyon szép. Mindig mondom a fiamnak, hogy mért nem választja magát mintaképnek.

- Anyuskám, te vagy az oka, hogy ilyen vagyok - szólt álnokul Palika. - Ha te nem volnál ilyen, akkor én is valami más lennék. De, sajnos, olyan vagy, mint amilyen vagy, mit tehetek, le kell vonni a konzekvenciát.

Annyi hamisság volt ebben, hogy Misi félt, hogy az anya meg fog neheztelni. Ez a nő úgy tűnt fel neki, hogy a jelenlétében csak a legnagyobb bókokat szabad mondani, még a fiának is. De az anya csak mosolygott és meleg pillantással simogatta szép fiát.

- Hát anyuskám, a zsidók lefőznek - mondta heccelő hangon Pali.

Az anya ezen is csak mosolygott.

- Jó lesz felkötni a gatyeszt.

- Úgy gondoltam, hogy rendezek egy kis zsúrt. Meghívom a város előkelőségét. Csak egészen szűk körben. Tíz-tizenkét embert. Két-három családot.

- Á, ötvenet - kiabált Pali felháborodva. - Mi az, tíz-tizenkét ember.

- Gondolod? - mondta aggodalmasan az anya, és Misi érezte, hogy ötven ember nagy zenebonát csinál.

- Hát persze, hadd jöjjenek és csak adják le az obulusokat. Pénzből minél több, annál jobb.

- Ötven azért sok. Kiket lehetne meghívni?

- Mindenkit.

- Majd meglátjuk. Majd megbeszéljük apával.

- Már én megbeszéltem. Nyáron a zsványpecsenyén több mint hatvanan voltak.

- Az a szabadban volt. Zárt helyiségben agyonnyomják egymást az emberek.

- Menjenek el. Fizessenek és menjenek.

- Éppen ez az. Nagyon nehéz. Mert azt fogják hinni, hogy csak azért hívtam meg őket.

- Persze hogy azért. Ki is menthetik magukat, csak küldjék el az adományt, ők aztán be-savanyíthatják magukat.

Az anya nevetett kicsit, de szórakozottan nézett, mint aki nem arra gondol, amin nevet.

- És hogy gondoljátok... mit is kellene... és hogyan is...

Misiben egy láng gyúlt fel: az összeg... A néni nem tudja eldönteni, hogy kiket hívjon s hányat, mert az összeg nagysága felől nincs tisztában.

- Száz korona - mondta egyszerűen.

De erre a doktorné oly ijedten nézett rá, mintha a villám csapott volna le mellette.

Misi el is pirult, de azért megmondta:

- Én úgy gondolom, tetszik tudni... - nem is tudta, hogy szólítsa, nem volt kialakulva a megszólítás. Még sose szólította sehogy. Oly távol voltak társadalmilag, hogy egészen tájékozatlan volt. Géza bátyját is mindig vagy elfelejtette, vagy röstellte megkérdezni. Ha beletartozna ebbe a könnyű modorú társaságba, akkor tudná. Ha egyáltalán nem volna hozzájuk semmi köze, akkor is tudná. Első esetben Hermin néninek mondaná, a másodikban nagyságos asszonynak, de ebben a bizonytalan távolságban okosabbnak találta, hogy holmi „tetszik tudni”-val intézze el. - ...tetszik tudni úgy gondolom, hogyha az úri társaság ebből a célból összejön, akkor ebben az esetben mégis egy kicsit, nem nagyon, de kicsit formájának kell lenni a dolognak... mert aztán... Mert tetszik tudni, miről is van szó...: arról, hogy az Ifjúsági Segélyegylet ezzel lép ki a nyilvánosság elé, hogy úgy mondjam... bár nem folytat társadalmi tevékenységet, ez mitőlünk, diákoktól nagyon is távol áll: mi csak az iskolai munkával foglalkozunk, pláne mi nyolcadosztályosok... nekünk már nagyon sok a tanulnivalónk... - s egyre jobban belezavarodott, de hirtelen új szempontot talált, amivel meggyőzheti az úriasszonyt - de nem is mirőlünk van szó, hanem arról, hogy a mai feszült hangulatban, ha az úri társaság a kezébe veszi a szegény ifjúság ügyét, nem szabad nagyon is kicsiny összeggel szerepelni...

Kiss Pali roppant figyelemmel hallgatott, ahogy a tanári magyarázatra szokott hallgatni, mintha minden figyelmét az előadásra koncentrálná, s ezzel sokszor félre is vezeti némelyik tanárt, aki aztán csak neki magyaráz, mint a legfigyelmesebb hallgatónak, pedig ő az alatt egészen másra gondol, csak éppen az arcán tud uralkodni. Ellenben az anyja azért hallgatott, mert az abnormis összeg, amit ráadásul Misi úgy állított be, mintha az valami szerény tétel lenne, a lelke mélyéig megrázta, ő nem gondolt semmi összegre, de ő maga is sokallta volna személyenként egy koronánál nagyobb adományt adni. Már ez is végtelen nagy dolognak és bőkezűségnek tűnt volna fel a szemében, hogy ők egykoronás összeggel nyissák meg a gyűjtőívet, s akkor mások tíz és húsz fillérékkel járultak volna hozzá... Szóval ő most nem tudta, mit mondjon s mit tegyen.

Hogy Misi elhallgatott, ő megsimította a homlokát, mint az, aki megérzi a főfájást, s csöndesen és nagyon finom tartózkodással azt mondta:

- Nagyon szép, kedvesem, igazán szép.

Nem magyarázta meg, mi a szép.

- Kedves anyám - mondta fontoskodó komolysággal Kiss Pali -, itt egy olyan szent és magas-tos célról van szó, a könyörület és irgalmasság gyakorlásáról, ami az életben mindenestre a legszebb. Ebben az esetben nem szabad, hogy úgy mondjam, smucigoskodni.

Misi ijedten nézett rá. Félt, hogy evvel az utolsó szóval kompromittálja az egész ügyet, ő egyáltalán nem gondolta azt, hogy ez valami nagyon nagy tétel lenne. Azt képzelte, hogy azok az urak, akik híresek a lumpolásokról, kártyázásokról és vagyonokat vernek el, ahogy a fáma mondja, azoknak az sem lenne sok, ha egyik-másik belenyúlna a zsebébe és egy-egy száz-koronást dobna a gyűjtésbe.

- No nem is arról van szó - mondta az anya -, de nemigen lehet megterhelni a társaságot... istenem, egy szerény családnak annyi kiadása van... Folyton jönnek a gyűjtőívekkel... minden-féle egylet... lapokra kell előfizetni... Ma is voltak itt egy egyházi lappal... nem lehetett kitérni, alá kellett írni, mert ott is jótékony célra fordítják, és a nagytiszteletű úr személyesen hordja a jobb családoknál házról házra... És ismerem a nőket, azoknak nagyrésze, akik eljönnek, nagy ruhagondban vannak... A szezon még nem kezdődött, a legtöbbben nem fognak akarni tavalyi ruhában jönni, a nyári ruhák már lehetetlenek... Ez is költségbe kerül, nem is tudom, össze lehet-e ilyen nagyobb társaságot hozni... Ez igen nehéz a mai viszonyok közt... Mindenki csak panasszal van tele... az emberek sírnak... az idén a termés is rossz volt... Én igazán nem mernék ilyen abnormis összeget garantálni... mert abból az lenne, hogy csak szegény apát terhelném meg, mert ha ő tudomást venne arról, hogy én kötelező ígéretet tettem... pedig már szegény apának nem megy olyan jól, mint a régi időkben, mikor százával keresték fel a betegek... most, ha hetenként három-négy betege van, már örül szegény, hiszen a szeme napról napra rosszabb... Szóval, mit csináljunk, kedvesem...

Misi megjegyezte, hogy elmarad az egész, s már látta, hogy ez egy óriási vereség lenne. Ha az úri társaság kikapcsolja magát, akkor esetleg a másik fél is óvatosabb lesz: nem imponál neki... Ezért hamar azt mondta:

- Minden adományt a legnagyobb hálával fogadunk. Utóvégre, tetszik tudni, szegény diákok-ról van szó, akiknek az is öröm, ha az írószereket megkapják, és...

- Igen, így kell azt... Nem szabad megijeszteni az embereket, mert akkor nagyon furcsán gondolkodnak a diákokról... Mégis, ha egy bált rendeznétek, ott többet lehetne elérni, mert a báli belépőt lehet magasabbra megszabni... és oda sokan jönnek el...

- Mi nagyon hálásak leszünk, ahogy legjobban el tetszik intézni a dolgot, bizonyos, hogy úgy lesz a legjobb.

- Mert tudja, kedvesem, minél többen vannak, annál nagyobb a parádé... azért gondoltam, hogy ne legyenek túl sokan... Az csak feszélyezi az embereket... - a fiához fordult - most is, ugye fiam, annyi fasé van a családok közt... Bartaky jó segítség lenne, de azok közt most van valami, valóban vannak, vagy mi... Ha Kollmann Bandi itthon lenne, az igazán meg tudná csinálni, de ha nincs... Senkim sincs, aki aktív szerepre használható lenne... Jobb lesz az csak úgy, hogy azt a néhány családot összehívom, és amit tehetünk, megteesszük, édesem.

Misi nagyon lehangolódott. Már látta, hogy a bátyjának lesz igaza, és hét-nyolc forint jön össze legfeljebb, tíz-húsz korona... De az is valami, hogy a társaság tudomást vesz róluk... Igazán megsajnálta a szegény úriasszonyt, s ha lett volna pénze, örömet felajánlotta, hogyha ilyen baj van, a Segélyegylet mindenkinek fizet egy kisebb összeget, aki eljön...

Az úriasszony felállott s kezet nyújtott:

- Hát csak szórakoztatok, édeseim - mondta, s kézcsókra adta a kezét, amit Misi most nem csókolt meg olyan áhítattal, mint belépéskor.

Másnap az osztályban Fussbaum félrevonta:

- Kérem, Nyilas, most már jogomban áll hivatalosan közölni, hogy a Zsidó Nőegylet nagy teát ad. Természetesen magas részvételi díjjal, amelynek nagy részét az Ifjúsági Segélyegyletnek fogja nyújtani. Mert tudvalevőleg a Nőegyletnek magának is nagy kötelezettségei vannak, s azokat is el kell látnia.

- Milyen összegről lehet szó? - kérdezte Misi.

- Nohát azt nem lehet előre tudni. - Akkor gúnyosan hozzátette: - Hallom, tegnap ott volt a doktoréknál... Biztosíthatom, hogy több lesz a mi adományunk, mint az övék.

Misi ebben sértést látott. Fussbaum egészen úgy állította ezzel be a dolgot, hogy ő kérni ment Kissékhez. Indulatosan mondta:

- Én nem ezért voltam Kiss Paliéknál. Én csak el szoktam menni néha hozzájuk.

- Na és lesz teaestély?

Misi kötelességének tartotta, hogy megvédje a Pali anyját:

- Nem teaestély lesz, hanem néhány barátjukat meghívják, hogy előkészítsék a bált.

- Természetesen zártkörű elitbál.

Misi hirtelen nem is tudta, hogy mi ez.

A „zártkörű” szó azonban útbaigazította:

- Nem. Arról szó sincs, hogy zártkörű legyen. A cél, hogy minél nagyobb tömeg jöjjön össze, és jól érezzék magukat.

- Ez szép. Így kell.

Még kezet is nyújtott rá.

Misi leült a helyére. Nem nagyon volt benne semmi lelkesedés. Azt látta, hogy itt valami feszültség tör ki. Ha a Zsidó Nőegylet önállóan csinálta volna a dolgot, akkor bizonyosan nagyobb összeget kapott volna a Segélyegylet, de hát ezt nem lehet már megakadályozni, így csak valami segílyt fognak kapni.

Kútba esett az egész. Nagyon lecsökkent a várakozása és reménysége. Milyen áldatlan dolog ez... Mennyivel szebb lenne, ha a társadalomban nem volnának ilyen szakadékok. Kezdte érezni, hogy ez egyáltalán nem a Segélyegyletnek szól, hanem valami előtte ismeretlen hullámok csapkodnak. Pártok állanak egymással szemben. Valóban csak akkor lehet valamit elérni, ha a bál igazán jól sikerülne... Társadalmi úton lehetetlen pénzt gyűjteni... Ha Kiss Pali elég aktív lenne, olyan, amilyennek Kollmann Bandit állították be előtte... De Kiss Palira nem lehet számítani. Pétery előtt pedig szóba sem lehet hozni. Péteryben semmi közösségi szellem nincs. Ez örül, hogy él, s pláne, hogy jól él. Odanézett rá.

Olyan dagadt volt és vidám, tele hússal. Bizonyosan csak húst szeret enni. Nem hájas, izmos hústömeg. Az orra alatt már kis kondor, vastag ajkaira ráboruló kis bajusz volt, mint valami barna bozót, s a szemei állandóan csillognak. Hogy lenézheti ez a francia diákokat, akik eszmékkal foglalkoznak, és azt kiabálják, hogy „Le a hadsereggel.” Ennek már most szüksége van a hadseregre és a csendőrségre. Azok védik az ő létezését. Hatszáz hold. Sohasem volt náluk és elképzelhetetlen volt, hogy elkerüljön a házukba. De nem is tudna vele mit beszélni. Annál kínosabb hallgatás! mintha ők ketten valami ok miatt együtt maradnak. Emlékszik egy-két esetre, ahogy marta az öklét, hogy miről is beszéljen evvel a jeles tanulóval, aki nem tudott egyebet, minthogy folyton avval dicsekedik, hogy soha a könyvbe bele se néz. Talán nem is igaz. De lehet, hogy igaz, hiszen ő is nagyon keveset foglalkozik a tankönyvekkel. Igaz, hogy ő órán sem figyel, mint ez, aki a fülével tanul. Neki órán más dolga van. Most is elég gondja van, hogy miképpen is fog lefolyni a két teaestély, s mit hoznak ezek az Egyesületnek.

4

Irénekével a legnagyobb meglepetések érték. Ahhoz volt szokva hosszú instruktori pályáján, hiszen már második gimnazista korában két növendéke is volt, s azóta mindig nevelősködött a tanulás mellett, hogy ha már valaki tanítót kap, az buta és sötét, s lusta és rosszakarátú. Sokat tűnődött ezen, mért vannak annyira ostoba s annyira elkényeztetett gyerekek, s éppen a jobb módú családokban. Aki nem próbálta, el sem tudja képzelni, micsoda kínszenvedés, ha egy fiatal fiú hitvány pénzért - mert ráadásul a szülők, akik a bársony nadrágocskát s a legújabb divatú sapkát veszik a fiuknak, a nevelésére valami belső irtózáttal nem hajlandók semmit áldozni. Misinek sok lelki fájdalma volt amiatt, hogy a gyerek szórakozására akármikor adtak a szülők tíz koronát, sőt harminc s ötven koronát, s volt eset, ahol utaztatták és minden sportot vagy játékot megadtak neki, ellenben a kis nevelőnek szennyest két-három forintot is úgy fizettek ki, mintha a fogukat húzták volna.

Hát Irénke más volt. Irénke játszva tanult és ambícióval tanult. Nemcsak hogy a leckét elvégezte egyik napról a másikra, de kíváncsi volt, s Misinek új feladat lett, hogy a saját nagyon hiányos francia tudását napról napra fejlessze, ha nem akart elmaradni a lány mellett. Néha már meg volt rémülve, hogy a kislány nemcsak relatíve, de abszolúte túltesz rajta, s ehhez kevés volt az iskolai kénytelen-kelletlen adott leckék. A franciát a nagybátyja nagyon elhanyagolta. Hárman voltak összesen haladók. Rajta kívül még az osztályából Steiner és a hetedikből egy Pávai nevű fiú. Steiner közöttük szinte perfekt francia volt, aki folyamatosan olvasott francia regényeket. Pávai, egy vasfejű kálvinista parasztfiú pedig oly elszánt volt, hogy megette volna a követ is. Ez a Pávai arra készült, hogy érettségi után kimegy Franciaországba, ahol volt egy rokona, szabász, s amellet ki akarta tanulni a mesterséget, s ez Misinek igen imponált. Egész gimnáziumi pályáján egyetlen fiú volt, aki az érettségi mellett ipari pályára készült. Ebben ő valami titkos ujjmutatást látott. Hiszen ő maga sem gondolt volna soha arra,

hogyan iparos legyen. Erre egy kitűnő esete volt. A Fertő-kamarában volt, és Balabás, a házigazda bejött, s arról mesélt, hogy neki is van egy fia, negyedik. Mulatságosan mondta:

- A harmadik házasságomból való, hát nem tudok neki semmit sem adni, hanem létrát tettem alá.

- Milyen létrát, Balabás bácsi?

- Tudja, fiatal úr, én úgy gondolom, hogy az iskola az egy nyolcfokos létra... Sokba kerül a neveltetés, hanem megbeszéltem a feleségemmel, hogy csak hadd tanuljon a gyerek. Mán ha két osztályt, vagyis két létrafokot fel tud kapaszkodni, akkor már a fináncokhoz bejuthat, és altiszt lehet belőle. Ha még két fokot ki tudunk szorítani, akkor már feljebb jut. Négy gimnáziummal már lehet a telekkönyvnél díjnom, aztán telekkönyvi átalakító. Mán akkor jobb helyzetbe kerül, amilyenbe az apja volt. Ha addig meghalok, már az is segít rajta. Többet ér, mint egy kisebb ház vagy néhány hold föld, igaz-e? De ha még két létrafokon fel tudom segíteni, akkor már még magosabb tárnába juthat bele. Mert voltam én bányász is, nekem semmi iskolám se volt. Akkor lehet jegyző. Annak pedig a legjobb dolga van a világon. Hat gimnáziummal már olyan úr lehet, hogy holtáig dicsérheti az apját. De ha bírom erővel, egészséggel és még két fokkal feljebb taszítom és mind a nyolc osztályt elvégzi és leteszi az érettségit, hő, akkor olyan istentelen valaki lesz, önkéntes, mehet a minisztériumba és pénzügyi tanácsos úr lehet belőle... De ha valamiképp még a létrát meg lehet toldani és a legfelső négy pótfogat is meg tudom vele mászatni, akkor nyitva előtte a felső világ. Minden fene lehet. Ügyvéd lehet, orvos úr lehet, közjegyző nagyságos úr lehet, képviselő úr lehet, még pénzügyminiszter öexcellenciája is lehet.

Ez a kép a létrával nem ment ki többet a Misi eszéből. Csakugyan, az iskola ennyi és semmi több. Valami titokzatos létra, amelyen a fiúk egyre feljebb eső ágakra juthatnak fel. Az egyszerű fináncnak, ahogy ő mondta, pénzügyőrnek, ez a természetes ötlete kitűnően megvilágította, mi az a hajsza, amit a fiúkkal a szülők végeztetnek. Az élet odakint úgy van berendezve, hogy különböző párhuzamos síkokon helyezkednek el az emberek. A szülőnek semmit sem kell tenni, csak segíteni a gyerekeknek, hogy a létrán valahogy feljebb, feljebb tudjon csúszni-mászni. Mindegy az, akár jeles, akár nem, a létra segít. Minden fok egy fokkal feljebb emeli a szegény szülő életsorsa felé.

Irénekénél más volt a helyzet. Irénke nem akarta a létrát azért mászni meg, hogy feljebb jusson. Lány volt, s apja társadalmi helyzete miatt, legalább a maga világában, a legfelső fokra nyílt úgyis kilátás. Irénke csak azért tanult, hogy tudjon.

De mért akart tudni? Ha nem volt vele semmi célja?

Misi sokkal realisabb gondolkozású volt, mint hogy munkát cél nélkül el tudjon képzelni. Irénekének pedig a világon semmi célja sem volt a tanulással. Az a kis vizsga az oly jelentéktelennek látszott, hogy arról alig volt érdemes beszélni. Kondor fiskális lánya úgyis átmegy a vizsgán, ha nem tud.

Misit valósággal zavarta az Irénke szorgalma. Szinte kétségbe volt esve, hogy ezeken a drága, kedves órákon neki megfeszített fejjel kell résen állani és hallatlan biztosnak lenni a franciában.

Milyen kellemetlen dolog. Itt van a nagyszerű lehetőség, hogy egy gyönyörű, vidám, bájos kislánnyal hetenként kétszer együvé van zárva, és ezalatt neki a francia nyelvben kell tökéletesíteni magát.

Négy óra, tehát két hét alatt az egész első évi anyagot átvették. A múlt évben is volt nevelője Irénekének, de csak az utolsó két hónapban. Így nagyon gyorsan és felületesen tanulta be a

nyelvtan elemeit. Most szinte elképesztő volt, hogy ezt az egész anyagot példátlan szorgalommal beverklizte. Úgy deklinálta a főneveket, mellékneveket, úgy megtanulta a számneveket, a névmások meglehetősen bonyolult rétegét, a határozókat és a névmásokat s ez az utóbbi nem tréfa, személyes névmás, birtokos névmás, ha egy birtok van, több birtok van, a mutató, visszamutató, kérdő és határozatlan névmások, hogy ezek között a legnagyobb könnyűséggel lehet eltévedni, mint egy labirintusban. S Irénke fáradhatatlan volt, és folyton kérdéseket tett fel, amikre Misi csak úgy tudott válaszolni, hogy maga rögtönzött elméleteket, hogy hogy jöhettek létre e névmások? Néha annyira zavarba jött, hogy alig várta az óra végét, hogy hazasiessen és Géza bátyjától felvilágosítást kérjen,

- Mért tanul maga ilyen szorgalmasan? - kérdezte a kislányt.

Ez huncutul nevetett.

- Csakugyan úgy érdekli a francia nyelv?

- Á dehogyis - kacagott.

- Akkor mért? Kell, hogy érdekelje.

De a lányka nem akart vallani, csak pukkant belőle a kacagás és újra kérdezett.

- Azt mondja meg nekem... ha az ember jól tudja ezeket a dolgokat, tudja, hogy gondolom? ha jól tudja a ragozásokat, akkor beszéd közben, mikor már franciául beszélünk, hogy válogatja össze a megfelelő névszóhoz az illető névhez tartozó mellékszavakat?

- Azt a gyakorlat adja meg.

- De ha a gyakorlatban úgyis együtt tanulom meg a főnevet a melléknévvvel, akkor minek ezt külön-külön betanulni?

Erre nem tudott mit mondani, csak azt, hogy azért, mert ezt így kívánja az iskolai szabályzat.

- Hátha kimegy egy lány Párizsba, teszem fel varrónőnek: az is előbb megtanulja a ragozásokat?

Kuncogott csúfolódva.

- Dehogy tanulja.

- Akkor nem is tanulhat meg tökéletesen?

- Megtanulhat, csak sokkal nehezebben.

- Én azt hiszem, így nehezebb. Könnyebb lenne, ha mindjárt beszélne az ember...

Persze most annak kellett volna következni, hogy Misi franciára fordítja a szót, és gyakorlati példával mutatja meg, hogy az iskolai szabályzatnak igaza van. Ehhez azonban tudnia kellett volna franciául. Ő azonban nem tudott, csak ragozásokat és szabályokat és külön megtanult szavakat. De ha fordítani kellett egy olyan szöveget franciára, amit még nem látott, bizony kétségbe volt esve és nem volt megnyugodva, hogy amit fordít, az a legtökéletesebb. Sietett azért az ilyen kérdéseknek véget vetni s új meg új példát vetett fel, és az időt valósággal kihúzta hogy egy-egy ragozást számtalan szóképen keresztül a végtelenségig gyakorolt.

Rájött, hogy nyelvet tanítani egy jó tanulónak sokkal nehezebb, mint a rossz tanulónak. A jó tanuló azért jó tanuló, mert hamar tisztába jön az egyszerű titokkal. Oly csekély az eltérés a szabályellenes esetekben is, hogy egy szép napon száraz abrak lesz az iskolai metódus szerinti deklinálás és konjugálás.

Most rácsodálkozott a kislányra, akinek különösen sima és ragyogó homlokán fény volt, mintha ezen a kedves területen az értelem fénye csillogna.

Olyan soká s úgy elforrósodva nézett rá, hogy a lány elkezdett nevetni.

- Mit néz?

- Semmit - zavarodott meg Misi.

- Rám nézett, tehát semmit sem néz?

- Maga nagyon szép.

- Ne mondja!

- Mondom.

- Maga ehhez nem ért.

- Mért nem?

- Maga nem tudja, mi az: egy lány. Maga azt tudja, mi a homlok, mi a szem, mi az arc, mi a láb, mi a kéz, de nem tudja mi az, hogy lány.

És oly vígan nevetett, hogy Misi elfelejtett mindent. Ez most jobban tetszett neki, mint a szabályos francia óra. Ez az, amire úgy vágyott: semmiségeket beszélni és átadni magát annak a forráságnak, amit mindig érzett, ha ezzel a lánnyal együtt maradt.

- A lány: az egy varázslat.

- Dehogy, a lány az valami magológép, aki mindent megtanul, amit ráparancsolnak.

- H.

- Mit nevet, butaságot mondtam?

- Nem. Maga nem tud mást mondani, csak nagyszerűeket.

- Csak úgy mondja.

- Hogy?

- Ahogy a fiúk beszélnek. Csak jár a szájuk. Csak azért mondanak szépet, hogy becsapják a lányokat.

- Én azért beszélek? Mért akarnám én magát becsapni?

- Nem mondom, maga nem fiú: maga tanít. Aki tanít, az nem fiú.

Misiben forró gázok kezdtek támadni, s érezte, hogy ezek előbb-utóbb szétvetik a fizetett tanító szerepét.

- Én nem vagyok fiú?

- Maga valami nagyszerűség. Az iskolában elnök, a lányszobában nevelő... Tanár úr...

Misi csak nézte. Azt a sok apróságot, ami egy lánynál egy ilyen kis ötletnek a kipattanását kíséri, nem lehet figyelemmel kísérni sem. Irénke olyan volt, mintha higanyból készült volna. Minden íze s porcikája izgalmas volt, az arcának minden legkisebb részecskéje külön csoda és gyönyörűség... és mennyi ragyogó nevetgélés. A teste is egészen valami más, mint a fiúké... puha gombolyagocska, amiről az ember azt hinné, hogy egy pillanat és ezer felé repül szét, mintha azt a fehér virágsokrot megfújja az ember, amit a hűség lehetetlensége miatt hol férfi-

hűségnek, hol női hűségnek neveznek: csak rá kell fújni s annyifelé repül, ahány szálacskája van...

Milyen messze tűnt egy pillanat alatt a nehéz és keserves, csak neki keserves francia nyelvtan... Egy villanás és benne volt a szivárványban. Körös-körül rózsaszín felhők. Színek és csodák. S benne semmi más nem volt, csak valami nagy leborulás vágya. Oda szeretne volna vetni magát a lány lába elé, az ölébe és lefektetni a fejét a köténykéjébe... és sírni...

- Tudja, mikor lesz a teaestély?

Misi kijózanodott. Felébredt. Mintha hideg zuhanyt kapott volna, megremegett s felrázkódott. Nem felelt, csak nézett.

Nagy szemekkel azt nézte, hogy a lányban semmi sincs az ő különös elvarázsoltságából. A kislány oly józan és egyszerű, mint egy nő, ahogy csak egy nő tud józan lenni és okos.

- Látja, maga nem szólt nekem egy szót sem és én nem akartam a francia leckét megállítani, mert tudom, hogy magának csak az az öröm, ha mindent megtanulok és jól tudom a Grammaire-t.

Misi most megérezte, mért tanul a lány: a szíve elkezdett sebesen kalapálni, és egyik forró hullám a másik után rohant keresztül rajta. Hát Irénke csak azért tanul, mert azt hiszi, neki csak ezzel tud örömet szerezni. Milyen tévedés...

- Ha szólott volna, akkor én megmondtam volna magának mindent. De komolyan. Jövő héten szerdán lesz a Nőegylet gyűlése és utána teaestély az Ifjúsági Segélyegylet javára.

Misi hallotta is, nem is, csak nézett szürke szemeivel a lány fekete ragyogó szemeibe.

Irénke megsúgta:

- Rossz néven vette Fussbaumné néni, hogy maga elrontotta az ő örömeiket. Meg akarták az igazgató urat és különösen magát jutalmazni, hogy Nácit belevette a vezérő bizottságba...

Misi erősen kijózanodott.

- Én nem mentem el, engem elhívtak. Én nem tehettem azt, hogy nem megyek el, ha Kiss Pali azt mondja, hogy az édesapja meg az anyja arra kérnek, hogy délután menjek el hozzájuk.

Lesütött szemmel beszélt, mint aki röstelli magát, s nincs tisztában vele, mit fognak szólni ahhoz, amit csinált... Ellenben Irénke nagy szemekkel s erősen figyelt és gondolkozott.

- Most nagyon nehéz, mert a kaszinóban ki akarják rúgni a zsidókat.

- Mért? - nézett fel megdöbbenve Misi.

- Hát szóváltás volt Vedres dr. és Palotay dr. között emiatt, s Palotay azt mondta, hogy a gimnázium egy anarchista fészek. Ezen összejöttek és még meg is pofozták egymást.

Misi belesápadt.

- Mikor volt ez?

- Ma délelőtt. Apa mondta, mikor ebédre hazajött.

- Hát hol történt?

- A járásbírószágon. Ott volt apa is valami ügyben, és a járásbíró a legnagyobb antiszemita. Tudja, a lányai miatt.

Misi gondolkodott. Nem ismerte Piskorán járásbíró, de egy lányát látta, az csodálatos szépség. Magas, fekete, gyönyörű, mint egy színésznő. Most is látja, ahogy végigment a főutcán, és úgy lépett, látni lehetett, hogy elvárja, hogy az egész város megforduljon utána.

Hogy a gimnázium egy anarchista fészek.

- Most párbaj lesz a dologból.

Misi meg volt rettenve.

- Én igazságosnak tartom - mondta Irénkének oly őszintén, mintha saját magának tenne vallomást -, hogy a bizottságba belevegyünk egyet a... zsidók közül is... Nem is gondoltam, hogy a városban valaki ezt észreveszi... Mi köze van az ügyvéd uraknak a diákok dolgához?

- Pedig ez megtörtént, és Vedres dr. nagyon jó vívó, legalább harminc érme van, amit vívással nyert.

Misi izzadt a rémülettől. Ha Vedres dr. megvágja vagy megöli a másikat, akkor abból roppant botrány lesz.

Egyszerre vége szakadt az idillnek. Elmúlt a csendes szoba édes varázsa. Az élet benyújtotta az öklét és szétdúlta a boldog csöndet.

- Rettenetes - mondta.

Irénkében semmi izgalmat nem látott. Ez a kislány heccnek tekintette a dolgot. Persze rá nem háramolhat belőle semmi baj.

- Apát is majdnem megverték.

- Mért?

- Csillapítani akarta őket, és mind a kettő rátámadt - nevetett a lány. - Tudja, apa azt mondta, hogy az az iskola dolga, és az iskolán kívül nem is szabad tudomásul venni. De erre mind a két úr elkezdett kiabálni, hogy az iskola a vezető, és az iskola tele van mindenféle disznósággal. Az október hatodikát is a zsidók csinálták, hogy a zsidók már nem férnek a bőrükbe.

Most bejött a mama.

Lusta lépteivel szó nélkül keresztülment a szobán, aztán megállott az óra előtt, s tünetően megnézte. Az idő valóban letelt. Misi felállott, szédült és elköszönt.

Annyira zavart volt, hogy nem is tudta mit mond, csak elment.

Az utcán rohanni kezdett. Jézus, mibe keveredett. Most aztán vége a Segélyegyletnek.

Mikor este a nagybátyjával találkozott, az igen komor volt.

- Ki lesz a segéd? - kérdezte tőle a vacsora alatt.

Az igazgató ránézett.

- Szóval mindent tudsz. Szép kis históriát zúdíttál a nyakamba.

Misi megfagyott. Tehát a bátyja is őt teszi felelőssé. Annyira elsápadt, hogy a bátyja megindult s vigasztalni kezdte.

- Nem lesz semmi baj. Szerencsére rá lehetett beszélni Palotayt, hogy ne tiszteket hívjon meg segédeknek. Inokai a Takaréknál és Pardy dr. lesznek a segédek. A segédek azt akarják, hogy ne legyen belőle párbaj, mert senki sem akarja, hogy a városban nagy zendülés legyen. Jegyzőkönyvvel intézik el a dolgot... Remélem... Én legalább a kaszinóban ezt a tanácsot adtam. Kiss Gedeon is ezen az állásponton van. Kérdés, hogy lehet-e kapacitálni ezt a két fenevadat.

Legrosszabb esetben pisztolypárbaj lenne a legenyhébb feltételekkel, hogy a formaságnak eleget tegyenek, mert az a vélemény is felvetődött, hogy az emberek nem fognak lecsillapodni, ha a párbajt elhagyják...

- Elég szégyen, hogy ilyen semmiségből ez a Csapodi ilyen kázust csinált.

Misi sápadtan ült s nem evett.

Egy óra múlva megjelent náluk Józsiás, az örök fegyver- és hírhordó barát, s újságolta, hogy a segédek nem tudták jegyzőkönyvvvel elintézni a dolgot, s a párbaj harminc lépésről történik öt lépés előnnyel. De ahogy kibeszélték az összes részleteket, egy óra múlva jött Csordás, a fiatal rajztanár.

Már az ajtóból úgy lépett elő, mint egy vészmadár és suttogva mondta, hogy Palotay kijelentette, hogy zsidónak nem ad elégtételt.

Nagy konsternáció lett, és az igazgató felállott s kijelentette, hogy be kell mennie a kaszinóba.

Mindhárman elmentek, s Misinek rettenetes éjszakája volt.

Nem akart lefeküdni. Meg akarta várni az eredményt, de éjfél is elmúlt, és a bátyja nem jött.

Reggel úgy ébredt fel, hogy egy székben ül felöltözve és rettenetesen fázik. Nem vette észre, mikor jött meg a bátyja.

Nem mert iskolába menni, míg nem beszél vele. De a bátyja elaludt s nyolckor neki menni kellett.

Az osztályban nagy izgalom volt. Mikor őt meglátták, úgy vette észre, az úrifíúk szinte szemmelláthatóan elhúzódtak tőle, elfordították a szemüket.

Úgy ült be a padba, mint egy bűnös. Senki sem ment hozzá. Szerencsére a tanár már belépett, és semmi szó nem esett a dologról természetesen.

Misi a tanár arcából akarta kiolvasni, mi történhetett, de Babarczy nagyon nyugodt volt. A legnagyobb nyugalommal adott elő Janus Pannoniusról, aki a legelső nagy magyar költő volt, s nagyon epikureista, a kor szellemében... De egész Európa előtt ismertté tette a magyar nevet, s amit a kor rovására lehet írni, azt meg kell bocsátani neki, amit az ő tehetsége jelent, azért hálásnak kell lennie az utókornak.

- A korszellem - mondta magában Misi. - Mi a mai kor szelleme?... A párbaj?... vagy a zsidókérdés?... vagy az anarchista diákság?... Ha ő anarchista, akkor talán a párizsi diákok is csak ennyire anarchisták?... Ez csak egy szó, amivel megbélyegzik azokat, akik nem tetszenek a többieknek?

Órák közben Kiss Pál hozzájött:

- Hát kérlek alássan, csak azt akarom mondani, hogy...

- Mi van a párbajjal?

- Nincs párbaj - mondta szemét elfordítva Kiss Pali.

Misi fellélegzett. Úgy hála Istennek, a bátyja nem hiába volt kint egész éjszaka, el tudta simítani a dolgot.

- Párbaj nincs, jegyzőkönyvvvel intézték el a dolgot. Vedres dr. bocsánatot kért, s Palotay evvel beérte... Igen, azt akarom mondani, hogy vasárnap lesz nálunk az a kis összeövetel, és azt hiszem, ha a jelek nem csalnak, ez az incidens jót tett a dolognak, mert kedves apám azt mondta az éjjel, hogy legalább harmincan kérték már eddig is, hogy őket is híjják meg.

Misi nem tudta most, örüljön avagy búsuljon. Mi lesz még ebből.

Nehéz hét volt. Alig mert a szobából kibújni. Félt már, hogy minden mozdulata és minden legkisebb szava valami bajt okoz. A következő vasárnap sem hívta össze a gyűlést. Még várni kell. Majd azután való héten. Akkor már meglesz mind a két teaestély, s az eredményt látni fogják.

A kisváros élete csendben folyt tovább. Az utcák üresek voltak, ellenben az őszi szél megjött, és kegyetlenül dudált.

Azt hitte, hogy őt is meghívják a Kiss Gedeonék estélyére, de nagy meglepetésére, erről szó sem esett. Csak a bátyja ment el, pedig ő gondosan kikefélt és nagyanyjával kivasaltatta a fekete ruháját. Vasárnap a doktoroknál, szerdán a zsidóknál.

Hétfőn reggel megint nem tudott beszélni a nagybátyjával, az aludt, mert virradt, mikor hazajött.

Az osztályban Kiss Pali volt a központ.

Kiss Pali körül sziget támadt. Csak azok állottak mellette, akik beletartoztak ebbe a társaságba. Langschein, Sarku, Pétery, Markos.

Misi megdöbbenve értette meg, hogy az estélyen ott volt Pétery és Langschein is. Akkor ő mért nem? És táncoltak... Hát lányok is voltak?

Egyszerre megint a társadalmi fájdalmat érezte meg, s ez még égetőbb volt, mint az egyleti ügyek. A fiúk annyira bele voltak melegedve a heves emlékek megbeszélésébe, hogy észre sem vették, hogy ő közéjük állott.

- Megcsókoltad? - s ezen rettenetesen tudtak kacagni.

- Hol?

- És állotta? Hagyta? Visszaadta?

- A Gizike.

Ilyen apró szavak pattogtak, mint a szikrák s mintha puskaporral lettek volna töltve, mint a rakéták, ropogtak és szikráztak.

Misi fakón állott. Láttá, hogy még Rátz is csak távolabbról les oda, s figyel lélegzetvisszafojtva.

A zsidó fiúk az osztályterem hátulsó sarkában, mint számkivetettek állottak, s szintén hevesen vitatkoztak.

A plebs pedig, mely sem ide, sem oda nem tartozott, szürkén és nyugtalanul mozgott szanaszét.

Csak az öt fiú állott, mint egy külön sziget, amelyre nem tartozik, hogy háborog a tenger, a jelentéktelenek tömege, s vígan csacsogott. Még azt sem lehetett volna mondani, hogy összebújt: nem, nagy elbizakodottságukban otthon érezték magukat. Úgysem közeledett hozzájuk senki. Virítottak a nagy életgazdagságukban.

Jákób a helyén ült s úgy tett, mintha nem törődnék velük, de Misi, amint rápillantott, látta, hogy komor és sötét, s koronkint fölles a füzetből, leskel.

Már elcsengettek, még Misihez senki sem szólt, annyira telítve voltak saját magukkal, hőstetteikkel, a csókokkal és táncokkal és az ivással és mindennel, amiben az éjjel részük volt.

Már nyílt az ajtó, Babarczy lépett befelé, míg a kabátját felakasztotta, Kiss Pali megrántotta Misi:

- Igaz - mondta sűgva -, a pénz megvan. Majd óra közben odaadom.

Helyre kellett ülni, s Misi kóválygó lélekkel ült a helyére, az első padban az ablak melletti Babarczy Pimpihez.

Vajon mennyi a pénz?

Ha olyan sokan voltak - hallott valamit, hogy hatvanan is voltak -, akkor bizonyosan sok pénz... Forintjával is százhusz korona?... Vagy még több... talán azt akarták megmutatni, hogy a zsidók szerdán rá legyenek kényszerítve, hogy még többet adjanak...

Megindult a fantáziája és hamarosan aranyhegyekről ábrándozott.

Ez az egy azért mégis jóvá teszi valamennyire a dolgot, hogy őt nem hívták meg, nem tartották maguk közé valónak... Most megint ebbe a végletbe szédült, és engedte, hogy a máját rágja a feldúltság és irigység... Utóvégre ő az elnök, s az ő kezdeményezésére történt ez az összejövetel is. Nem lehet elválasztani tőle, s mégis kihagyták. S még ennél is fájóbb volt, hogy most sem fogadták be maguk közé egyenrangúnak. Csak éppen eltűrték, hogy ő, az elnök, ott álljon, s ezeknek a rossz tanulóknak a fecsegését meghallgathassa. Mit számított ezeknek a Segélyegylet?... Ezeknek csak a maguk mulatsága számított, a tánc, a csók, az ivás.

Nagyon nehéz ez az élet. Most úgy érezte, mintha ő is zsidó volna... Mintha ő is ki lenne közösítve a vidámságnak ebből a forgatagából.

Csak éppen annyi, hogy mégis elnök: ha az nem lenne, akkor egy pillanatra sem állhatott volna közéjük, ahogy eddig az efféle reggeli diskurálásoknál nem is állott oda soha.

Hát mi ez? Azt megengedik, hogy az ember dolgozzék? Ők megvédik a maguk mulatságát? Azt még bemondja, hogy: megvan a pénz, de egy tisztviselőnek nem az a kötelessége, hogy amint meglátta, a legelső percben hozzásíessen és jelentést tegyen éppen erről?

Ezek nem egyesületi tisztek, ezek úrifíúk, akik szórakoznak s a maguk szórakozását, a Gizike csókját tiszszerte többnek tekintik, mint az egész iskolai egyesületet s az egész iskolai életet... Ezek már készülnek a kolozsvári jogászkodásra... Ha őneki mégis sikerül egyetemi hallgató lenni, akkor még rosszabb lesz a sorsa... Akkor neki rettenetesen sokat kell tanulnia, hogy tandíjmentességet tudjon kieszközölni... Könyvtárba fog járni, mikor Kiss Pali meg Pétery táncmulatságokra járnak, meg szalonokba, mulatni.

A létra.

Hiszen az ő szülei is csak azt csinálják, amit Balabás, a finánc. Milyen nehéz volt ez a nyolc esztendő, hogy egy-egy létrafokkal feljebb juthassanak a gyerekek... Itt van Géza bátyja, aki a parasztsorsból - mert hiába volt pap, csak otthon maradt volna parasztnak, ha az ő apja meg nem szánja és be nem nyomja a kollégiumba... „Ereggy innen, tanulj.” S elkergette a mezőről, és Géza attól kezdve a maga erejéből tartotta fenn magát. De Géza bácsi okosabban csinálta... Ő mindig szegény gyerekeket tanított, szegény buta gyerekeket, de Géza mindig csak nagyon gazdag családok fiai mellett volt nevelő. Azért tanulhatta meg, hogyhogy kell az urak között élni, mozogni... Nem akarja megvádolni, hiszen komoly ember maradt és munkás ember, de neki lealázónak tűnik fel, hogy Géza bátyja olyan jól tud a kaszinóban helyt állni, hogy még ezt a roppant forrongást is le tudta csillapítani... Tud együtt ordítani a farkasokkal és együtt énekelni a szirénekkel... Ezt ő megveti s nem akarja megtanulni!

Összeszorította fogait s oly komoran nézett maga elé, hogy Babarczy tanár többször ránézett, s meg akarta tőle kérdezni, mi baja?

Parasztgőg tört ki benne. Forró vágy volt a szívében, hogy eljöjjön az idő, mikor meg lesznek alázva az elbizakodottak... Mert annak be kell következni... Ez a Kiss Pali, ha az apja meghal, soha keresni nem tud, dolgozni képtelen: el fogja verni az apai örökséget... Ez egész biztos...

Sajátos gyűlölködés és káröröm volt benne: Kiss Palinak semmi más jövője nincs, csak ha gazdag feleséget kap... Akkor annak a vagyonából megélhet, különben semmi sem lesz belőle...

Elhatározta, hogy többet nem megy utánuk. Arra nem vállalkozik, hogy rangon alólinak tekintsék...

Óráközben csakugyan a helyén maradt, s bár egyáltalán nem érdekelte semmi, a következő óra könyveit és a füzetait nézegette, mintha nagyon bele lenne merülve ezekbe.

És Kiss Pali nem jött hozzá. Egészen elfelejtette őt, csak tovább együtt rohantak, és a folyosón folytatták a megbeszéléseket. Bizonyára olyan titkos dolgokat, amiket még a saját külön csoportjukban sem akartak megtárgyalni. Misi kiment a folyosóra egy percre, s látta, hogy Kiss Pali és Langschein a lépcső alatt kiflit esznek és kettesben, nagy kacagások közt beszélnek, a fejüket csaknem összeütik. Csak erkölcstelenség lehet, amit oly boldogan rágcsálnak és örölnék.

A második óráközben Pali egyszerre csak odaült mellé s kivett a mellénye felső zsebéből egy százkoronást és elébe csúsztatta.

- Nesze, Misikém.

Oly aranyos kedvességgel mondta, hogy ebben a pillanatban nem lehetett rá haragudni. Misi kérdően nézett rá.

- Ugyanis, kérlek alássan, a dolog úgy történt, hogy ott volt Ottó bácsi, Pestről. Az én kedves anyámnak a nagybácsija, aki most valószínűleg miniszter lesz, ha Darányi megbukik, átveszi a földművelési tárcát. Kedves anyám elmondta, hogy nagy zavarban van, mert nem akarja a társaság kedvét valami gyűjtéssel elrontani és megmondta neki, hogy száz koronát kellene adni, mert az Ifjúság ennyit vetett ki rá hadisarcnak...

Kiss Pali harsányan nevetett.

- Engem odahívtak, és én megmondtam, hogy van nekünk egy szigorú elnökünk, aki előtt nem fogok tudni megállni, ha ezt az összeget nem szállítom be a Segélyegylet pénztárába. Erre az Ottó bácsi a zsebébe nyúlt, kivette a tárcáját és ideadta a százkoronást. Hát kérlek alássan, ezt tedd el, és csinálj vele, amit akarsz.

- Én nem csinállok vele semmit, majd az egyesületi közgyűlés megmondja, mit kell vele csinálni - szólt sértődötten Misi.

- Jó, jó, azért nem muszáj felfalni engem, mert biztosítalak, hogyha én nem állok a sarkamra, és nem festem le úgy a dolgot, hogy én lehetetlen helyzetbe kerülök az egész ifjúsággal szemben, s nincs kedvem be se menni többet az iskolába, ha ezt az összeget nem tudom behozni, az Ottó bácsinak magától az sem jutott volna eszébe, hogy öt forintot adjon... Így pedig a pénz itt van, tedd már el, ne legyen belőle botrány, kérlek alássan, és a zsidókat meg fogjuk szorítani, hogy ha ennek a dupláját nem adják szerdán, akkor melegük lesz a városban.

Misi elvette a pénzt s betette a noteszébe. Tárcája nem volt, csak egy kicsike, aprópénznek s ezt a szép ropogós százkoronást nem akarta belegyűrni.

Szerdán délután Irénkénél továbbfolytatták a franciázást, de mind a ketten nagyon szórakoztak voltak.

- Száz koronát kaptak? - kérdezte Irénke.

- Honnan tudja?

- A verebek csiripelték - nevetett a kislány.

Ezt sem szerette Misi. Irénke mindig evvel bújt ki, ha valami értesüléséről azt kérdezte, hogy honnan szerezte. Ha ez a lány őt őszintén szeretné, akkor éppen úgy elmondana mindent, mint ahogy ő semmit nem takar el előle.

- Szóval ennek dupláját akarják a Nőegylettől?

- Mindent tud?

- Még többet is.

- Az être ige ragozását is?

- Azt is.

Áttértek az igeragozásra. Irénke csakugyan tudta az être igét is, sőt az avoirt is.

A conjugaison úgy ment, mint a karikacsapás.

- Ha maga ilyen gyorsan tanul, maholnap nem lesz rám szüksége.

Irénke kacagott.

- Lesz?

Irénke nem felelt, még jobban nevetett, és hamiskásan nézett a szemébe:

- Mért nem akar eljönni a teára?... Nem akar velem táncolni? Jól táncolok, nem kell félni, nem leszek terhére és nem taposok a lábára.

Misi elborult:

- Lássá, nem mehetek.

- De mért?

- Nem voltam Kiss Paliéknál sem.

- Oda nem hívták meg, de ide hívjuk.

Most erre mit mondjon az ember? Nem mondhatja, hogy már most is anarchistának nevezik és zsidóbarátnak őt is, meg a nagybátyját is... Ezt nem mondhatja Irénkének, aki, ha az anyja, ahogy ő gondolja, keresztény is, de mégis csak zsidólány.

Ez egyszer csődöt mondott az őszintesége, mert nem rá nézve lenne sértő esetleg... Kiss Pali sem mondta meg neki, hogy mért nem hívták meg... Még Géza bátyja előtt sem merte szóba hozni a sérelmét. Nem akarta provokálni, hogy nyíltan kijelentessék, hogy ő nem volt oda való... Már az maga éppen elég sértés volt, hogy a bátyja nem volt megsértődve az ő mellőztetése miatt...

- Nem mehetek el, mert ifjúsági elnök vagyok, és így, ha egyik helyen megjelenek, azzal pártállást foglalkozok. Nekem pártokon felül kell maradnom.

Maga sem értette, hogy a kellő pillanatban honnan veszi a szükséges és korrekt gondolatot.

Irénke azonban csak kuncogott. Ezt nem értette.

- Nem jön, mert nem akar... Maga nekem csak franciát akar tanítani, de semmi mást.

Misi belesápadt, hogy annál jobban elpirulhasson,

- Én magának mindent... még az életemet is - mondta csöndesen.

- Akkor jöjjön, táncoltasson meg.

S egész kis testében benne volt a született Kirké megfeszülő mozdulata.

Misi éhesen és mohón nézte a lányt. Felállott, hozzálépett és megcsókolta.

- Maga bolond, a mama ott van a tornácon.

De Misi állott felette, s nézte ezt a remek, aranyos vagy inkább bronzos fénnnyel lobogó haját. Micsoda sörénye tud lenni egy lánynak.

- Most már elhiszi, hogy nem mehetek el?

- Most már nem hiszem - mondta a lány, s felnézett rá és nevetett, de a szemei mintha párásak lettek volna.

Misi hirtelen még egyszer lehajolt és újra megcsókolta. A száját. S a kislány nem vette el. Visszacsókolta oly szívósan és erősen, hogy Misi beleszédült. Tántorogva állott vissza s elment.

Másnap reggel, egy szörnyű éjszaka után, mert egész éjjel azzal fantáziált, hogy Irénke kikkel táncolt és hogy? kétségbeesetten ment az iskolába.

Az osztály unalmas volt. Már mind a helyükön ültek, a csengetés megtörtént, s készültek az órára. Csütörtökön első óra görög volt, a félelmes Koós.

A tanár rögtön jött. Felállottak, leültek.

Koós a katedráról leszállott, és általános feleltetést kezdett. Ez azt jelentette, hogy nem egy fiút vallatott, hanem a megkezdett szöveget hol ezzel, hol azzal folytatta.

- No, kérem?... maga mért olyan hülye máma? Mit csinált az éccaka?... Nagy volt a muri?

Misi odapillantott. Altmann felelt éppen.

- Igen - mondta Altmann basszus hangján -, kitűnően sikerült.

- Mi?... Nem vagyok kíváncsi rá - morgott Koós. - Arra vagyok kíváncsi, hogy a...

S tovább faggatta a görög szerkezetet.

- Persze, könnyebb a kisasszonykákkal szórakozni, mi?

- Könnyebb - mondta Altmann.

Erre Koósból kitört a féktelenség:

- Ne feleseljen, maga ostoba. Inkább tanuljon. Várjon, elébb beírom a szekundát, aztán folytassa, a másik gavallér.

Mindenki feszülten várta, mi lesz.

Koós a katedrára ment. Beírta a noteszébe a négyest, akkor elkorogta magát:

- Steiner úr...

Steiner felállott:

- Maga is táncolt az éccaka?

Steiner hallgatott.

- Mondja csak meg. Esetleg nem kell fárasztania magát a felelettel, mindjárt beírhatom a négyest.

- Tanár úr, én el vagyok készülve.

- Igen?... Nagyszerű... Jegyezze meg magának, hogy egy középiskolai növendék csak akkor van elkészülve, ha a tanár úr úgy akarja. Hát halljuk a könyvnélkülit.

Steiner belekezdett és a homéroszi sorok szorgalmasan és gördülékenyen csergedeztek a szájából.

- Micsoda kiejtés ez?... Hogy mondja maga a hangsúlyt? Micsoda szégyen ez a tisztos görög nyelvre, ahogy maga hangsúlyoz?... Nem vagyunk a zsinagógában: nekem ne énekeljen!

Misi fel volt háborodva, mert a Steiner kiejtésében semmi zsidós nem volt. Talán nem is tudott zsidóul. Kalocsai gyerek, tiszta alföldi magyar dialektusban szavalta Homéroszt. Mintha Arany János írta volna.

- Fussbaum úr... - rikkantott Koós.

Fussbaum felállott és álmos, nagy üveges szemeivel csodálkozva nézett körül, mintha ez nem is tartozna rá.

- Folytassa kérem.

Fussbaum felvette a könyvet s szórakozottan nézegette s olvasni kezdett.

- Nem azt, a könyvnélkülit. Hallani akarom a maga hibátlan és varázslatos zsidó, akarom mondani héber görögségét.

Fussbaum:

- Tanár úr kérem, ma a könyvnélküliben nem vagyok erős.

- Ma?... S mikor volt erős, kedves Fuss-Baum?... Fuss-Baum... Fuss-Baum?... Ez jó. Hogy ma nem elég erős... Istenem, milyen szerény... Csak ma... Tegnap véletlenül rettentő erős volt, olyan erős, mint egy bika... Csak úgy felöklelte Homéroszt a félvállára, mint egy búzás zsákot. Csak nekigyürkőzött és hopp... sőt hóórukk... Igen, kedves Fuss-Baum?... No, hogy is vagyunk evvel a Homérosszal?

- Bocsánat, tanár úr, a könyvnélkülit nem volt időm megtanulni.

- Nem volt ideje... Hát mit csinált kérem? Gyűjtött?... No, halljuk, mennyit gyűjtött?... Mi az eredmény... Ha megfelelő összeggel szolgál, talán elengedem a könyvnélkülit.

Misi szeretett volna felugrani és kirohanni. De ennek a tanárnak minden szabad volt. Fussbaum nem volt megsértve. Legalábbis nem mutatta.

- Kétszáz korona, tanár úr.

- Két... száz... korona?... Úgy... Ez az egész...

- És a mamám... már régen készült Raoul bátyám emlékére egy kisebb alapítványt tenni... És úgy döntött, hogy az Ifjúsági Segélyegyletre bízza ennek a kezelését és a kamatok odaítélését.

- S mennyi az?

- Háromszáz pengő.

- Úgy... És a pénz?... Hol a pénz?...

- A Nőegylet elnöksége még a mai nap folyamán tiszteleg az igazgató úr előtt, s az ő jelenlétében kívánja átadni az elnök úrnak.

Koós mint egy bika körülnézett s azt horkolta:

- Az elnök úrnak... Hát kérem szépen... tessék helyet foglalni... Parancsoljon uraságod... Semmi kérdeznivalóm nincs tovább... Kénytelen vagyok belátni, hogy aki ötszáz koronával járul hozzá a tanítási lehetőségekhez, annak jogai vannak... Joga van egy szót sem tudni... joga van a könyvnélkülit a saját szeszélyei szerint vagy megtanulni vagy elmellőzni... Hát akkor lássuk az elnök urat...

Misiben meghűlt a vér.

Hogy most rá kerüljön a sor... Hogy a tanár, aki a nagybátyjának esküdt ellensége volt, mert ő akart igazgató lenni s nem sikerült... hogy ez most ráborítsa rossz vicceinek szennyét?... Nem vette tudomásul, hogy az „elnök úr” neki szól, s ülve maradt.

- No... - hákogott a tanár. - Elnök úr...

Misi nem mozdult.

- Mi az, elnök úr?... Kicsit meg tetszett siketülni?... Fejébe szállt az elnökség?... Ja igaz: Parancsoljon elnök úr kísértalni a katedrára és helyet foglalni a tanári székekben, és én majd leülök a sarokban. Így gondolja?

S ott állott Misi előtt vérben forgó szemekkel.

Misi ugyanúgy, mereven nézett szembe vele.

- Mi lesz kérem, mi lesz?

Misi felállott. Halálsápadt volt, az ajka remegett.

- Hozzám szól a tanár úr?

- Igen, elnök úr, igen.

- Én görög órán nem vagyok elnök úr.

Ezzel leült.

Koóst majd megütötte a guta.

Nem szólt egy szót sem. Egy darabig állott, akkor felment a katedrára, leült s elővette a noteszét. Soká keresgélt benne, akkor azt mondta:

- Torony András.

Szegény Torony, mintha a villám csapott volna bele, s nem volt villámhárító, ami az isten-nyilat elvezesse boldogtalan feje felől. Felállott egész hosszúságában és kiment a fekete tábla elé.

Koós az egész órát vele ordította végig. Torony András a leggyengébbek közé tartozott. Szegény gyerek; hangtalanul tűri a tanár ordenáréságait.

Végül Koós megcsillapodott, és hozzáfogott a gyenge tanulót tanítani. Torony András a négy-évi görög órák alatt összesen nem tanult annyit, mint ezen az órán. Koós, aki kitűnő pedagógus volt, csak féktelen temperamentumán nem bírt uralkodni, oly szelíd, szorgalmas nyugalommal dolgozott most a Torony András tudományának gyarapításán, hogy Misi a végén megbékült vele, és semmi haragot vagy ellenszenvet nem érzett vele szemben az óra végén.

- Mindig így kellene dolgoznia - mondta magában -, hiszen ez egy kitűnő ember... Mi az oka, hogy ez állandóan ilyen vad és elviselhetetlen?...

Ez is iparosgyerek, s semmi modora nincs. Azért is nem választották meg igazgatónak, mert úri társaságban is minduntalan elragadja a szenvedélye, és oly paraszt lesz, mint egy csizmadia.

Misi arra is rájött, hogy a bátyja azért lehetett már három év előtt huszonnyolc éves korában igazgató, mert a grófi nevelőségben finom és választékos modorra tett szert... Tehát nemcsak a létrán jutott fel a legfelső fokra, hanem útközben megszerezte az ehhez a fokhoz tartozó társadalmi műveltséget is...

- Én ezt sohasem fogom megszerezni - gondolta komoran. - Nincs rá módom... Késő... Géza bátyám már harmadikos gimnazista korában földbirtokos családhoz került... én most először léptem be, mint nevelő, úri családhoz...

Elpirult: nagyon vadul és nyersen csinálta tegnap, mikor Irénkét megcsókolta... Egy Kiss Pali már régen megtette volna, de nem ilyen szilaj dühvel, hanem simán, lopva, csiklandósan és mulatságosan.

- Nem tudok más lenni, mint ami tudok...

Ebben a pillanatban a pedellus jelent meg.

- Nyilas Mihály úrfit hivatja az igazgató úr.

Misi felállott s nem indult. A tanárra nézett engedélyért. Koós rápillantott:

- Tessék.

- No. Úrfi! - mondta Koós, mikor Misi az ajtót éppen behúzta maga után, de még meg is hallhatta.

De senki se nevetett.

Misi meghajolt és elment. Igyekezett nem rohanni, bármennyire dobogott is a szíve és lüktetett a vére. Menés közben Kiss Palira nézett. Ez egész arcával integetett, hogy bátorság. Az arca nagy hódolatot árult el.

A küldöttség ott volt az igazgatói irodában.

Fussbaumnét ismerte, alacsony, széles, vörös arcú, s nagyon tipikusan boltos nő volt. Violaszín selyem uszályos ruhában volt, ami kicsit komikus volt az alakjához. Még két hölgy volt vele, ezeket nem ismerte. Egyik fekete, nagy orrú és méltóságos tartású nő, a másik egy különös szépség. Fiatal, lángvörös és oly fehér bőrű, hogy szinte érthetetlen.

Misi az átélt izgalmak miatt oly kihajszolt volt, hogy alig tudott figyelni a szónoklatokra.

Helyette a bátyja válaszolt. Ő csak átvette a pénzt, és meghajolt. A bátyja ha nem lett volna jelen, ő is tudott volna valamit mondani, szerencse, hogy jelen volt, s így nem mondhatta ki, hogy mennyire hálás ezért, ami történt, és boldog lenne, ha ennek következtében a felekezeti villongásnak vége szakad. „Egy hazában vagyunk, egy Istent imádunk, egy célért törekedünk az életben, mindnyájan magyarok vagyunk.” Ezt forgatta magában, s ez maradt kimondatlanul.

Mikor a hölgyek elmentek, az igazgató magában maradt az öccsével.

- Misikém... ezt azért oly jól megcsináltad, hogy gratulálok neked... Jutalmul a tiéd a szoba.

Misinek elfutotta a szemeit a könny. Ráborult a bátyja kezére, és megcsókolta.

Az igazgató felemelte, s megölelte, megcsókolta a homlokát...

- No fiam, fiam, Misikém - nehéz ebben az országban élni...

Misiből kitört a zokogás:

- Nagyon nehéz, Géza bátyám.

5

Csodálkozva látta, hogy a lapokban megszűntek a Dreyfus-közlemények, s a városban, úgy látszott, egészen eltűnt a keresztény-zsidó ellentét.

A két estély jövedelme valósággal kifizette a vihart.

Mindenki meg volt elégedve az eredménnyel. Az Ifjúsági Segélyegylet valósággal divatba jött, de Misi úgy gondolta, ennek az is az oka, hogy mindenkinek az volt az érzése, hogy a diákok annyi pénzt kaptak, hogy többet soha nem lesz senki köteles újabb pénzt áldozni erre a célra. A gimnázium rendbe jött. A tanulók többet ne panaszkodjanak.

November második vasárnapján volt a gyűlés. Délután három órakor.

Mikor a tanár belépett, Misi nem volt a katedrán, mert beszélgetett a fiúkkal. Keresztes kitűnő tisztviselő volt. Született szorgalom és ambíció s engedelmesség. Misi sohasem tudta meg, miért volt olyan lelkesedés mellette, mikor a választás volt. Keresztes oly szerény volt, s annyira nem volt benne semmi különcködési vágy, hogy nem kellett attól félni, hogy a maga útján akar járni. Ő, ha tavaly megválasztották volna, ebből bizonyosan már akkor tőkét csinál és folyton szembeszáll a tavalyi vezetőséggel.

Csapodi bejött, és minden incidens nélkül ment a helyére, a fekete tábla, előtt kitett karosszékhez.

Misi felment az elnöki székbe s rövid, de hatásos beszédben közölte a gyűléssel a legújabb eseményeket.

Legnagyobb örömmel azt jelentette, hogy a gimnáziumnak kivétel nélkül minden tagja belépett az Egyesületbe. Ezt az ifjúság szolidaritásának tulajdonította, jóakarattal, s lelkes szavakban köszöntötte azt az ifjúságot, mely ennyire megértette az idők szavát, és erejével s filléreivel hozzájárul a nagy eszme szolgálatához.

De erről megvolt a külön véleménye. Azok a fiúk, akik kezdetben nem akartak beiratkozni, most versenyeztek, hogy bejuthassanak, mert biztosítva látták a segélyeket. Sőt azt hitték, a hatszáz koronát mingyárt szét is fogják osztani.

Szép szavakat mondott arról, hogy a város társadalma minden eltérés és különbség nélkül a legnagyobb lelkesedéssel jött a segélyegylet istápolására. Öröm és hálaérzet tölti el a szívünket, hogy a társadalom kiváló és nemes tagjai egyöntetűen méltónak tartják a Segélyegyletet arra, hogy az ő közvetítésével...

Valójában azonban más felfogása volt a dologról s most, mikor felolvasta beszédét, bent érezte a hazugságot. Hazudott a társadalom, és mikor ő a társadalmat magasztalja, hazudik.

Sokat tűnődött ugyan a Kiss Pali-féle száz korona eredetén. Szégyenletesnek és megalázónak tartotta, hogy a helybeli társadalom egy fillérrel sem járult hozzá az adományhoz. „Mevágták a vendéget” - így jellemezte magában a dolgot. És még az adományozótól azt is elvették, hogy

a neve belekerülhessen a nyilvánosságba. Még annyi haszna sem lehetett bőkezű adományából, hogy a helybeli lap köszönetet mondjon neki.

Micsoda társadalom ez?... Kikérdezte Géza bátyját, hogy mibe kerülhetett ott hatvan ember ellátása és a legszerényebben számítva is, száz koronára becsülték az elfogyott ételeket és italokat. Nem is szólva arról, hogy a fél éjszakát átkártyázták az urak és néhány úrasszony, s a kártyán a legszerényebb számítással is megfordult legalább ezer korona.

Misi teljesen el volt keseredve.

Neki ehhez semmi köze, hogy az emberek mit csinálnak a pénzüikkel. De honnan van az a borzadály mindenkiben, ha jótékony célra kell adakozni?... Úgy fogta fel a dolgot, hogy ez valósággal átok az emberiségen, ha ez általában így van. Hiszen az ő elképzelése szerint a társadalomnak úgy kellene tekinteni magát, mint valami szövetkezetet: az emberek arra szövetkeznek, hogy valamennyi ember jól és boldogan élhessen. Akkor nem lenne a föld siralomvölgye. Akkor a boldogság hazája lenne.

De az emberek nem így gondolkoznak. Az ember, ha meg tud fogni egy marék pénzt, akár-hogy szerezte is, azt a magáénak tekinti, s saját magától nem sajnálja, ellenben kétségbeesik, ha osztozni kell felebarátjának a bajában.

A „létra” sohasem ment ki a fejéből. Az emberiség egymás fölötti sikokban helyezkedik el, és a felső réteg világért sem akar egyetlen tagot sem bebocsátani a maga szintjére az alatta levő fokokból.

Igazán még jó, hogy ez az egy és biztos lehetőség megvan, hogy az iskolák útján a keveredés megtörténhetik. De itt is azt látta, hogy a mélyebb néprétegekből alig szivárog fel valaki az iskolák útján. Szegény ember gyermeke nem képes tanulni, mert az iskola drága. Így inkább csak arról van szó, hogy a középfokok küldik a létra segítségével feljebb a gyermekeiket.

Ennek azonban ellene szegül az érettek, a pozícióban levők egész egyetemessége. Nem könnyű az iskoláknak megfelelő állást kapni, hiába végezte el valaki az iskolákat. Nem oly biztos azért, hogy aki a létrán felmászik, biztosan belekerül abba a síkba, ahova már lehet és engedélye van, hogy bejusson.

De annál jobban meg kell becsülni azt a lehetőséget és azokat a fiúkat, akik elindultak az úton, fel kell segíteni, ha maguk és szüleik erejéből nem képesek tovább jutni.

Ő magát ezen a helyen, a tanári katedrán e pillanatban a Sors kiküldöttjének tekintette. Mikor az adományok kérdését letárgyalta, rátért a segélyezések ügyére.

Bejelentette, hogy szobát kapott a Segélyegylet az intézetben, s ebben a szobában hetenként kétszer hivatalos órákat fog tartani, hogy a rászorulóknak a szükséges tanszert kioszthassa.

Csapodi tanár úrra nem lehetett ráismerni. Valósággal meg volt hatva. Még a szemét is törülgette, nemcsak a szemüvegét.

- Édes jó gyermekeim - mondta megindult szónoklatában -, ezt ne felejtsetek el, míg éltek. Azt merném mondani, hogy ez világhistóriai tény, ami ebben a városban most történt. Mert erre még nem volt példa. Hogy a város egész közönsége szívébe fogadta az ifjúságot, és mintegy isteni sugallatra oly határtalan lelkesedés töltötte el a szíveket és elméket, hogy kicsinyek és nagyok, szegények és gazdagok, mondhatnám a város egész társadalma szent célul tűzte ki, hogy a szegény gimnáziumi ifjúságnak segítségére siessen, ebben a mai roppant nehéz gazdasági életben... A ti elmétek még nem képes felfogni ezeknek az eseményeknek jelentőségét. Ahhoz kint kell lenni a viharzó életben, hogy valaki meg tudja érteni, mi az? Hatszáz korona, gyermekeim, és milyen hatszáz korona!... Nem valami aranyásás céljaira gyűlt össze ez a

hatszáz korona, hogy ezzel gyors jutalmat vegyenek az adakozók... hanem egy magasztos aranyásás céljaira, melynek jutalma a magyar ifjúság jövőjében kamatoztatja bőven a maga gyümölcsét... Isten kezére kell mutatnom, mikor itt most benneteket felvilágosítalak e tény nagy jelentőségéről. Csak Isten ujja intézhette ezt ily bölcsen... Igen, gyermekeim... A mai romlott és megfertőzött, mindenféle téveszmékkel beszennyezett életben már az ifjúság lelkét is megkönyékezik átkos könyveikkel... s a törvény túri... amely könyvek eltérítik az emberek figyelmét isten páratlan bölcsességéről és jóságáról... Pedig íme, most is ki nyitotta meg az emberek szívét, ha nem Isten? Ki adott erőt a lelkeknek, hogy e nemes tettet cselekedjék, ha nem Isten?... Legyetek azért jók és szorgalmasak és engedelmesek, hogy méltóak legyetek Isten jóságára és könyörületére...

Misi összevont szemöldökkel hallgatta.

Lehet, hogy Isten tette, hiszen végeredményben mindent Isten tesz... De most az Isten óáltala cselekedett... Neki juttatta az eszébe, hogy társadalmi úton kellene gyűjtést rendezni és...

Most arról beszélt Csapodi:

- És Isten után a bölcs tanári kar, a ti jóakarató barátaitok.

Igen, gondolta Misi, még Géza bátyám is a legszigorúbban megtiltotta, hogy rá is gondoljak ilyen társadalmi gyűjtésre. Képzelem, Csapodi tanár úr mit szólott volna, ha az alakuló gyűlésen szóba hozom... Kézzel-lábbal tiltakozott volna ellene, hogy a diákoknak nem szabad a társadalom terhére lenni... Most már könnyű beszélni: itt a pénz.

Az nem érdekelte, hogy Csapodi tanár úr véget nem érő beszédében még mindig nem jutott el odáig, hogy órála szóljon. Nem is kívánta, nem is szerette volna. Sőt félt, hogy ebben az ízetlen modorban még meg találja dicsérni, s ezzel elveszi a belső önérzetét.

Mikor a tanár befejezte a beszédét, újra lelkükre kötve, hogy:

- Legyenek azért szorgalmasak, kérem, mert egy középiskolai növendéknek az az egyetlen kötelessége, a szorgalom, az iskolai feladatoknak határtalan buzgalommal való elvégzése és... stb.

Szóval mikor jónak látta már abbahagyni a szavak üres áradoztatását s leült, akkor a fiúk hallgattak.

Nem volt Gondos Márk, aki elkiáltta magát, hogy: Éljen Nyilas...

Fussbaum Náci dehogyis mert kiabálni. Eszébe sem jutott ilyen illetlen cselekedet, inkább valószínűleg ette a fene, hogy a tanár úr egy szót sem vesztegetett arra, hogy a hatszáz pengőből ötszáz zsidó pénz s pláne háromszáz az ő anyjának keserves keresetéből való, s a többit is az ő anyja szedte össze, nem kis terrorral. Mert a zsidók sem szívesen rakták össze a kétszáz pengőt „a mai végtelenül nehéz gazdasági körülmények” között...

- Hátra van - mondta ő -, hogy megbeszéljük a segélyegyleti kiosztásnak a módjait. Tudjuk, hogy a hatszáz koronából fele, vagyis háromszáz tőkésítendő, s annak kamataiból minden évben a legszorgalmasabb és nagyon szegény diáktársunknak kell juttatni segélyt, az alapítólevél értelmében „valláskülönbség nélkül”. Mindig november 7-én, a Fussbaum Raoul halálának évfordulóján.

- Igen, és ez így is lesz - mondta Csapodi tanár úr és Fussbaum Náci felé fordult: - Üdvözltem a kedves mamájának, kérem.

Fussbaum Náci kicsit felállott, elegánsan előre hajolva, csak jelezte a felállást.

- A másik háromszáz korona azonban a mi rendelkezésünkre áll. Tekintve, hogy a tagsági díjak is csak felerészben tőkésítendőek, onnan is rendelkezésre áll több mint száz korona. Kérem a pénztárnok urat, tegye meg indítványát.

Keresztes, kezében a Misi írásával, felállott, s felolvasta „indítványát”.

Ajánlotta, hogy elsősorban azoknak a fiúknak, akik tandíjukat nem tudják fizetni, adjanak tandíjsegélyt.

- Nagyon helyes - szólt bele Csapodi -, mert ezzel magán az intézeten is segít az Egyesület. Ugyanis minden évben többen akadnak, akik tandíjhátralék miatt nem vizsgázhatnak s ezzel a gimnázium is kárt szenved, mert ingyen dolgoznak a tanárok, s a szegény fiúk nemcsak a maguk idejét vesztik el, hanem mondhatnám, megkárosítják az intézetet és a tanári kart.

Keresztes folytatta:

- Másodszor, azoknak a gimnáziumi tanulóknak, akiknek még most sincs meg minden könyvük, a szükséges könyveket beszerzi s átadja az egyesület. Ez a könyvbeszerzés a legfontosabb tétel, mert így a jövőre gyűjtünk tőkét.

Csapodi, csodára, nem szólt bele.

- Harmadszor, azoknak a szegény tanulóknak, akiknek megerőltetésükbe kerül, hogy az írószereket, füzeteket, tollat, téntát, ceruzát és rajzszereket beszerezzék, az Egyesület fogja ingyen adni. E célból az Igazgató úr rendelkezésünkre bocsátotta a portán levő szobát, ahol hetenkénti írószerkiosztás lesz.

Csapodi elkezdett köhögni, ami azt jelentette, hogy beszélni akar:

- Hát ez nem mehet, véleményem szerint, olyan egyszerűen. A nagyközönség nem azért bízta ránk a pénzét, hogy esetleg elherdáljuk. Mindenesetre ki kell küldeni egy bizottságot...

Keresztes:

- Bocsánat, tanár úr, éppen azt akarom felolvasni, mi erre a... az indítvány.

- Ja? Tessék. Tessék, csak tessék. Meg fogjuk látni.

Keresztes olvasta:

- Ezeknek a dolgoknak elintézésére, részben az adatok összegyűjtésére, részben a kis adományok kiosztására szükséges, hogy egy háromtagú bizottságot küldjön ki az Ifjúsági Segélyegyesület a maga kebeléből, s ennek a külön segélybizottságnak elnöke az ifjúsági elnök, tagja a főtitkár és a pénztárnok.

- Úgy - mondta Csapodi. - Úgy. Nna jó.

Misi fellélegzett. Félt, hogy magának akarja megkaparintani az egészet. A múlt évben meg is tette volna. Most azt mondja: „nna jó”.

Nevetett befelé. De hangosan azt mondta:

- Felteszem a kérdést: Az Ifjúsági Segélyegylet hozzájárul a külön segélybizottsághoz?

Általános kiáltás, hogy:

- Igen, igen. Éljen.

Egy hang azt kiáltotta:

- Éljen Nyilas Mihály.

Csak ki kellett valakinek mondani, valami lelkes tüntetés tört ki. Mindnyájan elkezdtek tombolni és ordítani, hogy:

- Éljen Nyilas. Éljen Nyilas Mihály.

Misi most már nevetett. Boldog volt, de nem állott fel, csak meghajtotta a fejét. Csendet intett:

- És most azt kérdem, a segélyezésnek ezt a három módját elfogadja-e az Ifjúsági Segélyegylet?

- Jól van, rendben van, éljen - kiabáltak.

- Abban az esetben a mai gyűlés tárgysorozata kimerülván, a gyűlést bezárom.

Ez oly gyorsan történt, hogy Csapodi nem volt képes beleszólni, csak akkor kezdett tátogni, mikor Misi már le is lépett a pódiumról.

Akkor aztán hevesen kezdett beszélni a nyüzsgő, felálló tömegnek:

- Kérem, azt hiszem, ez egy elhamarkodott bezárás volt. Mégis jobban meg kell az ilyet gondolni. Szólásra kellett volna felhívni a tagokat. Hátha valakinek lett volna hozzászólása? Nem is törvényes a dolog, nem volt szó a jegyzőkönyv hitelesítéséről. Azt mindig külön ki kell jelenteni, kik fogják hitelesíteni a jegyzőkönyvet.

- Erről intézkedett az alakuló közgyűlés, mely állandó hitelesítőket küldött ki - kiáltotta Misi.

- Nohát ez zsarnokság - nevetett és lármázott Csapodi. - Ez valósággal tirannizmus. Kedves Misikém, maga egy talpraesett gyerek, de megjegyzem magamnak, hogy óriási hajlama van a diktátorságra.

De legyintett, és a fiúk nagy nevetése közben kiment a teremből.

- No ezt okosan csinálta - mondta Pétery, s odajött Misihez. - Bakaj, a hatodikos, a Csapodi kedvence, ellenindítványt akart tenni.

- Azt úgysem lehet. Ha valaki indítványt akar tenni, azt a gyűlés előtt három nappal be kell jelenteni az ifjúsági elnöknek.

Pétery nagyot nevetett:

- Á, persze, azért van kiküldve a tanár-elnök, hogy az ő engedélyével akárki akármit indítványozhat.

- Rendben van, de én akkor levonom a konzekvenciákat.

Nyilast körülvették, ünnepelték. Még soha diákot ebben az iskolában így nem ünnepeltek. Meg volt hatva, mert ha a választógyűlésen nem is volt ilyen ünneplése, annál jobb, hogy a munka során következett el.

Csak így tovább, akkor nincs semmi baj.

Ezzel a fiúk szétoszlottak. A tisztviselők még együtt maradtak, mert egyet-mást meg kellett beszélni.

Misi kiadta az utasítást, hogy a bizottsági tagok gyűjtsék össze a kérelmezőket, és írják össze a kívánságokat. Ezt Keresztes vállalta magára, hogy az összes osztályokban el fogja intézni. Keresztes visszaadta az elnök írását, amit felolvasott. Misi ezt átadta Jákóbnak, hogy vezesse be a jegyzőkönyvbe.

Látta, hogy Jákób gúnyosan nézi a papírt.

Ezért nem állott fel, mikor a tisztviselők is indultak. Ülve maradt, hogy Jákób is ottmaradjon.

- Láttam, hogy gúnyosan nézted ezt a papírt - mondta neki csöndesen, de sértődötten.

Jákób a nadrágzsebébe süllyesztette ökleit, s előreterpeszkedve, gúnyosan mondta:

- Affektálás.

- Mi az az affektálás? Mért affektálás?

- Leplezett diktatúra... Szeretem, mikor a diktátor az alkotmányosság látszatát úgy akarja elérni, hogy nem maga mondja ki a bírói ítéletet az ellenségeire, hanem a törvényes bíróságokkal mondatja ki... De a bíróság, a független bíróság próbáljon valami más ítéletet hozni, mint amit parancsba kapott, akkor nyugdíjba megy.

Misi hallgatott.

- Igen... Nem akarok mindenben első személyben elől állani. Utálatosnak tartom, ha valaki mindent maga csinál. Hát legalább szétosztom a fiúk között a feladatokat.

Jákób még gúnyosabban nevetett.

- Szóval beismered a zsarnokságot.

- Nem ismerem, mert csak jót akarok.

- Míg lehet. Ha szükség lenne rá, akkor erőszakot is alkalmaznál.

- Mire itt erőszak?

- Voltaképpen itt is erőszak van... Mit szólottál volna, ha például Keresztes a saját fejétől tett volna indítványt?

- Ha ugyanezt indítványozta volna, akkor örültem volna neki.

- Ugyanezt. Ugyanezt nem indítványozhatja más. Éppen ez az, ragaszkodsz ahhoz, hogy mindenki csak úgy gondolkodjék, ahogy te. Ez a tirannizmus lényege... A tirannusok legnagyobbbrészt jót akarnak. Csak akkor fájult el a dolog, mikor az emberek észbe kaptak, hogy itt senki sem akart mást, csak amit a tirann akar. Akkor aztán a tirann megeresztette a hóhért, s lecsapatta a lázongók fejét, akik nem úgy akarták a jót, ahogy ők.

- Ezt akarom megakadályozni azzal, hogy nem hívom ki magam ellen az ellenszenvet.

- Ez csak idő kérdése, hogy mikor jönnek rá a fiúk, hogy itt zsarnokság alatt vannak. Nem olyan nehéz elképzelni, hogy valaki kitalálja és a többit felvilágosítja.

- Szóval te vagy az, aki ellenem intrikálsz?

- No tessék. Itt van, kibújt a szeg a zsákból. Máris megjelent a zsarnok dühe.

- Én nem vagyok dühös... Én ezt az egészet azért csinálom így, mert engem sért, hogy senkinek semmi ideája nincs. Én úgy szeretném elképzelni a társadalmat, hogy mindenki a köz javáért dolgozik. Hozzá akarom szoktatni a fiúkat, hogy mindenkinek legyen beleszólása.

- Azért nem adtál engedélyt a hozzászólásra. Bezártad a gyűlést, mielőtt valaki megmondta volna, hogy mit gondol a pénzek szétosztása felől. Tudtad, hogy lenne ellenindítvány?

- Nem tudtam. Én csak azt akartam megakadályozni, hogy Csapodi még egy prédikációt tartson Istenről és az emberszeretetről.

- Szóval úgy tüntetted fel magadat, hogy te felfelé éreztetted a zsarnokságot.

Misi elgondolkozott:

- Én nem akartam feltüntetni magamat sehogy. De ebben igazad van. Engem rettenetesen elkésérít, hogy a felül álló hatalmasok meg akarják akadályozni, hogy az alattuk levők éljenek és cselekedjenek. Egyáltalán a legnagyobb mértékben ellensége vagyok annak, hogy az embereket az orruknál fogva vezessék.

- Akkor nem vagy alkotmányos ember. Az alkotmány feltételezi, hogy vannak vezetők és vannak vezetettek, de alkalmat ad az alkotmányozott rétegnek, hogy neki is legyen beleszólása a dolgokba.

- Csak nem az történik az életben, hanem az, hogy a tömeggel valamit csinálnak. És akik az élen vannak, azok a saját hasznukra gondolnak, és nem a tömegre.

- A tömeg buta. Ahogy az emberek összegyűlnek, megszűnnek gondolkodni. Gyerekek lesznek, s úgy kell velük bánni, mint a gyerekekkel. Éppen azért sokkal tisztességesebbnek tekintem, hogy a zsarnok nem visel álarcot. Úgyis ő is csak azt csinálja, amit a többi. Tessék hát vállalni érte a felelősséget. Így elbújsz a felelősség alól, mert olyan gyáva és alázatos kutyákkal dolgozol, akik a te szavaidat ugatják. Próbálj egyszer olyat mondani velük, amiből baj lesz, vállalja-e valaki a felelősséget? Abban a percben ki fogja kürtölni, hogy te adtad a kezébe a papírt, s ő csak felolvasta, amit a teljhatalmú diktátor parancsolt.

Misi csalódottan és kedvetlenül látta be, hogy Jákóbnak igaza van.

- Mit lehet akkor az emberiséggel csinálni?

- Semmit. Nem kell avval semmit sem csinálni... Megvan a társadalmi rend, megy minden a maga útján.

- De én nem vagyok megelégedve ezzel a társadalommal, és még kevésbé vagyok megelégedve az állammal.

- Az a te bajod, nem a társadalomé!... az már évezredek óta hozzá van szokva, hogy ez a rend.

- Mert nem érti a helyzetét, és nem tudja, hogy másképp is lehetne.

- Szóval te be tudnád rendezni a társadalmat egészen újonnan.

- Nem tudnám... Ma még semmi esetre sem tudnám... Lehet, hogy lesz idő, mikor erre is éppen úgy lesznek gondolataim, ahogy ma vannak a Segélyegyletre.

Jákób hallgatott. Az is szokatlan, hogy nem szól ellent. De meglepte a barátja nagy önérzete, s el kellett ismernie magában, hogy csakugyan vannak érdemei.

- Én sohasem foglalkoztam ilyen gondolatokkal - mondta Misi -, csak egy hónapja, hogy az Egyesületen dolgoznom kell, de azóta úgy kinyílt előttem a társadalom, mint egy könyv. Már egészen jól el tudok tájékozódni a fejezetek között. Meg tudnám írni a tartalomjegyzékét.

- S mi van ebben a könyvben?

- Még nem tudom elég jól olvasni, és azt hiszem, ahhoz nagyon sokat kell még tanulni, hogy egészen megértsem... Ezt éppen úgy meg kell tanulni minden részletében, mint akármilyen tudományt. Most még csak vázlatosan beszélhetnék róla...

- És érdekes?

- Nagyon érdekes és félelmes... A villamosság kérdése is érdekes a fizikában, de rám az is félelmes hatást tesz, mert a villám éppolyan félelmes volt, míg meg nem ismertük a lényegét, mint a magasfeszültségű áram. Az is félelmes, ha avatatlan kezelők nyúlnak hozzá... Én még csak arról tudnék valamit beszélni, hogy az, ami van, csodálatosan rossz. Nézd, én figyelem a fiúkat. Az életüket, a szüleikről amit megtudhatok... Én már látom, hogy a társadalom beren-

dezése véletlenül jött létre, s éppen azért nagyon rendetlen, de van benne logika... Ugyan csak annyit tudunk, hogy vannak gazdagok és vannak szegények. A papok is folyton azt prédikálják, hogy vannak gazdagok és szegények, már a Krisztus idejében is voltak... Én előttem az a szó, hogy gazdagok, már számos síkra tagolódott... Van a király. Az ő kezében van a központi főhatalom. Az övé a hadsereg, amivel bármely percben féken tarthatja az egész országot. Ő hívja össze az országgyűlést és ő oszlathatja fel. Ha az országgyűlés nem az ő érdekeit védi, akkor megsemmisítheti a határozatait...

- Nos.

- Utána következik a főnemesség, a mágnásréteg... Ezeknek a kezében van az ország földjének túlnyomó része. Ezek a királlyal érintkeznek, és ezért csak azt teszik, ami a királynak jó...

- Azután.

- Azután következik egyfelől a dzsentrí. A nagyobb földbirtokosok és kisebbek rétege, amely úgy akarna élni, ha tudna, ahogy a főnemesség.

- Értem.

- Ez a három a szentháromság, az ő kezükben van minden hatalom, ők az uralkodó réteg, öbelőlük kerülnek ki az összes főtisztségek a parlamentben, a vármegyén, a bíróságoknál és mindenütt, ahol döntenek.

- Igen.

- És ezek együtt vannak, összetartanak és egy táborba tartoznak. Nekem úgy tűnik fel, hogy ez egy vár az ország belsejében. Ide bejutni lehetetlen vagy majdnem lehetetlen. Ezt a várat sokáig, egészen a modern pedagógia koráig megmászni, megostromolni lehetetlen volt.

- Pedagógia?

- Igen: az iskola létrája.

S elmondta, amit Balabástól, a fináncról tanult.

- Ezen a létrán az újabb időben egyre szorgalmasabban kapaszkodnak felfelé a várakon kívül eső rétegek gyermekei. Aki elér egy létrafokot, közelebb jut a vár kőfalának magaslatához. Aki minden fokot megmászott, úgy huszonöt éves korában jogosultságot szerzett, hogy belépjen a várnak a kapujába. De ez még nem biztosítja arról, hogy be is jusson. Mindenesetre megadja a lehetőséget, és ez a legnagyobb vívmány, amit a modern kor szelleme el tudott érni... Hiába nézelődöm, más ostromlást nem látok... Én tehát a legnagyobb mértékben az iskola mellett állok és roppant hasznosnak találom, hogy az emberiség ezt az ártatlannak látszó utat ki tudta magának harcolni.

- Akkor ez nagyszerű.

- Nem elég nagyszerű. Most még az volna hátra, hogy akik az iskolákat elvégezték, csakugyan hozzá is juthassanak a kormányzáshoz. Ezt azonban nem látom biztosítottnak. Az iskolai bizonyítványba minden év végén csak azt írják be, hogy: „felsőbb osztályba léphet”. Azt nem írják, hogy köteles belépni, sem azt, hogy aki annyit már elért, ha a szüleinek, nincs tovább anyagi ereje, akkor valami hatalom gondoskodik róluk, hogy feltétlenül be is lépjenek... Úgy gondolom, így van a diplomával is... Aki a diplomát megszerezte, az képesítve van, hogy az életben a megfelelő rangú hivatalt vagy hivatást teljesíthesse. De hol van az a hivatal és az a hivatás, mit meg is tudnak kapni?... Itt jön megint a társadalom rétegződése. Egész biztos, hogy Pétery előtt és Kiss Pál előtt azonnal megnyílik a minisztérium ajtaja vagy az a hivatal,

amit kiszemelnek maguknak. De ha Torony András valami csoda folytán eléri a diplomát, semmi reménye nem lehet arra, hogy bejusson a minisztériumba.

- Nemcsak a minisztérium van a világon.

- Nem... És itt az érdekes dolog... Erről már Géza bátyámmal is sokat beszéltem... A kormányzó hatalom mellett más hatalmak is megjelentek. Az iparban, a kereskedelemben óriási hatalmasságok tűntek fel. Iparmágnások és bankarisztokrácia. Ezek konkurrenciát csinálnak bizonyos fokig a hivatali hatalomnak... De a hivatali szerkezet el tudja látni saját magát emberekkel a maga régi rétegeiből - ezek a civilhatalmak rá vannak szorulva olyan munkaerőkre, akiket a tömegből kell szedniök... Torony András tehát bejuthat egy iparvállalathoz vagy egy bankhoz vagy a nagykereskedelem valamelyik fiókjába. Mindenesetre nagyon érdekes, hogy a falusi csendőrtől a miniszterig mennyi végtelen sokféle fokozata van a hivatalnoknak. Éppen így a másik oldalon is, az ügynöktől a bank vezérigazgatójáig számtalan sarzsi van...

- Akkor jó.

- Hiszen csak tudnám, hogy jött ez létre, s mi lesz ennek a vége... Nekem már úgy látszik, az egész ország s így az egész emberi társadalom úgy elhivatalnokoskodik, hogy a végén már senki sem dolgozik, csak szervez. Nem tudom, hány száz gimnázium s egyéb középiskola van az országban, de biztos, hogy évente sok-sok ezer képesített fiút bocsátanak ki. Ezek aztán valahogy befűrik magukat azon a fokon, ameddig az iskolával eljutottak, abba a szintbe, ahova felmásztak.

Elhallgatott. Aztán:

- Hát ennyi az, amit ma látok. Nem látom, hogy indult meg ez és hova megy?

- Nem tudod? Hát én megmondom neked... Az anarchiába.

Misi ijedten nézett rá:

- Mi az az anarchia?

Jákób:

- Az anarchizmus azt jelenti: uralomnélküliség.

- Ez nagyszerű. Én is effélét gondoltam.

- Az ideális anarchizmuson egy olyan társadalmi rendet kell érteni, amely minden külső hatalom és erőszak nélkül, tisztán az emberek szabad együttélésén alapul.

- Ez lehetséges?

- Várj. A mai, erőszakon épült uralmi rendszer a magántulajdon, a jog és az állam kényszerintézményein áll: ezzel szemben az anarchikus társadalmat az ember természetében lévő szolidaritás, az egyenlőség, az önkéntes együttműködés és így az igazi szabadság adja.

Soká hallgattak. Misi megdöbbenve mondta:

- Honnan tudod? Én erről még nem olvastam semmit.

Jákób nevetett:

- Nem elég, hogy az ember gondolkodik, már ezeket a dolgokat mások is végiggondolták, és amin mi törjük a fejünket, annak esetleg már régen neve van a tudományban.

- Szóval ez már tudomány... És végrehajtható?

- Azt nem tudom. Két ellenérv van ellene. Egyik az, hogy az anarchia zűrzavart teremt, az anarchisták, a királygyilkosok, a bombavető, és általános felfordulást és káoszt akarnak teremteni a mai szép rend helyett... A másik pedig az, hogy az anarchia évezredekkel veti vissza a társadalmat, mert az ember sokkal gyarlóbb, mint hogy az ideált meg tudná érteni.
- Ez lehet, de ennek az az oka, hogy nagyon rosszul nevelnek bennünket.
- Én magam is azt hiszem - mondta Jákób -, hogy ha most egyszerre kikiáltanák az anarchiát, s feloszláták a katonaságot és a csendőrséget, abból nagy felfordulás lenne.
- Na igen, mert ma úgy van berendezve az élet, hogy keveseknek a kezében van minden és sokaknak, semmijük sincs... Tehát alsóbb rétegek egyszerre meg akarnák kapni mindazt, ami ma a felsőbbeknél van.
- Ma még néhány rajongón kívül mindenki meg van győződve, hogy a béke, a rend és a műveltség fenntartása céljából feltétlen szükség van egy felsőbb hatalomra és a jogszabályokra és a fegyveres közegekre, akik ezeket a jogszabályokat megvédik.
- Igen - lobban fel Misi -, mert mit kell védeni?... azt kell megvédeni, hogy akik a legfelsőbb hatalom birtokában vannak, biztosan és vidáman élvezhessék a véletlenül kezükbe került jó életet... De hisz az emberiségnek nem arra van szüksége, hogy néhány család nagyszerűen éljen, hanem arra, hogy minden ember elérje az emberi életet...
- Igen, hisz erről vitatkozunk. Én nem mondom, hogy az anarchizmus pártján vagyok. Csak éppen megmagyaráztam, mert azt mondd, nem tudod, mi az... Én nem vagyok a mai társadalmi rend pártján sem. Igazságtalannak tartom, de ha nem lehet ellene tenni...
- Eljön az idő, mikor lehet.
- Azt már nem várom meg. Ahhoz még nehéz századok kellene. Addig még sok háború lesz. Sok ember vére locsolja a földanya testét.
- Nézd, Jákób, én nem akarom ezt a mai feudális rendszert és nem akarok anarchiát sem. Én csak egyet szeretnék: azt, hogy az emberek tanuljanak... De ne csak azért tanuljanak, hogy a Balabás létráján felmásszanak a pozíciókba, hanem azért, mert ez az egyetlen út, hogy az ember saját magát megtalálja... Olvastam a napokban egy cikket, hogy Magyarországon, ma a század utolsó évében, 1899-ben az ország lakosságának egyharmada analfabéta... Hát nem rettenetes? Hogy annyi millió ember a nevét sem tudja leírni... Hát hogy tud nyugodtan aludni egy főúr, mikor a birtokain analfabéta cselédség lakik?... És egyáltalán, hogy nyugodhatik meg valaki ebben az országban, míg a néptömeg analfabéta sötétségben, babonában és éhségben él?
- No ne aggódj rajtuk, egészen jól alusznak. Inkább azt hiszik, akkor lesz vége az ő szép életüknek, ha felszabadul a sötétségből a nép...
- Rettenetes, rettenetes... Ezeknek az elvakultsága éppen olyan babona, mint a szegény parasztoknak a kísértet és a varázslás.
- Én azt hiszem, az emberiség még nagyon a kezdetén van a civilizációnak.
- Nagyon a kezdetén. A legkezdetén.
- Amiről mi itt ketten beszéltünk, kell annak egy évezred is, míg átmegy a köztudatba. Hát nem fölösleges akkor evvel ölni magunkat?
- El kell kezdeni... Valakinek el kell kezdeni...

- Kezdd el, ha jólesik... Én nem kérek belőle... De úgy látom, te sem azt kezdted, amit beszélünk, hanem hajlandó lennél a kezvedbe venni az Isten szerepét és újra teremteni a világot a magad képére és hasonlatosságára.

- Mért mondod, Jákób?

- Látom, hogy ezt akarod megcsinálni a Segélyegyletben, de nem tudod más útját, csak azt, hogy fellépsz, mint egy diktátor, és azt hiszed, ha kiosztod a szerepeket, akkor már meg van mentve az emberiség... Barátom, az csak véletlen adomány, hogy neked egy-két jó gondolat eszedbe jut: ha neked van gondolatod, ez a hülye Keresztes még attól nem lesz bölcs. Ez csak egy szajkó, de neked jó, mert vakon csinálja, amit akarsz... Messze van az, és az a baj, hogy nem is fogja az emberiség elérni soha, hogy az ivadékok különbek legyenek az apáiknál.

- Hogy az ivadékok különb lelkiségűek legyenek az apáiknál, ezt jó neveléssel el lehetne érni.

- De azt nem, hogy tehetségesebbek legyenek.

Ezzel Jákób felállott:

- No szervusz, nekem el kell menni... Kádár tanítóékhoz megyek. Van ott egy kislány. Ezzel mindent megmondtam.

Misi lehajtotta a fejét. Az iratokat összeszedte, magával vitte.

Nagyon le volt hangolva.

Az emberiség jövője meggyötörte.

6

Most hova menjen? Mindenki elment a vasárnap délutánt örülni, s ő egyedül maradt az utcán.

Nézte a házakat. Itt a kollégiummal szemben terjedelmes nagyságú épületek voltak. Mind földszintes ugyan, de egy családnak nagyon is nagyoknak látszottak. Mind olyan önző, hasas ház. Úgy tűnt fel neki, mintha öreg komondorok lennének, s valamennyi mérgesen vicsorog, hogy valaki be ne lépjen belé.

A boltok be vannak zárva, a vasajtók még nagy keresztvasakkal is megerősítve, hogy valaki be ne törjön. Az ablakokon vasrácsok. Még a legkisebb nyílás is vasablakkal lezárva. A kerítések három méter magas deszkaépítmények, s a kapuk ugyanoly magasak, hogy még szekérről se lásson be senki az udvarokra.

Mitől félnek így az emberek?

Csak az embertől.

A Fussbaum-házban nagy tüköruveg ablakok vannak és valamennyi ablaka világos. Itt most vendégek vannak. Náci bizonyára referál a gyűlésről. Vígán vannak. Az öreg Fussbaumné - néni? - boldog. Megörökítette Raoul fia emlékét. Nagyszerű síremléket állított a diákság előtt. Háromszáz korona, melynek kamatait felekezeti különbség nélkül kell kiadni. Ő mindenesetre vigyázni fog, hogy csak zsidó fiúk kapjanak az első évben. Van elég szegény zsidó. Éppen olyan sok, mint keresztény.

Tovább ment a piac felé.

A sarkon a rektor háza. Alacsony, öreg épület. Nem lakik benne senki, csak az öreg nyugdíjas rektor meg a felesége. Ketten a hosszú sarokházban. Van benne vagy húsz helyiség. Bizonyosan az utcai két szobában laknak, a többi üres. Ennek a háznak boltíves, nagy tölgyfakapuja van, óriási kilincsek, régi kovácsolás. Mért nem hív meg az öreg rektor néhány családot. Gyerekes családokat, hogy élénkség legyen az udvarban?

Utána nagy, magas, zöldre meszelt földszintes ház. A református lelkész és a hivatal. Milyen jó egy papnak, aki ebbe a városba tud bejutni. Akkora háza van, mint valami kastély. Itt is világosak az ablakok. Öreg pap lakik benne, vastag hangú, bozontos szemöldökű, deres szakállú öreg ember. Senkije sincs, csak a felesége. Nyolc ablak van az utcára és még az udvar felől is vannak szobák. Két öreg ember lakik a házban. Itt élnek vagy harminc éve... Az ablakok világosak, tehát itt is vendégek vannak. Zongoraszó szűrődik ki, ahogy elmegy az ablakok alatt. Fiatalság van. Kik lehetnek? Milyen jó lenne, ha ő csak úgy bemehetne, és részt vehetne a vidámságban. Ha nagybácsija lenne az öreg pap. Még élhetne az ő nagyapja, az is pap volt. Nem is lenne öregebb, mint ez. Milyen furcsa és jó lenne, ha éppen ő volna itt a lelkész... A nagybátyjának is jobb lenne. Akkor a többi nagybátyja is kitanult volna s talán itt lennének a városban. Egyik, aki kovács, lehet, hogy járásbíró lenne, a másik, aki suszter, talán takarékpénztári igazgató. Az öreg pap nagyapa kicsinálta volna. Összeházasodtak volna a helybeli nagybirtokosokkal és uralkodnának a kis városon...

A járásbíró onnan jutott eszébe, hogy a következő ház még nagyobb, de az is földszintes - a városban csak egy emeletes ház van, a gimnázium - s ez a járásbíróság. Itt uralkodik Piskorán járásbíró, de nem itt lakik. Egész másutt, a mágnás utcában a szép lányaival... Ott is nagy vidámság van most, sok szép lány, a fiatal emberek ott vannak, zenélnek és táncolnak... Oda is jó lenne bemenni, ha rokon lenne vagy jó barát...

De neki senkihez sem lehet elmenni a szép decemberi vasárnapon.

Haza nem akar menni, mert a nagyanya alszik vagy olvas. Most nem akarja zavarni. Vagy saját magát nem akarja?

Kiss Paliékhoz esetleg elmehetne. Hisz az volna jó, ha csak úgy benyitna hozzájuk, de nem teheti. Nincs meghívva. Nem mehet be meghívás nélkül egy úri családhoz. Kollmann Bandi mehet, az mindig meg van hívva. Ha jön, örülnek. Az apja ügyvéd és összetartoznak, családilag, gyerekkoruktól, s mindig öröm, ha találkoznak.

Esetleg elmehet Babarczy Pimpihez. Azok elég messze laknak, a Kevi utcának a végén. Pimpi éppen úgy van, mint ő. Egész életét magánosan tölti. Soha, sehova nem megy. A bátyja nemigen van otthon: valahova meg van hívva. De Pimpi ott bogarászik a kis házban. Olvasgat vagy az írásbelit csinálja, vagy papírból vág ki figurákat. Olyan, mintha nem érettségiző lenne, hanem kisdíák, el tud moszatolni... Ennek a sorsa egészen az övé. Csak éppen nem töri a fejét Segélyegyleten vagy ilyesmin...

Már lassan be is kanyarodott a Nagyvendéglő mellett a Kevi utcába.

A Nagyvendéglő előtt megállott. Megnézte a nagy épületet. Az ám, ez emeletes! Az emeleten óriási ablakok, a bálterem ablakai. Itt fogják tartani a bált.

A bál gondolata megütötte a szívét.

Szinte látta, hogy a fekete ablakok ki lesznek világítva. Tömérek fiatalság fog ott nyüzsgögni. Táncos párok... Már egyszer volt itt bálon. Tornaünnepről érkeztek meg Aradról, és a tornászok dresszben voltak a bálban. Búzavirágkék blúza volt, és fehér hosszú nadrág s hozzá lakkcipő. Mind a tizenketten így voltak jelen, akik ki voltak küldve az országos versenyre. Roppant tömeg volt a bálban. Nyár volt, június eleje, és nyári ünnepet, a majálist pótolta ez a

multság. Emlékszik, hogy a lányok megbámulták őket és sikere volt neki is a lányoknál. Egy igen helyes kislány valósággal belészeretett. Nem ismerte. A rendező mutatta be vagy akkor még az sem kellett, aki dresszben volt, minden lányt felkérhetett. Csak arra emlékszik, hogy az a lány úgy hozzásimult, úgy hozzászorította magát, az egész testén érezte, ahogy rátapad és áhítattal ölel belé. Édes izgalom futkosott benne, s mikor másodszor táncoltak, óvatosan megcsókolta a vállát. A lány lángvörös volt, és boldog volt, és sírt. Mikor leadta a mamájánál, az mérgesen nézett őrá, biztosan meglátta a csókot. Később kereste a kislányt, de eltűnt, nem találta meg. Bizonyosan elvitték a bálból. Azóta nem is látta. Most a kislányoknál valahol a városban délutáni összejövetel van. Vigan vannak. De ő biztos benne, hogy ebben a pillanatban a lány éppen úgy emlékszik a búzavirágkék fiú csókjára, mint ő...

Még mindig ott állott a Nagyvendéglő előtt. Irénkével fog táncolni. Éppen úgy magához szorítja, mint akkor a kislányt. Meg fogja csókolni.

Nem, mert ezt már magáénak tekinti.

Ezt már nem fogja nyilvánosság előtt kompromittálni.

Milyen számár, hogy elmulasztja a jó alkalmakat, s nem csókolózik vele a francia órákon. Azóta sem csókolta meg.

Forrón futkosott benne a vér. Irénkééknél is bizonyosan zsúr van. Sokan vannak. Kik?

Mindenki boldog a kisvárosban vasárnap délutánján, csak ő boldogtalan egyedül.

Hát egyetlen hely sincs, ahova elmehessen?

A Fertő-kamarába mehetne, ott bizonyára nagy ujjongással fogadnák.

De megalázó, hogy éppen a rossz és szegény tanulók közé menjen ma. Azok mind segíty várnak tőle...

Nem, oda nem mehet.

Hopp. Elmegy Jákób bácsiékhoz.

Jákób bácsi parasztember, nem is rokona a másik Jákóbnak, a tanítónak, csak névrokonság. Ezekkel jóba vannak. A nagybátyja valamikor ott lakott a kisházban, amit ezek ki szoktak adni. Azóta megmaradt a barátság.

Itt laknak a Kevi utcán.

Sietve meg is indult.

Elment a polgármesterék nagy háza mellett. Nagy barna ház. Az ablakok oly magasan vannak, hogy kézzel sem érné el az alsó párkányukat. Itt is világosak az ablakok. Most mindenütt vendégek vannak. Az ember nem is tudja, ha mindenki vendégségbe megy, ki marad otthon? Markoséknál több fiú van, a legkisebb az ő osztálytársa. Itt is zenét hallott. Hegedűt. Itt is vannak fiúk és lányok, táncolnak. Minden házban táncolások folynak. Fiúk és lányok összeölelkeznek a szobákban, és egymás forró testét szorongatják.

A Markos fiút tanította, s erről eszébe jutott a végrehajtóék fia, Samu, akit szintén tanított, és Ilonka, a Samu nővére, akit annyit csókolt múlt nyáron... Ott van a házuk csaknem szemben. Ez is nagy ház. Friss, sárga téglából rakva az egész fala. Fényes téglából. Egy végrehajtó építhet szép sárga házat. Bizonyosan végrehajtáskor, árveréskor vásárolta a telket egy megszorult adóstól, olcsón... Ott is világosak az ablakok. Ilonka táncol. Gazdag parasztfiúk jártak már akkor a házhoz. Férfihez fog menni egy gazdag cívishez, ez való neki. Olyan buta lányt

még sohasem látott... Talán nem is buta, csak alszik a lelke... Jó gazdasszony lesz belőle, sok gyereket fog szülni.

Elpirult. Egyik sem lesz az ő gyereke.

Nevetett, s benyitott Jákóbékhoz a rozoga kisajtón.

- Jó estét, Jákób bácsi.

Jákób bácsi ott állott az udvaron. Nagy, bozontos bajusza széthúzódott, és melegen nézett Misiire:

- Ej, Misi úrfi. Ez szép, hogy eszébe jutunk. No tessék besétálni.

Kis idő múlva már ott ült a két öreg között az asztalnál, a kis petróleumlámpa világában.

Milyen kedves emberek. Milyen szívesek. A Jákób néni hogy siet előhordani mindent, ami jó. Túrós kapros bélest tesz az asztalra.

Megbeszélük, hogy van a tekintetes igazgató úr, hogy van a nagytiszteletű tiszteletes asszony, meg ő. Mi újság van az iskolában. Misi örül, hogy nem tudnak semmit arról, hogy Segélyegylet is van a világon, s hogy akörül mennyi furcsaság... Úgy érzi, egy mély, szép meleg világban ül, és minden érdekli, amit az öregek beszélnek...

- Jákób bácsi, mondja csak. Miért csinálnak ebben a városban ilyen magas deszkakerítéseket?

- Nem tudom, Misi úrfi. Így szokás.

- De valami okának kell lenni. Valaki, aki elkezdte, valamiért csinálta!

- Azt má nem tudom. Már az apáink is így cselekedték.

- Azt mondja meg nekem. Jákób bácsi, mi haszna van magának abból, hogy csendőrök vannak, meg bíróságok vannak, meg polgármester van, meg közigazgatás van?

Jákób bácsi nevetett:

- Hát ők szedik az adót.

- Hát mondja meg, mi haszna van magának abból, hogy az országban adókat szednek?

Jákób bácsi még jobban nevetett. Nagy, bozontos bajusza rezgett még akkor is, mikor már nem lehetett hallani a nevetését.

- Az országnak csak szüksége van rá. Ha nem lenne, talán csak nem szednék?

- No, figyelje csak, mit gondolok: az ország azért szedi az adót, hogy a polgárságnak hasznára lehessen. Általában mindenkinek, aki az országban lakik... Hát ha nem volna polgármester és minden, ami van, járásbíró, szolgabíró, alispán, miniszter: akkor maga másképp élne, mint ahogy most él és dolgozik?

- Énnyé de furákat kérdez, Misi úrfi - mondta Jákób néni, és pergamen száraz, ráncos arca szintén nevetéssel volt tele, mintha csalogatnák a túrós bélessel.

- Én nem, én csak azt csinálnám, amit így csináltam életemben. Tavasszal kimentem szántani, nyáron aratni, elvégeztem a dolgomat...

- Sose volt a felettes hatóságra szüksége.

- Nekem ugyan nem, nekik volt énrám szükségük.

- Mi szükségük volt magára?

- Hát az adó.
 - Szóval maga úgy gondolja, hogy a maga adójáért semmit se csináltak magának?
 - Azt nem gondolom... Mert mégiscsak kell csendőrség.
 - Mire kell?
 - Hát a tolvajok. Meg a gazemberek ellen. Mert tudja Misi úrfi, sok ám a csavargó, léhűtő, betyár a világon. Van, hogy kimegy az ember a mezőre aratáskor, és mire kinyitja a szemét, már valami bitang le is szüretelt.
 - Ki csinálta azt...? Kiss Gedeon nagyságos úr is képes lenne rá, hogy a más terményét learassa?
 - Hát az aztán nem - nevetett Jákób bácsi -, mer az olyan ember, hogy inkább adna. Engem ingyen gyógyított meg a szömbetegségből ezelőtt vagy harminc esztendővel.
 - Ki tenné akkor? Czakó nagygazda megtenné?
 - Nem a nagygazdák teszik azt, Misi úrfi, hanem a sömmitlen szegény csavargófélék.
 - Azok ellen kell a csendőr - erősítette Jákób néni is, mintha gyermeket akarna megokosítani.
 - De, ha mindenkinek lenne anyyija, amire szüksége van. Ha nem lenne senki, akinek vagyona ne lenne, vagy legalább anyyija, hogy az élelme biztosítva legyen - akkor ki csinálna ilyeneket?
 - Vannak azért rosszlelkű emberek, Misi úrfi. Vannak. Nem lehet azt mondani, hogy nem lennének... Itt van az én vőm... Már a fogadott lányomnak az ura... Az is megtette egy nyáron, hogy eljött a szomszéd városból, szekérrel, és megaratta a búzámat, s elvitte. Csak a csendőrök szedték elő.
 - És maga megbüntette?
 - Hát én nem, mert keserűségébe tette.
 - Hát szükség volna ilyen nagy karhatalomra, hogy azokat megfékezzék, akik keserűségükben megtesznek ilyet?
 - Azok ellen nem, de a nincstelen, csavargó bitangok ellen mégiscsak meg kell védelmezni az ember vagyonját.
 - Értem. Szóval maga úgy gondolja, hogy a vagyon őrzésére kell a csendőrség.
 - Meg hát a gyilkosok? - mondta a néni. - Akadnak olyanok kérem, hogy még az apját is megöli.
 - De kik?... Volt már olyan gimnáziumi tanár, aki az apját megölte?
- Nevettek.
- Azt nem hallottam. Meg nem is hiszem. Egy úriember csak nem tesz olyat?
 - De ha mindenki úriember lenne az egész világon, akkor is kellenének csendőrök?... Úgy gondolom, hogy ha senki sem lenne országfutó szegény, akinek sehol semmije és azonkívül az emberiség eljutna oda, hogy kivétel nélkül mindenki tanulna és művelt ember lenne, akkor is kellenének csendőrök meg katonaság meg annyi bíróság, alispán, főispán, miniszter?... Hát az emberek akkor nem tudnának egymás mellett úgy élni, hogy ne ártsanak, hanem inkább segítsék egymást?

- Nézze, Misi úrfi, gondolom én, hogy nem bolondság, amit maga firtat... De azért mégiscsak van itt valami bibi... Azért, ha valaki úriember ruhájába jár, lehet az kérem olyan gazember, mint az a szegény pára, akinek semmi ennivalója nincs, azért nyúl a máséhoz... Itt vannak mingyárt az ügyvédek... Hát kérem, amennyi istentelenséget ezek csinálnak... Elperelik ezek még a Krisztus palástját is, mert ők akarnak gazdagodni...

- Szóval, Jákób bácsi, én már kezdem látni, hogy a legnagyobb baj az, hogy az emberek a tulajdont szeretik. Mindenki úgy gondolkozik, hogy az az övé, ami törvényes birtokába kerül. Az ügyvédek is azért nyúznak, perelnek a saját javukra, hogy biztosítsák a vagyont és a gyerekeikről gondoskodjanak... Az ügyvéd is jót akar a családjának...

- No megette a fene, ha a kliensét meg megnyúzza.

- Azért teszi, hogy az neki idegen, ellenség: a maga gyermekének akar kedvezni... De ha, figyeljen csak, ha az állam, vagy valaki mindenkiről gondoskodna, hogy legyen neki a foglalkozásához illő jövedelme, és magántulajdona senkinek se legyen... akkor is csalnának és fosztogatnának?

- Akkor is kérem, akkor is, mert az ügyvéd arra van kaptatva, hogy azt tegye.

- De ha nem volna belőle semmi haszna. Se neki, se a gyerekeinek, mert nem volna szabad, hogy valakinek saját tulajdona legyen?

- Ej Misi úrfi, Misi úrfi, ne tessék ilyeneken gondolkozni, mert megbolondul. Nem jó az... Úgy van, ahogy van... Akinek van, annak van; akinek nincs, az meg elveszi a másét. Ez a természet rendje... Hiszen nézze, ha ma szétsztanák az egész világot, akkor is már másnap nem úgy lenne, ahogy ma csinálták. Van, aki rögtön eladná azt, amije van, és akkor már valakinek két része lenne a közösből.

- Misi úrfi - mondta a néni -, nézze, a kezemen is öt ujj van, de mind az öt másféle.

S az asztalra tette görcsös, munkában meggyötört nagy kezét.

Misi szánalommal nézett a munkás asszonykézre, s arra gondolt, hogy a Kiss Gedeonné keze milyen selymes, puha... Az is női kéz, ez is. De hogy lehetne ezt megcsókolni?

Nem akarta nagyon erőltetni a dolgot: ezek az egyszerű emberek úgysem érthetik meg az ő gondolatait. Ezeket már nem lehet kizökkenteni a saját beléjük rögzött gondolataikból.

- Igaza van, Jákób néni. Az emberiséget nem lehet egyik napról a másikra átváltoztatni. Csak ezt akartam megtudni, hogy maguk hogy gondolkoznak erről a dologról.

- Hát az iskola hogy megy, Misi úrfi?

- Bizony sok a dolog. Már az érettségire készülünk, s nincs idő semmire, folyton tanulni kell. Megyek is, csak egy kicsit be akartam nézni, hogy vannak kedves Jákób néniék.

- De má addig nem megy el Misi úrfi, míg ezt a tál túrósbélest meg nem eszi.

Misi felnevetett.

- Bizony még hozzá se nyúlt a sok bolond beszédtil - unszolta a néni is, és elébe tolta a tarka tányért a szép bélesekkel.

- Bált rendez az ifjúság a Nagyvendéglőben - harapott bele Misi egy szép bélesbe -, remélem Jákób néniék eljönnek, hogy megforgassam eccer.

- Hogyne, persze hogy el. Mán csak az hibádzik nekem - nevetett a néni. - Majd a csontgavallérral. A pászol ilyen öregasszonyhoz.

- De ha fiatalok volnának, eljönnének?

- Hát akkor se - mondta a bácsi. - Mindenki maradjon a maga világába. Páva pávával, varnyú varnyúval.

Misi most tisztán megérezte, hogy amit ő most kiokoskodott a társadalmi rendekről és szintekről, az valóság. Oly távol van ez a két derék öreg attól a világtól, amelyben ő él, mintha a Marsba hívnák meg őket bálba.

A kis lámpa kevés világosságot adott. A kemence már sötétben bujkált, s az ágyak alól mély árnyékok nyújtogatták a karjukat. A kicsi ház olyan volt, mint egy titkos világ.

De neki kedves volt. Hozzá volt szokva. Éppen ilyen ház volt odahaza falun az övék, de különösen a Pusztaiaké, Deszkáséké, a nagyparaszt rokonoké, ahova kisfiú korában eljárt, s ahova a néha feltörő keserűség mellett sok meleg és bizodalmas emlék is fűzte.

Íme, itt ő az összekötő kapocs a két oly távoli világ között. Ha Jákób bácsi megszólalt, pontosan és szóról szóra ugyanazt mondta volna. Pedig milyen távol van ide az a falu. Soha senki nem volt innen ott. Feltűnt előtte, hogy a mély parasztvilág annyira egyforma gondolkozású, műveltségű, stílusú, mintha...

S most eszébe jutott a fizikából a közlekedő edények törvénye: a víz egy színvonalra törekszik. Ha összeköttetése van két edénynek, a víz szintje tökéletesen ugyanarra a magasságra emelkedik... Ez a parasztság, amelybe Jákóbék tartoznak, ugyanarra a magaslatra törekszik, mint a magyar faluk egész parasztsága... Vajon, ha a parasztok kultúráját az országban valahol magasabbra emelnék, akkor ez a többlet magával vonná az egész nivót? Vagy eloszolnék az egész felületen?

Milyen lehet a német parasztság, a francia, az angol, a kínai?

Vajon azok is ebben a magasságban élnek pontosan mint a magyar falué? Vagy az ország- és nyelvhatárok, a politikai és faji elválasztások, külön rétegződést jelentenek?

- De aztán táncoljon Misi úrfi, a kutyafáját, abban a bálban. Ugrassa meg a lányokat. Mert az már igaz, akár úri kisasszony, akár parasztlány, az mind szeret táncolni. Ej, de szeretik a lányok, ha jól megnyomorgatják őket a bálban. Nem bánja az, ha a lelkét kiszorítja is a legény.

Hát ebben, a szerelemben, egyformák? akár urak, akár parasztok? Ez is titok...

7

Egész ijedten nézett Irénkére.

Most aztán igazán nem tudta, mi történt evvel a lánnyal. Hova lett a régi szorgalma, az ambíciója. Már nem készült el a feladott leckékkel, nem csinálta meg a dolgozatait. Belekezdett, s néhány sor után abbahagyta. Az is tele hibával.

- Mi van magával?

A lány vállat vont, s dobálta a könyveit, füzeteket.

- Hát kérem, ha nem akar tovább tanulni...

- Akarok.

- De hát nem csinál semmit.

- Nem volt időm.

Misi elgondolkozott:

- Eleinte annyi örömöm volt magában... Még mondtam is, hogy sohase láttam senkit, aki olyan buzgón és sikerrel dolgozott volna...

Irénke vállat vont.

- Hát ennyi egy lányban a... kötelességtudás?...

- Füttyölök rá.

- Az életben a legfontosabb a kötelesség - morogta Misi a foga közt.

Igazán nem tudta, mit kezdjen vele. Ha egy lány megmakacsolja magát, arra még rá sem lehet kiáltani...

- A nők is megvannak a kötelességei... Úgy gondolom, hogy a férfi és nő közt nincs is semmi különbség, szellemileg... Nincs női lecke és fiú lecke... Aki egy nyelvet meg akar tanulni, csak egyformán teheti... Ma már nem tekintik a nőt másnak, csak ami a fiú... A gimnáziumokat is megnyitották a lányoknak, sőt az egyetemeket is...

Röstellte, hogy neki kifogást kell tennie Irénke ellen. Nagyon röstellte, hogy ez az érthetetlen változás beállott... Már arra is el volt szánva, hogy ha nem javul a helyzet, abbahagyja a tanítást. Ez már nem tanítás és nem tanulás, csak kínlódás.

- Már Angliában a nők az egyenjogosításért küzdenek...

- Ne prédikáljon már - csattant fel Irénke, s felállott. Ingerülten a kis szekrényig ment, mely meg volt rakva mindenféle csecsebecsékkel.

Misi megdöbbenve nézett utána. A lány duzmaszkodva állott, mint a tépett veréb.

Várt, nem tudta, mit tegyen. A tornác felé lesett s úgy látta, onnan a falnál álló szekrényig nem lehet belátni. Felállott, ellenkező oldalon körülsétált a szobában, aztán a lányhoz ért. Megállott felette, s nagyon gyöngéden mondta:

- Beteg?

Irénke csak megrázta magát, s nem szólt.

Lehajolt hozzá. Közelebről nézte az arcát. Mintha bizony egy kicsit sápadtabb lenne.

Megfogta az állát, mint egy kis gyereknek, jóval magasabb volt a lánynál. Megborzongott, hogy az nem mozdult, nem hessentette el.

Hirtelen az arcába hajolt, és megcsókolta.

- Beteg? - suttogta újra.

- Igen - mondta nyafogva a kislány, és beledörzsölődött a fiú karjai közé. Úgy helyezkedett el, mintha simogatást, becézést, gyógyítást várna.

Ettől a fiú elvesztette a fejét, és csókolgatni kezdte. A lecsukott szemeit, az arcát, a száját.

Irénke most egy kis erősebb mozdulatot tett, de nem távozásra, hanem még jobban belefurakodott a fiú karjaiba:

- Jaj de egy komisz disznó maga - mondta, mintha egy kis madár csicseregne.

Misi megijedt. Nem tudta, mit akar. Azért, mert megcsókolta?

- No - nyújtotta fel a száját a lány.

Erre aztán még az ő buta fejével is megértette, hozzáfogott csókolni. Nem volt óra a kezében, hogy lestoppolja, meddig tartott a csókolózás, de a végén a lány kiugrott az öléből, és kacagva szaladt az asztalhoz:

- Már nem akar tanulni?

Misi boldogan és szédülve tántorgott a helyére. Le volt forrázva, és boldog volt, rémült is volt, ujjongani is szeretett volna.

- Verbes, réfléchis ou pronominaux... visszaható igék, úgy-e?... Vegyük pl. ezt az igét: se tromper, csalatkozni, megcsalódni.

- Az jó.

- Indicatif. Présent. Je me trompe...

- Tu te trompes - nevetett Irénke.

Furcsán nézett rá, s nem folytatta.

- Il se trompe, elle se trompe... - sürgette Misi.

- Je me trompe... mais tu te trompes... aussi... - mondta a lány, s elkapta a szemét.

Misi előtt fellobbant valami láng. Nem ragoz, hanem beszél.

Elöntötte a kék, újra felállott, körülment az asztalon, mintha csak sétálna, hogyha valaki figyelemmel kíséri, szintén elle se trompe... álljon elő. A lány fölött megállott, lenézett rá, meglátta könnyű blúzá, melyen meglehetősen nagy kivágás volt, s valami démoni ötlettel, amit sohasem tett fel magáról, belenyúlt, a kezét beeresztette a mélybe, s megfogta a blúz alatt a lány mellét.

S Irénke úgy tett, mintha semmit se venne észre.

A fiú megrémült a gyönyörtől. A lány már teljesen kifejlett volt. Görcsösen megmarkolta, és sokáig így maradtak, hogy szorította az ujjával, a szemét lehunyta, és elöntötte a bíbor öröm.

Végre a lány mozdult, karjával magához szorította a fiú kezét, akkor elbocsátotta.

Misi kivette a kezét, s szégyenkezve tovább sétált:

- Nous nous trompons... Vous vous trompez, ils se trompent.

De a lány nem folytatta, hanem kacagni kezdett, s a hajába nyúlt. Misi ahogy visszanézett rá, izgalommal látta, hogy emeli fel a két pici kezét, milyen fehérek és dologtalanok... s a haját rendezgeti, mint egy cica.

- Rózsaszínben leszek - mondta a lány.

Misi megint nem értette. Irénke furcsán kacagott:

- No, hülye... A bálban...

- Ja, a bál... Az még messze van... Február elején...

- Azért készülni kell. Nem?... A vizsga még messzebb van, június elején... Mégis kínoz miatta... Tíz fodor lesz a szoknyámon. Olyan pici fodrok... Jó?

- Jó.

- A hajamat még nem tudom... Kontyba, vagy gretchenbe.

- Magának minden jól áll... Inkább gretchen...

- Nagyon kislányos.

- Maga kislány.

- Ezt maga mondja.

Misi arcát elfutotta a vér. Kinyújtotta az asztalon keresztül a kezét a lány elé, ez megfogta, s teljes erőből megszorították egymás kezét.

A mama odakint mozogni kezdett. Eleresztették egymást, s komolykodva ültek neki a leckének.

Misi nagyon örült, hogy a mamának csak most jutott eszébe helyet változtatni.

- No conjugálja végig: Je me trompe...

- Et tu te trompes parf aitement...

- No ne bolondozzon.

- Én bolondozok? Maga bolond.

Most újra fel kellene ugrani, rárohanni, azt az elképzelhetetlen édességet, ami ebből a félig gyermeklányból ki tudott szikrázni, az olimpuszi istenek is megirigyelhették volna.

- Még tanultok, gyerekek? - lépett be a mama.

- Ó igen. Borzasztó sokat kell még megtanulni, ugye tanár úr?

Misi nem mert volna a viláért sem szólani, mert azt hitte, elsüllyed vele a föld. De a lány annál jobban kacagott és csacsogott.

- Még semmit sem tudok... Az utóbbi időben nagyon sokat mulasztottam... Meg is szidott a tanár úr... De most már biztos vagyok benne, hogy mindent megtanulok tőle. Úgy-e Misi?

- Ne illetlenkedj - mondta a mama -, ne vegye rossz néven - békítette a nevelőt. - Az utóbbi időben nem tudom, mi van vele. Olyan, mint egy háborodott. Semmit sem csinál, csak tör-zúz. Ma is egy szép vázát tört el, meg se merem mondani az ügyvéd úrnak, megölné.

Misi csak lehajtotta a fejét: közben megütötte a fülét, hogy ez az asszony mindig ügyvéd úrnak mondja az urát... Talán mégis igaz, hogy csak gazdasszony volt... Hát a társadalmi különbséget még a házasság sem szünteti meg?

De nem tudott végiggondolni gondolatot, csak éppen felvillant benne ez is. Oly kimerült és zavart volt, mintha átragadt volna rá az Irénke betegsége.

De Irénke annál egészségesebb és vidámabb lett.

Dúdolni kezdett:

Ich bin eine Witwe,
eine kleine Witwe,
doch die Küsse so gewöhnt ich,
dass ich vergiss nicht...

- Szépen tanulsz - brummogott az anyja, és lustán elment a konyha felé.

Mikor magukban maradtak, Irénke kivicsorította mind a harminc fogát - bölcsességfogai még nem voltak -, és hangtalanul kacagott.

- Így lehet tanulni - mondta, s a két kis öklével verte egymást.

Karácsonyi szünidő után már csak a bálról beszéltek. A bál előkészítő-bizottságában öten voltak: Pétery, Kiss Pali, Langschein, Fussbaum és Keresztes. De Fussbaum csak külső tagnak számított, vele csak az üzleti dolgokat beszélték meg. Voltaképpen Misi volt itt is az intéző, nála volt a pénz.

A pénz fontosságot ad az embernek.

Egyáltalán sok átalakulás történt vele. A fiúk bevették maguk közé, s ha mégsem volt teljes az összhang, az volt az oka, hogy ő nem engedte magát fölfalni. Nem volt hajlandó azt a léha hangot vállalni, ahogy a három fiú élt. Pedig most már folyton a nyakán lógtak, hívták Kiss Paliékhoz, hívták Langscheinhoz, mert legtöbbet ennek a lakásán folyt a báli tanácskozás. Langschein Kollmannéknál lakott, a Kollmann Bandi szobájában. Ez egy egészen különálló szoba volt, a kertre nyílt, külön kijárata volt, s akármit is csinálhattak, onnan a családot nem zavarták. Bort, sőt lányokat is szoktak magukhoz vinni, de Misi ezt csak hallotta. Ha ő jelen volt, egy kicsit fékeztek a nyelvüket, és szebbnek mutatták magukat, mint rendesen, mintha csak egy tanár lett volna jelen.

Misi jobban érezte a saját szobájában magát. Ez a szoba a gimnáziumban a portai különszoba volt. Szokatlanul keskeny szoba, melyben egy álló íróasztal és egy szekrény, s hat szék volt. Sose tudta megmondani senki, milyen célra szánta az építész. Valószínűleg kimaradt neki a tervrajznál, s gondolta, valamire csak felhasználják.

Itt tartotta a segélyosztásokat. Minden héten kétszer volt hivatalosan, de ő még órák közben is odament, s akárki jöhetett hozzá.

Már lassan minden iratát áthordta a szekrénybe. Különös jó érzést adott neki a kopár, rideg szoba, melyben három nagy kép lógott, mintha csak el lettek volna dugva a nyilvánosság elől. Kossuth Lajos régi poros képe, a papírja sárgás foltokat kapott, valahol nedves helyen állhatott, azért is nem tették ki dísznek olyan helyre, ahol látható lett volna. Mellette Görgeynek egy kisebb képe. A két nagy ellenfél itt is sorsuknak megfelelően volt megmutatva. Kossuth öregén, szakállasan, szilaj s mégis nyugalmas fejtartással, Görgey szigorú kék szemével, sima homlokán a sebhellyel a tar koponya tetején. A két öreg fej itt békésen megfért.

Misi megállott előttük, s gyakran igen soká nézte őket.

A magyar sors két döbbenetes alakja. Az egyik hivatalnok gyereke: ügyvéd fia... Másik a tönkrement dzsentrí maradéka. Ezek harcolnak az életben legközelebről. Nem értik meg egymást. Nem érthetik meg egymást. Egyik a szürkeségből feltörekvő, a másik a családfák múltjából robban ki, hogy még egyszer visszahódítsa befolyását a nemzet felett.

A harmadik kép egy nagy Mária-kép, vagy inkább Veronika-kép volt. Valaki felajánlotta a gimnáziumnak, s mivel katolikus jellegű kép volt, nem teheték közszemlére a kálvinista iskolában, ide dugták. Acélmetszet volt, nem lehetett tudni, ki festette az eredetit, de csodálatos kép volt: az átszellemültségnek a tetőpontja. Misi úgy fogta fel, hogy az eget képviseli. Az égi távolságokat. A nő, aki a mennyet nyitja meg.

Ebben a környezetben úgy érezte magát, mintha egy idegen és inspiráló helyen volna. Egészen más volt, mint a lapos kisváros, mely szakadatlanul zajlott. Itt csönd volt, csak az órák alatt szűrődött be a fiúk lármája. De ő itt be volt zárva, mint valami börtönbe. A falon a festés poros volt, megkopott, szürke. Ez mind nagyon illett az ő hangulataihoz.

Ha benyitott egy fiú - eleinte tömegesen jöttek, s akkor nem tehetett mást, mint a leggyorsabb tempóban átadta a szekrényből, amit kértek - de később egyesével jöttek egy-egy füzetért, miért. Akkor vizsgálat alá vette az illetőt, kikérdezte, kik a szülei, hogy él, mi a célja, s igyekezett megismerni a jellemét, és kereste a jövőjét a nagy életben, a nemzet életében.

Voltak fiúk, akikhez szólni sem lehetett.

- Ki az apja?

- Négy füzetet és egy ceruzát kérek.

Azonnal elhallgatott s kiadta, amit kért.

De a legtöbb fiú, különösen a kisebbek, a legnagyobb örömmel nyitották ki életüket. Misi már egy pillantásra felismerte, milyen világból, milyen környezetből való. A gazdag családok gyermekei persze nem jöttek. Csak a szegények, kisiparosok, kishivatalnokok fiai. A parasztfiút már messziről látta, hogy az. A parasztgyerekek egy pillanatig mind gyanakodva, összehúzott szemmel nézték, aztán a barátságos szóra azonnal megjuháztak, és oly kedvesen s szépen elmondták a szüleik minden baját, hogy öröm volt hallgatni. A kisiparos fiúk rögtön megijedtek, s csak takargatták az életüket. Lassan aztán elmondták a bajokat, de megmagyarázták, hogy nekik nagy családjuk volt, mindnek akadt pap vagy tanító, jegyző, sőt magasabb rokonsága is. Mind azért tanult, hogy ő is visszajusson abba a ragyogó és boldog világba, ahonnan a szüleik lecsúsztak. A hivatalnokfiúk eleinte indignálódva, s kurtán válaszoltak a kérdésekre, attól féltek, hogy ha megmondják, mi az apa, akkor esetleg, mint hivatalnokgyerekek, nem fognak kapni semmit. De ha megnyíltak, Misinek ezekben volt a legtöbb öröme. Intelligenciát hoztak magukkal hazulról, jólneveltséget és szorgalmat. Nagyrészüket nem is akart több lenni, mint az apja.

Ez nagyon különös volt neki. Hogy egy jegyző fia ne akarjon más lenni, mint falusi jegyző... A jegyzők jegyzőket szülnek. De volt ezek közt is, aki tovább akart tanulni. Egyetemet, de akkor sem nagyon vágytak többre, csak körorvos lenni, vagy efféle. Egy kis fokkal feljebb, mint a szülők. Úgy látszik, egy orvosnak mégis gondtalanabb élete van, mint a jegyzőnek. Általában azt szokták mondani, hogy az apa nem akarja, hogy fia ne az ő foglalkozását folytassa. A szülők legtöbb esetben arra biztatták a fiúkat, hogy legyenek ügyvédek, bírák, de ezekben a fiúkban nemigen volt ambíció. Nem kívánták a nehéz tanulásokat, alig várták, hogy valami kenyér kerüljön a kezükbe. Legfeljebb a vármegyéhez vágytak, mert ott semmit sem kell csinálni.

Misi egyre többet gondolkozott az életen. Alapjában véve egyszerű dolognak látszik az élet ezeknek a fiúknak a reményein át. Nincs komplikáció. A cél az, hogy biztos és nyugdíjas állásba kerüljenek. A házasságról nemigen esett szó, de bennük volt, hogy ezek hamar meg fognak nősülni és boldogan élnek a legszerényebb körülmények közt is. Vagyonra sem vágytak:

- Édesapám azt mondta - beszélte egy kedves kis szőke fiú -, hogy a mi családjunkban háromszáz év óta senki sem örökölt.

Misi nevetett.

- Hogy lehet az?

- A mi őseink mind hivatalban voltak háromszáz év óta. A hivatalnok nem tud szerezni semmit. Örül, ha szépen, csendesesen megélhet. Ha meghal, akkor a fia is hivatalnok lesz, és a szülő örül, hogy a gyereke is szépen fog élni az államnál vagy a községeknél.

Misinek a pénz nem imponált. A vagyon nem kápráztatta. Eszébe sem jutott, hogy vagyont szerezzen. De viszont neki semmi pénz és semmi vagyon sem látszott lehetetlennek, hogyha akarja, meg ne szerezze. Nem értette, hogy ebben a fiatal korban a legtöbb hivatalnokgyerek annyira igénytelen. Azok a vad szemű kis parasztfiúk sokkal mohóbbak voltak. Azok pénzt akartak, azaz, hogy földet, minél több földet, akármi áron. Nem sokat, nem ábrándoztak ezer holdakról, csak valamit mégis no. A szüleinek tíz, húsz, harminc holdja volt, és az is tele adóssággal, ők szerettek volna százat adósság nélkül... Az iparosfiúk már többet kívántak: magas állást, jó életet, s ezért vasszorgalommal tanultak, pedig kevés volt köztük a jó tanuló. A kereskedőfiúk rendszerint zsidók voltak, ezek elviccelték a dolgot. Egyik azt mondta, ha leérettségiz, elmegy tojáskereskedőnek Bécsbe.

Ezeket legkevésbé értette meg Misi, mert ő nem tudna kereskedő lenni. Otthon a szülei akármilyen szegények voltak is, oly kereskedőellenes szellemben éltek, hogy nekik a boltos valami megvetett foglalkozásnak tűnt fel.

Misi már a maga csekély közgazdasági ismereteivel is, elméletileg nagyra becsülte a kereskedelmi pályát, de csodálkozott, hogy van fiatalember, diák, gyermek, aki erre a furcsa foglalkozásra kíván menni. Ő csak annyit tudott a kereskedőről, hogy olcsón vásárol, drágán akar eladni, és az egész élete hajszában telik el. Sokszor megállott egy-egy boltban, ha vásárolt és szagolta a szokatlan szagokat a szűk boltokban. Nézte a félig felbontott ferslógokat, s csodálkozott azon a nagy tevékenységen, amit a bolt háttérében látott. Lehet, hogy ez is szép munka, de neki ismeretlen...

A múltkor Géza bátyja vett egy lámpát. Körégős, új rendszerű. Három korona ötven fillérért vette, s elmesélte, hogy a kereskedő azt mondta róla:

- Igazgató úr, ez megmutat egy öt koronát.

Nevettek rajta.

Hozzáfogott megírni egy tanulmányt arról, hogy: *Az élet síkjai*. Mire készülnek a diákok? De nem haladt előre, mert még nem volt mindennel tisztában. Nagyon sokat kell még ahhoz tanulnia, hogy erről írni tudjon. Olvasni otthon is lehetett volna, de neki külön izgalmat adott, hogy itt olvasott, lámpa mellett egész vacsoráig, amikor persze haza kellett mennie.

Kereste Björnson műveit, de nem talált mást, csak véletlenül az Olcsó Könyvtárban a Leonardát.

Ez a darab nagyon meghatotta. Arról van benne szó, hogy egy idősödő nőbe beleszeret a lánya vőlegénye, s a nő nem megy hozzá feleségül... A darab meglehetősen idegen volt neki, Norvégiában kissé másképp beszélnek és élnek az emberek. Úgy tudta volna elképzelni, hogy a Kiss Pali anyja, milyen szép asszony még ma is... Ha azt érte volna egy ilyen eset... Hallott valahol egy pletykát, hogy Kiss Gedeonék szeretnék, ha Vilmát, a lányukat, az ő bátyja elvenné... Úgy realizálta a dolgot, hogy ez a Vilma ugyan nagyon szép, kövér lány, de neki csakugyan jobban tetszik a mamája... Finomabb, komoly és nagyon szép... Mi lett volna, ha tegyük fel, Géza bácsival történik ez?... Mondjuk, Kiss Gedeon, aki meglepően öreg, már meghalt volna, a néni özvegy...

Új drámát épített a Björnsonéból. Szinte hallotta a néni hangját, ahogy elutasító...

Este a vacsoránál szóba hozta a dolgot.

- Tetszik ismerni a Leonardát?

- Nem, mi az?

- Björnson darabja.

- Á, Björnson... Kiment a divatból. Ibsen átvette a szerepét. Ugyanazokat a dolgokat sokkal jobban írja. Olvasd Ibsent. Az nagyon jó drámaíró.

- Ez is elég jó. Csak hát ebben a darabban olyan témát ír meg, ami lehetetlen.

- Ezek mind társadalmi problémákkal foglalkoznak. Ha egyszer megvalósul az, amiért küzdenek, akkor a drámáik megszűnnek... Nem igazi lelki problémák az Ibsen problémái sem. Mindig valami agyafűrt témát eszel ki, hogy valami társadalmi ferdeséget megvilágítson.

- Igen - mondta gondolkozva Misi -, ez is társadalmi probléma, mert a közélet nem engedi, hogy megtörténhessen valami, amit ő bemutat...

- No miről szól ez a dráma?

- Egy úriasszonynak van egy lánya. Ezt az úriasszonyt egy fiatal pap megrágalmazta, mert nem ismeri és pletykából azt hallja, hogy kétes életet él... Aztán megismeri a lányát, és ezen keresztül beleszeret az idegen, ismeretlen, sőt egy kicsit idősebb nőbe... és nem a lányát akarja elvenni, hanem az anyát...

A nagymama ijedten nézett Misi-re, és szerette volna kitalálni, hogy hallgattassa el.

- Ne beszélj ilyen ostobaságokat - mondta.

- Nem, nagyon szép... Különösen a nagy jelenet, mikor Hagbart megvallja a szerelmét. Leonarda azt mondja neki: „A mi kötelességünk az, hogy ezt az erőt fékezzük... Ha igaz, amit mond, akkor viseltessék tisztelettel irántam... erre jogom van...” Ez nagyon szép egy nőtől, mert hiszen ő is szereti a lelke mélyén Hagbartot.

- Meg vagy örülve - kiáltott fel a nagymama.

- Hagyja csak, édesanyám. Dráma. Mondd csak, Misi.

Misi tovább beszélt:

- A nő, Leonarda arra hivatkozik, hogy a társadalom jeges levegője beleszól a családi életbe is... De azért nem ez dönti el elhatározását, hanem az, hogy arra gondol, hogy ő hamarabb megöregszik és féltékeny, unalmas lesz, a fiú viszont még vidám és fiatal marad...

Géza bácsi minden ok nélkül felállott az asztaltól, s kiment. Misi csodálkozva nézett utána. Hallani lehetett, hogy az írószobába megy az előszobából.

A nagymama egész testében remegett s ingerülten szólt:

- Te ostoba.

A nagymama, ha haragudott, könnyen mondott erős szavakat, de Misi most nem tudta elképzelni, mit vétett.

A nagymama elővette kis fekete szegélyű zsebkendőjét, és sírdogált, s törülgette a szemét.

- Én nem tudom, mit tettem - dadogott Misi, mert látta, hogy valamit nem helyesen tett.

- Nem kellett volna ezt az ostoba darabot emlegetni. Micsoda ostobaságokat írnak ezek az írók.

Misi megrettenve hallgatott.

- Majd egyszer elmondom - sírt a nagymama, s nem tudott beszélni.

Kiment, s Misi egyedül maradt az el nem fogyasztott vacsora mellett. Úgy gondolta, hogy nem illik, hogy ő magában tovább egyen, azért abbahagyta az evést.

Már minden megfagyott, s nem jött vissza se a bátyja, se a nagymama. Végre ez bejött.

- Mért nem eszel? Azért egyél.

- Én nem tudok enni. Én kétségbe vagyok esve. Megbántottam valakit?

A nagymama odahajolt és:

- A Géza bátyád esetét mondtad el... Azért nem házasodott meg... Mikor Pozsonyban volt tanár... beleszeretett egy úriasszonyba... egy dúsgazdag asszonyba, aki... Meg is kérte a kezét... S az azt mondta neki: „Kedves Isaák, nézzen rám. Én tíz év múlva fonnyadt öregasszony leszek, maga pedig akkor fogja kezdeni az életét...”

Misi mélyen megdöbbsent. Hát az élet valóban produkál ilyen eseteket?... Nem hitte volna. Azért beszélt a darabról, mert sértette az írónak ez a lehetetlen beállítása, hogy egy fiatalember és egy hervadó nő...

- Eredj a szobádba. Feküdj le.

Misi felállott, és bement. Az írószobát egy ajtó választotta el az ő szobájától.

Soká figyelt, de a másik szobában semmi neszt sem hallott. Lehet, hogy a bátyja elment hazulról. De az is lehet, hogy dolgozik a Kipling-fordításon. Az is lehet, hogy felszaggatta a sebeit, és most újra átéli az elmúlt szenvedéseket... Már öt éve van itt ebben az alföldi városban... Ki tudja, mennyi ideig tart, míg egy ilyen seb begyógyul...

Mindenesetre nagyszerű dolog, hogy ő most színről színre látta a tragédiát.

A bátyja már harminckettedik éves, és nem nősül. Pedig ott van a híres szép lány, Kendeffy Sárika... Hatszáz holdja van... És örömmel hozzáadnák... S nem jár utána... A főgondnok is szeretné, ha a lányát elvenné. Az is gazdag... Igaz, azt a lányt ő se venné el, mert nagyon sovány... Kiss Vilma kövér... azt se venné el... Nem tudja mért, de nem... kövér... Irénkét elvenné. El is fogja venni!

Hirtelen nevetni kezdett: itt nincs az a veszedelem, hogy ennek az anyjába beleszeressen... Abba a lusta szakácsnőbe, aki még azt sem veszi észre a tornácról, ha a lányát a nevelő csókolgatja és...

Mikor lefeküdt, a paplan alatt arra gondolt.

Ez valóban szép és költői helyzet, ha egy fiatalember egy szép, művelt és gazdag asszonyba beleszeret... Ő is szeretne egy ilyen esetet megélni... Talán ő is írna belőle egy ilyen tragédiát... Vajon Björnson a maga esetét írta meg?... Valószínű, mert ő nem tudna mást írni, csak ami vele megtörtént...

Most másra fordult a gondolata.

Egész elszégyellte magát: már régen nem olvasott újságot s nem tudott semmit az angol-búr háborúról.

Különös volt elgondolni, hogy mialatt ő nyugodtan alszik az ágyban, Transzválban a férfiak éccakáról-éccakára sátrokban ülnek, és lesik a percet, mikor rohanhatják meg a kifáradt ellenséget.

Ez nem fért a fejébe, a háború.

Őket az iskolában arra tanítják, azt követelik, hogy soha senki a másíknak egy rossz szót ne mondjon. S ott azt követelik, hogy fenevadak legyenek... Talán nem is igaz... Talán csak rossz tréfa az egész... Hogy városokat felgyújtanak. Leég a templom, az iskola, a családok házai. A szülők mit csinálnak?... Vállukra veszik a gyermekeket és szaladnak? a pusztába, az ellenség elé? Lelövik az apát, mikor a gyereket viszi a karján. Emberi dolog ez?

Egyszer látott tüzet közlelől. Kispatakon kigyúlt egy ház, s véletlenül a hídon volt, és a Bodrogot nézte, hogy kavarg. Félreverték a harangot, s ő is futott az éppen akkor kitört füst felé.

Egy kis házacska égett. Kis parasztház. Még be lehetett járni, hordták kifelé a bútorokat, ő is segíteni akart. Berohant. Nevetséges volna azt mondani, hogy élete kockáztatásával. A padlás felett lobogott a láng, mint egy máglyarakás, de a padlás jól volt tapasztva és még tartotta a tüzet. Olyan volt a szoba, mint akármikor máskor lehetett. Nem is attól volt annyira megremülve, hogy rászakad, semmi veszélyérzés nem volt benne a tűzzel szemben, de irtózatós rémületben volt a szegény emberek sorsa miatt, mi lesz velük és azonkívül a tűz, mint pusztító elem hatott rá, ahogy elemészti tél elején egy kis család hajlékát s talán az is eszébe jutott, hogy ilyen lehetett, mikor az ő házuk leégett otthon a kis faluban, mikor ő még debreceni diák volt... Menteni, menteni, amit lehet... Felkapott valamit, s vitte ki... Egy dézsa moslék volt, azt vette fel s a legnagyobb gonddal vigyázott, hogy ki ne lötytenjen. Valaki nevetett, akkor vette észre... Utána mások ágyneműt hoztak... Már többször nem lehetett bemenni, beszakadt a padlás és nemsokára nyaldosta a láng az ablakkereteket...

De ez csak véletlen tűz volt. Ott a gazdag angolok tudatosan, nagy hadi művészettel gyűjtják fel a szegény búrok házait, a legnagyobb és legértékesebb palotákat... Ez hősiesség?... Mért?... hogy elvehessenek tőlük az aranybányákat...

Megfejtethetlen dolgok folynak szakadatlan az emberek életében.

Az ő életük is tele van különös bajokkal. Az édesapjától levél jött, hogy építsenek házat a szőlőben. Az a szegény Miska se tud hova lenni. Most tél van, olcsón lehet építeni.

Géza bátyja odaadta neki a levelet, hogy olvassa el. Elkomorodott rajta. Ismerte az apjának üzleteit. Biztosan nincs semmi munkája, biztosan nincs otthon ennivaló, azért jut eszébe, hogy a Géza költségén házat építsen. Már senki mást nem tud beleugratni valami vállalatba, s élni kell, s másból nem élhet, csak hogyha épít...

- Mit szólsz hozzá, Misi?... Pénzem nincs, apádnak lehet, hogy igaza van és télen olcsóbban lehet építeni... Szegény Miska testvérem, az is igaz, ha nincs ház a szőlőben, messze kell kijárni, nem művelheti a szőlőt jól...

Misi érezte, hogy most neki valamiképp kezességet kellene vállalni az apjáért. De nem teheti, mert most közelebb van hozzá Géza bátyja, nála van... Ha otthon lenne, akkor bizonyosan együtt reménykednék a családdal, hogy vajon az a Géza belemegy-e? Ha igen, akkor van egypár hétre ennivaló, a gyerekeknek biztosan lyukas a cipője, meg lehet csináltatni... De azt sem teheti, hogy a bátyját belevigye egy kiadásba... Mert az nem igaz, hogy annyiból fel lehessen építeni akármilyen kis házat is, amennyit az apja ír... Ismeri ezeket a spekulációkat...

- Édesapám - mondta csöndesen és fanyarul - a magyar ember legjobb típusa... Lobbanékony, amit elgondol, már készpénznek veszi. Az sem lehetetlen, hogy már meg is alkudta a fát, a követ, a meszet... Én csak annyit mondhatok, hogy sokkal többbe fog kerülni, mint amit ő itt ír.

- Ez csalás volna.

Misi megrántotta a vállát. Csalás. Hányszor hallotta, mikor az építetők ezt a szót vágta az apja szemébe... Csalás... Megbecstelenítő szó... Lehet, hogy csalás, de azért az apjának is igaza van mindig, mikor azt mondja:

- Én csaltam meg magát? Ki meri azt mondani? Magamnak építettem a házat, vagy magának? Maga még száz évig lakik benne, én pedig elnyűtem magamat rajta, hiába... Nem látta, mibe került minden hozzávaló?... Az isten tudta, hogy magának ilyen nagy ablak kell, hogy hosszabb lesz a háza, mint először beszéltük?...

Meg ilyenek. Itt is az lesz. Most egy olyan parányi kunyhóról beszél, amibe csak éppen meghúzhatja magát az a Miska bácsi... Mikorra készen lesz, szép kétszobás épület lesz. Az persze háromszor annyiba kerül... De ezt sem mondhatja mind el. Nem akadályozhatja meg a nagybátyját abban, hogy higgyen az apjában?... Ő ismerte az édesapját. Tudta, hogy nem tud számítani. A reményei megcsalják. Lehet, hogy ő maga is arra gondol, hogy csak fogjanak bele, a többi lesz, ahogy lesz... Ő nem egy szakképzett vállalkozó. Még a mesterségét sem tanulta ki. Leült a főszolgabíróval mulatni Tiszalökön, és másnap hozta haza az ácsmesteri vállalkozói engedélyt... A segédeitől tanulta meg a faragást, a szemével lopta el, s még most lesi és tanulja a komplikáltabb gerendakötéseket. A nyáron, mikor otthon volt, dicsekedett az édesapja: „Csináltam egy olyan iksznit... Megnézheti a herkópáter is.” „A fene tudta, mi az az ikszni... Mikor a lovat őriztem a Nagyszegben, nem is hallottam, hogy az is van a világon...” És nagy homlokán az értelem fénye csillogott... Szegény, ő ma is paraszt: pedig már tizennégy éve, hogy iparra került...

- Nem tudom, mit tegyek. Felvegyek rá megint pénzt?

És ő nem merte azt mondani, hogy ne vegyen. Mert az volt az eszében, hogy ennek a szőlőbeli háznak a terve régen lóg a levegőben. Mindegy, mibe kerül, hadd csinálják meg...

Így én is becsapom szegény Géza bátyámat. Ha édesapám csaló, most akkor én is az vagyok.

S közben magára ismert: az apja éppen így csinálta volna az ő helyében ezt az egész Segélyegyletet, a gyűjtést... Csak az a különbség, hogy neki sikerült, s az apjának nem sikerült volna... Neki soha semmi sem sikerült, és mégis kitaníttatja a hat fiát... Már négy fia gimnazista... Csoda ez... Mennyi ilyen jóhiszemű csalást kellett ezért elvégeznie... Nem lopott, nem károsított meg senkit másban, csak a reményeiben, abban, hogy minden többbe került, mint amennyiért vállalta... Ott állanak a házak. Laknak benne. Néha azt mondja szegény: „No, gyere csak velem, nézd meg, mit csináltam én már, Úristen.” Sorra vitte őt egy vasárnap és megmutatott vagy tizenöt házat, amit ő épített. „Fiam, ez tovább él, mint én.”

Akkor neki azt kellett volna mondani: „Inkább ne épített volna édesapám, hiszen mind a tizenöt építető becsapva érzi magát.”

Itt valami igazságtalanságnak kell lenni.

Az emberek a semmire építenek: a kimondott szóra. Ha valaki ezt kimondta, mást is mondhatott volna.

- Miért vállal édesapám ilyen olcsón? - kérdezte egyszer tőle. Jól emlékszik az apja furcsa nevetésére:

- Fiam, másképp nem építtetnének énvelem.

Tehát az emberek maguk is tudják, hogy lehetetlen oly olcsó áron megcsinálni a házat. De reménykednek, hogy hátha sikerül becsapni a mestert. Akkor pedig ők is csalók.

És ezt mind a pénz csinálja. Ha nem azért építenének, hogy pénzt keressenek vele, hanem mindenkivel azt csináltatnák, amihez ért - akkor nem lenne érdeke senkinek, hogy alacsony árakat kalkuláljon és rossz munkát végezzen.

Valahogy másképp kellene a világot berendezni. Most nem számít más, csak a pénz. Az nem számít, hogy az édesapja csakugyan úgy dolgozik, mint a tűz, ropogva és saját magát fel-emésztve. Mert azt látni, ahogy ő végzi a munkát, az még látványnak is csodálatos. Nála mindenkinek úgy kell dolgoznia, mint ő, teljes erőből és villámgyorsan. Mindenki el van ámulva azon, hogy milyen hamar elkészül valamivel. Amin más napokig pizsmog, azt ő órák alatt csapja össze. Hát ez nem érték?... Láttá egyszer, mikor kiment az apjával egy második munkához - kettőn is dolgozott, nem lehetett egyszerre mindeniknél jelen... Ahogy kimennek, az édesapja megnézi a falat, amit a kőművesei raktak. Elkezd borzasztóan káromkodni:

- Az isten erre arra... micsoda falat raknak maguk... Bontsák le... ha a tetőt ráraakom, kidül... Görbe, mint az anyád szája...

De a kőművesek kezdték magyarázni, hogy így, meg úgy, jól van az...

Erre az édesapja nekiment a falnak egy gerendával, megnyomta, mint valami kis Sámson, s a fal ledült... Majdnem őt magát is agyoncsapta. Csak akkor ijedt ő meg az apjáért... de nem soká volt ijedt, mert boldogan kezdett kacagni... ő is látta, hogy a fal ferde síkban van rakva...

Nahát, egy ilyen emberre azt mondani, hogy csalás, ha többbe kerül a ház, mint amennyiért vállalta. Amit ő épít, nála egy percig sem számít, hogy mennyiért vállalta, csak az, hogy jó legyen. Ezt külön meg kellene fizetni az építtetőnek, de az még soha senkinek nem jutott eszébe, hogy a szorgalmat, hűséget, jóakaratot, becsületességet megfizesse. Csak azon jár mindenkinek az esze, hogy a pénzen spóroljon...

Ezt mind magyar erénynek tekintette Misi, azzal a hiányossággal együtt, hogy a pénzzel nem tud bánni... Bizony nem tud... Böven fizet. Ha a napszámosának baja van, pénzt ad neki: „Nesze, ne koplalj, az istenedet, akkor nem tudsz dolgozni.” Egy segédjének meghalt a felesége. Adott neki egy csomó pénzt, hogy menjen, temettesse el... Neki a pénz nem isten.

De hát persze, azért valami pénz csak kell otthon is. Sokan vannak. Sok éhes száj. És nem szereti, ha a gyerekei koplalnak.

Egyszer vacsora mellett ültek, mikor bejön Grünfeld, a boltos. Azért jött, hogy egy kis törlesztést kivasaljon. Ott ült mellettük s nézte a vacsorájukat s pipázott. Megszólal:

- No mester uram... Ezt nem tudom, mire ez a vacsora.

- Hát maguk nem vacsoráznak, Grünfeld úr?

- Nálunk a gyerekek hamar lefeküsznek, elalusznek, eszükbe sem jut a vacsora. Az alvásban nől a gyermek.

Sokat nevettek ezen aztán.

- Hát én pedig úgy tartom, a gyerek akkor nő, ha eszik - mondta az édesapja.

Ilyen embert első szóra csalónak nevezni. Ezt nagyon zokon vette még a Géza bátyjától is.

Különben is minél tovább foglalkozott az emberek életével a Segélyegylet miatt, annál jobban látta, hogy igen nagy tévedések vannak az életben.

Undorodott már tőle, hogy minden csak a pénzre van építve. Hiszen ő maga is elítélte magát, hogy Irénkéektől pénzt fogad el, mikor igazság szerint neki kellene ajándékot vinni azért a sok kedvességért és jó érzésért, amit mellette élvez. De nem volt pénze. Elsején a tizenhat koronát

mindig átadta a bátyjának, mert ezt is igazságosnak találta. Ő tartja el, ő fizet helyette minden kiadást. Hogy fogja ő ezt valaha viszonzni? De így viszont soha nem volt egy fillérje sem.

Itt jön a bál is. Elgondolta, hogy nincs több fekete ruhája, csak az, amit hatodikban csináltatott neki az édesapja még Patakon. Egy disznóólat csinált a mesternek érte. A ruha nagyon jó anyagból készült, kamgarn, de a szabása már akkor sem volt valami tökéletes. Hogy fog ő ebben kiállni szavalni a bálban - mert abban már megállapodtak, hogy műsoros estéllyel nyitják meg a bált.

Hát egy délben, ülnek az asztalnál, jön be a cseléd s mondja, hogy itt a szabó.

- Várjon egy kicsit.

Ő nem gondolt semmire. A nagybátyja igen elegánsan öltözött. Nemrég, mikor Budapestről jött, új barna keménykalapot hozott, s azt mondta:

- Az elegáns embernél legfontosabb, hogy a kalapja és a cipője kifogástalan legyen.

Ő akkor rápirítva érezte magát. Kalapja ócska volt, és cipője csámpás. Igaz, neki nem kötelező az elegancia. Mikor a legutolsó fizetését megkapta, volt is benne egy kis habozás, hogy megmondja a bátyjának, hogy venni kellene rajta egy kalapot s egy pár cipőt. De valamit hallott, hogy sok a kamat... Így hát nem szólt, nyugodtan járt a régiben, őbenne nem is volt az az erős vágy az eleganciára. Ő azt tartotta, hogy akkor sem lesz más, ha bármibe öltözik.

Mikor megebédeltek, szólt a bátyja:

- Bejöhet a szabó.

A szabó bejött. Vékony, sápadt és hajlongó ember volt, mint minden szabó.

- Alázatos szolgálja, tekintetes igazgató úr, hoztam mintákat.

- Hát Misi, válassz.

Ő azt se tudta, melyik lábára álljon.

Oly boldog lett, ki sem lehet mondani. Neki csináltatott a bátyja egy fekete zsakettruhát. Ez volt a vágyainak a csúcsa. Egy zsakett a jövőjéhez nagyon kellett. Ez volt akkor az elegáns viselet. Misi mindig félt, hogy még egyszer szalonkabátot kap, mint a régi. Az az lett volna, ferencjózsef, ahogy hívták, de röstellte, ha fel kellett volna vennie. Iskolai ünnepélyen még megjárta, bár kinőtte már, rövid volt az ujja, s mindig húzogatni kellett, mert az egész manzsettája kibillent. De zsakettet, s a bátyja szabójától... Túl nagy boldogság volt.

Kudela, a szabó, a próbákon elmondta, hogy az ő fia is gimnazista, és halk hangján a legnagyobb hálát rebegete, hogy a fiatalúr mindig oly előzékenyen kiszolgálja az ő fiát. Bizony nagyon rá vannak szorulva, mert olyan világot élünk, hogy egy iparos még azokat a drága füzeteket sem tudja megvenni, nem a többi költséget... Ha még azt el lehetne érni, hogy a második félévben a tandíjat kifizetné a Segélyegylet...

Misi nem emlékezett a fiúra.

- Dehogynem. Ki is tetszett kérdezni, hogy mi az apja és mindent. Én vagyok az, akinek a szíve a jobb oldalon van...

- Á, már emlékszem. - S egy kis szőke fiúcska jutott eszébe, ki olyan félénken és halkán beszélt, hogy alig hallotta, mit mond. Már azt is tudta, hogy magában megállapította, hogy ez a fiú egész életében napidíjas lesz, eltaposott szegény emberke, annyira tehetetlen és gyámoltalan, s tanulónak is gyenge.

- Mért taníttatja, Kudela úr, ha a gyermek oly nagy megerőltetéssel tanul?

- Kérem, míg bírom, taníttatom, mert egy iparosnak semmi becsülete, kérem. Ha csak napi-díjas lesz is, akkor is biztos kenyere lesz, és tisztességben fog élni úri környezetben...

Szomorú és szerény képe ez a kisiparos életek összetört vágyainak. Már ebben az a nagylátás sincs, ami a parasztból lett finác képben van a létráról, mely a mesebeli égig érő fának a tetejére visz. Misi úgy látta, ezek az emberek a végső csüggedésben egyszerűen arra vágnak, hogy a gyermeküket egy kicsit mentesítsék a nehéz testi munka és a bizonytalan kereset rémei elől.

Az édesapja nemhiába nem igazi iparos, jobban hasonlít a Balabás-féle gondolkodóhoz.

Az ő apja azt mondta:

- Fiam, ne legyél hivatalnok, vagy más ilyen fixes nyavaja. Á, mikor egy férfinak egy krajcárja sincs, mert a felesége minden fillérjéről tud, az nem embernek való élet, csúnyább a „hátra-menésnél”... Legyél fiskális, az ebattát, pereld vissza azt a sok pénzt, amit tőlem elszedtek ezek a csorvaszok.

Úgy jegyezte fel magának a tanulmányaihoz, hogy őserő csak a parasztrétegben van. Annak még van hite az életben. A kisiparosok csak meg akarják menteni végső kétségbeesésükben gyermekeiket a nyomortól, azért taníttatják őket, erejüket meg-meghaladó költséggel.

Mikor ezt éppen lejegyezte s elzárta a fiókba, mert csengettek, nyílt az ajtó, s egy kis csillogó szemű zsidó fiú jött be:

- Bácsi kérem - mondta zsidós akcentussal -, az atyus kéreti, legyen szíves fogadni.

- Mit fiam? Hányadikba jársz?

- Másodikba, bácsi kérem, az atyus kéreti, legyen szíves fogadni ötöt.

- Ki az atyus?

- Weisz Náthán, a papírkereskedő.

- Mit akar mondani?

- Azt nem mondta, csak azt, hogy bácsi kérem, legyen szíves fogadni.

- Jól van, fiam, csengettek, menjünk órára. Mondd meg atyusnak, hogy délután négy órakor itt leszek, jöjjön be.

- Igenis, bácsi kérem.

A gyerek meghajlott, összecsapta két kis bokáját, és újra meghajlott. Látszott, hogy megtanították erre az előkelő mozdulatra, s elfutott, mint a nyúl.

Délután el is felejtette, hogy vendége jön és csaknem elment az iskolából. Sok gondja van, nem csoda. De önkéntelen megfordult s bement a külön szobájába, jegyzeteket írni.

Pár perc múlva kopogtatnak.

- Tessék.

Belépett Weisz Náthán. Kis vörös ember volt, éppen olyan, mint a fia. Misi szinte röstellkedve gondolt rá, hogy majdnem elment.

- Tessék.

- Kérem, elnök úr, egy igen nagy kéréssel jöttem.

- Tessék helyet foglalni.

Weisz Náthán leült.

- Kérem, elnök úr, az az igen nagy kérésem volna, hogy a papírbeszerzések egy bizonyos percentjét, nagyon kérem, méltóztassék nálam beszerezni... Ugyanis kérem, mi ketten vagyunk a városban, akik papírral foglalkozunk s mivel úgy hiszem, nem méltánytalan a kérésem, vagyok bátor bejelenteni, hogy én is szállítom azt a minőséget, amit akárki, s garantálom, hogy tíz százalékkal olcsóbban, mint akárki.

Misi azonnal elismerte magában, hogy a Segélyegylet jövedelmének túlnyomó része a zsidó Nőegylet adományából jött össze, ezért a legnagyobb készséggel szólt:

- Igaza van, Weisz úr, a legnagyobb örömmel.

- Nagyon szépen köszönöm, igazán hálás vagyok. Meg voltam győződve felőle, hogy csak ezt a választ kaphatom szeretett elnök úrtól. A feleségem azt mondta, ne jöjjek, ne tegyem ki magamat esetleges félreértésnek, de mért ne, kérem? Én is kereskedő vagyok, nekem is idejár a fiam a gimnáziumba, és ha Isten éltet, a többi fiam is ide fog járni. Nem elég szép, hogy az én fiam nem jön papírt és ceruzát kérni? hát legalább én...

- Hogy tanul a kisleány, Weisz úr?

- Hálistennek - megkopogtatta az asztalt -, briliánsan. Micsoda feje van a drága életemnek.

- Mit akar belőle nevelni?

- No, az még messze van... Mondja, kedves elnök úr, mit nevelhet egy zsidó kereskedő a fiából?... Szolgabíró?... No lássa... Elvégzi az iskolákat helyben, aztán fel fog menni Pestre... Mit csináljon ma egy zsidó falun?

Persze Pestre.

- Maga hova készül, milyen pályára, drága elnök úr?

Misi elgondolkodott. Hogy ő milyen pályára készül, arról nem beszélhet. Nem mondhatja, hogy író akar lenni, vagy újabban politikus.

- Én is Pestre megyek.

- Lássa. Nem lehet másutt. Itt, ebben a porban, piszokban és szegénységben?... Hacsak valaki nem tekintetes igazgató úr vagy tekintetes tanár úr vagy ilyen. Hová küldje a fiát egy szegény zsidó ember?... Kérem, az én apám kocsmáros és boltos volt egy kis faluban. A nagyatyám bőrrel kereskedett, kicsiben... Mi lehet az én Nácikámból?... Kérem, azelőtt nem volt más, csak a falu, és a falun nem volt semmi, csak gabona és marha. Pénz nem volt. Az én nagyatyám nagyon jól jött ki, megvette a bőrt és továbbadta a nagykereskedőnek. Ő volt a bevásárló. Igen, szépen meg tudott élni belőle. Azt mondta a fiának: Náci fiam, én már szereztem annyit, kapsz egy kis házat a faluban, Legyél te szatócs, ne futkoss annyit az országúton, mint nekem kellett. Az atyám ott volt a faluban, és nagyon jól kijött belőle, hogy volt neki egy kis boltja, amiben minden volt, és azután lett neki egy kis kocsmája. Nekem azt mondta az atyám: Náthán fiam, ne maradj te falun, én már szereztem annyit, eredj te a városba és legyél ott kereskedő. Itt már nem lehet megélni, mert itt a szövetkezet, és itt a takarékszövetkezet. Már a parasztnak nem kell a zsidó portéka, és nem kell a zsidó pénze... Így én idejöttem tanulónak, s itt nyitottam üzletet... Kérem, most itt állok, nem tudom, mit mondjak a fiamnak. Azt mondom neki: Náci fiam, a kisvárosban ne nyomorogj. Itt nem nő föl. Itt az emberek szegények, falun még szegényebbek. Ma már bőrrel nem lehet kereskedni, ma már gabonával nem lehet kereskedni, de papírral legkevésbé lehet kereskedni. Eredj te Budapestre. Budapest egy szép és nagy

város. Világváros. Kultúrembernek sehol sem lehet megélni ebben az országban, csak Budapesten, az isten áldja meg azt a szép és jó Budapestet.

- Igaza van, Weisz úr, ha én a jövőmet elgondolom, én sem tudok a vidéken mit kezdeni. Én a vidékéért akarok élni, de a vidékből nem tudok megélni.

- No, ahogy mondom. Kérem, ez egy nagyon furcsa dolog. A dzsenti elgazdálkodta a vagyonát, megy Pestre. Ott várja őtet a jó hivatal, a városnál, a minisztériumban, mindenütt.

- Nem vagyok dzsenti - tiltakozott Misi nevetve -, az én apám egyszerű kisiparos.

- Bocsánat, nem akartam megsérteni, elnök úr. Csak mondom, lassan mindenki Pestre megy. Vidéken nem maradhat, csak akinek van valamije, vagy nincs semmije - s a homlokára mutatott. - Aki a szabad foglalkozásban akar élni, ügyvéd, orvos, kereskedelem, haut finansz, bank, újságíró... az csak megy Budapestre, nem igaz? A nagytata kordén járta a falvakat, az unoka fog autón futni a seft után... Kérem elnök úr, ez a kényszer.

Mikor Weisz Náthán elment, Misi az álló asztalhoz lépett és leírta szóról szóra az egész beszélgetést, mint a jövő útjának csodálatos vázát.

9

Mikor kiállott a dobogóra, megszűnt minden láza.

Végignézett a hatalmas termen. Minden hely el volt foglalva, de neki ez is kevés volt. Ő úgy képzelte, hogy a zsúfoltság még nagyobb lesz. Hogy egy széken ketten ülnek, hogy a széksorok közt az eljárót rendőrök sem tudják megtisztítani, hogy az embereknek szárnya nő, s a levegő is tele lesz arcokkal és fejekkel... Körülhordozta tekintetét, s igen nagynak, üresnek látta a termet, csak falak... a karzat milyen kicsi, csak mennyezet, csak levegő és az apró székeken apró emberek ülnek, emberkék, fiatalok, öregek, mind olyan, mint egy lekicsinyített játékszoba, vagy felnagyított, már nem is tudja.

A lengyelek fehér asszonya.

Írta: Jókai Mór

Mikor kiejtette a címet, megállott s elmosolyodott. Eszébe villant, hogy Babarczy tanár úr próbaszavaltást tartott vele, s ő nem akart, de mégis rá való tekintettel... s Babarczy sokallotta a tónusát, színészkedésnek mondta, pedig ő visszatartotta magát, nem adott ki mindent... meglepetés... meghatás... megdöbbenés jön...

Éjszaka van... minden alszik
magas cár engedelmeivel...

Tompán és nyugodtan mondta, s utána még mélyebben:

csak a sírban lakó rémek
s a Kormányzó nem alusznak...

Oly tiszta volt a feje. Semmi láz és semmi izgalom. Úr volt a hangján. A teste soha ennyire nem volt az övé. A hangjában szinte gyönyörködött. Most meg fogtok döglenni a boldogságtól. A jegyeket azért vették meg, hogy Nyilas is szaval. Az egész város kíváncsi volt erre a Nyilasra. Aztán meglepetéssel vette észre, hogy tovább is visszafojtott maradt. Nem adta ki a

legmagasabb hangokat, a legveszettebb gesztusokat. Láttá az emberek arcát, máris annyira komolyak voltak, hogy nem érezte szükségesnek rémítgetni őket. Az értelemre gondolt és egy pillanatra sem esett színfalhasogatásba.

Mint egy álom, úgy folyt le a szavalás, s mint valami dübörgő mozdony haladt előre a költemény: ez maga dolgozott, zakatolt és rettetgetett az ő hangján, testén keresztül... mintha ágyban feküdne lázálomban, s a testén száguldana át a vonat csattogó kerekekkel...

Távozz, távozz, ne lássalak...
maradj el a szemem előtt...

Ahogy szeme elé kapta a kezét, a rémült gyermek rettenése.

S közben folyton attól félt, ha egyszer elakad... Soha életében semmit sem tanult meg szó szerint, betűről betűre... Milyen csoda, hogy nem kellett sűgő, nem kellett a zsebében levő szöveget kivenni - erre is el volt készülve -, mintha tőle egészen független lett volna a vers, mintha most ő maga írná, vagy a szívéből fakadna, mint a megsűrt disznó torkából a vérsűgár...

Mikor vége lett, s lecsapta a fejét és újra felvetette, az arcok mint lázban villogtak előtte, és tomboló siker.

Tapsolt az a kevés ember abban a nagy teremben s most jó volt, hogy oly magasak voltak a falak, oly üres a mennyezet, visszaverhette a közönség tapsolását és ordítását. A diákok kezdték: Nyilas, Nyilas. S a felnőttek is mind azt kiáltották: Nyilas.

Mikor harmadszor is kidobták a dobogóra, hogy megmutassa magát, eszébe jutott egy félvak öregember arca az első sorban: ez az egész szavalás alatt oly unott és közömbös volt. Minek jön ide egy ilyen lélektelen öreg gazember?

Fájdalmas volt, hogy ennek is vége lett. Utána zeneszám következett. Fussbaum Náci ült a zongoránál, és egy zsidó lánnyal, Balu fűszeres lányával négykezes játékot játszott. Ő a mellékajton nézte. Unalmas volt. Pötyögtetett muzsika... Csajkovszkij... Aztán egyszer csak elkezdtek verni a zongorát... Harsogott és megőrült a zongora... Irigyen nézett körül: az arcok éppen úgy fel voltak hevülve, mint az ő szavalása alatt... Ez nem lehet, ez nem igaz...

Hátat fordított és kihúzódott a szomszéd szobába, ahol tíz-tizenöt fiú csoportban diskurált s nevetgél... Vajon ezek az ő szavalása alatt sem voltak bent?... Ezekre nem tartozik a műsor?

Mintha hideg zuhanyt kapott volna...

Nagy léptekkel járkált le s fel.

Most Fussbaumot ünneplik? Vagy Csajkovszkijt?

Csak már vége lenne... Irénkét akarta már látni... Szerencséje volt, hogy benne volt a műsorban, emiatt neki nem kellett részt venni semmiben. Ki volt kapcsolva az előkészítésből. Neki csak a verssel volt szabad foglalkozni... De ha ő fellépett, mire akkor más?

Égő féltékenységek voltak benne Fussbaum Nácival szemben, de ez most nem a zeneszám miatt, annak már vége is van. Náci kijött frakkban, fehér nyakkendővel... Sápadt volt, és kék pattanások voltak az arcán. Nagy, éles orra kutatva szimatolt, s azt mondta:

- Brávó, Nyilas - azzal elment, mint egy felnőtt, s otthagyta őket, az unatkozó fiúkat.

Hova megy?... Irénhez?... Tegnap délután elment francia órát adni. De csak annyi sikerült, hogy lopva megcsókolta Irént, s az nevetve és sietve elküldte, hogy ruhapróbája van. Mutassa a ruháját. Nem lehet, meglepetés... Nácinak nagyon tetszett...

Akkor derült ki, hogy Náci eljár hozzájuk. Ő erről egész évben semmit sem tudott: most, mint egy böszült tigris tombolt, és már látta, hogy Náci a nézőtéren van és Irén mellett... Vetélytárs?

Elviselhetetlen gyötrellem...

S a műsornak nem akar vége szakadni. Egyszer ének, aztán színdarabocsksa, aztán kórus. Már tizenegy óra, még mindig? Mingyárt éjfél.

Végre, mintha álomból riadna fel, mozgás. Megtelik a szoba emberekkel. Sokan jönnek hozzá, tanárok is, gratulálni, a fiúk ünneplik. A közönség is betódul. De a közönség tagjai a saját fiaikat és lányukat keresik. Megoszlik az ünneplés... Ezt nem bírta el. Megszökött, s elrohant a terembe, ahonnan a diákok hordják ki a székeket. Percek alatt üres az egész terem, s a pódiumon a cigánybanda van és játszik. Tánczene. Még alig tűntek el a székek, már tánc van a banda előtt. Leventei Kovách, a takarékpénztári könyvelő táncol elől egy szép asszonnyal, s több pár... Hol lehet Irénke... Talán már táncol Nácival?

Hosszú idő telik el. Még vannak, akik felismerik, még hallja itt-ott a suttogást: „Ez a Nyilas...” Kislányok csillogó szemmel néznek rá... Az első sorban ült egy búzaszőke lány, ezt kétszer is látja, ahogy nagy kék szemeivel ránéz, s mintha hívná... De nem ismeri... Csak Irénkét keresi... sehol... Hová lett? Hol csókolózik? melyik sarokban? Nácival... aki egész évben eljárt hozzá, anélkül, hogy ő tudta volna...

Egyszer csak ráteszi egy hölgy a kezét a vállára, odanéz: Irén.

Irtóztató félelem és iszonyat tört benne: ez Irén?

Lehetséges, hogy ez a dekoltált nő Irén?

Mint a villámsújtott fa áll... Irénen nagy ruha van. Sleppes, nagy báli ruha. Uh, de rosszul áll a kis gömbölyű testén...

Sohasem látta másként, csak kis blúzokban, kis csipkés, fodros háziruhákban: amilyen enni-
való volt azokban, oly rettenetes a nagyruhában... Elkapja a szemét, nem mer ránézni... Mellei csaknem kibuggyannak a fűzőből, fel vannak szorítva kurta nyakáig... Fehérek, hófehérek, amint odales, mint egy bűn, látja, ki van fehérítve rizssporral, s mint a kirakat...

Annyira meg van döbbenve, hogy néhány pillanat és elrohan.

Ki a teremből... Ez a lány megőrült: azok a szép, gömbölyű mellei, amiket minap megtapintott, s mindig tüzláz tört ki rajta, -, most ki vannak emelve és kirakva a szemeknek... Ez nem az ő ízlése, ez a Náciké... Ez nem az ő párja: a Náciké...

Kimeredt szemmel állott a lépcsőházban, a cúgban és hidegben, a zsakettben, és szeretete volna, ha a szél felkapja és kisodorja a távolba, ki a pusztára, hogy vége legyen ez életnek...

- Maga mit búsul? - ütött a hátára egy ismeretlen fiatalember. Csak lassan ismerte meg Kollmann Bandit, akivel sose volt jóba. Ez a kolozsvári jogász. Mennyi pénzük van ezeknek? hazajött a bálra.

- Jó volt a szavalat, csak egy kicsit több tűz... Tavalý ezt szavalta Beretvás... Az igen, az kitett magáért, még le is térdepelt, mikor a fehér asszony beszélt...

Otthagytá, durván és neveletlenül...

Mintha dolga lenne, lerohant a lépcsőn. A pénztáros jött elébe:

- Óriási pénz - mondta -, háromszáznegyvenöt korona... Még ennyit soha nem vettek itt be a bálon. Most két hete az Elite Bálon tizenhat pár táncolta a francia négyest. Most legalább kétszáz pár lesz. Nem is tudom, hogy férnek el.

Akkor a fülébe súgta:

- A fiúk azt akarják, egy hordó sört vegyek.

- Miből? A bevételből?

- Igen - nevetett Keresztes.

- Soha... Add ide a pénzt... Mint elnök követelem, hogy tessék átadni a pénzt.

Ott a lépcsőn leszámoltatta, s a pénzt átvette.

Nem tudott vele mit csinálni. Egész zacskó pénz volt.

- Átadom az igazgató úrnak.

A fiúk kedvetlenül és dühösen néztek utána.

Mikor a nagybátyját sikerült megtalálni, az egy tanártársával beszélgetett, a másik történelem-tanárral, Hadfalvyval és annak a csudálatos szép feleségével, és ott volt az a búzaszőke lány.

- No, itt van Misi - mondta az igazgató, s bemutatta a lánynak. - Hadfalvy Klárka.

Esetlenül hajlott meg. A szőke lány nagyon együgyű kis ruhában volt. Könnyű színes kelme, jól illett a szőkeségéhez, de olyan volt, mint egy vidéki kislány. S milyen magas és vékony.

- Tessék ezt elhelyezni valahol - súgta a bátyjának és a markába nyomta a zsák pénzt.

Az nagyot nézett.

- Mit csináljak vele?...

- Misi, menjenek táncolni - mondta Hadfalvyné kacagva.

Misinek menni kellett a szőkeséggel. A vére elkezdett zuborogni, amint a derekára tette a kezét.

Soká táncoltak. Valcert. Repültek a deszkákon. Durva, kikopott deszkázása volt a teremnek, telehintve vastagon fédervájsszal. De a valcerhez nagyon kellemetlen talaj volt.

- Szép bál - mondta a lány, s Misi azt látta, milyen hosszú fehér fogai vannak. Keskeny fogak és hosszúak. Egy picit ki is állanak a felső ajak alatt. Irénkének csodálatos apró gyöngyfogai voltak... De a szőke lány varázsereje a hajában volt. Oly szőke, amelyet még soha nem látott.

- Hova való? - kérdezte tőle lihegve.

- Erdélyország - mondta nevetve a lány. - Csíkkarcfalu...

Milyen furcsa nevek. Hadfalvy, Csíkkarcfalu, Erdélyország.

Úgy tűnt fel neki, most egy erdélyi havasokból leszállott nimfa hálójába esett. Érezte, hogy halálosan szerelmes... Mily szerencse, hogy Irénkéből éppen kiábrándult.

A muzsikának vége lett. Karon fogta a lány kezét, s hazavitte.

Vajon hol van Irén?

Irén eltűnt, egész este nem látta többet... Csak most látni, milyen sokan vannak...

- Kezdődik a szupécárdás, kezdődik a szupécárdás.

Misi a lépcsőházban állott a kiforrósodott fiúkkal, nem hallott semmit, nem törődött semmivel. A földig érő nagy tükörbe nézett, s a tömegben meglátta saját alakját. Megütődött: csinos. Fehér csokornyakkendője volt a fekete zsakethez - ebben az időben ez így dukált, ez jelezte a báli jelenlétet - s ez az arcát, a fehér pille, egészen megvilágosította. Az új ruha karcsúvá tette és elegánssá. Nem akart hízelegni magának, de egész szép fiúnak látta magát. Különben mindenki feketében volt, de frakk alig volt három-négy, azok is zsidó fiúk. Még Kiss Pali sem vett frakkot, mert azt mondta: diákbálon csak a proccok feszítenek frakkban.

Kavargott előtte a tömeg. Rengetegen voltak. Most, hogy lent s köztük állott, az emberek mintha megsokszorozódtak volna. A bál kipirította az arcokat, a szemek csillogtak. Ez hát az emberiségnek a nagy pillanata, ez az ünnep. Ezért dolgoznak, hogy egyszer-egyszer bálban jelenhessenek meg. Már mindenki bort ivott - ő egy kortyot sem. A legnagyobb rész cigarettázott, azért jött ki a lépcsőházba, mert a teremben nem volt szabad. Élvezte a nyüzsgést, a forrongást.

- Igazgató úr keres, eredj táncolni.

Sietve ment be. Már a tánc javában folyt. Odaverekedett, számtalan balanszírozás után, szinte korcsolyázva a fehérre csiszolt deszkákon, a nagybátyja társaságához.

A szőke lány már messziről nézett rá, most egész fehér volt a haja a nagy fényben. Még képeken sem látott ilyen varázslatos szőkeséget. Nem emberi, túlvilági.

A cigány csárdást húzott, ropogó vidám csárdást. Percek múlva belibbentek a tömegbe. Misi a cigány elé törtetett, de sok időbe került, míg egész előre tudta dolgozni magát. Mosolygott, erősnek, győzelmesnek, fiatalnak érezte magát. Most nem volt benne a szociális félretaposottság érzése. Csárdást táncolt úgy, mint akárki, és a táncosnője szebb volt, mint akárkié. Figyelte magában a szerelem zúgását.

S oly lelkesedéssel táncolt, úgy kidolgozta magát, mint egy tornaversenyen. Buta dolog a tánc, gondolta, helyben járás, egy, kettő. De ha mindenki azt teszi, akkor ennek így is kell lenni. Az emberiség tudja, mért teremtette meg a táncot éjfél után.

Csárdás közben beszélgetni is lehetett. Megkérdezte a lányt, mi a kedvenc színe, mi a kedves illata, milyen virágokat szeret. Milyen a falu, ahol laknak. Elmondta, hogy neki Erdély úgy tűnik fel, mint valami mesevilág... A lány végzetlenül bájos volt. Furcsa, hát minden lány bájos? vagy neki olyan szerencséje van, hogy csak bájos lányokkal hozza össze az élet?

Ahogy megnézte a szomszéd táncosokat, egy lányt sem vállalt volna a teremben: neki csak ez az egy tetszett... S milyen jó, hogy a nagybátyja helyesli, maga mutatta be, maga küldött utána, hogy jöjjön már...

A csárdás egy félóráig tartott egyfolytában. Mikor a cigány megállott, az egész tömeg zúgni kezdett: „Hogy vót”. Ő is rikoltott, s a lány nevetett.

Már fáradt volt pedig. Nem tréfa az, félóráig merő elszántsággal rakni a lábakat, mint valami örült. De hogy sikerült a cigányt újra munkába állítani, annál tüzeesebben forgatta a lányt. Milyen furcsa, ezek a törékeny teremtések hogy bírják a táncot. A fáradtságnak legkisebb nyoma sincs. Észrevette a nagybátyját, aki egyszer csak mellettük táncolt egy igen szép asszonnyal, meglátta, hogy ő már nem strapálja magát: inkább a nőt ugratja, de maga csak kis lépésekkel tipeg, kényelmesen... Erre ő még jobban beleszédült a táncba, s úgy vágatott, mint valami szilaj csikó.

Most volt életének csúcspontján, érezte. Ez nem fog ismétlődni soha. Ezzel felszökött a legmagasabb pontra. Már csak azt várta, hogy egyszer csak elrepülnek, s fent az azúrban folytatják világ végéig a tánc forró rezgését, mint a fény... az is rezeg... vajon hány rezgésszámnak felel meg az ő tánca?... Milyen fényt adna, ha egy távoli égitestről nézné valaki...

Negyedóra múlva a cigány újra megállott: még szenvedélyesebb újrázás. Már ő oly kimerült kezdett lenni, hogy szólni, lélegzeni nem bírt, de becsület kérdése, az utolsó rúgásig kibírni... Hadd emlegesse meg a lány Székelyországban még harminc, negyven év múlva is ezt a táncot...

Pont egy óráig tartott az önkívületes vitustánc. Akkor a cigány kidőlt, s a táncoló tömeg széteszlott. Misi körül sem bírt nézni, olyan szédülést, kimerültséget és ájulást érzett. Csak mikor elszédelgett az ajtó felé, akkor vette tudomásul, hogy alig húsz-harminc pár táncolta végig az egész szupécárdást.

Jaj csak kijusson a friss levegőre, jaj csak össze ne roskadjon idebent. Elképzelhetetlen ájult fáradság volt benne, már a falba kapaszkodott, az oszlopokba, úgy vonszolta magát, csak itt össze ne roggyon, míg emberek látják...

Sikerült. Mint valami életmentés, olyan volt, hogy ki tudott jutni a szabadabb levegőre. Neki-esett a korlátnak és fűjt, mint egy kovácsfűjtató... Hideg verejték gyöngyözött a homlokáról, az egész teste átizzadva, egy lucsok. Az új ruhán átszivárgott az izzadság. Szédült és a szemei lecsukódtak... Most meg kell halni... ennél szebb halál nincs...

- Éljen Nyilas.

Erre volt még némi érzéke, hogy ennek örülni tudjon, akkor ráborult a lépcső korlátjára, s percekig nem tudott magáról. Sose hitte, hogy van ájulás a világon, de ez az volt.

Mikor a szeme lassan felnyílt, csak azt látta, hogy a fiúk nevetnek rajta. - Fáradt vagy?

- Dehogyan... Akár újra kezdeném...

Pedig a halálos hideg fagyosította a homlokát s a testét... Leülni. Mindegy hova... Ide a lépcsőre... Valaki karon fogta, és egy székhez vezette s leültette.

- Mit örülsz - mondta Jákób -, én bizony egyet sem táncoltam. Nevetségesnek tartom, hogy felnőtt emberek összekapaszkodnak, és kiadják a nyelvüket.

Lenézte érte Jákóbot. Nem irigyelte, hogy frissen és okosan tud állani az őrjöngő tömegben.

Vagy egy negyedóráig ült ott, fejét a falnak támasztva, s fél önkívületben hagyta, hogy zsidobongon körülötte az élet, mint valami tengermorajlás.

Valaki poharat hozott, és a szája elé tartotta. Jót ivott. Bor volt. Valami könnyű bor, nem erősebb, mint a limonádé. Jólesett. Most először életében ízlett neki a bor. Szinte felfrissült tőle, és valami melegség gyulladozott a belsejében.

Már fel is tudott állani. Nem tudta, ki szánta meg. Az arcok még szivárványosak voltak.

Lassan elindult lefelé a lépcsőn. Kábultság jött rá a bortól, egy új és idegen kábulat. Mintha az élet elvesztette volna a szilárd halmazállapotát, s gázossá lett volna. Mindenki nevet. Mért nevetnek, minek örülnek annyira?...

Sokáig eszmélt annyira, közben hol itt, hol ott támaszkodott meg, hogy a fiúkkal, akik mintha cirkuszt néznének, egy kis barna ajtón tolnak befelé, ő is bekerült... Irtózáttal ébredt magára. Két tanár ült egy hosszú kocsmaasztal mellett, a kövér természetrajztanár és egy klasszika filológus... Kasznár és Illyés... Kasznár oly veres volt, a feje mint egy érett disznó-

tők, Illyés mint egy fakó aszalvány. Mind a kettő halálos részeg. Ezek már készen vannak. Kasznár disznóságokat mondott, Illyés vad filozofálással mulattatta a diákokat.

- Mint valami orgia - mondta Misi és kitántorgott.

Kiss Pali karon fogta.

- Barátom, bent voltam a hetesben. Míg ti táncoltatok, én a muzsika ritmusára csókoltam a kasszirlányt.

Megundorodott. Otthagyta. Kirántotta magát.

Most hova menjen?

Legjobb volna haza... A csöndes szobájába, ahol kitervezte ezt a dáridót...

Szédült, és ökröndözött.

- Én is részeg vagyok. Az egész élet egy nagy részegség...

Megkapaszkodott a lépcső korlátfájában és tehetetlenül, kimeredt szemmel nézett maga elé...

- Ezért kell hát élni? Ez az a jó, amit az ember ebben az életben kaphat?

Egy bál?... S holnap jön a kijózanodás?... A kaccenjammer, ami rajta már ki is ütött... Tanulás, okosság, munka és becsület: ez mind felolvad egy csúnya, fertelmes báli hangulatban... A bál elmosza az életet?... Ó, nyomorult élet...

MÁSODIK FEJEZET

*amelyben feltűnik a diákélet szörnyűséges végkapuja, a sárkányok és
veszedelmek tajtékzó örvénye, mely már közvetlen a nagy Életbe torkollik.
A matúra.*

1

Abban az időben volt egy égis erő hegy a gimnazisták életében, amelyet olyan rettegéssel nézett minden diák, mint a mesebeli hős a hétfejű sárkányokkal megrakott csodakapukat.

A *matúra* volt ez, a nyolcadik osztály végén az „érettségi”.

Különös egy vizsga volt ez a múlt század végén, a legendák vették körül és rettegések. Mikor a diák nyolc éven át szorgalmasan lerakta az osztályvizsgákat, akkor a végére iktattak még egyet, amelynek az lett volna a célja, hogy egyszerre mind a nyolc osztály anyagából megfeleltesse a fiatal növendékeket. Összefoglaló vizsga. Ezen a vizsgán a negyedik osztály anyagát éppúgy joga volt kérdezni a vizsgáztató bizottságnak, mint a hetedik osztályból a soha meg nem tanult gömbháromszögtant. Ez a széles határ volt az, ami megijesztette a diákokat, mert kinek van olyan feje, hogy nyolc év minden tananyagára emlékezzen.

A vizsgának a váratlan kérdés volt a fő félelme. A „tézis”, amire nem lehetett elkészülni, mert zárt borítékban küldte le a központból a tankerületi főigazgató, s maga a tanár is nemegyszer zavarba jött, hogy mit is kezdjen a váratlanul elébe kerülő kérdéssel, amely esetleg olyan volt, hogy az ő tanításában elő sem fordult.

A legnagyobb baj az volt, s tanárt is, tanítványt is az ijesztette legjobban, hogy az igazgató folyton azt mondta, hogy az érettségi célja az önálló gondolkodás bizonyítása... Mi lehet az az önálló gondolkodás?... Nyolc éven át sose kellett önállóan gondolkozni. Vagy melyik tanár szállott vitába valami kérdés felett a diákkal? Ha volt egy-egy diák, aki vitázni mert, az csak két okból tehette: az egyik az, ha olyan gazdag s elbizakodott volt, hogy nem imponált neki a tanár, s felelt, ha a tanár valamit nem fogadott el tőle: a késést, vagy a mulasztást, vagy a nemkészülést...

A másik eset az volt, hogy minden iskolában volt egy-egy tanár, aki tudatlan volt, s emiatt fegyelmet nem bírt tartani. Az ilyen tanárral szemben az osztálynak két eleme mindig önálló gondolkodású volt. A leggyengébbek, akik sose szerettek tanulni életükben, ezek kiröhögték, lehurrogták és szemtől szembe kicsúfolták az ilyen tanárt. A másik elem, az az egy-egy fiú, aki valóban tudott, s mindent jobban tudott, mint az ilyen tanár, s aki előtt a tanár takarodót fűjt.

De hol volt az önálló gondolkodásmódra nevelés ebben az időben?

Állítólag Nagy Frigyes azért csinálta az érettségi vizsgát, mert az egyetemeire oly tudatlan elem jelentkezett némely iskolából, hogy nem lehetett felvenni. Lehet, hogy ő még csak egy intelligencia-vizsgára gondolt, hogy azon meg lehessen ítélni, hogy a fiatalemberben van-e annyi önálló gondolkodásra való képesség, hogy az egyetemi tanítást megértse. De hamarosan rendszervizsga lett a matúra.

De hát a diákok sem azért féltek ettől a vizsgától, mintha rájuk nézve emberfölötti lett volna. Azért féltek, mert szokatlan körülmények között folytatták le. Nem a tudnivaló volt emberfölötti, hanem az eszközök, a segédeszközök megszervezése volt megnehezítve.

Mert hogy is felelt, és hogy is vizsgázott a nyolc év alatt a diák?... Az csak mese volt, az a rettentő magolás és az a szörnyű anyaghalmozás a memóriában.

Na, és ami az önállóságot illeti - ha magyar diákra, magyar észjárás szerint értjük az önállóságot, és nem arra gondolunk, hogy a diák a feladott problémát hogy oldja meg önállóan - hanem arra, hogy milyen önállóságot tanúsít abban, hogy vágja ki magát a felelet alól - akkor sebaj.

A magyar diák az ilyen fajtájú önállóságból hamar levizsgázott. S a nyolc év alatt elég gyakorlatot szerzett az önállóságra... Talán a poroszoknál szükség volt egy olyan vizsgára, ahol a diáknak az önálló lélekjelenlétéről kell vizsgáznia. A magyar diáknál ez nevetséges kételkedés lett volna. Hiszen minden órán kötéltáncot járt a magyar diák. Ha felszólították, két kezét kinyújtotta, s úgy kezdett azonnal lebegni a felelés kifeszített kötelén. Két egyensúlyozó eszköz volt a két kezében: egyikben a „puska”, a másikban a „súgás”. Ezzel a két szerszámmal nyolc év alatt mindig megúsza a felelést.

De az érettségi?... Ez szörnyű... Öten vannak egy teremben... Ki fog súgni?...

És az írásbeli... Minden két padban ül egy diák... Zárt borítékból a helyszínen veszi ki az elnök a feladat címét... Lehet, hogy lesz, aki meg tudja oldani: de hogy tudja sokszorosítani s odacsempészni a többieknek?...

Még a szóbelinél nem annyira félelmes, mert ha a borítékból az a tétel jön ki, hogy: „Nagy Lajos kisebb hadjáratai.” Arra csak rá lehet vágni, hogy:

- Nagy Lajos kisebb hadjáratához nagyon hasonlítottak Mátyás király cseh hadjáratai... - s Mátyás királyról minden diák tudott valahogy.

De az írásbeli, az írásbeli... Itt kell csak önállóság és ötlet és elszántság; itt kell kiparírozni a veszedelmet.

A magyar diák az életre készült, erre a szép magyar életre, ahol mindenki csak a sima és egyenes utat szerette mindig. A protekcióval elérhető, a számléltrán megjárható, a rokonság árnyas alléjával elegánssá tett utakat.

Tehát a diákságnak is arra irányult minden gondja a tíz hónapon keresztül, hogy hogyan lehetne az akadályokat elhárítani az útból a matúrán... Magyarán, hogy lehetne ellopni a tételeket, vagy ha az nem megy, hogy lehetne a vizsgateremből való kicsempészést s visszacsempészést megcsinálni. A technika vívmányaival egyre tökéletesebbé vált az érettségi tételek megszerzésének módja is.

Ha tehát hegymászáshoz hasonlítjuk a matúrát, vidám turistáskodás lett az. Hegymászó cipő, szöges bot, lánc a derékon és puska a kalap belső bőrvében, valamint spárgából készült lift a kikérdezési fülkében, amelyen lemegy a kérdés a tavalyi diákokból akadt önkéntes akadémiához, és visszajön a megoldás a drukkoló ördögfiókákhoz...

2

Április végén, egy szép tavaszi napon, osztályvizsga előtt pár nappal, azzal rontott be magáról megfélemlítve Fussbaum Náci, hogy:

- Megvan a kormánybiztos, megvan a kormánybiztos.

Egy újságlapot emelt ki a zsebéből, s fennem lobogtatta.

Pillanat alatt csend lett.

Fussbaum Náci maga elé tartotta a lapot, szétterítette s rövidlátó szemével belehajolva, kis ujjait elegánsan szétnyitva a papír felett, elolvasta:

- Veress György teológiai tanár Sárospatakról.

Kis csönd után Pétery Pista elkiáltotta magát:

- Kinek van ismerőse Patakon?

Ebben a pillanatban lépett be az osztályba Misi.

- Nyilas, Nyilas! - kiáltottak többen.

- Nyilas, maga Patakról jött - mondta Pétery -, ki az a Veress György?

- Veress György? - mondta Nyilas és sovány arcán fakó pirosság jelent meg, vastag, hegyes szemöldökét összehúzta. - Veress Gyuri, a gőzmalomtulajdonos, azelőtt alföldi betyár volt, azt mondják.

- No, jól nézünk ki - harsányan Pétery -, jó kis érettségi biztos lesz egy alföldi betyár, ezt kifogtuk.

Fussbaum Náci megfogta a Nyilas gomblyukát:

- Kérem, Nyilas, ez teológiai tanár; ez a Veress György lesz a mi érettségi kormánybiztosunk. Nem emlékszik egy ilyen nevű professzorra?

- Nem.

- Hírét se hallotta?

Nyilas ellenségesen nézett Nácira, mert ebben már némi gúny volt, és a gúnyt nem tűrte.

- Ott olyan sok tanár van, Sárospatakon - mondta az osztály felé gesztikulálva Fussbaum Náci -, azt nem lehet mind megismerni.

- Mi közöm volt nekem az akadémiai tanárokhoz? - mondta Nyilas, és leült a helyére. Kinyitotta a könyveit, s belefeküdt, mert még bele se nézett a mai leckébe. Sebtiben tájékozódni akart a lecke felől.

- Ismerőst kell szerezni Patakon - mondta Pétery. - Meg kell kérdezni valakit, írja le nekünk ennek a Veress Györgynek a jellemrajzát.

Gondos Márk a hátsó padban most felugrott és ahogy szokott, kétméteres léptekkel előre rohant.

- Nekem van egy barátom Debrecenben, az pataki diák volt. Akkor ismerkedtem meg vele, mikor a püspöknél kellett járnom. Annak én expresszlevelet írok, az meg fogja adni a szükséges felvilágosításokat.

- Éljen Gondos Márk, aki már októberben olyan előrelátó volt, hogy pataki ismerőst szerzett.

Fussbaum Nácinak is eszébe jutott, hogy a bátyja, a „Leókám, az isten áldja meg”, szintén debreceni jogász, az is megszerzi a szükséges adatokat és felvilágosításokat. Debrecenben sok pataki diák van, azok biztosan ismerik Veress Györgyöt, a teológiai tanárt.

Amint látni, az osztály a legjobb csapáson indult el. Mert tény, hogyha az ember meg akarja állani a helyét a matúrán, legelőször is a kormánybiztos jellemével kell hogy tisztába jöjjön.

Kiss Pali ugrott fel:

- Gyerekek, én holnapra mindent megtudok. Majd megmondja nekem Sárkány Gizike.

Nagy kacagás tört ki.

A leánynévre nevettek. Legtöbbször nem is ismerték ezt a nevet, de az nagyon csiklandozó volt, hogy már leánynevek kerülnek bele az érettségi harcokba.

- Most volt Patakon egy rokonánál, valószínű, hogy Veress György tanár urat is ismerte, mert az ő rokona is valami tanár vagy csendőr vagy sintér vagy valami efféle nyúzó.

Nagyon nevetett mindenki, s ő is, mert ő remekül tudott nevetni, ha vicces dolgot mondott, de nem mint aki elrontja a viccet a nevetéssel, hanem ellenkezőleg, ő maga vitte bele a jóízű kacagásba az embereket.

Jött a tanár, elhallgattak, s ki-ki a helyére ült.

3

A tanár, aki bejött, az a tanár volt, akit szívből utáltak: Józsiás.

Úgy kerültek össze éppen az érettségi előtt, hogy a latintanárt operálni kellett, s ő mint helyettesítő vette át az osztályt.

Ezzel a nyolc év minden ellenszenve kitört az osztályból. Már ahogy belépett, nyugtalanná lett mindenki. Ahogy a katedrán megállott, s keménykalapját letette maga elé az osztálykönyvre, s ott maradt állva, szúrós szemekkel s másodpercekig nézett rájuk, míg el nem csillapodott a tízperc után a nyüzsgés és a nyugtalanság, minden fiúban végigborsózott az ellenséges érzés.

Sovány ember volt, már ezt sem szerették. Az iskolás diákok olyanok, mint Caesar, aki azt mondta, hogy:

Tedd, hogy kövérek végyenek körül
És sík fejek s kik éjjel alszanak...

Józsiás éjjel nem aludt. Fél éjszakákat végigkóborolt a városban és minden kocsmába, minden helyre benyitott, ahol diákok meg szoktak fordulni.

Valamelyik éjszaka az új kávéház különtermébe vagy szobájába kukkant be, s a diákok, akik ott a jövő jogászokká készültek, és az akkori miniszter tanácsa szerint a testgyakorlás egyik nemében gyakorolták magukat, a biliárdozásban, csak az utolsó pillanatban tudtak elbújni a függönnyel ellátott kis szobában, otthagyták a biliárdasztalt, és a golyó még mozgott az asztalon.

- Á, á - kiáltott Spicli - senki? Ez nagyon örömdetes. Senki. Senki?... Önműködő biliárd-golyók? Ez érdekes!

A fiúkból kitört a kacagás, és kiugráltak a kis szoba ablakán.

Most is úgy állott ott, hogy mindenki érezte, hogy megint kezdődik a vegzálás. Ki tudja, hogy mi van a noteszében bejegyezve. Hogy kit fog most megtámadni, s milyen szörnyű dolgokkal fog mindjárt előállni.

De a tanár nem szólott egy szót sem, csak várta, hogy csend legyen.

Most a cvikkerje fekete zsinórját feltette a fülére, s még szúrósabban nézett. Előrehajlott, s szinte belenézett a fiúk veséjébe.

Kínosan sokáig tartott a csönd, akkor valaki felvihogott.

A tanár felhorkant. Volt egy furcsa torokköszörüléshez hasonló horkantása, amit különösen nem szerettek.

- Ná... - mondta - ná... Tessék megmagyarázni a röhögés okát.

Az osztály nyolcadikos önérettel sértésnek vette, hogy az osztályvizsga előtt még mindig ilyen fölényesen, és semmibevevően beszél velük a tanár.

Megmozdultak, és valamennyien türelmetlenek lettek.

- Senki? Senkiben sincs annyi bátorság, hogy megmondja, hogy mit röhögnek?

Erre Kiss Pali felállott.

- Nem, tanár úr kérem, mi halálos komolyan hallgatunk - mondta, s meg tudta tenni, hogy míg a körülötte levők nevetésre ingerelve vártak, ő rendíthetetlen komoly arccal, s nagyon mereven nézett a tanár szeme közé.

- Hogy hallgatnak, kérem? hogy hallgatnak? - mondta Józsiás, és a cvikkerje zsinórját újra a fülére tette.

- Halálos komolyan, tanár úr.

- Én nem kívánom, hogy maguk belehaljanak a hallgatásba, csak azt, hogy ne röhögjenek olyan hangosan.

- A tanár úr kívánsága parancs - mondta Kiss Pali, s leült.

A tanár paffá lett.

- Milyen hangot merészel maga velem szemben alkalmazni, kérem? Micsoda ez? Gúny ez, kérem? - s egyre indulatosabb lett. - Nagyon ideje már, hogy ez az osztály eltávozzon az iskolából. Ez a legrosszabb osztály, kérem.

Kiss Pali felállott.

- Nem akarok semmit sem hallani - kiabált a tanár magából kikelve, s lelépett a katedra elé. - Maguk tiszteletlenek, kérem. Ezt csak el kell ismerni, hogy nekem jogom volt azt kérdezni, hogy mit nevetnek, s arra nem az a válasz, hogy „halálos komolyan” hallgatunk, tanár úr. Hol hallgatnak halálos komolyan? Itt legalábbis halálos röhögéssel fogadtak engem. Mit nevetnek, kérem... Ne nevéssenek!... Szép dolog... Tessék itt fegyelmet tartani. Maguk nagyon el vannak bizakodva. Nem tudom mivel. A tudományukkal semmi esetre sem. Annyit sem tudnak a latinból, hogy helyesen olvasni tudnának. Mit akar mondani, kérem?

- A hiányzókat nem tetszett beírni, tanár úr.

A tanár elhallgatott. Visszament a katedrára, felnyitotta az osztálykönyvet.

- Ki hiányzik?

- A nagy torony hiányzik, tanár úr.

- Mi? Mi? Kérem?

- A nagy torony.

A tanár elvörösödött, s magából kikelve ordítani kezdett. Az osztály lehajtotta a fejét, és pukkadozva nevetett.

- Mi az a nagy torony? Mit jelent az a nagy torony?

- Torony András, ő a legnagyobb köztünk.

A tanár elképedve hallgatott.

- Viccel, viccel?

- Nem, tanár úr kérem, ő a legnagyobb, és Toronynak hívják, arról sem tehetek.

- Üljön le... - s befulladt a torka. Valami rettenetesen akart mondani, de véletlenül eszébe jutott, hogy a Kiss Pali apja berettyóújfalusi és árpádi Kiss Gedeon. Földbirtokos és a gimnázium felügyelőbizottságának tagja, s hirtelen legyintett.

Zsebkendőjével megtörölte homlokát, s szólt:

- Üljön le, maga, maga heccmajszer... Majd meglátjuk a Fertőt...

Kiszólította felelésre Perecest Cicero szövegét elemezni. Senki sem figyelt. Kiss Pali egész fesztelenül beszélgetett a mellette ülő Langscheinnal.

- Te, Spicli kapott egy bárányt Bluméktól. Erre a bárányra nekem nagyon fáj a fogam. Valami heccet kell vele csinálni. Oda van kikötve a háza előtt az utcán, az akácfához. Nincs az udvarban egy szál fű sem, hát ott legelteti. Mit kellene vele csinálni?

- El kell lopni, és újra megajándékozni vele.

- Nem lehet, mert megismeri. Tarka bárány s olyan furcsa, hogy könnyű megismerni. Hanem ellopni, az jó... Az érettségi bankettre kellene ellopni és megetetni vele... Ez jó lenne... Jó vicc...

Langschein visszafordult a padban. A háta mögött ült Sarku, és mindjárt elmondta neki. Sarkunak nagyon tetszett a dolog, s szintén hátrafordult, s továbbadta. Így az egész osztály hamarosan ezen mulatott, az utolsó padban Gondos Márk egyedül ült, s mikor a tanár háttal volt, áthívta a másik padsor utolsó székéből Gyurkót, s elmondta neki. Gyurkó nagyszerűnek találta, visszavezett a maga helyére, s elsuttogta a dolgot. Az előttük ülő csakhamar továbbadta, s mire az órának vége lett, az egész osztály csak a Spicli bárányáról beszélt. Már azt is megállapították, hogy milyen ételeket kell készíttetni a bárányból.

Így folyt le a latinóra. Közben a szintaxis és a többi rejtett nyelvtani képlet dolgáról folyt végzetlen megvitatás.

Ez az osztály valóban megérett a matúrára.

4

Már a délutáni órán friss információt kaptak a kormánybiztosról.

Nyilas hozta, igaz, csak annyit, hogy otthon az ebédnél a bátyja, az igazgató, azt mondta, hogy a kormánybiztos nagyon derék ember, filozófus, és már több cikke jelent meg a gyakorlati pszichológiáról a budapesti folyóiratokban.

- Brávó - mondta Pétery Pista -, ha filozófus, akkor brávó, mert akkor annyit se ért a matematikához, mint a hajdú a harangöntéshez.

Steiner előretolakodott:

- Én azt tanácsolom, a klasszikus nyelvekre és esetleg a magyar irodalomra kell készülni.
- Még mit mondott az igazgató úr? - kérdezte Pétery. - Magas ember? alacsony ember? fekete ember? vagy szőke, ez a Veres Gyuri?

Misi gondolkodott. Neki ilyen kérdés sohase jutott volna eszébe. Nem mindegy az, hogy valakinek hosszú lába van, vagy rövid...

- Azt kell megtudni - harsogott Pétery -, hogy egyszerű ember-e, vagy nagyképű? hogy heves-e, vagy szelíd? Úgy látszik, hogy filozófus ember léte van reális érzéke, ha kiküldeti magát vizsgabiztosnak, ezért szépen fizetnek ám.

Jákób hirtelen nevetni kezdett, s rossz fogai mögül, ahogy szokott, gúnyos szokat eregetett:

- A filozófusoknak valóban van némi érzékük a pénz iránt.
- Hogyne, minden filozófus gazdag ember, Kant óta.
- Nem, minden filozófus kutya szegény - Diogenes óta -, azért van érzéke a pénz iránt...

Nyilas Misi hallgatott.

- Ha filozófus, akkor szent ember - mondta csendesen Pimpinek.

Pimpi ugyanolyan csendesen:

- Minden szentnek maga felé hajlik a keze.

Ezen kicsit nevettek.

- Hátha idealizmusból vállalja a kormánybiztosságot. Hallottad délelőtt, hogy a Józsiás tanár bárányát el akarják lopni?... Igaz, hogy durva volt, de így nem lehet tanítani... A tanár is ember... Neki is vannak idegei...

- Pimpi - kiáltott hátulról valaki -, jöjjön csak...

Pimpi szolgálatkészén felállott és odament.

- Mondja... - s halkán folytatta Steiner - mit mond az elnök?
- Hogy nem szabad Józsiás bárányát ellopni...

Kiss Pali odalépett hozzájuk.

- Nem szabad?... Tudjátok, mi nem szabad? Nem szabad Nyilast beavatni a dolgokba... olyan kutya erénycsősz, rettenetes... Itt most nagyon komoly dolgok lesznek az érettségi körül, vigyázni kell, ne mondjatok el semmit ennek, mert ez erkölcsi felháborodásában mindent megakadályoz.

- Ez nagyon helyes - mondta Fussbaum, aki mindenesetre disznóelőnynek tekintette, hogy Nyilas hetenként háromszor felügyelet nélkül össze van zárva Irénnel. Ezért egyszer megfizet - gondolta, s eltávozott, mert most a kálvinisták vallásórája következett.

Soká beszélgettek, mert Csapodi természetesen mindig későn jön be, s megállapodtak, hogyha valami történik, soha senki egy árva szót el ne áruljon Nyilasnak.

Pedig most komoly dolog következik: akármiképpen, de az érettségi tételeket meg fogják szerezni. Még áldozatoktól sem szabad visszarettenni. Ha másképp nem megy. Még nem tudták, mit fognak csinálni, de most már nem is törődik senki a tanulással, hiszen az osztályvizsga néhány nap múlva meglesz, addig már csak a javítók felelnek, nem érdemes bele se nézni

könyvbe, tehát azon kell dolgozni, hogy mit kell csinálni az érettségi érdekében. Nyilas a valláskönyvet forgatta. Végignézte az egész évi anyagot. Nem tanult egész évben ő sem, mert Csapodinak nem kell tanulni, de most érdekelte a tananyag, és végigment az egész évi tankönyvön.

Egy hét alatt az egész évi anyagot el lehetne végezni. Meg lehetne enni és kihányni.

Észre se vette már, hogy mint elnök egészen kiesett a Segélyegylettel a köztudatból. Az egész egyletesdi úgy tűnt fel, mint egy farsangi álom. Most már megmozdíthatatlanok voltak a diákok, sehogy se fért bele az iskolai munkaprogramba a játék a társulattal. Misi néha eltűnődött rajta, hogy is történt a télen az a nagy s az egész várost felforgató izgalom; neki maradt valami haszna a dologból, külön szobája az iskolában.

Már a bizottsági üléseket is egyre ritkábban tartották, s egyre rövidebb programmal. Mióta a pénzbevételt elköltötték, már új pénzre számítani nem lehetett s az egész tevékenység abból állott, hogy ő, tetszése szerint, írószersegélyt adott minden osztályban azoknak, akik jelentkeztek. Érezte azért, hogy ha benne elég tűz gyulladna ki, bármikor fel lehetne újítani valamit - de minek? A bál kedvét szegte. Azóta nagyon lehanyatlott minden lelkesedése, kiábrándult a tanárokból, a diákokból s legjobban saját magának elnöki szerepéből. Fázott, ha arra gondolt, hogy gyűlést tartani, tervet kidolgozni, s beszédet mondani. Már akkor inkább csak saját magának forr és gondolkodik. Költői titkainak áldozza perceit, a Sertorius egyre nagyobb hullámokat ver benne, s kimondhatatlan gyönyörűségeket szerez. Mi tudja megadni ezt a lángolást, amit a római hős nyújt neki? A költői teremtés ugyanolyan izgalmat tud adni a költőnek, mint az élet legnagyobb eseményei a normális embernek. Csak a közönséges ember véletlenül, váratlanul sodródik bele egy-egy sorsdöntő eseménybe: a költő maga gondolja ki és építi fel az ilyen tragikus összeütközéseket...

Még csak nem is azzal, hogy azt mondja: itt most összehozom őket s egy nagy összecsapást csinállok velük, hanem azzal, hogy átadja magát az érzelmeknek, s a valóságnak megfelelően folynak le benne a konfliktusok, ugyanolyan erővel és intenzitással, mint maguknak az élőknek a lelkében.

Annál szórakozottabb s álmosabb volt, mert már csak kérődzésében élte újra a színháznál heverő darabjának nagy emlékeit. Fáradhatatlan volt, hogy újra s újra átadja magát az ábrándoknak, a darab sikerének elálmodására. Láttá, ahogy a pályabírálok kézbe veszik a kis könyvet, látta a saját betűit, érezte az olvasó lelkesedését és örömét, s hogy nem győzik kívánni, hogy megtudják, ki lehet ennek a remekműnek a szerzője, s a borítékot a fény felé tartják, hogy a nevet lopva elolvassák benne... Aztán pénzt érzett, sok pénzt, nagy nehéz ezresek a markában, súlyos pénztömegek áramlottak feléje, s ő egykettőre szétosztotta: kifizette a bátyja adósságait, az apja váltóit, mindenkinek minden terhét levette és megszüntette, s azon gondolkodott, hogy ha az édesapja csak egyszer el tudna jutni az adósságmentes állapothoz, istenem, milyen boldogan és szépen élne az egész család, az édesanyjának is könnyű volna az élete, cselédet fogadna, és a gyerekeknek nem maga varrná a ruhát, készen venne, s fáradt és fehér arca kisimulna és színes lenne... Mindenkit el tud képzelni boldognak és megelégedettnak, s ennek egyetlen előfeltétele van, az, hogy pénz kerüljön a kezükbe... Lassan a pénz lett okává minden bánatnak és betegségnek, tehát neki pénzt kell szereznie, pénzt a föld alól is... „Mit bánom én, hol veszed, nekem kell” - hallotta az édesanyja hangját, mikor az apjának mondta...

5

A Fertő-kamarában voltak a diákgyűlések. Nekik volt a legfőbb érdekük, hogy az érettségi valamiképp helyesen intéződjék el.

Most a veszély közeledtével még Pétery is megjelent köztük.

Ott ültek, és cigarettáztak, és vég nélkül beszélgettek az érettségiről.

Hogy melyik iskolában hogy szerezték meg az érettségi tételeket. Mert ez volt a kérdés.

A tételeket a tankerületi főigazgatóságon állapítják meg. De voltak vélemények, hogy nem is ott, hanem a minisztériumban. A miniszter aztán leküldi a főigazgatóhoz, az pedig elküldi a püspökhöz. A püspök küldi a gimnázium igazgatójához.

Hol lehet tehát megfogni a tételeket? A minisztérium nagyon messze van. Nagyon magasan van. Oda nem juthat el az alföldi diákok keze. De már Debrecen közelebb van. Ott körül lehet nézni. Vagy a főigazgató írnoka vagy a püspök valamelyik teológusa. Mindig szokott lenni egy-egy jó lélek, aki megszánja a szegény esengő diákságot, és isten nevében segít rajtuk.

Fő, hogy addig kell megszerezni, míg nincs borítékba téve.

Na most aztán jönnek a barátok. Ki van, aki Debrecenbe került jogásznak vagy teológusnak, vagy valaminek. Ilyen van elég. Mert innen Porfészekből csak igen Debrecen felé mennek a fiúk.

De nem mindenki alkalmas ám efféle barátságra.

Tavaly is felfüggesztették a debreceniek érettségijét, az pedig még rosszabb, mert akkor vadonatúj tételeket adnak, s még nehezebbeket.

Órákat töltöttek naponta ilyen megbeszélésekkel. Volt, aki azt mondta, hogy jobb volna, ha azalatt tanulnának, de azok nem értenek a dologhoz.

6

Pétery Pista füttyörészve ment el a Fertő-kamarából. Őneki nemigen fáj a feje az egész miatt, mert legrosszabb esetben megcsinálja a feladatot a maga erejéből.

Mikor a piacra ért, találkozott Kiss Palival.

- Szervusz.

- Szervusz.

Kezet fogtak.

- Hol voltál?

- A Fertőben.

Kiss Pali túlzottan ijedt képet vágott. Örökké nevető arcát hosszúra vonta, szemöldökét felhúzta.

- És?

- Nem lesz könnyű dolog - lóbálta lovaglópalcáját Pétery.

- Miért?

- Sok pénzbe fog kerülni.

- Hogy-hogy sok pénzbe?
- Levelezés.
- Az még nem sok pénz. A postabélyeg nem olyan nagy összeg.
- De ha senkinek sincs.
- Hát össze fogjuk adni.
- Adjuk össze.
- Holnap csinálunk egy pénztári alapot. De kit lehet vele megbízni?
- Nem tudom: ha a Fertőnek adjuk, azok elisszák.

Kiss Pali nevetett.

- Én pedig nem tudok levelezni.
- Én se vállalom.
- Akkor mit csináljunk?
- Nem tudom.

Szóvalanul mentek tovább.

- Beszéltél már Sárkány Gizivel?
- Nem.
- Na gyere, menjünk el hozzájuk.
- Gyerünk.

Sárkány Gizi a Sárkány patikus lánya volt. Bementek az alsó patikába, de nem a patikába, hanem az udvaron át a lakásba.

A háznak nagy üveges tornáca volt. Még kint voltak a kertben, mert egyre hosszabbak ezek a szép tavaszi esték, és az egész család a virágágyak közt volt. Így tavasszal olyan szépek itt a virágágyak, mint akárhol a világon, az ember nem is gondolná, hogy nyárra milyen szomorúak lesznek ezek a virágos kertek, ha jön a „kunsági eső”, a por, s belepi az egész világot, a növények kiszáradnak, s a virágok minden locsolás mellett is lankadtan hajtják le a fejüket.

- Kezét csókolom, Irma néni - köszönt Kiss Pali a patikusnénak.
- Á, jó estét, Palikám, jó estét, kedves. Gyere csak, Gizike, maguk mit akarnak, hogy ilyen deputációval jönnék, csak nem a majálison török a fejüket.
- Szép kis majálist rendez nekünk most a magas kormány, Irma néni.
- Ugyan mit?
- Nincs is értesülve, Irma néni, hogy matúra fenyeget bennünket?
- Ja, igaz. Hát van most elég tanulnivaló.
- Vanni van - nevetett Pali -, de hát kezit csókolom, lenni nincs. Mert ha az ember tanul, azzal csak fölöslegesen eltölti az időt, s különben is, ha ennyi ideig nem tanult, most erőltesse meg magát? Nem igaz?

Nevetett a néni, aki még nem is volt olyan öreg, s kíváncsian nézte a fiúkat, akik még mikor legutóbb vizitelt a mamájuknál, édes kis babák voltak, s már a matúra előtt állanak. Jaj, Istenem, hogy telik az idő.

Leültek a veranda előtt a kerek asztalhoz, amelyen mindig ott volt a csikos abrosz, hogyha vendég jön, teríteni lehessen.

- Mit esznek, mit isznak? Tejet, kávé, csokoládét, limonádét?

A fiúk nevettek.

- Kezít csókolom, limonádét, de csak, ha nem a Tivi bácsi saját találmányú, patentírozott citromkockáiból készül.

- Maga huncut, majd megmondom a Tivi bácsinak.

Mikor a néni bement, nehézkesen és kövéren, Kiss Pali mindjárt felhasználta a bizalmas helyzetet és Gizikéhez fordult:

- Pardon, Gizike, hogy az édesmama kiment, szabad magának kitárni a szívünket?

- A maga szíve - mondta Gizike. - Mit akar maga tőlem? Azt hiszi, nem ismerem? Nem jött maga ingyen. Mindenre emlékszem.

Pali nagyon nevetett.

- Nézze, Gizike, magának olyan memóriája van, ha maga egyszer meglátott egy sárgarigót a cseresznyefán, akkor azt mindig megismerte, hogy sárgarigó volt. Igaz-e?

Gizike ellenségesen nézett.

- Szép dolgok fognak itt mindjárt kisülni. Miféle sárgarigóról példálózik maga?

Árpádi Kiss Pali nagyon nevetett, s a Gizike kezére tette a tenyerét.

- Gizike drága, isten bizony komoly dolgot akarok kérdezni magától. Maga egy jellemes nő, ugye?

- Miért?

- Nincs semmi célja a kérdésnek, csak azt akarom ezzel mondani, hogy jellemes nőre van szükségünk, aki nem árul el. Mert nagy dologról van szó.

- Ne izéljen már.

- Gizike drága, maga volt Sárospatakon.

- És?

- Úgy gondolom, hogy maga az egyetlen nő, aki valaha az életben Sárospatakon volt.

- Mér, az olyan nagy csoda?

- Az a legnagyobb csoda a világon, hogy van valaki, éspedig egy ilyen édes kislány, mint maga, aki Sárospatakon volt. Képzem, hogy a kollégium kifordult a sarkaiból, mikor maga oda bevonult. No de egészen komolyan, nagy erőfeszítést csinált?

- Hát ha tudni akarja, annyi levelet kapok, hogy no.

- Levelet? Azt nem is reméltem. Óriási! Maga levelet kap Sárospatakról?

- Csak úgy repülnek, mint a falevél.

- Gizike, maga egy angyal. És mennyi idő alatt jön egy levél Sárospatakról, mert a dolog sürgős.

- Nem értem.

- Úgy gondolom, ha maga most egy levelet ír, akkor mi azt még ma feladjuk, éspedig magának egy krajcárjába sem kerül. A pártkassza fizeti.

- Miféle pártkassza?

- Azt csak úgy mondom. Megtenne maga nekünk egy szívességet? Maga, édes kis Gizike, életbevágó dologról van szó.

- Az a kérdés...

- Hát ide füleljen, pardon, figyeljen, úgy akartam mondani. Nézze, Gizike, hallotta maga ezt a nevet Sárospatakon, hogy Veress György?

- Veress György?

- Igen. Ugye megrendítő név?

- Veress György... Megálljon csak...

- Nos, nos...

- Mi az? Nem a gőzmalomtulajdonos?

- Nem az, köszönöm, azzal már tisztában vagyunk. Ez nem gőzmalomtulajdonos, hanem gőzteológiatulajdonos.

A kislány hangosan nevetett.

- Az mi?

- Nézze, Gizike, maga csakugyan komolyan beszél? és nem anzagol? csakugyan van valaki Patakon, akivel maga levelez?

- Ha akarom, van.

- Akarja, Gizike, akarja. És írjon neki rögtön egy levelet, hogy az illető úr azonnal írja meg Veress György teológiai tanárnak az életét és jellemrajzát. Ugyanis az lesz a mi érettséginken a kormánybiztos, és nagyon jó volna, ha valami információt tudnánk róla szerezni, hogy elkészülve várjuk a halálos csapásokat a vizsgán.

Olyan komolyan tudta mondani a bohóságokat, hogy Gizike egyre nevetett, de azért megérezte, hogy komoly alapja van a dolognak, s azt mondta:

- Ha kijön a mama, én megírom a levelet, s aztán kihozom, de maguk adják is fel. De ne szóljanak a mamának...

- Kezet rá. Hogy maga se.

Így nevetgéltek s bohóskodtak, de a mama már jött, s hozta a két pohár limonádét. Kiss Pali felállott nagy reverenciával, s mélyen meghajlott, már olyan kész gavallér volt, mintha nem érettségi előtt állana, hanem a doktorátusra készülne.

- De nem Tivi bácsi-féle... - mondta rém komoly arccal.

- Nem, nem, megihatja nyugodtan, Palika.

- De ha nem Tivi bácsi-féle, akkor bocsánatot kérek, nem iszom meg.

- No.

- Mert én, kezit csókolom, a limonádét a világ minden kincséért meg nem iszom, kivéve, ha Tivi bácsi gyártotta.

- Maga meg van ződülve, Palika. Hát azt mondta, hogy ne csináljak a Tivi bácsi kivonatából.

- Na igen, kezit csókolom, de akkor viszont nem mertem volna visszautasítani, mert Tivi bácsit a világ minden kincséért se sérteném meg azzal, hogy fumigáljam az ő nagyszerű kivonatát...

- Hát akkor igya meg, mintha az volna.

- Majd Pista, ő nagyon szereti, ne tessék félni, mind a két poharat kiüríti.

Pétery Pista, aki nem volt ilyen fecsegő nyelvű, s egész idő alatt egy szót se szólt, csak mosolygott, ránézett Palira, mert ő igazán ki nem állhatta a limonádét; azért nem szólt ellene, mert a tejet még jobban utálta. Hanem, hogy most két pohárral bevágjon, arra már nem volt természete.

- Idd csak meg a magadét.

Pali álszent arccal mondta:

- Tivi bácsi?

- Dehogy Tivi bácsi, mondom, hogy nem Tivi bácsi.

- Mert akkor meginnám.

- Ejnye, mindjárt megbúbolom magát. Nézze meg az ember. És ha én csináltam, akkor nem issza meg?

- Ha Irma néni azt kívánja, hogy öt percen belül végem legyen, akkor szívesen.

- Azt nem kívánom, maga golyhó, én csak azt kívánom, hogy igya meg.

- Tivi bácsi?

- Hát Tivi bácsi, no, elárulom magának, hogy a Tivi bácsi extractumából készült.

- Akkor nem iszom meg - de már szaladt is egy lépést hátra, mert az Irma néni keze fel-emelkedett.

Ez a sok bohózkodás csak arra kellett, hogy azalatt Gizike a levelet megírhasssa.

S nem is hagyott békét, minden szavában volt valami furcsa, kicsi tréfa, hogy Irma néni nem tudta, nevéssen-e, vagy bosszankodjék. Mindenesetre nagyon jól érezte magát, mert az asszonyok mindent megbocsátanak egy szellemes és ennyire szép fiúnak. Ő maga is egész visszafiatalodott tőle, kipirult, és úgy nevetgélt, ahogy kislány korában nevetgélt volna egy ilyen kis Pali tréfálásain.

Aztán nemsokára kijött Gizike, s olyan szorgalmasan takargatta a kis köténye zsebében a levelet, hogy Palika megijedt, hogy addig nem nyugszik, míg el nem árulja magát.

Cicázni kezdett azért, s Gizikét egyre beljebb csalogatta az ingoványba, illetve a kert virágos ágyasai közé, s sikerült neki a levelet elvenni, és a belső zsebébe rejteni.

- Balfelől, Gizike - mondta -, itt a szívemen fekszik, s most már megmondhatom, hogy ezzel maga örökre eljátszotta a szerelmemet.

- Törődik is maga énvelem?

- Mért vagyok akkor itt?

- Aljas érdekből.

- Nem gondolja, hogy az egész érdek csak ürügy, hogy ürügy nélkül bejöhessek egy pillanatra magát látni?

De már megijedt, hogy a végén Gizike komolyan veszi, holott az volna csak a bökkenő, ha komolyan venné, azért rögtön visszakanyarodott a mamához, még mielőtt alkalom lett volna ennek a tisztázására, s elkezdett sopánkodni, hogy mennyi tanulnivaló van.

El is búcsúztak. Irma néni sokszor csókoltatta mind a két fiúnak a mamáját, s nagy vidáman bocsátotta el őket.

Mikor kimentek a fiúk, Irma néni azt mondta a leányának:

- Te, Gizi, mért voltak ezek itt?

- Nem tudom, mama. Talán megszomjaztak s limonádét akartak inni. A papa citromkivonata nagyon híres.

Ellenben a két diák az utcán komolyan hozzáfogott tárgyalni.

- Az első lépés megtörtént - mondta Pétery Pista.

- Te, biztos vagy te abban, hogy ez a fruska beleírta a Veress György nevét a levélbe?

Mindjárt elő is vette a levelet s megnézte, hogy lehetne felbontani.

A borítéknak olyan gyalázatos ragasztása volt, hogy alig nyúlt hozzá, már fel is bomlott az egész.

- Nézd csak, ez nem levéltitok megsértése, ha a levelet elfelejtette leragasztani a feladó.

Ezzel kivette a levélkét a pici rózsaszínű borítékból s elolvasta:

Kedves Muci...

- Á - mondta -, Muci... Még Muci is... Nagyon jó - és pukkadozva nevetett.

Ne haragugyon, hogy csak most válaszolok a leveleire, de nem volt időm a sok munkától.

Kiss Pali úgy elkezdett nevetni, ahogy csak bírt.

- Te, én nem tudom a helyesírást, de nekem úgy rémlik, hogy azt, hogy „haragudjon”, két d-vel kell írni.

- Gizike hogy írja?

- Egy „gy”-vel.

- Úgy is jó.

Most is csak annyit írhatok, hogy nagyon kedvesen Emlékszek a pataki iskolakertre és az ott eltöltött szép estére. Üdvözli Gizi.

A két fiú nagyot nézett.

- No ez jól sikerült, ez az információkérés.

Harsányan kacagtak. A levél ceruzával volt írva.

- No majd én kiegészítem, mondta Kiss Pali s elővette a ceruzáját, s nekidőlt a legelső ház falának s a másik oldalra odaírta:

Mucikám írja meg röktön, hogy Veress György milyen fráter, ő lesz itt az érettségén a kormánybiztos. Nagyon fontos. De ne az én címemre, hanem Kiss Vilma barátnőmnek. Dolmány utca. Csók.

Határtalan kacagásban pukkadoztak. Pétery még egyszer elolvasta a levelet s azt mondta:

- Nagyszerűen utánoztad az írását és az is jó, hogy két sajtóhibát csináltál bele.

- Hol? - kérdezte Pali.

7

Egy lány ment el mellettük, két kanna volt a karján, az artézi kútról jött. Magas, csinos lány volt, fehér blúzt viselt és hosszú, kék szoknyát. A feje sárgamintás fehér selyemkendővel volt bekötve.

Kiss Pali, mikor mellette elment, meglökte egy kicsit a kannáját, az meglötyt, s a lány rájuk nézett.

- Bocsánatot kérek - mondta Pali szokott erőltetett komolyságával -, igazán nem akartam.

A lány elcsodálkozott az úrifíú különös szépségén és ahelyett, hogy megharagudott volna, elpirult.

- Nem haragszik ugye, kedves? - mondta Pali egyre komolykodva - és ha haragszik, majd megbékül.

A lány továbbment, s nem szólt, de az arca lángoló piros lett, s alig bírta megállni, hogy el ne nevesse vagy el ne sírja magát. Olyan zavarban volt, hogy a kannáját még jobban meglötytette, s a víz kilocsant a szoknyájára.

- Ejnye, kedves, mért nem vigyáz - mondta Pali, s intett Péterynek, aztán utánament a lánynak.

Úgy ment mellette, mintha nem csatlakozna hozzá, s úgy beszélt hozzá, mintha nem is hozzá szólana, csak magában beszélne, mert nem akarta, hogy akár a lány, akár ő abba a gyanúba jöjjön, hogy egymással érintkeznek. Nagy gyakorlata volt ebben. Ez a fiú nyugodtan mehetett az egyetemre. Ebből csakugyan letehetette az érettségit, mint ahogy gyakran le is tette már.

Pétery Pista utánanézett, s megcsóválta nevetve nagy busa fejét. Ő közelebb volt ezekhez a lányokhoz. Mint gazdagyerek eleget dolgozott szakmányos lányokkal, aratókkal, kapásokkal, s tudott is a nyelvükön, de éppen azért nem is vette őket komolyan, s volt elég belőlük. A Kiss Pali kalandját nem kedvelte, s legyintett mérgesen.

- Evvel se sokra megyek - mondta magában -, most magával vitte a levelet, biztosan elfelejti feladni.

Szeretett volna utánakiáltani Palinak, de az csak ment, s úgy ment a lány mellett, hogy ő ment elől egy lépéssel, s bizonyára egyre furcsábbakat mond neki. A piactéren bekanyarodott a Gyapjú utcába, amit most Deák Ferenc utcának neveznek, aztán a kis közökön keresztül elment Fieberékhez, a német tanárhoz, ahol Sarku lakott. Otthon találta, sőt ott volt nála Langschein, a kebelbarátja. A két fiú nagy örömmel fogadta.

- Mi újság? - kérdezte tőlük.

- Hát barátom, itt valamit kell csinálni - mondta Sarku -, Pepi éppen arról beszél, hogy itt valamit kell csinálni, vagy mindnyájan beleragadunk a szószba.

Pétery ránézett Langscheinra, ez cigarettázott és rém komolyan ült egy fotelben. Úgy ült ott, mint egy diplomata.

No ez jó lenne, ha ez a sváb vállalná - gondolta magában.

- Két nap múlva meg fogunk tudni mindent - mondta.

- Beszélj.

- Barátom, most voltunk Sárkányéknál, és a kis Gizi írt egy levelet, barátom, az valami nagyszerű volt.

És elmondta az egész dolgot.

A két fiú remekül mulatott mindenen, különösen azon, hogy Pali hogy hagyta cserben az egész akciót. Sarku vállalkozott rá, hogy még ma este átmegy Palihoz, és ha fel nem adta volna még a levelet, elveszi tőle, s feladja ő maga.

- Te Pepo - mondta Pétery a német fiúnak, aki kefeformára fésült, nagy szőke bajuszát borzolta már, s valami nevetséges módon fogta a tokját az álla alá - te, Pepo, te vehetnéd a kezédbe ezt az egész dolgot. Alakítsuk meg a szövetséget és csináljunk valamit evvel a fene érettségivel, míg baj nincs.

- Én nem bánom - mondta a német.

- Ezt nem lehet másképp megcsinálni, csak pénzzel. Itt van május 8-ika a nyakunkon, ha nem igyekszünk, kimaradunk az időből.

- Hogy gondolod?

- Az egész osztálynak hozzá kell járulni. Fizessen be mindenki a pártkasszába öt-öt koronát.

- Az nem sok.

- No jó, hát én adok húszat. Kiss Pali is ad húszat, te is adsz húszat. Ez már hatvan korona. Sarku is ad.

- Tízet adok - mondta Sarku -, nekem most nincs pénzem.

- Hát tízet. Fussbaum Náci is ad harmincat. Ez már akkor mennyi?

- Ez eddig kilencven korona - mondta Langschein, sokkal bátrabban számolva, mintha órán felszólítják. - Blumból kisedünk negyvenet.

- Még van tizenegy, aki fizethet öt koronát...

- Ötvenöt korona.

- Százötven, kétszáz koronával már lehet.

- Na és mit lehet?

- A tavalyi érettségisek elküldtek egy fiút Debrecenbe. A főigazgatónak van egy díjnoka, egy dr. Ficsula, az tavalý is vállalkozott rá, hogy megszerzi a tételeket. Száz koronát kért érte, de a fiúk nem tudták összehozni a pénzt, ezért lekéstek. Nekünk, barátom, nem szabad lekésni.

Langschein helyeselte a dolgot.

- Ma még csak április 28 - mondta, és megpödrötte a bajuszát. Nem pödrés volt ez, hanem óvatos fölsimítás.

- Elsején összeszedjük a pénzt, legkésőbb másodikán együtt lesz, akkor elmegy Debrecenbe... Mért?... Az esti vonattal elutazol, s éjjélkor visszajössz. Van ott három órád.

- Nem szóltam semmit.

- Mindenesetre előre kell értesíteni azt az ipsét, hogy várjon az állomáson.

- Nagyon helyes.

- Kezet rá.

Ünnepélyesen kezet fogtak.

A három fiú, mint három bankigazgató ült egymás mellett. Megkötötték a kartellt. Felvonultatták a tőkét, beállították a gépezetet.

Langschein, a német fiú, pozsonyi tőkés, ahogy ott ült a fordítva maga alá vett széken, kéjesen, álmosan, pislogva. Sarku, mint egy kis rablóbank vezérigazgatója és Pétery, mint a helybeli Nagykunsági Takarékszövetkezet leendő gazdája. Mind a három fiú más egyéniség volt, de egyben hasonlítottak: a Tökében való hit mély és igaz volt bennük. Pénzzel mindent el lehet intézni.

És még abban, hogy mind a hárman kéjenc természet voltak, mindegyiknek az arcában volt valami összehúzott, bezárkózott, ami csak akkor nyílt meg, ha lányokról vagy üzletről volt szó.

- Nyilas?

- Annak úgy sincs pénze... Igaza van Kiss Palinak, nem szabad elárulni előtte semmit, még kikottyantja.

- Két tanítványa van - mondta Sarku, aki már most is a krajcároskodó felvidéki kisbank szellemében gondolkodott, s nem vetette meg a halinások forintocskáit...

- Akinek tanítványa van - mondta Langschein -, annak nincs pénze. Az igazgató úrnak sincs pénze. Te mondtad.

- Hát persze, nagy váltója van. Nagyon nagy. Öt évi fizetésének megfelelő összeggel tartozik. Valami kezesség volt az alapja.

- Itt mindenkinek csak adóssága van. Fene koldus ország ez.

Ezzel már el is intézték a dolgot, s ahogy komoly bankigazgatók szokták, áttértek az asszonyi dolgokra.

- Na mi van Fiebernével?

Langschein lehunyt pillákkal:

- Pillanatok kérdése. Matúráig megvan.

A két fiú suttogva hajlott felé.

- Az otkolont odaadtad?

- Oda.

- Hogy?

Langschein beleült egy székbe, mintha vezérigazgatói fotel lett volna az alatta. Tokáját megduzzasztotta, ajka kigyulladt és vérpiros lett, szőke bajusza rezgett, s fehér fogai kivillantak, míg uralkodott úri magán:

- Odaadtam neki - s megnyalogatta az ajkait, mint egy tigris.

Most átült a díványra, elnyúlva süppedt bele, és a balkeze hüvelykujját beleakasztotta a mellénye hónaljába.

Pétery nagyra meresztette a szemét, alacsony homlokra gömbölyegen dőlt előre, s szemei nedvesek lettek.

- Ne beszélj, és Fieberné elfogadta?

- El.

- Hol adtad oda neki? - sürgette Sarku.

- Mikor jöttem, véletlenül találkoztunk az előszobában.

- S mit mondtál?

- Beszorítottam a két ajtó közé, barátom, egész a falnak szorítottam, engedte, s azt mondtam: nézze, nagyságos asszony, ez a Pálmay Ilka kedvenc kölnije... Egyszer azt mondtam neki, hogy olyan, mint Pálmay Ilka, s azt mondta rá: azt már sokan mondták... Nem hiszem, hogy valaki mondta volna... de adja a bankot.

Elkönyökölt, elterpeszkedett a díványon, s kéjesen és sokat beszélt az asszony titkos és izgató formáiról.

Sovány, de annál jobban bírja.

Sarku magába húzódva hallgatott. Kis tömör bajsza rábozósodott vastag ajkára, sasorra volt, de húsos, jelentékeny s kevés beszédű volt, mohón itta be a szép Langscheinnek minden szavát.

Pétery beleizzadt, aztán felugrott.

- Disznók vagytok - s nyújtózkodott egy kicsit irigyen -, nem lehet veletek semmire menni, ahelyett, hogy komoly dologra gondolnátok, mindenki bakzik. Kiss Pali is ott lóstat.

- Nem rossz az, barátom - mondta Langschein, és nagyot nyújtózott.

- Akkor inkább hagyjuk ezt az egész matúradolgot.

- Miért? Én amit vállalok, azt én megszervezem.

- Kezet adtál rá.

- Pláne.

Pétery gondolkozott.

- Ezeknek ott a Fertőben van ismeretségük azzal a debreceni pasassal.

- Majd vacsora után beszéllek velük.

- Csak óvatosan, el ne rontsuk a dolgot.

Már egészen rájuk setétedett. Erősen cigarettáztak. Sarku, az roppant szenvedélyes dohányos volt, minden percben csavart egy cigarettát a kis nikkel dobozból.

Ezekben a napokban az iskolai tanulással senki se törődött. Pedig nagy hajsza volt, mert minden tanár ismételtetett, s kétségbeesve igyekeztek mindent elkövetni, hogy az osztályban a hiányos tudást kireparálják. Hiába volt minden. A fiúk elhatározták, hogy az érettségit svindlivel intézik el, s senkinek más gondolata nem volt csak az, hogy mivel járuljon hozzá a dologhoz. Ötlettel, tanáccsal, izgalommal.

Pénze persze senkinek sem volt. Legelső, aki az öt koronát befizette, Ábris volt, a gazdaggyerek, aki valószínűleg búzát lopott az apjától, s abból teremtetten elő a pénzt. A második Fussbaum, a gazdag kereskedőné fia, aki, lehet, hogy a kasszából emelte el a rá kivetett harminc koronát. Pétery is befizette a maga húsz koronáját. Kiss Pali már elkérte a mamájától a pénzt, de ideiglenesen nem adta át, csak megmutatta s viccel üttötte el a dolgot. Mind a hárman tudták róla, hogy mire kellett neki sürgősen a pénz. De ettől nem kellett félni, mert Pali annyit szedett ki a mamából, amennyit csak akart. Blum, a dúsgazdag bérlő fia viszont úgy szökött előlük, mint a hivatásos adós. Már száz koronát szedett ki az apjából, de mind elköltötte; pornográf képeket hozatott Drezdából.

Május harmincadikán levél jött Sárospatakról, de már az kevés újat mondott. Már akkor tudták, hogy Veress György professzor fiatal házas, szeret jól enni-inni, úgy néz ki, mint egy csizmadia, és tavaly Szarvason hetet buktatott el az érettségén. Ez igen serkentőleg hatott a szervezkedésre. Nem lehet bizonytalanra menni evvel a matúrával.

Nyilasnak sejtelve sem volt arról a forró kavargásról, amelyben az egész osztály mint egy boszorkánykonyhában főtt.

A Nemzeti Színház már harmadszor halasztotta el a Mészáros-pályázat kihirdetését. A Sertorius ősz óta ott hever, s lassan benne mély csüggedtség lett úrrá. Egy ízben a nagybátyja azt a megjegyzést tette beszélgetés közben, hogy a lírai költők mind fiatalok, mert a fiatal szív képes leginkább a lírai fellángolásra. Ahhoz, hogy valaki regényt írjon, már tömérdék élettapasztalatra van szükség. De mindennek a csúcsa a dráma. Drámaírónak van szüksége a legnagyobb fegyelmezettségre, a legérettebb életfilozófiára és a legtöbb színpadi rutinra. Hogy a drámát nem lehet úgy írni, mint a regényt, egyfolytában, szabadjára engedve a fantáziát és csapongva mesélni, mintha séta közben nézdeli az ember a tájat. A drámaírónak meg kell tanulni a mesterségét a színpadon, mert a színház akusztikájában egy szó gyakran olyan súllyal hat, mint regényben egész kötet. Éreznie kell hát az írónak a színházat maga mögött, az egész közönséget és az egész társadalmi életet.

Megdermedve hallgatta, mert nem volt benne biztos, hogy nem látott-e valami elveszített papírszeletet a bátyja, ami a Sertoriusból került ki valamiképpen. Tehát, hogy nem ellene irányult-e ez a fejtegetése. De a bátyja semmi jelét nem adta annak, hogy tudna valamit az ő titkos munkájáról, s ebben kissé megnyugodott, de annál szigorúbban kezdte keresni, hogy a bátyja által felállított követelményeknek megfelelh-e az ő darabja.

Színházi előadást nagyon keveset látott életében. Debrecenben kisdíák korában néhány népszínművet látott, s furcsa bohózatot legelőbb, a Fenelányokat, azt sem teljesen... Patakon a Cigány előadása volt a legnagyobb, amit látott egy budapesti csodálatos szépségű színésznővel, a Nemzeti Színház tagjával a címszerepben. Ez sokat kísértette álmaiban, bár neki a nő nem tetszett, de a játéka szívbemarkoló volt. Ahogy zokogott az örült lány szétzilált fekete hajával s hajában a vadvirágokkal... folyton összekeveredett az érzéki hatás, amely ellen tiltakozott a művészi érzelmek hangjaival... S a kiállításon látta a Népszínház néhány előadását és egyet a Nemzetiben, valami francia szalondarabot, amelyet lenézett, s nem értette,

hogy a nemzet ezredéves ünnepén hogy lehetett mindenféle léha és jelentéktelen, vagy pláne idegen nemzet életének darabjait adni...

- Nem jó a darabom - gondolta -, nem lehet jó. A darabnak olyannak kell lenni, hogy magával ragadjon. Ha már egy színdarabot magyarázni kell, védeni kell, megette a fene... Azért darab, azért játék, hogy aki belenéz, ne bírjon ellenállani.

Soha nem lenne képes arra, hogy félreismert, félreértett darabját megvédje. Egy olyan darab, amit magyarázni kell, az kinek s minek?... Jó, ott a Bánk bán, amit a pályabírálok észre sem vettek, most kinek volt igaza, a bírálóknak, vagy az írónak, aki ezzel a darabbal, a sikertelenségen elbúsulva búcsút vett a drámaírástól?... Ő sohasem tudott elméleti vitába bocsátkozni, ő magára vonatkoztatta a kérdést, s ez esetben is csak annyit tudott válaszolni saját magának, hogy „ha én kerültem volna ebbe a helyzetbe”, én egyáltalán nem csüggedtem volna el. Ha a Sertorius jó dráma, akkor én egy cseppet sem esnék kétségbe amiatt, ha nem is nyer. De énnekem kétségbe kell esnem, mert rólam senki sem tudja és nem tételezi fel, hogy én egy egész színdarabot, egy teljes tragédiát megírtam... Én nem tudhatom, hogy jó-e a darabom, míg mások meg nem mondják... hiszen arról van szó, hogy amit én írtam, azt tud-e hatást gyakorolni másokra?... Ha én azt már tudom, hogy önmagában véve jó darab, akkor fűtyülök az egész bírálóbizottságra... még akkor is, ha ez a darabom csapnivalóan rossz: csak azt tudnám már, hogy egyáltalán tehetség vagyok-e?... A legnagyobb tehetség is tud rosszat és jelentéktelent írni, de azért mégis tehetség, s legközelebb, ha egy jobb témát talál, vagy valamiképp szerencsésebb a megírásban, világra szóló dolgot csinálhat... De honnan tudjam meg?

Már néha úgy volt, hogy megmutatja a nagybátyjának.

De ettől azonnal visszariadt. S erre számos oka volt. A nagybátyja túlságosan is imponált neki, s ha kiábrándul belőle, az végzetes lesz rá, mert hiszen az egész élete a nagybátyja kezében van. Szüleire egy fillér erejéig sem számíthat. Nincs nekik, s nem is lesz soha. Nem is lehet, teljesen elég, ha a hat gyereket nevelni tudják, micsoda embertelenség volna, hogy még ő is kérjen tőlük; ha adnának, sem volna szabad elfogadnia... Más senki a világon, aki csak egy fillérrel is segíthetné a nagybátyján kívül... De a nagybátyját sem terhelheti meg, mert ez annyi terhet visel, hogy istentelenség volna rá számítani. Nem is számít rá, csak éppen az erkölcsi segítségére, s ez még nagyobb dolog, mint a pénzsegély. A bátyja oly népszerű ember, fiatal kora mellett is annyi nagy barátja van, mindenkit ismer, mindenki becsüli, nagy kiadócégek, a Franklin, az Athenaeum igazgatói... Most is Kiplinget fordítja az Athenaeumnak, s itt is milyen nagylelkűleg. Nem a saját neve alatt, hanem a barátja nevéen, aki oly kiváló és boldogtalan ember, hogy a bátyja segíteni akar rajta azzal, hogy átengedte neki ezt a Kipling fordítást s mivel a barátja lelki zavarai miatt, amit közönséges emberek lustaságnak mondtak volna, nem dolgozott, ajándékba még le is fordítja neki... Ilyen ember. Szent. Csodálatos... Ezt az embert nem veszítheti el, ez előtt az angyal előtt nem mutatkozhatik be „titkos drámaírónak”, aki idejét elfecsérli haszontalanságokra s komoly hivatását elhanyagolja... Igen, ha tudná, hogy ha csak belenéz, már csodálkozni és lelkesedni fog az ő darabján... de honnan tudja ezt?... Hátha még akkor sem lelkesedne, ha valóban világgraszoló csoda?... Nem lehet az irodalomban biztosra menni, s mindenesetre olyan elfogultság van őbenne, hogy még a gondolat is elviselhetetlen, hogy a bátyja csak egy sort is elolvasson az írásból... Csak így emlékből idéz egy sort, s megretten: a bátyja természetes beszédű ember, ki tudja, mit szól ehhez a patetikus hanghoz?

Egyszerre nevetségesnek találja, hogy egy teljes évig annyira bízott ebben a darabban. „Legyek csak én nyolcadosztályos” - mondta egész nyáron, ha otthon baj volt. Senki sem tudta, de az édesanyja ragyogó arccal kitapintotta, mi lappang ez alatt a titokzatos kijelentés

alatt. Akkor vallotta be neki, hogy író lesz... Sértette, hogy az édes nem tiltakozott, csak glóriás fénnel tündöklött a homloka, a szép széles fehér homloka a koromfekete haj alatt s túlnéző fekete szemeiben nedves fény égett... Örülnie kellett és örült is, hogy az anyjában ilyen megértőt és rokonlelket talált, és mégis sértődött lett, mikor azt mondta az anyja: „*Az én fiam!*” Valahogy úgy ejtette ki, mintha azt mondta volna: „én vagyok, ez, én, az én részem, az én kis részletem vagy te: én vagyok az első, mert én hoztalak életre, s belőlem szakadtál ki, és nem is számítasz, mert csak én számítok, az elnyomott nő, akinek cseléd nélkül kell hét gyereket gondozni, és felnevelni, de ez nem számít, ha én már el tudok oda jutni, hogy magamból kiküldtem egyet, aki a világ elragadtatására költő lesz, író és dicsőség... az én dicsőségem, mert én vagyok én...”

Igazán nagyon szerette az anyját, de nem fogadta el, hogy ő csak azért volna valaki, mert az anyjának a gyermeke, az anyjának egy darabkája... Ha ez így lenne, akkor ebből az is következne, hogy utána jönnek a többiek, s mind a hat öccse s a hetedik, a húga, szintén ugyanolyan értékek lesznek, mint ő... vagy az anyja szemében, s igazság szerint még többek, mert hiszen ezeken már tanult a szülői teremő erő, s nyilvánvaló, hogy a gyakorlat teszi a mestert, tehát ha őbelőle nagy költő lesz, akkor az öccseiből nagy hadvezér, nagy politikus, nagy kereskedő, vagy isten tudja mi, de nagy... S ez nem igaz, ez nem így van: Ő nem az anyjától kapta önmagát, hanem az Istentől. Mert ha igaz lenne, hogy a szülő adja a gyereket, akkor mért nem ad tényleg egyre tökéletesebbeket? Azt pedig nem lehet mondani, hogy az öccsei nála különbek. Soha egyik sem ért el olyan sikert és feltűnést, mint ő...

Anyjának ez a csodálatos önző megnyugvása és öröme visszahatást keltett benne, s hozzájárult, hogy a darabját kezdte gyengének és fölöslegesnek érezni. Nem lehet jó, ha ezt csak az ő anyjának egy darabja, vagyis ő csinálta...

Mert ebben az időben már határozottan szemben állott az édesanyjával. És ezt az apja miatt. Már két év előtt rájött, hogy az apjával a családban igazságtalanság történik. Az anyja és a nagyanyja az ő apját parasztnak, műveletlennek, vadnak tekintik, s úgy is kezelik. Persze ezt úgy kell csinálniok, hogy az apa észre ne vegye, de úgy, hogy a gyerekek egy pillanatra se felejtsek el, hogy az apjuk bizonyos tulajdonságai nem léteznek. Például nem szabad meghallani, hogy az apjuk úgy káromkodik, hogy az igazán nem bírja el a nyomdafestéket. A legegyszerűbb dolgokért feldühödik, s akkor a legborzalmasabb szavak repülnek ki a száján. De az anyjuk megmagyarázta, hogy ezt csak azért teszi, mert korán árván maradt, s a mostohaapja volt ilyen csúnya a káromkodós paraszt, a „papó”, s Gábor csak azért tanult meg káromkodni, hogy a papónak visszafelelhessen. S ő magától rájött, hogy az apja még azért is káromkodik, mert mint nagyon kis termetű ember, evvel is növelni akarja saját magát. De ő részvétet érzett ez iránt az ember iránt, aki az apja, és aki annyit dolgozik, testi munkát, fejszével és kalapáccsal és fűrészszel és fejjel, mert folyton vállal, s az sok fejtöréssel, jár, spekulál és pénzt hord haza, isten tudja, hogy bírja ez a kis kemény, piros képű ősz magyar azt a rettenetes sok pénzt előteremteni, ami ennek az éhes zsiszerehadnak kell. Hiszen mindennap kilencen ülnek az asztalhoz, s az apjának azonkívül még arra is van pénze, hogy állandóan vendégeli az egész világot, folyton sört, bort és kispörkölteket fizet a munkásainak, a barátainak és üzletfeleinek, úgyhogy néha ő dühödik meg rá, ha látja, hogy mikor odahaza étel sincs, az apja minden meggondolás nélkül szórja ki a zsebéből a pénzt... Meg aztán a sógorainak, azok családjának... csupa olyanoknak, akik nem is szorultak rá... „Nagy gavallér...” S hol vette?... Néha már igazat adott az öccsének, aki titokban azt suttogta, hogy az apjuk nemes családból származik... Na igen, éppen ezért került ellentétbe az édesanyjával, hogy ezek magukat főnemes családból származónak tüntették fel, az apját meg egészen közönséges parasztnak... Már nem is tudja, hogy jött arra a gondolatra, hogy a nemes és főnemes meg a paraszt között semmi más különbség nincs, csak az az egy, hogy azok erőszakkal s mester-

ségesen elvágják ezek elől a boldogulás útját. Elszedik előlük s tőlük a pénzt. Mint ahogy a családban történik, a szeme láttára. Az anyja minden pénzt elvesz az apjától, amit csak tud. De nemcsak az anyja, hanem annak egész rokonsága. Ezek az urak folyton zsarolják és kiélik az apját. S az apjának ez olyan örömet okoz, mintha megtiszteltetés lenne, ha a felesége pereputtya kizsákmányolja. Holott éppen neki kellene büszkének lennie arra, hogy a semmiből annyi pénzt tud csinálni, hogy a sógorai, akik nála mind nagyobb műveltségűek - mert ő kitaníttatta őket -, kapni tudnak tőle.

Most valami hasadás állott be a lelkében. Még ezt is el akarja tulajdonítani az édesanyja? azt, hogy ő nem ő s nem az apja, hanem úgy ahogy van, csak éppen ennek a haszonélvező fajnak egy idepottyantott következménye?... Nem, ebbe nem fog belemenni, s hozzáfogott átmene-külni az apja pártjára, a parasztvilágba, s a jogtalanok és nincstelenek közé. Ha előfordult egyszer-egyszer, hogy az apja rokonságából toppant be hozzájuk valaki, ő már jól látta az édesanyja arcán a rémületet és kétségbeesést, ahogy igyekezett szíves és jóakarátú lenni, de alig bírt uralkodni az idegein, úgy megrémítette s kétségbeejtette a „parasztszag”. Hát paraszt ő is, és bűdös. Voltak napok, mikor nem akart megmosdani, hogy bűdös legyen, mint a pa-rasztok. Ez már elvi túlzás volt, mert az apja sokkal tisztább és tisztálkodóbb volt, mint anyja s anyjának testvérei. Szakadatlanul mosdott és fürdött. S számtalan előkelő jellemvonása volt, pl. az is, hogy érthetetlenül keveset evett, s csak a legjobb és legjobban elkészített ételeket tudta megenni.

Az egész Sertorius innen született, a családi tragédia nyomán nőtt meg. Apját hősnek tartva, a rabszolgavezér lobbant fel előtte világmegváltó hősnek, a spanyol rabszolga, aki Rómát is megostromolni vitte hadát Itáliába...

Az ő apja volt ez a hős, mivel azonban az apjától soha nem hallott politikai megjegyzést, sem az urak ellen való lázadást, kénytelen volt helyette gondolkodni, s az apját ért, s vélt sérté-sekből növelte ki Sertorius minden felrobbanását. S legjobban saját magából, mert őbenne, azt már tudta s érezte, állandó forradalmárszellem füstölgött. Már tizenkét éves korában ellen-szegült a zsarnokságnak, és könyörtelen módon védekezett, tiltakozott és harcolt a legcse-kélyebb nyomás ellen, amelyről úgy vélte, hogy az ő letörésére irányul... Szinte humor volt már, mikor Sertorius az anyját felelősségre vonja azért, hogy belőle mást nem kapott, csak a gőgöt és a kegyetlenséget... az úri karaktert...

Nagy elbúsultságban élt tehát. Egész élete megrendültnek látszott. Elhibázott életnek.

Egy másodikos kisfiú jött be hozzá a segélyegyleti szobájába. Mikor kiadta a járandóságot s aláíratta vele az ívet, amelyen elismerte a gyerek az átvett holmit, meglepetve nézte, hogy milyen szép írása van.

- Megálljon csak, Váradi - szólt utána -, jöjjön csak vissza.

A kisfiú úgy állott meg a nagydiák előtt, mint egy tanár előtt.

- Magának ilyen szép írása van? Hozzon be nekem a jövő tízpercben egy füzetet, hogy jobban megnézhessem az írását.

- Igen.

S a jövő tízpercben már ott is volt néhány füzet a gyerek. Nyilas megnézte, s nagyon el-álmélkodott.

- Még sose láttam másodikosnak ilyen szép írását... Valamire akarom kérni... Másoljon le nekem néhány verset...

A kisfiú lelkesen nézett rá. Ő pedig előhúzott egy csomó kulcsot s kinyitott egy fiókot. Abból kiszedte a verseit, amiket már nem mert otthon sem tartani, mert mindig rettegett, hogy a nagybátyja véletlen fölfedezi. Kiválasztott kettőt, egy lírai verset és egy balladát.

Rettentő zavarban volt, mert eddig, ha pályázott is, akkor sem merte idegen kézzel íratni le a költői munkáit, hanem elferdített írással ő maga másolta le. Így küldte be a pályázatra is a szindarabját. Elég gond volt a beköttetés, mert azt ő maga mégse tudta megcsinálni, tehát el kellett árulni, ha másnak nem, egy iparosnak, hogy milyen rettenetes titkok vannak az életében.

Az önképzőkörben egy-egy arany volt kitűzve lírai versre és balladára. Erre akart pályázni. S már csak két nap volt hátra, s nem merte senkire bízni, viszont nagyon félt attól, hátha felismerik az írását, s akkor mi lesz? Mi lehet? Csak az, hogy ha nem nyer, szegényben marad. De az is lehet, hogyha megismerik az írását, s az osztálytanár, aki a magyartanár is volt, a dolgozatai alapján megállapíthatja a szerzőt, s esetleg a bátyja miatt kedvezésből fogja az önképzőkörben a díjat neki ítélni. Ettől pedig meg lehet halni. Még azt sem bírta volna, hogy valaki tanáccsal segítségére jöjjön. Egy szentség volt előtte: az írás. Nem lett volna képes profán módra közprédára bocsátani magát. Ha sikere volt, az más. Akkor már közkincsnek tekintette. Tavaly egy dolgozatával, amit Arany János Epilógusáról kellett írni, díjat nyert. Akkor büszke volt, s mikor nyilvánosan felolvasta maga a tanár, tele volt elképzelt dicsőséggel. Csak akkor hült le, mikor a nagybátyja csak annyival gratulált, hogy: „Kedves volt.”

Ez halálosan megsértette, mert ő nem akart kedves dolgozatot csinálni, hanem nagyszerűt, amitől az emberek megmámorosodjanak és megszédüljenek.

Most, mikor a kisfiú boldogan vitte el a két kéziratot, olyan rémület szállotta meg, mintha államtitkokat adott volna ki a kezéből.

Mikor a fiúcska eltűnt, verejtékes homlokkal maradt ülve a helyén, s csak a csengő ébresztette fel.

Bezárta a szobáját, a kulcsot zsebébe tette, és sietett az osztályba.

Csordás tanárral volt órájuk, geometriát tanított. Ez egy piros képű fiatalember volt, bohém volt, mint festőművész; igen rossz képet festett a nagybátyjáról, de neki hallatlanul imponált mint művész, az egész tanári karban ezt a fiatalembert tisztelte legjobban, mert művész volt.

- Maga már készült az érettségire? - kérdezte Csordás.

Úgy látszik azt gondolja, hogy arra kell neki a különszoba, hogy ott elvonultan jobban készülhessen. Nagyon elvörösödött. Ha tudná ez a tanár, s a többi, hogy az érettségi még eszébe sem jutott.

Órán is szórakozott és zavart volt. Egész idő alatt lázban. Vajon a kis Váradi elolvasta-e már a verseit, s ha elolvasta, vajon milyen hatást tett rá. Igaz, hogy nagyon kis fiú, de komoly gyerek. Vajon megértette-e a versek különös költői szépségét. A lírai dal, az népdal formában volt írva, de egy magasabb rendű vers volt. Komplikált érzések voltak benne megzendítve, amiket egyik tanár húga iránt érzett. Az a szőke lány, akivel a Segélyegylet bálján a két óráig tartó szupécárdást járta, s akiről a nagybátyja azt mondta: „Tiloláskor szöszből csavarni lehet egy ilyen lányt”.

Halálos sápadtság borította el arra a gondolatra, hogy a kisfiú eldicsekedne a verssel, s az ő bizalmával, és gyerekszokás szerint a barátainak megmutatná... De arra még jobban, ha kinevetnék a kisfiúkat... Mert a szerelem a gyerekek közt a legnevetségesebb valami. Még elgondolni is iszonyú, ha nyilvánosságra kerülne, hogy ő szerelmes...

De mindennél iszonyúbb, ha a verse nem ragadja meg még a legkisebb fiút is... a legnagyobbat is... és az egész világot... Akkor nem volt érdemes megírni...

Hát vajon a tragédiáját érdemes volt?

A vére úgy hullámozott alá-fel, csak úgy zuborgott, s keserű nyálak voltak a szájában, s gyomra úgy kóválygott és szédelgett, hogy minden pillanatban az ájulás környékezte.

A tanárnak fel is tűnt, s odament hozzá.

- Mi baja magának, Nyilas?

- Semmi.

Felállott a tanár szólítására, de megszédült.

- Maga rosszul van. Talán a fojtott levegő. Menjen ki egy kicsit. Menjen haza. Úgyis utolsó óra.

Szeretett volna elmenni, de nem mert. Elfelejtette a kis Váradinak megmondani, hogy senki-nek meg ne mutassa a verseket, s nem mert elmenni, hogy el ne szalassza a gyereket, ha az hazafelé megy. Majd utánanéző, elfogja és megmondja neki, hogy a világ kincséért senkinek meg ne mutassa...

Így aztán csak bent maradt órán, s élvezte, hogy a fiúk egy kis csodálattal néztek rá, mert az, hogy ő beteg, érdekessé tette, s az, hogy mégsem ment el az óráról, hőssé avatta.

Mit törődött ő az egész osztállyal. Mit bánta ő az érettségit.

Mikor ilyen sorsfordulat előtt állott.

Óra végén összekapkodta a könyveit, és ment a nyüzsgő és zsibongó gyerekhad után, de hiába kereste, nem találta meg a kis Váradit. Az, úgy látszik, a zsákmányával előbb elszaladt, vagy a másik kapun ment ki.

Hallatlanul boldogtalan volt. Hazament, és levetette magát a ragadós díványra és keserves rémülettel feküdt, míg csak ebédre nem hívta a nagyanyja.

Ebédelni sem tudott, egyre az kínoztta, hogy most kiadta magát a nyilvánosságnak. Mintha az utcára dobta volna ki magát, és most mindenki nevetne rajta.

Evés közben az az érzése volt, hogy az ő írását nem is értheti meg rajta kívül senki. A tragédiáját sem. Hiszen már kétszer lejárt a pályázat s most megint elhalasztották a döntést. Ha az ő tragédiája olyan rendkívüli volna, mint amilyennek ő képzei, akkor nem halasztották volna el, mert akkor már felfedezték volna s annak már híre lenne. Ő azt várta, hogy a lapok meg fogják írni hamarosan, hogy a pályázatra beérkezett egy rendkívüli értékű pályamű, amely a magyar drámairodalomnak legfőbb büszkesége. Ha Katona József huszonkét éves korában meg tudta írni a Bánk bánt, az sem volna csodálatos, ha ő a mai fejlettebb korszakban, húszéves korában a Sertoriusával a legnagyobb dicsőséget éri el.

A nagybátyja szigorúan szokott nézni, mihelyt elgondolkodott, ezeket a szigorú szemeket érezte magán.

Ebéd után el akart tűnni, de a bátyja utánaszólt:

- Hova sietsz, Misi?

Megállott, hirtelen nem is tudott mit mondani. Később azt nyögte:

- Tanulni.

Azzal ottmaradt állva.

A bátyja csak annyit mondott:

- Neked most az érettségi előtt, nagyon sok tanulnivalód van. Abba kell hagyni a tanítást.

Többet nem mondott, és ő szó nélkül újabb dermedtséggel támolgott be a szobájába.

Ez rettenetes, ha most a nagybátyja eltiltja a tanítástól...

Irénkével újra halálos szerelem van. A lírai vers is, bár a szökéhez van írva, mert az is volt... volt... de mivel elmúlt, azt nem szégyelli... meg aztán tanárlány... s el is ment a városból már régebben, hazament a szüleihez Erdélybe...

Hiszen ezt sem helyeselte a nagybátyja, azért mondta, hogy tiloláskor szöszből csavarni lehet egy ilyen lányt... Nem volt az véletlen s ártatlan megjegyzés...

Végtelenül fájt, pedig ő a másik lány, a fekete hálójában volt, akivel mindennap találkozott, és a szöke csoda csak epizód volt az életében. De ha már kisült, inkább engedte azt a hitet, hogy még mindig a szöke lány varázsa alatt van, mint hogy elárulja az újabb és nagy titkot... a mindennapi csókokkal összefüggőt...

Így lett szöke lány a versben a feketéből, s neki elég volt, hogy ő tudta az igazságot...

De ha most a bátyja ezt is be akarja szüntetni az érettségi miatt, akkor nem érdemes tovább élni. Hiszen el van tökélve, hogyha a tragédiájával megnyeri a díjat, feleségül kéri Irént.

Szörnyű bajok közt lebegett. Olyan volt ez, mintha álomba szédülne egyik rémületből a másikba s a legborzasztóbb az volt, hogy meg sem mondhatja, el sem árulhatja szíve titkát. Mert azt meg nem tudhatja élő ember...

S most rémületében még azt is el tudta képzelni, hogy a tragédiája nem nyer. Hiszen a Bánk bánt sem fedezték fel a pályabírák. Katona József is úgy halt meg, hogy darabjának, a magyar irodalom büszkeségének, semmi sikerét meg nem érte... De jó volna meghalni...

9

Az osztályvizsga nagyszerűen sikerült, senki sem bukott el, még Blumot is áteresztették. Ez pedig nagy szó; s a tanári kar részéről a jóakarat teljességét jelentette, mert igazán klasszikus értesületlenséggel felelt.

A vizsga egy napig tartott, s annyi volt, mintha egy iskolai délelőtt lett volna.

Délután már egy nyolcadikosnak sem kellett bejönni, megkezdődött a matúrai szabadság.

Délután négy órára be voltak rendelve Misi és Rátz Kálmán az osztálytanárhoz bizonyítványt írni.

Misi meg volt illetődve a sors játékatól, mert mindig nagy általánosításokat fűzött élete minden kis eseményéhez. Most ő írja, mint legszebb írású az osztályban, a saját bizonyítványát, s még nem felejtette el, hogy otthon, a kis faluban, ahol elemista volt, a tanító azt mondta neki:

- Akkor lesz belőlem püspök, mikor te megtanulsz írni.

Ezt elmondta Rátz Kálmánnak, s hozzátette:

- Remélem, a tanító úr már legalábbis esperes, mert én ugyan nem vagyok büszke az írásomra, de azért ez is valami, hogy velem íratják a saját bizonyítványomat... Csak legalább tudnám, melyik lesz az enyém.

A nevek nem voltak nekik kiadva, a bizonyítványokat úgy kellett írniok, hogy hiányzott a név, kié. Így csak találgathatták, hogy vajon most kinek a bizonyítványát írják.

- Legalább olyat választhatunk magunknak - nevetett Misi -, amilyen jól esik.

Nem siettek az írással, közben Rátz Kálmán cigarettára is gyújtott. Ő elmesélte, hogy a nagybátyja megkínálta cigarettával és hősiezen visszautasította. Elmondta azt is, hogy mikor otthon volt húsvéti vakációra, otthon érte utol a huszadik születésnap. Akkor azt mondta egyik kisöccsének:

- Eredj, hozzád két darab egyiptomi cigarettát. Sose leszek többet húszéves. Ünnepelek meg.

A fiú elhozta a két cigarettát s az egyikre rágyújtott.

Ez volt az első dohányfüst, amit kóstolt, s egyáltalán nem ízlett neki. Az öccsei már titokban mind cigarettáztak, s nagyon nevettek rajta, hogy nem tudta, hogy kell fogni, próbálták tanítani, hogy kell szívni, mellre szívni, a füstöt az orron át kibocsátani. Neki oly alkalmatlan volt ez a dolog, hogy felében sem volt, eldobta a cigarettát.

Rátz Kálmán nagyon nevetett. Megfigyelte, hogy az embereket úgy lehet legjobban mulattatni, hogy önmagán gúnyolódik.

Milyen szép fiú ez a Rátz - gondolta magában. - Szinte klasszikus arcéle van, kis fekete bajusza mint a pehely. Szép fekete szemei, csillogó, domború, bár nem magas homloka. A haját oldalt választotta és gondosan kefélt. Az arca könnyen pirult barna bőre alatt, s valami komolyság volt benne, olyan férfias komolyság.

- Te mi akarsz lenni? - kérdezte tőle.

- Nem tudom - mondta Rátz Kálmán.

- Hogy lehet az?

- Valószínűleg Kolozsvárra megyek az egyetemre, s jogra iratkozom. Te tudod, mi leszel?

Elmerengett. Jogász. Hát itt mindenki jogász akar lenni. Nem tudja, mi akar lenni, tehát jogász. Ő már réges-régen túl volt azon a gondon, hogy mi lesz. Író lesz, de ezt nem mondhatja meg. Ezt Rátz Kálmán nem is értené meg, hiszen ezt senki nem érti meg. Ez olyan furcsa valami, hogyha megmondaná, mindenki kinevetné érte. Író lenni... Mi az?... Regényeket akar írni, meg színdarabokat s verseket. Ez nem élet és nem foglalkozás... Ez csak olyan naplopás... Valójában ő maga sem tudja, hogy hogy lehet íróvá lenni. Minden író egyúttal valami emberi foglalkozást is végzett. Arany János falusi jegyző volt, később tanár, aztán hivatalnok az Akadémián. Ezt ő nem akarja. Ő csak író akar lenni. Semmi más.

Tovább írták a bizonyítványokat. Neki most alakult át az írása. Mostanában jött rá, hogyha a tollat egy kicsit merevebben tartja, nagyon érdekes betűket vet. Gömbölyű és mégis darabos betűket. Egyenleteseket és világosakat. De nem szeretett írni. Ez különös volt, ha író akar lenni. Ha sokat írt, görcsöt kapott az ujjá, mert rosszul tartotta a tollat. Valami új módot kellett kitalálni az írásra, ezt nem szeretete, hogy betűket kell rajzolnia és unalmas is, hogy ezekkel az apró betűkkel nagy íveket kell teleírnia... Emiatt is halasztotta mindig a dolgozatírást az utolsó éjszakára, minden dolgozatát a végső percben csinálta meg. De azért is, mert minden munkát szeretett elhalasztani. Szerette tologatni a munkát, s ha aztán a körmére égett, akkor

összeszedte magát és villámgyorsan végezte el, mint az apja, az ács. Csakúgy pattogtak a gondolatok, és szinte szikrázott a toll a kezében.

A legutolsó magyar dolgozata harminc oldal volt. Mikor Babarczy a dolgozatok megbeszélését végezte, az övét legutolsóinak hagyta, s mikor rákerült a sor, azt mondta:

- Nyilas... Kérem, mért kívánja tőlem, hogy tönkretegyem a szememet?... Ez embertelenség. Nekem nemcsak a maga dolgozatát kell elolvasnom, hanem valamennyiükét és azonkívül még négy osztálynak a dolgozatait... És oly förtelmesen állította ki... Majd ha híres ember lesz, hogy az emberek boldogok lesznek, hogy az írását betűzhetik, akkor írhat így, de most kelle-ne, hogy legyen benne annyi figyelem a tanárával szemben, hogy emberségesen állítsa ki a munkáját...

Ezek után azt hitte, hogy olvasatlanul kapja vissza a füzetet, de Babarczy olyan becsületes volt, hogy elolvasta.

- A dolgozata jó... Túl részletező... Fölösleges volt annyit belekeverni... Jegyezze meg magá-nak, hogyha ugyanezt összevonja, és a gondolatokat tömöríti, akkor még jobb lenne... Majd ha tanár lesz, megérti, hogy mit mondok...

A dolgozatra (1-) volt odajegyezve, mert a tanárnak az volt a felfogása, hogy középiskolai tanuló nem is írhat valóban Egyes dolgozatot. Még a legjobbhoz is oda kell tenni egy mínuszt... Valamivel kevesebb a jelesnél... Így klasszifikálta egész évben minden munkáját s a külalakra most azt írta, hogy 3-...

Ez nagyon bántotta, de egyúttal valami kis hiúságot is érzett. Valóban úgy gondolta, hogy a dolgozata olyan, hogy legyen boldog, aki elolvashatja...

- Semmiféle hivatáshoz nem érzesz kedvet? - kérdezte Rátz Kálmántól.

- Hivatás?... Hát én nem tudom, valószínűleg bíró lesz belőlem... Ott még legjobban van összeköttetése az édesapámnak. Van Budapesten egy nagybátyám, aki törvénytudó bíró... Ügyvédségre nem vágyom, mert ott nehéz megszerezni a klientélt. Orvos nem leszek, mert utálok a boncolást. Mérnök nem leszek, mert nem szeretem a matematikát. Hát mi legyek?

Hallgatott. Milyen rossz lehet annak, aki ennyire nem tud dönteni. Ő se szeretne orvos lenni, se mérnök, se ügyvéd, de bíró sem.

- Az nagyon nehéz lehet, valakinek a pörében kimondani az ítéletet. Ahhoz nagyon sokat kell foglalkozni egy ügyel és az emberekkel, akiket érint.

- Nem, a bírónak van a legkönnyebb dolga, mert paragrafusok alapján kell ítélni és ha nem jó az ítélet akkor ott van a legfelsőbb bíróság, tessék fellebbezni.

Különös volt neki ez a gondolkodás. Neki elviselhetetlen lenne az, hogy az ítéletet korigálják, hogy abba valaki beleszóljon, vagy érte megrovást kapjon... Úgy képzelte, ha ő bíró volna, akkor végtelen gondot és szeretetet kellene befektetni az ítélethozatalba, s mivel senkinek semmi dolga nem érdekelte, nem is vállalkozna rá, hogy ítéletmondó legyen. Ilyen emberek-ből lesznek hát a bírók, akik nem veszik a lelkiismeretükre a mások legfontosabb dolgait. Kiss Paliról is hallotta, hogy bírói pályára kell mennie az apja kívánságára, ezt talán a legfurcsább-nak találta. Egy ilyen tanulatlan és szoknyakergető fiúból hogy lesz az örök ítélet végrehajtó-ja... Isten őrizzen, hogy valami dologban a Kiss Palik ítélete alá kerüljön... Már inkább Rátz Kálmán, mert ez legalább természettől komoly fiú, s elég jó tanuló is volt, olyanforma lehet a bizonyítványa, mint az övé...

Valami belső nyugtalanság volt benne, mi az az élet... Nagy megnyugvás, hogy ő már döntött. Író lesz. Ez olyan dolog, amivel senkinek kárt nem tehet. A bíró rosszul ítél, akkor az embereket teszi szerencsétlenné... A mérnök rosszul tervezi meg a házat, összedől. Az orvos rosszul állapítja meg a betegséget, a beteg meghal... Ezt mind nem bírná elviselni... Tanár lenni, azt nagyon utálja, eleget tanított egész diákpályája alatt, nem akar többet tanítani. Hivatalnok lenni nem akar, az rettenetes lehet, aktákkal foglalkozni, és rendezni a más ügyeit-bajait...

Mikor vacsorára hazament, a bátyja különös mosollyal fogadta. Valami volt a tekintetében, valami ragyogó és kedves, de nem szólt. Nem tudta elképzelni, mi történhetett, de kérdezni természetesen nem merte és folyton magán érezte a bátyja meleg, barna szemét s tudta, hogy valami reá vonatkozó dolog van a levegőben.

Nagyon aggódott.

Vacsora után a bátyja nem vonult vissza a szobájába, ahogy szokott, hogy angol fordítását végezze.

- No, Misi - mondta a bátyja, s leült, ahogy ebéd után szokott, a kályha melletti barna díványra, s rágyújtott egy jó szivarra - egy gonddal kevesebb van a fejemen... Legalább a te sorsodat sikerült elintézni.

Ijedten hallgatott. Nem szerette, ha az ő sorsával foglalkozik valaki. Bízzák azt csak őrá... Mit tehet a bátyja az ő sorsáért?... Azt sem tudta, hogy egyáltalán van-e sejtelve a nagybátyjának arról, hogy ő már annyira eldöntötte a maga dolgát...

- Fel vagy véve az Eötvös Kollégiumba.

Halálsápadt lett. A bátyja örömmel mesélte.

- Ez nagyon jó... Ez nagyon szép... A Kollégium igazgatója nekem igen kedves régi emberem, még az egyetemről ismer és azóta is fenntartottam vele az összeköttetést. Igazán nagyon szeret, és azt hiszem, imponál is neki, hogy a Budapesti Szemlében annyi dolgozatom megjelenik. Gyulai Pál barátsága építette ki a te jövődet... Nem akartam beszélni róla, míg el nem dől a dolog, jobbra vagy balra... Beadtam a folyamodványodat, felszerelve az összes bizonyítványaiddal... Nem sok sikert remélhettem, mert ott csupa színjeles bizonyítvány van tömegesen, és a te bizonyítványaid nagyon vegyesek... Ilyen bizonyítvánnyal senkinek sem lehet reménye a felvételre... S ma délután megkaptam az értesítést, hogy fel vagy véve...

A szeméhez nyúlt. Úgy meg volt hatva, hogy könny volt a szempilláján. Úgy érezte, hogy a családnak legalább egy tagja már révbe ért s legalább ennek a fiúnak, akit úgy szeretett, simább és kedvesebb útja lesz az életben, mint amilyenek az övé indult, s ahogy haladt...

Egy kis csönd volt.

- Na, mit szólsz hozzá, Misi?

Ő hirtelen nagyot lélegzett, s azt mondta:

- Én nem megyek be.

A bátyja elkomorodott. Szemöldökét, ahogy szokta, szigorúra vonta, s a szemöldök közt a két mély ránc megjelent.

- Nem mégy?

- Nem.

Ő nem is álmodta, hogy a bátyja ezt a lépést tette az ő érdekében, de a télen volt egyszer egy vendégük, a bátyja egyik barátjának, Bakay mérnöknek az öccse itt volt éjszakára, s akkor

együtt háltak az ő szobájában. Az a fiatalember az Eötvös Kollégiumban volt, és elmondta, hogy milyen kicsinyes módon ellenőrzik a tanulást, és a fiókokat bizonyos időközönként megvizsgálják, hogy rend van-e benne, és hogy nem foglalkozik-e a hallgató idegen dolgokkal. Aki az Eötvös Kollégiumban van, annak pontosan és kizárólag csak a tanulmányaival kell foglalkozni. Ő már akkor megállapította, hogy ez nem neki való hely, mert ő a fiókját ma sem volna hajlandó megmutatni még a nagybátyjának sem. Mi lett volna, ha kívül, hogy ő a színdarabjával foglalkozik és nem a hivatalos iskolai tanulmányokkal...

- De, barátom - mondta a bátyja lassan és megfontoltan -, rettenetes, amit beszélsz... Aki az Eötvös Kollégiumban végez, annak biztos a jövője, az állása, az előmenetele. Az egész pályája alatt ott van felette az, hogy ő az Eötvös Kollégiumban végzett... És ez olyan előnyt ad, amivel semmi sem versenyezhet.

Konokul hallgatott. Inkább elmegy színésznek, csavargónak, de az Eötvös Kollégium zárt rendjébe nem fog beállani, ő nem akar tanár lenni, ő nem akar egész életére hivatalban lenni, ő nem fogja engedni, hogy a maga titkos céljaitól eltérítsék...

Soká hallgattak... a nagyanyja némán figyelte őket, s kezét tördelte.

Tudta, hogy itt roppant harcra van kilátás. Itt sírások lesznek és kétségbeesések. Most rögtön meg fogják magyarázni, hogy amellet, ha valaki tanár, lehet író is... Ettől félt legjobban, hogy le fogják leplezni a titkos gondolatát... Lehet, hogy az édesanyja, akinek elrebegte, hogy csak író akar lenni, és semmi más, ezt megírta, és most tisztán látnak bele a gondolataiba...

- Miért nem akarsz?

- Nem akarok.

Ennél többet nem mondhat, s nem is tud mondani. Jól tudja ő, hogy az íráság, az nem kenyér... Ki tudja, hogy ír-e valaha olyat, amivel pénzt is lehet keresni... Bár azt is tudta, hogyha a darabját mégis elfogadnák, akkor a Nemzeti Színház előadása olyan pénzt jelentene, hogy ahhoz képest egy tanárnak minden jövedelme semmi... Neki nem kell pénz, ő beszélni akar az emberekkel és az embereknek, s ez a fontos, de ha sikerül, akkor az csak többet ér, mint az egész Eötvös Kollégium és az egész tanári pálya...

- Ez elhatározásod?

Igen halkán mondta rá:

- Igen.

A bátyján olyan indulat vett erőt, hogy felállott. Nem vitatkozott tovább. Felállott, és ment az írószobája felé.

- Gondolkozz az éjszaka rajta, és ha meggondolod, még reggel szólhatsz.

Ő is felállott s bement a szobájába.

Soha, soha, soha. - Csak azt az egy szót ismételte magában. Egész éjjel nem tudott aludni, minden pillanatban felrezzent s végig, és végiggondolta a dolgot, de nem bírja elviselni, akármilyen lesz is a családdal és az ő egész életével, hogy az ő fiókjába belenyúljon egy korrepetitor, és azt mondja: Hát ez, kérem, mi? maga nem az egyetemi tanulmányokkal foglalkozik, hanem mindenféle marhaságokkal?...

HARMADIK FEJEZET

amelyben érettségükről bizonyosságot adnak a fiúk, mikor a matura nehézségeit az élet szabályszerű módszerével tüntetik el.

1

Hogy készül a diák az érettségire?

Mert mégiscsak készülni kell. S készülnek is. Aki legjobban hirdeti, hogy neki nem számít az egész érettségi, az legjobban magol.

Misi, aki szintén azt akarta magával elhitetni, hogy őneki nem jelent semmit az érettségi, szintén ott görnyed napról napra a könyvei felett, s ahogy végigmegy az egyes éveken, sorra eszébe jutnak az emlékek. Mi volt, mikor ezt tanulta, mi volt, mikor azt.

Előtte van a Békési-féle Latin nyelvtan, amelyet csak épp átforgat, mert ezt is meg kell nézni... Eszébe jut, hogy mikor ezt tanulta elsőben, ott lakott Debrecenben a tanító bácsinál, és esténként sakkozni szoktak a bácsival. Még ma is csak annyit tud a sakkból, amit akkor elsajátított. Mennyivel kellemesebb volna a sakkismereteket újítani fel. Ezzel úgyis eleget kínozták. Vajon él-e még a tanító bácsi? És a néni? És az Ilonka kisasszony a cérnahangjával. Vajon főzik-e még a rettenetes sok sárgarépát? Hogy szerették. Míg a rendhagyó igék ragozását nézte, folyton a sárgarépafőzelék ízét érezte. Ősszel egész zsákkal hoztak a piacról. Nem is egy zsákkal, neki úgy tetszik, a tornác fel volt halmozva sárgarépahegyekkel. Úgy megjed, mikor meglátta... Egyszer kint volt velük a kertben, s éjszaka szekéren jöttek be, a kukorica tetején ült s elaludt. Milyen szép volt az az este. Csillagos volt, Ilonka kisasszony dalolt, édesen, mint valami tündér, s ő az ölébe tette a fejét, és Ilonka kisasszony úgy simogatta a haját...

Hiányos igék: inquam, inquis... Hogy érthette volna ő ezt meg olyan kisfiú korában... Még most sem érti... személytelen igék: ningit, ninxit, havazik... illucescit, illuxit, virrad...

Hajaj, majd felvirrad már neki, csak túl legyen az érettségin. Nála boldogabb ember nem lesz ezen a földön, mert ő többet tanulni nem fog. Olyan nincs... Soha többet...

Türelmetlenül félredobta a könyvet, s elővette a másikat.

Mi ez? Egyetemes történelem.

„Az alkotmányos élet kifejlődése Angliában. Az Edvárdok kora. Parasztlázadás. 1381. II. Richárd (1337-1339). Uralkodása alatt voltak a Wicliff-féle mozgalmak és a nyomukban fellépett parasztlázadás, midőn 60 000 pór Wat Tyler vezetése alatt vagyonfelosztást és a jobbágyság eltörlését követelte. A tömeget azonban a király serege megsemmisítette, és a főbbek közül ezerötszázat kivégeztek.”

Elkezdte megtanulni szószerint:

- Parasztlázadás 1381, parasztlázadás 1381... II. Richárd kétéves uralkodása alatt voltak a Wicliff-féle mozgalmak és utána a parasztlázadás, midőn hatvanezer pór Wat Tyler vezetése alatt vagyonfelosztást és a jobbágyság eltörlését kívánta... Wat Tyler hatvanezer pórral a vagyonfelosztást és a jobbágyság eltörlését követelte... Wat Tyler hatvanezer paraszttal jobbágyszabadítást és a vagyonfelosztást követelte Angliában 1381-ben... A király serege (II. Richárd)... megsemmisítette őket és főbbek közül ezerötszázat kivégeztek... Ezerötszázat kivégeztek... Ezerötszáz embert 1381-ben kivégeztek... Ezerötszáz embert. A hatvanezer pór-

ból, aki vagyonfelosztást és a jobbágyság eltörlését követelte, ebből... igen, ebből ezerötszázat kivégeztek...

Nem értette ezt az egyszerű dolgot, hogy ezerötszáz embert kivégeztek, mert a jobbágyság eltörlését és vagyonfelosztást követelték; kivégezték őket, mert... nem értette, hogy nem megy a fejébe.

Ezt meg kell tanulni, hogy ezerötszáz embert megölték a főbbek közül. Tehát az okosabbakat, műveltebbeket, erősebbeket, a vezetőket. Hatvanezer emberből kiválasztottak ezerötszázat és megölték őket.

Ez nagyon egyszerű dolog és könnyű megtanulni. 1381-ben megölték egy napon ezerötszáz műveltebb parasztot, akik okosabbak voltak, mert ők voltak a vezetők. Megölték ezerötszázat II. Richárd alatt.

Hatvanezer ember?... Ilyen sok ember?... Hatvanezren követelték Angliában 1381-ben, Nagy Lajos utolsó évében, mikor Nagy Lajos Velencét porig alázták, ezek a jobbágyság eltörlését követelték, amit nálunk csak 1848-ban töröltek el. És ők már ötszáz évvel hamarabb akarták eltörölni... No de hatvanezer ember... az rettenetes sok ember... Már akkor Angliában annyian akarták eltörölni?...

De hiába olvasta el, csak öt sor volt az egész. Ebből az öt sorból kellene kitalálni, meglátni, mi történt? Erről a tanár úr sem mondott többet. Nem emlékszik, hogy bármit is mondott volna. Pedig ez borzasztó nagy dolog. 1381-ben... Nagy Lajos halála után egy évvel nálunk is zavarok voltak, de nem 1500 parasztot öltek meg, csak a királynő férjét, Kis Károlyt...

Angliában ezerötszáz férfi. Apák. Ha vezérek voltak, ezek már mind felnőttek lehettek. Apák, akiknek gyerekeik maradtak. Feleségük és gyerekeik. És őket kivégezték. És a jobbágyságot nem törölték el. És a vagyont nem osztották fel. Wicliff az valami vallásújító volt. Úgy emlékszik. De hogy függ össze a vallásújítás a jobbágyszabadítással és a vagyonfelosztással. Az első keresztények vagyonközösségben éltek, talán így... Csaknem hatszáz évvel ezelőtt...

Megborzongott. Ő biztosan a Wicliff pártján lett volna, de az osztály az nem. Árpádi Kiss Pali, Langschein, Sarku, ezek mind a király hadseregében lettek volna, s ezek fogták volna el őt...

Megrázkódott. Milyen jó, hogy most nincsenek ilyen mozgalmak. Milyen jó, hogy már fel vannak szabadítva a jobbágyságok... Milyen jó, hogy ilyen rend van ma és béke van... Erről lehetne tragédiát írni... Ki lehet ez a Wat Tyler?... Milyen jó neve van... De Dózsa Györgynek még jobb... Dózsa György csak kétszáz év múlva lépett fel nálunk. A magyarság kétszáz évvel elmaradt. Wat Tyler hamarabb jutott oda el, ahova a magyarok csak kétszáz év múlva... És aztán mégiscsak eltörölték a jobbágyságot... Valósággal eltörölték negyvennyolcban nálunk is... Hát akkor miért nem törölték el a Dózsa György korában? és a Wat Tyler korában?... Ha úgyis elkövetkezett az idő, hogy egyszer csak végrehajtják az egész világon, amiért a Wat Tylerek és a Dózsa Györgyök küzdöttek: miért nem hajtották végre rögtön? Mért kellett kivégezni ezerötszáz vezetőt?... És hogy végezték ki?... Karddal? Levágták a fejüket?... Vagy voltak még más módok. Karóbahúzás... Ezerötszáz karó egy nagy mezőn, London kapuja előtt s mindenik karóban egy ember, egy okosabb és hatalmasabb a tömegnél... Ezerötszáz ember 1381-ben egy ködös angliai reggelen karóban a mezőn... Vagy máglyára dobták őket és megégették... Micsoda máglya volt az, ahova ezerötszáz embert lehetett rádobni... Ezerötszáz férfi egy nagy városban sincs... El kellene olvasni ezt a Wat Tylert... Ki lehetett?

„A fehér és piros rózsza harca (1455-1485). A százéves háború után a fehér rózsza (York) és a piros rózsza (Lancaster) házak harminc évig tartó irtóháborút viseltek egymás ellen, melyben a Yorkok előbb a Lancastereket, aztán egymást irtották ki. Végül az utolsó yorki herceg, III. Richárd uralmának a rokon Tudor-ház vetett véget és VII. Henrik foglalta el a trónt.”

Erről se mond többet a könyv.

Fehér és piros rózsza harca. Milyen szép neve van. Fehér rózsza, piros rózsza... Fehér rózsza a York, piros rózsza a Lancaster... Természetesen a fehér rózsza a szelídebb, ártatlanabb, a rokon-szenvesebb. És úgy látszik, a fehér rózsások voltak a kegyetlenebbek és gyilkosabbak... III. Richárd... hiszen ez a Shakespeare-tragédia... III. Richárd kiirtja a piros rózsájú Lancastereket, aztán az összes fehér rózsájú Yorkokat... Egyedül marad a fehér és a piros rózsza harcából, és akkor őt is megölik, és trónra lép a rokon Tudor-ház...

De mért ölik egymást az emberek?... 1455-1485... Harmincéves háború. Mátyás korában. A rózsák harminc évig vért virítottak. Éppen száz évvel azelőtt volt a hatvanezer pár leveretése, most megölik a királyok egymást... Meg voltak ezek örülve? És az egész emberiség?... Ölték volna egymást a királyok párviadalban... De mindig volt hadsereg?... A katonák is úgy gyűlölték egymást, mint a királyok?... Egyik seregnek fehér rózsza volt a pajzsára tűzve, a másiknak piros rózsza... Aki fehér rózsát viselt, meg kellett ölje a pirost és viszont?... Miért? Gyilkolási mánia?... Hát ma is így van... Ma is tudná egymást megölni két ember, aki sose látta egymást, csak azért, mert más címer van festve a zászlójára, mint a másiknak?... Milyen jó, hogy ma már háborút elképzelni se lehet... De hiszen a búroknál most is háború van... Anglia, a világ leghatalmasabb nemzete, háborúba kezd egy parányi kis országgal Afrika déli csúcsán és nagy hadihajókat épít és küldi katonáit és Krüger apó vitézül védelmezi a hazáját... Ma is lehet háború...

Félve borzongott a háború gondolatára. Vagy ma is van fehér rózsza és piros rózsza harca, ha nincs is háború?...

Aggodalommal gondolt az életre, amely itt van már nem messze, pár hét és túl vannak a gimnáziumon és kilépnek az életbe.

S akkor elkezdődik a fehér rózsza, piros rózsza harca...

Lehajtotta fejét s nagy önkínzására gondolt: a Segélyegylet pang. S ennek ő az oka. Micsoda különös dolog történt vele, mintha megrokkant volna valami benne, az elmúlt ambíció. A nagy siker befejezte az egészet. A bál után már csak éppen annyira érdekelte a Segélyegylet, hogy minél hamarabb lebonyolítsa a dolgot. Amilyen lázban és tűzben dolgozta ki a terveket, oly maznán és sietve végezte el az elszámolásokat. Ott volt a sok pénz, amennyit ifjúság, ebben a városban pláne, soha nem is álmodott s mire?... Egy nagy része ott fog feküdni a tanárok felügyelete alatt, a másik feléből tandíjakat fizettek ki s írószereket vásároltak... Tovább gyűjteni nem lehet, de meg kell vallania, hogy nem is érdemes. Hiányzott a lelkében a segítség öröme. Nem lelte meg a mézét. Saját személyében is csak bukást érzett. A szavadata rossz volt, hiába tapsolták, őt nem lehetett megtéveszteni, sohase lesz színész. Hallotta a saját hangját, mint egy idegenét, s igen szigorú volt magával szemben. Egyszerű és őszinte akart lenni, éppen ezért került szembe Babarczy tanár úrral, aki pátoszt kívánt és érzelmességét s a legnagyobb megdöbbenéssel figyelte magát produkció alatt, hogy elvesztette a kantárt s ordenáré patetikus károgás lett az ő szépen elgondolt szavatatából: azért volt sikere... S nem is fog tudni uralkodni magán máskor sem: belátta, hogy idegen lovak ragadták el, a nyilvánosságától megvadulva, s valljuk meg, nem is érdekelte s nem izgatta többé a siker. Volt. Emlékezhetik rá, s pirulhat érte. Minek egy verset hangosan elkiabálni, gondolta, mikor olvasva sokkal jobban eljut a szívhez. Mikor szavalt, érezte, senki se figyelt a vers szövegére, őrá

néztek, a szavalót lestek, hogy a hangszálai mikor pattannak meg, vagy nem fog-e felbukni, vagy nem történik-e vele valami váratlan ebben a váratlan ágálásban? Mindennel így volt. Minden, ami történt, falsnak, kietlennek és visszatetszőnek tűnt fel előtte. A kétórás táncra sem szeretett visszaemlékezni. Annyira nem szeretett, hogy nem is kívánt többet táncolni. Tökéletesen értelmetlennek találta az egy helyben való topogást, ugrálást, a csárdást. Összeizzadva egy lánnyal, mind a ketten szédülve és hányás ingere közt, csak azért folytatni ezt a ritmikus vonaglást, mert a cigány is húzza, bírja, s mindenki ezt csinálja... Ha visszaemlékszik arra a szédülésre, mikor kint a lépcsőházban azt hitte, azonnal gutaütést kap, s utálta saját magát, hogy nem tud örülni ennek a dicsőségnek, ami ma volt felette s nem bírja testileg a kétórás táncot... Á, nevetséges... De mindennél nevetségesebb és fájdalmasabb a tanárokból való kiábrándulás... a kövér tanárt és a sovány tanárt, ahogy a diákok hejje-hujjára vette őket körül, soha sem fogja elfelejteni, mint az emberi faj szégyenbélyegét... s a Kiss Pali zeneszóra végzett szerelmi ügyét... Egyáltalán megcsömörlött az egész élettől: micsoda reményeket fűzött a bálhoz, s ennyi lett belőle... Érdemes volt bált rendezni? azért hogy a kedves és józan emberek távol maradjanak, ellenben a részegek, a lumpok, a rothadtak telezabálják magukat alkohollal és bujasággal?... Kellett neki ez a bál valamire?... Arra az egyre talán, hogy belátta, hogy nem neki való. Nem értelmileg látta be, mert a gondolattal filozófiailag vitatkozni lehetett volna, de az egész szervezete tiltakozott és utálkozott... S végleg csömör tört ki benne az emberekkel szemben... Megutálta a bál jövedelmét is. Megundorodott a jótékonyságtól. Akik kapták, akik kérték, már kellemetlenek voltak, mert ő szégyellte magát, hogy megalázkodtak, fiúk, akik akár jó tanulók voltak, akár rosszak, szinte iparszerűen foglalkoztak a rájuk kiosztható pénzösszegek megszerzésével. Azok a kétségbeesett arcok, s azok az alázatos kutyák... Ahogy a nyomort festették, s ő közben folyton a saját élete mértékén mérte ki: náluk szegényebb nem jelentkezhetett, aki jobban rá lett volna szorulva, hogy a szülein segítsen, s ő saját magát nem lett volna képes megalázni azzal, hogy a bál jövedelméből, ebből a ronda pénzből elkunyoráljon valamit, ha különben meg is szakad a tanulása...

Mire is ez a tanulás... A legtöbb fiúnál semmi jó. Az egész tanulás, az érettségi, az egyetem, a legmagasabb iskolák csak arra valók, hogy egyre nagyobb pénzekért harcolhassák a fehér és piros rózsa harcát... S ő nem akart pénzért harcolni...

Csak ült, és tenyerével beszorította a szemeit, szinte megvakította magát, hogy ne lássa, amit nem is látott, csak érzett: az egész teste tele volt undorodással és kellemetlen szabadulásvággyal... Jó volna az emberekért harcolni, ha az emberek olyanok lennének, amilyenek elképzeleli az, aki harcol értük... Talán a Sertorius csűrheje jobban megérdemelte, hogy feláldozza magát érte a vezér: éppen mert egészen állati nyomorban és tudatlanságban voltak. Hiszen az állat, az kedves, tiszta és őszinte lény, s ha mar és tép és öl, csak ösztöne parancsára teszi. De ez a félcivilizált élet, amiben ma léteznek az emberek, ez megfosztotta az emberiséget az állat paradicsomi tisztaságától, ellenben nem emelte még fel a jóság magaslatára.

S még valami volt benne: úgy érezte, a bállal befejezett valamit. Befejezte, amit kitűzött maga elé, s a vég után újra kezdeni valamit, azt lehet, de folytatni a befejezés után unalmasan és körülményesen ugyanazt, azt nem... Mindig újat kell kezdeni, s mindig be kell fejezni, amit az ember kezdett. Így szakaszokra oszlik az élet, másképp pedig végtelenül összemosódik és lagymatag lesz.

- Nem vagyok igazi vezető - mondta ki magában, mintha élőszóval beszélne önmagához: - nem becsülöm az embereket, és nem becsülöm semmire a jótékonyságot és nincs kitartásom, hogy szakadatlanul örüljek annak, ha valaki, bárki, hozzám kapcsolódik... Nem kell, maradjon mindenki magának. Nekem az a legnagyobb ajándék embertársaim részéről, ha nem is vesznek észre, hagyják, hogy egészen magamra maradjak és azt csináljam, amit akarok...

Ettől szinte föl is ébredt és örült, hogy még nem hatvanéves öregember, csak húszéves fiú s nem kell levonnia saját gondolatainak a konzekvenciáját.

Amire ő gondol, az mindig csak a férfiak dolga.

Pedig nők is vannak a világon.

Azt a fehér rózsát s piros rózsát nő tűzte fel a vitézek sisakjára, szerelem volt az oka az összes harcnak. Két ember vetélkedése egy lányért...

Eszébe jutott az első csók, amit lánynak adott.

Tavaly volt, mikor Kelemen végrehajtónak a Samu fiát tanította. Egy rettenetes buta gyereket, s éppen ezt a leckét tanította neki, mikor az a kaland történt.

Azóta sem látta a Juliskát... Samunak a nővére akkor jött haza Debrecenből a Dóczyból, ahol a negyedik osztályban öt szekundát kapott húsvétkor, és többet nem vitték vissza. Azt mondta az apja, hogy eleget tanult már. Egy lánynak nem kell olyan sokat tudni. Elég, ha annyit tud, hogy ne álljon az eresz alá, mikor esik.

Juliska aztán otthon maradt, és ő beleszeretett, mert mindig ott volt a közelben. Fehér és rózsaszínű ruhában járt és ő nem tudott tőle tanítani, de tanulni se.

Milyen szép lány volt. Olyan fekete volt, mint a cigány. Koromfekete szemei és nagy, erős alakja volt. Nagyon fiatal volt, csak tizennégy éves, de már egészen kifejllett. Egyszer csak felállott s elment mellette, mintha valami dolga lett volna, s megérintette a melleit. Juliska nem húzódott el, hanem rámosolygott, aztán lesütötte a szemeit.

Ettől ő úgy kigyulladt, egyszerre tűzbe jött, s minden csepp vére lángolni kezdett.

Azonnal látta, hogy halálosan szerelmes lett bele, s attól kezdve oly szórakozott lett, mint Samuka.

Másnap hamarabb jött egy félórával, mint kellett volna. Délután volt, már nyári meleg volt. Juliska elibe jött, s azt mondta, hogy Samuka még nem jött haza a tanyáról, de mindjárt jönnek. Ő azt mondta:

- Nem baj.

Bementek a szalonba.

Juliska leült a zongorához, mert nem tudott mit csinálni.

- Tud zongorázni? - kérdezte tőle.

- Nem - felelt Juliska.

- Semmit se?

- Csak tizenhat gyakorlatot.

- Hát az sok.

Ő semmit se tudott.

- Próbálja.

- Ez csak olyan semmi - mondta Juliska.

Különös egy lány volt. Olyan volt, mint egy szép nagy bornyú. Lassú mozdulata volt. Ahogy a nagy kövéres barna kezét rátette a zongorára, az nagyon furcsa volt. Egész megijedtek a billentyűk, mikor leütött egyet, ijedtében mind megszólalt. Nevettek. Összenéztek és nevettek.

Akkor Juliska lehajtotta a fejét. Fekete haja olyan volt, mint a korom, és zsíros. A homloka felett a haj egy kicsit rövidre volt vágva, de nem volt az a szabályos frufru, csak olyan kicsit kócos rövid haj, s a barna gömbölyű homlokára csapzott. Az arcán a bőr nagyon finom volt, de fekete foltocskák voltak a bőrében, ahogy egész közelről megnézte. Olyan közelről nézte, hogy még a szagát is érezte. Olyan szaga volt a lánynak, mint valami állatnak. Szarvasborjúhoz hasonlított.

Akkor ő hirtelen elvesztette a fejét, s odahajlott, és megcsókolta a homlokát.

A lány nem húzta el magát, mert tudta, hogy senki sincs idehaza. Mindenki kint volt a tanyán, csak őt hagyták itthon, hogy vigyázzon a tyúkokra és a csibékre.

Hogy Juliska nem vonakodott, ő még egyszer megcsókolta. A bőre olyan nedves volt és olyan ruganyos, mintha olajjal lett volna bekenve.

Még most is undorodik, ahogy eszébe jut, de gondolta, ez a szerelem, s tovább csókolta. Lecsúszott a homlokáról az orrára, s az még zsírosabb volt. Azután a szájára.

Mikor a csókolózással készen voltak, s nem tudtak tovább mit csinálni, ő elfordult és zsebkendővel megtörülte a száját. Akkor azt mondta, hogy az nagyon szép volt, a fehér rózsza és a piros rózsza harca.

A lány ránézett, és az egész arca mosolygott. Biztos, hogy nem hallott semmit abból, amit ő beszélt, de úgy érezte, mint egy frissen kivirított fekete rózsza.

Ő aztán ettől kezdve sokat beszélt Juliskának a történelemből, mert úgy gondolta, hogy ami őtet érdekli, az a lányt is éppen úgy érdekli.

Másnap reggelre írt egy verset a zongoráról és a tizenhat gyakorlatról, de a verset nem mutatta meg, mert félt, hogy Juliska kineveti. Ugyanis a versben egy szó sem volt a szerelemről, csak ki kellett érezni, hogy mélységes és magasságos szerelem tölti el a költőt...

Nahát ezzel a Juliskával, ezzel szépen befűtött a múzsának - mondta magában most kicsit elkedvetlenedve. - Mert ezt a Julist ugyan semmi sem érdekelte ezen a világon. Ez csak sétált a házban és az udvaron és a tornácon. Egyenesen, sugár termettel, s még csak nem is dolgozott soha semmit. Ha küldték, elment, ha hívták, bejött. Nem nevetett és nem sírt. Állandóan valami elragadtatott derű volt az arcán, ez tévesztette meg. De később látnia kellett, hogy mindig ilyen derült és furcsán feketén ragyogó... Akár csókolták, akár szidták, mindig ott volt az arcán ez a ragyogás. Olyan csodálkozva tudott nézni a világra, mintha most látná először.

De ha lehetett, mindig csókolgatta. Soha nem tiltakozott ellene, de nem is lehetett észrevenni, hogy akarná. Nem hajlott hozzá, nem ölelte meg, nem csókolta vissza, hagyta, hogy azt tegye vele, aki megfogta, amit akart. Olyan volt, mint egy darab arany az út porában, muszáj volt felvenni, és csókokkal fényesíteni, de ezzel nem jutott közelebb a lelkéhez, és mikor a vakáció megjött és Samuka háromból megbukott, akkor ő tudta, hogy jövőre nem hívják tanítónak hozzá és ő soha többet életében nem fogja látni Juliskát.

Mikor elváltak, akkor is csak mosolygott s mikor ő, kicsit meghatottan, azt súgta neki, hogy szeretné még egyszer megcsókolni, azt mondta:

- Most mindenki itthon van.

Nyáron úgy elfelejtette, mintha sose látta volna.

Egész évben nem látta, csak a bálon. Ott volt és egy ragyogó lakkcsizmás gazdalegénnyel táncolt. Oly csendesen táncoltak, nem volt benne semmi tűz, a legényben sem. Gondolta, az el fogja venni.

Már akkor ő nem törődött vele, mert ő akkor két lányba is szerelmes volt, az egyik a történelemtanár húga volt, a csepűszőke erdélyi tündér, a másik Kondor Irénke...

Ez jutott eszébe a történelemkönyv ismételése közben. Ez volt az ő fehér rózsza és piros rózsza harca, gondolta magában.

Szóval készült az érettségire.

Inkább a darabomon dolgoztam volna - mondta magában, és felállott, hogy elmegy Babarczy Pimpihez ismételni. Ott biztosan többet fog tanulni.

Itthon zavarták az emlékek.

2

Pimpi nem volt otthon. Cédula volt négy rajzszeeggel gondosan feltűzve az ajtajára:

„A kereső meglel, ha
Édenben keres ő.”

- Ez Pimpi - nevetett nagyot Misi, s megtanulta a verset. Akkore sőmeg lelha éden benkere ső...

Tehát Babarczy Pimpi kiment az Édenkertbe tanulni, s aki őt keresi, ott meglelheti.

Egész úton örült ennek a kis játéknak, amit Pimpitől kapott. Hangzóugratás.

Akkeresőmeg lelha éden benkereső...

Nagyon szerette ezt a pajtását, mert egyéniség volt. Olyan volt, mint egy pici kis fiú, aki mindig pici kis játékokkal játszogat. Neki hosszú egy hexameter, hát persze, kettétöri és csinál belőle egy egészen sajátos versformát. Mindennel így csinál. Olyan vékony nyakkendőt hord, mint egy szalag, amit a lányok a hajukba fonnak. De feketét, hogy ezzel ünnepélyesebbé tegye. A haját géppel nyirogatja meg, de pakompartot, oldalszakállt hagy és azt olyan nagyra, amilyenre nő. A szája olyan pici, mintha kövér arcába egy finom műtőkéssel metszette volna bele a szobrász, a teremtő, de ő azt is sokallja, s rendesen befogja, és beharapja, és rágcsálja. A tanulásban is ilyen. Bogarász. Egy kis adaton, egy szónak az értelmén napokig el tud babrálni, és az iskolai zenekarban a nagybőgőt húzza. Nem hajlandó semmi más hangszeren játszani, csak nagybőgőn, s a kottából órákig gyakorolja azokat az egyes kísérőhangokat. Abból soha ki nem jön a dallam, de a maga muzsikáját precízen csinálja. Nem úgy, mint Kiss Pali, aki primás ebben a diákzenekarban, és úgy hegedül, mint egy vidám naturalista, mindenki azt mondja, hogy nagyszerű zenész lehetne belőle, de soha nem gyakorol.

Csakugyan megtalálta a fiúkat az Édenkertben.

Az elhanyagolt régi népkert egyes diákoknak kedvenc tanulóhelye volt. Ő nem szokott idejárni, mert nem lehetett benne futni. Ő úgy szerette, ha kirohanhat a pusztára és legalább két-három kilométert vágat egyfolytában; itt nem tudott mit csinálni, mert nem volt egyetlen út sem. Régebben temető volt ez a hely s még ma is hepehupás a terület. Lombok, dombok, teknők és bokros halmok.

- Szervusz, Pimpikém.

Pimpi szokása szerint nem volt egyedül. Hárman voltak. Torony András volt vele és Benghe Jani. Két gyenge tanuló.

Torony felemelkedett, s rettenetes hosszú lábain még fel sem állott, már úgy látszott, mintha a domb megnőtt volna vele.

Mint valami őrszem, jelentette:

- Nyilas.

Pimpi kis nevetéssel nyújtott kezét.

- Szervusz, Mis-más.

Ez is szokása volt, hogy mindenkinek tréfaszónevet adott.

- Tanultok?

- A Tarnóczyt.

- Mi az?

- Szerencsétlen.

- Mért?

- Meg fogsz bukni. Mek fox bukni.

Már hallotta Misi valaha, hogy van egy Tarnóczy nevű könyv, amely az érettségi számára készült. Ezer kérdésben dolgozza fel a magyar és a világhistóriát. Minden kérdés benne van, amit csak feltettek valaha a matúrán. Kezébe vette a könyvet, s nézte. Csak kérdések voltak benne. Felelet sehol.

- Hogy lehet ebből akkor tanulni?

- Szerencsétlen. A felelet már tudatik, de azt nem tudjuk, hogy mi a kérdés...

- Hol tartotok?

- A 376-ik kérdésnél.

- Mi az?

- Mettől meddig tartott a fehér és piros rózsza háborúja?

Misi nagyot nevetett. Milyen szerencséje van.

- 1455-től... megállj...

- No, no...

- Harminc évig tartott, tehát 1485-ig.

- Ez mindent tud - mondta Babarczy Pimpi elszomorodva. - Hogy lehet ezt tudni?

Most Benghe Jani:

- Nem 1385?...

- Á, dehogy is... 1381-ben volt a Wicliff-féle mozgalom és a parasztlázadás, amidőn 60 000 pór, Wat Tyler vezetése alatt fellázadt, a jobbágyfelszabadítást és a vagyoneelosztási kívánta, de II. Richárd seregei megsemmisítették őket, és a főbbek közül 1500-at kivégeztek.

A három fiú egészen csüggedten nézett rá.

- Nahát akkor beszéljünk másról - mondta Pimpi -, ha te csak azért jöttél, hogy bennünket ugrass a tudományoddal.

- Nem tudok én semmit, és meg is fogok bukni - mondta Misi.

- Jó, jó - mondta Pimpi.

Most meg kellett volna mondania, hogy egész véletlen, hogy épp ezeket az adatokat kapta, mert most jön hazulról, s épp ezzel volt tele. De annyira hízelgett a hiúságának, hogy a véletlen ilyen tudóst csinált belőle, hogy nem volt lelkiereje leleplezni magát.

- Én meg fogok bukni - mondta Benghe Jani halkan. - Engem csak azért eresztettek át az osztályvizsgán, hogy önkéntes lehessen belőlem, de az egyetemre nem eresztenek fel. Az biztos. Pedig énbelőlem önkéntes se lehet, mert anyámnak egy fillérje sincs arra, hogy én Debrecenben elvégezzem a katonai előkészítőiskolát, amivel felvennének. Sokba kerülne...

- Mi az? - kérdezte Misi, s a fiúk megmagyarázták neki, hogy akinek nincs érettségije, svindli iskolával bejuthat mégis az önkéntesek közé...

- Ha pedig nem leszek önkéntes, akkor három évet kell szolgálni, és bundás lesz belőlem. Az pedig nem leszek. Bundás paraszt legyek most, amikor anyám elköltötte rám az utolsó kis vagyonkáját is...

Olyan halkan beszélt, mint aki el van szánva mindenre.

- Nem is tudok tanulni már, nem fog a fejem. Hiába is tanulok, mindig úgy volt, hogy amikor a legjobban el voltam készülve, akkor feleltem a legrosszabbul.

- Ezt nem is értem, te Janó... Hogy lehetsz olyan naiv, hogy nem ábrándultál ki a tanárokból. Mi az, hogy tanár... Nem vagyunk hülyék. Mi is lehetünk tanárok. Ahhoz semmi se kell, csak levizsgázni.

- Nem fogok tudni levizsgázni soha - ingatta a fejét szomorúan Benghe Jani. - Ha én felállok, akkor már nem tudok felelni. Talán ülve jobban tudnék. Az írásbeli dolgozataim mindig elég jók voltak.

- Nahát akkor nem is fognak elbuktatni.

- El fognak. Mert nem tudok felelni.

- Mért nem, te halálmadár?

- Elsőbe volt egy tanárom, akinek az volt a szokása, hogyha egy fiú nem tudott felelni, akkor a notesze sarkával kopogtatta a fejét. Azt szokta mondani, be fogom zsindeleztetni a fejedet. Én mikor ezt láttam, nem tudom miért, nagyon megijedtem, és nem tudtam a leckére gondolni, csak arra, hogy jön a notesszel Barta, és beszakítja a fejem.

- Buta.

- És az volt az iszonyú, hogy mindenkinek megverte már a fejét, de az enyimet még nem. Pedig én annyira féltem, hogy mikor felszólított, már reszkettem, és elfelejtettem mindent, hogy jön a notesszal. Mert olyan notesza volt, hogy acélkapcsok voltak rajta, és a notesznak nem a hátával verte a fiúk fejét, hanem ezzel az acéllal.

A többiek nevettek.

- Nem merte a te fejedet megkopogtatni, mert abból szikrák ütöttek volna ki - mondta Pimpi.

Benghe folytatta.

- Már az ismétléseknél tartottunk, mikor egyszer én is feleltem a latinból, és pedig a rendhagyó igékből.

- Edo, fero, volo, eo, queo, nequeo... - mondta Misi.

Benghe rémulten nézett rá.

- Te mindent tudsz?

- Dehogy tudok, ezt ma ismételted.

De Benghe legyintett.

- Én rendesen azt nem tudom, amit ma ismételek.

Aztán mélyen elkomorodva folytatta:

- Akkor jött Barta tanár, s láttam, most igen, most megkopogtatja a fejem... Odaállott elibém... Én csak néztem rá, mint egy hóhérra... Nem tudtam felelni... Már mondta, hogy be fogom zsidelyeztetni a fejed... Akkor én megvesztem, és ráugrottam a kezére, és beleharaptam.

Oly váratlan volt, hogy mindnyájan elnémultak. Percek kellettek, mikor kitört belőlük a kacagás.

- Beleharaptál?

- De úgy beleakadt a fogam, hogy nem tudott lerázni. Valósággal görcsöt kapott a fogam, és én akartam kinyitni a számat, és elengedni, de nem bírtam. Ő hozzáfogott a másik kezével, ököllel verni. Folyton a fejemet verte.

A fiúk hemperegve nevettek.

- Nem tudom, hogy hogy múlt el... Onnan elvittek más iskolába, de azóta az én életem egy szenvedés. Napközben és éjszaka egész jól megvagyok, de ha órán vagyok és közeledik felém a kihívás, akkor ugyanaz a rémület van bennem, és ha felállok, s felelni kell, csak a legritkább esetben tudom azt mondani, amit akarok.

- Sose hallottam... - mondta Pimpi.

- Én még sohase mondtam el senkinek.

- Soha?

- Soha senkinek... Most nem tudom, miért mondtam el nektek. Biztosan azért, mert attól félek, hogy az érettségim megint kitör rajtam az ijedségtől a veszettség, és megmarom Koóst.

Felhahotáztak. - Azt igazán jó volna, ha egyszer egy veszett kutya megmarná.

Pimpi azonban nem nevetett, hanem erősen nézett Benghére.

- Janóka, figyeljen rám, kis ember - mondta. - Maga most elmondta: maga most megszabadult. Maga soha többet az életben nem fog félni felelés közben a tanártól. Elmondta, vége.

Benghe Jani sápadt lett.

Mindnyájan hallgattak. Az lehet. Megszabadult. De jó volna, ha úgy lenne.

Ott feküdtek egy régi, régi sírhalomnak az oldalában a fűben.

A hosszú Torony András végignyújtózott, s egyik lába a keleti síron volt, a másik lába egy déli síron, a két tenyerét a feje alá tette, s azt mondta:

- Hát akkor én is elmondom, hátha én is megszabadulok... Ha az érettségim elbuktatnak, én föbe lövöm magamat.

- Ne beszéljeteK ilyeneket - mondta Pimpi idegesen és elszörnyedve. - Mi az, ijesztgetni akartok?

- Mikor én születtem, az édesanyám meghalt. És az édesapám, hogy anyát hozzon nekünk, mert hárman voltunk gyerekek, elvett egy fiatal özvegyet, akinek éppen kisbabája volt, s akkor maradt özvegyen. Illetve még hamarabb, mert már özvegy volt, mikor a gyereke született. Ez nevelt bennünket. Ez az asszony sose szerette az apámat, minket meg még kevésbé. De az apám az örült. Az úgy szereti még most is, pedig már nem is szép, mint egy kutya, úgy ment utána... A két nagyobbik testvéreimből, az egyikből lakatos lett, a másiktól csavargó... A lakatos, az szorgalmasan dolgozik. Nemigen ismerem, nagyon ritkán láttam, mert azt hiszem, rám irigykedett, hogy engem nem vertek ki hazulról, de az apám ebben az egyben erős volt, azt mondta, én vagyok az oka az anyám halálának és kegyeletből kitaníttatott. Hivatalnok, kis fizetése van, hát nagyon nehezen ment... A mama mindig mondta neki, hogy kár a pénzért, úgyse lesz belőlem semmi, csak naplopó, mint Sanyiból... Ez a csavargó... Mert igazán csavarog... Semmit se dolgozik, csak megy... Pajtába hál, meg boglya alatt, meg Pesten a Dunaparton... Minek dolgozzon ő, azt mondja, nem szeret dolgozni... Én se szeretek, igazán nem szeretek. Se tanulni nem szeretek, se egyebet dolgozni nem szeretek... Én nem tudom, mért nem szeretek, de azt hiszem azért, mert úgyis hiába dolgozok, annak semmi, de semmi haszna nincs... Már pici gyerek koromban, ha a Misi testvérem a mostohatestvérem, egy szál fűvet kihúzott, a mama azt mondta: milyen ügyes kis gyerek, hogy ki tud húzni... Ha én egész nap kapáltam, akkor azt mondta: ennyit csináltál egész nap?... Én nem mondom, a mama az nem lármás, nem veszekedős, de nagyon gyűlöl, és rettenetesen utál engem... A bőr lesül az arcomról, ha valamit ad. Azt úgy tudja adni, mint egy mártír a latornak, aki megfosztja őt ettől is... És az iskolában is így volt mindig... Én nem mondom, nem vagyok jó tanuló... de az is igaz, hogy engem soha egy tanár se szeretett... Engem még nem is szidtak... Éntőlem nem vár senki semmit... Én olyan főd terhe vagyok, ahogy az anyám mondja... Anyám... volt nekem anyám?... elment, mikor én jöttem... A mama...

- Neked meg az a bajod - mondta Pimpi -, hogy mindig erről beszélsz.

- Nem mindenkinek beszélek, én csak neked beszélek. Meg hogy most Benghe elmondta a maga baját, bennem is kifakadt... Hát mondjátok meg, szabad nekem egyebet csinálni? Már három esztendő óta van egy revolverem... Van benne két golyó... Olyan furcsa revolver, hogy nem tudok bele több golyót szerezni. Nem közönséges revolver. Ebből egy golyó is elég egy embernek. Mikor az élettant tanultuk, csak annyi érdekelt, hogy hol kell belőni, hogy a szívet találjam...

- Mingyán kitépem a két füled... - mondta Pimpi, és ráugrott a hosszú fiúra, és elkezdte gyomrozni.

De az nem nevetett, hanem sírva fakadt. Belevágta az arcát a tüskés fűbe, amely tele volt már kaszálatlanul megszáradt fűtorzsákkal, és az egész teste rázkódott.

Meghatottan és ijedten nézték, s nem tudtak mit mondani neki.

- Engem senki sem szeret. Engem soha-soha az életben senki sem szeretett - ordított fel a vékony csupa-láb, csupa-kar, csupa-nyak fiú.

- Majd fog szeretni a feleséged...

Pimpinek erre a szavára elhallgatott, s megállott.

- Míg az ember boldog nem volt, addig meg nem halhat - azt mondta Petőfi...

Torony András összeszedte magát s felült.

- Nem fog engem szeretni semmiféle nő - mondta meggyőződés nélkül.

- Dehogynem fog.

- A nők csak a pénzt szeretik, és nekem nem lesz pénzem soha.

- Mért ne lenne?

- Miből?

- Elvégzed a gimnáziumot, érettségi után eljössz Debrecenbe, beiratkozol a teológiára... Most nagyon kevés a teológus, kötéllel fogják őket, én is azért megyek teológusnak. Ingyen lakás, ingyen koszt, és tandíjmentesség. Nekem sincsen senkim, édesanyám már régen meghalt, édesapám most két éve meghalt. Igaz, a bátyáim nagyon jó emberek, de azért én is csak olyan árva vagyok... Én pedig félek pap lenni, mert nem szeretek beszélni. Én nem tudok kiállani és kiabálni. Hát valahogy majd csak elmondom a vasárnapi prédikációkat, és a halottakat kikísérem... Neked jobb, mert neked erős hangod van, és benned van szenvedély. Olyan pap leszel, hogy a hívek büszkék lesznek rád... Akkor aztán kapsz egy szép kis gömb, gömbi, gömbölyű feleséget, osztán nem lesz egyéb dolgod, csak egész nap azt tapogatódsz. A meg azt mondja, hogy Andrika, nem jön a kis Ándrika.

Hirtelen mind a négyen kacagni kezdtek.

- De most ne tótsuk ilyenekkel az időt. Ma háromszáz tétellel kell végezni. 376. Zsigmond török háborúi... Ezt tudjuk, Nikápolynál kipurolták a császári bundát, Galambócnál Rozgonyi Cecília mentette meg a hosszú szakállú gavallért, Szendrőnél meg már Hunyadi János győzött... 377. Hunyadi János... 1442-ben győzött Szebennél és Vaskapunál... Erre 1443-ban bementek a Balkánra, míg csak a várnai vereség haza nem kergette őket, mint Napóleont Moszkvában a hideg...

Nyilas nem vett részt ebben a tanulásban. Ott feküdt egy halmon, és nézte a felhőket. A lelke tele volt meghiúsultsággal és a szeme könnyel.

Jaj, de nehéz ez az élet... S milyen jó, aki el tudja mondani a bajait és a bánatait és attól meg tud könnyebbülni. Neki nincs senkije, aki előtt így kitárhassa a szívét.

Ő itt az egyetlen, akinek a sorsa kockán forog... Hogy mondja el, hogy őt a nagybátyja felvétette az Eötvös Kollégiumba, és ő nem fogadja el. Ki érti meg az ő életét, az ő bánatát...

Lehunyt a szemét, s most a szemhéja mögött különös vörös fények játszottak, forogtak, csoportba verődtek, mint a fénykövek, apró nyüzsgő mozaik lett belőlük. Így látja az ember az életet, semmit sem lát, csak amit előre elgondol.

Most azt gondolta, hogy az egész diákeletben a tanulás a legkisebb... Senki se tanul... Legfeljebb így, mikor szorít a vizsga... Mért kell akkor annyi évet eltölteni a diákoskodással... Talán csak azért, hogy teljen az idő. De hisz így elvész az ember.

Borzasztó ez az iskolai élet, ami itt van. Igaz, ő nem akarja, hogy vele foglalkozzanak, s ő annyit tanul, amennyire kedve van, és amennyit bír. De ha végiggondolja, most, az érettségi előtt, ha megméri, mit is jelentett neki ez a nyolcévi tanulás, - hogy is kell ezt összeszámítani?

Soká ült, s inkább átadta magát a zsibongó felindulásnak, mint gondolkodott. Ez is régi problémája, hogy „a gondolkodás voltaképpen semmi más, mint az embernek önmagával való szavakban lefolytatott vitája”. Rodin gondolkodója jut eszébe, ahogy ott ül, s görcsösen megfeszített izmokkal úgy gyötrődik, mintha a lelkében valami óriási súlyt akarna felemelni. Ez a szobor nem hasonlít az ő gondolkodásához. Ez úgy végzi a gondolkodás munkáját, ahogy a feszítővassal emel a kővágó a pataki kőbányában: mintha a gondolkodás nem is volna szavakban kifejezhető: ez a Rodin felfogása. Igen, ő is töri a fejét, érzi a homlokán a ráncot, s szinte azt is, hogy a koponyacsont kidomborodik. De mintha csak azért volna ennyire nehéz a gondolat, mert nem jön segítségére maga a szó. Ha Jákóbbal beszél, akkor nem kell ekkora

erőt kifejteni: a vita közben játszva alakulnak ki a gondolatok. Mintha két ember könnyebben emelné fel a követ.

De most magában legfeljebb azt figyeli meg, hogy nem mond ki szóban mindent, ami az eszében forrong. Ugrik. A kapcsolat megkeresése, az a fontos s az a nehéz?... ha már átugrott a szakadékokon, akkor újra lehet szavakban kifejezni, amit akar, mintha ismét biztos talajon állana. De az ugrás, az asszociáció, talán ennyi a gondolkodás...

Már ezt is átugrotta, s most szavakkal folytatta az előbbi: Debrecen, Sárospatak s most itt... Debrecenben még gyerek voltam, s mégis ott voltam a leghatározottabb valaki. Hogy lehetne megmondani, hogy ki és mi voltam. Idegenbe tévedt kis állat. Szoktatóban voltam egy idegen világban... Könnyű volt megérteni, ki vagyok. Az voltam, aki a faluban, és a szüleimnél lettem. Falusi parasztyerek? Nem paraszt, mert hisz az édesapám nem paraszt, hanem ács... az édesanyám meg pláne nem parasztlány, hanem paplány... És mégis falusi voltam, és ki voltam szorítva abból a világból, amelyet Debrecenben találtam, pedig az sem volt általában valami úri világ... Tanítók? azok még nem urak... Átmenet... A legnagyobb úr, akit megláttam, Orczy és annak a szülei és rokonai, de azokat csak egy-egy pillanatra láttam, s ott oly ijedt és eltévedt voltam, igazán, mint egy kis állat, ha bekerül a szobába... S a gondolkodásom: mindenben más volt az én gondolatom, mint az iskola többi fiújáé... Most is más, de Debrecenben még azért volt más, mert a családomtól vett felfogásom ütközött össze, önekik szintén a családjuktól átvett gondolataikkal... Most más vagyok, mert én, az ember más vagyok, mint ők. Már összetörtem és ugyanaz az anyag van bennem is, mint bennük, mint ugyanaz a búza a zsákban, csak a zsák más...

Sárospatak... Az volt a legnehezebb szakasza életemnek. Milyen fals helyzetben voltam. Megérkeztem s az öcsém már előre felverték a híremet, hogy jó tanuló vagyok, s ott minden tanár csalódott bennem... Mért is nem lettem én ott jó tanuló?... Nincs memóriám... Nem tanultam kevesebbet, mint Debrecenben, inkább többet, de azok a tanárok, akik ott tanítottak, szóról szóra követelték a leckét. Nagyon nehéz megérteni: talán nem is szóról szóra az egészet, ahogy az a könyvben van, de azt kívánták, hogy a diák egyetlen szóval se térjen el attól az iránytól, ahogy a könyv tárgyalja a leckét. Még azt hiszem, azt is megbocsátották, ha az ember a maga szavaival mondta el, csak bele ne vigyen valami újat... csak pontosan tudja, hogy a könyv mit akar és hogy mondja el a leckét... Én viszont éppen erre nem voltam képes, mert az én buta fejemnek az a kedves, ha magamtól gondolkodom tovább. Azok a tanárok megbolondultak, hogy én, mivel meg voltam ijedve, s féltem elárulni, hogy titokban a magam esze szerint foglalkoztam a kérdéssel és a könyvtárból vastag könyveket vettem ki, hogy jobban megértsem, amit a tankönyv éppen felvetett - Macaulayt, hat kötetet vittem haza és azt olvastam - hát mi volt nekem az a vékony tankönyv? Könnyű volt annak a maga szavaival mondani el azt, ami a tankönyvben van, aki soha életében egyetlen más sort sem olvasott, semmiféle más könyvet nem látott, csak azt, amit az év elején meg kellett venni. Ez volt a kilencven százaléknak egész évi összes könyve, s ezenkívül nem is látott mást. De én akkora könyvtömeget hordtam haza, a Pasteinert, óriási nagy alakú díszkönyv, benne az egész művészet történelme... Én nem bírtam azokat a nyomorult vékony kivonatokat, amit tankönyvnek hívnak. Nem bírtam magam rákényszeríteni, hogy azt a csekélységet, ami azokban van, szó szerint megtanuljam, s még azonkívül azzal is aludjak, és álmomban is csak arra gondoljak... én nagyszerű műveket olvastam és ha órára mentem, lopva, szégyenkezve surrantam be a padba és reszkettem, hogy „már megint nem készültem”. De nem akartam elkészülni, mert én tolvajnak születtem, és egészen haszontalanul fecsérelem el az időt... Örök vétkem, amit már jóvá tenni soha nem fogok, hogy nem a tankönyv szövegét tanultam meg, hanem éjjel-nappal, szakadatlanul felnőtteknek írott vastag könyveket bújtam és még azt is megengedtem magamnak, hogy lenézzem azokat, akik nem azt tették, amit én...

Nem - mondta magában -, én csak a legnagyobb szégyenkezéssel gondolhatok Sárospatakra. Ott a tanárok igazán jóakarattal kezdtek velem bántani. Mindenik tudta, s meg is mondta, hogy: egy szegény iparosnak a fia lehetne tekintettel a szegény szüleire, hogy elkészül a leckéjével, és van belátása, hogy a szegény apja ne hiába izzadjon és verekedjen, míg a tandíjat előteremti...

Ő ezt teljes mértékben átérezte. De nem bírta magával. Azt hitte, meg kell örülni, ha beszorítják a tankönyv határába, hogy onnan ki se lehessen pillantani.

Hirtelen följött. Az érettségi után a Segélyegylet záróünnepélyt kell tartson. A szíve elkezdett szorulni. Összevonta a szemöldökét, s sokáig habozva ült, és körmével vágta a földet, s a rögöt morzsolgatta ujjai közt.

Csak annyit érzett, hogy egyáltalán semmi vágy sincs benne, hogy megrendezzen egy ünnepet, hogy annak a programját kidolgozza, hogy felálljon a dobogóra a díszteremben, s ott beszédet mondjon...

Nyomorult vagyok - gondolkozott -, egész életem tele van ellenmondásokkal, ugye az első gyűlésre el tudtál készülni, s annak az összes szónoklatát meg tudtad írni... és most már elfogyott a kurázsi?

Inkább elsuhanó érzésben, mint kifejezett szavakban valami effélét jelentett ki:

- Gyáva vagyok. De mért vagyok gyáva learatni a sikert? Hiszen még ebben az iskolában soha egyetlen ifjúsági elnök sem hivatkozhatott ilyen sikerre, mint én...

Vállat vont: még csak egy elnök volt előtte... Egy év... Hány év a Mindenség?

A Segélyegyletben egy év - a mindenség fele.

Akkor ismét ugrott egyet az eszmemenete: Nem kellett volna abbahagyni, hanem ugyanúgy folytatni az egész évben... de ő semmit sem csinált... úgy tett, mintha a bállal teljesen befejeződött volna a szerepe és a kötelessége... pedig az csak szerény kezdet volt, arra építeni kellett volna és minden alkalmat megragadni, hogy újabb ötlettel...

Ötlet, ez jó... Van neki egy ötlete, csak elfelejtette... Hozzáfogott a Gondolkodó görcsös mozdulatlanságát felvenni, s így gyötörni magát, hogy eszébe jusson, mi is volt az az ötlet...

Hopp, megvan: a Rodin Gondolkodója ezt csinálja. Nem elgondol valamit, nem gondol ki egy tervet, hanem *töri a fejét*, hogy *eszébe jusson*, amit elfelejtett... Ez igazán az a mozdulat, ahogy a munkás emel egy nagy követ... bent, az agyvelő tekervényeiben van egy nagy sírkő, ami rajta fekszik egy régen elfeledett ötleten, s most azt akarja lehengeríteni, ahogy a Krisztus sírjáról...

Percekig ült így görcsösen magába markolva, összegubbaszkodva, és homlokát gyötörve ökle kezefejével...

Ismét eszébe villant, hogy meglesi az álmot: most így akarta meglesni az elfelejtett ötlet felbukkanását... De nem akart megtörténni a dolog, csak a füle hallgatta a szél kedves dúdolását, madárhangok is beleszóltak, s nyers gazok illatát, vad fűvek szagát érezte... a régi halottak is eszébe jutottak, ismeretlen holtak, akik alatta fekszenek, elporladtak és már nem törik a fejüket semmin... s ő is meg fog egyszer halni, huszonnyolc éves korában? mint Petőfi... vagy nyolcvankettőben, mint Goethe?... huszonnyolctól nyolcvankettőig úgy látszott most neki, az nem számít, az már csak egy kis ráadás... Neki huszonnyolc éves koráig meg kell teremtenie azt, ami örökkévalóvá teszi azt, hogy élt itt a földön egy...

Az, amin most töri a fejét, az nem tartozik ebbe a nagy témakörbe, ez csak éppen erre a kis időre való, most, mikor az utolsó gyűlést, a díszterembeli záróünnepélyt tartják, most kell a tankönyveket összegyűjteni, hogy a jövő évre elég tanszerraktárt hagyjon...

Észre sem vette, mintha mindig itt lett volna a szeme fölött a gondolat: hisz *ez az ötlet*, ami már a legelső terveiben is ott lappangott... Kihirdeti, mint elnök, s a bizottsági tagokkal meg is csinálja...

Ez úgy lesz, hogy minden osztály számára felállít egy ívet, s a bizottsági tagok körülhordozzák, mint véres kardot... Minden fiú köteles arra az ívre felírni, hogy hány könyvet ajándékoz vizsga után az iskolai segélyegyleti könyvtárnak...

Felugrott, és nagyon boldog lett. Vidáman és ragyogva nézett körül a szép természetben, de legjobban az égen, s a rajta úszó felhőkön. Milyen nagy az ég. Milyen szép, hogy nincsenek itt se házak, se nagy fák, se hegyek, semmi se takarja el az isten arcát, az eget a szem elől...

Valami kétszázötven diák van az iskolában. Ha mindenik ad tíz könyvet, akkor kétezer könyv gyűlik össze...

Kacagott.

Mikor ő átvette a Segélyegyletet, a tanár úr büszkén mondta, hogy: aztán Misi kérem, a könyvállományt megbecsülje. Csaknem száz könyvünk van... Csaknem száz...

Ő már akkor nevetett ezen. Mi az, száz könyv... S milyen különös, hogy mégis egész éven át el tudja felejtetni ezt az ötletet, hogy minden diák beadhatja s be is kell adnia a Segélyegylet számára a használt könyveit, amikre jövőre nincs szüksége senkinek...

Ő nem adja, és soha sem adta volna be a magáét. Nem tudott megválni tőlük. Ami el nem vészett az öccsei kezén, az ma is megvan. Még most is itt van nála a Békési-féle Latin nyelvtan, amelyből annak idején nemcsak tanult, tanított is... Egyáltalán egész kis könyvtára van a hajdani tankönyvekből... Furcsa, hogy tanulási idő alatt utálja és gyűlöli a tankönyvet, év után pedig félti, gyűjti és használja is a régi könyveket... Igen, mert azokban híven benne van, amit az egyes kérdésekről tanult, s ehhez a szöveghez tapadnak az emlékei, a boldogtalanságok súlyos és könnyeságú emlékezései... A könyveitől nem tud megválni, mert azok az életének darabjai... „Forró sóhajtások, Lelkemnek elszaggatott darabjai...” Újfalvi Krisztina verse... Rögtön, ha hazamegy, megnézi az irodalomtörténetében, hogy csakugyan Újfalvi Krisztina-e? Nem... de hiszen ez Csokonai... Újfalvi Krisztina azt írta, hogy „Komor idők, vasszín napok. Beült hozzám az unalom...” ...De hisz ez meg Arany János...

Borzalom, hogy a memóriája mennyire megbízhatatlan. És ő merészel érettségire jelentkezni...

Eh, hagyjuk... „Ábrándozás az élet megrontója, mely kancsalul, festett egekbe néz”... Ezt legálább tudja, hogy Vörösmarty írta...

Nem, belőle soha semmi sem lesz. Soha, semmi... Nem tud és nem szeret dolgozni... Ő csak kénye-kedve szerint élni akar... de hogy mi a komoly munka, arról fogalma sincs... Milyen szerencse, hogy ezt senki sem fedezte még fel, s nem leplezte le őt... De nem is fog tovább dolgozni. Nem... Mi a gutának magoljon több tankönyvet? tele van mondanivalókkal: beszélni akar... írni akar. Cselekedni akar... Vége van az iskolának... Ellenállhatatlan vágyat érez, hogy most már, ahogy kisdíák korában szerette volna már, ki kell állania, s felemelt fővel vállalni a maga istenadta szerepét: tanítani az embereket...

- Nyolc évig hiába voltam iskolában, semmit se tanultam meg - határozott magában -, semmi értelme, hogy a jövőben ismét csak azt tanuljam, amit mások állapítottak meg, valami más célra. Nem akarok semmi sem lenni, hivatalnok soha, bíró soha - elég a saját lelkiismeretem

ítélőszéke előtt ítélni... magam és mások felett... iparos, kereskedő, gazda - egész nevetséges, semmi sem akarok lenni... Semmire sincs tehetségem és nincs hivatottságom - csak arra az egyre...

Amit még magában sem mer kimondani, még ma sem. Író lenni, s megírni valamikor még ezt is, ezeket a mostani gondolatait, ha ugyan eszébe jutnak... s nem tudja ér valamit, vagy nem ér... a Sertorius az semmi: minden semmi, amit már leírt... csak az a valami, ami eszébe jut s amit a jövőben akar megcsinálni... Igen a *Becsület*... Ezt fogja megírni. Ez lesz az új drámája. Gerolamo Rovetta a Magyar Könyvtárban... De ő jobban tudja, jobban látja s ő magyar, tehát hivatottabb arra, hogy erről a problémáról írjon... A magyar élet alapgondolata a becsület... Ez az, amit a magyar faj hozott az emberiség számára: a becsületérzés és a humor. A magyar humort az emeli a világ minden humora fölé, hogy a becsület visszfényez ez a gondolatokon, az arcokon és az élet felett...

Csak nincs elég mondanivalója... Még nem történt vele elég esemény... Üres a kamara... üresek a szívkamrák... Különös, tüzet és tomboló vágyat érez, hogy az egész emberiséget megfordítsa a gyalázatos, önző, ezernyi akadállyal eltorlaszolt úton, hogy kivezesse őket a tágas és szabad síkra... s nincs mondanivalója: nem ismeri az életet...

Nyöszörögve fordult oldalt, és tépegette a füvet. Most hirtelen kitört rajta a szerelem. Csak úgy rájött, mint valami betegség. Mi lesz vele, ha a nagybátyja már beszélt Kondor ügyvéddel és vége... Mintha zuhanna, zuhanna a mélybe... Akkor vége a világnak.

3

Ellenben a fiúk az osztályvizsga után egyre határozottabban haladtak előre a matúriai operációkban. Dr. Ficsulával levelezték a dolgot, s egy este Langschein kiment az állomásra, hogy elutazik Debrecenbe.

Aznapi azonban baleset történt. Az igazgató kint volt az állomáson. Meglátta Langscheint és magához intette.

- Vár valakit? - kérdezte kedvesen.

A szőke fiú, szőkék szokása szerint, elpirult.

- Vagy csak flangirozni jött ki? Tudom, hogy a diákok szeretnek az állomásra kijárni, nem tudom, miért. Talán azért, mert itt érzik az élet varázsát. Hát csak menjen haza szépen és tanuljon. Kérem, nagyon sokat kell maguknak tanulni, mert szokatlanul nehéznek ígérkezik az érettségi... Azért nem kell megijedni... Egyáltalán nem kell mumust csinálni az érettségiből. Olyan lesz ez is, mint a többi. Aki el van készülve, annak játék lesz. Csak az a fő, hogy legyen mindnyájukban az a nyugodt önértzet, hogy: a kutyafáját, ez sem nehezebb, mint akármelyik óra. Ha az órákon olyan vitézül átverekedtünk, akkor az utolsó óra igazán nem számít.

Langschein lassan visszanyerte bátorságát és nyugalmát s azt mondta:

- Igen, igazgató úr, kérem. Mi nem félünk az érettségitől.

- Ne is féljenek. Semmi az.

Kezet nyújtott a fiúnak, s az meghajlott úri módon, és sarkon fordult.

- No, ez nem sikerült - mondta magában Langschein, pedig már május tizedike és tizenhatodikán írásbeli. Éppen legutolsó ideje, hogy utána nézzünk a dolognak.

Csak az bántotta, hogy nem tudja értesíteni Debrecenben a dr. Ficsulát, aki most hiába várja a Kispipa nevű vendéglőben, ahol pontos személyleírás alapján s gomblyukban fehér szegfű jellel kellett hogy felismerjék egymást.

Míg kedvetlenül bandukolt visszafelé a Vasút utcán, Sárkány Gizikével találkozott össze.

- Kezit csókolom, Gizike.

- Mondja Ottó, az igazgató öccse csakugyan szerelmes ebbe a Kondor-lányba?

- Kicsoda? - s Langschein felnevetett. - Nyilas?... No ne beszéljen...

- De igazán.

- Á... Egy olyan puritán és szerelem.

- Mért? ő rendezte a segélyegyleti bált. Nem volt olyan jó bál már évek óta.

- No az más. Azt megrendezte, mert üzlet volt. Ambicionálta, hogy pénzt keressen a Segélyegyletnek. Szereti a pénzt. Csak ezért az egyért gondolom, hogy még lesz belőle valami... Mert különben... Nyilas és szerelem...

- Igaz, hogy maguk nem árulnak el neki semmit?

- Milyen semmit?

- Hát az érettségi körül.

Langschein nagyot nevetett.

- Mit, az érettségi körül?

Gizike kuncogva nevetett.

- Ugyan, nekem mondhatnak mindent, hiszen én már leveleztem ebben a dologban. Maga nem is tudja? Talán maga is ki van zárva a bizalomból. No ez nagyon jó, és én elpletykálom itt. Jesszusom, hogy megmossák ezért az én fejemet...

- Maga kis izé, kis kolibri...

Gizi hangosan kacagott. Erős, fekete lány volt s a kolibri, az nem illett rá. Úgy mulatott, majd meghalt.

- Nem azt akarta maga mondani, hanem azt, hogy szajkó, vagy ilyet.

- Mondja, mért jár maga ilyen későn az utcán?

De Gizi erre nem felelt.

- Na ezt kifogtam - mondta -, hogy egy olyannak beszéltem az érettségiről, aki annyit se tud róla, mint én.

- Persze, maguk lányok most folyton erről beszélnek.

Gizike nevetett.

- Még az kell, hogy a fülébe menjen valami spiclinek.

- Ugyan, nem képzeled. Mi lányok tudunk titkot tartani, nem úgy, mint maguk, fiúk. Egy fiúnak százszor hamarabb eljár a szája, mint egy lánynak.

Így mentek évődve az utcán, s egyszer csak szembe jött velük két fiú a Fertőből, Sebi és Suhajda. Mikor meglátták Langscheint, hogy fesztelenül udvarol az utcán, megállottak, s úgy néztek rá, mint egy kísértetre.

Langschein intett nekik, s odakiáltotta:

- Majd bejövök.

Azok szájtátva elmaradtak, ők már azt hitték, Debrecen felé robog a vonat vele.

Langschein hazakísérte Gizikét a patikáig, akkor sietve ment Kiss Palihoz.

Elmondta mi történt, s nagy gondban voltak.

- Te, Ottó, azt mondom, legokosabb volna, ha kimennénk a tanyára s a személyvonattal bemennél Debrecenbe. Éjfélután egy órakor odaérsz. A Ficsula ott fog várni reggelig. Nem a nagy állomáson ülsz fel, hanem visszamegyünk kocsival Ágosra s vigyázz, mikor a vonat keresztülmegy itt az állomáson, jól elbújj, hogy valami spicli meg ne lásson. Biztos, hogy a Spicli most ott lakik, s minden vonatot megnéz. Hanem a bárányát már tudom, hogy fogjuk ellopítani. Majd a Kopasz Tamás bátyánkkal fogom én azt megcsináltatni. Már megbeszéltem Komjáthyval és még vagy két úri emberrel, s mindenki boldogan vállalja...

Soká nevetgéltek, megvacsoráztak, s aztán Pali elkérte a kocsit az apjától, hogy kinn akar tanulni pár napig a tanyán Ottóval, és kimentek a tanyájukra. A Fertőbe csak megizenték, hogy mi történt: Gyurkóval, aki az utcán cirkált a házuk táján, hogy véletlenül valamit megtudjon.

Szép volt az éjszakai út, az Alföld olyan volt, mint a tenger, és millió csillag volt az égen.

Langschein elutazott. Harmadik osztályon ment. Az állomáson kilesett és lúdbörözött a háta, Józsiás tanár tényleg ott volt a peronon. Érezte, hogy nem tréfa, amit csinál, ha kisül, olyan vizsgálat lesz, hogy bele lehet bukni.

Ahogy megérkezett Debrecenbe, fűtyürészve nézett körül, mintha legalábbis egy kislány várná, aztán ment a Kispipába, s jó Isten, a fehérszegfűs jogász ott volt még mindig, de már erősen illuminált állapotban.

Azért meg lehetett vele egyezni. Úgy állapotok meg, hogy most átad neki ötven koronát, a többi megmutatta neki, s ha a tételeket megküldi, akkor megkapja a másik ötven koronát is.

A hajnali személyvonattal aztán visszaindult Debrecenből. Soká tűnődött rajta, hogy leszáll a legközelebbi állomáson, s gyalog jön haza. De unta, mert ez az állomás tizenkilenc kilométer volt s gyalog egy fél nap is kellett volna neki, hát megkockáztatta a dolgot, s egész hazáig ment.

Szerencséje volt. Nem volt egyetlen ismerőse se a kora reggeli vonalnál, s ő hamarosan eltűnt, és hazament. De azért persze beteget mondott, s egész délig aludt.

A fiúk nem tudták, hogy itthon van, csak délben tévedt oda Sarku, hogy érdeklődjön iránta.

Kiderült, hogy az éjjel rémes dolog történt. Spicli az éjjeli vonattól hazafelé menet bement a Fertő-kamarába, s ott találta a fél osztályt, söröztek. Ebből ma délelőtt nagy vizsgálat lett, az igazgató elé citálták valamennyiüket, s az igazgató nagyon ingerült volt, s betiltotta a Fertőt. Nagy prédikációt tartott, hogy ha még egyszer valakit ott találunk a kamarában, azt nem engedik érettségire.

- Puff neki - mondta Langschein -, mégis okos volt, hogy elmentem. Most már mindegy. Két nap múlva itt lesznek a tételek. Akkor még van négy napunk arra, hogy jól elkészítsük s akkor se bú, se kár.

Az osztály délután értesült az expedícióról, s volt nagy öröm.

Másnap azonban újabb rémület.

Dr. Ficsulától levél jött, hogy már nem tehet semmit, mert a főigazgatóság a tegnapi napon, tehát a Langschein vizitje utáni napon átküldte a tételeket a püspökhöz.

Iszonyú volt.

Mindenki sápadt lett, s most már nem tudták mihez fogjanak.

Este távirat jött, hogy valaki azonnal utazzon Debrecenbe.

Nem volt mit tenni, megismételték a minapi utat. Langschein megint kiment az állomásra, s mivel senki sem volt, aki gyanús lett volna, az esti gyorssal elutazott.

Dr. Ficsula egy fantasztikus tervet adott elő.

Kiszámította, hogy mikor érkezik a levél az igazgatóhoz a gimnáziumba, s vállalkozott rá, hogy ő azon a napon eljön s éjjel kihozza a leveleket a gimnázium igazgatói irodájából.

Vakmerő dolog volt. Langschein, mint hadvezérhez illik, azonnal döntött, és beleegyezését adta hozzá.

Ellenben doktor Ficsula ezért a kirándulásért kétszáz koronát kért.

Erre nem volt felhatalmazása, s neki annyi pénz egyáltalán nem állott rendelkezésére, tehát abban egyeztek meg, hogy ő másnap a főútnak megmondja, aztán táviratilag értesíti. Abban az esetben, ha a kétszáz koronát meg tudják fizetni, azt táviratozza, hogy:

„A bukétát azonnal küldeni.”

4

Könnyű volt megígérni, de nehéz volt teljesíteni.

Mikor Langschein megérkezett, egyszerűen hazament és lefeküdt. Éjfél után három óra volt. Nyugodtan elaludt, de már hat órakor felébredt, felöltözött, könyvet vett a hóna alá és elment Kiss Palihoz.

- Szervusz, Palikám, kelj fel, ilyenkor lehet legjobban tanulni.

- Megbolondultál, még csak hat óra.

- Gyere, vegyük át a történelmi tételeket.

Olyan hangosan beszélt, hogyha valaki hallja, hadd dicsérje, hogy ők milyen szorgalmasak.

Kimentek a kertbe. A Kiss Paliék kertje tele volt bokorral és fával. Ezen a vidéken nem igen díszlik se a fa, se a bokor, de ez a kert kivételesen szép és lombos volt. Olyan magas orgonaköröndök voltak benne, hogy nyugodtan el lehetett bújni.

- Pénz kell.

- Pénz?

Langschein elmondta az éjjeli dolgot, s Pali szokott komolykodó képével hallgatta, aztán nagyot kacagott.

- Ez csak most kezd érdekes lenni.

- Igen, a fene egye meg. Mondhatom, nem vállalkoznék még egyszer erre az útra, ha nekem adnák ezt a várost, s ráadásul minden port, amit terem.

- Hacsak pénz kell, azt én szerzek. Száz koronát tudok szerezni. Többet nem. A többit szedjétek össze.

- Még az eddigieket se fizették meg a legtöbben. A Fertőből még egy vasat se kaptam.

- Megállj csak, a Fertővel nagyszerű dolog van.

- No.

- Kell egy haditanya, úgy-e, ahol össze lehessen jönni, hát ez a bűdös Gondos Márk, a nyaka törjön ki, a maga csavaros ügyvéd eszével azt okoskodta ki, hogy menjünk a toronyba kártyázni.

- Toronyba?

A torony ott állott a gimnázium felett s az volt a nevezetessége, hogy fent lakott a toronyőr, akinek kötelessége volt, hogy minden negyedórán trombitáljon. Ez arra való volt, hogy a polgárok tudják, hogy nincs tűz a városban, mert ha volna, a toronyőr meglátná, s akkor nem trombitálna, hanem félreverné a harangokat.

- Már az este ott voltunk. A bakter kap egy koronát, meg egy liter bort.

- Nagyszerű.

- Hát ezután ott fogjuk tartani a haditanácsot.

- De nem lehet ám estig várni. A pénzt még ma össze kell szedni és feladni a táviratot.

- A táviratot azt fel kell adni, a többit bízd rám. Mennyi pénzed van?

- Összesen százötven korona jött össze. Ebből ötvenet már odaadtam a gazembernek, a többi elment vasútra, vacsorára, borra. Az úgy iszik, mint a gödény. Még olyan torkot nem láttam. Ha a poharat felemeli, egy slukkra lehajtja. Még csak meg se mozdul a nyeldekölője, úgy iszik ki egy pohár bort. Mégpedig vizespohárral.

- Jó pofa, már olyan kíváncsi vagyok rá. De irigylem ezeket a te utaidat.

- No, én nem teszem meg még egyszer, arról biztosítlak, nekem elég volt az egész életre.

- Ottó.

- Nos.

- És a kaland?

- Milyen kaland?

- Hát csak volt valami?

- Ugyan, ne marhaskodj. Fél egykor értem oda, és háromkor már jöttem vissza.

- Szőke volt vagy barna vagy vörös vagy fekete?

Langschein sokat jelentően fütyörészett, pedig úgy be volt gyulladva, hogy igazán eszébe sem jutott efféle.

- Tudod mit, nekem kellett volna ezt csinálni, úgyis bíró leszek, s akkor volna egy kis praksisom, hogy szokták csinálni a gazemberek.

Nagyon nevettek.

Fél nyolcig elbeszélgettek, akkor bementek reggelizni.

- Milyen szorgalmasok, kedves - mondta a Kiss Pali mamája, és nagyszerű haboskávét adott reggelire, frissen sült kaláccsal. - Nagyon szép az, hogy maguk ilyen páratlan szorgalommal készülnek az érettségire. Én ezt sose tapasztaltam és megvallom, nem is néztem volna ki az úrfiakból.

Finoman mosolygott, de Langschein még finomabban.

- Most rettentő munka van, kedves anyám, nagy körültekintés, hogy semmit el ne feledjünk.

- Nincs valamire szükségük, kedves? - mondta a mama.

- Hidegvérre, kedves anyám, és józan megfontoltságra.

A mama nevetett, s békén hagyta őket.

- Ezt is ideje elvégezni - mondta Pali, s kihozta a házból a Béla cilinderét.

Már teljesen el volt készítve. A cylinder karimája át volt lyukasztva, s belefűzve spárgán a feladócédula, ráírva a címzett neve és lakása.

Langschein, nyakát pulyka módjára felduzzasztva nevetett.

Kiss Pali igyekezett komoly lenni, de minden pillanatban kitört belőle is a kacagás.

- Most gyere velem.

- Hova viszed, az ólba?

- Igen, kipróbálom, hogy áll a lovamnak.

Az öreg udvarost, az András bácsit szólította elő.

- András bácsi, jöjjön csak.

Az öreg letette a nyírfaseprűt, amivel az istállót nagy körültekintéssel és tekintélyes lassúsággal takarította. Előjött.

- Tessék parancsolni az úrfinak.

- András bácsi, okos ember maga, és nem félős ember maga?

- Hát.

- Mondja, látott már maga ilyen üstöt? - s megmutatta neki a cilindert.

Az öreg pislogva nézte a kürtőkalapot. Olyan ragyogó volt az, mint a tükör, és olyan kacér, mint egy szobalány. Abban az időben megint a karcsú cilinderek jöttek divatba.

- No, ne ijedjen meg tőle annyira, lekvárfőző üst ez. Értette? Megy Kolozsvárra. Fel kell adni a postára. El meri ezt maga vállalni, hogy elviszi a postára?

- Mir ne.

- Nohát akkor vállalja el. Kap tőlem két darab kurtaszivart, ha hibátlanul feladja és elhozza a feladó receptet. Érti kend?

Langschein nem bírta, elfordult, s hogy a komolyságát megőrizze, a csikó farkát kezdte simogatni.

- Odamegy a postára. Van ott egy nagyon szép kisasszony. Én már beszéltem vele. Ne mondjon semmit, csak odaadja neki. Ezt is odaadja - s a zsebéből kivette a szállítólevelet, ami sárga volt és már ki volt töltve. - Itt van a pénz is; ami visszajár, azon ihat egy spriccert, de jól értse meg, egyebet nem szabad rajta inni, csak spriccert.

Az öreg kunnak a szeme nevetett, már látta lassan, hogy itt valami tréfa készül.

- Most szépen takarja el a surca alá, hogy kár ne essen a drága kis üstöcskében. Nagyon vigyázzon rá, hogy a madarak útközben bele ne köpjenek, mert akkor nem lesz gusztusos a lekvár, amit benne főznek.

Még egyszer s még egyszer megmagyarázta az öregnek a teendőit. A vénember, tekintve, hogy kimegy a városba, kicserélte a vedlett, zsíros kalapját, s most már aztán, mint megcsinált gavallér, készen volt az útra.

- Nagyon jól van, András bácsi, most olyan lett, mint egy úr. Hát úri módon végezzon.

Kikísérték az öreget a hátulsó kapuig, s útjára bocsátották. Aztán visszamentek a kertbe, s tovább tervezgettek.

- Tanulni is kék valamit azért - mondta Langschein.

- Ugyan mit - szolt Pali -, barátom, professzorok lehetünk, annyi tudomány van bennünk. Hátha még össze tudjuk szedni a pénzt.

De nyugtalan volt Pali az öreg miatt, s azt indítványozta, hogy menjenek utána.

El is mentek, és addig ácsorogtak a posta előtt, míg meg nem látták az öreg Andrást, mikor jött kifelé.

Elvette tőle a feladóvevényt, s útjára bocsátotta.

Most aztán mentek együtt Pétery Pistához, beszámolni a történetekről.

Vidám és emlékezetes dolgok voltak ezek. Soká fognak erről beszélni a városban.

Langschein újra elmondta az éjszakai eseményeket. Pétery megértette a dolgot. Nagyon gondolkodott.

- Harminc vagy negyven koronát esetleg tudok szerezni - mondta. - Harmincat biztosan.

Ez kevés volt, mert Langscheinnak nem volt több pénze hét koronánál. Mondta ugyan, hogy táviratoz haza a papájának, hogy azonnal küldjön száz koronát, de ez nem biztos, hogy idejében megérkezik, mert az apja kereskedő és sokat nincs odahaza. Esetleg csak napok múlva kapja meg a táviratot, s mamája nincs, aki segíthetne rajta.

De azt a táviratot feladták, hogy *a bukétát várják*.

- Te, ezt kell megválni - mondta Langschein az utcán, és Fussbaum Nácira bökött, aki a bolt előtt állott.

A Nácit közrevették, annak nem volt pénze, és a mamája kereskedő lévén, nehezen adta ki a pénzt a kezéből, minden majomszeretete mellett is. De azért lelkesedve ez is vállalkozott húsz koronáig.

- Már nincs semmi baj - mondta Kiss Pali -, holnap estére együtt lesz a pénz.

Este pedig felmentek a toronyba kártyázni.

5

Az ebéd csöndesen folyt le, s Misi legnagyobb öröme semmi szó és semmi célzás nem volt a tanítványáról.

A bácsi csakugyan elfeledkezett róla, csak most jutott eszébe, ahogy szórakozottságát látta. Nagyon komolyan nézett a fiúra, s azon gondolkozott, hogy miféle vészes hajlamok vannak ebben a gyerekben. Kevés öröme lesz benne az életben. Volt egy kis harag és elfordulás is benne, hogy a jótéteményt vissza merészelte utasítani, de mit tegyen vele, nem erőszakolhatja. Ő annak idején boldog és lelkes lett volna egy ilyen kitüntetés esetén, s mélyen lehangolta, hogy Misi semmibe sem veszi...

Hát menjen, amerre akar. Ő nem tud rajta segíteni. Ő még egy tandíjat sem tud érte kifizetni, vagy egy ruhát neki... Miből...

Még külön lehangolta valami, amiről önmagának sem tudott, s nem akart számot adni. Kendeffyné társadalmi befolyásának volt köszönhető az egész Eötvös-kollégiumi felvétel. Náluk találkozott a kollégium kedves, piros arcú, fehér hajú igazgatójával s azért ígérte meg a felvételt, mert éles szeme látta a Sáríkával való meleg hangulatot. Ellenben Sárika azóta elmúlt az életből... Az csak egy olyan pillanatnyi csillogás volt... Úgy látszott, hogy valami mélyebb rokonság kapcsolódik köztük... Aztán fenn volt néhányszor, s egy bálon úgy tűnt fel neki, hogy vidéki kis tanár lett odafent belőle, a nagybácsi társaságban...

Megsértődött, elidegenült. Leküzdötte.

Itt maradt magánosnak és vidéki tanárnak... Levonta a konzekvenciákat... S Misi mit akar? Csak a fiatalsága? vagy a természetének az az alapvonása? Boldogtalan gyermek s boldogtalan jövő, ami rá vár...

Senkin sem lehet akarata ellenére segíteni - gondolta -, de ennyivel legalább tartozik neki, hogy az érettségit kapja meg. Ha még az sem lenne a zsebében, mi lenne belőle? Országfutó csavargó, vagy mi. Nem szabad hát, hogy bármi is zavarja az érettségire készülődésben. Még ma bemegy a kereskedelmi körbe, és szól az ügyvédnek, hogy azonnal abba kell hagyni a lányának a tanítását... Nem vállal felelősséget a fiúért. Ki tudja, mibe sodródik bele. Ezek a fiatal fiúk, pláne az ilyen ábrándos természet, minden lányba belehabarodnak, akit látnak...

Misi nem tudta, min gondolkodik a bátyja, de nem tudott a szemébe nézni, úgy érezte, bűnös a visszautasított jótétemény miatt.

Boldog volt, hogy elbocsátotta Géza bátyja s nem kívánta, hogy ebédutáni adomáit hallgassa. Nincs is kedve neki se.

Kifutott a kertbe; ott szokott tanulni a kis kopasz lugasban. Csak azért ott, mert oda senki se ment utána még soha. Oly árnyéktalan hely, hogy rajta kívül ember ki nem állja. De neki az a hely jó, ahol más nem érzi jól magát. Ő ott van otthon a gondolataival, ahol nem zavarja még a szél sem.

Csak ült a délutáni hőségben, csak égett a napon, szemébe húzott szalmakalapja alatt. Beletemetkezett a könyvébe, s úgy tett, mint aki szorgalmasan tanul, pedig a szíve jajgatott, és a két nedves szeme egy rózsaszínű kis utalványra meredt és nem a tananyagra...

Az utalvány valami divatlapnak a postai utalványa volt, és regényes története van.

Ott feküdt valamelyik napon az asztalon. Irénkééknél.

A kislány éppen letette a tollat, amellyel a francia feladatot írta le. Ő felvette s belemártotta a tintába, aztán kitöltötte az utalványt:

- Kondor Irénke... úrleánynak... Feladási összeg: *Ezer csók*.

Összeszorított fogsorral és lángoló szívvel tolta a rózsaszínű papírlapot a lány elé, akinek egy arcizma sem mozdult meg, oly nyugalommal, amit nem várt, nem remélt, se megérteni nem tudott, fogta, maga elé terítette. Bemártotta a tollat a tintába, s megfordítva az utalványt, annak a hátlapjára odaírta:

- Felvevő neve: *Kondor Irén*.

Azzal visszaadta. Ő a lapot vakulásig nézte, akkor fölrobbant, nekiesett a lánynak, és összecsókolta.

Ezt az utalványt nézte most.

Ez az utalvány volt élete első nagy szerződése. De mit jelentett ez neki. Valami tűzár ömlött ebből az utalványból, azóta nem merte megnézni, de minden pillanatban ott érezte a szíve felett és úgy vette, mintha ezzel az élete el lett volna örökre adva. A házasság szerződése volt ez. Mennyit ábrándozott azon, hogy ha a darabja sikert arat, s ömleni fog a temérdek pénz, akkor egy év múlva, vagy még hamarabb ki fog állni a bátyja, az édesanyja s az egész világ elé azzal, hogy feleségül veszi Irént.

Csak rá kellett gondolni s vége volt.

Hetenként kétszer, négy órától hatig volt órája Kondoréknál. Ma éppen esedékes volt a tanítás.

Milyen nehezen várta az időt, s milyen boldog volt, hogy délután háromnegyed négykor észrevétlenül kiszökhetett, s mehetett szíve választottjához.

A Kondorék háza a vasút felé volt. Olajjal zöldre festett kis ház volt az, virágoskert közepén. Nagy üveges verandája volt, s télen egész télikert, most nyáron kicsit rideg volt, mert a nagydézsában levő virágokat kirakták az udvarra, a kertbe.

- Kezét csókolom - köszönt be.

Kondor ügyvédné fakó és lágy. Szinte élettelenül üldögélt a fonott karosszékében, míg az ura, a sovány és izgékony kis fiskális az egész világot befutkosta s temérdek embernek temérdek ügyébe beleavatkozott.

Irén kilépett a sötétes belső előszobából, amely ide nyílt, kezét nyújtott, ő megérintette a kis kezét és bementek tanulni.

Irén mindig vidám volt, és mindig kacagott. Most is.

- Mi az, Misike?

Egészen úgy szólott hozzá, mintha idősebb lett volna. Valami anyás volt benne.

Ahogy a füzetet kitették az asztalra, s a keze hozzáért a lány kezéhez, elvesztette a fejét, s elfulladt a torka.

A lány rápillantott. Nem értette.

- Valami van? - súgta.

- Nem, nincsen semmi.

A lány belemerült a leckébe. De ő éppen úgy nem hallotta, mit beszél, mint az iskolában nem hallotta a tanárt.

Csak nézte a lányt. Annak a hamvas és friss kis arcát. Azt a drága, gömbölyű arcocskát, azt a kemény, fekete haját, amely szinte villamosan szikrázott. Óh, azok a csodálatos nagy, fekete szemek, s az a kicsattanó piros kis ajak. Szerette volna magát levetni a lába elé és azt mondani, hogy meghal érte.

De a lecke uralkodott felettük, s ő szédülten hallgatta ki a múlt órán feladott dolgokat.

Leesett egy ceruza. Lehajolt érte, letérdelt s hirtelen beletette a fejét a lány ölébe.

A lányka megijedt. Előbb csak nézte a fiút, akkor elkezdte simogatni a fejét, a haját. Beletúrta ujjait a fiú hosszúra növesztett hajába s melegen szorította magához a szoknyácskáján fekvő fejet.

Az anya a tornácon ült, mint mindig, de nem láthatott ide. Őt nem is zavarta az anyja, hiszen nem hallhatott semmit. A fiú felkúszott a szoknyája alá s átölelte szenvedélyesen.

- Mi lesz velünk - mondta Misi.

- Semmi - mondta a lány.

- Mikor leszel az enyém, te drága?

A lány hallgatott, aztán azt súgta:

- Soha, te csacsi.

- Soha? - robbant fel a fiú suttogva - soha?... Akkor én meghalok...

- Kis bolondom - lihegte a lányka, s olyan volt, mint egy asszony, aki már nem akar semmit az udvarlójától. Mint egy nő, aki tisztán látja a lehetetlenséget, s már talán egész másfelé jár az esze, csak gyöngédségből és szánalomból hagyja, hogy folytatódjék a régi játék. S azért, mert jól is esik neki.

A fiú beletemette az arcát a melleibe, és mohón forrt hozzá, de a másik szobából mozgást hallottak s erre hirtelen visszaült a helyére.

Egészen szokatlanul a mama felállott és bejött. Nem lehetett tudni, hogy volt-e ezzel valami célja, vagy csak véletlen volt. Keresztülment a szobán, s ők úgy tettek, mintha szorgalmasan írnák a feladatot.

Irén nevetve nézett az anyjára.

- Valamit keres?

Misi megütődött. A lány hangja annyira elfogulatlan volt, mintha pillanatokkal előbb nem csókolóztak volna. Olyan tiszta és közvetlen, mintha valóban unt leckéből nézett volna fel. És olyan tiszteletlen és kiutasító, mintha az anyja csak cselédje volna.

- Nem, kimegyek a konyhába, mert most csinálják az eperdunsztosokat.

Elmehetett volna a folyosón is a konyhába, nem kellett neki átmenni ezen a helyiségen. Irén rendreutasítóan nézett az anyjára, s az szinte zavartan ment el balra a konyha felé.

Misi magába süppedve, zordonul maradt itt. Mintha hideg zuhanyt kapott volna. Le volt hűlve és meg volt döbbenve.

Kis hallgatás után azt mondta, hidegen és keményen:

- Maga nem szeret engem.

- Én?

- Igen.

- Mért?

- Érzem, hogy nem szeret.

- Ugyan.

- Csak játszik velem. Magának én senki sem vagyok.

- Bolond.

- Én bolond vagyok, maga meg nagyon józan.

- Jóisten.

Hallgattak. A kislány a szájába vette a ceruza tompa végét és azt rágcsálta. Olyan fogai voltak, mint az egérnek, és minden ceruzának elrágta a végét.

S most Misiben feltámadt egy emlék. Egyszer, még a télen éppen így csókolóztak, mikor idegenek jöttek. A lány akkor is ilyen vidám és bátor volt, míg őneki a térde remegett, és az egész teste fel volt dülva. Akkor már megérezte, hogy ez nincs rendjén, hogy a lány ennyire tud uralkodni magán, ez már nem önuralom, hanem azt jelenti, hogy ő nincs annyira kiforgatva önmagából... Akkor hosszú ideig idegenek is lettek egymáshoz, pedig a lány a vendégek előtt felhasznált minden pillanatot, hogy oda-oda nézzon az ő szemébe és egy-egy olvadékony és áhítatos pillantást adjon neki titokban. De ez őt nem elégítette ki. Ő merev volt és hallgatag és képtelen volt a vidám társaságra figyelni. El is ment hamar s végtelen sok rohanással csillapította le magát. Hűtlen bestia, közönyös állat, s más effélékkel titulálta a lányt, s tudta, hogy az erősen kacagott volna, ha látja és hallja a dühöngését.

Már akkor gondolt rá, hogy nem volna szabad így kiszolgáltatnia magát egy lánynak.

Nincs. Az csak az érzékeit cirógattatja a csókjaival.

- Menjünk a leckére - mondta zordonan, s hozzáfogtak tanulni.

A lányka azonban olyan figyelmes és kedves volt, hogy percek múlva megint jóba volt vele. Kezdte megint megnyerni az intelligenciájával, a kellemességével, a frissességével, s kezdett rájönni, hogy nem tréfa ez: egy ilyen páratlan teremtetést ölelni és csókolni, és nem tréfa az, elveszteni, ha már egyszer megtalálta.

Újra kezdte az ujjait megérinteni és újra kezdett erőt venni rajta a szenvedély, s egyszer csak felhördült, és kétségbeesett szívvel borult az asztalra.

- Irén... Irén...

- Mi az, kicsim?

- Én nem vagyok kicsim.

- Misikém...

- Mért ilyen kegyetlen velem?

- Én?

- Maga.

- Jaj istenem, maga kis bolond.

- Maga csak játszik velem. Én magának semmi se vagyok, pedig én a halál szélén vagyok.

- De mért?

- Azért.

- No beszéljen, kicsikém.

- Nagyon boldogtalan vagyok.

- Istenem, istenem. Fél a matúrától?

- Én?

- Ja persze, maga egy nagy hős. Mondta Náci.

Összeráncolta a szemöldökét, és mogorván nézett maga elé. Nem szabad neki ittmaradni ebben a levegőben.

- Misike, kis Misike...

- Már mondtam magának, én nem vagyok kis Misike.

A lány kacagott és oly vidám volt, majd kipattant. Apró egérfogai csillogtak, és egész közel bújt hozzá, majdnem beleharapott. S ő meglátta most a lány hófehér, márványszerű homlokán a két-három kis piros pattanást és az arcán a mitesszereket, és dühösen elundorodott.

És mégis rávetette magát, s elkezdte csókolni, ahol érte.

- Hallotta, mi történt az Édenben? - szólt Irénke kibuggyant vérpiros ajakkal.

- Mi? - rettent meg, s a délelőtti tanulásra gondolt, csak nem lett öngyilkos a nagy Torony.

Megállott, és ellenségesen figyelt.

Irén odabújt hozzá, és a fülébe súgta.

- Rajtakapták a Schwartz Böskét a Góttal.

- Hogyhogy rajtakapták?

- Egy síron.

Misinek minden vér a fejébe tódult.

Átölelte a lányt, s viharosan azt mondta neki:

- És maga sose jött ki oda velem.

A lány nagyot kacagott és azt mondta:

- Maga sose hívott.

S az ajkát beharapta, a szemét lehunyta, hosszú szempillái voltak.

- Hát ki hívott? Náci hívott?

A lány nevetett.

- Igen? Az hívott?... És kimentél vele?

A lány nagyon rázta a fejét, és pukkadózva kacagott.

- Ne őrzíts meg, ne őrzíts meg!!

A lány kibontakozott a karjai közül, s azt kezdte dalolni, hogy:

Ich bin eine Witwe,
Eine kleine Witwe...

Misi tanította őt németre, de hiába volt oly tisztában a német szintaxissal, ily könnyedén soha nem tudott volna egy német dalt dudorászni.

A lány a szétdúlt haját rendezgette és továbblibegett, kis kövérke alakja ott libegett a nagy asztal túlsó oldalán, a fényben, a beömlött délutáni nap fényében, s tovább dalolt:

Doch die Küsse so gewöhnt ich,
Dass ich vergiss nicht...

Most a német szavak új értelmet nyertek, s úgy érezte, hogy ő egy nagy marha. Nem ideálnak kellett volna választani ezt a lányt, hanem szeretőnek. Szédült a feje és a lábai roskadoztak. Nem tudta, mit tegyen, szeretett volna nekirohanni, és becipelni a lányt a másik szobába, s becsukni az ajtót, mint egy fenevad.

De hol van ő attól, hogy ilyen bátorság legyen benne. Talán a Náci... Míg ő itt ábrándozik hónapokon át, talán a Náci, a cinikus, már be is avatta a szerelem titkaiba...

Mint egy féregrágta rózsát, úgy bámulta gyűlölettel a lányt, s egyúttal úgy kívánta, hogy most már igazán azt érezte, hogy belehal, ha meg nem kapja. Még sohase volt nővel dolga, de most férfinak érezte magát, s el volt szánva.

Ebben a pillanatban a tornác ajtaja nyílt, s megjelent a napfényben Kondor ügyvéd.

Ő megijedt, s lehült. Milyen szerencse, hogy az Irén odaát van a túlsó parton, az asztal mögött, s nem is lehet gyanúsítani.

- Szervusz, apa - kiáltott a kislány és kezet nyújtott az apjának.

S ezt megint olyan átkozottul nyugodt hangon, mintha semmi se volna, mintha csak a világ legtermészetesebb dolgai folynának köztük.

Az ügyvéd rájuk se nézett, megcsókolta a lánya homlokát, s ment keresztül a felé a szoba felé, ahova ő az elébb a lányt kívánta bevinni. Úristen, ha neki annyi bátorsága lett volna. Most aztán vége lenne a világnak. Beleszédült a lehetetlenségbe, s látta, hogy már csapják is kifelé az iskolából.

- Nyilas úr, kérem, legyen szíves bejönni egy percre.

Aztán visszafordult, s a tornácon ott állott egy magas fiatalember. Misi csak annyit látott, hogy nagyon elegáns.

- Kérem, doktor úr, egy percre... Kislányom - dr. Ficsula - mutatta be egymásnak a lányát és a fiatalembert.

A fiatalember meghajtotta magát Irén előtt, kezet fogtak s ő szédülő fejjel ment az ügyvéd után.

- Kérem, Nyilas úr - mondta az ügyvéd -, a kedves bátyja, az igazgató úr azt mondta ma délután, hogy tovább nincs ideje a lányommal foglalkozni. Nagyon sajnálom. Akkor kifizetem a hátralevő járandóságát. Hány órája volt ebben a hónapban?

Misi megtörten állott.

- Egy?

- Kettő.

- Ja igen, a mai nap is. Hát akkor, kérem, magának jár...

S kiszámította, hogy mennyi esik egy órára.

Elővette a tárcáját, és kiszámolt az asztalra annyi koronát, amennyi a számítása alapján kijött neki.

Misi ott akarta hagyni a pénzt, de nem mert vele megsérteni az ügyvédet, viszont az motoszkált a fejében, hogy neki a megegyezés szerint egész hónap jár akkor is, ha időközben megszakítaná a tanítást, de viszont ezt se mert kimondani, mert az ő hibájából, illetve a bátyja akaratából történik a tanítás abbahagyása, s így mindenképpen helytelen volna alkudozni s az nem is természete.

Olvasatlanul lehúzta hát az asztalról az ezüstpénzeket, s a zsebébe eresztette.

Akkor meghajolt, és kiment az ebédlőbe. Onnan a tornácra.

A dr. Ficsula nevű fiatalember ott ült egy széken, nagyon közvetlenül és hangos nevetés közt beszélgetett Irénnel.

- Kezét csókolom - köszönt Irénnek.

- Isten vele - mondta Irén olyan fesztelenül, mintha csak egy órára válnának el s mintha nem lett volna köztük előbb egy olyan óra, amely után valami rettenetes, égszakadásos, zokogásos búcsúnak volna helye.

Még egyszer meghajtotta magát Irén felé, s érezte, hogy most utoljára látja az életben ezt az édes kis arcot, ezt a drága kis alakot, s hogy nem fog többet gyönyörködni kedvességében és vége a romantikának...

Meghajolt egy kicsit és nagyon félszegen dr. Ficsula felé is és elment. Már behúzta maga után a veranda üveges ajtaját, csak akkor jutott eszébe, hogy nem köszönt el az ügyvédnétől. Legyintett s mérgesen úgy tett, mintha ez nem volna fontos.

Kiment a szűk téglakijárón a kapu felé, s néhány lépés múlva kint volt az utcán.

Azt sem tudta merre megy, mikor két fiú szaladt utána. Sebi, a hetedikes és Suhajda.

- Nyilas! Nyilas!

Megfordult, mi az?

- Mondja, Nyilas, mit csinál az az úr Kondor ügyvédnél?

Gondolkozott, milyen úr.

- Doktor Ficsulának hívják.

A két fiú örült ideges volt, majdnem letépték róla a kabátot. Neki eszébe jutott, hogy a fiatal-ember lesz az a dr. Ficsula! Azt mondta:

- Úgy látszik, ez a lány kérője.

A fiúk elképedve néztek rá, nem szóltak semmit. Ő tovább rohant, ki a városból. Olyan gyorsan, ahogy csak bírt, majdnem futott. Nem bírta az emberekkel teli várost. Most aztán végképp elkedvetlenedett az emberiségtől.

Olyan érzést érzett, mintha éhes lett volna rá. A nyála csorgott, s most már soha többé nem fogja látni sem. Hogy láthatná valaha? Nem járt olyan társaságba, ahol a lány megfordulhat, s a lány úgy vált el tőle, mintha nem is kívánná többé látni.

Szörnyű, hogy miket mondott a Paradicsomról. Hogy a Schwartz Böske és a Gót. Ez ilyen aljas teremtés; hogy el merészel mondani effélét öelötte. Képzeli, hogyha neki is megengedett ölelgetéseket és csókolgatásokat, miket enged meg a zsidó fiúknak, akikkel együtt van.

Vértolulást érzett, szélütés fenyegette.

Nem érdemes tisztességes embernek lenni.

És milyen szép volt, milyen rendkívüli szép. Az arca olyan volt, mint a rózsa, kövér, hamvas, piros. Az a fekete szeme. A melle a vékony nyári blúzban, talán nem is volt alatta semmi. Az a vékony kis blúzocska, mintha csak arra való lett volna, hogy szándékosan kínálja magát.

Jaj. Nyögött kínjában. Le kellett volna tiporni.

- Mikor leszünk egymáséi?

Milyen álszent arccal, s milyen suttogva mondta rá:

- Soha, maga csacsi.

Ha ő most felnőtt lenne, azonnal visszafordulna, és megkérné a kezét. Feleségül venné, s akkor az övé volna örökre. Bezárná egy lakásba, és akkor köteles volna csak őt szeretni, csak hozzá lenni jó, csak neki élni és szép lenni.

Mikor lesz ő még olyan állapotban, hogy egy lányt feleségül kérhet.

Ahhoz el kell végezni az egyetemet, állást szerezni, addig eltelik öt év, még több. Hat-hét év. S ez hajlandó volna őt kivárni?

Á. Ez egy napig se akar már várni. Ebben tüzel a vér. Még csak tizenhatodik éves és már olyan, mintha asszony volna. Talán az is. Ha ilyen szemérmetlen, hogy el mer mondani ilyen-féléket, ki tudja, nem jutott-e tovább a szerelemben, mint ő, és ő még kisfiú, ő még lányt nem ölelt meg. Oly vadul futott, mint egy megkergetett csikó, s csak akkor nyugodott meg egy kicsit, mikor már úgy kifáradt, hogy lélegzeni se bírt.

Valami nagy dolgot kell csinálnia.

Szét kellene törni az egész életét.

Vissza fogja kérni a darabját. Nem akar nyerni. Nem kell.

Most végrehajtja, amin annyit gondolkozott. Most, hogy egy fél évvel utána van a darabnak, már undorodott tőle. Vissza...

Undor fogta el a pénzzel szemben is. Íme, most is, a lány apja, a szőrösszívű fiskális, méltatlan volt vele szemben. Lehúzta, ami megegyezés szerint járt. De hát legyen vele gazdagabb. Mit törődik ő néhány rongy koronával.

Meg fogja mutatni, hogy kétezer koronát vág ki az ablakon.

Visszakéri a darabját azonnal és egyék meg a pénzüket. Már úgyis kétszer halasztották el a döntést. Mért? Ha elolvasták az ő darabját, szabad volt elhalasztani? De minden színház kisemberek kezében van. No majd másképp lesz az még, csak egyszer ő hozzájusson...

Igenis, hiába vitatkoznak vele, vissza fogja kérni a darabot.

Lódobogást hallott. Eszébe sem jutott, hogy felnézzen, csak amikor a lovas egészen utolérte, akkor nézett fel.

Pétery Pista ült a lovon.

- Jó estét.

- Jó estét.

Még ma sincsenek jóba.

- Hova megy? - kiáltott le Pista a lóhátról.

- Csak sétálok. Hát maga?

- Kimegyek a tanyára. Eladok egy ökröt.

- Ökröt? - s felnevetett. Nagyon furcsa volt, hogy egy osztálytársának ökre van s azt eladja.

- Azt hát, nem veszi meg?

- Mit csináljak vele?

- Amit én.

- Maga mit akar vele csinálni?

- Közcélra adományozom - kiáltott nevetve Pétery.

Erre ő nagyot nézett. Közcélra egy ökröt? Hiszen ez egy nagyszerű fiú.

- No, Isten áldja, nekem sietni kell - kiáltott Pétery Pista, és sarkantyúba kapta a lovát, s elvágtatott.

Soká nézett utána. Szép volt ez a nagy, erős fiú a ló hátán. Mennyire sajnálta, hogy neki már nem lehet lovagolni, mert az apja otthagya a gazdálkodást, és nincsen lova. Nagyon szeretett volna megtanulni lovagolni.

S milyen nagyszerű fiú ez, egy ökröt fel akar áldozni közcélra. Ez igen, ez derék polgár lesz, ha már most diákkorában is olyan erős benne a jótekonyság és a jóérzés, hogy nem sajnál egy ökröt közcélokra feláldozni.

Megnemesedett a szíve, és bízni kezdett az emberiség jövőjében.

Mikor már Pétery beleolvadt az esti homályba, ő is megfordult és sokkal csöndesebben, mint ahogy jött, visszafordult a város felé.

Az az egy érzése tisztán kialakult, hogy pénzért nem szabad az embernek magát feláldozni. A darabját visszaveszi és a bosszút arra az időre hagyja, mikor majd ő is híres és gazdag ember lesz.

Lesz még idő, mikor a kis kövér lány irigyen fog arra gondolni, hogy ő ennek a híres embernek lehetne a felesége. De már akkor késő lesz.

Volt elég tünődnivalója hazafelé is.

Mikor beért a városba, nagy meglepetésére árpádi Kiss Palival találkozott a templom közelében.

- Szervusz.

- Szervusz.

- Mi újság, Misi?

- Te, Pali, tudod-e kivel találkoztam az úton? Kint a városon kívül.

- Kivel?

- Péteryvel.

- Péteryvel? - mondta Kiss Pali szórakozottan. Misinek fel is tűnt, hogy nem is látta még Palit ilyen elgondolkozónak.

- Lóháton ment ki a tanyára. Megállott, és azt mondta, hogy el akar adni egy ökröt.

Kiss Pali felragyogó arccal, s nagyot bámulva nézett rá.

- Egy ökröt?

- Azt mondta.

Kiss Pali hozzáfogott kacagni. Lehunyta a szemét, mint a kakas, ha kukorékol és hosszan, szívből, jóízűen nevetett.

- Mit nevetsz?

- Elad egy ökröt?... Hisz akkor se baj. Akkor lesz pénz.

- Pénz?

Pali mellbe bokszoalta, és soká nézett rá, és egyre erősebben nevetett. Kétszer-háromszor is előlről kezdte a nevetést, és egyre hangosabban és egyre mulatságosabban nevetett, úgyhogy Misi már kezdett megsértődni. Mintha őrajta nevetne.

- Te, Misi - mondta Kiss Pali, s fuldokló nevetését el akarta állítani -, te, Misi, egy nagyon jó jutott eszembe... Kollman Bandi írt Kolozsvárról, ismered, tavaly érettségizett...

Misi összehúzott szemöldökkel várt. Ismerte, de nem volt vele semmiféle barátságban, mert ez egy olyan dendigyerek volt, csak a lumpoláson járt az esze, Kollman ügyvédnek volt a fia, s az apja a város egyik leggazdagabb embere volt, hát neki mindenre volt pénze... Annál jobban ismerték ezek a fiúk, akik ugyanabból a körből valók, és szintén csak az örömkön járt az eszük, s ebben vezérüknek ismerték Kollmant.

- Azt írja, hogy küldjem el a cilindert...

És újra csengően kacagott. Már meglesz a pénz. Kicsit kellemetlen volt, hogy dr. Ficsula ilyen hamar érkezett meg. Még szerencse, hogy nem jelentkezik, mert nincs meg a pénz, de ha Pétery Pista elad egy ökröt, megmenti az egész dolgot. Most már meglesz a pénz, s dr. Ficsula megcsinálhatja az éjszaka a betörést...

- Már harmadszor sürgeti, hogy bál lesz, s a régi cilindere valami defektet kapott... Hát a cilindert feladtam a postára... - s kacagott - tudod, hogy?... A cylinder szélét kifúrtam s abba fűztem bele zsinóron a cédulát. Így - s levette a kalapját, és megmutatta. - Hahaha, hogy fog örülni neki, ha megkapja... hahahaha mit szólsz ehhez az ötlethez?

Misi akaratlanul nevetett, de meg volt botránkozva. Mulatságos, az igaz, de fel is volt háborodva, mert arra gondolt, hogyha ezt a viccet vele tennék meg, megütné a guta dühében... De nem is tette ezt Pali, mert ez lehetetlen, ez gaz tréfa volna... Nem is soká nevetett, elkomolyodott.

- De nem igazán?

- Dehogynem. Örült jó... Cilindert kért, cilindert kap. Még meg is kértem a postáskisasszonyt, hogy a cédulát a cylinder oldalára ragassza. Így - s mutatta a kalapja oldalán. - Ahogy a bécsi bérkocsisoknak a cylinderén oldalt van a rózsa. Nagyszerű, mit szólsz hozzá? Hát ez aztán híres vicc lesz, ezért még Kopasz Tamás is megirigyel.

Misi komolyan nézett rá.

- Ne tedd azt, Pali. Ne csinálj ilyet, Palikám.

- Hogyhogy ne tegyem? De hiszen már elment. Ma reggel... Mért? ez remek hecc, ezen az egész város nevet, és egész Kolozsvár. Barátom, ha ezt a kolozsvári egyetemen ki publikálják, meg van csinálva a jövőm. Én is Kolozsvárra készülök jövőre, mert ott mégis könnyebb az egyetemet kivégezni, és azok az erdélyi mágnesfiúk remek pofák. Azok, barátom, jövőre engem diadalmenetben fognak bevinni az aulába, ha megérkezem szeptemberben. Az embernek előre gondoskodni kell a jövőjéről.

És harsányakat nevetett. Úgy tudta élvezni, hogy öröm lett volna látni, ha Misi felfogása annyira nem különbözött volna az övétől.

- No, szervusz - nyújtott kezét Kiss Pali -, eredj már haza, mert kikapsz az igazgató úrtól, ha elkéssel a vacsoráról.

Misi meg is ijedt egy kicsit, mert késő van, s emiatt nem érezte a sértő célzást, hogy ő csak olyan, mint egy elemista gyerek, akinek semmi szabadsága nincs.

- Szervusz, megyek is - mondta.

Kezet fogtak.

- Biztos az az ökör? - kiáltott utána Pali.

- Milyen ökör?

- Pétery Pista?... - mondta.

- Mondta, igen, azért megy ki lóháton a tanyára, mert el akar adni egy ökröt.

- Hát akkor nagyszerű - s megint harsogót kacagott. - Na, eredj már, mert ha rád nézek, meg kell pukkadni, te szobatudós.

Misi megsértődött; ez igen, ez sértés, szobatudós... Ettől rettegett, hogy valaha valaki ezt mondja neki...

Gyorsan elment s mikor a templom sarkánál elfordult, visszanézett. Kiss Pali még mindig ott állott és kacagott utána.

Ő röstellte, s nem bírta megérteni, mi van őrajta olyan mulatságos, hogy ez a fiú ennyit tud nevetni előtte, utána, körülötte... Kellemetlen népség ez a sok gazdag fiú, ezeknek csak játék az élet... S most mért vár és mért néz utána, mintha attól félne, hogy ő kilesi, hogy hova akar menni... Biztosan szoknya után szaladgál, s vérhullámot kapott. Mint a kutyák, csavarognak ezek az éjszakában s neki...

Most hirtelen Fussbaum Nácira villant az esze, és ordító dühöt érzett. Nem, nem hagyja annyiban a dolgot Irénkével... A legközelebbi órára megint elmegy hozzá... Úgy tesz, mintha szórakozottságból elfelejtette volna, hogy már nem tanítja... Aztán arra gondolt, hogy esetleg azt mondja, hogy ott felejtette a jegyzeteit, s megkeresi... S ha nem találja, megtalálja a lányt, s kipróbálja, hogy szereti-e hát őt, vagy nem... Meg fogja neki mondani, hogy várjon rá... Őt esztendő múlva feleségül veszi... Őt év nem a világ... Őt év múlva még csak huszonegyéves lesz Irén is... Ő pedig huszonöt... Akkorára lehet állása, illetve akkorára lesz olyan keresete, hogy arra meg lehet házasodni... Esetleg ha sikerül, újságíró lesz...

6

Kiss Pali, amint Misi eltűnt, nagy léptekkel sietett be a torony ajtaján.

A kopott, vastag tölgyfalépcsőn szuszogva mászott fel. A kis ablakok csak alig adtak valami besűrűdő fényt a lámpákkal gyengén világított éjszakából. Nagyon regényes volt, s nevetett magában rajta, hogy rablóbandák útján jár.

Fent kifulladásra állott meg, mielőtt a toronyszobába ért volna...

- Ki az? - kiáltott egy diákhang.

- Én... - kiáltott vissza, s kukorékolást viccelt utána.

- Kiss Pali?

- Nem, Nagy Pali - mondta nevetve, s csengő kacagása repdesett előtte.

Fent hat fiú volt, kártya volt a kezükben, de nem tudtak játszani, annyira izgatottak voltak.

- Mi van?

- Mi van?

Bor is volt előttük és apró borospoharak.

- Gyerekek, nagy örömet hozok. Pétery elad egy ökröt. Lesz már pénz.

- Brávó, vivát, éljen. Ki mondta?

- Nyilas.

- Nyilas?

- Igen - s Kiss Pali kacarászott. - Itt találkoztam vele a templom előtt, alig tudtam haza zavarni vacsorázni... Kint volt a mezőn, gyalogolt, ahogy szokott a blöd állat... Pétery lovon ment ki a tanyára, s olyan zseniális volt, hogy az elnökkel üzenetet küldött - és nagyon kacagott -, csak annyit mondott neki, hogy siet ki, mert elad egy ökröt, és az árát közcélra adományozza.

- Nyilasnak mondta?

- Nyilasnak.

- Nyilasnak, megőrült?

- Nem volt ott más. Biztosan azért mondta, hogy hátha találkozik valakivel közülünk és el-referálja.

- Hisz akkor jó - kiabáltak boldogan a fiúk.

Kis petróleumlámpa égett az asztalon. A harangozó, nagy csizmás kis kun ember, ott ült a sarokban, szótlanul. Olyan sovány arcú kis ember volt, fekete, mint a többi kun, s el tud ülni egy életen át, hogy meg nem szólal. Ez előtt nyugodtan lehet beszélni, mert se nem figyel, hogy mit mondanak az úrfiak, se el nem árul belőle egy hangot se, ha kettőbe hasítják se...

- Na mi van?... Mi van a Ficsulával?

Suhajda szólt:

- Mikor megérkezett az állomásról, egyenesen mentünk felé, de nem lehetett vele beszélni, mert nem volt egyedül, hanem egy másik úrral, de azért felismert bennünket és intett, hogy csak maradjunk a nyomában. Akkor hátulról kísértük és bement a Vasút utcán Kondor ügyvédhez. Ott találkozott a kapuban az ügyvéddel, s együtt mentek be.

- Nem nagyon sokáig vártunk, akkor jött kifelé Nyilas, Kondor ügyvédtől, egészen megkámpicsorodva. Kérdeztük tőle: „Mit csinál az a fiatalember, aki az ügyvéddel bement, a dr. Ficsula?” Azt mondja rá, de mint egy örült: „Az a dr. Kondor lányának a kérője.”

Kiss Pali nagyot kacagott.

- Te, még ez a tubák, ez a marha Nyilas beleszeretett abba a szép zsidólányba... Huj, evvel is kell valami jó heccet csinálni... Tudjátok, mit találtam ki, a Kollman Bandi cilinderét úgy adtam postára neki, Kolozsvárra, hogy a cylinder karimáját kilyukasztottuk, és abba kötöttük bele spárgával a cédulát.

A fiúk egy pillanatig szájat tátották, akkor szíu-indián ordításba kezdtek. Nagyon tetszett nekik az ötlet.

- Ez nagyszerű.

- És a postáskisasszony után már három napja koslatok, míg megismerkedtem vele, hogy a cédulát a cylinder oldalára ragassza, mint a bérkocsisoknak a rózsája. Avval aztán Kollman Bandi elmehet a jogászmajálisra.

- Hát Kolozsváron még a majálisra is cylinderbe mennek?

- Biztosan - nevetett Kiss Pali -, mert már harmadszor kéri, sürgeti, könyörög, hogy küldjük már neki a cylindert. Kolozsváron olyan elegáns világ van, csupa gróf fiúval van együtt... Barátom, Körtvélyessy Bandi az inasát vitte be a jogászbálra, és sorra táncoltatta vele az egyetemi tanárok feleségeit meg a lányait... Már alig várom, hogy én is odakerüljek. Más az mégis, mint Pesten. Egy ilyen kisebb fővárosban sokkal fessebb az élet.

- Ez a Körtvélyessy, akinek itt van a birtoka Szolnok mellett?

- Ez hát. Nem tudjátok, hiszen az egész télen tele voltak vele a lapok. Huszonhét párbaj lett belőle. Valamennyit végigverekedte, akkor igazolta, hogy az inasa nem inas, hanem egy német egyetemi hallgató, akit, mikor Berlinben volt, megfogadott titkárnak... Szóval, hogy nem is történt sértés, mert annak is, mint egyetemi polgárnak joga volt jelen lenni a jogászbálon. De az volt a nagyszerű, barátom, hogy először végigverekedett huszonhét egyetemi tanár udvarlójával, már a feleségek udvarlóival meg a lányaik vőlegényeivel, s csak akkor, amikor már le volt dolgozva az egész, akkor igazolta, hogy nem is történt sértés... Barátom, alig várom a szabadulást ebből a kisvárosi gimnáziumból, ha én egyszer Kolozsvárra kerülök, akkor lesz, ami még nem volt, majd én is kieszelek egypár jó dolgot. Mondhatom, ez a cylinder, ez remek, hogy eszembe jutott... Iszonyú büszke vagyok rá...

Annyit nevettek, hogy mindenki az oldalát fogta. Most már lehet nevetni, ha Pétery Pista elad egy ökröt. Akkor lesz pénz, mint a pelyva, még a kis kutyák is feketekávé isznak az érettségi banketten.

Nagyon fel voltak villanyozva.

Már nem is volt kedvük fennmaradni a toronyban.

- Hol van a Ficsula?

- Mi megvártuk, míg kijött Kondor ügyvédtől, de akkor se egyedül jött, hanem az ügyvéddel s mi csak messziről kísértük. Képzeltétek, a főgondnokékhöz mentek együtt. Bement a gazember a főgondnokékhöz s csak integetett, hogy maradjunk a láthatáron. Az isten tudja, hogy miféle egy gazember ez. Eljön ide kilopni az igazgató asztalából a tételeket, és közben sorra vizitel. Micsoda marhaság. Végigudvarolja az egész várost. A főgondnoknál is két lány van. Azt mondják, ma este vacsora van nála, az igazgató udvarol a Szentés Bertukának. No, most kap egy konkurrenst a Ficsulában.

- Még elüti a kezéről - röhögött Pali -, az lesz a jó, szegény igazgató úr, még a Ficsula elcsapja a kezéről a sovány Bertukát...

- Most ki őrzi a kaput?

- Szentés főgondnokéknál? Ketten őrzik északról és ketten délről. Muszáj nekik ott sétálni és biztos, hogy nem is tévesztik szem elől, mert az egyik párban ott van Gondos Márk, a másikban Gyurkó. Ha Gyurkó a markába kaparintja a nyakát, kiszorítja belőle a szuszt.

Idegesen és nyugtalanul vártak. Még nem szükséges lemenni a toronyból, mert éjfél előtt nemigen lehet számítani rá, hogy Ficsula menekülni tudjon a vacsoráról.

- Az ablak nyitva van?

- Nyitva - mondta Sebi, aki csak hetedikes, de mindig itt van köztük, a nyolcadikosok közt, mert a Fertőben lakik, s nagyszerű fiú, egy húron pendül velük. - Én magam csináltam meg. A földszinten a szélső baloldali ablak, ami legmesszebb van a pedellus lakásától. Csak úgy betettem, mintha be volna zárva, papírral szorítottam be, hogy a szél valahogy ki ne nyissa.

- Gyerekek, azóta Pétery Pista behajtotta az ökröt. Biztosan az öreg Kósához viszi, mert az a legnagyobb betyár a városban az összes mészáros közt. Azt mondom, menjünk oda.

Erre Kiss Pali és még két fiú, hármában lekapaszkodtak a toronyból. Aztán szétoszlottak és mindenik más úton ment a Kósa mészáros háza felé. A szívük szorult, ahogy az utcán lappangva mentek.

Suhajda ment be elsőnek, s nemsokára kijött és suttogva mondta, hogy be lehet menni. Az öreg ébren van, s várja az ökröt, mert Pétery megizente neki az udvarossal, hogy várjon rá. Vár is.

Bementek a kis házba. Olyan volt, mint a többi parasztház.

Kedves ember volt a nagy bajuszú mészáros.

Bort töltött, és mesélt a régi jó időkről. Mikor ő még csak juhász volt és a birkát őrizte a pusztán. Az volt a szép világ. Az övék volt az egész pusztá. Az ő fiatal korában még nem volt lecsapolva a Berettyó és idáig tartott az árvíz minden tavaszon. Akkor volt jó világa a betyároknak. Nem voltak azok a betyárok olyan zsványok, mint ahogy az oskolában tanítják a tanárok. Derék, szemenszedett becsületes ember volt az valamennyi. Csak épp a törvénnyel volt bajuk, és bujdosni kellett nekik, mint a többi becsületes embernek. Nem loptak, nem raboltak azok soha, hanem kivetették az adót a földesurakra, és szorgalmasan be is hajtották. Nem kellett ott egy puskalövés egész esztendőben sem. Mentek tisztességesen, megemelték a kalapjukat, s azt mondták:

- Tésúr, gyüttünk a komencióér.

Ki is adták nekik rendesen. Fél oldal szalonnát, két kenyeret, sót, hagymát. Egyéb nekik nem kellett. Meg puskaport. Ezt is így kapták az uraságoktól, de nem is vezett el az ilyen uraságnak soha egy fia bornyúja se. Jobban vigyáztak azok a rendre, mint mindenféle csendőr, pandúr meg az egész katonaság.

A fiúk nevettek, és igazat adtak az öregnek.

Így telt el a fél éjszaka, már éjfélre járt, s már jó csomó bort megiszogattak, mikor megérkezett Pétery Pista. Nem lovon jött, a lovát hazaküldte a kocsissal, s ő gyalog merészkedett keresztül a városon. Már az ökör is itt volt.

Az öreg megnézte, megsaccolta, s megmondta az árát.

- Nem lesz sok? - kérdezte nevetve Kiss Pali.

- Nem, úrfi, én azt úgy kiszámítottam, hogy se sok ne legyik, se kevis ne legyik, ippen megüsse a becsületes mirtíket.

- Hát milyen percentre dolgozik, bátyám? - kérdezte egyik fiú az öreg mészárost.

- Percentre? - mondta megvetően az öreg. - Nem vagyok én zsidó, hogy percentre dógozzak.

- No de hát valamit csak kell nyernie rajta. Úgy nem tud maga se megélni, ha nem nyer.

- Nem akarok én nyerészkedni, kérem, nem vagyok én sátoros cigány.

- Hát akkor hogy csinálja?

- Hát fíjatalúr, én csak arra vigyázok, hogyha kimérem, kigyűjjék a duflája.

Ezen aztán nagyot nevettek, s mintha mindnyájan tulajdonosai lettek volna az ökörnek, sorra belecsaptak a vén mészáros betyár tenyerébe.

Éppen végeztek, mikor jött Gondos Márk nagy lihegve.

- Gyertek hamar, megvan a Ficsula.

Azonnal siettek. Pétery azonban nem ment velük, csak odaadta a kétszáz koronát, hogy fizessek ki a doktort, s végezzék a dolgot. Ő maga nem akart belekeveredni, ha valami nem-szeretem folytatása lenne.

Pétery és Kiss Pali hazamentek, nem kis drukkal, s útközben Kiss Pali azzal mulattatta Péteryt, hogy a Kollman Bandi cilinderéről elmélkedett, hogy hogyan fog az kinézni, mire Kolozsvárra ér.

Pétery nem volt olyan nevetős fiú, de most még ő is megállott az utca közepén, s egy jót kacagott. Roppant helyeselte a dolgot és biztatta Palit, hogy ezzel karriert csinál jövőre Kolozsvárott. Még ő is úgy döntött, hogy Kolozsvárra megy, ha már az idevalósi diákok becsülete így meg van alapítva.

- Gyere sütkérezni a fénybe - hahotázott Pali.

Ellenben az éjszaka sötét volt.

Nagyon sötét volt ma éjjel. Se hold, se csillag nem volt az égen. A hold már lement, a csillagok meg valahol elbújtak a felhők megett s úgy látszik azért, hogy a diákoknak baja ne legyen az éjszakai munkánál.

Ficsula dr. ott volt a Fertőben.

A diákok nagyon vigyáztak rá, hogyha a Spicli be talál kukkantani, világosságot ne lásson. Az ablakok le voltak függönyözve az ágytakarókkal, s odabent nagy négyszögletű butélia világított.

Most aztán kedvükre megcsodálhatták a Ficsula dr. tudományát, hogy egy vizespohár bort úgy tudott leereszteni, hogy meg se mozdult a nyeldeklője.

Próbálták utánacsinálni, de bizony senkinek se sikerült, olyan köhögési rohamok jöttek rájuk, hogy majd megfulladtak tőle.

Ficsula dr. különben nagyon vicces, kedves fiú volt, egész zenebohóc. A szék lábán úgy tudott fuvolázni s az ágy deszkáján úgy bögzött, hogy meg lehetett halni a nevetéstől.

- No gyerünk - szólt váratlanul.

Mindenki megrémült, hogy mégis itt a kemény perc.

- Ki jön velem?

- Gondos.

- Akkor ide elébb a pénzt.

Suhajda kivett a zsebéből száz koronát.

Nem szóltak semmit. Értették egymást, hogy a másik százast utána.

- Megvan? - kérdezte Ficsula.

Suhajda megmutatta.

Ezzel Ficsula dr. elment. Úgy volt, hogy Gondos Márk megy vele.

Gondos Márk ugyanis úgy kötötte az ebet a karóhoz kezdettől fogva, mintha ő arra született volna, hogy betörőnek segédkezzen. De most, mikor indulni kellett, hirtelen elsápadt, s csak most jött tudatára, mire is vállalkozott.

Egyszerre mindenki nevetni kezdett rajta, ahogy megszédül, és megtorpant, s tétován körülnézett.

Első pillanatban úgy volt, hogy hárman is jelentkeznek, ők vállalkoznak helyette, de a második pillanatban már, mielőtt kibökte volna, mindenki meggondolta, s a nevetés is ráfagyott az arcukra, ahogy komolyan arra gondoltak, hogy esetleg nekik kell menni...

Úgyhogy egész csodálatosan az egész társaság a harmadik pillanatban már bátorította Gondos Márkot.

- Csak nem félsz?
- Csak nem szállt az inadba a bátorság?
- Ugye, október hatodikát is te csináltad?
- Te vagy a legügyesebb.
- Te vagy a legravaszabb.
- Te vagy a vezér.

Gondos Márk csak nézett tétován, s a szemei üvegesek lettek, szégyellte lemondani, szégyellt megretírálni, csak nézett egy pillanatig kikelt arccal. Végigvillant előtte, hogy most mért megy abba az iskolába, ahova tanulni járt eddig...

De már nem lehetett visszakozni, meg a fajtáját is mentenie kellett, mert rögtön felharsant volna, hogy gyáva zsidó... A fenének is vállalkozott ő erre...

Ekkor már a fiúk belejöttek, nekibátorodtak s kilökték az ajtón Ficsula után, aki már kint várt az ajtó előtt.

- Eredj má, hisz ez egyet se tud lépni, nem ismeri a várost.

Mindjárt be is tették utána az ajtót. Egyik, a kis Sebi, még kulccsal is becsukta, hogy vissza ne jöhessen, s akkor ottmaradtak. Sápadozva, pirulva néztek egymás szemébe, aztán kitört belőlük az ideges kacagás.

De a kacagás is elmúlt s elkezdtek nagy léptekkel járkalni a szobában, egymást keresztezte az útjuk, úgy nyüzsgöttek, mint a hangyaboly.

Sokáig nem is tudtak szólni, hozzáfogtak cigarettát sodorni s rágták a komiszdohányból csavart cigárót.

- Nem lesz semmi baj. Ez egy nagyszerű fickó. Igazán remek, ez mindent elintéz. Barátom, ez egy olyan kitanult gazember, az anyja mindenit, ez, nem is hiszem, hogy legalább tizenkét évet nem ült börtönben.
- Mikor? Hiszen még nem több huszonnégynél. Tizenkétéves korában csukták be?
- Ha nem ült, fog ülni.
- Ezt nem lehet olyan komolyan venni, ez nem büntetendő dolog. Nem anyagi érdekből tette, hanem humanitásból.
- Meg kétszáz koronáért.

- Négy száz. Már a másik kétszázat elköltötték.

- Mindegy, akkor is csak a diákok iránti szeretetből vállalkozott rá, mert mi ennek az a kétszáz korona? Elissza egy éccaka. Nem anyagi érdek ez, csak hecc.

- S ha megcsípi?

- Ez kívágja magát.

- Ez igen, de mi lesz Gondossal, az a buta mindenbe benne van, október hatodikáért is ő itta meg a feketelevest. Csak ötöt csapták ki, püspökhöz kellett neki menni.

- De a püspök visszavette.

- Ki mondta neki! Minek vállalta! Viszket a bőre?

- Barátom, ha most megcsípi, kicsapják az ország összes iskolájából, sose lesz belőle érettségizett diák.

- Ha megcsípi, oszt idejön, akkor minket is belesavanyíthat.

- Én nem is maradok itt.

- Legjobb lesz, ha mind eloszlunk.

Erre Gyurkó, az atléta, felugrott.

- Innen nem megy el senki. Innen egy lélek se megy el. Nem innen. Az anyátok... Ha egyszer benne vagyunk, benne is maradunk.

Felgyűrte a karján az ingujját, s szembenézett velük.

- Jól van no. Ki akar elmenni?

Leültek, s hallgattak.

Sebinek keserű volt a cigaretta.

- Mér nem tartottad itt Kiss Palit meg Langscheint. De azt eleresztetted.

- Azok adták a pénzt.

- Meg Péteryt.

- Nem elég, hogy egy ökröt adott?

- Könnyű adni annak, akinek van. De azok leadták a pénzt, és ellógtak. Mi meg a bőrünket visszük a vásárra.

- Ha nincs egyebünk.

Forrtak, dühöngtek, izgultak. Ki volt veresedve az arcuk. Ki volt meredve a szemük. Olyanok voltak, mintha a siralomházban lettek volna, s várnák a reggelt és az akasztófát.

- Rettenetes sokáig vannak - nyögte Altmann, aki felfordult szemmel, szemfehére kifordulva, kitért szájával ült, s hosszú lábait hullaszerűen nyújtotta el.

A többi idegesen felkacagott.

- Marha, még oda se értek.

Megint mély csönd lett. Mindnyájan megrémültek, mi lesz, míg ezek visszajönnek, addig megőrülnek a rémüldözésben.

Gondos Márk előrement a sötétben és Ficsula dr. utána.

Titokzatos volt az éjszaka.

Gondos Márk még a szíve verését is hallotta. Minden pillanatban belebotlott a saját lábaiba, s esküdözött magában, hogy csak ezen legyen szerencsésen túl, soha többet egész életében nem vállalkozik semmi bűnre és semmi gonoszságra.

A zsidó templom ott volt a gimnázium háta mögött. Arra mentek be s mivel a sakternek nem volt kutyája, semmi sem árulta el a lopakodásukat. Átmásztak a deszkakerítésen, s bent voltak az iskolaudvarban.

Hű, milyen más volt ez is így éjfél után, mint nappal. A nagy tágas tornatér vörös salakkal volt felhíntve vastagon, s abban a lépésnek semmi nesze nem volt. A hideg futkosott Gondos Márk hátán, de Ficsula dr. úgy ment, mintha itt járt volna minden éjfélkor tanulmányúton.

Gondos Márk reszkető kézzel megkereste a nyitva hagyott ablakot, de a papír olyan szoros volt, hogy nem tudta benyomni.

A verejték verődött ki az egész testén. Ha most nem sikerül bejutni, mit csinálnak. Betörni az ablakot? Az olyan csörömpölés lesz, hogy még az utcán is meghallhatják. Hátha rendőrök jönnek erre éjjeli cirkálásukon, s neszt fognak. Kétségbeesve s összeomlott lélekkel hagyta abba az ablakfeszégetést.

Ficsula nevetett rajta. Nekiment az ablaknak, s egy pillanat alatt nyitva volt.

Bemásztak mindketten.

Muszáj volt Gondos Márknak is menni, mert a labirintusban Ficsula nem lelte volna meg a lépcsőt, az irodát.

Felmentek lábujjhegyen, s visszatartott lélegzettel az emeletre.

Ficsulának volt egy tolvajlámpája. Meggyújtotta. Megnézte a zárat.

- Ez semmi - mondta a bezárt ajtóra.

Elővett a zsebéből egy görbe tolvajkulcsot, s egy pillanat múlva nyitva volt az ajtó.

Bementek az előszobába.

De már akkor Gondos Márk olyan volt, mint a halott. Nem mert bemenni. Ott maradt a folyosón s tántorogva húzódott a lépcső sarkába.

Iszonyú hosszúnak tűnt fel neki az idő. Már tízszer, százszor be akart rohanni, mert az volt az érzése, hogy Ficsulát odabenn megütötte a guta a sok bortól. Vagy lefeküdt a díványra és elaludt.

Rettenetes ijedtségében összeszedte magát és belopózkodott.

A szíve majd elállott, mikor látta, hogy az igazgatóiroda ajtaja nyitva van. Azért jöttek, hogy kinyissák, s most mégis úgy meg volt ijedve, hogy azt hitte, a pokol kapuja nyílt meg előtte. Vagy a gajdesz, vagy mi... Nem mert egy lépést se tenni.

Leesett térdre, s az előszobát négykézláb mászta végig.

Belesett az ajtón.

Ficsula ott ült az íróasztalnál és írt.

Csak most jutott eszébe, hogy hiszen azért jöttek, hogy kinyissák a leveleket s lemásolják a tételeket.

Ficsula felnézett. Szigorúan nézett ki, hogy ki az. Azért úgy látszik neki se volt olyan nagy a bátorsága, amilyennek látszott, mert hirtelen felugrott és rákiáltott rekedten:

- Ki az?

Gondos Márk halottápadtan emelkedett fel.

- Megvan?

- A teremtését a marhájának - mormogta Ficsula -, jöjjön segítsen. Másolja le a matematikai tételt.

Ő a magyar szöveget másolta.

Gondos Márk odament lábujjhegyen és hozzáfogott, ráhajolva az asztalra sebtiben másolni a szavakat s a számokat...

Ahogy azzal elkészült, a cédulát a zsebébe gyűrte, és kirohant.

- A fene egye meg a gyáva marháit, ilyeneket adnak ide nekem.

Csúnyán káromkodott, de Gondos Márkot nem lehetett megállítani, rohant ki eszeveszetten, mintha lidércek üldözték volna.

Elbújt a lépcsőházban, s csak akkor nyugodott meg egy kicsit.

Törölgette magáról az izzadtságot, s oly gyengének érezte magát, azt hitte, mindjárt meghal.

Erőt vett rajta a hasmenés. Ott volt a klozet mellett, nem bírta magával, be kellett menni.

Hányás is erőt vett rajta, s hogy gyorsabban menjen, nagy gyakorlattal, az ujjával segített magán. Csak akkor ijedt meg igazán, mikor a gurgulizáló hangok kitörtek belőle.

Iszonyú gyávaság és haldokló nyomorúság töltötte el a testét. A homloka olyan hideg lett, mint a halottaké.

Végre egy kicsit megkönnyebbült.

Most újra lekuporodott a földre, mert nem bírta megállani a szédüléstől a lábain. Guggolva, négykézláb mászott ki a klozetből a lépcsőházba. Elfelejtette az ajtót becsukni, s az nagy robajjal záródott be utána. Úgy tűnt fel neki, hogy végigmennydörög az ajtócsapás az egész épületen, s eldőlt, lefeküdt a földre, s hörgött, mint a haldokló.

Csak akkor tért magához, mikor valaki fölébe hajlott és lámpa világított az arcába.

- Gyerünk, gyerünk - mondta izgatottan a Ficsula dr. hangja. - Mi történt?

Megragadta Ficsula a szegény diákot - felvette a vállára, soká kínlódott vele, abban semmi erő és semmi élet nem volt.

A hátán kellett levinni a lépcsőn a sötétben, mert lámpáját eloltotta.

Gondos Márk csak akkor tért egy kicsit magához, mikor az ablakon feküdt. Felsőteste kilógott, s a lábai bent az épületben. Csak éppen annyi eszmélete volt, hogy úgy érezte, hogy valaki fogja a lábát ott bent. Ettől iszonyú erőt kapott s kiugrott az ablakon és leesett a földre.

- Az istenit ezeknek a gyáva, bűdös diákoknak - káromkodott Ficsula a fogai közt. - Kellett nekem ilyen taknyos kölyökkel kezdeni, még rám hozza a csendőrséget...

Megint a vállára vette, s átdobta nagy keservesen a deszkapalánkon.

Valaki ment az utcán.

Most aztán ő is megijedt, hogy itt csípi.

Nagy tenyereit rászorította Gondos Márk szájára, hogy hangot ne adjon, és kimondhatatlan sokáig úgy tartotta, hogy a szegény fiú már csaknem megfulladt.

Végre elhangzottak a lépések.

Kivánszorogtak a zsinagóga kapuján.

Mikor az utcára értek, azt mondja dr. Ficsula:

- No most, a fene egye meg... Bent hagytam a gumiarábikumos üveget.

Hallgattak.

Gondos Márk nekitámaszkodott a kerítésnek. Ezt megértette. Most minden veszendőben van. Most talán minden kárba ment.

- Most menjen vissza érte - morgott Ficsula.

Gondos Márk megrémült, egyet rázkódott, és elkezdett szaladni, mint a bolond.

Hosszú lábaival úgy szaladt, hogy Ficsula alig bírta utolérni.

- Ne fusson el, maga marha állat, barom, disznó, ökör, a fene ott ette volna... hiszen nem tudom, hol van az a diákkamara...

Gondos Márk megállott. Nekidőlt egy ház falának, és elkezdett röhögni. Halkan, hang nélkül, aztán elkezdett roppant zokogni.

- No, meg van örülve?

- Menjen innen, maga gazember, csirkefogó - kiabált a diák. - Hagyjon engemet, bánom én, ha a fene megeszi az egész matúrát. Nekem nem kell, én úgyis meg tudom csinálni a tételeket... Az Isten löje föbe...

Ficsula idegesen röhögött, s a diák hátát veregette.

De ez futni kezdett előle és nagyon soká futott, míg csak össze nem esett. Akkor megint nekidőlt egy ház falának, s azt mondta:

- A vasút felé, a Fertő utcában van a kamara.

Most már egy kicsit nyugodtabb volt, s mutogatta, hogy merre kell menni.

Egészen más irányba tévedtek.

De a piacon kellett volna keresztül menni a vasút felé, s azt nem bírta. Inkább egy rettenetes nagy kerülőt tett a doktorral, és a katolikus templomnál ment át a főúton a másik oldalára a városnak.

A kamarában már voltak, akik elaludtak. Mások idegességükben annyi cigarettát szíttak, hogy betegek lettek tőle. Olyan füst volt a szobában, mintha a méhköpút kénezik.

Kopogtattak.

Csönd.

Akkor egy ijedt hang:

- Ki az?

- Mi vagyunk.

Mikor benyitottak, csupa halálszínű fiú volt a szobában.

- Megvan?

- Egy pohár bort!

Teletöltötték a legnagyobb poharat.

Ficsula most nem komédiázott, nem nyeldeklőzött, de a poharat kiitta, s még egyszer megtöltötte.

- Még ilyen gyáva diákot nem láttam. Majdnem megölt a nyavalya.

- Ne beszéljen! - rivallt rá Gondos Márk - ott hagyta a gumiarábikumos üveget az igazgató úr asztalán. Most aztán vége az egésznek.

Mindnyájan le voltak sújtva.

Úgy megijedtek ettől a balesettől, hogy nem tudtak örülni a tételeknek.

- Legalább leragasztotta a borítékokat?

- Minden rendben van - mondta Ficsula. - Isten marhája, a fene tudja mit csinált odakinn, az ajtót csapkodta, csak úgy dörgött az egész ház... Szerencsére éppen készen voltam, csak azt a nyavalyás üveget hagytam ott... Még az ajtókat is becsuktam. Hopp, a külső ajtót nem csuktam be...

A fejére csapott.

Mindenkinek elállott a lélegzete. Erről ki fog sülni minden.

A tételek nem voltak sürgősek, hiszen van még egy egész napjuk a megcsinálásra. Azt úgyse ők fogják megcsinálni, hanem a jelesek.

- No, én megyek, az én vonatom indul - mondta Ficsula. - Hamar adják ide a pénzt.

Előkeresték neki a másik százast, és odaadták.

Gondos Márk ott feküdt egy ágyon, és meg se mozdult. Ki volt merülve, meg volt halva, és sírt.

Még a szája is kinyílt, és úgy feküdt, mint a halott. A nyála is folyt.

Ficsula mérgesen nézett rá, akkor elnevette magát.

- No, vitéz bajtárs. Szervusz. Adjatok még egy pohár bort.

Megivott még három pohár bort, akkor Gyurkó vállalkozott rá, hogy elkíséri a vasúthoz.

Mikor elmentek, a fiúk nekiestek a tételeknek és olvasni kezdték.

Iszonyú rémület volt bennük, valamennyi tétel olyan nehéznek tűnt fel, hogy csak most látták, hogy az életükkel játszottak. Ezeket megfejtetni soha, soha nem bírták volna.

Erre aztán valami furcsa öröm dőlt ki belőlük.

- Heuréka - kiáltotta valamelyik. - Csakhogy ez itt van!

- Heuréka, frázkarika - mondta a másik -, mi lesz a gumiarábikumos üveggel. Meg a nyitott ajtóval?

- Mindegy már, fő, hogy megvannak a tételek.

- Majd elmegyünk árpádi Kiss Palihoz reggel, ő majd kitalál valamit.

Misi nem szeretett korán kelni, de ha felkelt, nagyon gyönyörködött a reggelben. Egész más embernek érezte magát, olyan friss volt, mint a madár és dalolni, füttyörészni és ugrándozni szeretett volna. Tanulni kevésbé, bár az esze tisztábban fogott. Ha éjjel tanult, akkor olyan volt a tanulás, mint az éjszaka, végtelen és bonyodalmas. Tele az ismeretlen csillagokkal és útvesztőkben volt, nem tudott közelebb jutni a célhoz. De szédítő volt és mélységes és el tudott kanyarodni messze. Nem érzett semmi ellenőrzést maga fölött s elbujdosott... mindig mást csinált, mint amit kellett volna. Így reggel viszont csak a madarakat leste és a faleveleket és a felhőket és a napfényt, de magolni nem ízlett.

Ez a reggel különösen friss és gyönyörűsége volt. Az igazgatói lakásnak most kezdett ki-virulni a kertje először. Tavaly még csak rügyezgettek a bokrok. Harmadéve ültették, mikor ő idejött. Akkor még látszottak az építkezés törmelékei. Ezt a helyet arra használták, hogy itt rakták le a téglát, a meszet, a követ, a cementhulladékot. Az előző igazgató nem törődött a kerttel, mert a felesége idevaló lány volt, nagy kertjük volt, de az is olyan parasztkert, amiben a káposzta volt a fontos, nem a virág. Rossz föld ez, állapította meg róla az igazgatóné, s nem törődött vele. Ők ásták fel, tisztították ki, a városi kertész csinálta a tervet és ültette a sok csemetefát, a kétszer nyíló piros akácokat és a tuját és a szelíd, csíkos levelű fákat és sok virágot. Ő is itt volt és lelkesen ásott és kapált, és minden növénykének külön örült, ha megfogamzott, s új levelet hajtott. Volt akkor náluk kosztban egy rokongyerek, valami kis mamlasz. Földbirtokosnak a gyereke, elsős volt. Az a kukoricaszemeket kihúzta a kertben s újra visszaültette. Mindennap kiszedte, s visszarakta őket, mert megfigyelte, hogy csíráznak. Sokat nevettek rajta.

Könyveket hozott ki a malomkőasztalra, az ecetfák alá, és mégis tanulni kezdett.

Egyszer csak korán, úgy fél hét tájban jön Babarczy Pimpi.

- Szervusz.

- Szervusz.

Sután kezét fogtak.

Ez is olyan furcsa volt neki, ez a kézfogás. Nem szerette. Jobb lett volna, ha már szóval el lehetne intézni a találkozást. Mire az egymás izzadt kezét megfogni. Kőkorszaki anakronizmus. Akkor már össze is csókolózhatnának, vagy az orrukat összedörzsölhetnék, mint az eszkimók.

- Hogy vagy?

- Jól.

Ez is furcsa. Mért kérdik az emberek egymástól, hogy hogy vagy? Mért kell legelőször arról értesíteni egymást, hogy jól vagyok.

Az emberek olyan furcsa dolgokhoz szoktatják magukat. A testi épséget kell legelőször tisztázni. Mire az?

- Szép idő van.

- Süt a nap.

- Igen.

Ilyenekkel töltik az időt. Nem felesleges?

Inkább azt szerette volna kérdezni, hogy: Mit akarsz? Mért jöttél?... De ezt nem illik megkérdezni. Pedig biztos, hogy valami oka van. Pimpi nem jön csak úgy. Korán reggel.

- Az igazgató úr alszik?
- Még alszik.
- Meddig szokott aludni?
- Fél nyolcig alszik. Nagyon szeret reggel aludni.
- Akkor jó.
- Mért?
- Izé.
- Mizé?

Most megfigyelte, hogy Pimpi nagy, esetlen fiú volt. Hasonlított azokhoz a gömbölyeg nagy víziállatokhoz, például a fókához. Vastag volt, de nem volt kövér, olyan volt az alakja, hogy vastag legyen. Magas is volt és a feje olyan sima és ártatlan volt, mintha le volna simítva minden vonása. Olyan pici szája volt, csak éppen egy picit bemetszve a kövéres húsba, alig látszott már a sebhely, amit szájnak neveznek nála. A szemei szépek voltak és csillogó barna pontok az arcában, de nem jelentettek semmit. Mintha csak dísz volna ez is arcán, csak úgy belehelyezték volna a fejébe, s nem volnának összefüggésben a lelkével. Nem árultak el semmit, csak néztek és néztek és ragyogtak. Kevés szemöldöke volt, mintha csak ott maradt volna egy kis szőröcske, a simítógyalu alól, a haja is olyan vékonyszálú volt és nagyon erősen letapadva a homloka felett.

- Fel kell menni - mondta rettenetes zavarban Pimpi.
- Hova?
- Az irodába.
- Milyen irodába?
- Az igazgató úr irodájába.
- Minek?
- Le kell hozni az izét.
- Mizét?
- A gumiarábikumot.
- Mit?

Most tágra nyílt a szeme, s most aztán igazán nem értette, miről van szó.

Pimpi oly halálos zavarban volt, mint egy lány. Lángvörös volt az egész arca, s zavartan kapkodott a fejével, a kezével s a lábát is minden percben áttette. Az egész teste csak úgy nyüzsgött, mint a foka a vízben.

Most már nem kérdezett tovább, hanem hallgatott, és ámulat arccal nézte a barátját. Nagyon szerette ezt a fiút, mert igen jó gyerek volt. Valami olyan jóság volt benne, ami már szinte betegség. Ennek soha nem volt senkivel szemben egy ártó gondolata. Az ő füzetei mindig készen állottak mindenki számára. Elég jó tanuló volt, s mindennekfelett végtelen szorgalmas. Olyan volt mint a kis tyúk: mindig kapart, és pityegett hozzá. Igen furcsa kis tréfákat tudott mondani. Szójátékokat, amiben kis mosollyal gyönyörködött. De most nem volt kedve tréfálni, csak szopogatta a pici ajkacskáját, és folyton újra s újra elpirult. Pislogott.

Teológus lesz, aztán majd pap lesz. Milyen furcsa pap lesz belőle. Egy jó pap. De hogy fog ez megharcolni a faluval...

- Nem hallják meg itt, amit beszélünk?

- Ki hallaná meg? Még ha kiabálunk, azt se hallanák. Nincs itt senki. A szomszédok messze vannak, a kerítésen túl. Az iskolaudvarban meg senki sincs. Még korán van.

- Megvannak a tézisek.

- Milyen tézisek?

- Kihozták az éccaka.

- Honnan?

- Az irodából...

- Kicsoda?

Erre Pimpi kétségbeesetten összetette a kezét, és azt mondta:

- Ne mondd el senkinek, hogy én elmondtam, mert abból rettenetes baj lesz...

És erre apró szavakkal sietve, és igen halkán elmondta az egész dolgot, s azt is, hogy neki, Misinek azért nem szólt senki, mert attól féltek, hogy elárulja, ha nem akarja is, de most muszáj belevonni a dologba, mert senki más nem hozhatja le a gumiarábikumot az igazgatói irodából.

Ő sóbálvánnyá válva hallgatta végig az egész rémregényt, és folyton csak az volt az eszében, hogy ez rettenetes, és ez nem illik, és ezt nem volt szabad megtenni, és nem is értette, hogy vetemedhetett arra az osztály, hogy ilyen gazemberséget csináljanak...

Olyan újság volt ez neki, olyan váratlan és szédítő, hogy nem bírt magához térni.

- Megteszed? - kérdezte gyáván Pimpi.

- Természetesen.

- Csak nagyon vigyázz, hogy észre ne vegyék.

- Hát persze.

- Olyan nagyocska gumiarábikumos üveg, hasas. Ott maradt az asztal közepén. Benne van az ecset is.

Misi didergett a rémülettől.

- De hogy bontotta fel a borítékokat?

- Kés fokával felnyitotta. Azt úgy kell, hogy a kést beledugja az ember a levélbe, s lassan így emelgetve addig megy a fokával, míg az egész ki nem nyílik.

- Aztán leragasztotta?

- Igen.

- No, szép...

- Szép... szépike... Szépke... Szepince... - mondta Pimpi a maga furcsa modorában, s már nem volt annyira ijedt, hogy átadta az egészet barátjának.

- Még csak fél hét - mondta Misi -, még nem mehetek be, mert feltűnne. A pedellus megkérdezné, mit akarok olyan korán az iskolában, hanem hét óra után bemegyek. Van szobám, odamegyek, és aztán óvatosan, mikor nem látja senki... Majd megfigyelem, hogy melyik szárnyon dolgoznak a pedellusok a takarítással, és ha jó messze vannak, akkor bemegyek az irodába...

- Nincsen becsukva?

- De igen, be van csukva. Pali bátyámnál van a kulcs...

- Akkor hogy lesz?

Misi gondolkodott.

- A pedellusnál is van kulcs és nekik szellőztetni kell reggel, míg be nem jönnek a tanárok... Akkor megyek fel, mikor ajtó, ablak, nyitva van. Majd megfigyelem. Nem láttad, még nincsenek nyitva az ablakok?

- Nem néztem.

- Jó, csak bízd rám. Legfeljebb a kulcsot elkérem. Mert én most bent dolgoztam, a statisztikát másoltam, és azt fogom mondani, hogy valamit bentfelejtettem... De jobb volna, ha nem kellene senkivel se találkozni. Már az az ember elutazott?

- Igen, a hajnali vonattal.

Erre Pimpi felállott, és olyan gyorsan ment el, szinte bukdácsolt. Ő sietve ment utána. A tornácon át kellett menni, mert a kert kapuja zárva volt, s csak úgy lehetett kimenni a kertből, ha a tornácon át ment az ember.

Mind a kettőjükben megfagyott a vér, mikor lábujjhegyen elmentek a vörös téglával kirakott tornácon. De sikerült, még mindenki aludt.

Az utcáig kísérte a barátját, tovább nem mert vele menni, mert attól félt, hogy meglátják.

Aztán elment hátra az iskolaudvarba. Láta, hogy már a hátsó kapu mind végre nyitva volt, de nem mert bemenni hét óra előtt, hogy fel ne tűnjön. Máskor is bement már ő hét órakor, mert rettentő szerette a kis szobáját. Most nagy dologban fáradozott mint segélyegyleti elnök. Kimutatást csinált, hogy az osztályoktól beszedi a tankönyveket és listát csinált azokról a fiúkról, akik ide kell, hogy adják a könyveket. Úgy számította, hogyha a diákok beadják ingyen a tankönyveiket, akkor jövőre az iskola segélyegyletének annyi könyve lesz, hogy nem is kell új könyveket venni. A szegény fiúk mindenesetre el lesznek látva tankönyvekkel és erre igen büszke volt, csak azt sajnálta, hogy már ő jövőre nem lesz itt az iskolában. De legalább jó emléke marad. Meg lesz vetve a Segélyegylet könyvtárának az alapja. Ha jövőre is folytatják ezt az ő akcióját, akkor ebben az iskolában nem is kell többet tankönyvre gondolni a szegény diákoknak.

Hét után kileste, hogy a fizikaterem táján dolgoznak a pedellusok. Ez a túlsó oldalon van, s a nagy csörömpöléstől nem fogják észre se venni, hogy ő bent jár.

Mikor a szobájához ért, ami a földszinten van, éppen be akarta tenni a zárba a kulcsot, akkor vakmerően felszaladt a nagy lépcsőn, fel egész az emeletre.

A tanári szoba ajtaja nyitva volt, az ablakok is.

Bement.

A tanári szobából jobbra nyílt egy ajtó, ami az igazgatói iroda előszobájába vitt. Bement. Az igazgatói szoba ajtaja is nyitva volt.

Habozás nélkül belépett, pedig nem volt benne biztos, hogy nincs-e benn valaki.

Az jutott eszébe, hogy a részegeket az angyal, a tolvajokat az ördög segíti.

Nem volt senki sehol. Odalépett az asztalhoz.

Ez egy igen nagy, festett tölgyfaasztal volt, s pálcikákkal volt az első része ellátva, hogy a polcok iratok számára el legyenek kerítve.

Ott volt a gumiarábikumos üveg az asztal közepén.

Felvette. Erősen beleszorította a dugót, s az ecsetet is meglelte.

A zsebébe dugta, a nadrágja zsebébe, pedig ragadós volt az üveg is, az ecset is.

Azzal megfordult s ahogy jött, elment.

Most megint nem ment be a szobájába, hanem a lehető leggyorsabban el. Ki a hátsó kapun.

Senki se látta, vagy legalább nem vette észre, hogy látta volna valaki.

Erre elindult, ki az utcára a vaskapun, és ment Pimpiékhez.

Babarczyék nagyon messze laktak, a város végén egészen a temetőnél. Szinte rohanva ment.

Mikor bement az udvarukba, ahol egyedül laktak, a szíve úgy reszketett, ha most a tanár úr kilépne és meglátná, nem volna ereje megállani előtte és beszélni vele. Be a Pimpi szobájába.

Pimpi a könyvei fölé hajlott, tanult, s mikor őt meglátta, halálsápadt lett.

Ő szó nélkül belenyúlt a zsebébe, és odatette Pimpi elé az asztalra a gumiarábikumos üveget.

- Minek hoztad ezt ide? - kérdezte Pimpi rémülten.

Nagyot bámult. Nem gondolkozott rajta, de ez volt az egyetlen lehetőség számára.

- Mért nem dobtad a budiba?

Persze erre nem is gondolt.

- Most mit csináljunk? - kérdezte gyámoltalanul Pimpi.

- Itt is be lehet dobni.

- Igen, de itt csak olyan parasztklozet van, nyitott. Ha bedobjuk, esetleg meglátja a tanár úr.

A saját bátyját is tanár úrnak szokta hívni.

- Akkor tudod mit, gyerünk a temetőbe és ássuk el.

Ez látszott a legokosabbnak.

Pimpi is vette a kalapját és elmentek. Szerencséjük volt, a tanár úrnak csak kilencre van ma órája, úgyhogy még nem kelt fel.

Úgy rohantak az utcán, mintha kergették volna őket.

A temető ott volt a közelben, bementek a nagy puszta helyre s soká keresték, hol volna a legjobb elásni.

Elővették a zsebkésüket és kis gödröt ástak, s abba rejtették az üveget.

Akkor aztán végleg felszabadultak, és hallatlanul elkezdtek kacagni.

- Milyen kár, hogy nem hoztál magaddal könyvet, most tanulhatnánk.

- Minek? - mondta Pimpi - már megvannak a tételek. Már meg is csinálták a megoldásokat az éjszaka. Mán nem kell búsulni. Hektográfon sokszorosítják, és mindenki meg fogja kapni. Holnap nyugodtan mehet mindenki az írásbelire.

És kinyújtózkodott, két karját az ég felé emelte a nagy vastag fiú, és picike szájával hangtalanul nevetett.

- Te, hallottad azt, hogy a Schwartz Böskét itt egy régi síron rajtakapták a Góttal, a hetedikes-sel?

- Mit csináltak?

Erre elámult, s puffogva kacagni kezdett.

- Ma délután elmegyek... megkérdem... akitől hallottam.

NEGYEDIK FEJEZET

amelyben a diák alakok belemosódnak a felnőttek közé, ahogy a tiszta vízű patak a deltánál összekavarodik a sárga és sáros folyó vizével.

1

Mikor bement a kiskapun, csak akkor vette észre, milyen vakmerő. Úgy a szívébe ütött, hogy izzadni kezdett bele. Szédült is. Nem volt neki való a bátorság és a hősi tett, ő inkább csak elgondolni szerette a vakmerőséget, s most nagyon nagy dolognak kell benne lenni, hogy így egyszerre csak áttörte a korlátot.

No de most már mindegy, bent van. Már semmit se kell csinálnia, csak engedni, hogy a lábai vigyék előre. És azok vitték. Azok olyanok, mint a gép, ha egyszer megindítja őket, azok mennek.

A rózsák rettenetesen virítottak. Az volt az érzése, hogy rettenetes ez a kövér rózsavirágzás. Csak úgy ömlött a virág minden vékony rózsatő hegyén. Virítás, buja nagy rózsák voltak, és nagyon-nagyon szépek. Sárgák, ez hatott rá legerősebben. Amennyire nem szerette a sárga színt, mióta a kis faluban, ahol laktak, azt mondta a pap a sárga színre, hogy zsidó szín, s ő csakugyan megfigyelte, hogy a zsidók házai, a kocsma, a bolt, mind sárgára voltak festve, mert a zsidók azt tették azon a vidéken, hogy megvettek egy-egy kis parasztházat, s ha nem tudták átépíteni, legalább sárgára meszelték, hogy elüssön a többi parasztháztól, azóta idegen színnek tekintette ezt. Úgy beleiktatták a lelkébe, hogy nem szabad szeretnie ezt a színt. Nem tudta miért, soha nem gondolt rá, csak kötelességből, s a falu iránti hűségéből ellenszenves volt neki.

De a természetben mindig felujjongott, ha a sárgát látta. Milyen szép a tavaszi kis galamb-saláta, mikor sárgát virít, a vízparti kis virágok olyan égő és csillogó sárgán kacagnak a napra s a tavasz édes örömét hirdetik. És a sárga rózsák. Van annál szebb a világon, mint a sárga rózsza? Jókainak is az a legszebb regénye, a Sárga rózsza.

Ilyen gondolatok futkostak most benne, mikor úgy érzi, halálos úton jár.

Jaj, mit fog mondani Irénkének... S itthon van-e?

Jaj, bár ne volna itthon. Milyen jó lenne, ha nem volna itthon. Ha azt mondanák, hogy elment sétálni, vagy valamelyik barátnőjéhez.

De már fent is van a tornácon, s belépett a kedves zsúfolt helyre, ahol mindig szívdobogással lépett be hónapok óta.

Balról a fal mellett állott vesszőkosarakban, feldíszítve egy rakás pálma s más zöld növény. Itt önkéntelenül megállott, mert innen be lehetett látni az ebédlőbe, amelynek nyitott ablakai ide nyíltak a tornácra.

Megállott, és már halálos sápadtság ütött ki az arcán.

A tornácra be lehetett látni az ebédlőbe.

Az asztal mellett a szokott helyén ott ült Irénke, ahogy szokott a könyvek és kinyitott füzetek mellett.

Irénke ott ült, s az asztal belső oldalán ott ült egy fiú.

Rettenetes.

Fussbaum Náci.

Ott ült az ő helyén, ugyanúgy, ahogy ő szokott ülni, egész felsőtesttel odahajolva Irénke felé, ahogy ő szokott volt odahajolni. S ez aztán... az aztán iszonyú... Nem látta jól, de a szívébe ütött. A Fussbaum keze az Irénke ölében van.

Úgy megtántorodott, hogy elszédült, s meg kellett kapaszkodnia.

S Irénke kipirult arccal s lehunyta szemmel ült... Nevetett az arca, de megdermedve és furcsán eltorzulva, mintha kéjt látna az arcán... Mit csinálnak ezek. Egy hangot se szóltak, csak ültek, és a Náci éles orra hegyesen és gonoszul meredt, és apró szemei szintén le voltak hunyva, vagy nem lehetett látni.

Azt hitte, meghal, hogy így rajtakapta őket.

- Jó napot kívánok - mondta az öregasszony, az Irénke anyja, aki szintén ott ült a tornác túlsó sarkában, ahol mindig ült, olyan kövéren, puhán és ellankadva a melegben az álmoságtól.

- Kezét csókolom - mondta rebegve.

Erre azok odabent felriadtak. Irénke is felállott.

Piros volt, mint a rózsa, s most igen, most zavarban volt. De nem sokáig, mert elkezdett kacagni, és a nevetés visszahozta a szokott csintalan nyugalmát.

- Noni, Misi! - kiáltotta el magát, és megrázta magát, s a szoknyácskáját lesimította.

- Maga hogy kerül ide, Misike.

Erre ő bement.

Nem akart bemenni, de nem lehetett kinn maradnia. Ha már itt van, be kellett lépnie.

- Kezét csókolom - szólt elfogódott hangon.

Irénke a vállára tette a kezét.

- Jesszusom - mondta -, maga elfelejtette, hogy felmondott nekem. Maga becsstelen. Szégyellje magát. Igazán - s hallatlanul kacagott -, akkor minek hagyta abba a tanítást, még ezt a két órát kibírhatta volna. Tudja, hogy megkaptam a behívót Szolnokra a vizsgára. Jövő héten szerdán vizsgázom. És maga hűtlen és ocsmány, itthagytott a legnagyobb pácban. Nácikát kellett megkérni, könyörögni kellett neki, hogy jöjjön el, s vegye át velem a franciát, mert egy szót se tudok.

Misi csak azt nézte, hogy Náci, ez a snájdig gavallér, aki olyan fölényes tudott lenni mindig az órán és az utcán, most ugyanolyan zavarban van, mint ő szokott lenni, ha a lánnyal valaki rajtakapta, a csókolózás után egy pillanattal. S a lány most is olyan fesztelen és friss és közvetlen, mint akkor szokott lenni, mikor őt ejtette kétségbe azzal, hogy ennyire nem hat rá az érzélem, nem úgy, mint őrá. Hát a lány az mindenkivel tud, és egy sem számít neki... Senki sem számít neki... Hagyja magát csókolni és fogdosni és nyúlkalni és mindent. De hisz ez egy utálatos aljas elvetemedett teremtés. Hát érdemes ennek... ezzel... ezért...

Nem tudott szólani, csak állott, és villámló szemmel nézett a Nácira.

Az eddig úgy visszahúzódott az ebédlőszekrény elé, szinte vívóállásba helyezkedett, mintha el lett volna rá készülve, hogy most ez a fiú nekirohan és pofon vagy bokszt...

Sápadt volt, de mindig az volt, mert olyan hullaszínű bőre volt, ami soha nem tudott kipirulni. Ez egy aljas, érzéki, undok lény. Valóban, ezt meg kell most pofozni, s ökölbe szorította a zsebében a kezét, és várta, hogy mikor fog belőle kiobbanni a vad düh és a vad pofon.

De csak szembenéztek, s ahogy ő közeledett, a Náci hátrált önkéntelen. Mert intelligens fiú volt, és arra semmi képessége nem volt, hogy itt, idegen helyen inzultusnak tegye ki magát.

Misi két lépést közeledett, s úgy érezte, hogy most olyat üt, hogy a feje leesik ennek a...

De nem ütött, de megállott, és félúton maradt.

S Irénke hangosan és csilingelve és gyöngyözve kacagott, csak úgy pergett a finom metszésű kis buja ajkáról a kacagás. És ezzel a kacagással hirtelen olyan semmissé és olyan lényegtelené tette azt, amit ő a saját szemeivel látott. El voltak bizakodva ezek a disznók, hogy senki sem jön ilyenkor, és senki sem kaphatja rajta őket, ott a mama, mint valami ör, és a mama védelme alatt ugyanúgy elszaladtak, mint ő szokott azzal a szédülettel, hogy mindegy...

- No de beszéljen már, maga megkukult? - kacagott új sort Irénke.

- Azt hittem... úgy gondoltam... - dadogott Misi, s már nem azt mondta, amit mondani akart, mert Irénke sokkal jobb ötletet és ürügyet adott, mint az ő szánalmas füzet-itthagya... - Azt akartam, hogy segítsek magának, mert gondoltam, hogy vizsga van, és díjtanul ki akartam segíteni, Irénke...

S könny volt a szemében. Úgy meg volt hatva hirtelen a saját nemességétől, jóságától, önfeláldozásától, hogy ingyen akart még órát adni! az imádottjának addig, amíg csak le nem vizsgálják... Jaj, bizonyára sokkal többet engedett meg ennek a lila pattanásokkal teli, sápadt fickónak, mint neki valaha... mert neki csak csókokat adott s milyen csókokat, szent és ártatlan csókokat, de hogy ezek itt mit csináltak... Ez... Jaj, ezért meg kell halni... Valakinek ezért meg kell halni...

Párbaj; itt nincs más. Muszáj leszúrni, lelőni vagy agyonverni. De vagy ez, vagy ő, ketten nem férnek el a természetben...

Irénke hangosan nevetett.

- De hisz ez nagyszerű, mert maga sokkal jobban tanít, mint Náci. Úgy-e, Náci? Maga nem tud semmit, Náci. Maga egy nagy számár, Náci...

Szidja, kineveti és mégis becézi... Ezek a szavak, hogy Náci... Náci...

De már elmúlt az a perc, hogy Nácival verekezésbe kezdjen. Egyszerre átalakult a helyzet.

Irénke a vállára tette a kezét, és ez a kis kövér kezecske úgy hatott rá, mintha megbabonázta volna vele. A vére abban a pillanatban felforrt és kiobbant. Csak annyit tudott mondani:

- Irénke!...

S átadta a doboz cukrot. Amit a zsebében szorongatott. Az egész pénzért, amit az ügyvédől kapott, éppen egy doboz cukrot tudott venni.

Irénke elámult.

- Maga ilyen gavallér? - mondta. - Ilyen nagy gavallér?

De a Misi szeméből mint a forrás buggyant fel a könny. És nem is bánta. Összeszorította a fogait, és a könnyei kimondhatatlanul omlottak. Uralkodni akart az arcán, de nem tudott, csak grimaszt vágott.

Nem tudott szólani.

Most a Náci szólalt meg:

- Nyilasi nagyon derék ember - mondta fölényesen -, kilopta a radirgumit. Pardon, a gumi-arabikumot...

- Nyomorult - kiáltotta Misi, s most már késznek érezte magát az ütésre, de nem bírt semmit tenni, csak percekig farkasszemet nézett a máris gyáván sápadózó fiúval, akkor megfordult, dühösen lerázta magáról a lány kezét, és elrohant. Úgy, ahogy volt, elejtett kalappal.

Hiába szaladt utána Irénke, kacagva, hogy:

- Misi, Misi...

Ő csak szaladt, futott, mint akit kergetnek, s ki a tornácra, ki a kertbe, ki az utcára, és neki a városból kifelé...

Csak nagyon messze, mikor már kiért a mezőre, akkor ocsúdott magára annyira, hogy fel-eszméljen, s rájöjjön, hogy valami roppant marhaságot csinált.

Nem vágta pofon a Nácit, pedig az olyan gyáva volt.

Rettenetes erőt érzett a karjaiban, s érezte, hogy össze tudta volna törni még a csontját is...

Gondolatban olyanokat vágott a Náci fejére, hogy a szeme kiugrott, és az agyveleje szét-freस्कelt a szobában...

S ehelyett ott hagyta őket, hogy nevéssenek rajta... együtt eszik meg a cukrot, amit ő vitt...

- Gyáva vagyok - mondta -, gyáva vagyok... Undorítóan gyáva vagyok...

És rohant a mezőn a szőlőskertek felé.

Egy kis parasztlány jött szembe vele, rámeresztette a szemét iszonyúan, s a lány megijedt, látni lehetett az arcán, hogy örülnek nézi s a nagy, magános pusztaságban úgy meg van ijedve, hogy ez mint a veszett kutya ráugrik és szétmarcangolja.

Közel is volt hozzá, hogy valakibe beleharapjon. Mivel más nem volt, önmagát gyötörte.

Eh, mit! Nem fog leérettségizni!

2

Az öregúr, Kopasz Tamás ott ült a tornácon s pipázott.

- Hohó! - kiáltott fel, mikor Palit meglátta - gyere csak öcskös, gyere.

- Itt vagyok, Tamás bátyám, tessék velem rendelkezni - mondta Kiss Pali szertartásosan, mert arra mindig ügyelt, hogy a külső formákat megtartsa. Készült jövőendő pályájára, az udvarlóí és nőcsábászi hivatására, s jól tudta, hogy az asszonyokkal s öregurakkal szemben nagyon vigyázni kell a formaságokra. Még akkor is komoly és ünnepélyes arcot öltött, ha a legnagyobb csalafintaságon törte a fejét.

Az öregúr halálba szerette a vicceket. Nem az olyan viccet, amit elmesélnek egymásnak az emberek. Azzal ő nem sokat törődött. Ha elmondták is, egyet se nevetett rajtuk. Még nem volt eset, hogy adomán elmosolyodott volna. De az a vicc volt neki a vicc, amit megcsináltak valakivel.

Ha valakinek a rovására ment a tréfa, akkor nem sajnált se költséget, se fáradságot. Akkor úgy dolgozott, mint a képviselőválasztásokon. Mert abban aztán nagy mester volt. Csak azt sajnálta, hogy olyan ritkán van efféle happaré. Mindig csinált valami nagyszerű kortesfogást.

Most a cilinderügy miatt majd meghalt az örömtől, hogy valaki az unokáját így megtréfálta. Sose szerette a vejét. Fene tudja, hogy került ide ügyvédbojtárnak, s hogy csavarta el az egyik lányának a fejét. De hát ebbe nem szólt bele. Az volt az elve, hogy asszonydolgokba nem jó belepiszkálni. Nem volt annak a két elegáns gallérjánál egyebe, mikor a lányát megkérte. A Juliska azt súgta az anyjának, hogy kútba ugrik, ha nem adják hozzá a Palkovits bojtárjához. Neki ne ugorjon kútba. Odaadta. Az ő dolga. Nagy lakodalmat is csinált nekik, s hozzásegítette őket, hogy ügyvédi irodát nyithasson a veje, s betette a Nagytakarékba hamarosan ügyésznek. Nem is volt semmi baj, Kollman Fritz ügyes fickó volt, jól keresett, ami meg a magyarságát illette, nagyobb magyar volt, mint az egész kun atyafiság.

Hanem a gyerekek is az apjukra ütöttek, s mindenik túl elegáns volt neki.

Hát most ez a cilinderügy, ez nagyon szívéhez szólt. Megkapta az úrfi a nyaklevest, azért akarta megismerni a doktor fiát, aki ezt a jót csinálta, Szalatsy-vér az ebben. Mert az árpádi Kiss Pali anyja a Szalatsy-lány, az pedig az ő feleségének első unokatestvére.

Komolyan nézett a fiú arcába.

- Na üjj le ide, öcsém, mellém - mondta, s helyet mutatott.

Pali leült. Még nem tudta, mit akar az öregúr. Nem volt benne biztos, hogy nem egy nyakleves jár-e itt ki neki, de nyugodtan és okosan üldögélt.

Az öregúr roppant jóízű, paraszt arcú ember volt. Mindig szélben, napon élt életében, s a levegő kimarta a bőrét. Kék erekekkel volt tele az orra, az arca éle, s oly durva volt a bőre valami gyerekkori himlő miatt, hogy a kordován ahhoz képest lakktopánnak való bőr lett volna.

Így ültek jó darabig, s az öregúr nem szólt. Kevés beszédű ember volt.

Pali is rágyújtott egy cigarettára kínálás nélkül, s fújta a füstöt.

Egyszer csak felriad az öregúr.

- Te, Palika.

- Tessék, Tamás bátyám. Tessék parancsolni.

- A fene egye meg a körmödet, te pernahajder, hogy jutott neked eszedbe, hogy a cilindernek karimája is van?

Pali odalesett az öregúrra.

- Észrevettem, mikor a kezembe vettem, Tamás bátyám.

- Csak a kezedbe vetted, oszt már észrevetted?

- Igen.

- Osztán mivel lyukasztottad ki?

- Evvel a bicskával e - mondta végzetlenül komoly arccal Pali, s kivette a zsebéből a gyöngyháznyelű penecilusát.

- Mutasd.

Odaadta.

Az öregúr a kezébe vette.

- Kitől kaptad ezt?

- Ezt kedves anyámtul kaptam születésnapomra.

Az öregúr elmosolyodott.

- Ágneskátul?... Jó kis kés. Osztán melyikkel fűrtad ki?

- Evvel a kisebbik késivel.

- Nyisd ki.

Kinyitotta.

- Hát az a kis olló mire való benne?

Már Pali kezdte sejteni, hogy az öregúr nem haragszik.

- Ez, Tamás bátyám, arra való volt, hogy evvel vágtam ki a cédulát, amire ráírtam a címet.

- Osztán miből vágtad ki a cédulát?

- Jó kemény kartonból, Tamás bátyám.

Az öregúr egyet pöfékelt.

- Osztán hol?

- Otthon nálunk, az én szobámban.

- Melyik a te szobád?

- A szélső kis szoba a tornácra, hátul.

- Osztán ki vitte el a postára?

- Az öreg András, az udvaros.

- Osztán hogy vitte?

- Csak így lógatta a kezében.

- Így lógatta?

- Igen.

- Osztán felvették?

- Fel.

- Nem szólottak semmit a postán?

- De igen. Azt kérdezték, hogy értékkel lesz-e feladva?

- Hát osztán?

- Hát osztán András visszahozta, hogy aszondja, azt kérdik, hogy értékkel lesz-i feladva?

- Te mit mondtál?

- Én ráírtam a feladólevélre, hogy „minta érték nélkül”.

- Oszt akkor felvették?

- Fel.

- Osztán Andriska mit írt?

- Hát nem vette jó néven.
 - Nem?
 - Nagyon káromkodott a levélben.
- Az öregúr csendesen nézte a fiút.
- Osztán feltette a cilindert? Avval ment a jogászbálra?
- Paliból végre kipattant a kacagás.
- Remélem - mondta. - Az az ő cilindere, hát fel kellett neki tenni.
 - De megállj csak. A posta hová ragasztotta a ragjegyet?
 - A posta? Az, Tamás bátyám, a cilindernek a tetejére ragasztotta.
 - A tetejére?
 - Igen.
 - Hát akkor jó helyre ragasztotta.
 - Nem elég jó helyre, mert én úgy gondoltam, sokkal stílusosabb lett volna, ha az oldalára ragasztotta volna, mert akkor úgy nézett volna ki rajta, mint egy rózsza. Jó nagy májfoltot csapni rá enyvből, s a közepire a piros cédula, az lett volna a szép.
- Az öregúr hatalmasat kacagott. Harsogva, ugatva.
- No, gyere ide közelebb, hogy adok egy barackot.
 - Köszönöm, Tamás bátyám, nem élek vele, hanem ha olyan jó tetszik lenni hozzám, tessék inkább valami egyebet adni.
 - Hajjuk.
 - Most folyik a mi érettségink, tetszik tudni. Abba lehetne segítségére a diákságnak. Tamás bátyám.
 - No?
 - Tetszik tudni, mondanék én valamit, de azt senki se csinálhatja meg, csak Tamás bátyám.
 - No csak beszélj.
 - Most inkvizíciót tartanak a diákok ellen, mert Spicli feljelentett bennünket.
 - Miért?
 - Ránk fogta, hogy Debrecenből megszereztük a téziseket.
 - Megszereztétek?! - kiáltott fel nevetve Kopasz Tamás.
 - Hogy tetszik olyat gondolni. Spicli tanálta ki az egészet, de ezért az aljas vádért meg is kell bosszulni az iskola becsületét Spiclin.
 - Mék az a Spicli?
 - Józsiás tanár úr, akit úgy is hívnak, hogy Jókelesz.
 - Aha, na az igazán spiclifaj. Ha nem az apja, akkor az anyja spicli kutya volt valaha. Vagy víziló, mert ahhoz is hasonlít.

Pali egyre szabadabban és pukkanóbban nevetett.

- Hát mi vóna hát az a bosszú?

- Én tudom, hogy Tamás bátyám sohase haragudott a jó viccre... Van ennek a Spiclinek egy báránya. De az udvarában nincsen egy szál fű se, hát mindig kiköti a bárányt az ablak alá, hogy az árokparton tengesse szomorú életét... Ez bizony egyrészt közbotrány, mert rendőrségi kihágást képez - és gyöngyözve nevetett -, másrészt erkölcstelen eredetű a bárány, mert egy diáktól kapta, akit annak a kedvéért ereszt át a latinból.

- No, a fene egye meg a Spiclijét. Meg kell vele etetni.

- Igen - kacagott fel boldogan Pali.

- Jó van na, hát majd meghívom a nemes tanári kart arra a bárányra, a ti Spiclitekkel együtt.

- Jaj, Tamás bátyám, az Isten is megáldja érte.

- Hát behozassam a bárányt, vagy behozzátok?

- Mi nagyon szívesen behozzuk, de jobb volna, ha nem volna benne a diákság... Mi majd megírjuk az Epitáfiumot...

- Nem úgy lesz az, gyermek, mondok én egy jobbat... Öngyilkos lesz a birka...

- A jó lesz - kuncogott Pali, s már dolgozott a fantáziája - és hátrahagyja a búcsúlevelét, hogy egy ilyen disznó tanárnál nem akar élni... aki kiköti ötét az útfélre...

- Megállj csak... a birkát ellopatom, evvel ne törődjete... van nekem olyan juhászom, hogy kilopja a Szent Péter fogából az aranyplombát. Az a birkát meg is nyúzza, el is készíti. A bürit ki is tömi szalmával... Osztán mikor a vacsora lesz, akkor szípen visszaviszi a tanár úr kapujára, oszt felakasztja... osztán őrzi, míg haza nem megy a tanár, hogy a kutya ne bántsák szegény jószágot...

- Igen - mondta hasadva a fuldokló kacagástól Pali. - Mink meg megírjuk a búcsúlevelet. Hogy nagyobb legyen a foganatja, versben.

- Hát én meg meghívom rá a tanári kart, hadd lakmározzanak egyszer illetükbe.

- Kost mindenesetre.

- Kost, ki az a Kos?

- Koós, a görög tanár...

- Jó...

Az öregúr a könyökére támasztotta az állát, a fiatal fiú szembehajlott vele, s csámcsogva és boldogan eszelték tovább a részleteket.

Kipirult s kiveresedett az arcuk a nagy tanácskozásban, a hetvenkilenc éves öregúr meg a tizenkilenc éves fiú, mint két pajtás a vásott csínyben.

- Jaj, evvel nagyon lekötelezi Tamás bátyám az egész diákságot, mert tetszik tudni, nagyon utáljuk ezt a Spiclit. Mindig készültünk, hogy érettségi után megpokrócozzuk, de ez jobb lesz. Nemesebb bosszú lesz - harsogott a nevetés Paliból.

Minél tovább, Misi annál tisztábban látta, hogy ez nem az ő vizsgája. Hogy ő felhasználja ezt a lopás útján szerzett előnyt, hogy az érettségén átcússzon! Azt soha...

Egész életében meg tudta őrizni magát, hogy nem sűgött és hogy sűgást meg nem hallgatott... Voltak nagyon kínos helyzetek, mikor valóban csak nem jutott eszébe a kellő szó, de ha megsűgták volt, mielőtt eszébe jutott volna, akkor nincs isten, hogy ő kimondta volna... Ha nem alázta meg magát iskolai felelés alatt egy-egy ilyen kisegítő csalással, most az érettségit szerezze meg ilyen módon, hogy a fiúk pénzért kilopatják a tételeket, kidolgozzák és a kezébe adják, hogy neki csak le kell másolnia... Ezt nem... Ezt soha, soha nem teszi meg...

Reggel sápadtan és fekete karikás szemekkel kelt fel.

Az ebédnél találkozott a bátyjával, s komoran és mereven hallgatott, annyira, hogy feltűnt...

- Neked mi bajod? - kérdezte a bátyja.

- Semmi.

- Semmi. Talán nem ízlik az ebéd. Édesanyám, igazán ez a Klára egy kicsit bővebben is porciózhatna.

A nagyanyja egész piros lett, de nem tudott szólni. Géza bátyja Misire nézett:

- Úgy jársz-kelsz itt köztünk, mint egy élőhalott... Mi van veled... Mért nem mondd meg?... Micsoda dolog ez?... Mégiscsak hallatlan... Nem vagyok méltó a bizalmadra?... Azért áldozom fel magamat a csaláért...

Még sohasem mondott a bátyja ilyen erős szavakat. Ő jól tudja, hogy az apja mostanában is pénzt kért, és vállalatba ölte a pénzt, ő akkor is megkockáztatott egy megjegyzést, hogy ne adjon. De a bátyja, akinek annyira nem volt pénze, hogy még az ő nevelői díjait is el kellett fogadnia, s már nem volt rendes nyakkendője... pedig nagyon szerette a szépet, s egyszer egy nyakkendőt felkötött az övéből, s akkor azt mondta tréfásan és becézve:

- No, lám, már csak akkor kapok új nyakkendőt, ha a tiédet elzsákmányolom...

Ezt ő akkor boldogan és dagadó szívvel vette, mert mindenét boldogan és örömmel adta és ajándékozta volna, az egész életével együtt ennek a drága jó embernek, aki a testvéreinek és rokonainak az áldozata...

Most hát annál jobban fájt ez a meggyanúsítás, hogy ő elvonul a családtól és nem méltatja a nagybátyját arra, hogy bizalommal forduljon hozzá lelki válságában.

Hirtelen azt mondta:

- Szeretnék Géza bátyámmal beszélni.

- Gyere be a szobámba.

Bementek.

Leültek. Leült a díványra, s érezte, hogy máris ragad a ruhájához a dívány viaszos huzata.

- Géza bátyám, én azt akarom mondani, hogy én nem megyek érettségire.

A bátyja szivarozott.

- Én nem akarok érettségizni - tört ki belőle a zokogás.

Leborult a díványra, és keservesen és sokáig sírt. Oly fékeveszetten és kimeríthetetlenül, hogy nem akart végeszakadni.

- Én nem akarok érettségizni!... Én nem akarok tanár lenni!... Én nem akarok semmi se lenni... Nekem nem kell az érettségi... Mert ha én leérettségizek, akkor tudom, hogy muszáj lesz az egyetemre is beiratkozni, és akkor el vagyok veszve... Akkor én elvégzem az egyetemet, és akkor én állást vállallok, és akkor énbőlöm sem lesz semmi...

- Hát mi az isten haragja akarsz lenni?

Felugrott, s most először egy harmadik ember előtt, kikiáltotta:

- Író.

A bátyja hallgatott.

Ő sem szólott többet.

- Író!... - mondta aztán a bátyja. - Író... Barátom, annyi tehetséggel, amennyi neked van, az érettségizettek hetven percentje mehet az írói pályára...

Erre ő megfagyott, és összeomlott.

Erre nem gondolt. Csak erre nem gondolt... Ez lehet... Hiszen már elégette a Sertoriust magában. Már szégyellte. Egy évig állandóan delíriumban és gyönyörben élt, hogy ő egy ilyen nagyszerű remekművet hozott létre s most, mikor viszontlatta, mélységesen kiábrándult. Ez valóban semmi se volt, csak dadogás és nyekergés és Shakespeare-utánérzés... Ez nem írás, ez nem irodalom... Ez lehet, hogy neki nincs tehetsége az írásra... De ha nincs, akkor még kevésbé akar érettségizni, mert akkor nem is méltó rá, hogy az érettségizettek közt megállja a helyét...

De viszont ez rettenetes csapás volt. Erre nem gondolt, mert azt hitte, hogy a bátyja teljesen együtt érez és együtt gondolkozik vele és ha ő ezt valaha kimondja, akkor a nyakába fog borulni és azt fogja mondani: igazad van, ezt már régen ki kellett volna mondanod...

Hát nincs tehetsége. Hát akkor úgy sincs más hátra csak a halál...

A bátyja felállott az asztal mellől és azt mondta:

- Holnap kezdődik az érettségi... Ott leszel és becsületesen elvégzed a munkádat... Azt hiszem, elloptad az időt, és most meg vagy ijedve. Nem készültél, és így akarsz kibújni magad előtt a felelősség alól... Hát én ebbe nem megyek bele... Semmi szükség sincs rá, hogy három-éves katona légy... Még önkéntes se lehetnél... Nem az az ember vagy te, aki bundás bakának való... Le fogsz érettségizni, s megvan.

Még egyszer visszafordult hozzá:

- Nem szerezheted meg nekem azt a bánatot, hogy az egész város nevessen rajtam, és az egész család azt kérdezze tőlem, hogy annyira se tudtalak nevelni, hogy le tudd tenni az érettségit... Hát erről egy szót sem akarok többet hallani, a többiről pedig beszélünk majd az érettségi után...

Ezzel igen komolyan és igen határozottan elment.

Ő visszakullogott a szobájába, s látta, hogy a helyzete reménytelen.

Az a szó, hogy tehetségtelen... az összetörte s megrendítette a bizalmat önmagában...

Soká sírt, s aztán arra a megalkuvásra jutott:

- Jól van, most a hatalmatokban vagyok, kénytelen vagyok.

Aztán úgy formulázta:

- Igaz, még ennyivel tartozom a nagybátyámnak, de többet nem ismerek senkit és semmit... Attól a perctől kezdve, hogy végeztem az érettségivel, fel vagyok szabadulva a család hatalma alól. Azontúl az életem az enyém és nem fogadok el segítséget és semmit, semmit.

Ezzel elővette a könyveit, kirakta az asztalra és hirtelen félretolta.

- Minek tanuljak? Megvannak a tézisek.

Neki is joga van hozzá, ő is részes, ő lopta ki a gumiarábikumot.

Nem bírt a szobában maradni. Futni kellett. Amerre szokott, el a zsidó templom mellett, a szélmalom felé.

Mikor a Samu bátyja házát meglátta, megállott.

Pihenésre van szüksége. Most jó, hogy rokonok közé mehet ebben a nagy idegenségben.

Még meg is örült, mikor a kis házat meglátta. Ott állott szemben az utcára, kicsit villaszerűen volt építve, fűrészelt deszkahomlokzattal.

A járásbírószágon vétette be írónak Géza bácsi; napidíj nélkül. Két évig nem lesz semmi fizetése. Hogy addig miből fognak élni?

- Tudod Géza öcsém, te eddig se főzettel itthon. Ha azt az összeget, amit a kosztért kiadtál, a feleségemnek adod, először is jobb kosztot kapsz, mert a feleségem olyan szakácsné, azért tűzbe teszem a kezemet, hogy olyat még nem pipáltál. Másodszor olyan takarékos és beosztó, hogy nekünk az egész családnak elég lesz. Nekünk úgyis kicsi kell. Nem vagyunk nagy igényűek. Ha megsüti a pecsenyét, amellet marad a gyerekeknek is.

Így is lett. Géza bácsi Samu bácsit „semmiből” tartotta el. Feleségével s négy gyerekével együtt.

De olyan kedvesek voltak, Misi szeretett hozzájuk menni, tele volt családi vonzódással a lelke, boldog volt, hogy van valaki, ebben az annyira idegen világban, ahova haza mehet.

Már ahogy a kapun belépett, otthoni zsivaj. A négy gyerek piros arcú, eleven, csillogó szemű s harsány. Éppen úgy sikítottak, harcoltak és zsinyegtek, mint ők odahaza. S hogy hasonlítottak egymáshoz: mindenik kerek holdvilágarcú, kék szem, világos haj, de nem szőke azért. Volt bennük valami tejszín. S a szeme mindeniknek úgy húzódott, mintha a szemük sarkában volna szépséggödröcske.

Csak egy nem tetszett neki: őt ez a bátyja legjobban szoktatta arra, hogy mindig ünnepélyesen szólítsa: „Samu bátyám kérem tessék szíves lenni adni egy kis kenyeret”. Ezek meg úgy tegeztek, mintha ők volnának felül, bár alig látszottak még ki a porból. És Samu bátyám, meg a felesége, Klára néném, beszélgetés közben a legnagyobb élénkséggel figyeltek ma is arra, hogy ő valamiképp meg ne lazítsa a tiszteletadás kötelező formáit. Isten őrizz, hogy valaha Klári nénémnek találja mondani, a hivatalos forma az volt: *Klára néném*: így kellett ejteni.

- Kezit csókolom, Klára néném.

- Hát te hogy kerülsz ide? szervusz, nem tudok kezdet adni, mert éppen befőtten vagyok, látod, elfoglalva.

Gyönyörű nagyszemű cseresznye volt már elkészítve, most rakta be az üvegekbe. Fehér-cseresznye.

- Muszáj télire gondoskodni, mert aztán nem tudok eléggé kedveskedni Géza bátyádnak, mert Géza bátyád megkívánja ám, hogy minden tökéletes legyen. Óh, Géza bátyádnál nagy asztal van, arra nagyon is el kell készülni.

Mióta Klára néném látja el a konyhát, azóta folyton csak éppen annyi étel van, hogy no. Ő is folyton a kamarát lesi, nincsen-e egy kis szalonna vagy gyümölcs, mert legtöbbször úgy állanak fel ebéd után, ahogy leültek. Úgy ki vannak mérve azok az adagok, hogy mindenki megkapja a maga két szelet pecsenyeadagját, de az nem vastagabb, mint a kés foka, s soha semmi zsír alatta nincs. Az ételhordó edénynek még a fenéke se lesz attól zsíros. Mikor a régi főzőasszonytól kapták az ételt, akkor mindig turkáltak, de vacsorára is elég maradt - még másnap sokszor visszavitték a maradékot a disznónak. Most ha teljesen elfogyasztották, amit Klára néném küldött, akkor egymásra néztek, s elnevették magukat: „Édesanyám, nincs még valami a tartalékban?” „Én nem tudom, mit csinál ez a Klára, már megmondom neki, hogy...” Így Géza bácsi hozzászólt, hogy küldetett haza a boltból szalonnát, kolbászt, s más vacsorára való jókat. De az meg oly drága volt, hogy a nagymama nem akart belőle senkinek sem adni, csak Gézának, s Misit is arra szoktatta, hogy ne egyék... Sokszor oly éhesen ment aludni, hogy nem akart a szeme lecsukódni.

De azért itt mégis jó volt, mert a gyerekek szépek voltak, kövérek és vidámak. Ott hancúroztak a nyakán, a vállán, ugrálni kellett velük. Nagyon kedvesek voltak, kicsit terhesek.

- Menjetek már ki innen. Menjetek már, menjetek, kifele, kifele - lármázott rájuk az anyjuk, s kicsit meg is suprikálta őket, s a gyerekek nevetve s viháncolva torlódtak ki az ajtón a kis udvarra, melyet a kis kerttől léckerítés választott el.

Samu bátyám ott ült, s hallgatva, szundikálva nézte a családját. Ez igen, ez volt neki az igazi élet. A paradicsomban nem lehet nagyobb boldogság, oly dagadtan, megnyugodva és optimista pillantással nézdelte a családot.

- De jól tettem, hogy eljöttem abból a Debrecenből - dörrent fel -, de jól is tettem. Mennyivel jobb itt. Milyen más. Az ember elvégzi a kötelességét délután kettőig, azután szabad, s azt tehet az idejével, amit akar. De bolond is voltam, hogy annyit emelgettem a kalapácsot. Egy iparosnak, barátom, egy iparosnak Magyarországon semmi élete sincs. Én mondom neked: semmi élete... Dolgozhat szakadásig, soha becsülete nincs. Most, ha meggondolom, nevetni kell, semmi garas nem zörög az ember zsebébe, de azért tekintetes úr, bizony, tekintetes úr, abbizony tekintetes asszony.

Klára néném nevetve erősítette meg. Nem szokott köztük nézeteltérés lenni. Úgy tudtak beszélni, mint az úrfi meg a szót szóra mondó inas. Amit egyik kezdett, a másik gyönyörűen tudta tódítani:

- Bizony nagyon jól tetted, hallod lelkem, már csak azért is, hogy így legalább együtt vagyunk. Akkor meg, míg Debrecenben voltál, nekem otthon kellett még maradni falun, igazán nagyon keserves volt. Azt se tudtam, mit csináljak egymagamban. Ott volt az a sok baromfi, kacsa, csak kacsa nyolcvanhárom darab volt, meg húsz liba, meg több mint száz tyúk. Akkor igen, lehetett főzni - még Samu bátyádnak is minden harmadnap akkora kosarat küldtem Debrecenbe, mindig volt benne egy sült kacsa - de most, úgy eltűnődöm rajta, mit is kellene főzni istenem, mindent a piacról. Mikor jöttünk, már késő volt, még a kertbe sem lehetett veteményezni, egy rossz karalábét a piacon kell nekem venni. No igen, ott lehetne venni, bár hiszen ebbe a városba alig van valami, itt mindenkinek magának terem, ki megy itt a piacra? csak az ilyen éhenkórász urak, mint mi vagyunk. Ma is kimentem, hogy venni kell már egy kis cseresznyét, mert nem tudom, hogy húzom ki a telet evvel a sok gyerekekkel, ha még cseresznyekompótom se lesz. Tavaly nekem kétszázhetven üveg kompótom volt, hát a cseresznye

nem került semmibe, meg más gyümölcs, csak éppen azt a kis cukrot kellett megvenni. De mostan még a cseresznyéért is pénzt adni. S ilyen istentelen árat, ha kiadom a pénzt cseresznyére, uramisten, min vegyem meg az ebédhez valót... Majd szétszakad a fejem...

- Hát bizony neked kijutott, te szegény feleség - mondta Samu bácsi -, nem is tudja azt senki, hogy neked mit kell csinálnod, hogy ezt a rengeteg munkát, minden segítség nélkül elvégezzed. Az a főzés! Mert tudod, Misi, az úgy van, hogy egy asszonynak a háznál éppen elég dolga van: ha a családjának főz, akkor főz, amikor akar. A gyerekek kapnak egy darab kenyeret, s kész. Várnak, előbb elvégzi a feleségem a napi munkát, s akkor tálal. Igen, de bérbe főzni, s pontosan tizenkét órára elküldeni az ételt, szabályszerűen. Hát öcsém, ez mindennél keserveesebb. Először is, a javát kell ugye odaadni. Mi marad, mi nem, az nem számos. És másodszor, arra megy el az egész délelőtt. Mert nagy szó az, hogy pont tizenkettőkor. És a második ebéd meg kettő után, mert mi kettőig vagyunk hivatalba, akkor jövök, a gyerekekkel akkor van a mi ebédünk, ha van. Ha jut. Ha maradt. Mer abból a kis pénzből aztán kijönni, amit az én kedves Géza öcsém ad nekünk az ebédért. Hát abból Klára nénédén kívül senki ezen a világon ki nem jönne.

Most aztán mind a ketten hozzáfogtak, hogy az aznapi árakon kiszámítsák, hogy a mai ebéd például mibe is került. Annak nem volt se vége, se hossza. Misi persze nem is sejtette, hogy valójában minek mi az ára a piacon, a hentesnél, a boltban, a tejesházban és azon a sok helyen, ahonnan összejön egy ebéd. S mégis az volt az érzése, hogy ezek itt valahogy alighanem túloznak, mert végeredményben mégiscsak megélnék, s azt lehetne mondani, egyikük kövérebb a másikinál, Samu olyan, mint egy táblabíró: „olyan hálalistennek”! Klára néném is nagyon szép és jó húsban van: „hát megvan a maga bőrében - s szerelmesen megpaskolta a felesége gömbölyű hátát -, ugye anyókám...”, meg a gyerekek is egyik szebb a másikinál...: „bizony olyanok ezek, mint a csecses malacok, kis huncutok, mer nem sajnálom tőlük a belevalót”.

Erre Misi elgondolta, hogy ők meg otthon a nagy igazgatói lakásban mind a hárman oly soványak, hogy no. Édesanyám mint az árnyék, Géza bácsi is rosszul néz ki, már nőnek a ráncok az arcán a gondtól, folyton dolgozik. S ő maga is sovány, nem azért éppen, mintha keveset enne, de ő is tele van nyugtalansággal. Az érettségi, a darab, a lány, az élet! - mi minden van a feje fölött, borzasztó... Hogy tud valaki ily nyugodt, megelégedett és kövér lenni, mint ez az egész család?

- Édesapám is eleget dolgozik - mondta váratlanul.

- Á, apád. Apád keres két pengőt, és sárba vág belőle hármat. Apád olyan gavallér ember - enyhítette -, hogy mindenkinek fizet. Fizet, s fizet. Nem is fizet, nem mondom, de ha mindenkinek, akkor éppen nekem ne fizesse ki, ha együtt vagyunk, a pohár sörrömet?... mert nekem ugyan soha nem adott egy fillért sem, mióta él, de bezzeg mikor Pesten voltam, szépen kerestem! akkor én adtam neki pénzt, hogy legyen mit hazaküldeni az éhes pulyáknak.

Misi nagyon elkomorodott, mert ő már hallotta az édesanyjától, hogy ez a Samu milyen kegyetlen egy szív. „Mikor Pesten volt, s kórházba került, valami csúnya betegséggel, apád gyógyíttatta ki”... De nem akart kellemetlenségeket mondani most itt nekik.

- Édesanyám: ő is cseléd nélkül neveli a hét gyereket.

- Anyád - mondta Samu bácsi -, a te anyád! Nem is tudja, mi a munka. Megfőz egy fazék babot, vagy egy üst káposztát, slusz! Mégse lehet győzni pénzzel. A te anyád nem ért a pénzhez, jó asszony, bölcs asszony, tanult asszony, de hogy tudná ő azt megcsinálni, amit az én feleségem? Egész életében nem volt száz befőttese összesen. Klára nénédnek csak tavaly

volt vagy kétszázötven... No, az idén nem lesz... Most nem. Az igaz, hogy ebben az évben nem. Most össze kell húzni a nadrágszíjat.

- No gyere mán, Misi, segíts bekötni ezt a befőttet.

Misi szolgálatkészen ugrott, s míg harminckét üveget bekötött, az ujját majd elvágta a spárga. Samu bácsi nevetve nézte őket, s kényelmesen pipázott:

- Ezt sose szerettem. Befőttest kötni, az nem volt természetem. De megenni, azt nagyon szeretem. Kivált, ahogy az én feleségem csinálja. Hát olyan befőttest, amelyet Klára nénéd tesz el, olyannal, barátom, az egri püspök gazdasszonya se parádézik a kamarába. Olyannal nem.

- Misi, Misi, gyere ugrálni, Misi, gyere szaladni, lónak.

Misi nagyon indulatos lett, de szokása szerint nem szólt:

- Már nekem mennem kell tanulni. Érettségi; most van a legtöbb dolog.

- Ugyan mit, tudsz te már mindent! kell is neked készülni! ereggy mán, játssz egy kicsit a kis öcséiddel.

Misinek összeszorult az állkapcsa. Mikor ő ekkora gyerek volt, s egy telet a bátyjánál töltött, éppen olyan különbség volt köztük, mint most lefelé a gyerekekkel: azt elképzelni, hogy vele a nagybátyja úgy játsszon, ahogy most elkívánja, hogy ő ezekkel tegye!... Imádni kellett, mint egy istent.

- Menjetek már ki - mondta Klára néni, aki a befőtteket kezdte berakni a pléhfazékba. - Ne lábatlankodjatok itt.

- Misi, gyere mán, édesapám, tessék szíves lenni mondani Misinek, hogy jöjjön mán játszani. Misi, gyere na. Miska!

De Misi megmakacsolta magát. Pláne hogy Miskának meri mondani.

Az apjuk nem szólt volna rájuk. Pipázott. Hosszú szárú csibukja volt. Nagy füstöt eregetett.

- Misi öcsém, te, mit akar ez a Géza evvel a Ferivel? Hát csak nem örült meg. Hallom, hogy Feri házasodik. Hát azt is ő akarja eltartani? Az egész világot magára szedi?... Nem elég neki az apád meg tik kilencen, még Ferit is?...

- Meg Samu bátyámékat is.

Samu erre nagyot nézett.

- Engem?... Ezt má aztán kikérem magamnak. Énnekem dr. Isaák Géza egyetlen megveszedett fillért sem ad, a normális kosztpénzen kívül, amit akárki másnak is odalökne. Micsoda dolog az, hát engemet is odaszámítól magatok meg a Feri öcsém mellé?... Így gondolkozol te énrólam?... Eladtam a házam a falun, de vettem másik házat itt a városon. Én igen. Már amilyen telt. Kis ház, kis kert, hogy össze kell szorulni... Feri? Feri meg egy világcsavargó!... Ez a szegény Géza, vesz Patakon egy szőlőt, hogy az öccsén segítsen, hogy ne kóboroljon már ezen a kerek világon... Igaz nem került pénzébe... A parlagnak semmi ára, az összeköttetéseiével kapott rá telepítési kölcsönt, abból még egy kis házat is tudott rá kalybítani, hogy az a szegény Feri ne maradjon az ég alatt télire... Ez még eddig semmi se volt... De fiam, Feri, hallom, megbolondult, megkérte egy kisasszonynak a kezét, s házasodik. Kisasszony, csüng a rongy! A kisasszonynak semmi hozománya. Hogy képzelitek ezt? Itt mindenért csak Gézának kell helytállani... Mi a szerencsétlenség lesz ebből... Ezeknek már most rendes fizetés kell! bútor kell! ruha kell! itt még isten őrizz gyerek is lehet!... egy tucat!... ezt mind dr. Isaák Géza

fogja eltartani? Már az az én szegény öcsém olyan sovány, csak hálni jár bele a lélek, nem szeretem látni: minek vesz ez ilyen terheket magára?

Hallgatott, megpiszkálta a hamut a pipájában, s Misi majd szétrobbant. Ilyen igazságtalanság. Ez a Samu bácsi soha senkinek, életében semmit nem adott, s itt ül kövéren és híztottan, és fölényesen hetvenkedik. Ide eljőhetett pihenni.

- El is megyek hozzá, megmondom neki!... Mert ő nem jön ide: itt még legjobban meg tudnám mondani neki, de ő ide be nem teszi a lábát... ő ahhoz nagy úr... Hát hiába, az így van. Mindent csak a tanulás tesz. Téged is kitanított. Leérettségiztet. Majd meglátom, az én gyermekeimnek is megtesz-e annyit, mint a Nyilas-gyerekeknek... Nekem ugyan semmit sem tesz. Én nem tartozom neki semmivel: mondhatnám, nem vagyok adósa... Az ember nem köteles hálával lenni azokhoz, akiknek bérért kosztot főz.

Misi felugrott. Úgy felugrott, hogy most elrohan, s ide többet nem jön.

- Nem szabad Gézára semmi rosszat mondani - szólott Klára néni. - Géza nagyon jó, éppen azért nagyon is kihasználják a rokonok. Hallom, jövőre két Nyilas gyereket is ide fog venni.

- Én már jövőre nem leszek itt - mondta Misi összecsikorgatott foggal.

- Helyetted, ide vesz egy kicsit meg egy nagyot... - szólott Klára. - Van kicsi is, nagy is! hozhat!... No ennyi marad nekünk ebédre! - s megvetően elővette a lábast, amiben a hús sült. Misi belenézett, s a nyála összefutott a szájában. Félig volt zsírral, avval a legjobb tejfeles szafttal a lábas, s apró húsdarabok fürdöttek benne. Most már látta: kiemeli Klára néni a lábasból a nagy húsdarabot, abból levágja a hat szelet pecsenyét s a java, az mind itt marad... Még a könny is a szemébe jött s nem mert mégsem egy szót se szólani, hisz ezek megennék, s nem is lehet a rokont megbántani.

- Gyertek be, gyerekek. Ebéd! Ha ezt ebédnek lehet tisztelni.

A gyerekek beszaladtak, s Misire rohantak. Megfogták a két lába szárát, hogy nem tudott tőlük lépni. Szeretett velük játszani, de nagyon vadak voltak, s oly alkalmatlanok, s nem érezték meg, hogy neki most valami más van a lelkében, nem a játék.

- Kezit csókolom, Klára néném, Samu bátyám.

Samu bátyám nem nyújtott kezet, csak bedugott fejével bólintott, s közben lóbálta a pipát, hogy hadd szeleljen.

Misi kirohant az utcára, s futott, futott. Ez újság volt neki, hogy Feri bátyja, a Samu és a Géza között levő testvér házasodik. Ez őt is nagyon megijesztette, mert ennek a Ferinek a világon semmi foglalkozása sincs. Világjáró ember. Mesélő, vidám ember. Szereti is, de az mégis sok, ha ez is a Géza bátyám nyakára házasodik.

A fél várost körülfutotta, s akkor elért a Jákób gazdáék házához. Nem is tudta, hogy oda ment, csak mikor a kis utcán szembe volt vele a rácskerítés.

Bement egy kicsit megpihenni.

- Jó estét, Jákób néni.

- Jó estét - nevetett rá az öreg parasztasszony a száz meg száz ráncával, de rögtön elkomolyodott. Látszik, hogy valami gondja van. Ez igen csodálatos, mert még ezeken sohasem vett észre semmi gondot. Ezek úgy éltek az ő szemében, mint a tökéletesen ellátott s így gondtalan, sziklaszilárd életet élő kunsági gazda.

- Tessék már beljebb jönni.

Bement a hűvös szobába, s ahogy szokott, leült a lócára. Az öreg asszony jött, ment, őt nem zavarta, hogy nem igen beszél. Már ide volt szokva, s szerette ezt a nyugalmat.

- Nézze csak, Misi úrfi, nincs itthon az öreg. Mondjon meg nekem valamit...

- Nagyon szívesen, Jákób néni.

- De csak akkor szólok, ha a tekintetes igazgató úrnak erről egy bötűt se mond... Mert ne gondolja, Misi úrfi, mi nem bántuk meg, hogy aláírtuk a váltót. Isten megverne, ha én ezt valaha is megbánnám. Nem úgy volt mihozzánk a tekintetes igazgató úr, hogy mi ezt valaha is megbánjuk. De én nem is mondanék semmit, ha az igazgató úrért tettük volna, de hogy ezek az Isaák úrék... tudja, Misi úrfi!...

Misi nagyon megdöbbsent, s belesápadt. Nem is álmodta, hogy váltót írtak alá, s most reszketni kezdett, hogy Samu bátyjának...

- Isten látja lelkemet, őtőlük se sajnálnám én, ha már a tekintetes igazgató úrért megtettük, soha egy szót se szólanék... De nézze csak, máma lejárt a váltó... Lássá, mi öregek vagyunk, nekünk soha váltónk nem volt, hát nem szabad azon csudálkozni, hogy megijedtünk: mer mi már olyanok vagyunk, hogy mingyán azt hisszük, hogy elérverezik ezt a kis rossz házat a fejünk felől. Hát nem olyan sok az egész, az a kétezer korona. Tudja, azon vették meg Isaák úrnak azt a házat... akibe most laknak... Ócsón vették, megéri... de mér nem fizetik ki azt a kis kamatot... Első esetben is ilyeneket csinálnak? mit fognak még akkor?!... Az öreg most nincs itthon, mert azt mondta, hogy ha hónap ki nem fizetik ezek, ő kifizeti, hát elment Jónáék, pizér, van ott nekünk több is, nem arról van szó... De idejött mámma ez az Isaákné tekintetes asszony, és csak nevetett, hogy azon ne búsuljunk, az nem az ő kötelességük, mert a ház csak névleg van a nevükön, s írást adtak róla, hogy a ház az Igazgató úré, hát a kamatokat is az Igazgató úr fizeti... Én nem tudom, én nem értem, de én csak azon vagyok felzúdulva, hogy azt mondta nekem itt mámma ez az Isaákné, hogy neki tavaly nyócvanhárom kacsája volt.

- Igen, nekem is mondta - dünnyögte Misi.

- Kérdem tülle: abból bizony szépen pénzelhettek Isaákné asszony... Hát azt mondja rá: Mit gondol maga Jákóbné? megettük mink azt!

Az öreg asszony ott állott az asztal mellett.

Most egyik kezét az asztalra támasztotta, a másikat a csípejére:

- De megmondtam neki: no az istenit a hasuknak! ha maguk nyócvanhárom kacsát megették!...

Nagyot fűjt, s megrázta a fejét. Még a fekete kopott kendőt is levette a fejéről, s hamvasra szürkült haja picit kontyba csavarva bíbeskedett a feje búbján, a hófehér szegélyű kordován szín arca fölött - míg a kendőt visszakötötte.

- Hogy aszongya, hogy még ők ahhoz megették húsz ludat, meg vagy száz darab csirkét is.

Gondosan bekötötte az álla alatt a kendőt, s meghúzogatta kétfelől a szélét, hogy jól álljon.

- Hát ha én ezt tudom, én ilyen embereknek soha alá nem írok. Nem én. De megmondtam volna annak a drága jó tekintetes igazgató úrnak is, hogy: vigyázzon! mert ezek kieszik mindenéből!

Elfutott, magából kikelve, s még annyit szólott vissza:

- Ezek nem tudnak szegények lenni. Ezek nem.

Kiment a szobából, s Misi egészen összeomolva maradt ott.

Egész lelke fel volt rázva: ő sem tud szegény lenni... nem vállalta el az Eötvös Kollégiumot... hogy egy szegény tanárt neveljenek belőle... író akar lenni... gazdag akar lenni... időmilliomos...

Kacsát nem, csirkét, ludat, disznót: nem ezt akar enni: hanem koplalva, rongyosan, soványan: az igazságot akarja megtudni...

Ma sokat tanult...

4

A számtani írásbeli után kedvetlenül jött haza ebédelni az igazgató.

Egész ebéd alatt hallgatott. Misi félt, hogy valami van e mögött. Azóta egy szót sem beszéltek egymással, hogy a nagy eset volt, s ő letörten és csüggedten élte napjait. De fiatalsága vagy lelki ruganyossága okozta, nem akarta éreztetni, s nem is tudta ezt a nagy lehangoltságát. Jóízűen evett, és nem látszott meg rajta, hogy féreg rágja. Talán nem is rágta. Maga sem értette magát.

Szinte úgy látta, közönséges kis ember lett belőle. Mióta elhatározta, hogy ez az érettségi nem az ő dolga, azóta nem csinált többé lelkiismereti furdalást abból, hogy nem törí a fejét saját megoldásokon, hanem a legnagyobb nyugalommal lemásolja a hivatalos és sokszorosított megoldást.

- Mi van veletek? - mondta a bátyja, mikor a rizskóhot hozták az asztalra. - Az egész osztály elvesztette a fejét... Egyszerű feladatot kaptatok, és mindenki valami oly különös, komplikált megoldást próbált, amit alig tudok kitalálni, hogy egyáltalán hogy juthatott eszetekbe. Egy egyszerű hármasszabály alkalmazására lett volna szükség és ti belemásztok valami nyakatekert dologba.

Lángvörös lett. Persze, aki megcsinálta a feladatot, az bizonyára tévedett, s az egész osztály kénytelen volt utána menni, ő bizony nem törte fejét rajta, csak éppen annyit tett, hogy a szorzásokat maga végezte el s itt hibát csinált, mint utólag észrevette, úgymint már akkor is tudta, hogy valamit rosszul csinált, de nem bír kiigazodni, s bánta is ő. Legfeljebb nem lesz jeles. Azt nem hiszi, hogy elégtelen legyen, s akkor mindegy.

Ebéd után azt mondja a bátyja:

- Hozz csak papírt, ceruzát.

Levezettette vele az egész feladatot s kiderült, hogy ő alig tud tájékozódni felőle, s mikor készen voltak, felényi számítással ugyanazt az eredményt érték el, mint a dolgozatban.

- Az egészben az a különös, hogy még Blum is így csinálta. Egész jó volt a dolgozata. Biztosan valaki odacsempészte neki, mert hiszen az ő bölcsessége nem terjed odáig...

De legyintett.

Nem csinált belőle kázust...

Nagyon jó ember volt, s nem akarta, hogy valakinek a pályáját megakassza.

Így ezt a napot megúsza Misi minden különösebb magyarázat nélkül.

Délután a fiúk röhögve azt beszéltek, hogy egyik fiú beírta a dolgozatába, hogy „lyuk volt a lemezen”.

Hibás volt valamelyik levonat, s valaki ráírta, hogy „lyuk volt a lemezen” - Altmann belemásolta a dolgozatba ezt is: „lyuk volt a lemezen”.

Most aztán várták, hogy elfogadják-e a dolgozatokat, vagy sem.

Másnap délben megint komor volt a bátyja arca.

- Misi - mondta ebéd után -, feljelentés érkezett.

Ő sápadt lett.

- Névtelen levelet kaptam, amelyikben az volt megírva, egész regény, hogy Debrecenből hozattatok egy volt diákot, aki éjjel betört a gimnáziumba, felfeszítette az igazgatóiroda íróasztalát, kivette a borítékokat, kinyitotta, és lemásolta a tételeket. Mit szólsz hozzá?

Megfagyott a vére.

A bátyja lassan szivarozott.

- Az egészben az a gyanús, hogy olyan pontosan van megírva. Egész regény. Hát ilyenkor, érettségi táján, kavarognak ezek a dolgok, a gyanúk és a pletykák a levegőben, de még ilyet nem is hallottam. Azt már igen, hogy cérnán leeresztik a tételeket, s lent a földszinten kidolgozzák... De ki tudná azt egy ilyen kis gimnáziumban kidolgozni? Nagy kollégiumokban, ahol vannak jogászok és teológusok, akik még nem felejtették el a tavalyi meg a harmadévi tudományukat, effélének van talán valami értelme, de hogy a hetedosztályosok meg a hatodikosok fejtsék meg a nyolcadikosoknak az érettségi tételeit, annak nincs értelme... Az az egy van benne, hogy valósággal tömeghisztéria van ilyenkor a vizsgázók közt, és még a legnyugodtabb és legokosabb fiúk is elvesztik a fejüket... A matematikai tételnél, ott volt valami. Nagyon csodálatosnak tartom, hogy Jákób ugyanúgy oldja meg a feladatot, mint Altmann... De ebben aligha Altmann a hibás...

- Nincs is értelme az efféle csalásoknak - mondta még a bátyja. - Ha olyan pontosan ki voltak dolgozva a tételek, akkor hogy lehet, hogy az egyik fiú jelest kapott rá, a másik jót, a harmadik elégségest. Van elégtelen is. Ha meg lett volna ez a regényes megfejtés és mindenkinek a kezében lett volna, akkor annyit csak tud egy nyolcadosztályos, hogy lemásolja...

Misi lassan megnyugodott. Bátyjának a logikája megnyugtatta, hogy nem fog vizsgálatot indítani a dologból.

Ha egy ostoba ember lett volna az igazgató, például Spicli, az más. Az belemászott volna egy ilyen gyanúba. De az ő bátyja. Az nem volt kapható ilyenekre...

Szegény. A nagyon okos emberek tehát éppen úgy tévedhetnek, mint a nagyon ostobák.

5

Az írásbeli sikerült.

Már annyiban, hogy túl voltak rajta.

Az írásbeli után különös dolog történt az osztállyal. Volt négyheti idejük még, hogy elkészüljenek a szóbelire. A szóbeli azonban már teljesen egyéni dolog volt. Ott már nem lehetett egymáson segíteni. Ott ki kell állani, s személy szerint vallást tenni arról, amit kérdeznek.

Nincs tovább lehetőség a testületi munkára.

Széthullott az egész társaság.

Már nem is ismerték egymást. Előrevetette árnyékát a felnőttek élete. Nem kötötte össze őket az osztály tanterme, ahova nyolc éven át bejártak, s akarták vagy nem, egy levegőt kellett szívní, s mivel az ember társaslény, ha társaságban van, nem tud ellenállani annak, hogy szót és eszmét váltson.

Most a kis társaság úgy elveszett a városban, mintha semmi közük nem volna egymáshoz.

Ki-ki élte a maga életét.

Egy darabig még volt némi közös gond: lesz-e vizsgálat az írásbeli miatt, de ahogy teltek a napok, s ahogy megjött a hír, hogy a dolgozatok már elmentek a kormánybiztoshoz, ez a feszültség is megszűnt.

Itt volt a nyári hőség.

A fiúk lankadtan és unatkozva ültek a könyveik mellett. Vagy a hönük alá csapták és igyekeztek a szabadba menni, s ott keresni árnyas helyet, ahol belenézzenek a halálosan megunt tananyag egyik vagy másik részébe.

Árny azonban ebben a városban sehol sem volt. Az utcán voltak ugyan gömbakácok, vastag törzsön sután kerekre nyírt, kisfejú fák, ezek is úgy kezelve, hogy valamiképpen árnyékot ne dobjanak a járókelőkre. De fa nem volt sem az udvarokon, se a határon.

Misi a szobában feküdt napszámra, mint a többi fiú. Már az ő kis kertjükbe sem lehetett kimenni, mert még a fák kicsinyek voltak, s egész nap égetően tűzött a nap. Csak hajnalban volt valami levegő és kellemes. Napközben semmi. Csak izzadság és tunya csüggedtség.

Mingyárt az írásbeli után első dolga volt, hogy levelet írt a Nemzeti Színház igazgatóságához, s megírta, hogy mivel beküldött darabjából kiábrándult, visszakéri.

Nem jött semmi válasz, ellenben valamelyik nap utána az újságban azt olvasta, a Budapesti Hírlapban, amit a bátyja járatott, hogy a döntést a beküldött anyag nagy tömegére való tekintettel, őszre halasztották. Erre roppant düh fogta el, s újabb levelet írt, amiben megsürgette a darabot. Erre se jött válasz.

Nem érdekelte őt már az érettségi, semmi sem érdekelte. Eszébe sem jutott, hogy Irénkéhez még egyszer elmenjen. Olyan volt, mint egy öreg ember, aki túl van mindenben. Letört és boldogtalan embernek érezte magát.

De ez, hogy egyáltalán füle botját sem mozdította a Nemzeti, ez nagyon sértette. Mikor már minden várakozást elunt, még egy levelet írt, és úgy írta alá a nevét:

„Nyilas Mihály titkos drámaíró.”

Erre a darabja postafordultával megérkezett.

Szerencséje volt. Úgy kapta meg a postástól a gimnáziumban, ahova még bejárt, a maga kis szobájába, hogy senki sem látta.

Átvette. Reszkető kézzel kibontotta. Zárt ajtó megett. Várta még, hogy valami kísézőlevelet kap, amelyben az igazgatóság sajnálkozását fejezi ki, hogy visszakérte stb.

De nem volt mellette semmi kísézőlevél.

Nézte a pirosasbarna viaszosvászonba kötött könyvet, s azon csodálkozott csak, mikor végigpörgette, hogy milyen bizonytalan volt az írása. Egyszer dőlt betűkkel írt, aztán álló betűkkel. Néha egész férfias írás volt ez, néha egészen gyerekes.

Elolvasott néhány sort, megundorodott.

Mintha nem is ő csinálta volna, hanem valami suta diák.

Nagyon szigorú volt a darabbal szemben. Ez volt az a „Legyek csak én nyolcadosztályos!”?

Milyen boldogan biztatta magát, testvéreit, édesanyját, ezzel a titokzatos szóval. Azt jelentette, hogy a darab, amelyre hetedgimnazista korában annyi lelkesedést és annyi energiát pazarolt, megváltást hoz, sikert, pénzt és dicsőséget... S ez ma itt van újra a kezében és semmi, semmi.

Összepakolta az összes rávonatkozó jegyzetekkel, részlettanulmányokkal együtt, és becsomagolta, lepecsételte, s ráírta:

„Iskolai jegyzetek.”

Nem akarta, hogy valaki valaha kíváncsi legyen rá. Ki bontja fel az ő iskolai jegyzeteit?

Titokban volt egy reménye. Ha ő most hirtelen meghal, akkor kegyeletből megőrzik, s eljön egy idő, mikor valaki felbontja, iránta való szeretetből, s akkor ki fog derülni...

Azért, visszaemlékezve arra a sok lelkesedésre és mámorra, amit munka közben érzett, nem bírta elhinni, hogy semmi érték ne lenne ebben a nagy munkában... Majd halála után jön a feltámadás. A darab számára... Közben, a szóbeliig alig találkozott valakivel.

Olyan volt ez, mintha élve siralomházban lenne.

A jövőre nem szeretett gondolni.

A nagy megalkuvás, hogy engedte magát letörni a nagybátyjának, lelkiileg egészen össze-roppantotta. Már arra is gondolt, hogy kár volt lemondani az Eötvös Kollégiumról.

De ettől nem, ettől mégis összeborzadt. Á, azt nem bírja még gondolatban sem elviselni, hogy a felügyelők a fiókjába beletúrjanak...

Fantasztikus tervekkel foglalkozott.

Elmegyek színésznek.

De hova?

Debrecenbe nem mert. Az nagyon is nagy város. Meg ott a nagybátyjának sok ismerőse van. Még Tisza István is barátja. Mikor hazajött a tavaszi egyházkerületi közgyűlésről, elmondta, hogy hány tárgyhöz szólott hozzá, s hogy valamelyik beszédje után felállott Tisza István, s odament hozzá, és leült mellé, és vele külön megbeszélte.

A bátyja igen, az nagy ember. Erős és céltudatos. Ő tudja, hogy mit kell tennie és mit kell akarnia.

Szinte félelmetes volt neki, hogy őt annyira s oly játszva le tudta törni. Ha itt marad a közelben, Debrecenben például, akkor oda bejár, s a jövőben is beleszól az életébe... Messzebb fog menni. A szülei Patakon laknak. Elmegy Kassára, s ott áll be a színészek közé...

Mert tanár nem lesz. Ügyvéd nem lesz. Orvos nem lesz. Mérnök nem lesz. Semmi sem lesz. Nincs az Istennek olyan hivatala, amit elfogadjon... - Legyen csak túl az érettségén...

Nem tudta mi lesz vele, de valami szörnyűséges, valami rettenetes elkeseredés volt benne.

Legjobban szeretett volna meghalni, mert kiábrándult magából.

S aztán elkövetkezett az érettségi is.

Mindannyian izgalomban gyűltek össze még egyszer az iskolában.

Már itt volt a kormánybiztos is. Ott szállott meg náluk.

Nagy fekete ember volt Veress György; nagy, fekete szivarokat szívott, és a nagybátyjával egész este pszichológiai kérdésekről vitatkoztak.

Ő csöndesen ült mellettük, és hallgatta a vitákat.

Nem értett azokhoz a praktikus tudományos dolgokhoz, amikről szó volt. Olyanféléről beszéltek, hogy a lelki erőket tudományos módszerekkel meg lehet mérni. Hogy vannak már rá lehetőségek, hogy egy fiatal fiút például teljes vizsgálatnak vessenek alá. A memóriát, az ingerlékenységet. Vannak gépek szerkesztve, amely a fiatal ember lelkierőjét megszámlálja.

Megrémült, hogy őt mingyárt vizsgálatnak vetik alá. Nem bízott benne, hogy megállná a sarat. Hiszen csak az derülne ki, amit ő úgyis tud, hogy nem alkalmas arra, hogy az emberek közt megállja a helyét. Nincs benne lélekjelenlét. Nincs benne léleknyugalom és talpraesettség, ő csak egy olyan elesett ember, aki egyébre nem jó, csak arra, hogy ott üljön a sarokban és megfeszített figyelemmel nézze az embereket. Magában folyton jegyezgette, amit mondanak a felnőttek, hogy valamikor meg tudja írni.

Milyen érdekeseket beszélnek. Elkalandoznak a politika felé is. Kiderült, hogy a bátyja és Veress György mindenben egy nézetet vannak. Mind a ketten Tisza-pártiak voltak, mert a magyarság sorsát nem tudják másképpen elképzelni, csak úgy, ha a magyar kis szekér hozzá van kötve Ausztria nagy vonatához...

- De ma már nem olyan reménytelen Magyarország sorsa, mint a mi fiatalunkban - mondta Veress György. - Emlékezzünk csak vissza. A mi korunk érettségiző ifjúsága előtt semmi jövő se volt. Kénytelenek voltunk teológiára menni, mert papra még csak volt szükség ebben az országban, és a papi intézetek tele voltak stipendiumokkal, egy szegény fiú ott megtalálta az életet és a jövőt, de különben minden más pálya nehéz volt. Tisza Kálmán kijelentette, s végre is hajtotta, hogy a magasabb nemesi nem fiait be kell vinni az államhoz s a megyékre, de ez nem vonatkozott ránk plebejusokra. Mi a kuruc keserűség kenyerét ettük, mint diákok, s még jobban várt az ránk a jövőben. Szabad pályákra nem volt érdemes menni, mert nem volt benne a vérünkben az üzleti szellem. Magyarországon a magyarság kezében sohasem volt kereskedelem. Itt hiányoztak a régi patrícius családok.

- Debrecenben voltak - mondta tűnődve Isaák Géza. - Debrecenben ma is megvannak még azok a régi kereskedőházak, akik az ősöktől a keleti kereskedelmet örökölték. A debreceni vásárok valaha érintkezési pont voltak a Kelet és a Nyugat között. Persze az is lehanyatlott ma már, de azért ott még van valami egészséges törzse a nagy kereskedői életnek.

- Az csak egy város. De nincs az országban. Az ország földműves- és katonaság volt mindig, s ezeknek a kardos és kapás ősöknek az ivadékai nem tudtak belenőni a modern kereskedelembe. Sem az iparba. A mi kisvárosaink kisiparosai nem nőttek nagyiparosokká. A mi kisiparosunk az a fajta, aki nyáron szőlőt kapál és télen, míg a csizmát varrja, iszogatja a bort, amit maga szüretelt.

- Ma más. Ma annyi gyár alakult, s olyan erősen nekiindult virágzásnak a gyáripar, hogy a József-műegyetem nem bír elég mérnököt termelni. Én is gépészmérnök szerettem volna lenni, de anyagi nehézségek miatt a tudományegyetemre kellett beiratkoynom. Itt könnyebb

volt egy egyetemi hallgatónak eltartani magát, mert a műegyetemen mellékkereset nincs, itt viszont állást kaptam azonnal mint nevelő.

- Ismered a Gyulai Pál esetét? - kérdezte Veress György. - Egy erdélyi gróf felkereste, s azt mondta neki: Professzor úr, a fiam mellé mentort szeretnék, egy hozzáillő korú egyetemi hallgatót, akivel együtt legyen a fiam. Egy kiváló tanulót, egy kitűnő elmét, aki a gyerekre jó hatással legyen s a tanulmányaiban jó segítségére lehessen. Azt mondja az öreg úr, majd utána néz... A gróf: Száz forintot ajánlok fel neki havonta... Másnap Gyulai Pál ferencjós-kába vágja magát, s elmegy a grófhöz tisztelegni. Azt mondja: Méltóságos uram, körülnéztem a tanítványaim közt, s bizony megvallom, hogy nem találtam megfelelőt. Nagyon gyenge anyag jön most az egyetemre a filozófiai fakultásra, hanem azért az összegért én magam is szívesen vállalkozom a fiatal gróf úr nevelésére.

Nagyot nevettek.

- A gróf fanyarul vette a dolgot, de elutasítani nem lehetett. Pedig hát ő úgy képzelte, hogy egy olyan fiatalemberre bízza a fiát, aki a lumpolásokban is elkísérje a fiatal grófot, s erre aztán igazán nem lehetett az öregurat szerződteni. Egy évig így az öreg professzor volt a nevelő, aztán elvitte a fiút külföldi egyetemekre.

Isaák Géza, aki Gyulainak híve, tisztelője s igen nagyrabecsülője volt, kedvetlenül védte meg, hogy ez csak adoma, de abban megegyeztek, hogy mindenesetre jellemző adoma.

- A mai fiatalságnak - mondta - jobb dolga van, mint az előző korszakbeliekének, mert ha nehéz is ma az egyetemet elvégezni, de csak legyenek túl rajta, amint a diploma a kezükben van, azonnal terített asztalhoz ülhetnek. Nincs annyi diplomás ember, mint amennyire ebben a terjeszkedő, felvirágzó országban szükség van. A Néptanítók Lapja három-négyszáz állást hirdet minden számában, s minden hivatalos lap tele van álláshirdetésekkel. Most építik a minisztériumokat, a bíróságokat, az összes állami gépezetet, nagyszabásúra. Már nem elég a vezető osztályok fiainak létszáma, már az alacsonyabb népréteg gyermekeire is szükség van. A közgazdaság is soha nem várt lendületet vett. Ma már a budapesti Műegyetem az egész világon elismert s a legelső intézmény; aki a budapesti egyetemen szerez diplomát, azt tárt karral fogadják nemcsak a hazai vállalatok, hanem az egész külföld is. A Műegyetemnek új palotát kell építeni, már építik is, mert a Múzeum körüti kis épületben nem tudnak elég diplomát gyártani. Orvosi fakultásunk szintén világhírű. Nagy orvosaink vannak, nagy hírnevűek s azoknak az indexalírása vetekedik a világ bármelyik egyetemének szignálásával. Gyáraink úgy nőnek, mint a gomba. Bankjaink hallatlan virágzás alatt vannak. Olyan hitelintézetek nőnek, mint a Magyar Általános Hitelbank, a Kereskedelmi Bank, ezeknek töméntelen hivatalnokra van szükségük. Csak átverekedjenek a fiúk az egyetemi éveken, várva várja őket az állás, Magyarország most van a fejlődés stádiumában.

- Irodalom, művészet úgy fellendült, hogy arról eddig fogalma sem volt a magyar életnek. Hallatlanul szaporodik az intelligenciánk és annak újságra, könyvre van szüksége. Valósággal tömegfogyasztás van ezen a téren is. Már a Munkácsyoknak nem kell fiatalon elvándorolni az országból, ha meg akarnak élni, már itthon is karriert csinálhatnak, s a regényíróink olyan tömegben jelentkeznek, amiről még húsz-harminc évvel azelőtt álmodni sem lehetett.

Misi dagadó szívvel hallgatta a beszédet, s könnyes boldogsággal telt meg a szíve. Hát a sors íme segítségére jön, és úgy-e nem volt oktalán vágy benne az, hogy erre a pályára szánta el magát.

- Éppen most hirdeti a Vígsház - mondta a kormánybiztos -, hogy száz estére terjedő magyar ciklust rendez. Ki hitte volna ezt még nemrég a mi fiatal korunkban, mikor még csak egy-egy drámaíró tudott kenyeret keresni a színpadon, előbb Szigligeti, aztán Csiky Gergely. Ma már száz író is meg tud élni, s boldogulni tud a magyar színpadon.

És az ő darabját mégis visszaadta a Nemzeti Színház...

Olyan boldog lett, hogy nem bírt tovább a szobában maradni. Magában hagyta a vitatkozókat, akik megint közjogi fejtegetésekbe merültek, s kirohant a kertbe és órákig szaladgált magában a csillagok alatt és tömérdek drámai témát forgatott magában. Ha egyik nem, a másik csak sikerül.

Másnap dagadozó szívvel és lelke mélyén őrzött boldogsággal ment diáktársai közé.

Az osztályba az a hír jött, hogy az írásbeli dolgozatokat mind elfogadták, csak a Blum dolgozatait nem. Állítólag mind az öt dolgozatára elégtelent kapott.

Ezen végtelenül csodálkozott. Hogy lehet az? Még lemásolni sem bírta. A hosszú, véghetetlenül ideges zsidó fiú olyan volt, mint egy hulla. Sápadt volt és a keze úgy remegett, mintha belülről valami forróság rázta volna. Szánalommal nézte s szeretett volna segíteni rajta.

- Nem baj - mondta Jákób nevetve -, van az apjának elég pénze, majd levizsgáztatja a Lászlóban.

Jákób viszont olyan volt, mint egy boldog és vidám rendőrkutya, aki biztos a dolgában. Látszott rajta, hogy az időt jól felhasználta, s úgy el van készülve, hogy képes volna akár mindenki helyett levizsgázni.

Csakugyan, első turnusban volt benne s mikor délben lejött, ragyogó volt és vidám. Bronzveres arca, szögletes nagy koponyája büszkén ragyogott.

- Nehéz volt?

- Á - mondta fumigálva -, gyerekjáték. Igazán nevetséges. Érettségien olyan kérdéseket adnak fel, mintha elemista gyerekek volnánk. Mire akkor ez az egész hühé. Becsaptak bennünket.

Délben az ebédnél arról beszéltek, hogy a fiúk semmit sem tudnak.

Mi lehet akkor, amit senki sem tud?

Ebéd után bátyja bejött a szobájába. A kormánybiztos az irodában lefeküdt délutáni álmot aludni. Őt kiintette az ebédlőbe, hogy ne zavarják beszélgetéssel a kormánybiztos álmát, a szomszéd szobában.

- Nézd, Misi - mondta a bátyja. - A kormánybiztos úr a matematikából már két fiútól is kérdezett egy matematikai példát. Igaz, hogy azzal külön nem foglalkoztunk, de gyermekjáték az egész, hát gyere csak, menjünk végig rajta, hátha neked is feladja.

Ő összehúzta a szemét. Már megint valami csalás. Az volt az érzése, hogy a bátyja már megint erőszakot akar.

Feltette a kérdést, ő oda se figyelt, mert meg volt az a kellemetlen szokása, hogyha hozzá beszéltek, nem tudott a szavakra figyelni, csak nézte a száj mozgását, s a bátyjának volt két szál bajusza, ami elvált a többtől és kissé komikusan mozgott. Folyton ezt a két szőrszálat nézte.

Roppant keserves volt, míg megértette, miről van szó; annyira, hogy a bátyja is ideges lett, s ingerülten kiáltott rá:

- Mi az? rajtad is erőt vett a matúraláz? Figyelj ide.

Azzal addig kínoztta, míg végre tökéletesen megértette a dolgot, amit kétszer is levezettetett vele.

Másnap délre végeztek az egész vizsgával, ő volt az utolsó a névsorban.

A feleletek csakugyan nagyon könnyen mentek. Két biztos is volt, egyik az egyházkerületi főigazgató, a másik a kormányé.

Könnyen és simán felelt. Maga is meg volt lepve, hogy ilyen rendesen tudott felelni. A kormánybiztos, aki otthon nagyon figyelte Misit, belejött és brillírozni akart vele, s mindenféle értelmi kérdést adott fel, csupa olyan dolgot, ami nem is volt tananyag, csak a diák önálló gondolkozását akarta kipróbálni. Mikor rájött, hogy a kormánybiztos most valami pszichológiai vizsgát tart vele, mint ahogy az este beszéltek, halálos zavarba jött, s egyszerre besötétült előtte a világ. Nem akarta engedni, hogy őt kísérleti nyúlnek tekintsék, de viszont a kérdések oly egyszerűek voltak, hogy lehetetlen volt nem jól válaszolni rá. Megfelelt, s közben leköpte magát, hogy alkalmat adott ilyen nevetséges szerepre. Nem is volt megelégedve a kormánybiztossal. A kérdések nagyon hosszadalmasok voltak, s a felelet mindig csak egy szó lehetett. Gyermekes játéknak érezte, amit csinálnak vele. A felnőttek játszanak - gondolta magában.

Ekkor a bátyjára került a sor. A matematikára.

Hirtelen elsápadt. A bátyja feladta neki azt a kérdést, amit otthon betanultak.

- Na megállj - mondta magában, s összeszorította kemény állkapcsát, hogy érezte, hogy a bőr megfeszül az arcán.

Oly rosszul felelt, hogy a bátyja elvörösödött, és a homlokán megjelentek azok a vörös foltok, amiket olyan jól ismert, amik csak a legnagyobb indulatban szoktak kiütni nála.

De nem volt lelkierője, hogy végigvigye, amit akart. Lassan, a kérdések özöne alatt megtört, s most már engedelmesen és önmagán való undorral kezdett jól felelni.

A kormánybiztos ujjongott, mert valami pszichológiai esetnek tekintette a dolgot és úgy fogta fel a zavarodottságából kihámozódó világosságot, hogy a diák a saját esztől jött rá, s gyönyörködött benne, ahogy közeledett az igazsághoz.

Vége volt. Ez is megvolt. S ő egy újabb vereséggel távozott a vizsgáztató teremből.

Kint a fiúk ordítottak, üvöltöttek, tomboltak. Már mindenki felszabadult.

Pétery odajött hozzá s azt mondta:

- Az istenit annak a matematikai példának. Ha tőlem kérdik, egy szót se tudtam volna rá válaszolni. Sose hallottunk mi erről a levezetésről.

Ebben nagy elismerés volt, de ő lehajtotta a fejét, s összevonta sűrű fekete szemöldökét. Nem árulhatja el, amit a legjobban szeretett volna, hogy az egész csúnya svindli. Hogy ez volt a legnagyobb svindli az egész matúrán...

Este bankett volt. Az érettségi bankett a Koronán.

Már az osztályban aláírták az íveket. A fiúk valahol érettségi találkozó íveket vásároltak. Nagyon szép, merített papírja volt az ívnek, s a szöveg rá volt nyomtatva. Hogy öt év múlva, aztán tíz és húsz év múlva találkozni, s tartsa mindenki becsületbeli kötelességének, hogy eljöjjön.

Rábírták, hogy ő írja alá először.

Megnézte az ívet, s kiválasztott egy helyet. Valamennyi ívre a jobb sarokban írta oda a nevét, karakterisztikus írását kente oda, amit éjfél órákban dolgozott ki magának.

Kiss Pali úgy írta oda a nevét, nagy légszerű betűivel, hogy „árpádi Kiss Pali, heccmajszer”.

A bankett nagyon hevesnek és viharosnak volt eltervezve. Voltak, akik nekikészültek, hogy legalább egy-egy nagy tószóban elmondják a véleményüket az egész iskoláról s a tanári karról.

Kiss Pali az osztályban remek szónoklatot mondott:

- Mélyen tisztelt Uraim, legyen szabad a jó tanulók után a rossz tanulók nevében is szót emelni.

Majd meghaltak a nevetéstől, olyanokat mondott.

Ezzel szemben a banketten hallgatott, s a bankett olyan volt, mint minden ilyen érettségi bankett. Gyáva és alázatos és hízelgő. Csak úgy röpködtek, hogy hálásak vagyunk a mélyen tisztelt tanári karnak az önfeláldozó jóságért és szeretetért, amellyel a nehéz tanulmányokban segítségünkre voltak...

A tanárok nagyon is jól érezték magukat, s nem akartak elmenni.

Egyetlen vicc volt csak, az, hogy Kiss Pali, mikor már asztalbontás volt, odaállott az igazgató elé, s azt mondta:

- Kérem szépen, igazgató úr, mi most már, hogy leérettségiztünk, igaz, hogy mindnyájan tekintetes urak vagyunk?

Erre óriási nevetés lett, s akik nem értették, azoknak a többiek, tanárok és diákok mind sorra adták a Kiss Pali kérdését.

Az igazgató éjfélkor kiadta a jelszót, hogy a tanárok hazamehetnek.

Misi hazament a nagybátyjával. Nem volt kedve ottmaradni. Nem érzett semmi közösséget a lumpolás éhségével felszabaduló fiúkkal.

Csak másnap hallotta, hogy a természettanár ott maradt velük, és olyan részegre itta magát, mint a téli segélyegyleti bálon, s úgy vitték haza a fiúk egy talicskán, ami elébe szamarat fogtak.

Azt is csak úgy véletlenül hallotta, hogy hátra van a feketeleves, mert Józsiás tanár és Koós meg vannak híva estére Kopasz Tamáshoz, aki a három családbeli fiú részére, Kiss Pali, Langschein és Sarku számára birkabankettet rendez.

7

Józsiást ezen a napon nagy meglepetés érte, mikor hazament.

Már az utcán, mikor bekanyarodott a háza elé, mindig az volt az első dolga, hogy a barikát kereste a szeme. Most azonban azt hitte, káprázik a szeme, nem látta sehol. Levette a cvikkerét, megtörülgette, visszatette, a cvikker szalagját felcsapta a fülére, s nézett. Így se látott.

Azért nem gondolt semmi rosszra, csendesen közeledett. Talán a bárány lefeküdt az árokban a nagy fűben.

De bizony hiába vizslatta körül a ház elejét, sehol se látta.

- Hol a Mózes - rontott be -, hol van a kis Mózes?

A felesége a konyhában dolgozott s kiszaladt.

- Kint van a helyén, kedves apjuk.

- Nincs a helyén, nincs a ház előtt.

- Még az előbb ott volt.

- Mózsi, Mózsi - kiabált a tanár, és szaladt vissza. - Mózsikám, kis Mózsikám... Szent Isten, elveszett a Mózsi.

A diákkamarából kiszaladtak a fiúk, és ők is hozzáfogtak keresni a bárányt.

- Mózsi, Mózsi - hallatszott az egész utcán, de a Mózsi nem volt sehol.

Arra jött véletlenül három matúrált diák.

- Mit tetszik keresni, tanár úr?

- Magukkal nem beszélek, maguk huncfutok...

- Már bocsánatot kérek - mondta álhagon Kiss Pali -, mi ezt a sértést nem érdemeljük. Mi részvételt vagyunk a tanár úr iránt.

- Ez a maguk műve. Maguk... Maguk...

Mégis nem merte meggyanúsítani a diákokat a birka miatt, s lenyelte a szót, és visszaszaladt az udvarba.

- Mózsikám, Mózsikám...

Kiss Pali, Langschein és Sarku igyekeztek minél gyorsabban elsietni, hogy a kitörő kacagás el ne árulja őket.

A tanár egy pillanat múlva újra az utcán volt, s mikor az elillanó diákokat látta, megerősödött benne a gyanú, hogy mégis ezek a ludasok.

- Az isten verje meg a bitangokat - kezdett átkozódni -, ezek a mostani maturándusok valósággal hétpróbás tolvajok...

De már hiába, nem mehetett többé az igazgatóhoz, hogy feljelentse őket.

A fiúk boldogok voltak és szabadok, mint a madár.

8

Este Kopasz Tamáshoz vacsorára három diák és három tanár volt meghíva. Kiss Pali, Langschein és Sarku. A tanárok közül a spicli, a kos, meg a német.

Nagyon vígan voltak, s az öregúrnak nagy elégtétel volt, hogy a tanárok úgy ettek, ahogy csak bírtak. Nem volt vacsorára egyéb étel, csak amit a bárányból lehetett csinálni. S volt hozzá igen jó homokkerti vinkó.

A tanárok közül valakinek egyszer eszébe jutott, hogy milyen furcsa, hogy csak olyan tanár van meghíva, akit a diákok nem szerettek, sőt ők sem kedvelték egymást. De a vacsora és a barátság miatt be kellett venni egymást.

Volt azonban néhány földbirtokos is, meg a Takarék egyik főkönyvelője, Kováts Sebestyén, valamennyien a Kopasz Tamás kompániája, akik alighogy megették a vacsorát, már kezdték verni az indulót...

A tanár urak még maradtak volna, de úgy intéződött a dolog, hogy senki sem tartóztatta őket.

Elindultak hát a szép holdvilágos éjszakán hazafelé.

Az volt a furcsa, hogy az egész társaság együtt maradt az utcán és a Kováts Sebestyén indítványára elhatározták, hogy hazakísérik egymást.

Legelőször mingyárt Józsiást kísérték el a kapujáig.

Ahogy közeledtek, egy öregember állott fel a küszöbről, és lassan tovább ballagott az utcán.

Csak Józsiásnak tűnt fel, s meg is ijedt, nem valami éjszakai tolvaj volt-e, aki a kapu előtt támaszkodott.

Mikor odaértek a házhoz, a társaság megállott a kapu előtt és nagy alapossággal kezdtek tőle búcsúzni...

- Még én nem megyek haza - mondta Józsiás -, barátaim, nem vagyok én ilyen koránfekvő, majd én kísérlek haza benneteket, mindenkit házról házra.

Már Kováts Sebestyén s az urak attól tartottak, hogy így akarja a dolgot kikerülni, s reggelig sétálni akar velük, csak hogy a kapu kilincsére akasztott báránnyal ne kelljen találkozni.

De aztán megnyugodtak, mikor Józsiás, akit bántott, hogy valamit nem lopott-e az elébb itt sündörgő idegen, egyenesen a kapu felé lépett, hogy benyisson.

- Hát ez mi? - kiáltottak fel az urak, s a kapun lógó nagy tömegre mutattak.

- Juh - kiáltott fel valaki.

- E bizony egy bárány.

- Mégpedig a tarka kosocska.

- Józsiás, ez a te bárányod. Ez a Mózsikád.

Józsiás halottsápadt lett. Már látta, hogy valami éretlen csíny követek el vele a diákok.

- Semmi, semmi - mondta.

- Dehogyan semmi - lépett előre a földbirtokos, s leemelte a kapuról a szalmával kitömött bárányt.

Felemelte és magasra tartotta.

- Tanár úr, ez neked semmi?

- Valami gázság - mondta Józsiás.

- Mi az a fehér rajta?

Kováts Sebestyén levette a bárány nyakáról a rákötött hosszú cédulát.

Odalépett az utcai lámpa elé, és elkezdte olvasni:

Kedves gazdám, Józsiás,
Én vagyok itten nem más.
A te kedves Mózsikád,
Köszönti a Józsikát.

Vedd tudomásul azért,
Mózsikád gyász véget ért.
Öngyilkos lettem mivel
Nem törődsz te semmivel.

Kikötöttél az uccára,
A város csudájára,
Pedig mit sem vétettem,
Én ezt túl nem élhettem.

Legyen könnyű halálom,
Bőröm reád testálom,
Isten veled jó spicli,
Lett belőlem jó snicli.

Az urak harsányan nevettek minden sor után.

A könnyük potyogott.

Józsiás tanár egész elsárgult a dühtől. Úgy érezte, hogy ezt a szégyent soha semmi le nem mossa róla.

Levette a szemüvegét, és megtörülte a szemét, mert neki is könny buggyant ki a pillái közül.

- Lennétek csak tanárok - mondta.

Erre egy kicsit mindenkiben megállott a nevetés. Valóban, tanár lenni. Ennél nagyobb átkot nem mondhat senki. Ebben a világban.

- Én soha se tettem mást - mondta Józsiás -, csak a kötelességemet teljesítettem.

- Ne sírjon, tanár úr, eleget ríkatta meg a fiúkat nyolc esztendő alatt. Jó az Isten, most maga is megtanulja, mi az.

Belekaroltak, s vitték magukkal.

- A bárányt ne hagyjuk a kapun, mert a kutyák széttépik. Legalább dobjuk be a kerítésen. Büszke lesz még erre a tanár úr. Kedves emlék lesz ez még.

- Ki is van tömve.

- Jó lesz a könyvszekrény tetejére.

- Jó lesz bundának.

Erre rázendítették a nótát, mint valami siratóéneket:

Jó lesz a büri bundának,
Annak a kevély gazdának.
Jó lesz farka legyezőnek,
Annak a szép menyecskének.

- No, elég volt, most aztán gyerünk inni.

Közrevették Józsiást, elcipelték a kaszinóba.

9

Borzasztó boldogok voltak, hogy a csíny ilyen remekül sikerült. A kaszinóban aztán búfelejtésül hozzáfogtak inni.

Ebben az időben a bor volt az úri életnek a legmagasabb célja.

Már a diákok is arra gyakorolták magukat, hogy jó borivó legyen belőlük. A felnőttek aztán valóban ennek adták életük legjobb perceit.

A nap józan része nem ért semmit. Az urak unalmasak voltak és fáradtak és közönyösek mindennel szemben. A hivatalokban szigorúak, ellenségesek és gőgösek. Minden munkában kedvetlenek és elégedetlenek. Nem szerettek se gondolkozni, se dolgozni. Nem lehetett velük semmire menni. Értelmes beszédet józan emberrel folytatni majdnem lehetetlen volt, mert elhárították maguktól a szellemi munkát.

De ha bor mellé ültek, kivirágzottak. Felgyúlt a szellemük, és csillogott. Ötletek, sziporkák kezdtek kipattanni belőlük. Okosak lettek, sőt zseniálisak. Ragyogó élet és pompázatos boldogság volt az ivó társaság között.

A nappal száraz és megfontolt emberek, a kicsinyes és szűkmarkúak, a közélettől iszonyodók és maradiak, egyszerre kinyíltak és szebbnél szebb szavak robbantak ki, s virágba borították valamennyiüknek a lelkét.

Különös kettős élet volt az, az úriemberek élete, ebben a világban. A nappal volt az éjszaka, és az éjszaka a nappal.

A diákoknak eddig nem volt szabad egész éjszakát végiglumpolni, de most a felnőttek közé kerülve, már oda is értek, s odaszámítottak.

Reggel felé már Kiss Pali összecsókolódzott Józsiással, akinek minden pillanatban leesett a cvikker az orráról. Olyanok voltak, mint a testvérek. Mintha soha az életben nem lett volna köztük semmi ellentét.

Mind összetegeződtek.

Langschein a szőke bajuszával a házigazdáját, a német tanárt ölelgette, a felesége helyett.

Még Sarku is megtanult nevetni, rossz fogaival állandóan röhögött, s vicsorgott. Bezzeg most Koós nem volt neki ellenszenves. Folyton rajta csüngött és szúrásokat adott neki.

- Emlékszel-e, tanár úr, hogy megszekíroztál a görög órákon.

Koós nevetett, göcögött. Benne is elveszett a komolyság és a goromba feszültség. Olyanokat válaszolt:

- Édes fiam, én már régi tanár vagyok, de nálad marhább állat még nem volt a kezem alatt.

Sarku majd kiugrott a bőréből. Úgy tűnt fel az egész, mint egy tündérmese.

- No, jól van, danolj, te barom - mondta Koós.

És Sarku, akiről csak most derült ki, milyen szép baritonja van, rázendített egy gyönyörű népdalra, amit otthon tanult a borsodi tanyájukon.

Nem bírtak elválni egymástól.

Rájuk virradt, ők még mindig csak daloltak, beszéltek, lobogtak és örültek ennek a gyönyörűséges magyar úri életnek.

A kaszinó étterme hátul volt az udvarban, hogy a gyakori dorbézolás ki ne hallatsszon az utcára.

Egyszer csak Koós megnézi az óráját.

- Tíz perc múlva nyolc óra.

Felállott.

- Hová mégy, tanár úr?

- Hova megyek? - mondta a tanár. - Megyek az iskolába.

Koós soha életében nem mulasztott. Beteg sose volt, s még nem történt meg vele, hogy egy percet is késett volna.

Felvette kalapját, és indult. Örök szivarja mint csutak lógott a szájában, s a szemei keresztbe néztek.

- Legalább fordítsd meg a kalapod, hiszen fonákul tetted fel - mondta Kováts Sebestyén, s levette a kalapját, kifordította bélésével kifelé, és úgy tette a fejére.

A tanár hagyta. De valami kényelmetlent érzett, s a nagy nevetés is gyanús volt, hát levette a kalapját. Rettentően felháborodott, mikor meglátta.

- Tizennégy korona volt ez a kalap - mondta sértődötten.

- Mikor? Ócska negyvenbe?

- Kikérem magamnak, hogy engem a diákok előtt kompromittáljatok.

Most már azért mindnyájan felállottak. A másik két tanár is elhatározta homályos fejjel, hogy ők is mennek Koóssal. Már csak pár nap van tanítás, akkor a gimnázium alsóbb osztályaiban is kezdődnek a vizsgák. De most még helyt kell állani.

Kováts Sebestyénnek is be kell mennie a Takarékbá. Hát a két földbirtokos se marad akkor magában. Ők is hazamennek.

A tanárok komolyságot és merevséget erőltettek az arcukra, s ahogy kinn voltak az utcán, olyan szabályszerűen és egyenesen lépkedtek, ahogy józan ember nem tud.

Kisdiákok mentek az iskolába. Nagy tisztelettel köszöntek a tanároknak, akik merev arccal biccentettek rá.

A három matúrált ifjú még nem értett ehhez a hivatali önuralomhoz, azok még folytatták az utcán is a dalolást és a dülöngöző lépést.

Szembe jött velük Suhajda.

- Szervusz.

- Szervusz.

- Te hova mégy?

- Hivatalba.

A három fiú majd meghalt a rájött nagy röhögéstől.

- Hova?

Suhajda azt mondta:

- Írnok lettem a városházán a végrehajtó mellett.

- Írnok?

Roppant mulatságos volt.

- Fizetésed is van?

- Három hónapig nincs, de akkor már lesz.

- Mennyi?

- Kezdő fizetés harminc korona egy hónapra.

Szemmelláthatólag büszke volt rá.

- Harminc korona? - mondta Langschein. - Az szép fizetés.

- És nem tanul tovább? - kérdezte Kiss Pali, aki már megérezte, hogy világok szakadnak közé s a Suhajdák közé. Önkéntelenül nem tegezte tovább a fiút.

- Nem tanulhatok tovább. A szüleim nem bírják. Nekem kell most már segíteni rajtuk.

Elkomolyodtak egy kicsit.

- És mi lesz magából? - kérdezte Sarku.

- Belőlem? Végrehajtó.

- Azért kár volt tanulni. Négy gimnáziummal is lehetett volna.

- Az igaz. De a választásokon esetleg beválaszthatnak más városi tisztségre is, és ahhoz kell a matúra.

Ott is hagyta őket, kezét fogott velük, aztán ment büszkén, egyenesen és józanul a hivatal felé.

A három úrifíú megállott és összenézett. Kimondhatatlan nevetés tört ki belőlük.

- Hanem, az istenit, Spiclivél jól elbántunk.

- Milyen pofát vágott, mikor a Mózsival találkozott.

Összeborultak, és úgy nevettek.

Utánanéztek még Suhajdának, meg akarták neki mondani, hogy a Spiclivél hogy elbántak, de az már messze járt, s aztán megérezték azt is, hogy nem tartozik ez már a diákpajtásokra.

Mintha ez már nem diáksíny lett volna, hanem úri hecc.

Ez már felnőtt, rangbéli urak dolga volt, nem tartozik a népre.

-&-